

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Izdaja (Editors): Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor. Glavni urednik (Chief Redactor): prof. dr. Jože Koropec, 62001 Maribor, Mladinska 9, Jugoslavija. Telefon 22-171

Uprava in založba (Administration and Publisher): Založba Obzorja, 62001 Maribor, Partizanska 5. Tiskarna (Printing House): CGP Mariborski tisk, 62001 Maribor, Svetozarevska 14, Jugoslavija

GLAZERJEV ZBORNIK

Joško Glazer

1-2	CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE	LETNIK 48 NOVA VRSTA 13	STR. 1-423	MARIBOR	1977

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical Abstracts« in »America:
History and Life«

Abstracts of articles in this review are included in »Historical Abstracts« and »Ame-
rica: History and Life«

Na naslovni strani je faksimile Glazerjevega podpisa iz pisma Jožetu Bajcu
19. junija 1961

(Jože Bajec: Glazer in »Slovenski časniki in časopisi 1937—1945« str. 70—71)

Redakcija tega zvezka je bila končana januarja 1978

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

N O V A V R S T A

13. (XLVIII.) LETNIK 1977

GLAZERJEV ZBORNIK

1977

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

IZDAJA

UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR

UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOŽE KOROPEC

ŽIVLJENJE JANKA GLAZERJA

Ciril Stani*

UDK 886.3.09:92 Glazer J.

STANI Ciril: Življenjepis Janka Glazerja. *Casopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 5—12.

Izvirnik v sloven., izvleček in opomba v sloven. in angl., 2 slikl.

Pričujoči oris življenja Janka Glazerja je nastajal v zvezi z diplomsko nalogo o življenju in pesniškem delu Janka Glazerja, ki jo je avtor kot študent slavistike bral v seminarju prof. dr. Marje Boršnikove. Ko je nalogo pripravljati, je jeseni 1954 večkrat obiskal Janka Glazerja, ki mu je iz svojega izjemno natančnega spomina pripovedoval zgodbo svojega življenja in ustvarjalne poti. Kar zadeva njegovo biografijo, je literaturo o njej zelo skopa. Mimo najbolj splošnih podatkov v nekaterih literarnih zgodovinah beremo kratek oris njegovega življenja v Slovenskem biografskem leksikonu, I. zvezek, stran 215. Tu objavljena biografska skica je nastala v največjem delu na podlagi tega, kar je Janko Glazer avtorju sam pripovedoval.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

STANI Ciril: Janko Glazer's Biography. *Casopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 5—12.

Orig. in Slovene, synopsis and note in Slovene and Engl., 2 pict.

The present autobiographical note on Janko Glazer proceeded in connection with the thesis about Janko Glazer's life and poetical work; the author read it as student of Slavonic literature in the seminary of professor dr. Marja Boršnik. When he was preparing the thesis he visited in autumn 1954 for several times Janko Glazer who told him out of his exceptionally accurate memory the story of his life and his creative path. According to his biography bibliography about it is very scarce. Besides most general data in some literary histories we can read a short outline of his life in the Slovene Biographical Lexicon, I. volume, page 215. The here published biographical note arose mostly on the basis of what Janko Glazer himself narrated to the author.

Pesnik Janko Glazer se je rodil 21. marca 1893 v Rušah pri Mariboru (na Lobnici, kakor se imenuje zaselek). Njegov oče Alojz Glaser (sin Janko je pisal svoj priimek Glaser do leta 1945, poslej pa Glazer) je bil trden kmet, ded kovač, daljnješi predniki verjetno steklarji. Da je bila v pesniku navzoča močna zavest rodu, priča pesem Rodovnik: »Mi smo rod kovačev, / mi smo rod z glažut: / ded koval železo, / praded lil je kremen — / dvoje trdih rud.« Pesnikova mati Marija, rojena Volmeier, je tudi bila hči premožnega kmeta in brodnika iz Selnice ob Dravi, kraja, ki leži na levem bregu Drave, nasproti Rušam, kake pol ure daleč od pesnikovega rodnega doma ob vznožju Pohorja.

Mimo Glazerjeve rojstne hiše pelje cesta, po kateri je tekel v njegovih otroških letih živahen promet. Pohorski kmetje so vozili mimo les na železniško

* Dipl. slavist Ciril Stani, urednik, RTV Ljubljana.

postajo in Glazer je kot otrok to živahno vrvenje opazoval z največjim zanimanjem. Za domačo hišo je veliko dvorišče, ki ga obkrožajo hlev in gospodarska poslopja. Na levi strani je stalo veliko korito, kamor je nekoč noč in dan pri-tekala voda. V tem okolju je Glazer užival brezskrbno otroštvo in ga preživiljal v sproščeni igri. Pozneje se je spominjal, kako je na tem dvorišču vedno kaj gradil, na kupih peska ustvarjal mostove in jarke ter vanje napeljeval vodo. Dostikrat in rad je bil tudi pri svoji babici v Selnici, po domače pri Grizeju. Tam je mimo hiše tekel potok in ponujal neizčrpne možnosti za otroške igre, posebno za postavljanje kovačkov, in za razvijanje fantazije.

Tako je Janku Glazerju minevala mladost mirno in srečno, tudi pomanjkanja ni čutil. Bil je najstarejši med tremi sinovi v družini. (Srednji brat Ludvik je umrl kot osnovnošolski otrok, najmlajši brat Lojze gospodari na domačiji.) Čeprav je bil kmečkega rodu, ga kmečko delo ni pritegovalo, doma pa ga k temu tudi niso silili. Ljudsko šolo je obiskoval v Rušah (1899—1905), kjer je imel zelo dobre učitelje; zlasti se je hvaležno spominjal učitelja Senkoviča. Učil se je z lahkoto in knjige so mu prav kmalu prirasle k srcu. Oče se je z učitelji dobro poznal (bil je osemnajst let načelnik krajevnega šolskega odbora) in ti so ga nagovarjali, naj da sina v gimnazijo. Dal bi ga bil v realko, saj sta bila fantu matematika in risanje najljubša predmeta, on in njegova žena pa med tistimi redkimi starši, ki sina niso dali »v šole« zato, da bi postal duhovnik. Toda realka je bila popolnoma nemška, Glazer pa nemščine zdoma ni znal. Oče in mati sta sicer oba znala nemški, vendar se je doma govorilo samo v materinem jeziku. Tako so Glazerja jeseni 1905 vpisali v klasično gimnazijo v Mariboru, kjer so bili vsaj nižji razredi utrakvistični. Predmetov, ki so se poučevali v nemščini, se je moral Glazer učiti kar na pamet; na srečo mu je pri tem pomagal sijajen spomin.

Janko Glazer je bil že za mlada resnovernega značaja. Tudi vzgojen je bil strogo in spominjal se je, kako mu je oče zadnji dan pred odhodom v šolo dejal: »Spomni se, da bom težko plačeval!« Zavest dolžnosti se je v njem zbudila zelo zgodaj in očetovo opozorilo si je vzel k srcu. Čeprav nemščine ni znal, je že ob prvem semestru prinesel domov odlično spričevalo, enako tudi ob koncu šolskega leta. Tedaj mu je oče za nagrado obljubil slovensko knjigo in Glazer si je zaželel pesmi. Oboje je značilno. Kaže, da je Glazerjev oče cenil knjigo, in to slovensko. Značilno je tudi, da si je Janko Glazer zaželel prav pesmi. Oče mu je res kupil drugi in tretji zvezek Gregorčičevih Poezij (prvi je bil že razprodan).

Ta dogodek priča tudi o narodnostni zavesti v hiši. Glazerjevi starši so bili zelo zavedni Slovenci in kljub nemškemu imenu je tekla v njih prava slovenska kri. Visoka nacionalna zavest je bila za Glazerjev rod zelo značilna. Oče je bil naroden na Slovenski narod in ga je vedno z zanimanjem prebiral. Oba, oče in mati, sta bila med tistimi Rušani, ki so jih ob izbruhu vojne leta 1914 zaprli v Gradcu, oče je bil leta 1915 zaprt še enkrat. Trdna pripadnost Glazerjevih staršev slovenstvu je bila v obmejnem in od nemštva ogroženem kraju, kot so bile Ruše, gotovo velikega pomena.

Janko Glazer je bil tudi v naslednjih razredih odličnjak, razen v šestem, ko mu je odlika pokvarila zgodovina. Tudi v osmi šoli ni bil odličen; k temu je gotovo prispevalo dejstvo, da je profesorjem rad ugovarjal. Res pa je tudi, da se je od petega razreda naprej šolskemu delu vedno bolj odtegoval. Čedalje več časa je posvečal literaturi, ki ga je izredno zanimala, in to že od zgodnjih let, saj je začel pisati verze že v osnovni šoli. Tedaj se je mnogo družil s sošolcem in prijateljem Rupertom Lintnerjem, ki je prav tako kazal veliko veselja do pesnikovanja. Včasih sta pisala pesmi kar skupno; tako sta za otvoritev Žigertovega stolpa na Pohorju (1903) skupaj napisala verze za spominsko knjigo. Od

vseh teh poskusov se ni ohranilo nič. Nujstarejša pesem, ki jo je Glazer hranil, je bila epska pesem, ki jo je napisal v četrtem razredu osnovne šole. Med drugo svetovno vojno jo je izgubil. Po pesnikovem mnenju so bili vsi ti začetniški poskusi posnemanje pesmi, objavljenih v takratnih ljudskošolskih čitankah.

Glazer je že v ljudski šoli strastno rad prebiral vse, kar je dobil v roke. Šolska knjižnica v Rušah je bila kaj borna, tako je Glazer prebiral tudi kalendarje in celo Domačega živinozdravnika. Učitelj Senkovič ga je prvi opozoril na metriko, pri eni izmed materinih sestra pa je Glazer že v ljudski šoli našel peti zvezek Stritarjevih Zbranih spisov (Kritična pisma). Čeprav je le malo razumel, kar je Stritar pisal, je vendar vse prebral. Tudi na babičinem domu v Selnici je dobil knjige. Ljubezen do knjig je bržčas podedoval zlasti po materi. Ta je zelo rada brala, prav tako njene sestre in brata. Pesnikova teta Kata, preprosta šivilja, ki je živela na Dunaju, je oboževala Heineja in znala veliko

Mati Marija, roj. Volmeter, kot dekle
(Foto: Kleser & Dumasko, Graz)

njegovih pesmi na pamet. Pesnikova mati pa je sinu pripovedovala, da si je kot šolarka na paši izmišljala pesmi.

Tudi po očetovi strani je Glazer sprejel zanimanje za knjige. Kakor oče je bil tudi njegov brat Miha naročen na knjige Mohorjeve družbe. Ker je bil

samec, so se pri njem lepo ohranile, a mlademu Janku jih je rad posojal. Glazer pa si je knjige tudi sam kupoval, za denar, ki ga je kdaj dobil od staršev ali sorodnikov. Tako si je že v ljudski šoli nabral kakih sto knjig: imel jih je lepo urejene, celo po »strokah«, numerirane in katalogizirane. Spravljene je imel v predalniku pri babici, očetovi materi, ki je živela kot preužitkarica pri svojem najmlajšem sinu. V njeni sobici je vnuk Janko lahko nemoteno bral tudi zvečer, ob petrolejki.

Z že omenjenim Lintnerjem sta bila sošolca tudi v gimnaziji. V drugem razredu sta ustanovila rokopisni listič, vanj sama pisala in bila tudi edina bralca. Pesnik se je spominjal, da sta menda izdala samo tri številke. V tretjem razredu je Glazer precej pisal in tedaj so tudi nastale prve pesmi z rahlo nakazano ljubzensko tematiko. Zunanja pobuda za te pesmi je bila ena od prvih dveh slovenskih dijakinj, ki sta obiskovali gimnazijo kot privatistki. Njej na čast je pesnik zasnoval celo sonetni venec (z akrostihom Pipuševi Slavki), vendar ni izdelal vseh sonetov.

Ko je bil Glazer četrtošolec, so nekateri dijaki v njegovem razredu začeli misliti na izdajanje dijaškega lista. Pred božičem 1908 je sošolec Franček Robič iz Središča, bodoči urednik tega lista, razložil njihove namere. Glazer mu je že za prvo številko izročil dve pesmi. Januarja 1909 je izšla prva številka lista Bodočnost. Za februarско številko je Glazer predlagal, da bi jo posvetili Prešernu ob šestdesetletnici njegove smrti. Sam je napisal sonet o Prešernu in nekaj satiričnih stihov kot odgovor na kritiko prve številke. Bodočnost je v rokopisni obliki izhajala do konca šolskega leta. V njej je Glazer objavil tudi svoj prvi literarnoteoretski prispevek: v njem je ugotovil, da je Gregorčičeva Daritev napisana v sonetni obliki.

Bodočnost so pisali tudi še v peti šoli, v šesti je izhajala hektografirana. V sedmem razredu sta izšli samo še dve številki, nato je stvar zaspala. V mariborski študijski knjižnici, sedanji Univerzitetni knjižnici, je ohranjen del uredniškega arhiva Bodočnosti in tri njene številke: februarški iz let 1910 in 1911 ter novembrska iz leta 1911. V vseh treh številkah je precej Glazerjevih pesmi pod različnimi psevdonimi. Vsekakor je vse to ohranjeno gradivo zanimiv dokument literarnega delovanja mariborskih dijakov pred prvo svetovno vojno. Pri delu za Bodočnost se je Glazer iskreno spoprijateljal z Matijo Zadravcem in pozneje, v šestem razredu, še z Dragotinom Marčinkom, ki sta se tudi ukvarjala z literaturo. Nadarjeni Marčinko je žal v prvi svetovni vojni padel.

Kot rečeno, se je Glazer v gimnaziji intenzivno posvečal literaturi. Seveda so bili tedaj nastali verzi večinoma pod vplivom poezije, ki jo je prebiral. Spočetka mu je bil najbolj pri srcu Gregorčič. V tretjem razredu mu je neki znanec podaril Aškercjeve Balade in romance, vendar je Aškerc na Glazerja vplival le mimogrede. Nekako v istem času se je prvič srečal s Prešernom in pod njegovim vplivom začel pisati že omenjeni sonetni venec. Tudi Ketteja je poznal že v tretji šoli, z Župančičem se je srečal v četrti. Od Nemcev je najprej in največ prebiral Heineja, ki mu je sprva zelo ugajal, v osmi mu je veliko bolj prirasel k srcu Goethe. Ta mu je ostal menda najdražji. Liliencron ga je pustil precej hladnega, v Dehmlovi zbirki *Zwei Menschen* je videl mnogo skonstruiranega in bombastičnega. Bližja mu je bila Rilkejeva zgodnejša impresionistična poezija, šele pozneje mu je prišel v roke njegov *Stundenbuch*.

Leta 1913 je Glazer maturiral. Bil je v dvomu, na katero fakulteto bi se vpisal. Močno ga je zanimalo prirodoslovje, zlasti botanika, in s tega področja je že dotlej prebral mnogo knjig. Nameraval je vpisati prirodoslovje kot glavni, matematiko in fiziko kot stranska predmeta. Zanimanje za vse, kar se v naravi dogaja, je bilo v njem zelo močno. Njegov pogled je bil zmerom uprt v živo

resničnost, v realno dogajanje, in to je bilo pozneje tudi zelo pomembno za njegovo poezijo. Saj je pri nekaterih svojih refleksivnih pesmih celo pesniške podobe jemal iz sveta fizike.

Toda Glazerjevi nameni glede študija se niso uresničili. Oče je v Slovenskem narodu prebral sporočilo, da daje Društvo slovenskih profesorjev pojasnila dijakom, ki se nameravajo vpisati na filozofsko fakulteto. Po očetovem naročilu se je Glazer obrnil na to društvo in izvedel, da je matematikov in fizikov na gimnazijah že preveč. Ker ga je zanimala tudi slavistika, se je odločil za to vedo in je jeseni 1913 vpisal na graški univerzi slavistiko, germanistiko in filozofijo. Tu je študiral en semester, njegova glavna učitelja sta bila profesor Murko in od sredine semestra dalje še profesor Nahtigal, ki je takrat prišel. S predavanji Glazer ni bil posebno zadovoljen, z zanimanjem pa je sodeloval v slavističnem seminarju. Po uvodnem predavanju profesorja Murka je v seminarju interpretiral Prešernovo Novo pisarijo Joža Lovrenčič, tedaj študent zadnjih semestrov. Glazer je že v gimnazijskem času dodobra spoznal dotedanje prešernoslovje in se že prvo seminarsko uro oglasil k besedi. Ker za naslednji seminar ni bilo nobenega kandidata, je pripravil več kot uro trajajočo interpretacijo Prešernovega Pevca. Profesor Murko je bil z njegovim nastopom nadvse zadovoljen.

Študij slavistike pa Glazerju ni dajal pravega zadovoljstva, zlasti ni našel stika z jezikoslovjem. Tako je v letnem semestru 1914 predsedal na prirodoslovje na Dunaju. V naslednjem šolskem letu se je vrnil v Gradec, a ostal pri prirodoopisu in kemiji. Zlasti mu je bilo pri srcu mikroskopiranje v botaničnem inštitutu pri profesorju Linsbauerju. Ta ga je imel še posebno rad, ker je znal Glazer dobro risati. (Prve nauke o risanju je Glazerju dajal njegov oče!)

Ob izbruhu vojne 1914 so se vrste študentov na univerzi zelo razredčile. Spomladi 1915 so bili v botaničnem inštitutu samo še trije študentje, med njimi Janko Glazer. Junija 1915 je tudi njega doletela usoda drugih: obleči je moral vojaško suknjo. Dodeljen je bil 47. pešpolku v Mariboru. Komisija, ki je sprejemala novince, jih je razvrščala v tri skupine: v A skupini so bili tisti, ki so morali na fronto, v B stražarji, v C tisti, ki jih je čakala pisarna. Glazerja so prvotno določili v skupino B. Predsedujoči polkovnik pa ga je, ko je izvedel, da je študent filozofije, poslal v skupino C. Tako je Glazer tri leta in pol prebil v vojaški pisarni v Mariboru. Konec leta 1915 bi bil sicer moral kot četovodja v Lipnico, pa so v njegovi četi izbruhnile črne koze in se je vrnil v pisarno ter ostal v Mariboru do konca vojne.

Življenje v vojaški pisarni je bilo dokaj puščobno, vendar mirno. Več dela je imel Janko Glazer samo v začetku meseca, sicer je bil v glavnem prost. Tako se je lahko posvečal pesniškemu ustvarjanju in prav leta 1917 napisal največ pesmi. Kot vojak je nešteto krat (večinoma brez dovoljenja nadrejenih) premeril pot iz Maribora do Ruš in na Pohorje in na teh potih je nastala večina Glazerjevih pesmi z značilno pohorsko motiviko. Kot vojak se je Glazer spomladi 1917 tudi poročil z Marijo, rojeno Robnik, doma s Čandrovine, kot se je po domače reklo njenemu domu, ki leži na slikovitem pobočju na poti iz Ruš k Arehu na Pohorju. Novembra tega leta se je pesniku rodil sin Matjaž, pozneje imenovan Matija.

Leta 1918 je prišel na poveljstvo čete razpis, da lahko visokošolci dobe trimesečni študijski dopust. Čeprav je to veljalo samo za tiste, ki so bili na fronti, je Glazer kljub temu dobil dopust in tako v aprilu, maju in juniju obiskoval predavanja na univerzi v Gradcu. Pripravljal se je na pedagoški predizpit in ga na koncu semestra tudi opravil. Poleg tega je delal tudi v kemijskem laboratoriju in napravil izpit iz kemije.

Janko Glazer (desno) z očetom in bratom Ludvikom (levo)
lela 1898 (Foto: F. Kohler)

Kot vojak pa se je začel spet vračati k slavistiki. Prirodopisa brez praktičnega dela ni mogel uspešno študirati, za študij slavistike pa so mu zadostovale knjige, ki jih je imel deloma sam, deloma pa jih je dobival pri dr. Pavlu Turnerju. Vedno več se je ukvarjal s problemi slavistične vede in se po končani vojni v Zagrebu ponovno vpisal na slavistiko in germanistiko.

Konec vojne je Glazer dočakal še v Mariboru. 1. novembra 1918 je šel v Ruše, kjer so tega dne ustanovili narodni svet ter narodno stražo. Za tajnika narodnega sveta so izvolili Glazerja, predsednik je bil učitelj Davorin Lesjak. Še isti večer so prevzeli ruško tovarno dušika, za katero so se bali, da bi je Nemci ne uničili. Ze 4. novembra 1918 pa je Glazer odšel v Maribor in vstopil v vojaško službo pri generalu Maistru. Dobil je delo pri intendanturi in je med drugim pomagal oblikovati slovensko vojaško terminologijo. Proti koncu leta so bili visokošolci oproščeni vojaške službe in pred božičem 1918 je bil Glazer spet doma.

Takoj po novem letu 1919 se je odpravil v Zagreb, se vpisal na slavistiko in germanistiko ter še v istem letu oddal svojo prvo pesniško zbirko Pohorske poti. Po dveh semestrih študija v Zagrebu se je v decembru 1919 vpisal na

novo ustanovljeno ljubljansko univerzo in jo kot absolvent zapustil ob koncu šolskega leta 1919/20. Leta 1920 je pripravil antologijo Slovenska narodna lirika. Diplomiral je iz slavistike in germanistike šele 1922, pri profesorjih Nahtigalu, Kidriču in Kelemini. Toda že septembra 1920 je nastopil suplentsko službo na mariborski klasični gimnaziji, kjer je poučeval do 30. septembra 1926. Zadnji mesec svoje pedagoške službe je poučeval samo matematiko. 1. oktobra 1926 se je zaposlil v mariborski študijski knjižnici. Spomladi tega leta se mu je rodila hči Alenka.

Glazerjevo življenje po končani prvi svetovni vojni je teklo precej mirno, zavzeto in resno delo mu je pomenilo največ; v delu je zmeraj videl edini temelj, na katerem je mogoče kaj ustvariti. V povojnem Mariboru se je z vso vnemo lotil v marsikaterem pogledu težaškega in pionirskega dela, ki je bilo po svoji vsebini zelo raznolično in obsežno. Glazer se nujnemu delu nikdar ni odtegoval, čeprav ga je marsikdaj odvracalo od tistega, kar ga je resnično zanimalo in v čemer bi se bila njegova ustvarjalna moč lahko najbolj razvila. Tako je zdaj pesniško ustvarjal vedno manj. Za to sta bila dva vzroka. Glazerja je prizadela negativna kritika njegove druge pesniške zbirke Čas — kovač (1929). Drugi razlog pa je bilo njegovo vsestransko kulturno delo, ki se ga je lotil v Mariboru, kjer kulturnih delavcev ni bilo ravno na pretek. Na tem področju je precej delal že kot profesor, še veliko več pa potem, ko je prišel v študijsko knjižnico. Od 1926 do smrti je z literarnozgodovinskimi prispevki o slovenskih kulturnih delavcih severovzhodne Slovenije sodeloval pri Slovenskem biografskem leksikonu. V letih 1938—1940 je s Franjem Bašem imenoma urejal Časopis za zgodovino in narodopisje, »dejansko pa je bil njegov urednik za književno zgodovino, jezikoslovje in narodopis že od 1929 dalje« (Bibliografija del Janka Glazerja. Sestavila Ivanka Žmavc-Baranova, 1954, stran 18). Pri tem je Glazer opravljal prav težaško delo in popravljaj številne prispevke vsebinsko, jezikovno in oblikovno. Nehote se je ukvarjal z zgodovino in se vedno bolj odmikal svojemu resničnemu zanimanju: poeziji in literarni teoriji. Izredne zasluge pa si je v času med obema vojnama pridobil z delom za študijsko knjižnico, kjer je ostal zaposlen do 22. aprila 1941, ko so ga Nemci s prvo skupino slovenskih mestnih uradnikov odpustili iz službe. Tako se je z družino h koncu maja 1941 iz Maribora, kjer je živel vsa leta med obema vojnama, preselil v Ruše, v hišo poleg svoje rojstne hiše, ki mu jo je zapustil oče. Tu je — s presledkom štirih vojni let, ko so ga Nemci izselili — ostal do smrti.

Po zlomu stare Jugoslavije je tudi Janka Glazerja in njegovo družino zadela usoda številnih štajerskih Slovencev: 27. junija so ga zaprli in 4. julija 1941 je bil z družino izseljen v Aranđelovac v Srbijo. Tu je ostal brez službe. Ker kot mestni bibliotekar ni bil državni uslužbenec, v Srbiji ni mogel dobiti profesorskega mesta, pri Nemcih pa zaposlitve ni maral iskati. Mimo grede je sicer dobil mesto suplenta na samoupravni višji gimnaziji v Aranđelovcu, a je poučeval samo od marca do julija 1942. Ko so bili številni dijaki osumljeni komunistične dejavnosti, je takratni prosvetni minister Velibor Jonić višjo gimnazijo ukinil in Glazer je ostal spet brez službe. Z družino se je prebijal skozi vojni čas s kmetovanjem.

Oktobra 1944 je prišla v Aranđelovac nova jugoslovanska vlada, da tam pričaka osvoboditev Beograda. Glazer je prišel takrat v stik z Edvardom Kocbekom, dr. Josipom Rusom in dr. Antonom Kržišnikom. Po osvoboditvi Beograda je Edvard Kocbek povabil Janka Glazerja v Beograd, da bi kot slovenski predstavnik prevzel delo v komisiji za ugotavljanje škode, ki je med okupacijo nastala na kulturnem področju. Žal je to delo ostalo bolj na papirju, saj nekatere republike svojih zastopnikov sploh niso poslale. Konec maja 1945 je Gla-

zer bil z letalom službeno poslan v Ljubljano, prišel takrat tudi v Maribor in Ruše ter se nato vrnil v Beograd. V juliju je v Beogradu hudo zbolel in se 2. avgusta odpeljal v Ruše, kamor je njegova družina prišla že julija. Radost ob vrnitvi v rodni kraj pa je grenilo bridko dejstvo, da se ni vrnil tudi sin Matija (ki je bil leta 1941 študent zadnjega semestra kemije na tehniki v Ljubljani), ker je 6. aprila 1945 padel kot borec slovenskega bataljona I. krajiške brigade v bojih za Brčko.

Janko Glazer je moral zaradi svoje bolezni po vrnitvi domov v mariborsko bolnišnico in šele 15. oktobra je spet prevzel mesto ravnatelja študijske knjižnice. V Maribor se je vozil iz Ruš z vlakom. Kot po prvi vojni se je tudi zdaj z vneto in z vsemi močmi lotil dela. Knjižnico so Nemci razbili in jo je bilo treba obnoviti in na novo urediti. Ob tem delu in drugem kulturnem delovanju je 1946 izdal svojo tretjo zbirko Ob jesenskem ekvinokciju, pripravil izbor Župančičevih pesmi za Klasje (1948, razširjena izdaja v Kondorju 1963 in 1973) in za miniaturno izdajo (1950), uredil Prešernove nemške poezije z Župančičevimi prevodi (1950), sodeloval s prevodi pri izboru Goethejevih Pesmi (1950, 1961, 1967) ter izdal izbor slovenske ljubezenske poezije pod naslovom Jaz in ti (1952). Bil je tudi sourednik (za pesniški del) Novih obzorij od 1948 do 1952. Leta 1953 je ob njegovi šestdesetletnici izšel izbor njegove pesniške žetve Pesmi in napisi, ki ga je ob pesnikovem sodelovanju pripravil in uredil Jaro Dolar. Leta 1963 je uredil Pesmi za otroke, dopolnjena in predelana izdaja Sto pesmi za otroke je izšla z letnico 1974 že po njegovi smrti. V pokoj je šel Janko Glazer aprila 1959, vendar je ostal študijski knjižnici zvest, saj je v njej delal v rokopisnem oddelku še naprej, zadnjikrat 4. januarja 1975. Ko je leta 1968 slavil petinsedemdesetletnico življenja, je bil za svoje življenjsko delo nagrajen z najvišjim nacionalnim kulturnim priznanjem – s Prešernovo nagrado. Isto leto je tudi izdal izbor svoje poezije pod naslovom Pohorje in v njem pesmi, ki se po motiviki in refleksivni naravnosti navezujejo na pesnikov pohorski svet. Umrli je 2. februarja 1975 na svojem domu v Rušah, v Rušah je tudi pokopan.

IZ SPOMINOV NA PRIJATELJA

Matija Zadavec*

UDK 886.3.09:92 Glazer J.

ZADRAVEC Matija: Iz spominov na prijatelja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 = 13(1977)1-2, str. 13-16.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 2 slikl.

Avtor je še eden redkih živečih gimnazijskih sošolcev Janka Glazerja in zadnji živeči član »literarnega triumvirata«, ki so ga sestavljali Janko Glazer, že leta 1914 padli Dragotin Marčinko in on. Spominja se prvih literarnih uveljavljanj Glazerja v šoli ter dela za razredni dijaški list Bodočnost.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

ZADRAVEC Matija: From the Reminiscences of a Friend. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 = 13(1977)1-2, p. 13-16.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 2 pict.

The author is one of the rare still living schoolfellows of Janko Glazer from the grammar school and the last living member of the »literary triumvirate« consisting of Janko Glazer, of Dragotin Marčinko, killed already in 1914 and of himself. He remembers Glazer's first literary successes at school and his work for the student's class revue Bodočnost (Future).

Z Jankom Glazerjem sva postala sošolca v drugem razredu klasične gimnazije v Mariboru, v šolskem letu 1906/07. Kot prvošolca sva bila v paralelkah, Janko v prvem b razredu, jaz v prvem c razredu. Tisto leto se nas je Slovencev, ki smo imeli vso nižjo gimnazijo svoje vzporednice, s slovenskim jezikom kot predmetom ter s slovenskim poukom pri verouku, latinščini in matematiki, vpisalo toliko, da smo morali biti razdeljeni v dva razreda. Ker pa se je ob koncu leta število slovenskih dijakov od prejšnjih 65 skrcilo na 51, so nas naslednje leto vse združili v drugem b razredu. V tem šolskem letu z Jankom še nisva imela tesnejših stikov.

Bolj pozoren sem postal nanj v tretjem razredu, na majniškem izletu. V tem letu smo izgubili razrednika profesorja Ignaca Pokorna, ki je umrl 20. maja 1906, in tako nismo imeli spremljevalca za izlet. Usmilil se nas je profesor dr. Leopold Poljanec, prirodopisec. Peljal nas je na Pohorje, k slapu Šumiku. Pot nam je kazal Janko, saj jo je dobro poznal. Njegov oče, kmet, je imel blizu Šumika svojo »planino«. Bil je res lep dan, slap je bil veličasten. Od tam smo šli k Stari Glažuti in nato čez Smolnik domov. Lepota Pohorja nas je vse prevzela.

Še isto leto smo imeli priliko izvedeti, da ima Janko pesniški talent. V jeseni nam je profesor slovenščine dr. Ljudevit Pivko dal za domačo nalogo, da opišemo jesen. Janko je nalogo, precej dolgo, napisal v verzih. Vsi smo se za-

* Matija Zadavec, župnik v pokoju, Vitomarci.

čudili, ko nam je profesor Jankovo nalogo v šoli prebral. Poudaril je, da so verzi originalni. Pozneje nam je pri nemški uri pri profesorju dr. Ivanu Arnejcu Janko sam recitiral svoje pesmi.

Njegov zgled je vplival na nekatere izmed nas, da smo se začeli bolj zanimati za slovensko literaturo in se začeli nekateri tudi poskušati v pesništvu. V četrtem razredu je začel sošolec Franček Robič izdajati rokopisni list Bodočnost. Glavni pesnik je bil Janko.

IV. b razred klasične gimnazije v Marlborn 1908/09, v katerem je bila ustanovljena Bodočnost. Sodelavec Bodočnosti: v zadnji vrsti (od leve): Davorin Avšič (prvi), Matija Zadravec (tretji), Janko Vrbanjščak (šesti); v predzadnji vrsti: Janko Glazer (peti); sedljo: Franček Robič (četrty), Rupert Lintner (sedmi); na tleh: Miloš Vauhnik (tretji)

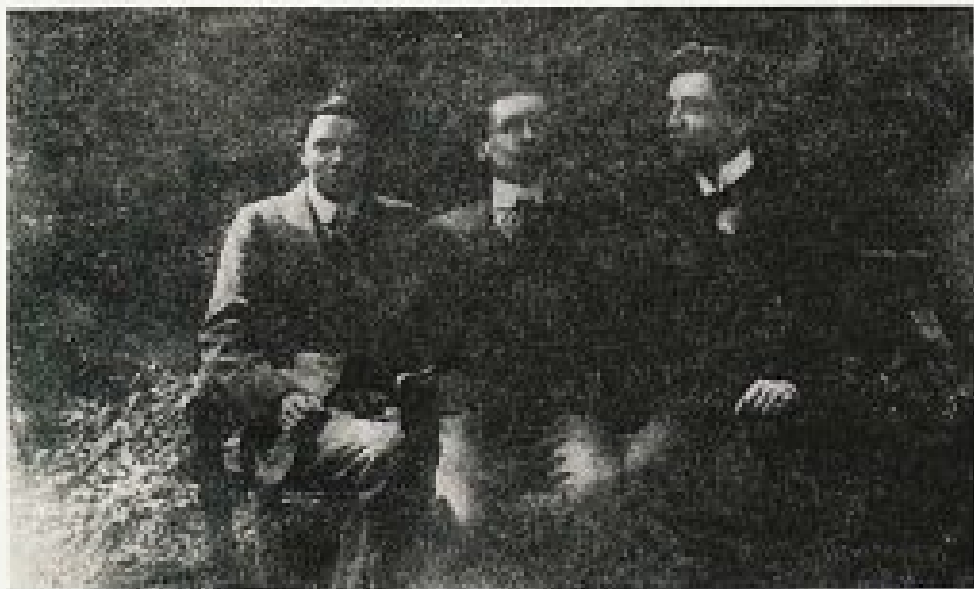
V naslednjem šolskem letu, 1909/10, ko smo prišli v peto, so nas spet razdelili. Ostali sta dve paralelki, toda ne več razdeljeni po narodnosti dijakov, saj razen dveh ur slovenščine na teden Slovenci nismo imeli več od Nemcev ločenega pouka. Sam sem se znašel v petem a razredu, z menoj še Miloš Vauhnik, Janko Vrbanjščak in Rupert Lintner, ki so pri Bodočnosti sodelovali, Janko je ostal v vzporednici b, z njim pa še sodelavec Bodočnosti Davorin Avšič in njen urednik Franček Robič. Imeli smo še skupne ure slovenščine, pa tudi sicer smo se družili bolj po narodnosti ko po razdelitvi v vzporednice. Lintner nas je že v peti zapustil in odšel k mornarici. Pač pa sem se v tem letu pridružil s pesmimi in prozo sodelavcem Bodočnosti jaz.

Na koncu pete je Janko dobil na šoli javno priznanje za svoje literarno delo, Schillerjevo nagrado, prav tako na koncu sedme in osme. Že od četrte naprej pa je bil sodelavec Ljubljanskega zvona, kar so sicer šolske oblasti prepovedovale, zato je tam sodeloval s posebnim dovoljenjem in smo mi, ki smo vedeli za to, morali molčati.

V šestem razredu je prevzel uredništvo Bodočnosti Miloš Vauhnik in list hektografiral. Denar za to je dal Franček Robič. Številke so bile zelo obsežne, število sodelavcev pa majhno. Mnogo sva sodelovala midva z Jankom, on pretežno s pesmimi, jaz tudi s prozo. Da bi se ne videlo, kako malo je sodelavcev, sva oba z Jankom uporabljala vrsto različnih psevdonimov. V tem letu sva napisala medsebojno kritiko najinih prispevkov, in čeprav sva bila prijatelja, se v kritiki nisva izogibala tudi ostrejših sodb.

V sedmi je Bodočnost prevzel Dragotin Marčinko, ki je do šeste bil eno leto pred nami, kot šestošolec pa je padel in postal Jankov sošolec. V šesti še ni sodeloval pri Bodočnosti, naslednje leto pa je postal njen urednik in glavni sodelavec. Pisal je pesmi, prezo in dramska besedila. Bodočnost je pisal z roko, v enem izvodu, kakor sta bila pisana že prvi in drugi letnik. Število sodelavcev se je zelo skrčilo; razen Vrbanjščka, ki je vsa leta objavljaj daljše šaljive zgodbe v prleškem narečju, smo ostali skoraj samo mi trije, Janko, Dragotin in jaz, in spet smo si pomagali z različnimi psevdonimi. Marčinko je napisal alegoričen sestavek: Usoda treh pesnikov. Trije mladeniči, od katerih je prvi pisal verze, drugi povesti in romane, tretji pa drame — mislil je pri tem pač tudi na nas tri — so sklenili, da se bodo odpovedali boginji pesništva, a so potem, ko so svoje papirje zažgali, boginjo spet prosili milosti.

Tako je mlade pesnike označil Dragotin, ki mu ni bilo usojeno, da bi bil učakal zrela leta. Po prvem letu medicine je kot enoletni prostovoljec odšel k vojakom, kjer ga je zatekel izbruh vojne. Med prvimi je moral na bojišče, bil ranjen in v bolnici v Debrečinu 1. novembra 1914 umrl. Njegova smrt je še posebej v Janku poglobila občutek pesimizma, ki se nas je že prej pogosto loteval. To je bil tudi vpliv nemških filozofov, posebno Schopenhauerja, ki smo ga v sedmi in osmi veliko brali. Poznalo se je to v našem mišljenju in v naših delih, tudi v Jankovih prvencih. A Pohorje ga je ozdravilo. V čistem, svežem blesku Pohorja je vzljubil življenje, to izpričujejo njegove poznejše pesmi.

»Literarni triumvirat« na Kalvariji 19. IV. 1913 (od leve): Matija Zdravec, Janko Glazer, Dragotin Marčinko (Foto: Franček Robič)

Janko Glazer je ostal nas vseh, njegovih sošolcev iz gimnazije, zvest tovariš, udeleževal se je vseh naših obletnic mature, vse do šestdesetletnice leta 1973.

A iskreno tovarištvo ga je družilo predvsem z literati, še posebej z nama z Dragotinom. Nama je zaupal vse svoje literarne načrte in bil veliko v najini družbi, zlasti v zadnjih dveh letih gimnazije. V osmi nismo več izdajali Bodočnosti, mislili smo na tiskan almanah po maturi, a ga nismo izdali. Smo pa se dosti pogovarjali o literaturi in marsikaj snovali v dolgih popoldnevih, ki smo jih preživljali skupaj. Na eni takih naših poti nas je, ko smo šli na Kalvarijo za Mariborom, fotografiral sošolec Franček Robič in tako je ostal ohranjen spomin na naš »literarni triumvirat«, kakor nas je imenoval Janko.

PRIJATELJ IZ MLADIH LET

Makso Šnuderl*

UDK 886.3.09:92 Glazer J.

ŠNUDERL Makso: Prijatelj iz mladih let. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 17—20.
Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 1 slika.

Avtor se v članku spominja literarnega dela Janka Glazerja v gimnazijski dobi od leta 1909 dalje. Obuja spomine tudi na poznejše njune medsebojne literarne in prijateljske zveze ter jih podkrepljuje s citati iz Glazerjevih posvetil in pisem njemu.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

ŠNUDERL Makso: A Friend from My Youth. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 17—20.
Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

In this article the author recollects the literary work of Janko Glazer during the years at the grammar school since 1909. He reminds himself also of their later mutual literary and friendship connections and confirms them with quotations from Glazer's dedications and letters written to him.

Moji spomini na Janka Glazerja segajo daleč nazaj v najino zgodnjo mladostno dobo od 1909. Glazer je bil tedaj v peti gimnaziji, jaz v četrti, oba v Mariboru. Takrat je že objavljajal prve pesmi v Ljubljanskem Zvonu, kar je med gimnazijskimi »poeti« (in kdo od razboritih mladcev to ni bil!) zbudilo veliko občudovanje in spoštovanje do Glazerja. Postal nam je in ostal nesporna avtoriteta. V tisti dobi je bil za nas dijake vsak nov pojav v slovenski literaturi velik dogodek. Čeprav so Kette, Cankar in še posebno Oton Župančič navdihovali mladino, nas je pa zajel poseben čar Glazerjevih pesmi, v katerih smo občutili čiste lirske izpovedi in dih novega sveta s Pohorja, njegovih lepot in ubranosti. Nežne in tihe pesmi, preproste v izrazu, so resnično segale v naša mlada srca. Zame so pomenile začetek trajne vezi z Jankom Glazerjem.

Glazer je bil tih in skromen dijak, bolj sam zase, ki se ni udeleževal sestankov z dijaki ali njihovih političnih razprtij. Imel sem vtis, da živi svoj svet za sebe. Ker je bil osebno tako tih in zase, pesmi pa tako nežne in občutene, se nismo mogli načuditi, da je bila njegova kritika tako ostra, njegovi epigrami pa kar popadljivi. V sedmi gimnaziji je poslal nekemu tovarišu listek: »Ne misli si, da ti si tisti, / ki sem nameril mu puščico to, / zadeti hočem one le samo, / ki se jim pravi — tarokisti.« Tako je ošvrknil kvartopirce med dijaki. V poznejši zbirki »Pesmi in napisi« 1953 objavljeni epigrami niso tako ostri, kot so bili dijaški, čeprav so tudi ujedljivi za znane osebe.

* Akad. dr. Makso Šnuderl, redni profesor v pokoju, Ljubljana.

Glazer je v šolskih letih sodeloval pri literarnem dijaškem listu svojega razreda »Bodočnost«, jaz pa sem v svojem razredu urejal list »Beseda«. Lista sta objavljala pesmi, prozo in kritike. Razmnoževali smo ju sami, take liste pa je šola prepovedovala. Na našo prošnjo je Glazer v tem našem listu z neizprosno kritiko sodil naše literarne prispevke. Na to najino sodelovanje se je spomnil v posvetilu, ki mi ga je poslal s svojo knjigo »Pesmi in napisi« 15. julija 1953. V dijaški dobi sva se mnogokrat pogovarjala o literarnih zadevah. Spominjam se, da je mnogo občeval s sošolcem in prijateljem Marčinkom, ki pa je v vojni padel.

Janko Glazer maturant leta 1913 (Foto: J. Massak)

Kljub svoji odmaknjenosti in zadržanosti pa je Glazer v začetku novembra 1918 obenem s sokolsko četo prišel iz Ruš v Maribor in se pridružil Maistrovi vojski za osvoboditev Maribora in severne meje. Odkar je po svoji maturi 1913 šel študirat slavistiko, sem ga po prvi svetovni vojni tu prvič spet srečal. Kmalu nato je 1919 izdal svojo prvo pesniško zbirko »Pohorske poti«, drugo zbirko »Čas kovač« pa šele 1929, v samozaložbi. Želel je, da mu rokopis ocenim. Takole mi je pisal:

»Navodilo kritiku. (Prijatelju Snuderlu.)
Ne, kar si — kar bil si, bodi:
ne zagovarjaj, ampak sodi!«

Bil sem namreč prvotno sodnik, pozneje pa kazenski zagovornik. Svojo »sodbo« o tej zbirki sem objavil v »Jutru« 25. maja 1929. Čeprav so bile tudi vse druge ocene zelo ugodne, pa je napisal Josip Vidmar v Ljubljanskem Zvonu omalovažujočo kritiko, ki je Glazerja hudo potrla.

Med obema vojnama Glazer ni izdal nobene druge zbirke svojih pesmi. Takrat sem bil odvetnik v Mariboru in sem samo ob neki priliki objavil eno pesem, nisem se že davno več ukvarjal s takim početjem. Glazer pa me je, cikajoč na mojo napako na očesu, takole pičil:

»To, kar France je hotel, Makso dela:
zlatnike kuje si iz pravn ves dan.
To, kar France je bil, bi Makso hotel:
Za Muzo škili na skrivaj — zaman.«

Slovel je kot odličen knjižničar in ravnatelj študijske knjižnice v Mariboru. Najpoprej je bil profesor na gimnaziji, nato je postal knjižničar in pozneje ravnatelj te knjižnice, ki je bila dotlej pod nestrokovnim vodstvom. Glazer je imel izvrsten spomin, ki mu je kot bibliotekarju služil pri urejevanju knjižnice. Ob praznovanju obletnic velikih slovenskih piscev je prirejal razstave njihovih del, ki jih je pripravljal vedno sam.

Oton Župančič ga je zelo cenil, ne samo kot lirika, temveč tudi kot literarnega zgodovinarja. Nekoč poleti 1942 mi je pripovedoval, da je pred časom dolgo iskal neko svoje mladostno delo v prozi, pa se ni mogel spomniti, kdaj in kje ga je objavil. Pisal je Glazerju in čez dva dni dobil od njega vse potrebne podatke.

Kot tajnik in pozneje odbornik ter knjižničar Zgodovinskega društva, ki je izdajalo Časopis za zgodovino in narodopisje, ki sta ga s Franjem Bašem urejevala po dr. Kovačiču, je Glazer tudi sicer kazal svoje zanimanje za zgodovino. Arheolog Franjo Baš me je večkrat naprosil, da sem ga vozil v razne kraje, kjer je iskal starine. Tako na Ptujsko goro, potem v Olimje, v neki kraj nad Gornjo Lendavo in na Ptujsko polje, kjer je domneval koliščarje. Vedno naju je spremljal Glazer, ki se je zanimal tudi za take raziskave.

Glazer je bil 1941 z družino vred pregnan v Srbijo, ker je bil kot viden slovenski izobraženec še bolj nevaren za nacistične kakor samo kot Slovenec. Ko sem decembra 1944 prišel v Beograd in sem imel za Slovence predavanje o NOV, me je Glazer takoj poiskal in pozneje večkrat prihajal k meni v pisarno. Kakor mnogi mladi Slovenci izgnanci se je tudi njegov sin konec 1944 javil v našo vojsko. Padel je 6. aprila 1945 pred Brčkim. Glazer tega udarca menda nikoli ni prebolel. Kmalu mi je prinesel svojo pesem »Padlemu sinu«, naj povem, kaj mislim o njej. Skušal sem ga tolažiti s tem, da sem tudi jaz izgubil sina na osvobojenem ozemlju v Sloveniji. Glazer je bil tedaj član komisije za ugotavljanje kulturne škode (za Slovenijo) v poverjeništvu za prosveto, ki ga je vodil Edvard Kocbek. Nesrečen je bil tudi zaradi uničenja študijske knjižnice, ki so jo bili odpeljali Nemci. Ko sem mu menda maja 1945 povedal, da sem dobil sporočilo iz Maribora, da je Franjo Baš pripeljal skoro vse knjige iz Gradca nazaj v Maribor, Glazer ves presenečen tega kar ni mogel verjeti. Kmalu nato se je vrnil domov v Ruše in v svojo knjižnico v Maribor.

Ker po vojni nisem več bival v Mariboru, sva se srečala samo ob mojih obiskih v Mariboru, pa tudi pisala sva si večkrat. Poslal mi je, »svojemu staremu prijatelju«, 5. marca 1950 knjigo »Ob jesenskem ekvinokciju« s posvetilom:

»Oprosti: dolgo čakal si — tri leta.
Zato pa, kar pričakal si, je — rariteta.«

Knjigo »Pesmi in napisi« mi je poslal »v spomin na čase 'Bodočnosti' in 'Besede'«. Edini izvod dveh letnikov naše »Besede« sem mu pozneje poklonil za knjižnico. Tudi knjigo »Pohorje« mi je 23. marca 1968 poslal kot »prijatelju in tovarišu iz mladih let«.

Ko je dobil Prešernovo nagrado, se mi je zahvalil za čestitko. Pisal je med drugim: »...Moral sem najprej vsaj nekoliko preboleti moralnega mačka, ki mi ga je naprtila Prešernova nagrada... Vem, kaj moji verzi so in kaj niso, tudi o drugem svojem delu si ne delam iluzij, sem za pošteno, stvarno presojanje, ne maram superlativov, ne za druge, ne za sebe — tako si približno lahko misliš, kako sem 'proslavljal' v resnici, sam s seboj. ... Ti si mlajši — po letih ne veliko, pač pa drugače, ker si po naravi borben, kar meni manjka. Zelo sem vesel, da si se odločil za izdajo svojega predvojnega romana. Že davno bi bil moral iziti in žalostno je, da je šele ob petdesetletnici čas zanj 'dozorel'.« V mislih je imel moje »Osvobodjene meje«, ki jih je poznal in hranil rokopis v študijski knjižnici. Rokopis je bil rešen z drugim gradivom knjižnice po vojni iz Gradca. Pismo pa dokazuje skromnost in samokritiko mladega Glazerja iz šolskih let.

Ko sem mu 1969 poslal svojo knjigo »Osvobodjene meje«, mi je med drugim 19. aprila 1970 napisal (povzemam samo to, kar je zanj najbolj značilno): »Živo so mi poklicale (tj. »Osvobodjene meje«, moja op.) v zavest tiste davne čase, preživo — vse: tisti mladi zanos, pa tudi vse, kar je temu sledilo. Ne vem, kako — a bral sem knjigo z žalostjo. Kljub temu, da je velik del prizadevanj bil uspešen, da je na Štajerskem — vsaj v glavnem — meja bila osvobodjena. Tako mi je bilo, kakor Dobniku, ko ponoči jezdi h Gospe Sveti. ... Kaj je Maister takrat pomenjal, posebno mladim ljudem, njegovim 'rogovilečem', lahko prav oceni samo, kdor je takratne peripetije sodoživljal. ... kakor ga prikazuješ... tak je — k sreči — tudi res bil: človek akeije, odločnosti, tudi tveganja. Tega še prav posebno.« Knjigo samo mi je zelo lepo ocenil, medtem ko mi je bil svoj čas očital pomanjkljivosti v moji drami »Pravljica o rajski ptici«. Vedno je bil stvaren, brez superlativov.

Razdalja in čas sta kriva, da mi je 23. marca 1968 pisal: »... čisto smo zgubili stike.« To je, žal, bilo res.

V mojem sreču in spominu pa živita moje prijateljstvo in spoštovanje do poeta, zgodovinarja, knjižničarja in Človeka — Janka Glazerja.

JANKO GLAZER IN NJEGOVA DOMOVINA

Ciril Šlebinger*

UDK 886.3.09:92 Glazer J.

SLEBINGER Ciril: Janko Glazer in njegova domovina. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 21—25.
Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 1 slika.

V spominu živi Janko Glazer kot izredno širok javni delavec, kot bogat literarni erudit, obenem pa tudi kot rahločutna natura in predvsem kot bogat lirik. Avtor članka želi pokazati v tem kratkem eseju, da je Glazerjeva lirika vsa povezana z njegovim alpskim, gozdnim svetom, ki mu je s svojo posebnostjo, s svojim človeškim tipom in s svojo starinsko tradicijo vlišan svoj pečat.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

SLEBINGER Ciril: Janko Glazer and His Native Country. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 21—25.
Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

Janko Glazer is being remembered as a widely renowned cultural worker, a rich erudite literary man and at the same time a sensible character but chiefly as a prolific lyric poet. In this short essay the author wants to point out that the Glazer's lyrics are wholly in connection with his alpine, forest world which is specially characterized by his own particularity, his humanist type and ancient tradition.

Spominjam se, kolikokrat sem se oglasil pri Janku Glazerju v Mariboru in še raje v Rušah. Na njegov pogreb nisem prišel, toda na tisti februarski dan mi je postalo nenadno jasno, kako staro je bilo naše poznanstvo — in kako domače je bilo. Trajalo je še iz časov prve svetovne vojne.

Po rajnkem očetu sem ob njegovem urednikovanju Ljubljanskega Zvona spoznal več naših literatov, ki sem jih gledal z velikim zanimanjem in prav otroškim spoštovanjem. Bilo je še v avstrijskih časih, ko sem spoznal Janka Glazerja. Bil je v vojaški suknji, mobiliziran nekje na Štajerskem; bil pa je drugače študent filozofije v Gradcu, vpisan na študij prirodopisa. Z njim in ravno tako z njegovimi smo si postali domači; velikokrat sem bil tudi jaz njihov gost.

Tako se mi je odpirala slika Janka Glazerja in njegovega domačega sveta, s katerim je vedno živel in s katerim je bil neločljivo povezan do konca.

Stara domačija je stala nekoč bolj na samem kakor sedaj in poleg nje je tekel kolovoz ob drevju in grmovju, a bližnjica do postaje je šla skozi gozdiček. Jankov oče je takrat še živel. Bil je čokat, močan, že osivel. Zanimivo ga je bilo poslušati, ko je obujal spomine: kako je bilo pri spravljanju pa pri nakladanju lesa in drugo; nekoč je pri sestavljanju splava ob Dravi izgubil uro v vodi,

* Ciril Šlebinger, univ. profesor v pokoju, Ljubljana.

Rojstna hiša Janka Glazerja na Lobnici pri Rušah leta 1951 (Foto: Alenka Glazer)

pa jo je naslednji dan še našel v svišču na dnu in je ura še šla. Marsikdaj je pristavila besedo tudi Jankova mati, zlasti, kadar si je nataknila očala ter sedla k šivanju. Posebno za malega vnuka Matjažka je ostalo zanimivo in važno še davno pozneje, kar je čul v očetovi domači hiši, kar »je pripovedoval dede«. Pri Pohorcih je to šlo o gozdu, o pripravljanju splavov na Dravi, o rižah, po katerih pride les v dolino, in kako potem ravnaajo z njim. Takrat so še izdelovali v Rušah vžigalice, bojda najboljše v državi, in lepo je bilo gledati, kako je rezal stroj ravno, tanko lego od vrtečega se debla. Gozd je ostal Janku Glazerju, Pohorcu, drugi dom še takrat, ko se je že bil poslovil od domačije. Videl sem, da je znal izbirati in ocenjevati les, ko so gradili ali popravljali v knjižnici ali doma. Na hojkinem ljubju me je opozoril na »pilpoh«, otekline s posebno smolo, ki jih sicer sam nisem zapazil, naj so še tolikokrat sledile oči po ravnih deblih jelk, po mladi skorji s posebnim, bleščečim leskom svojevrstne sive barve.

Delavnik zunaj hiše so domačim določali dnevi, kakor so prihajali z belimi ali s sivimi oblaki, ki so potovali čez dolga pohorska slemenca, na katerih nikdar ne boš vedel, ali je že ves klanec za teboj in ni kaj višine še pred teboj med drevjem. Pod strmo globino pri Rušah pa je šumela Drava, polna ovinkov in skal in vrtincev, ki jih je pozneje zasipalo pod zajezeno in umirjeno vodno gladino in jih danes ni več. V Dravo so se šumeč spuščali potoki iz globoko zarezanih pohorskih globač in edinole potok ob glavni cesti v Rušah je imel strugo lepo urejeno iz kamna in čeznjo so držale domače brvi. Včasih so od Glazerjevih, katerih dom je »na Lobnici«, kakor se tamkajšnjemu naselju pravi, ubrali v Ruše po stezi »pod gorójo«, kjer so si Rušani postavili tudi letno gledališče. Tam so rasli še zadnji vinogradi, kar jih je bilo pod Pohorjem od mariborske strani sem in ki jim kraljuje temno zlati pekrčan s svojo polno aromo. Tudi Glazerjev oče je imel tu svoj vinograd. Tukaj se končuje predel vinskih

goric, ki sega semkaj od vzhoda. Dalje na zahod se Pohorje spušča čisto do Drave; tam je peljala pot k Puščavi z njenima dvema cerkvicama v strmini nad naglo Radolno, a na desno, nad ovinkom Drave, zapira strmi Šturmov nos pot v zgornjo Dravsko dolino.

Kolikokrat je premeril Janko Glazer vse te poti in še posebej cesto proti Mariboru! Tod mu je bilo vse domače in domač mu je postal tudi Maribor, mesto privlačnosti že iz otroških let. Maribor mu je postal mesto študija in kulture, mesto narodnega duhovnega življenja, kar ga je privlačevalo, že odkar se je seznanil s šolo. Maribor se je že takrat uveljavil kot mestno trgovsko središče za vzhodni konec Pohorja ter Dravske doline. Mali Janko je že zgodaj s hrepenenjem čakal, kdaj se bo lahko s starši peljal v mesto. In kadar se je, je vedno že iz daljave pazil, kdaj se bo pred njim razgrnilo Melje z razdrapanimi pobočji, a bliže Kalvarija ter Piramida s svoje strme strani. Tako je imel Maribor za mladega Glazerja poseben mik in sijaj, dasi ni slutil, da bo tam stekla večina njegovega življenja, zlasti pa njegovega duševnega dela. Ni pa nikoli pozabil Ruš, v njem se je ohranila njihova stara slika, še preden je postavila Fala svoje daljnovode in še preden se je jelo kaditi iz ruške tovarne izpod njenih prašnatih streh.

Še nekaj drugega je nosil v sebi Glazer prav iz mladih let, namreč zanimanje za domačo kulturno tradicijo. Pri prvem mojem obisku Ruš mi je razlagal tedanji mladi profesor mariborske klasične gimnazije o zgodovini kraja ter o nekdanjih domačih kulturnih delavcih, o nekdanji ruški gimnaziji ter njenem ustanovitelju župniku Kozini, kar sega v čase pred mariborsko gimnazijo.

V ruško ljudsko šolo je hodila tudi Marija, poznejša žena Janka Glazerja. Bila je doma s Pohorja nad Rušami, kot nadarjena učenka je odšla v šolo v Ljubljano in tam končala dekliški licej. To je bila pred vojno edina dostopna pot za naša dekleta, ki so hotela doseči izobrazbo. Po abiturientskem tečaju na Dunaju jo je služba pripeljala za kratko časa v banko v Prago. Medtem je Janko po maturi na klasični gimnaziji v Mariboru študiral na graški (in en semester na dunajski) univerzi, po začetnem semestru slavistike prirodopis — prav v skladu s svojo navezanostjo na naravo in domačo zemljo. Vojna in z njo povezana negotovost sta obrnili življenje drugače. Še kot študent vojak se je poročil in nekoč pozneje mi je gospa pokazala njegov izdelek, stojalce za rože. »Vidiš, to je bil najin prvi kos pohištva.« Janko Glazer se je po vojni, po treh letih in pol vojaščine, ogledal, da bi hitro prišel do akademskega poklica. Pohitel je s študijem slavistike in germanistike (v Zagrebu in Ljubljani), kar mu je kmalu po koncu vojne dalo namestitev na domači mariborski klasični gimnaziji.

Kot odličnega kulturnega delavca ga že kmalu srečamo v študijski knjižnici, ki ji je ostal zvest do druge svetovne vojne, pa še lepa leta po njej. Toda ko bi bila le knjižnica ter z njo povezane naloge, da opremljaš mariborsko kulturno življenje s tem, kar potrebuje. Poročila, biografije, strokovne ocene, najrazličnejše delo v odborih, v uredništvu ČZN in še marsikaj, vse to je zaradi avtorjeve vestnosti in njegove želje, da zadene vedno bistvo predmeta, šlo na račun njegovih literarnih sposobnosti. Kar nenadno je prišel od vloge odličnega, mirnega učenca prek mladostnih iskanj življenjske poti do odgovorne obremenitve v našem kulturnem življenju na meji.

Za njegovo lično ubrano naturo to ni bilo vedno najlažje, pa vem, da si je iskal zbranosti in zopet nove intuicije v domačem svetu, v poteh nazaj na frate, kjer bi lahko rekel skrbem adijo. Blizu so mu ostala doživetja iz mladosti, pa spomini na mlade dni, ki sta jih preživljala z ženo. Kakor spomin iz vojnega časa, ko se je ob poznem slovesu na ruški postaji v mesečini pokazala

mavrica, malo bledejša sicer, kakor bi bila podnevi, a nič manj lepa na temnem ozadju. Hip nato je že stopil Janko v samotni oddelok na vlaku in doživetje na domačih tleh je ostalo samo še spomin.

Kljub intenzivnemu doživljanju pa v družbi Janko Glazer ni nikdar skušal briljirati in voditi prve besede, dasi je bil duhovit in se mu je ukresal mnogo-krat kakšen dobro zadet epigram. Skromen je bil, a verjetno je bilo zraven še nekaj drugega; skrb, ali bo našel tisto najbolj pravo besedo. Bil pa je zelo dober opazovalec.

Spominjam se njegovih pripovedovanj o gimnaziji, kjer sicer ni dolgo učil, toda je literarno zelo veliko dal. Omenja ga Bratko Kreft v svojem Človeku mrtvaških lobanj, toda ne toliko kakor človeka, marveč bolj kot tip — kakor mi je dejal pozneje avtor sam, ko so padle nekatere kritike na njegovo risanje. Prve povojne maturantske generacije v Mariboru so bile sploh zelo bogate; tako mi je Glazer pripovedoval o Pinu Mlakarju, ki je poleg svoje poznejše koreografije kazal takrat sposobnosti za najrazličnejša umetniška področja. Ne-koč je za dijaški list manjkala naslovna stran; kdo bi jo narisal? Rešil jo je Pino Mlakar z nekaj enostavnimi, a učinkovitimi potezami.

Tako je zorela v Mariboru iz ledine bogata kulturna žetev, ki jo je pre-trgala druga svetovna vojna in izgnanstvo. Glazerjevi so se po vojni vrnili iz Srbije, toda ne vsi, a o hudi izgubi v družini Janka Glazerja samega nisem sli-šal nikoli tožiti. Po vojni je Glazer svoje delo v knjižnici in v mariborskem kulturnem življenju nadaljeval, toda bližala se mu je jesen.

Iz mojega daljnega zornega kota bi mi bila ocena Glazerjevega dela brez dvoma nejasna in zelo nepopolna, a toliko iz bližnjega poznanstva le lahko pre-sodim, da je bilo težišče in največja vrednost tega dela v literaturi. Zanj in za nas.

Rasel pa je Janko Glazer vedno iz domače zemlje in ta mu je vtisnila svoj pečat. Pa tudi tehtnost in veliko vrednost. Slovenska kmečka domačija ni idi-lika, ampak nosi svoj globoki etos. Težak je morda včasih ta etos in zna biti tudi bridek kakor hribovski kruh, toda brez njega bi slovenstvo verjetno že zdavnaj splahnelo. Glazerjev kmečki etos se je ohranjal v tem, da je ostajal zvest svoji naturi. Nič teatralnega ni hotel, tudi v debatah ne. Jasno se to kaže v njegovih pesmih in tudi v njegovih literarnih »spopadih«.

Udomačil sem se bil v Mariboru tudi jaz, toda z druge strani — ne od Po-horja, temveč od prleške plati. Nehote sem moral primerjati oboje. Pohorci in Prleki so si sosedje. Glazer mi je nekoč dejal, da je za vse panonske Slovence značilen kazalni zaimek »toti«. Ob vseh jezikovnih paralelah pa se Pohorec in Prlek krepko ločita. Pohorec je v primeri s Prlekom raje redkobeseden — za pretepaško »področje« imajo sicer dobre zastopnike eni in drugi — in kateri njegov bolj premišljeni stavek bi lahko rabil koj za pregovor. Prlek pa stresa primere in celo rime, vsekakor pa vedno vesele, kar iz rokava svoje robače. Ali kumuje tej različenosti večja odprtost prleške pokrajine, zlasti pa sonce in mošt? To bi morebiti držalo, saj sliči v šegavosti Prlekom Dolenjci, zlasti tisti z nižje, bolj vinorodne strani.

Res, Pohorje ima s svojim kobanskim sosedom ter dolino Drave med njima ob svojem obilnem gozdovju neko drugo, bolj tiho, bolj vase zaprto lepoto. Niti ni tu suše kot na Krasu niti ne gleda tu iz zemlje toliko skafovja, a vendar čutiš tu višji, hribovski svet in v ozadju za njim planine. Kar neopazno prehaja tu pokrajina v koroško stran. Že hiša sama marsikaj pove: hiše so tu često mo-gočnejše, ali pa vsaj stoje rade bolj vsaka zase in čisto nič ne sliči vinograd-niškim kućanicam; malo podobnejše so si stavili le večji kmetje po ravnem svetu. Že alpska veža je majhen svet zase, obokana ali pod mogočnim tramov-

jem; tu utihne korak s ceste in tu te popolnoma sprejme vase svet domačije, tja do starinskih slik v kotu za mizo. Tradicija je tu močnejše zasidrana kakor v vinskih vrhah, kjer je do soseda le mačji skok in se lahko selijo ali sezidajo dom drugod.

Pohorčev živi zdaj več pod Pohorjem kakor na njem. Ne velja ta selitev samo za zadnja desetletja, ampak že oddavnej. Bilo je tam ljudi, ki sta jim dajala zaslužek les in oglje. Iskali so rudo, iskali kremenov pesek in so bili steklarji, kakor so morali biti tudi predniki Glazerjev, po imenu sodeč, a so poklic pozneje zamenjali s kovaškim. Oglje in sila bistrih potokov sta omogočala glažute, plavže in številne kovačije ali druge delavnice, kar se je razraslo v cel venec obratov okoli Pohorja, v katerih so zlasti izdelovali kmetijsko orodje, tako tudi sekire pri Pogačniku v Rušah, v neposredni bližini Glazerjevega doma. Marsikaterega teh obratov so v novejšem času opustili, marsikaterega modernizirali — delovna sila ter strokovna moč generacij je že bila na razpolago. Sreda Pohorja je počasi opustela, posebno še, ko niso več oglarili. Opuščene domove z razpadlimi strehami je zarasla robida in druga mlada goščava in za njimi so ostala le še imena, ali pa so še ta pozabili, z raznimi zgodbami vred. Ostali so samo še starinski pohorski svetniki: Areh, Bolfenk, Šentjungert, Primož, Venčesl, po katerih je stari kronist Puff imenoval Pohorje »štajerski Atos«. Ostal pa je tudi ljudski tip, navezan na zemljo, na tradicijo, delaven, a nagnjen k razmišljanju. Tako je na Pohorju in v njegovi samoti, kakor da bi tu bil obtičal kos severnejše pokrajine vmes med toplejšim in živahnejšim svetom.

Ne bi mi bilo tu tako lepo in tako zanimivo, če me ne bi semkaj vpeljalo zlasti poznanstvo z Jankom Glazerjem, ki mi je pomagal odpirati oči za svojevrstne lepote te pokrajine.

PESNIK IN PROFESOR JANKO GLAZER

Alfonz Kopriva*

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

KOPRIVA Alfonz: Pesnik in profesor Janko Glazer. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48-13(1977)1-2, str. 26—33.

Izvirnik v sloven., izvilleček v sloven. in angl., 1 slika.

Avtor v spominskem članku obuja spomine na Janka Glazerja, svetlega profesorja in mentorja literarnega kluba Utrinki na klasični gimnaziji v Mariboru v letih 1920/21 do 1922/23, ter na svoja poznejša srečavanja z njim. Pridružuje spomine svoje žene, ki je z Jankom Glazerjem hodila skupaj v osnovno šolo v Rušah, na njegova deška leta. Tako podaja Glazerjeve značilnosti v razponu tri četrt stoletja.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

KOPRIVA Alfonz: The Poet and Teacher Janko Glazer. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48-13(1977)1-2, p. 26—33.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

In the memorial article the author revives his memories of Janko Glazer, his teacher and mentor of the literary club "Utrinki" at the grammar school of Maribor in the years 1920/21 to 1922/23 and of his later meetings with him. He adds the reminiscences of his wife, who attended together with Janko Glazer the elementary school at Ruše, of his boyhood years. So he presents Glazer's characteristics spread over three quarters of a century.

Obiskoval sem klasično gimnazijo v Mariboru samo do konca petega razreda, v katerem smo imeli za profesorja slovenščine in nemščine pesnika Janka Glazerja, pozneje pa sem prestopil v drugi letnik učiteljsišča. Vendar sem kot sodelavec dijaškega literarnega glasila Utrinki, ki je izhajalo od šolskega leta 1920/1921 do leta 1922/1923, na sestankih listovih sodelavcev pa tudi sicer vse do mature obdržal stike z njim in z gimnazijskimi sošolci. Pozneje, kot mlad učitelj, sem Janka Glazerja srečeval v študijski knjižnici, ko je le-ta gostovala še v kazinskem poslopju. Ko sem po upokojitvi delal kot honorarni pomožni knjižničar v dokumentacijskem oddelku mariborske študijske, kasneje univerzitetne knjižnice, sva se pogosto srečevala tam, saj je tudi on še po upokojitvi vse do bolezni delal v rokopisnem oddelku. Njegova smrt 2. februarja 1975 in nas, njegove bivše utrincarje, še posebej močno prizadela.

Očitam si, da si nisem stenografiral ali po spominu zapisoval pogovorov, posebno tistih o nastanku nekaterih njegovih pesmi v prvi zbirki Pohorske poti. Škoda je, da so odšli v pozabo njegovi nagovori ob obletnicah mature, kamor so bivši kolegi s klasične gimnazije vabili kot nekdanje sošolce vselej tudi nas, ki smo se pred dokončano klasično gimnazijo odločili za druge poklicne smeri. Vredne spomina bi bile tudi pesnikove duhovite zahvalne besede ob obletnicah

* Alfonz Kopriva, predn. učitelj v pok., Maribor

njegovega rojstva v krogu članov mariborskega Slavističnega društva in kolektiva mariborske študijske knjižnice. Škoda tudi, da niso zabeležene vse besede, s katerimi je, večkrat tudi še po upokojitvi, odpiral razstave v knjižnici ter razlagal obiskovalcem eksponate.

S svojim občudovanju vrednih spominom je bil živi leksikon knjižničnim sodelavcem in drugim, ki so prihajali v knjižnico kot znanstveni delavci ali izposojevalci, iščoč informacij. Če se je kdorkoli obrnil nanj s kako prošnjo, ga je znal pozorno poslušati do konca in mu nato svetovati iz svojega bogatega znanja in izkušenj. Nanj so se obračali poklicni tovariši, arhivarji, znanstveniki z različnih področij, leposlovci; vsak je odšel od njega z ustreznim nasvetom, predlogom ali dobro idejo. Tako je ostal tudi kot dolgoletni ravnatelj in bibliotekar študijske knjižnice učitelj v najboljšem pomenu te besede.

Pri vsem Glazerjevem delu se je kazal njegov izrazito razviti čut odgovornosti, njegova natančnost, smisel za red, za organizacijo, za ekonomičnost časa pri delu. Sam je do smrti ostal zgled intelektualnega delavca, ki je ohranil vero v smisel dela. Zato ga je motila sleherna površnost in neodgovornost. Težko je prenašal v tiskani besedi neizdelanost ter nejasnost v jeziku in slogu. Vznevoljil ga je neodgovoren odnos izposojevalca do knjige, ki jo je cenil kot proizvod človeškega uma in srca. Jezilo ga je, če izposojevalec ni vrnil knjige ob roku, še bolj, če je bila vrnjena knjiga poškodovana, umazana ali z zavihki. Nejevoljen je bil, če knjiga ni bila pravilno vložena na knjižne police. Nekoč mi je dejal: »Po ravnanju s knjigo presojam človekov značaj.« Neizkušenega, površnega in lahkomišelnega mladega izposojevalca je znal opozoriti, ostro, vendar taktno, da le-ta tega ni nikoli pozabil. Ena mojih učenk, Rušanka po rodu, mi je pravila, da je profesor Glazer večkrat opozoril na pravilno ravnanje s knjigo tudi mlade vozače v vlaku (s katerim se je po vojni dolga leta vozil iz Ruš v Maribor v knjižnico). Znal jih je opozoriti tako prepričljivo, da so si njegov opomin in nauk za vedno zapomnili in so ohranili simpatičnega profesorja v najlepšem spominu.

Dijakom pa je v vlaku včasih tudi pomagal pri delu za šolo, zlasti pri reševanju matematičnih nalog. Saj je matematika bila njegov konjiček in jo je celo nekaj časa študiral na univerzi. Tudi v tem nagnjenju do matematike, še posebej do geometrije, se kaže njegov čut za natančnost, red in stvarnost. To mu je dala že domača hiša z odlično vzgojo, pa tudi podedovane lastnosti rodu kovačev in glažutarjev, od katerih je njihov težaški poklic zahteval natančno delo in trpežne ter hkrati lepo izoblikovane izdelke. Tudi smisel za lepo, tako zelo razvit pri Glazerju, je bil torej vanj vsajen že po genih njegovega rodu.

Podobne lastnosti so se kazale pri njem že v osnovni šoli, kjer je imel izvrstne učitelje. O ruški ljudski šoli, tamkajšnjih učiteljih in sošolcu Janku Glazerju mi je večkrat pripovedovala moja žena Franica, rojena Lešnik.¹ Razred, v katerega sta hodila oba z Jankom Glazerjem od velike noči 1899 dalje, so učili nadučitelj Josip Lasbacher v prvem razredu ter učitelja Matija Lichtenwallner (pozneje Senkovič) v drugem in tretjem razredu in Davorin Lesjak v četrtem razredu; poleg tega je na šoli učil še učitelj Tomaž Stani, kot učiteljica ročnih del pa Lichtenwallnerjeva žena Gabriela, rojena Gorišek. Vsi so bili odlični šolniki, hkrati pa izrazito narodno zavedni in jugoslovansko usmerjeni. S svojo narodno zavednostjo so vplivali učitelji tudi na učence. Žena mi je pripovedovala, da se je po končani ljudski šoli, ko se je vpisala na dekliško meščansko šolo v Mariboru, uprla razredničarki, ki je hotela zapisati njen pri-

¹ Franica Lešnik, por. Kopriva (1892–1976), učiteljica, je bila doma v Staršah (prej Sent Janž na Dravskem polju), a je kol dvanaajsta izmed trinajstih otrok v družini prišla v Ruše za varuško k najstarejši sestri Lizi, poročeni s slažmojstvom Prelogom.

imek v nemškem pravopisu. Ravnatelj, h kateremu jo je razredničarka peljala, se je čudil njenemu odločnemu nastopu, a je dejal učiteljici, naj jo le vpiše po njeni želji, češ, pozna se, da je prišla punčka iz Ruš. Tako je torej ruška ljudska šola oblikovala svoje učence.

Veliko pa so učitelji pripomogli tudi k temu, da so Ruše kot kraj bile izrazito narodno zavedne. Nemčurji in fanatični Nemei so jih zaničljivo imenovali »Mali Beograd«, a za slovenske narodnjake je to bil časten naziv. Ob izbruhu prve svetovne vojne je avstro-ogrska žandarmerija zaradi srbofilstva odgnala v graške zapore osemnajst Rušanov, med njimi vse učitelje in tudi očeta in mater Janka Glazerja, posestnika Alojza in Marijo Glaser.

Narodna zavednost Ruš se je pokazala tudi med drugo svetovno vojno, za nemške okupacije. Prebivalci Ruš so v teh letih hudo trpeli in kraj je dal mnogo borcev partizanov, terencev, kurirjev, aktivistov in talcev; mnogi pa so bili že prve mesece po okupaciji izgnani. Med njimi je bila tudi družina Janka Glazerja, ki se je takoj po okupaciji, ko je Glazer izgubil službo ravnatelja študijske knjižnice v Mariboru, preselila od tam v Ruše, njegov rojstni kraj. Med padlimi borci v narodnoosvobodilnem boju je bil tudi njegov sin Matija.

Za spomenik padlim žrtvam v Rušah je Janko Glazer napisal verze:

To žrtev, borb in zmag je spomenik.
Postoj, tovariš, spomni se na mrtve:
vse, kar veliko je, vzkali iz žrtve.
In ti, ki živ si, mrtvim si dolžnik.

S temi verzi je izrekel besede zahvale vsem, ki so z delom, bojem in žrtvami omogočili življenje bodočim rodovom.

Hvalečnost pa je izkazal Glazer tudi učiteljem, ki so ga poleg doma gotovo odločilno oblikovali in mu začrtali nadaljnjo življenjsko pot. Za vse štiri učitelje iz časa svojega šolanja je napisal članke v Slovenskem biografskem leksikonu in tako ohranil spomin na njihovo delo v širšem merilu.²

Moja žena se ga je kot sošolca, učenca v osnovni šoli, živo spominjala in mi je o njem kot dečku večkrat pripovedovala. Bil je bolj tihe in mirne narave. Med poukom je bil pazljiv ter si je snov z lahkoto zapomnil. V šoli je bil med odličnjaki, vendar se ni nikoli vsiljeval s svojim znanjem; če pa je bil vprašan, je bil njegov odgovor zbran in točen. Ako kdaj v razredu kdo ni znal odgovoriti na učiteljevo vprašanje, se je oglasil s pravilnim odgovorom Janko le v primeru, če se je učitelj obrnil z vprašanjem naravnost nanj. Zanimivi so bili posebno njegovi spisi, ki jih je učitelj večkrat na glas prebral vsemu razredu. Vsebina je bila zmeraj stvarna, kratka in jedrnata. Rad je pomagal šibkejšim sošolcem in sošolkam. Posebno risati je znal zelo lepo. Če so ga prosili, je rad svetoval in tudi sam pokazal, kako je treba risati. Računar je bil še posebno odličen, a nikoli se ni s tem postavljajl. Po osnovni šoli se je vpisal na klasično gimnazijo v Mariboru. Od takrat se je moja poznejša žena z njim le še redkokdaj srečala.

Podobno kakor moja žena mi je pripovedovala o Janku Glazerju njena in njegova sošolka, poznejša njegova najstarejša svakinja Ana Robnik, p. d. Čandrova.

Janko Glazer je bil rojena pesniška narava. V njem sta se družila mehka čustvenost in bister um z modrostjo človeka, ki je svoja dejanja uravnaval po

² Janko Glazer je napisal članke za Jožefa (Josipa) Lasbacherja (1858–1929) v SBL I, str. 619; za Matijo Senkoviča (do 1924 Lichtenwallnerja, 1867–1955) v SBL III, str. 289–290; za Davorina (Martina) Lesnika (1872–1946) v SBL I, 637–638; za Tomaža Stanija (1872–1957) v SBL III, 437.

humanih etičnih načelih, upošteva prave vrednote v življenju. Ena teh vrednot in zapovedi mu je bila neizprosna poštenost do sebe in do drugih.

Iz takega razpoloženja je že kot gimnazijec napisal pesem Sebi, ki jo je nato uvrstil v prvo zbirko Pohorske poti:

Pozdravi tujca, ki te sreča sam,
bodi bratovsko dober, kot da si napotil se v božji hram!

A ne pozabi, da imaš obraz:
i Kristu, barabi pokaži na sebe: to sem jaz! —

In ako некоč umre ti kri v dlaneh,
udano in skromno zakleni se vase: lagati je greh. —

Tudi mi mladi, ki smo z navdušenjem prebirali pesmi svojega profesorja, smo se ob tej pesmi začeli zavedati, kakšni bodimo. Vedno je treba vzravnavati hrbtenico, ne ubijati samozvesti: to sem jaz! To ni nazor surovega samovšečnega individualizma, ni oholost in napuh praznoklasja pa tudi ne suženjska petoliznost, znak slabištva in preračunljivega egoizma, ampak je to samozavest, ki zna kulturnost in oliko združiti s ponosom, v lastno samokritično samoniklo bit, brez laži in samoprevare.

Pesnik je sam ostal zvest tej etični zapovedi. Ko sem ga некоč vprašal, zakaj ne piše več pesmi, mi je odgovoril: »Človek se mora pravočasno zavedeti, kdaj mu prične usihati studenec idej, sicer se osmeši. Ostati moraš sebi zvest in se ne delati na silo sodobnega, kar, žal, mnogokrat opazim v vseh vrstah umetnosti, ki je ne pojmuje kot stalno menjajočo se modno žensko pričeško ali obleko. In ker ne dohajam več, raje molčim. Delati drugače bi bilo zlagano in proti mojemu prepričanju o vlogi umetnosti.«

Janko Glazer pa ni bil samo tenkočuten lirik, prodoren kritik, odrezav satirik, široko razgledan bibliotekar, nadvse vesten urednik, ki je znal vsestransko pretehtati prispevke sodelavcev, tudi ni bil samo prijeten pripovedovalec z večkrat hudomušnimi prizvoki in mislimi, polnimi duhovitosti, ali govornik, ki je povedal svoje mnenje pretehtano in stvarno, ampak je bil tudi odličen pedagog.

To je pokazal že kar ob nastopu, prvo leto svojega službovanja, ko je kot suplent na klasični gimnaziji v Mariboru v šolskem letu 1920/1921 učil tudi v petem razredu.

Z njim je zavladal v razredu nov duh, novi, sproščeni odnosi med njim kot profesorjem ter nami mladimi, ne da bi bila s tem omajana avtoriteta, pač pa nasprotno: še bolj se je utrdila zavoljo njegovega razumevanja in uvidevnosti do dijakov, zaradi njegovega nič tipično šolskega podajanja učne snovi. Niso mu bili v slovstvu važni podrobni življenjski podatki obravnavanih besednih umetnikov ne pravila v slovnici, ampak nas je navduševal za materin jezik ob izbranem tekstu, pri katerega razlagi je aktivno pritegnil ves razred, slovnico pa je obravnaval z nami ob izreki, tekstu in pismenih nalogah. Kljub temu je bilo vse v okviru predpisanega, nikakor pa ne togo upoštevanega učnega načrta in tudi ne brez sistema, ki pa je bil prilagojen duševni in razvojni stopnji dijakov, njih interesom ter strukturi predmeta. K delu je pritegnil ves razred tudi s svojim bogatim znanjem in kritičnim gledanjem na jezikovna vprašanja, povezujoč jih z življenjem in duhom časa, da so minevale pri njem ure vse prehitro. Ustnemu in pismenemu izražanju je posvečal s svobodnimi privlačnimi temami vso pozornost, nas spodbujal h kritičnemu mišljenju in k lepemu slogu

ob zgledih različnih tekstov. Posebno nas je navajal na pravilno in estetsko branje in k ljubezni do knjige. V tem pogledu sta bila uspešna tudi Glazerjeva prednodnika, profesorja za slovenski jezik dr. Pavel Strmšek ter Ivan Fava, po svoji bradi, izrazito oblikovani glavi in dolgih laseh imenovan med dijaki »socialistični Kristus«; oba sta nabavljala za nas dijake še med prvo svetovno vojno slovenske knjige, Prešernove Poezije in Pravlјice Milčinskega. Profesor Glazer pa nas je (v šoli in pri sestankih utrinčarjev) opozarjal na Cankarjeva in Zupančičeva dela ter na novosti, ki so izhajale v takratnih naših založbah, kot je bila Seliškarjeva pesniška zbirka Trbovlje, Gospodin Franjo Frana Maslja-Podlimbarskega, Finžgarjev roman Pod svobodnim soncem idr., opozarjajoč na narodnostno in socialno tematiko del. Dela, ki smo si jih v naših dijskih letih kupovali nekateri s pristradanimi kronami in dinarji od inštrukcij, še danes skrbno čuvamo v svojih zasebnih knjižnicah, kolikor pač niso šla med drugo svetovno vojno v izgubo. Ko so se po osvoboditvi pojavljale v naših knjigarnah tiste prve izdaje slovenskih del, ki smo si jih nekoč kupovali kot dijaki, smo jih srečno spet »odkupovali«, nekatere celo z našimi lastnimi signaturami, v spomin na čase našega šolanja ter na naše spodbujajoče napredne profesorje.

Posebno simpatično karakterizira pedagoške odnose profesorja Janka Glazerja do mladine po letu 1918, ko so pronicali reformni in revolucionarni vplivi takratne dobe v srca, duševnost in značaj študirajoče mladine, naslednji dogodek:

Ko je mariborski Tabor najavil,³ da bo v gledališču recitiral pesnik Anton Podbevšek Človeka z bombami in da ga bo spremljal na klavirju naš moderni komponist Marij Kogoj, smo petošolci pa seveda tudi dijaki drugih razredov naše šole in dijaki drugih srednjih šol, realke, učiteljskega, trgovske šole, ki smo bili vneti za besedno umetnost, postali vsi vznemirjeni. Nič nas ni moglo zadržati: ne hora legalis ne strogi režim malega semenišča nasproti poslopja klasične gimnazije (zdaj vzgojiteljske in glasbene šole) ne zavodova po večerji zaklenjena večna vrata niti pretnja sicer dobrodušnega ravnatelja Josipa Zidanška, ki pa se je ravnal pri vzgoji »dečkov« še vedno po predpisanem predvojnem zavodskem hišnem redu, odobrenem od knezoškofa dr. Mihaela Napotnika, ne bojazen, da utegne slediti v primeru nediscipline »exclusio ex seminario« — ušli smo kratko malo skozi okno prvega nadstropja spalnice po zvezanih rjuhah na semeniški vrt in čez zid na Trubarjevo ulico ter v gledališče, kjer so bila zadaj v parterju že tesno napolnjena stojišča. Na enak način smo se tudi vrnili v zavod, dasi z manj prijetnimi občutki, ker so nas doma ostali šolski tovariši že skoz previdno odprta okna opozorili na ravnateljevo inšpekcijo spalnic, pri čemer je ugotovil odsotne. Kljub temu da nas je zagovarjal takrat kot prefekt službujoči in nadvse blagi ter mladino razumevajoči dr. Josip Jeraj, češ da je bila to pač nedolžna mladostna navdušenost, je sledila ob koncu šolskega leta izključitev iz malega semenišča.⁴ Sličen eksodus je bil deset dni za tem, ob uprizoritvi Cankarjeve Lepe Vide pod vodstvom Milana Skrbinška, znamenitega igralca in vzgojitelja mladega rodu gledališčnikov, h katerim je spadal tudi naš sošolec Bratko Kreft.⁵

³ Radivoj Rehar: Človek z bombami. Tabor, 9. junija 1921, št. 128, str. 2; prim. tudi poročilo -i (Rehar). Recitateljski večer Antona Podbevška. Tabor, 12. junija 1921, št. 131, str. 4. — Recitateljski večer Antona Podbevška je bil v Slovenskem narodnem gledališču v Mariboru 10. junija 1921.

⁴ O posledicah obiska v gledališču za semeniščane prim. tudi intervju R(afka) V(odeba) in I(vana) M(erlaka) z dr. Maksimilijanom Držičnikom v Družini, 25. decembra 1971, št. 24-25, str. 9.

⁵ O prireditvi mariborskih srednješolcev, ki so pod vodstvom glavnega režiserja in dramaturga Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru Milana Skrbinška uprizorili Cankarjevo Lepe Vido, je pisal Bratko Kreft v spremni študiji k tretji izdaji svojega romana Človek mrtvaških lobanj: Epilog po štiridesetih letih. (Fragmentarne jubilejne marginalije.) Človek mrtvaških lobanj. Izbrano delo I. Maribor, Založba Obzorja, 1971, str. 575-577. — Ob uprizoritvi je objavil

Odmev te naše udeležbe v Slovenskem narodnem gledališču je bil tudi pri slovenski uri profesorja Janka Glazerja v našem petem razredu klasične gimnazije. Natihoma smo organizirali spontano in pri profesorju nenapovedano recitacijo nekaterih futurističnih pesmi iz zbirke *Človek z bombami* Antona Podbevška, in to kmalu po pesnikovem nastopu v gledališču. Naučili smo se pesmi na pamet. Sklenili smo namreč presenetiti našega profesorja. Napeto smo zjutraj čakali na začetek ure. V razredu je bilo vse naelektreno kot pred nevihto. Vladala je popolna tišina, kar sicer ni bila navada pred prihodom profesorjev v razred. Profesor še ni prav utegnil sesti za kateder, ko smo drug za drugim stopili na oder in oddeklamirali v slogu Podbevškovega nastopa v gledališču s podobnim povzdignjenim in pojočim glasom njegove pesmi, *Črne lilije*, *Ob dnevu vpoklica na kolodvoru*, *Traverze*, *Električno žogo* idr., ki se jih več ne spominjam. Profesor je bil nekoliko osupel, najbrž je premišljal, kako naj reagira, da bi ne bila prizadeta ne avtoriteta šole ne osebnost mladih zavzetežev. Ko se je končalo več ko dvajsetminutno presenečenje mladostnih viharikov, je končno rekel: »Prav, da se navdušujete za sodobno poezijo, toda povedali bi mi že lahko, kaj nameravate storiti. No, pa ker ste že dali duška svojemu pre naglemu poveljevanju pesnika Podbevška, bomo pa zdaj čisto trezno razmislili o tej novi povojni struji futurizma in ekspresionizma.« Razložil nam je na kratko povod, vzrok in razvoj nove pesniške struje kot posledico minule vojne in protest proti njej, njenim grozotam in krivicam nad ljudstvi. Ta čas je prinesel razvrednotenje marsikatero dotlej ustaljenih vrednot na eni strani, pa tudi nove revolucionarne socialne poglede na človeško družbo na drugi strani, kar vse je povzročalo in še povzroča prevratne izbruhe v mišljenju in prizadevanjih naprednih duhov. Kot pesnik in kritik pa se je dotaknil kritično tudi besedišča, sloga, miselnih konstrukcij Podbevškovih pesmi in zagovarjal mirnejše, vsem razumljive, vsebinsko logične in stilno skladnejše izrazne oblike osebnih izpovedi ter nas tako opozoril na pozitivne in negativne strani nove literarne struje. Preuen je zapustil razred, se je Bratko Kreft v imenu vseh opravičil pri njem, on pa se je samo nasmehnil in razumevajoče zamahnil z roko: »Že dobro. Saj vas razumem.«⁶

Na eni zadnjih obletnic mature našega letnika 1924 klasične gimnazije v Mariboru, ki se je je udeležil tudi naš profesor Janko Glazer, sta ga »doyena« našega letnika akademik dr. Bratko Kreft in škof dr. Maksimilijan Držečnik, med katerima je sedel na častnem mestu, spomnila na ta dogodek z našim nenapovedanim literarnim nastopom v razredu. Vprašala sta ga, od kod takrat njegova mirnost in zbranost, ko zna biti tudi ogorčen in nepopustljiv. Odgovoril je, da si je ob vstopu v pedagoško službo napisal v svojo beležnico, ki mu je rabila tudi za redovalnico, moto iz Župančiča, kitico, kjer pesnik svari pred krivico. V svojem nagovoru je takrat citiral tisto mesto iz Župančiča, vendar ne vem več, iz katere pesmi je moto bil vzet. Profesor Glazer je mislil na občutljivost doraščajočega človeka, na oblikujočo se mlado osebnost, ki jo, če je prekrhka, lahko tudi docela stremo, ako ne upoštevamo njenega psihičnega razvoja in razpoloženja. V tem spoštovanju razvijajoče se osebnosti mladega človeka, tako je rekel, je bila srž njegovega odnosa do mladine.

Kot mentor našega literarnega kluba Utrinkov, za kar ga je določil takratni ravnatelj klasične gimnazije dr. Josip Tominšek, prosili pa smo ga tudi mi sami, je po izidu posamezne številke imel popoldne v katerem od razredov pogovor

J.(anko) G(lazer) članek: Ivan Cankar: Lepa Vida. Tabor. 21. junija 1921, št. 138, str. 3; dva dni zatem je izšel članek v daljši obliki, Janko Glazer: Ivan Cankar: Lepa Vida, Zrnje. 23. junija 1921, št. 28, str. 220—222. — O uprizoritvi, ki je bila 20. junija 1921, je poročal dr. Pavel S(trmšek): Epilog k dijaški predstavi Cankarjeve Lepe Vide. Tabor. 23. junija 1921, št. 140, str. 3.

⁶ O „demonstraciji“ pri uri profesorja Glazerja piše tudi Bratko Kreft v n. d., str. 565.

Klub utrlnčarjev na klasični gimnaziji v Mariboru spomladi 1923; stojijo (od leve): Mirko Avsenak, Alfonz Kopriva, Valentin Stangl; sedijo: Maksimilijan Držečnik, Jožko Krošelj, Janko Glazer, Franček Bohancec, Bratko Kreft (Foto: Vlašič)

s sodelujočimi, nikoli pa se ni z nami sestajal pred izidom. Ni namreč hotel biti cenzor Utrinkov, ker bi se njegovemu tankemu pedagoškemu čutu to upiralo, ampak je zaupal uredniku — v prvih dveh letih je bil to Milan Držečnik, v tretjem Mirko Avsenak. Ohranjena sta kompletna zadnja dva letnika Utrinkov; tretji (zadnji) letnik je opremil Fran Stiplovšek. Prvi letnik te dijaške »revije«, ki je izhajala mesečno samo v enem rokopisnem izvodu, pa smo darovali svojemu ljubljenu mentorju profesorju Janku Glazerju. Ko ga je okupator leta 1941 izselil z družino vred v Srbijo, so šli v izgubo tudi vsi z roko pisani izvodi prvega letnika Utrinkov.⁷

Svobodoljubna mentorjeva gesta, da je pustil urednikoma in sodelavcem dijaškega lista popolnoma svobodne roke pri urejanju in izbiri prispevkov kljub opozorilu ravnateljstva, naj pazi na njih primernost in zakonitost njihove vsebine, je še posebej značilna za suplenta Janka Glazerja kot sodobnega vzgojitelja in izobraževalca mladine.

Nikoli ni v svoji kritiki, ki je bila vedno le blagohoten nasvet starejšega tovariša, kogarkoli žalil ali se izrazil absolutno negativno o kakem delu; vedno je znal pohvaliti vsaj določeno mesto, izraz ali originalno prisposodob v prispevku; vselej je spodbujal, da v nikomer ni ubil samozaupanja, posebno tistim z manjvrednostnimi kompleksi ne. Preden je izrekel svoje mnenje, je prisluhnil samokritiki mladih avtorjev in urednika, šele potem je obzirno, toda jasno in objektivno, iskreno in strokovno izrazil svoje stališče. Pri tem je večasih prebral ali spomnil na primere iz domače in tuje literature s podobno tematiko, kakor

⁷ O mentorstvu Janka Glazerja v literarnem klubu Utrinkov in o delu utrlnčarjev piše Bratko Kreft v n. d., str. 559—595.

je bila v Utrinkih, da bi izostril v navzočih posluh za subtilne finese literarne umetnine in občutek za estetsko izražanje. To njegovo mentorstvo je bilo za nas pravi užitek, saj smo se vselej razšli obogateni z novimi spoznanji o umetnosti. Včasih je tudi pri šolskem pouku vzel za primer odlomek ali stih iz Utrinkov ter opozoril na pravilnost ali blagoglasnost izrazov, stavkov, prisposodob idr., pa tudi na šibke strani. Tako je budil v vseh smisel za lep jezik in še bolj strnil nas, svoje dijake, v trdno razredno skupnost. Saj je bil ugled Utrinkov zadeva celotnega razreda, ne samo nas utrinčarjev.

Tako je Janko Glazer brez velikih besed in fraz, suhoparne sistematičnosti in dirigirane discipline, sklicevanja na šolske zakone in red dosegal tisto ustvarjalno delavnost, ki vzgaja in izobražuje prave značaje in osebnosti. Teh je dal letnik 1924 klasične gimnazije v Mariboru v korist skupnosti nemalo v mnogih poklicih, kar je zasluga tudi profesorja Janka Glazerja, poeta in pedagoga natusa.

PRVO KNJIŽNIČARSKO OBDOBJE JANKA GLAZERJA

(Od knjižničarja do ravnatelja Študijske knjižnice v Mariboru)

Bruno Hartman*

UDK 027.5(497.12 Mb):92 Glazer J. »1926/1931«

HARTMAN Bruno: Prvo knjižničarsko obdobje Janka Glazerja. (Od knjižničarja do ravnatelja Študijske knjižnice v Mariboru.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 34—45.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 1 slika.

Pesnik, literarni in kulturni zgodovinar, profesor Janko Glazer se je od mladih let intenzivno ukvarjal s slovensko slovstveno zgodovino in knjigo nasploh. Zato se je leta 1926 polegoval za razpisano mesto bibliotekarja v mariborski Študijski knjižnici. Med več uglednimi prosilci je bil izbran in tako je postal prvi redno nameščen knjižnični delavec v tej ustanovi. Naloženo mu je bilo, da jo postavi na nove, sodobnemu bibliotekarstvu ustrezne temelje. Delo je opravil zgledno, kar je bil eden od glavnih razlogov, da so ga leta 1931 imenovali za ravnatelja knjižnice.

UDC 027.5(497.12 Mb):92 Glazer J. »1926/1931«

HARTMAN Bruno: The First Librarian Period of Janko Glazer. (From the Librarian to the Director of the Reference Library at Maribor.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 34—45.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 piel.

The poet, the literary and cultural historian, Professor Janko Glazer devoted himself intensively from his childhood to the Slovene literary history and to literature in general. Therefore he applied for a librarian's place in the Reference Library at Maribor in 1926. He was selected among many reputable applicants and so he became the first regularly appointed librarian in that institution. He was charged with pulling it up on a new basis corresponding to up-to-date librarianship. He did his work excellently and this was one of the main motives that he was appointed director of the library in 1931.

Janko Glazer je služboval v mariborski Študijski knjižnici triintrideset let — izvemši štiri leta, ki jih je med okupacijo preživel v izgnanstvu v Srbiji; po upokojitvi leta 1959 je deloval v njej še skoraj šestnajst let kot honorarni sodelavec. Dve tretjini dosedanjega obstoja današnje Univerzitetne knjižnice Maribor — od njene prve prednice, knjižnice Zgodovinskega društva za Slovenski Štajer dalje (1903—1978) — sta torej najtesneje povezani z Glazerjevim delom v njej. Zato je vredno pregledati, zakaj in čemu se je Glazer odločil za knjižničarski poklic in kako se je v njem povzpел do vodstva ugledne slovenske knjižnice.

* Dr. Bruno Hartman, višji bibliotekar specialisl, ravnatelj, Univerzitetna knjižnica Maribor.

Janko Glazer je že na mariborski gimnaziji (1905—1913) pokazal posebno ljubezen do slovenske književnosti in književnega ustvarjanja. Kar v prvem razredu je s sošolcem Rupertom Lintnerjem skrivoma pisal literarni listič, od četrtega razreda dalje pa je sodeloval v dijaškem listu »Bodočnost«, katerega urednik je bil Franček Robič, med sodelavci pa so bili poleg Glazerja še Rupert Lintner, Matija Zdravec, Dragotin Marčinko, Miloš Vauhnik, Janko Vrbanjščak ter Davorin Avšič.¹ Ob slovesu od šole, po maturi, so nameravali izdati tiskan almanah, vendar je zamisel o njem splavala po vodi. Krivdo za to je prevzel nase Janko Glazer, ker se mu ni zdel noben prispevek, ki ga je napisal, »za almanah dovolj dober«.²

Kritičnost in samokritičnost, ki je nemalokrat brez razloga prehajala že v dvom o vrednosti ustvarjenega, če že ne v njegovo zanikanje, sta Glazerjevi značajski potezi, ki sta ga spremljali vse življenje in sta se kazali tudi pri njegovem knjižničarskem delu.

S slovensko književnostjo se je Glazer intimneje povezal v gimnazijskih letih. Kot petošolec je predaval o Ivanu Cankarju,³ kot sedmošolec pa o Otonu Župančiču.

Na gimnaziji si je pridobil tri Schillerjeve nagrade ustanove A. Humerja za literarno ustvarjanje: kot petošolec jo je dobil z dvema drugima dijakoma, kot sedmošolec jo je dobil sam, kot abiturient pa z dvema tovarišema.⁴

Janko Glazer je načrtno bral slovensko literaturo, ne samo sodobno. Po premišljenem načrtu se je do odhoda na graško univerzo l. 1913 dodobra spoznal s slovensko književnostjo minulih obdobj. Do potankosti, marsikdaj tudi po straneh, je poznal na primer vsebino letnikov Ljubljanskega zvana. Tako si ni pripravil samo imenitne osnove za visokošolski študij slavistike, marveč je to znanje s sijajnim spominom izkoriščal pri kasnejšem bibliotekarskem delu do smrti.

Lastno knjižnico si je Janko Glazer začel zbirati že v osnovni šoli.⁵ Kot dijak v Mariboru se je zagotovo spoznal tudi z gimnazijsko dijaško knjižnico, vendar je bila ta z deli slovenske književnosti na moč pomanjkljivo založena.⁶ Pač pa si je slovenske knjige izposojal v Ljudski knjižnici v mariborskem Narodnem domu, ki so jo zasnovali mariborski gimnazijci, ko je bil Glazer v drugi šoli.⁷ Tako se je seznanil z najosnovnejšimi načeli knjižničarstva.

Med visokošolskim študijem na univerzah v Gradcu, Ljubljani, v Zagrebu in na Dunaju pa je spoznal ugledno knjižnico graškega slavističnega seminarja, štajersko deželno, joannejsko knjižnico (kar je bilo za kasnejše oblikovanje mariborske študijske knjižnice še posebno važno), ljubljansko študijsko (nekdanjo licejsko) knjižnico in zagrebško vseučiliščno knjižnico.

Ko je Janko Glazer 16. septembra 1920 postal suplent na mariborski klasični gimnaziji, od 16. septembra 1923 dalje pa profesor na istem zavodu, ga je

¹ Glazer Janko: Iz spominov na gimnazijo. — GL MKUD »Ivan Cankar« na klasični gimnaziji v Mariboru (1957), str. 7—8.

Na tem mestu naj opozorim na dvojnost pisave Glazerjevega priimka: pred vojno ga je pisal Glaser, po vojni pa Glazer; od tod neenotnost, seveda pri citiranju del in virov iz različnih obdobj.

² Glazer Janko, n. n. m.

³ Glazer Janko: Ivan Cankar v Mariboru. — NOJA 10(1957), str. 315.

⁴ Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg a/D. Marburg A. D. 1910, str. 63. Jahres-Bericht über das Schuljahr 1911—12. K. k. Staats-Gymnasium in Marburg a/D. Marburg a/D 1912, str. 64.

⁵ Jahres-Bericht über das Schuljahr 1912—13. K. k. Staatsgymnasium in Marburg a/D. Marburg a/D 1913, str. 76.

⁶ Glej tudi: Sedivý Jan: Profesorji klasične gimnazije v Mariboru. III. — ČZN. Nova vrsta, 6(XLIII)1972, str. 118.

⁷ Marija Glazer, soproga Janka Glazerja, izjava meni 11. marca 1977.

⁸ Kessler Janko-Podgorjanski: Slovenska literatura v knjižnicah naših srednjih šol. — Sn 6(1908), str. 277—279.

⁹ Vrabl Niko: Doneski k zgodovini Ljudske knjižnice v Mariboru. — ČZN. Nova vrsta, 5(1969), str. 532.

kot mladega suplenta — že kar uveljavljenega pesnika — odbor Zgodovinskega društva v Mariboru 2. novembra 1922 sklenil poklicati na mesto svojega dotedanjega knjižničarja prof. dr. Karla Capudra, ki je odhajal na gimnazijo v Ljubljano.⁸ Glazer v knjižnici neposredno ni dolgo deloval: 15. marca 1923 je namreč začel službo honorarnega knjižničarja v mariborski študijski knjižnici upokojeni podpolkovnik Davorin Žunkovič, znani zagovornik teorije o avtohtonosti Slovanov ter pisec znanstveno oporečnih razprav o preteklosti Slovanov in slovanski toponimiki. S tistim dnem je spričo delne finančne obveznosti, ki jo je prevzela mariborska mestna občina v zvezi s študijsko knjižnico, le-ta dosegla prvo stopnjo v preosnovanju v mestno ustanovo, kar pa je bilo dokončno uresničeno šele s sklepom mariborskega mestnega občinskega sveta na seji 3. marca 1925.⁹

O svojem prvem, kratkotrajnem knjižničarskem delu v mariborski študijski knjižnici je Janko Glazer pripovedoval med predavanjem, ki ga je imel desetletja kasneje: »Društvo takrat ni imelo poklicnega knjižničarja. Za upravljanje knjižnice so v odboru določili enega izmed odbornikov in ta je imel naslov knjižničar ... Drugače sem bil takrat profesor na klasični gimnaziji. Seveda sem to delo lahko vršil samo v svojem prostem času; dvakrat tedensko sem določene ure hodil tja, da sem tako v izjemnih in nujnih slučajih lahko dal, če je kdo kaj rabil. V glavnem pa sva to delo opravljala z dr. Kovačičem, ki je tudi skoraj vsak dan prihajal tja. Najino glavno delo je bilo, da sva prevzemala in vsaj za silo urejala stvari, ki so prihajale kot obvezni primerki, da sva reklamirala izostanke itd.«¹⁰

Ko je Davorin Žunkovič postal honorarni knjižničar študijske knjižnice, je Janko Glazer še nadalje ostal društveni knjižničar; njegova je bila skrb za knjižnično gradivo, ki je bilo sicer vikorporirano v sklade študijske knjižnice, vendar pa je Zgodovinsko društvo zadržalo lastninske pravice do njega. To funkcijo je opravljal v društvu do okupacije. Spočetka, kar od novembra 1922, je bil marljiv in natančen zapisnikar odborovih sej in društvenih občnih zborov, po XVI. občnem zboru 26. oktobra 1924 pa je postal tajnik društva. To funkcijo je opravljal do XXI. občnega zbora 9. novembra 1930, ko jo je predal prof. Franju Bašu, vendar pa je še nadalje deloval v odboru kot odbornik in knjižničar.

Tudi ko je bil marca 1923 odvezan neposredne skrbi za celotno knjižnico, si je zanj še nadalje prizadeval, kakor je bil tudi skrben knjižničar dijaške knjižnice na klasični gimnaziji.¹¹ Na seji odbora Zgodovinskega društva je obljubil, »da bo pomagal pri akciji za potrebni les za omare pri lesotržcih v Rušah«,¹² s katehetom dr. Antonom Medvedom pa je pozimi l. 1923 hodil po zasneženem Pohorju nabirat od kmetov darove v lesu, iz katerega so bila napravljena prva knjižna stojala v študijski knjižnici.¹³

Novi, honorarni knjižničar Davorin Žunkovič se je dela v knjižnici lotil tako, da to ni bilo vseh dr. Franu Kovačiču, predsedniku Zgodovinskega društva, ki je nad društveno knjižnico ves čas njenega obstoja bedel s posebno ljubeznijo in pazljivostjo. Zato je »zaradi razmer v knjižnici« hotel izstopiti iz kuratorija

⁸ Zapisnika 12. in 13. odborove seje 5. septembra in 2. novembra 1922.

⁹ Knjiga zapisnikov je shranjena v Pokrajinskem arhivu Maribor (PAM), v fascikli Zgodovinskega društva.

¹⁰ Glazer Janko. Študijska knjižnica v Mariboru. Popravljen ponatis iz ČZN 1928, Maribor 1928, str. 20.

¹¹ Zapis magnetofonskega posnetka predavanja Janka Glazerja o prostorih mariborske študijske knjižnice od leta 1903 do leta 1951 21. novembra 1969 v knjižnici mariborske študijske knjižnice. Zapis je shranjen v arhivu Univerzitetne knjižnice Maribor (UKM).

¹² Izjava njegovega nekdanjega dijakca akademika dr. Bratka Krefta meni 29. oktobra 1976.

¹³ Zapisnik 4. seje kuratorija študijske knjižnice dne 10. junija 1923.

¹⁴ Hartman Bruno: Prof. Janko Glazer. — Knjižnica 12(1968):4, str. 59.

F. K. (St. = Fran Kovačič): † Dr. Anton Medved. — ČZN (1925), str. 171.

knjižnice, v katerem je bil podpredsednik.¹⁴ Tudi v tožbenem odgovoru, ki ga je vložil časnikar Mariborer Zeitung Udo Kasper pri okrožnem kot tiskovnem sodišču v Mariboru 9. februarja 1931¹⁵ tožitelju podpolkovniku Davorinu Žunkoviču v zvezi z upravljanjem študijske knjižnice, je navedeno, da je bilo »Žunkovičevo delovanje v študijski knjižnici posebno takrat, ko še ni bilo Janka Glaserja, takšno, da je prišel tožitelj (tj. Žunkovič, op. pisca) ponovno v konflikt s predsednikom kuratorija g. dr. Franom Kovačičem, baš radi tožiteljevega strokovnega delovanja v knjižnici«. Dr. Fran Kovačič je kot priča v tej pravdi¹⁶ silovitost konfliktov sicer zmanjšal (»bili so le majhni in brez pomembni«), jih je pa vendarle priznaval. Pa tudi po novi praski septembra 1923 je prihajalo do napetosti med kuratorijem in Zgodovinskim društvom na eni in knjižničarjem Žunkovičem na drugi strani. Tako je bila na primer večkrat izražena želja in zahteva, naj se vendarle že izdela listkovni katalog, za katerega je dr. Fran Kovačič priporočal »omarice, kakor so v vseučil. bibl. v Zagrebu s predalčki za črke«.¹⁷ Prigovarjanje, naj začne knjižničar Žunkovič pisati »listkovni katalog... takoj«, se je večkrat ponovilo.¹⁸

Davorin Žunkovič sam dela v knjižnici ni zmoget; to se je pokazalo kmalu. Da bi se urejanje knjižničnega gradiva pospešilo in da bi izposojanje potekalo redno, je knjižnica zaprosila 2. junija 1923 mestno občino, naj ji dodeli še enega delavca. Mestni občinski svet je na seji 6. julija 1923 prošnji ugodil¹⁹ in namestil rusko emigrantko kneginjo Elizabeto Obolensko kot pogodbeno pomožno moč.²⁰ Službo je nastopila 12. julija 1923. Njena delovna obveznost je bila poslovanje z bralci razen izdajanja izkaznic in reklamacij, poleg tega urejevanje revij in časnikov, izdelava strokovnih seznamov in pozneje začasno tudi izpopolnjevanje listkovnega kataloga.

Tudi ti ukrepi niso rodili posebnih sadov, saj so na seji kuratorija 9. decembra 1924 spet ugotovili, da bi bilo treba urediti knjižne kataloge, specialne kataloge pa postaviti povsem na novo, ker da dotedanji niso za rabo. Dela bi se bilo treba že zdavnaj lotiti, knjige popisati na listke, te pa zložiti v predalnike.

Na isti seji je bilo ugotovljeno — vsekakor spričo položaja v knjižnici — da bi bilo treba knjižnično osebje dopolniti z uradnikom, ki bi lahko nadomeščal vodjo — podpolkovnika Žunkoviča, in s slugo, ki bi bil na voljo samo za knjižnico. Novega uradnika da terja povečani obisk in delo za listkovni katalog.

Kuratorij pa je šele na seji 29. septembra 1925 prvič sklenil predložiti mestnemu svetu, naj nastavi v študijski knjižnici tretjega uradnika (poleg honorarnega knjižničarja Davorina Žunkoviča in honorarne knjižničarke kneginje Obolenske). Občinski svet je prošnjo na seji 10. novembra 1925 zaradi pomanjkanja denarja zavrnil. Tedaj si je Davorin Žunkovič menil urediti svoj pravni položaj. Čeprav je bil vojaški upokojenec, je 25. novembra 1925 pisмено zaprosil mariborski mestni občinski svet, naj uredi njegov status tako, da si bo pridobil pravice pragmatično nastavljenih nameščencev. Mestni občinski svet pa je njegovo prošnjo zavrnil.²¹

¹⁴ Zapisnik 20. odboro ve seje Zgodovinskega društva 17. septembra 1923.

¹⁵ Spislo o kazenski stvari Kasper Udo-Kleвета po tisku pri okrožnem sodišču v Mariboru Kšt 331; spravljeno so v arhivu Muzeja narodne osvobodilne v Mariboru, v kserokani kopiji pa tudi v rokopisnem oddelku UKM pod številko F 89.

¹⁶ Zaslišanje prič dr. Frana Kovačiča 18. 2. 1931 v zgornji zadevi v istem sodnem aktu.

¹⁷ Zapisnik seje kuratorija 29. januarja 1924.

¹⁸ Zapisnik seje kuratorija 24. aprila 1924.

¹⁹ Seja občinskega sveta mariborskega. — Tabor 4(1923), št. 151, 8. VII., str. 4.

²⁰ Dopis mestne občine Maribor št. 11453/23 z dne 9. julija 1923.

²¹ Glej: Glaser Janko: Študijska knjižnica v Mariboru. Popravljen ponatis iz ČZN 1928, Maribor 1928, str. 19.

²² Podatek glej v sklepu okrožnega sodišča v Mariboru — Kšt 331 z dne 21. februarja 1931 — gl. op. 15.

Kuratorij študijske knjižnice je na predlog dr. Frana Kovačiča sklenil, naj se mestnemu svetu vnovič predloži nastavitve *stalnega* knjižničarja, uradnika I. kategorije, »kajti pri današnjih razmerah ne more ravnatelj (tj. Davorin Žunkovič, op. pisca) že tri leta na dopust, ker manjka namestnik.«²²

Kuratorij je prošnjo z dne 29. januarja 1926 utemeljil takole: »Dejanski ne gre za nastavitve *tretjega* uradnika, marveč da se kreira *edino* uradniško mesto. Študijska knjižnica je po knjižničnem statutu mestna last, a dejanski nima knjižnica še danes niti enega uradnika, ker g. Žunkovič in gospa Obolenska sta sprejeta kot pomožni in začasni moči proti nagradi. Če g. Žunkovič zbolí ali ostavi službo, bo zastal celi obrat v knjižnici. Vsekakor je torej potrebno, da se nastavi kvalificirana moč I. kategorije, ki bo kdaj mogla prevzeti vodstvo knjižnice.«²³

Mariborski magistrat je 15. aprila 1926 s spisom št. 2455/26 razpisal mesto uradnika I. kategorije (se pravi z visokošolsko izobrazbo) za študijsko knjižnico. V razpisu je bilo določeno, da imajo prednost »prosilci, ki imajo razen splošne fakultetne tudi strokovno izobrazbo.«²⁴

Na razpis se je prijavilo enajst prosilcev.²⁵

Janko Glazer je svojo prošnjo vložil nekaj pred iztekom roka za prijavo — 21. maja 1926. V njej je navajal tole:

»Knjižnica, za katero se potegujem, mi je dobro znana; pred namestitvijo sedanjega g. ravnatelja²⁶ sem jo kot knjižničar Zgodovinskega društva nekaj mesecev že upravljal. Kolikor mi manjka strokovne izobrazbe, bi jo v slučaju imenovanja izpopolnil na ta način, da se podrobno seznanim z ustrojem in poslovanjem kake večje knjižnice, n. pr. novo urejene licejske v Ljubljani ali univerzitetne v Zagrebu; v glavnem pa ta ustroj itak poznam. Zelo dobro bi mi pri ureditvi tukajšnje knjižnice, v kateri tvorijo slovenski tiski velik in važen del, služilo natančno poznanje slovenske bibliografije. To znanje sem si pridobil tekom dolgoletnih študij, ker je od nekdanjega knjižnika bila glavni predmet mojega zanimanja; to je tudi glavni vzrok, da se potegujem: našel bi v knjižnici svojemu znanju, značaju in stremljenju pripravnejše torišče, nego ga imam na šoli.«²⁷

Razlogov, da se je Janko Glazer potegoval za razpisano mesto bibliotekarja, pa je bilo še več. Profesura na klasični gimnaziji ga je močno obremenjevala. Ker je poučeval slovenščino in nemščino, ki sta bili takoj po prevratu v učnem načrtu še skoraj enakovredni, je spričo številnosti dijakov v razredih imel popravljati

²² Zapisnik seje kuratorija 7. januarja 1926.

²³ Dopis kuratorija št. 76 z dne 29. januarja 1926, spravljen je v Glazerjevi uslužbenki mapi v PAM.

²⁴ Razpis mesta knjižničarja v študijski knjižnici. — Tabor 7(1926), 88, 20. IV, str. 2.

²⁵ Osnutek dopisa mestnega magistrata v Mariboru kuratoriju študijske knjižnice v Mariboru z dne 25. maja 1926. Ohranjen je v PAM v uslužbenki mapi Janka Glazerja.

Za razpisano mesto so se potegovali, kakor kaže navedeni osnutek dopisa:

1. Anton Majli, usmiljeni brat v samostanu v Kandiji pri Novem mestu;

2. Blaž Poznič, knjižničar Prosvetne zveze v Ljubljani;

3. Edvard Šimnic, upokojeni župnik iz Celja;

4. dr. Vera Vabič, dipl. fil. (zgodovina in geografija) iz Maribora;

5. dr. Ivan Dornik, suplent na klasični gimnaziji v Mariboru;

6. Janko Glazer, profesor na klasični gimnaziji v Mariboru;

7. Anton Bizjak, abs. fil. in knjižničar slovanskega seminarja filozofske fakultete v Ljubljani;

8. Valentin Jemec, abs. fil., suplent na klasični gimnaziji v Mariboru;

9. Alojz Turk, suplent na realni gimnaziji v Ptuj;

10. dr. Angela Piskernik, bivaša kustodinja in knjižničarka Narodnega muzeja v Ljubljani.

Prošnje prosilcev so prav tako spravljene v uslužbenki mapi Janka Glazerja v PAM. Vendar je med njimi še neoštevilčena prošnja Lojzeta Hilmarja, suplenta na realni v Mariboru.

²⁶ Mišljen je podpolkovnik Davorin Žunkovič, ki pa v resnici ni bil nikoli ravnatelj študijske knjižnice v Mariboru, kakor je razkrila sodna obravnava iz leta 1931, omenjena pod op. 15.

²⁷ Glazerjeva prošnja mestnemu svetu v Mariboru z dne 21. maja 1926; opr. št. 11018 z dne 22. maja 1926 — Mestni magistrat v Mariboru. — Prošnja je spravljena v Glazerjevi uslužbenki mapi v PAM.

silne količine domačih in šolskih nalog. Ker je bil pri delu natančen, mu je popravljanje zvezkov jemalo toliko časa, da se ni mogel bolj posvečati literarnemu ustvarjanju in znanstvenemu delu. Povrh je še bolehal — imel je še od študentovskih časov vnetje pljučnih vršičkov.²⁸

Glazerja so mnogi spodbujali, naj se poteguje za razpisano mesto bibliotekarja; med spodbujevalci so bili njegovi kolegi z gimnazije prof. Josip Ribarič, dr. Anton Dolar in prof. Ivan Favai, ki je bil član prvega kuratorija študijske knjižnice in v njeni prvi, zasnovalni fazi tudi kratek čas njen knjižničar. Najbolj pa si je želel videti Glazerja na mestu bibliotekarja predsednik Zgodovinskega društva in podpredsednik kuratorija Študijske knjižnice dr. Fran Kovačič. Janka Glazerja je spoznal med prvo svetovno vojsko, ko je mladi pesnik kot politično nezanesljiv (P. V.) služil vojsko v Mariboru.²⁹ Kasneje sta se spoznavala zlasti ob delu v Zgodovinskem društvu. Dr. Kovačiču je morala biti všeč Glazerjeva delavnost, bistrina in natančnost. Povrh je bil Glazer domačin iz Ruš, dr. Kovačiču pa so bili od spora s prof. Antonom Kaspretom, dolgoletnim urednikom ČZN, katerega je menil spremeniti v splošno slovenski zgodovinski časopis, bolj ljubi domačini, ki da bolje poznajo specifične probleme na Štajerskem. Dr. Kovačič je bil Glazerju »zelo naklonjen«,³⁰ ta pa mu je vse življenje izkazoval največje spoštovanje, kar je posebno razvidno iz Glazerjevega nekrologa dr. Kovačiču v Obzorjih³¹ in iz njegovega duhovnega portreta v reviji Knjižnica.³²

Janko Glazer je sam potrdil, da je poleg prof. dr. Janka Šlebingerja dr. Fran Kovačič največ pripomogel, da se je potegoval za razpisano mesto knjižničarja.³³

V tipkanem seznamu Kompetenti za uradniško mesto v »študijski knjižnici«,³⁴ ki ga je bržčas sestavil kuratorij študijske knjižnice kot odgovor na dopis mestnega magistrata, v katerem je tudi vabilo, da »stavi svoj predlog«, so vsi kandidati na kratko označeni na osnovi njihovih prošenj, potem pa je pod črto zapisano:

»Po kvalifikaciji prideta v poštev pred vsem Janko Glaser in Angela Piskernik. Potem dr. Dornik in Turk.«

Posebno pomemben pa je kasnejši dostavek: »Dotičnik, ki dobi to službo, bi naj prej ali slej prevzel ravnateljstvo knjižnice, kar se naj pri nastavi upošteva.« Iz obojega je mogoče razpoznati dvoje: kuratorij si je posebno želel, da bi razpisano mesto dobil Janko Glazer, ta pa naj bi v prihodnosti postal tudi ravnatelj knjižnice.

Iz zapisnika VII. redne seje kuratorija 18. junija 1926 pod predsedstvom župana, odvetnika dr. Josipa Leskovarja je videti, da so bila mnenja odbornikov³⁵ o tem, koga naj predlagajo, sprva različna, čeprav so v ožji izbor prišli dr. Angela Piskernikova, Janko Glazer in dr. Ivan Dornik. Pri tem je bilo ugotovljeno, da ima dr. Piskernikova »najboljšo kvalifikacijo in je brezposelna«.

²⁸ Marija Glazer, vdova Janka Glazerja, izjava 12. februarja 1977.

²⁹ Izjava prof. Boga Teplyja meni 5. januarja 1977. Janko Glazer mu je pripovedoval, kako se je kot vojak oglasil pri dr. Franu Kovačiču s prošnjo za vse letnike ČZN. Dr. Kovačič ga je prijazno sprejel, saj se je čudil, da se je v Mariboru v vojskinem času vojak intenzivno zanimal za slovensko zgodovino.

³⁰ Prav tam.

³¹ Glazer Janko: † Prejel dr. Fran Kovačič. — Oja 2(1939), str. 155—157.

³² Glazer Janko: Dr. Fran Kovačič in študijska knjižnica v Mariboru. — Knjižnica 11(1967)1-4, str. 145—148.

³³ Glazer Janko: Nekaj spominov na stike med Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani in študijsko knjižnico v Mariboru. — Knjižnica 18(1974)3-4, str. 155.

³⁴ Gl. op. 25.

³⁵ Ti pa so bili: dr. Fran Kovačič, profesor v mariborskem bogoslovju in predsednik Zgodovinskega društva, dr. Josip Tomlinšek, ravnatelj klasične gimnazije, dr. Pavel Strmšek, profesor na klasični gimnaziji, dr. Matko Heric, profesor na realki, Jože Stabej, vodja Državne posvetovalnice za delo, in Ivan Tumpej, železniški uradnik.

da živi dr. Dornik v »zelo težavnih razmerah«, da je »g. Glaser... pa tudi zelo usposobljen in knjižnico natančno pozna«.³⁶

Končno je prevladalo mnenje, naj bosta mestni občini predložena kandidata dr. Piskernikova in Glazer. Vendar pa je v kuratoriju že veljalo za verjetno (bržčas argumentacija župana dr. Leskovarja), da bo »nastavljen g. Glaser«. Kuratorij je mestni občini sklenil predlagati, naj se zato dr. Piskernikovo sprejme v službo za »pogodbeno moč pri muzeju in študijski knjižnici«.³⁷

Pismeni predlog je bil že docela jasen: kuratorij je predlagal mariborskemu mestnemu občinskemu svetu, naj se za »uradnika študijske knjižnice« sprejme »prosilca gospod Glaser«, čeravno je ugotavljal, da »zadoščata pogojem za nastavitev še prosilca gospa dr. Angela Piskernik in g. dr. Ivan Dornik«.³⁸

Mestni občinski svet je v nadaljevanju VIII. redne seje 28. julija 1926 imenoval za »2. knjižničarja v študijski knjižnici našega znanega pesnika prof. Janka Glazerja«.³⁹

Janko Glazer je bil z odlokom ministrstva prosvete z dne 20. avgusta 1926, SNbr 42299 s 30. septembrom 1926 razrešen službe na mariborski klasični gimnaziji in s tem tudi državne službe, s 1. oktobrom 1926 pa je nastopil službo knjižničarja v mariborski študijski knjižnici.⁴⁰

O njegovem delovnem področju v knjižnici je teden dni poprej sklepal kuratorij knjižnice,⁴¹ hkrati pa ga je določil tudi honorarnima knjižničarjema Davorinu Žunkoviču in Elizabeti Obolenski. Davorinu Žunkoviču je prepustil ravnateljevanje knjižnice; naloženo mu je bilo, da »vodi glavno knjigo (vpis knjig in določanje števila knjigam) in splošno upravo (dopisovanje, račune itd.)«, »Glaserjevo delo pa bodi, da postavi knjižnico na temelje, ki odgovarjajo današnjim modernim zahtevam po vzoru drugih modernih tovrstnih knjižnic in naj se malo uporablja za tekoče knjižnične posle. Zlasti se mu prideli listni katalog (preuredba), revizija glavnih katalogov, posebno pa specialnih katalogov; v evidenci ima tudi vse dublete. Gospa Obolenska streže občinstvu in pomaga, kadar more in kjer je potreba«.

Iz popisa del je razvidno, da so bili Janku Glazerju že kar spočetka naloženi bistveni knjižničarski posli, ki so zadevali vsebinsko zasnovo in usmeritev knjižnice ter njeno ureditev. Vendar pa je hkrati nerazumljivo, da je kuratorij zavrnil pobudo, ki jo je sprožil neimenovani član, naj bi Glazerju dovolili dopust, »da bi si ogledal in preštudiral nekatere moderne knjižnice v inozemstvu«, češ da še ni potrebe, da bi kuratorij o tem že sklepal; če bi se pa kdaj takšna potreba pokazala, naj bi se o tem sklepalo posebej.⁴²

Zamisel o ogledu in študiju tujih modernih knjižnic, ki je bila bistra in smotrna, je bila gotovo Glazerjeva. V mesecih pred nastopom knjižničarske službe se je namreč intenzivno ukvarjal z razmišljanjem, kako bi se kar najbolje pripravil na svoje delo, ki bi moralo biti že od vsega začetka naravnano v oblikovanje knjižnice na modernih bibliotekarskih načelih. Zato si je že po-

³⁶ Do razpisa knjižničarskega mesta se je Janko Glazer že lahko izkazal z več objavami, ki so se tikale mariborskega knjižničarstva in tiskarstva ter bibliografije. V ČZN 20(1925), str. 160 do 163, je opisal ustanovitev bralnega društva v Rušah, v ČZN 1926, str. 20–29, je objavil Doneske k zgodovini knjigotštva v Mariboru, skupaj s Karlom Prijateljcem pa v ČZN 21(1926), str. 33–48. Kazalo k Časopisu za zgodovino in narodopisje, I–XX.

³⁷ O tem glej tudi: Kos Stanislaw: Prof. Janko Glazer. — Knjižnica 19(1975)1–4, str. 119.

³⁸ Dopis št. 336 ad Kuratorija študijske knjižnice mestnemu občinskemu svetu v Mariboru z dne 24. junija 1926. — Spravljen je v službeni mapi Janka Glazerja v PAM.

³⁹ Gl. op. 37.

⁴⁰ Imenovanje v »študijski knjižnici«. — Tabor 7(1926), 163, 30. VII., str. 1.

⁴¹ Ein neuer Bibliothekar an der Studienbibliothek. — Marburger Zeitung 66(1926), 163, 29. VII., str. 4.

⁴² Glej dopis Janka Glazerja z dne 1. oktobra 1926 kuratoriju študijske knjižnice v Mariboru — Dopis je spravljen v Glazerjevi službeni mapi v PAM.

⁴³ Zapisnik 8. redne seje kuratorija 23. septembra 1926.

⁴⁴ Gl. op. 41.

Janko Glazer leta 1929 (Foto: M. Japelj)

leti 1. 1926 zagotovil pomoč prof. dr. Janka Šlebingerja,⁴³ ki je bil dobrega pol leta poprej (19. decembra 1925)⁴⁴ dodeljen takratni Državni študijski (licejski) knjižnici v Ljubljani in je januarja 1927 postal tudi njen ravnatelj.

S Šlebingerjem kot urednikom Ljubljanskega zvona je bil pesnik Glazer v pismenih stikih že od l. 1910, osebno pa sta se seznanila na dan Cankarjevega pogreba v Ljubljani.⁴⁵ Od takrat sta se zvezala v iskrenem prijateljstvu, ki se je zlasti utrdilo po njunem srečanju v Mariboru in v Rušah na domu Glazerjevih staršev v avgustu 1926,⁴⁶ kamor ga je bil povabil Janko Glazer, da bi si od njega dobil napotkov za knjižničarsko delo, ki ga je imel v kratkem začeti.

⁴³ Glazer Janko: Nekaj spominov na stike med Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani in Studijsko knjižnico v Mariboru. — Knjižnica 10(1974)3-4, str. 155-156.

⁴⁴ SBL III, str. 655.

⁴⁵ Po izjavi Zorke Šlebinger-Mleehove, Šlebingerjeve hčerke, meni 26. novembra 1977.

⁴⁶ Gl. Šlebingerjevo pismo Janku Glazerju 29. avgusta 1926. — Vsa v sestavku navedena korespondenca med Šlebingerjem in Glazerjem je spravljen bodisi v originalih ali v kseroksnih kopljah v rokopisnem oddelku Univerzitetne knjižnice Maribor.

Po snidenju je Šlebinger v pismu obljubil Glazerju nekaj vzorcev listkovnega kataloga, kakršnega so sestavljali v ljubljanski študijski (licejski) knjižnici, in informacije o zagrebški vseučilišni knjižnici. Opozoril ga je, naj si knjižnica priskrbi tiskani katalog zagrebške vseučilišne knjižnice, ker da ga bodo pri delu vedno rabili. Šlebinger je bil od Glazerja izvedel za nevšečnosti z vodjem knjižnice podpolkovnikom Žunkovičem, zato mu je vlival pogum: »Svojega šefa boš v marsičem lahko obrnil na pametno stran, po prvih neizogibnih neprilikah si boš knjižnico vendarle uredil tako, kakor jo boš hotel imeti.«⁴⁷ A vendar je Glazerjevo razmerje do Žunkoviča še nadalje netilo Šlebingerjevo radovednost: želel je vedeti, kako se počuti »ob strani avtohtonskega Cerbera«.⁴⁸ Za študij knjižničarstva pa mu je obljubil »Grassauerjev Handbuch«, ki ima par dobrih stvari, četudi ne-modernih.⁴⁹

Šlebinger in Glazer sta se domenila za tesno sodelovanje knjižnic pri dopolnjevanju njihovih fondov: mariborska je ljubljanski pošiljala predvsem študentske tiske, ki si jih ona kot nekdanja kranjska deželna knjižnica ni mogla pridobiti kot obvezne izvode (npr. Straža, Slovenski gospodar), nadalje nemško znanstveno literaturo o Štajerski (npr. Mitteilungen des Hist. Vereins für Steiermark), nasprotno pa je ljubljanska knjižnica pošiljala mariborski staro slovensko časopisje (npr. Slovenski narod, Ljubljanski časnik), srednješolska letna poročila in še druge nujne dopolnitve.⁵⁰ Šlebinger je o tej vzajemni kontinuirani akciji pisal Glazerju: »Mnogo mi je na tem, da se naša mariborska javna knjižnica izpopolni in uredi.«⁵¹ Šlebinger in Glazer sta skrbela za vzajemno dopolnjevanje fondov tja do Šlebingerjeve upokojitve l. 1946.

Glazer si je napravil splošni načrt za ureditev mariborske študijske knjižnice. V »slučajni in nehomogeni knjižni fond« je hotel spraviti sistem. Predvsem je hotel dopolniti pokrajinsko literaturo (styriaca, slovenica, mariborensia). V ta namen si je izdelal tudi načrt za izdelavo zgodovinskih in bibliografskih temeljev ali pomagal za to delo: namenil se je napisati zgodovino študijske knjižnice, zgodovino mariborskega tiskarstva in bibliografijo mariborskega časopisja.⁵² Ta temeljna pomagala je tudi ustvaril.⁵³

Drugo osnovno Glazerjevo načelo za delo v knjižnici je bilo, urediti jo tako, da bodo njeni fondi bralcem čimprej na razpolago. V ta namen se je odločil kar najhitreje urediti avtorski katalog, poleg njega pa samo še geselnega.⁵⁴ Avtorski katalog je delal po pruskim instrukcijah, ki jih je za ljubljansko študijsko (licejsko) knjižnico l. 1920 priredil njen bibliotekar dr. Joža Glonar. Po njih so se ravnale vse znanstvene knjižnice v Sloveniji.⁵⁵

Geselni (predmetni) katalog je Glazer pripravljal tako, da je na listke avtorskega kataloga pisal gesla, po njih pa je knjižničarka Obolenska tipkala listke za geselni katalog. Format listkov je bil pokončen, ne posebno pripraven; a Glazer ga je obdržal, ker so bili za takšen format že narejeni predalčki katalognih omaric. Za Glazerja človeka in knjižničarja je značilna pripomba v spo-

⁴⁷ Šlebingerjevo pismo Glazerju 29. avgusta 1926.

⁴⁸ Gl. Šlebingerjevo pismo Glazerju 24. decembra 1926. - Pridevnik avtohtonski se nanasa na Žunkovičovo vztrajanje pri teoriji o avtohtonosti Slovanov.

⁴⁹ Šlebinger je imel v mislih Ferdinanda Grassauerja Handbuch f. Universitäts- u. Studien-Bibliotheken sowie f. Volks-, Mittelschul- u. Bezirk-Lehrerbibliotheken in Österreich. Mit einer Sammlung v. Gesetzen... Neue Ausgabe. Wien 1899.

⁵⁰ Glazer Janko: Nekaj spominov na stike..., str. 153-158. Gl. tudi korespondenco med Šlebingerjem in Glazerjem, spravljeno v rokopisnem oddelku Univerzalne knjižnice Maribor.

⁵¹ Šlebingerjevo pismo Glazerju 30. aprila 1927.

⁵² Glej s svlačnikom pisani zasnove za zgodovino mariborske študijske knjižnice. Za nizek je na listu A4; nastal je po letu 1950 in je spravljen v rokopisnem oddelku Univerzalne knjižnice Maribor.

⁵³ Kos Stanislav: Prof. Janko Glazer - Knjižnica 19(1975)1-4, str. 119.

⁵⁴ Gl. op. 52.

⁵⁵ Pivec-Sleš Melita: Organizacija slovenskih bibliotekarjev 1931-1947-1987. Knjižnica 11(1987)1-4, str. 6.

minskem zapisku o tej tehnični ureditvi: »Tudi take formalnosti nisem smatral za bistvene.«⁵⁶

O katalogih sta si Šlebinger in Glazer izmenjavala mnenja. Šlebinger je Glazerju za stvarni katalog posebno zabičeval: »Za Tvoj alfabetični stvarni katalog Ti zdaj ne vem ničesar nujnejšega svetovati, kakor da lističev *ne* prebadaš skozi trebuh in jih *ne* nanizaš na palčico, ker je to skrajno nepraktično.«⁵⁷

Dobra dva meseca je Šlebinger Glazerja miril, češ da si dela prevelike skrbi zastran tehnične ureditve stvarnega kataloga. Po dokaj izčrpnem prikazu, kako stvarni katalog v ljubljanski državni študijski (licejski) knjižnici, ki ga je v foliantih popisal nekdanji ravnatelj Stefan, še ni doživel dopolnitve, je Glazerju svetoval, naj za svojo »zeleno mladež« (s čimer je mislil na pretežno iz dijakov sestavljeno bralstvo v mariborski knjižnici) poskrbi na kartone nalepljene sezname knjig, urejene po strokah. Takšne sezname da so imeli pred vojno v dunajskih ljudskih knjižnicah in so bralcem imenitno služili. Za lastno uporabo, za interni stvarni katalog, pa naj si le omisli listke, a le za lastno uporabo — za interno delo in dajanje informacij; lahko ga daje kvečjemu »v vpogled za nesljivim osebam«.

Ker je bila prvotna ureditev knjižnice nepopolna, saj na primer knjižne zbirke niso bile obdelane dosledno, fondi pa ne urejeni po formatih (križec za to je bil Žunkovič, Glazer pa je kasneje vseskozi pazil tudi na estetsko poravnano knjižnega gradiva na policah), se je Glazer odločil, da bo celotni fond na novo preuredil in presigniral.⁵⁸

Posebnost mariborske študijske knjižnice kot splošno znanstvene knjižnične ustanove je bila njena razdelitev na dva oddelka: na leposlovnega in znanstvenega. Glazer ju je imel v mislih že kar na začetku službovanja v knjižnici, saj ga je Šlebinger še pred koncem l. 1926, ko je bil Glazer komaj slabe tri mesece v knjižničarskem poklicu, spraševal v pismu: »Ali si dosegel delitev znanstvenega in leposlovnega dela knjižnice?«⁵⁹

Glazerjevo odločitev, da razdeli knjižnico na dva oddelka, si je mogoče razložiti kot varnostni ukrep, ki ga je Glazer leta kasneje takole obrazložil: »... da se zaščiti temeljni knjižni fond, posebno slovenski, se je za izposojanje uredil poseben oddelek iz dvojnic.«⁶⁰ V odločitvi je mogoče spoznati Glazerjevo namero: varovanje, če že ne kar arhiviranje nacionalne in pokrajinske tiskane produkcije.

Preureditev knjižnice v dva oddelka pa je imela še docela praktični pomen: iz leposlovnega oddelka dvojnic so si knjige izposojali zlasti mariborski srednješolci, ki so jih potrebovali za študij, za dodatno izobraževanje in razvedrilo. Z njimi pa si je študijska knjižnica zagotovila tolikšno izposajo, da je mogla pri mestni občini opravičevati svoj obstoj, ki je dvom o njem skušala nelojalno vzbujati Ljudska knjižnica pod vodstvom dr. Avgusta Reismana. Knjižnica je imela dva oddelka — leposlovnega (se pravi — oddelek dvojnic, op. B. H.) in znanstvenega tja do okupacije.⁶¹

Janko Glazer pa je uvedel in razvijal mariborski študijski knjižnici, a tudi drugim knjižnicam na Slovenskem (Ljubljana, Celje, Kranj) v prid medbibliotečno izposajo z avstrijskimi knjižnicami, predvsem s štajersko deželno, joannejsko knjižnico (kar je bilo za raziskovalce slovenske preteklosti še posebno ko-

⁵⁶ Gl. op. 52.

⁵⁷ Šlebingerjevo pismo Glazerju 14. decembra 1927.

⁵⁸ (Glazer Janko): V spomin na drugi kongres Zveze društev bibliotekarjev FLRJ v Mariboru 5. do 8. junija 1953. Maribor 1953, str. 4.

⁵⁹ Šlebingerjevo pismo Glazerju 24. decembra 1926.

⁶⁰ (Glazer Janko): V spomin na drugi kongres ..., str. 4.

⁶¹ Glej poročilo bibliotekarja graške joannejske knjižnice dr. Ericha Drewsa 7. maja 1941 — An die Abtiegung II d. Reichstatthaltere im Wege der Direktion d. Joanneum. — Prepis je spravljen v PAM (mapa: Kulturni urad Mestne občine Maribor 1941—1945).

ristno). V graških knjižnicah in deželnem arhivu je sam iskal virov za svoje znanstveno delo (denimo za zgodovino mariborskega tiskarstva), navezoval stike z avstrijskimi bibliotekarji in ravnatelji knjižnic (l. 1930 na potovanju v Gradec, Admont in Celovec),⁶² s pomočjo obmejnega policijskega komisariata dobival z medbibliotečno izposajo znanstveno literaturo za bralce v svoji knjižnici,⁶³ bil pa posrednik tudi za ljubljansko državno študijsko (licejsko) knjižnico.⁶⁴

Tako je bila Glazerjeva zasluga, da je bila mariborska študijska knjižnica med vojnama glavni posrednik medbibliotečne izposoje med avstrijskimi in slovenskimi knjižnicami.

Kljub temu, da se je mariborska študijska knjižnica z Glazerjevim delom, a pod formalno spornim Žunkovičevim vodstvom zanesljivo spreminjala v urejeno in vsebinsko jasno zamišljeno knjižnico, je Janka Glazerja vendarle bolj popadal dvom o lastnem prispevku k njej in o njeni vrednosti. Tako je l. 1928 bolan, pred operacijo tonil v črnoglednost in malodušnost, ki ju je spremljalo podcenjevanje lastne ustvarjalnosti, ki je Glazerja obšlo kdaj pa kdaj tudi kasneje. Prijatelju dr. Janku Šlebingerju je pisal v Ljubljano:

»Delo v knjižnici napreduje mnogo bolj počasi, ko si želim, in mi tudi ne daje tistega zadovoljstva, kakor bi rad. Človek bi moral imeti popolnoma proste roke, vsaj za eno leto knjižnico za javnost zapreti, v tem času vse važnejše nanovo urediti, vse nepotrebno in brezpomembno pa izločiti. Moj Bog, ko je toliko navlake pri nas! Včasih cele dneve katalogiziram stvari, o katerih vem, da jih živ krst nikoli ne bo iskal pri nas. In ko vidim, koliko tega potiskanega papirja je mrtvega, skoraj izgubljam spoštovanje do knjige. In skorajda se bojim, da se nekega dne svoj 'prvi' ljubezni — ljubezni do knjige in literature — izneverim... In bom izdal 'Literarno postilo'... Za slovo.«⁶⁵

Čeprav je bilo v zapisanem veliko upravičene grenkobe, zlasti zastran heterogenega, v mnogem iz darov zbranega knjižnega fonda, se Glazer vendar ni izneveril knjižničarstvu. Še isto leto je napisal za Časopis za zgodovino in narodopisje dva prispevka o zgodovini slovenskega knjižničarstva iz domačega okolja — o Antonu Lahu in njegovi »Družbi slovenskega branja v Lembahu«⁶⁶ ter prikaz zgodovine nastanka mariborske študijske knjižnice, ki je še zmeraj temeljno delo o njej.⁶⁷

Avtor je prispevek pomenljivo sklenil z ugotovitvijo, da je zgodovine nastanka mariborske študijske knjižnice konec z dnem, ko jo je mariborska mestna občina »z ustvaritvijo pragmatično sistematiziranega mesta definitivno prevzela v upravo«, se pravi, ko je sam postal njen pragmatizirani bibliotekar.

V knjižnici je bil od 1. oktobra 1926, ko je to pragmatično sistematizirano mesto zasedel Janko Glazer, nenavaden položaj: formalno jo je vodil honorarni knjižničar, upokojeni podpolkovnik Davorin Žunkovič, v resnici pa jo je urejal, dopolnjeval in usmerjal redno nameščeni knjižničar profesor Janko Glazer. Položaj je nenadoma, za širšo javnost nepričakovano razrešil mariborski mestni občinski svet (župan je bil tedaj odvetnik dr. Alojz Juvan).

⁶² Glazer Janko: Franjo Baš. (Očrt življenja in nekaj spominov.) — ČZN. Nova vrsta 5(XI) (1969) str. 26.

⁶³ Glej tudi Šlebingerjevo pismo Glazerju z dne 19. novembra 1930.

⁶⁴ Podatek o Glazerjevem potovanju l. 1930 mi je povedala njegova vdova Marija Glazerjeva 3. januarja 1978.

⁶⁵ Glazerjeva izjava meni; tako je na primer dr. Dragan Sanda dobival zgodovinsko literaturo, ko je pisal Grofov Celjskih Penalogijo.

⁶⁶ Glej Šlebingerjevo pismo Glazerju z dne 19. novembra 1930 in Glazerjevo pismo Šlebingerju 3. junija 1935.

⁶⁷ Glazerjevo pismo Šlebingerju 29. marca 1928.

⁶⁸ ČZN 23(1928)5, str. 53–64.

⁶⁹ ČZN 23(1928)5, str. 191–216. Tudi ponatis iz istega leta: Janko Glazer. Študijska knjižnica v Mariboru. Zgodovina njenega nastanka. Popravljen ponatis 1928. V Mariboru 1928.

Na tajni seji 11. decembra 1930 je župan poročal, da »vlada v štud. knjižnici neko nenaravno razmerje. Gospod Janko Glaser prosi, da se mu določi delokrog in dodeli naslov po pragmatiki«. ⁶⁸

Župan je predlagal, »da se gospoda Janka Glaserja imenuje ravnatelja štud. knjižnice, kateremu naj bi bili vsi uslužbenci štud. knjižnice podrejeni«. O tem da se je že posvetoval s članoma kuratorija študijske knjižnice prof. dr. Franom Kovačičem in prof. dr. Pavlom Strmškom, ki sta imenovanje podprla.

Mestni občinski svet je soglasno sklenil, da Janka Glazerja imenuje za ravnatelja študijske knjižnice, da pa je treba vprašati še kuratorij knjižnice, »da li nima kaj proti temu imenovanju«.

Kuratorij je o vprašanju razpravljal dobra dva tedna kasneje in pod predsedstvom dr. Frana Kovačiča »soglasno pritrdil sklepu mestne občine«. ⁶⁹

Namestitveni dekret je Janko Glazer dobil 31. decembra 1930, ravnatelj študijske knjižnice v Mariboru pa je postal s 1. januarjem 1931. ⁷⁰

S tem se je začelo novo obdobje Glazerjevega knjižničarstva, hkrati pa tudi novo obdobje mariborske študijske knjižnice, oblikovanje v zgledno splošno znanstveno knjižnico z domoznanskim jedrom.

⁶⁸ St. 55/pr:30 Janko Glaser, imenovanje za ravnatelja štud. knjižnice. — V zapisniku o tajni seji VIII. redne seje mest. obč. sveta mariborskega dne 11. decembra 1930. — Spravljen je v PAM.

⁶⁹ Zapisnik 26. redne seje kuratorija »študijske knjižnice« dne 27. decembra 1930.

⁷⁰ Glej vlogo Janka Glazerja mestnemu načelstvu z dne 13. januarja 1931, v uslužbenki mapi Janka Glazerja v PAM.

O JANKU GLAZERJU

Marja Boršnik*

UDK 886.3.09:92 Glazer J.

BORŠNIK Marja: O Janku Glazerju. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 : 13(1977)1-2, str. 46—51.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 1 slika.

Avtorica označuje Janka Glazerja kot človeka, pesnika, vzgojitelja pesniškega naraščaja, literarnega zgodovinarja. Poroča o njunem sodelovanju v času, ko je pripravljala Aškerčevo bibliografijo, ter poudarja njegovo neizpodbitno poštenost in zanesljivost, nesebičnost in poštivost, zaradi česar mu je ob delu za druge ostal nedokončan marsikak njegov načrt.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

BORŠNIK Marja: About Janko Glazer. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 : 13(1977)1-2, p. 46—51.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

The authoress characterizes Janko Glazer as person, poet, educator of the poetic descendants, as literary historian. She gives a report of their collaboration at the time when she prepared the bibliography of Aškerc, and she emphasizes his incontestable honesty and reliability, his unselfishness and self-sacrifice, wherefore many a plan remained unfinished because of his work for others.

Poblizje sva se seznanila v letu 1936, ob mojem delu za Aškerčevo bibliografijo. Tiste čase posreduje fotografija z njegovega vrta v Rušah. Zdi se mi, da je na njej posrečeno upodobljena toplina Janka Glazerja in njegove žene, ki oklepa dve obiskovalki, literarni zgodovinki začetnici, Silvo Trdno in mene. Trdno stojita na svoji pohorski zemlji, ko da sta nepremakljiva. Ta pohorska trdnost daje Glazerjevemu delu neporušljivo poštenost in zvestobo; čeprav je v njegovi pojavi še dosti več kot tó — kultura in svetovljanstvo. Ta pristna svetovljanska, pravilnejša, občečloveška kulturnost ga varuje pred vsakršnim prerivanjem v ospredje in povzroča s tem vtis navidezne skromnosti. Za molčečnostjo skriva navidezen mir, ki pa je samo iskanje. Iskanje trdne lupine za neminljivo jedro.

V času rastočega nemira absolutne relativnosti zbuja takšna izrazito humanistična drža občutek anahronističnosti, ki se ne dá premagati z molkom. V takšnem molku je nekakšna jedka kljubovalnost; ta pa pride do izraza v zgoščeni epigramatiki.

Gnomična lirika Glazerja-Dizme je značilno dopolnilo njegove poezije, ki bi potrebovalo obsežnejšega komentarja. Prvenstveno pa se nam zastavlja vpra-

* Akad. dr. Marja Boršnik, redna profesorica v pokoju, Ljubljana.

V Rušah 21. maja 1934 (od leve): Marija Glazer, Silva Trdina, Marja Boršnik, Janko Glazer
(Foto: Matija Glazer)

šanje, od kod usihanje Glazerjeve osrednje izpovednosti — poezije vzporedno z naraščanjem njene kvalitete. To vprašanje sem skušala reševati v študiji o Glazerju že pred petnajstimi leti (*Študije in fragmenti*, 1962), nisem pa mu prišla do dna. Usoda mi ni bila naklonjena, da bi bila mogla globlje poseči v skrivnosti njegove delavnice. Trdovratno, čeprav dobrodušno mi je z molkom dokazoval, da sem v veliki zmoti, če končujem analizo njegove poezije s peto ustvarjalno dobo; saj vendar polno živi še naprej: še dve dobi, dve deceniji, in končuje svojo pot šele šest let povrh. Nikakršno moje rotnje v pismih ga ni omajalo, da bi mi bil kaj novega poslal ali se vsaj o tem izpovedal. Očitala sem si, da sem morda prav jaz zavrla njegovo izpovednost s kategoričnim pribitjem letnice 1949 kot meje med plodnim sklepom in nadaljnjim molkom. Kajti Glazer je bil eden redkih, ki je pozorno spremljal moje analize o ustvarjalnem ritmu posameznih naših književnikov in se o tem z menoj rad spuščal v zanimivo diskusijo. Da pa sem ga o svojem »prav« morebiti prepričala, zanj ni moglo biti prav. Pesnik odtlej res javnosti kaj večjega ali vsaj celovitejšega več ne pokaže. Sicer pa sem že takrat omenila nekaj drobcev, ki dajo slutiti morebitni večji obseg njegove kasnejše mladinske ali gnomične lirike. Tutam je še najti kakšno njegovo posvetilo, celo v latinščini, kar ne govori za usihanje volje do verzifikacije. To mi tudi olajšuje slabo vest. Sicer pa izbruhla živega vrelea z ničimer ne moreš zatreti. Zato niti najmanj ne preseneča pesnikov epitaf na njegovem grobu, ki si ga je zložil sam:

Ločitve kraj — združitve kraj.
Tu pod to tratico zeleno
vsi bomo skupaj, bomo eno.
V Prabit se vrnemo nazaj.

Težko bi bilo najti verze, ki bi oblikovno in vsebinsko bolj zgoščeno označevali globino in ljudskopoetično preprostost tega pesnika.

Pri tolikšnem klasiku besede — čeprav tutam besede z namernim štajerskim naglasom — me večletno prekinjanje pesniške ustvarjalnosti prav tako kakor pri njegovem nekoliko starejšem mariborskem sorojaku Stanku Majcnu izziva k raziskavi. Ob Majcnovi smrti sem pri tem klasičnem modernistu dognala ritmično disharmonijo (JiS 1970/71, 122), ki pa je le navidezna, saj se premora enakega števila nemih let ob začetku in v sredini harmonično vključujeta v ritmično celoto. Zdi se, da je preprostejši primer Glazer, ki se — verjetno — s prvimi šestimi amorfnimi leti kakor z zadnjimi bolj ali manj nemimi leti podobno simetrično začenja kakor končuje. Svojo neuničljivo pesniško tvornost pa podobno kakor Majcen tik pred smrtjo dokazuje še z verzoma, ki ju je vpletel v pismo svoji ženi.

Ker je že čas, da pride v kolekcijo zbranih del naših klasikov pri Državni založbi Slovenije na vrsto tudi kak vreden pisatelj iz Štajerske — in koga bi si želeli bolj od Glazerja! — po ostalini njegovih fragmentov in variant ne nameravam posegati, dokler jih ne objavi kot urednica Alenka Glazerjeva.

Sele potem se bo morebiti dala določneje potrditi ali zavreči moja teza o Glazerjevih enakomernih ustvarjalnih premikih (gl. shemo v navedeni študiji, str. 452) v celoti. Bati pa se je, da je ostala poznejša Glazerjeva poezija vsaj v veliki meri neizpovedana. Izbor njegovih dotedanjih pesmi Pohorje (1968) vsebuje namreč eno samo štirivrstičnico iz morebitnega šestega desetletja (1949—1959), znano tudi od drugod. — Kakor mi je pisala hčerka 2. aprila 1975, pa je našla v zapuščini »del očetovega osnutka za izbor njegovih pesmi iz leta 1972«. Če bo »našla seznam predvidenih pesmi v celoti«, bo »zbirko ponudila Obzorjem«. — Pesnik je potemtakem domala do konca življenja to svoje najljubše delo preurejal, morda pa tudi prihl in še kaj snoval.

V tem pogledu spominja na Levstika. Sicer pa tudi v marsičem drugem. Le da si glave aktivno toliko ni razbijal ob politično steno in ni ostal tako dramatično razklan. Tudi v zasebnem življenju mu je večja harmoničnost dopuščala manj tragičen razpon, čeprav ravno najpretrsljivejša pesem Ciproš zamolklo ječi o nepreboleli izgubi padlega sina. Glazer je nosil v sebi resignacijo bolj mirno, saj ga ob večji gmotni urejenosti tudi temperament ni tako buril kakor Levstika.

Disharmonija med humanističnim hotenjem in rastočo sodobno absurdnostjo pri tem modernem klasiku ni zazijala v tako rezkem protislovju. Saj ob njegovem neutrudnem iskanju harmonične organičnosti ni prišla tako do izraza.

Kakor vsaka prava umetnina mu pomeni pesem rojstvo novega sveta, novega edinstvenega življenja. »Pesem je zame doživetje, stisnjeno v en sam trenutek, zelo intenzivno — neko novo odkritje — trenutek, ko ugledam nekaj nenadoma v čisto novi luči in v novi zvezi. Vedno mi nastane pesem iz ene osrednje misli, iz ene predstave, iz enega žarišča — vedno od znotraj navzven. Ta organska rast se mi zdi bolj bistvena in bolj važna ko razni zunanji atributi, npr. besedni nakit.« (N. m., str. 451.) Takšna poetika mu je narekovala vzgojo pesniškega naraščaja, ki pa se je v skladu s premiki modernih »izmov« sunkovito oddaljeval od njegovega pesniškega koncepta. Že Levstikova klasična poetika se je upirala vsemu neenovitemu, kar je »samo v koséh«. Naše stoletje je v skladu z atomizacijo tudi v umetnosti razkosalo vse živo do atomov, do nič. Tako je ostala tudi Glazerjeva z ljubeznijo zasnovana poetika, ki jo je uveljavljal v reviji Nova obzorja in v pismih, samo v koséh.

Tako je, kot pri Levstiku, tudi vse drugo njegovo široko zasnovano delo ostalo bolj ali manj samo v koséh. Deloma se je preveč upiralo času, deloma ga je razjedal razbiti čas.

Dolge decenije delj kakor Levstik se je tudi Glazer ves prepuščal skrbi za knjižničarstvo, vendar je tudi »zgodovina knjižnice« ostala po sporočilu Alenke Glazer »v fragmentarnih zapisih«. Očitno naj bi bil tu podan razvoj mariborske študijske knjižnice, ki jo je Glazer vodil od leta 1931. S kolikšno prizadevnostjo in muko jo je vzpostavil po razsulu v nemški okupaciji, bo pač predmet raziskav tamkajšnjih bibliotekarjev. S tipično glazerjevsko zvestobo je tudi tej knjižnici služil do smrti. Po upokojitvi se je umaknil v njen kabinetek in prevzel odgovornost za rokopise. Predano mi je poročal o vsaki novosti, ki je zadevala moje delo. S takšnimi včasih manj važnimi dokumenti je odmikal pogovor, ki bi bil pač važnejši, o sebi in o svojem delu. — Radovoljno mi je razkazoval obrobno Pohorje s preostanki spominov na svoje prednike, ko pa naj bi se bil nadrobni opis sorodstva premaknil do njega samega, je zamahnil z roko.

Ko me je zadnjikrat avto odmikal z njegovega dvorišča v Rušah, je stal ob vhodu sam in sem slutila, da se zadnjikrat tiho poslavlja. V hipu mi je postalo jasno, koliko sem zamudila in koliko zgubila z njim.

Nimam pri roki Glazerjevih pisem in tudi ne vem, koliko jih je še preostalo po vseh neurjih v mojem razmetanem, težko dosegljivem arhivu. Kadar bom utegnila poseči v ta kaos, pa mi jih zavoljo njegove markantne dosledne pisave pač ne bo pretežko izgrebsti. Segajo vsekakor že v leto 1936.

Takrat sem imela gradivo o Aškercu, kolikor sem ga mogla o tem imenu in osebnosti ob poklicnem delu v Celju sploh zbrati, v glavnem že urejeno po kasnejših načelih svoje bibliografije. Bilo je to pač minuciozno delo Kidričeve šole, ki je zahtevala za vsak problem celotno raziskavo. Glazer je takrat že vedel, da se pripravljam z Aškercem za disertacijo, vedel pa je tudi, da sem nabrala gradiva za celotno monografijo. Čeprav je imel pri Časopisu za zgodovino in narodopisje takrat že veliko besedo in se je zanj ogromno žrtvoval, pa tam le ni mogel doseči založništva za zaželeno monografsko celoto. Opogumil pa me je k izdaji Aškercove bibliografije. Žrtvovala sem za to izdajo še posebej več ko leto dni napornega dela, kar pa bi ne šlo brez Glazerjeve nesebične pomoči. Njegov pomembni delež bi se dal razbrati iz številne korespondence, kolikor je še pri obeh ohranjena. Stvarno in logično se je spuščala v številne podrobnosti, saj Glazer v svoji veliki vestnosti verjetno ni spregledal nepretehtanega nobenega mojega podatka. Precizen in pošten kakor vsak velik znanstvenik se je čutil dolžnega spremljati delo začetnice bolj, kakor je bil odgovoren zanj pred založbo. — Takó anonimno je z levstikovsko akribijo in nesebičnostjo spremljal tudi drugo delo v območju tega časopisa kot tihi dejanski nepodpisani urednik. — Razen z nekaterimi tehničnimi premiki se je, skrajno dosleden in strog, z mojo verodostojnostjo kmalu zadovoljil, redko pa se je uspešno postavljal po robu pikolovstvu, ki sem vanj kidričevsko, a z manj Kidričeve logike tutam zapadala. V naraščajoči skrbi, da pri tolikšnem garaštvu ne zapravim določenega roka, me je pospešeno priganjal k delu, vendar vseskoz obzirno in uvidevno. Nestrpnost se ga ni polastila niti ob hudi bolezni in smrti moje mame, ko je časovno voda že tekla v grlo.

Takšna bibliografska zgradba je v tistih časih tudi zunaj naših mej veljala za novost, ki naj jo kaže posnemati. Vendar bi bila že takrat, ko je tekel čas počasneje in relativno mirneje, posamezniku izžrla preveč sil, da bi ne omahoval pri ponovni graditvi toliko zamudnega temelja.

Podoben temelj bi bil našim literarnozgodovinskim pojavom očitno v celoti želel graditi Kidrič, in to, preden smo se tega prav zavedeli, ob pomoči svojega strokovnega naraščaja. Po osvoboditvi, ko je skušal na Akademiji (SAZU) v okviru literarnozgodovinskega inštituta organizirati svoj širokopo-tezni načrt, pa mu čas že ni bil več naklonjen. Tudi sam je bil zapisan smrti. Ni pa zlasti med starejšimi za takšno vodstvo videl pravega naslednika. Manj-kalo mu je v Ljubljani Glazerja in Glazerjev — tako skrajno nesebičnih strokovnjakov, ki bi se mogli cele dati le za skupno stvar. Često za na videz majhno stvar, vendar za živo vejico skupnega debela ali za živo korenino, ki poganja v skupno rast.

Ta nujnost požrtvovalnega, mnogokrat povsem anonimnega sodelovanja za duhovno skupnost pa se je pričenovala pri nas po drugi vojni vse bolj trgati. Nesebična medsebojna strokovna pomoč, ki nam je svoj čas dajala več topline in zagona kakor vsi današnji honorarji, je sicer poganjala bolj pri tleh in manj zahtevno za uveljavitev posameznika, zato pa glazerjevsko zanesljivo in trdno. Danes se osamljenci, brez skupnega načrta, zato drug drugega spodrivajoč, nemirno zaganjajo v oblake; ne iz preteklosti, največkrat le iz danes v jutri, komaj v jutri, saj so pojutrišnjem že prevpiti z novimi, na videz še genialnejšimi, a še manj zanesljivimi dosežki. Ker nimajo dovolj trdnih korenin in jih pri tem raztrganem drvečem času ne morejo imeti. Vendar so vzroki tudi v premajhnem uporju nadarjenih posameznikov. Rastoči solipsistični pogled na svet jim spodjeda medsebojno povezavo, a tudi vsakršno edinstveno zasidranost, odplavljajoč jih z modnimi tokovi.

Glazer se je iz prvobitne zemlje dokopal do samorodne trdnosti, ki je noben internacionalni »izem« ni mogel izpodjesti. V svojih prizadevanjih se ni zapiral niti vase niti v historicistični tradicionalizem; nenehno se je oplajal z novim, kot tenkočuten esteta pa je ostro ločil živo od ponarejenega. Trpel je, ker se na obodu Slovenije, kjer narodnoobrambno prizadevanje redke pokončne ljudi trga zase, ne more tako osredotočati v vrhunsko poklicanost — poezijo, trpel pa tudi zavoljo izjalovljenega hotenja, da bi našim mladim ustvarjalcem posredoval svoj poetični načrt. Pa le kako naj raste organski koncept v času polnega razkrajanja! Kljub temu je ohranjal svojo notranjo podobo, dosleden in do konca neskaljen kakor na svojih slikah in v pisavi. A kakor Levstik se, protislovno, ni ohranjal za dajanje celovitega velikega teksta, saj se je na vse strani prebogato razdaljal v koséh.

Spomnimo se samo njegovih temeljitih študij, izborov, komentarjev o Župančiču in absurdnega dejstva — vsestranske, skrajno poštene kritike Župančičevega zbranega dela, ki ga ni prevzel on sam!

Bilo bi nemara prezgodaj za stikanje po vzrokih, kako da Glazer ni dosegel osrednjega mesta, ki bi bil zanj po svojih talentih, obzorju, predvsem pa po etični sili poklican. Ni pa prezgodaj zamisliti se v nekatere značilne poteze njegove osebnosti, ki jim naša premalo dozorela osveščenost še danes ne daje prvenstva. Svojih zmogljivosti ni precejeval, temeljito in odgovorno je reševal vse velike in majhne naloge, ki jih je prevzel. Naj so bile to znanstvene razprave, strokovne kritike, zapisi, uredništva, pisma, nasveti ipd., vsakokrat je pokazal celega moža na pravem mestu. Bil je redkobeseden, a neizpodbiten, zgoščen, a temeljit. Spušal se je v stvarne nadrobnosti, jedra pa ni spregledal. Fraz ni poznal, s tujim perjem se ni krasil. Do sebe je bil prezahteven, da bi ne hotel rasti iz lastne moči. Ker se ni precejeval, ni čutil potrebe po vnanjem priznanju ne po boleštni ambiciji. Nepretrgano, dosledno delo mu je kopičilo ogromno znanje, ki ga je modro, na videz vse preskromno uveljavljal. Čeprav se ni nikoli silil v ospredje ali pa prav zato, je polagoma pri mariborski kul-

turni javnosti nehote dosegel prvenstveno duhovno veljavo. K temu pa nista pripomogla le znanje in kristalen značaj — neizpodbitna poštenost in zanesljivost, marveč predvsem tudi duhovna usmerjenost, ki je dajala in daje njegovemu pogledu na življenje in svet pravo umerjeno težo.

Tako nam Glazer našo kulturno preteklost ohranja, plemeniti in oplaja novo odrešilno smer.

MOJA SREČANJA Z JANKOM GLAZERJEM

France Filipič*

UDK 886.3.09:92 Glazer J.

FILIPČ France: Moja srečanja z Jankom Glazerjem. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 13(1977)1-2, str. 52—60.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 1 slika

Avtor v svojem prispevku obnavlja spomine na srečavanja z Jankom Glazerjem od tridesetih let dalje. Predvsem se usklavlja ob pesnikovem vrednotenju poezije, kakor se kaže v Glazerjevem pismu njemu, pisanim 9. marca 1947, pa tudi v predvojni Glazerjevi oceni Sardenkovih Izbranih pesmi in v treh njegovih pismih, pisanih med vojno dr. Ivanu Dorniku. Avtor se spominja tudi pesnikovih pripovedovanj o okoliščinah, v katerih so nastajale posamezne pesmi, zlasti med prvo vojno. Ob vsej mnogostranski dejavnosti Janka Glazerja se mu odkriva njegova poezija kot najpomembnejši del njegovega življenjskega opusa.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

FILIPČ France: My Meetings with Janko Glazer. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 13(1977)1-2, p. 52—60.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

In his article the author gives the account of his recollections of the encounter with Janko Glazer in the thirtieth. The main emphasis lies on the poet's evaluation of poetry, as evident from Glazer's letter written to him on March, 9, 1947, as well as Glazer's pre-war critique of Sardenko's selected poems and his letters to Ivan Dornik, written during the war. In addition, the author records Glazer's account of the circumstances on the which individual poems were created, especially during the First World War. Poetry reveals itself in versatility of Glazer's work as the most important part of his life opus.

Ko se oziram nazaj v dolga desetletja svojega poznanstva in svojih prijateljskih stikov z Jankom Glazerjem, se pred mojimi očmi odpirajo razgledi na obilico dogodkov, ki so hkrati zadevali njega in mene, vpleteni v tok minulega časa. Ob spominu na pesnika, katerega družba je bila zame vselej svojevrstno doživetje, so nekatere posameznosti teh odmaknjenih let pregrnjene s posebnim sijajem, s tisto mehko, nostalgično svetlobo, ki je omilila ostrino njihovih črt in jih združila v celoto tako radostnega kakor bolečega doživljanja preteklosti. Velik del mojega življenja je napolnjevala posebna napetost, ki me je silila v vihravo podjetnost in k vročičnemu dožemanju vsega, kar se je dogajalo okoli mene. V to moje nenavadno stanje je prihajala Glazerjeva beseda pomirjujoče, kot znanilec notranjega reda in obvladanosti, prebujajoč mi občutek za ritem in za ubranost življenja; s tem mi je pripomogel do mojega zgodnjega razpoznavanja urejenosti človeške družbe in mi utiral pot do nekaterih mojih današnjih spoznanj o njej. Ko tako razmišljam o tistem obdobju njegovega

* France Filipič, pisatelj, Ljubljana.

življenja, ko sem se srečaval z njim, se mi zdi, da sem se mu do te mere približal, da v mnogih okoliščinah za njegovo prijazno podobo odkrivam svojo lastno senco, da za besedami, ki mi jih je govoril, prisluškujem odmevu svojega lastnega glasu, in za njegovimi občutji, ki mi jih je razodeval, podoživljam svojo stisko in svojo tesnobo.

V ušesih mi zveni resnobni glas človeka, ki se nikoli ni hotel vsiljevati svoji okolici, ki pa je bil prav zato s svojim nastopom vedno tako prepričljiv in uspešen. Janko Glazer je le redko, v trenutkih velikega razburjenja govoril hlastno, moglo bi se reči, da je vseskozi imel svoje besede na vajetih, v izražanju je bil neposreden in stvaren.

Kar je mene pritegovalo k tej osebnosti, je bila njegova zmožnost neprisljenega združevanja različnih načinov, kako se je odzival svetu okrog sebe, kot umetnik, kot znanstvenik, kot knjižničar in kulturni organizator in ne navsezadnje kot dedič kmečke in obrtniške tradicije rodu Glazerjev, prebivajoč na svoji lobniški domačiji, v živem stiku z naravo. Ob tem je moral človek Janka Glazerja resnično občudovati, kako je ob vsej svoji raznovrstni dejavnosti ostajal nedeljena osebnost, odtehtana v sebi, in kako je po izročilu svojega rodu in po svoji vzgoji bil vse do konca zakoreninjen v prvobitnem okolju vaškega ambienta, ki mu je tudi v času, ko je prebival v mestu, ostajal zvest. Iz svetlobe in glasu tega ambienta pa je tudi večinoma motivno zajemalo njegovo pesniško delo, izvirajoče iz ustvarjalne razpoloženjske sanjavnosti in občutnega doživljanja sveta. Tako je vsa njegova poezija nekako skrivnostna in obredna, izražajoč neko nedoločeno slutnjo o spoju med živim in neživim. Ljudem, ki ne doumevajo tega v njegovi poeziji, se jim ne razodeva v lepoti svoje prabitne uglašenosti.

Moje poznanstvo z Jankom Glazerjem sega v zgodnje obdobje tridesetih let, ko sem se kot gimnazijec nižješolec vpisal v Študijsko knjižnico v Mariboru. Z izkaznico, ki naj bi mi jo podpisal, sem moral k njemu, za njegovo ravnateljsko pisalno mizo, da se mu predstavim kot novi član knjižnične skupnosti. Od tega uradnega začetka se je potem v teku let najino poznanstvo poglobljalo najprej v skupnem zanimanju za literaturo, kar je trajalo tja do leta 1940, ko sem v maju odšel k vojakom. Meni in še nekaterim mojim tovarišem, ki smo se takrat ukvarjali z literarnimi zadevami, je Janko Glazer kaj rad razlagal svoje nazore o pesništvu, poudarjajoč predvsem pomembnost neposrednosti lirске izpovedi ter iskrenosti in doživetosti pesniškega izraza. V tem času pa niti z menoj niti z mojimi literarnimi tovariši, ki smo se zbirali pri njem v knjižnici, ni nikoli razpravljajal o svoji lastni poeziji, temveč so se ti pogovori sukali v okviru takratnih splošnih literarnih razmer in seveda v zvezi z našim literarnim udejstvovanjem.

Šele po drugi svetovni vojni se je to razmerje med nama spremenilo. Ob izidu njegove pesniške zbirke »Ob jesenskem ekvinokciju« v začetku leta 1947 se je pričel razpletati med nama tudi pogovor o njegovi poeziji; pričeli so se mi odkrivati širši razgledi njegovega pesništva.

Svojo zbirko »Ob jesenskem ekvinokciju« je Janko Glazer smatral kot vrh in kot obračun svoje pesniške žetve, kot sad dolgoletnih prizadevanj za skrajno izpopolnitev pesniškega izraza, kot uresničenje njegovih teoretskih predpostavk o lirskem pesništvu v praksi.

Kolikor se spominjam, je zbirka prišla na knjižni trg s precejšnjo zamudo, saj jo je nameravala Mohorjeva družba izdati že v jeseni 1946; kritičen zapis o zbirki sem objavil v Mariborskem Vestniku šele 28. marca 1947. Ko sem Janku Glazerju pred tem v prijateljskem pogovoru omenil, da bom o zbirki poročal v časopisu, mi je 9. marca 1947 napisal pismo z obširno obrazložitvijo nekaterih

značilnosti svoje poezije. Mislim, da sem bil prvi, ki sem po koncu vojne obširneje pisal o njegovih pesmih. Po bridkih izkušnjah iz preteklosti se je bal, da se bom brez temeljitega premisleka pridružil tistim ocenjevalcem njegove poezije, ki so ga svojčas označevali kot manj samosvojega sopotnika Moderne in iskali v njegovih pesmih predvsem odmeve Župančičevih vplivov. Zlasti slednje ga je zelo bolelo.

Leta 1939 je Glazer v Obzorjih napisal oceno Izbranih pesmi Silvina Sardenka. V tej oceni je izpovedal nekaj svojih temeljnih nazorov o lirski pesmi. Zdaj, leta 1947 je pismu, ki mi ga je poslal, to oceno priložil, da bi mi ob razmišljanjih o genezi lirске pesmi nasploh preko teoretskih izhodišč, kakor jih je pač oblikoval kot pojasnilo svojemu estetskemu nazoru, približal svojo poezijo.

V oceni Sardenkovih pesmi je med drugim zapisal: »Kaj je lirska pesem in kaka bi prava in resnična lirska pesem morala biti, je izčrpno in neoporečno težko opredeliti. Nedvomno pa je eno: biti mora izraz intuicije, spočeta v tistih globinah in v tiste globine segajoča, kjer pojavi življenja in sveta nimajo več značaja slučajnosti in enkratnosti, ampak se v njih kot simbolih odzivata svet in življenje s tem, kar je v njih zakonitega in večno veljavnega. Samo tam in takrat, ko pesnikova notranjost zazveni (da rabim Župančičevo besedo) v sozvočju s klaviaturo sveta, ko je njegov osebni doživljaj nositelj življenja sploh, on kot posameznik eksponent stvarstva — samo tam in takrat se rodi pesem. Prava, resnična, živa pesem. Vse drugo so samo verzi.«

Sardenkove pesmi niso vzdržale Glazerjeve sodbe. Po njegovem mnenju med njimi ni bilo niti ene, ki bi si brez pridržka zaslužila naziv pesmi. »Kajti niti ene ni,« je zapisal, »v kateri bi bil ogenj stvariteljske ekstaze od življenja in sveta dano snov tako pretalil in prečistil ter tako sprostil vezane sile v njej, da bi se bila strnila kakor v kristal, ki neizprosno in do najmanjšega drobca izloči vse, kar je zakonitosti njegove rasti tuje, a je prav zaradi te svoje zakonitosti živo rasel organizem, tako rekoč svet v malem.«

Sedem let pozneje je Janko Glazer svoja razmišljanja o lirski pesmi v pismu, naslovljenem name, razpletel obširneje in v neposrednem odnosu do svojih lastnih pesmi. Ko mi je pisal, je pravzaprav hotel doseči dvoje: da bi občutil njegove pesmi v samosvojesti in neposrednosti njihovega izraza in da se ne bi dal zavesti od nekaterih zunanjih podobnosti njegove poezije z Župančičevo, da bi mu poočital epigonstvo. Toda Glazer je s svojim pismom segel mnogo globlje: v celovitosti in ubranosti pesniškega izraza naj bi razpoznaval princip skladnosti kot življenjski ideal in plemeniti cilj, kateremu naj bi se človek približeval v svojih prizadevanjih.

Tako je zapisal:

»Pošiljam Ti tu v pregled svojo oceno Silvina Sardenka, ker mislim, da bi Ti za oceno mojih pesmi mogoče prišla prav. Videl boš iz nje vsaj približno, kaj je meni lirska pesem: organsko zrasla enota z izrazito osrednjo mislijo, iz katere je nastala in katera jo vso prežareva do zadnje besede. Posebej si poglej tisto mesto, kjer primerjam pesem s kristalom. S tega vidika čitaj n. pr. pesmi Vdanost, Studenec, Temeljni kamen, Pesem v dežju, Pesem o rasti, Pozdrav v domovino, pa tudi recimo Elegijo in Pomladni veter, da navedem tiste, v katerih je ta koncentracija najpopolneje izvedena. Prva moja pesem, ki je v tem smislu zgrajena, je bila že 'Doma v planini', ki sem jo napisal kot osmošolec; žarišče, osrednja predstava v tej pesmi je 'senca' (v dvojnem pomenu). Ta notranja rast pesmi mi je od takrat naprej vedno bila glavno in najvažnejše. Moram pa reči, da doslej ravno tega najvažnejšega niti eden kritik ni opazil. Lovili so se za zunajosti, iskali Župančičevih vplivov v besedah in

besednih obratih, pri tem pa popolnoma prezrli, da je **notranji** ritem, slog mojega verza, moje kitice, zlasti pa mojih pesmi kot celote popolnoma drug. Navajam Ti kot primer 'Vdanost'. V pesmi je izraz, ki se doslovno nahaja tudi v Župančiču, sam v sebi zaokrožen'. A pri Župančiču stoji v zvezi z ribnikom — jaz ga uporabljam v docela drugačnem pomenu, v zvezi z docela drugo zamisljivo in situacijo, če hočeš, na podrejenem mestu (kolikor je v pesmi o podrejenosti kake posameznosti mogoče govoriti) — na vsak način v pesmi, katere ideja je popolnoma nekaj drugega ko ideja pesmi, v kateri isti izraz uporablja Župančič. Izraza nisem prevzel po Župančiču, zrastel mi je organsko iz ideje pesmi same, zato sem ga mirno zapisal, ker bi za to dotično predstavo (o zaokroženosti in izravnosti kapljice) težko našel primernejšo besedo. Mislim, da zaradi te pol vrstice, ki se slučajno strinja z Župančičem, pesem ni nič manj moja — jaz, ki vem, kako je nastala in kaj je v njej primarno, jo smatram za eno najbolj svojih. Odločilen ne more biti posamezen besedni izraz (glede tega so pri količjak realističnem uporabljanju jezika skladnosti neizogibne) — merodajna je koncepcija pesmi, njena osnovna zamisel in v zvezi s tem to, kar bi imenoval njeno **notranjo** formo.

Oprosti, če Te s tem nadlegujem in mogoče begam. Nisem se rad odločil za to, a po slabih izkušnjah, ki jih imam s kritiko, mi, upam, ne boš zameril, da sem se danes, ko doma lenarim, usedel in Ti napisal nekaj o sebi, čeprav to ni po mojem okusu. Pravilno bi bilo, da bi govorile pesmi same in samo pesmi, a mogoče so za to premalo glasne in jim je preveč tuje in celo zoprno vsako iskanje zunanjih efektov. **Moje prizadevanje je, da bi vse, kar pišem, bilo čim bolj pristno in resnično** (zato pišem tako malo), da bi vsaka beseda bila čim bolj stvarna. Zato sem n. pr. v 15. verzu 'Pomladnega vetra' prvotni izraz 'zravna se' (kar zveni mogoče bolj efektno) zamenjal s 'se vzdigne', ker je to mnogo bolj stvarno: ne velja samo za veter kot personifikacijo, ampak tudi za veter v vsakdanji govorici. Navajam ta en primer, da vsaj na majhnem drobcu vidiš, kaj me pri delu predvsem vodi: ne želja, da svojo besedo okitim na zunaj, ampak da ji dam čim več stvarnosti in jo napravim čim bolj skladno z mislijo, ki naj jo izraža. Moj ideal je, da bi vsaka beseda bila tako neposreden in stoddosten izraz misli, da je kot besede čitatelj sploh ne bi več občutil. Torej pravo nasprotje 'blestečega' sloga — zato seveda brez senzacij in za površnega čitatelja, ki sodi samo po videzu, mogoče sploh komaj čitanja vredno.

Eden izmed simbolov v mojih pesmih je šota. Počasi in neopazno se nabira nekje na dnu, ali v njej je skrit ogenj ...»

To Glazerjevo pismo mi je pozneje, v teku let dejansko pripomoglo k poglobljenemu doumevanju in doživljanju njegove poezije. Moral pa sem prehoditi še dolgo pot, da sem se prikopal do njene, včasih tako zastarte lepote.

Šele ko sem spoznal Glazerjevo družino v prijaznem okolju in intimnosti njegove podpohorske domačije ter sem prisluhnil izročilu njegovega kovaškega in glažutarskega rodu, sem pričel razvozlavati spreplet igrivo lahkotnega tkiva poetičnih asociacij in prisposodob.

V veliki meri so mi pripomogli k razumevanju Glazerjeve poezije obširni razgovori z njim. Bil je kaj rad pripravljen razlagati teoretske osnove svojega ustvarjalnega postopka; pri tem se je nič kolikokrat vračal k razglabljanju o problemu, kako doseči čim večjo popolnost in adekvatnost pri projiciranju poetske vizije v pesem.

Pred nedavnim sem bil opozorjen na tri Glazerjeva pisma iz časov druge svetovne vojne, ki jih hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Ta pisma so zanimiva zlasti zaradi razglabljanj o problemih umetniškega ustvarjanja. De-

Janko Glazer v Studijski knjižnici v Mariboru
(Foto: M. Japelj)

jansko jih je mogoče vrednotiti kot vezni člen med oceno Sardenkovih pesmi in pismom iz leta 1947.

Med drugo svetovno vojno je bil Janko Glazer z družino pregnan v Srbijo. Živel je v Arandjelovcu, kjer je nekaj mesecev poučeval na tamkajšnji višji gimnaziji. Ko je bila potem višja gimnazija v Arandjelovcu ukinjena, je v jeseni 1942 ostal brez službe, ukvarjajoč se odslej s priložnostnim poučevanjem. To je bilo obdobje, ko je imel časa na pretek in je zopet, po hudih pretresih ob preselitvi v Srbijo in vživljanju v novo okolje, začel bolj razmišljati o literaturi. V letih 1943 in 1944 je potem Glazer napisal tri pisma prijatelju dr. Ivanu Dorniku, ki je prav tako preživel usodo izgnanca v Srbiji.

V pismu 30. januarja 1943 je Glazer podrobno opisal dr. Dorniku svoje življenje v Arandjelovcu in svoje vračanje k literaturi. »Postavljen na stranski tir,« je zapisal, »ne vem za kako dolgo —, imam tako rekoč čas, da pogledam nekoliko nazaj in napravim malo obračuna. Tako se je znova obudilo v meni zanimanje za literaturo, moja stara ljubezen. Mogoče tudi zato, ker si po tej poti obnavljam to, kar sem v resnici izgubil: ko iz daljave gledam naše kraje, jih vidim bolj živo, ko sem jih nekoč videl v resnici. Ker jih mnogo, mnogo bolj z ljubeznijo gledam. In vsaka malenkost, vsak odtonek — vse mi je drago in dragoceno. Tudi vsak izraz, ki sem ga čul kdaj doma in ki se ga spominjam. Tako po malem zopet hodim po »pohorskih poteh«.

V tem času so Janku Glazerju že nastajale prve pesmi, ki jih je potem povezal v zbirko »Ob jesenskem ekvinokciju«. V istem pismu sporoča dr. Dorniku: »Ko bi časi bili knjigi prijaznejši, bi izdal zbirčico pesmi (novo) — sedaj je to seveda nemogoče.«

Drugemu pismu dr. Dorniku pa je Glazer 24. julija 1943 že priložil zbirčico v rokopisu, ki je obsegala 16 pesmi, s skupnim naslovom »Ob jesenskem ekvinokciju«. Tedaj se je že kazala na obzorju prva zarja prihajajoče svobode. Tako je avtor na začetek sicer melanholično uglašene zbirčice postavil optimistično

programatično pesem z naslovom »Pomladni veter«. Ta pesem o »mladosti, moči, zdravju« pa je seveda pomenila mnogo več kot trenutno reakcijo na spreminjajoči se položaj izgnancev in na perspektivo, ki se je odpirala: po letih literarnega zatišja je predvsem naznanjala Glazerjev ustvarjalni preporod in njegov živahni domišljjski vzpon, ki se je potem nadaljeval tja do konca vojne in še čez.

Dne 11. januarja 1944 je Janko Glazer poslal dr. Dorniku tretje pismo. Tokrat je pesnik prijatelju v izgnanstvu odprl na stežaj vrata svoje literarne delavnice. Glazerjevo razpravljanje o genezi lirске pesmi je v tem pisanju preostlo v pravcato majhno razpravo. Tisto, kar je bilo pred leti v oceni Sardenkovih pesmi povedano principialno in ostro kritično poantirano, se je zdaj spremenilo v intimno odstiranje njegovih lastnih, estetskih in etičnih literarnih dilem. Zopet se je pojavil v ospredju problem avtentičnosti literarnega izraza. Kako doseči, da bi pesem najbolj popolno izražala pesnikovo poetsko vizijo? Glazerju se je zdelo potrebno odgovoriti na to vprašanje s primerom svoje lastne literarne prakse. »Ne vem, kako se godi pri pisanju drugim,« je zapisal uvodoma, »a meni se godi tako: ko v trenutku inspiracije doživim pesem v svoji notranjosti, jo doživim skoraj vizuelno — kakor da jo v enem samem hipu vidim celo pred seboj, v vsej njeni zgradbi, a vse samo za bežen trenotek: za tisti trenotek, ko me preblisne inspiracija; zame (subjektivno) je pesem v tem trenutku tako rekoč že ustvarjena, čeprav še nima besed in ji to vidno (objektivno) obliko moram šele dati. Najbolje bi to prvo koncepcijo pesmi lahko primerjal z zvezdo, v katero se oblikuje snežinka, ko pade na tebe: tako se oblikuje v hipu, slepo sledeča svojim lastnim zakonom, ki so ji imanentni, a tako je tudi rahla in nežna in bežna. Ko bi to notranje doživetje pesmi mogel nedotaknjeno prenesti na papir, ko bi ga mogel tako rekoč fotografirati, bi bila pesem kakor kristal: ne ena beseda preveč, ne ena premalo, vse točno na svojem mestu, vse v skladno izravnani medsebojni napetosti. A to je ideal, ki se da v celoti le redko uresničiti.«

Mnogovrstna so bila moja srečanja z Jankom Glazerjem v treh desetletjih vzburkanega in sprememb polnega povojnega časa. To so bila zelo glasna leta in le redkokdaj se je človeku ponudila prilika za intimne razgovore. Na Glazerjevem domu v Rušah je kraljevala podeželska tišina, pravšnja za umirjena literarna razglabljanja. Hiša, na Lobnici, je bila takrat precej na samem, ob poti, po kateri so pohorski vozniki stoletja prevažali v dolino kamen in les s planine in dragoceno steklenino iz pohorskih glažut. Prihajal sem na obisk k Glazerjevim in nekajkrat se je dogodilo, da sem tudi prenočil pri njih. V spomin se mi je zarisalo idilično okolje: nevelika, prijazna hiša, obrasla z divji trti podobno vzpenjavko, sosesčina starega oreha in stare češnje, in godba enakomerno curljajoče vode, ki je padala na sosednjem dvorišču iz studenca v kamnito korito. Sedeli smo v kuhinji in pozno v noč se je razpletal pogovor. Pesnik se je zazrl v spomine in beseda mu je stekla o njegovem življenju in njegovem delu.

O nastanku svoje zgodnje pesmi »Doma v planini« je povedal, kako je oče zaradi njega, ko je bil študent, podrł del gozda, ki je bil najlepši in njemu posebno pri srcu. Ker je lep gozd pač ponos in ljubezen pohorskega kmeta, je pesnik pozneje imel občutek, da oče te izgube ni nikoli povsem prebolel in da so tako sence košatega bukovja, ki ga več ni bilo, kot skrita bolečina obležale na očetovem obrazu.

Toda na isto pesem, ki se je pesniku porodila iz tako bridkega občutja, ga je vezal tudi prijazen spomin. Ob izidu pesmi leta 1913 v Ljubljanskem Zvonu

je Glazerju Oton Župančič preko dopisnika Slovenskega naroda v Mariboru poslal pozdrave in mu za pesem izrazil priznanje.

Med najlepše pesmi Glazerjeve prve pesniške zbirke »Pohorske poti« sodi droben, dvokitični pesniški utrinek »Tožba«. (Kam bom dete bedno položila, / ko še jasli nimam, niti slame, / niti hleva, da bi vanj se skrila!) je pesnik zapisal v hudi življenjski stiski med prvo svetovno vojno. Poročil se je še kot študent vojak, še preden si je lahko ustvaril eksistenco, saj mu je vojna prekinila študij in ga z univerze odpeljala v vojašnico. Res da je sicer ostal v pisarni v Mariboru, toda mučila ga je grenkoba, ker so mu tekla leta brez haska. Izgubil je stik s študijem, a zašel je v še težavnejši položaj, ko je žena pričakovala prvega otroka.

Sploh je Glazer v zvezi z nastajanjem svoje prve pesniške zbirke povedal mnoge zanimive podrobnosti.

V času, ko je bil pri vojaki, jo je pogosto mahnil iz vojašnice domov v Ruše. Navadno si za to ni oskrbel pismenega dovoljenja, ki bi mu omogočilo vožnjo po železnici, zato je po večini hodil peš. Pot ga je včasih vodila skozi studenski gozd, kdaj tudi čez limbuško polje, pa mimo pekrskih gor in od Laznice naprej po pešpoti ob vnožju Pohorja »pod gorōj«, ali pa skozi naselje Log. Na teh poteh je nastal glavni del pesmi, ki jim je Glazer potem dal naslov »Pohorske poti«.

S teh poti je izvirala tudi njegova zelo znana pesem »Klopotci«. Predpohorski griči, zlasti okoli Peki, so znameniti po svojih prekrasnih vinogradih. V čudovitih toplih dneh jeseni 1917, ko je zorel sloviti sedemnajščak, je Glazer spotoma prisluškoval klopotcem, ki so se oglašali iznad vinskih vrhov. In ko je tako lovil njihove glasove, se mu je zazdelo, da mu v svoji mnogoglasnosti, majhni in veliki, pojejo pesem, ki mu jo je pelo tudi njegovo srce: da je ta zemlja, po kateri hodi, lepa, in da je ta lepa zemlja naša. (Sama radost razigrana / iz goric sončnih vsevprek: / »Lep, lep, lep,« z gričev prepeva, / »lep, lep, lep vinski je breg!«) To je bil pripev majhnih klopotcev, ki je vriskajoče hitel preko pokrajine. (Vmes pa počasi, slovesno / kakor očenaš / siv orjak se oglašal / z vrha: »Naš — naš — naš!«)

Da, naš... To zadnje je bilo takrat zelo živo, kajti Nemci se svojim zahtevam po zemlji na jugu monarhije še nikakor niso odrekli in kakor so pričele debate v četni pisarni, kjer je bil Glazer zaposlen, so bili celo mnenja, da bo po vojni treba odločno izvesti ponemčenje. A takšne grožnje takrat, v jeseni 1917, niso imele več prejšnjega pomena; slovenski živelj na Štajerskem se je takrat že združeval v trdni veri, da se bliža čas osvobojenja. Izraz te vere pa je bil tudi slovesni »naš«, ki ga je Glazer zaznaval v klopotčevi pesmi.

Iz tistih dni narodnostnih bojev pa je vzniknila Glazerju še druga pesem. Med prvo svetovno vojno je bila dograjena elektrarna na Fali in potem so Nemci v Rušah zgradili tovarno za dušik. Tako se je sredi slovenskih Ruš, slovitega »Malega Beograda«, usidral nemški kapital.

V času, ko so Nemci iskali prostor za novo tovarno, je nastala ogorčena, iz pesnikovega užaljenega narodnostnega čuta porojena pesem »Rojakom, ki so tujcem prodali rodno zemljo«. Pesem je bila leta 1918 objavljena v Velikem koledarju Književnega juga za navadno leto 1919, potem pa tudi v zbirki »Pohorske poti«. Parcele, na katerih je pozneje zrastle tovarna dušika, so bile do tedaj v rokah narodno zavednih kmetov. Z odkupom bi prešle v nemške roke. Okrog njih se je potem vnel hud boj, nacionalni krogi v Rušah so svarili kmete, naj tujcem ne prodajo zemlje, toda ti so razpolagali z velikim kapitalom, parcele so preplačali in kmetje so se uklonili. Tedaj se je iz pesnikovega grla izvil ogorčen krik: (Prodali so našo vas! Skrita gnezidila tisoč je let, / sedaj

se nad njo je spustila ptica-ujeda. / Prodali so tujcem naše domove in svet / in sebe z njimi in nas: sina oče in sosed sosedal)

Od vseh Glazerjevih pesmi mi je najljubša »Pomladni veter«. Zdi se mi, kot da je stkana iz čipkaste sanjske pene ali ulita iz glasov, svetlobe in daljave. Pesnik je morda v njej dosegel tisto najpopolnejšo celovitost pesniškega izraza, za katero je toliko stremel.

O nastanku te pesmi mi je pripovedoval nekega predpomladanskega jutra, potem ko sem prenočeval pri njem v Rušah, in sva navsezgodaj odšla med polji, mimo žage in skozi gozd na železniško postajo. S pohorskih višin se je oglašalo šumenje daljnega vetra. Bil je pomladni veter, ki je vršel tam zgoraj. Teda, spotoma, mi je pesnik razlagal, kako se v pohorskih vrhovih dvigne ta veter že kmalu po novem letu, kako iz tedna v teden narašča od prvega zamolklega mrmranja, prve slutnje prihajajoče pomladi, tja do mogočnega in radostnega šumenja čez prag vigredi. Pripovedoval mi je, kako je leta in leta nosil misel o pomladnem vetru s seboj, kako je v njem zorela pesem s tem motivom, pa ves čas, ko je doma leto za letom poslušal ta veter, ni mogla dozoreti. Moral se je srečati z izgnanstvom, z vsemi njegovimi tegobami, moralo ga je vsega prežariti hrepenenje po domu, da je 1943. leta nekega popoldneva v samotni srbski hiši, tako daleč od doma in od Pohorja, sedel k mizi in v enem samem zamahu pesem napisal. Ohranil se mi je prelep spomin. Vselej, kadar zdaj to pesem prebiram, mi pride pred oči pesnik sam, kako zarana tam obstoji na poljski poti, kako prisluškuje rahlemu šumenju s Pohorja in preiskuje in pri-merja uglašenost svoje lastne pesmi o vetru s tisto, ki mu jo ponuja narava.

Leta 1948 je Glazer v reviji »Nova obzorja« objavil drobno pesem »Ciproš«, posvečeno spomenu sina, ki je padel proti koncu vojne kot borec narodnoosvobodilne vojske v hudih bojih pri Brčkom v Bosni. O tej, morda svoji najintimnejši in najbridkejši pesmi mi je pesnik sam za neko mojo radijsko oddajo o njegovi poeziji napisal to razlago: »Ciproš zraste na Pohorju tam, kjer so gozd posekali do golega. Na takem goloseku, ki mu pri nas pravijo frate, pokrije ciproš strnjeno cele ploskve, tako da so poleti, ko ciproš cveti, frate vse vijoličastordeče. Kjer so nekoč stala mogočna drevesa, polna moči in rasti, tam je zdaj samo še kakor kri iz njihovih ran. Ko sem v taki zvezi ugledal posekani gozd in krvavordečo frato, se mi je to strnilo v spomin na sina, ki je padel mlad, kakor pade posekano drevo. Pozneje, ko je bila že napisana, sem nekje bral, da frata pomeni pravzaprav »ranjeno mesto«; če je to res, je simbol v pesmi tudi jezikovno utemeljen, bolj, ko sem se prvotno zavedal.«

V teku let sva z Jankom Glazerjem razpravljala o marsičem, ne samo o literaturi, zlasti v zadnjem razdobju zelo dosti tudi o zgodovinoisju, pa o mnogih preprostih zadevah našega vsakdana. Toda v tem trenutku se mi zdi, da je vse drugo, razen razprav o poeziji, vendar nekje daleč v ozadju.

Ali pa se motim? Ali v resnici ni bilo celotno njegovo življenjsko delovanje sestavni del njegove poezije, njegovega ustvarjalnega duha, tiste njegove ple-menite preprostosti, ki je neopazno, kot nekaj samo po sebi razumljivega združevala minevajoči trenutek z brezčasnostjo?

MY MEETINGS WITH JANKO GLAZER

Summary

The present notes dedicated to the memory of Janko Glazer seek to outline some characteristics of the poet's personality. In this sense the reader's attention is focused on Glazer's ability to bring together in an unforced manner the variety of ways in

which Glazer responded to the world around him. On the basis of information obtained from Glazer's published as well as unpublished articles about the problems of literary creativity the author has elucidated some of the poet's theoretical principles as supporting his aesthetic views and as found in his critical scrutiny of lyrical poetry in general and his own poetry in particular.

A part is dedicated to the study of the ethic and aesthetic dimensions of Glazer's poetry. As the feature most typical of his poetry his emerges a certain mysterious, almost ritual harmony, which reflects his understanding of the world as an indivisible whole and of the union between the animate and the inanimate.

The author has followed Glazer's poetic creativity through the individual periods of his life. In this way a historical framework has been set up which extends from the pre-war years when Glazer wrote his first poetry until the year 1948, when his poem *Ciproš* was published. In the opinion of the author Glazer reached the peak of his artistic creativity with the collection *Ob jesenskem ekvinokliju* (The Autumnal Equinox), because here Glazer has come closest to his ideal: the internal harmony and genuineness of the poetic expression.

The study of Janko Glazer throughout reveals how deeply rooted he was in the tradition of his people, and, by extension, how his poetic word served to voice the common man's fate and the national-liberation efforts of the oppressed Slovene nation.

TAK JE BIL TA MOŽ

Pavle Zidar*

UDK 886.3.09:92 Glazer J.

ZIDAR Pavle [ps. za: Zdravko SLAMNIK]: *Tak je bil ta mož*. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13 (1977)1-2, str. 81—83.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven., in angl., 1 slika.

Avtor v lirčnem zapisu oživlja spomine na Janko Glazerja, na njuno prvo srečanje, na Glazerjevo uredniško delo in na to, kakšen je bil Glazerjev odnos do avtorjevega umetniškega dela.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

ZIDAR Pavle [Pseudonim by Zdravko SLAMNIK]: *So Was This Man*. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 61—63.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

In a lyrical writing the author revives the memories of Janko Glazer, of their first meeting, of Glazer's redactorial work and of what was Glazer's relation to the author's artistic work.

*Le zgoraj na vrhu še bukev košata
žari se vsa v zarji večerni kot zlata —
potem tudi ona ugasne, utone v temino.
(Janko Glazer, Večerna slika)*

Svojemu lirčnemu zapisu podobno je prešel v temino pred dvema letoma Janko Glazer. Bil je resnično lep in košat v svoji človečnosti, zame, da uporabilim barvo, pa tudi zlat.

Zdaj ga ni več. In ni ga človeškega glasu, ki bi ga lahko priklical v vsej njegovi razsežnosti iz postelje, v katero se je moral nazadnje uleči. Ugašal je kakor njegova poetična bukev, zakaj dve leti pred smrtjo je resnično žarel v pozlati svojega večera, čeravno telesno ne preveč trden; v duhu, spominih je bil enkrat, zbujal je začudenje.

Ce bi ga primerjali z novelo L. N. Tolstojja Tri smrti, in to zasluži, bi se odločil za smrt drevesa; njegove poslednje besede: *saj je vse eno niso ne patetika ne jamer, ampak realiteta vseh možatih smrti tega sveta*. In drevo je možato bitje. Brez besede, molče spodrsne v temino.

S pokojnim Jankom Glazerjem sva bila prijatelja. Kdo je bil komu večji, prepuščam tehtnici časa, tehtnici, ki je zunaj našega privlačenja in odbijanja.

* Pavle Zidar, pisatelj, Lucija pri Portorožu.

Odkrito pa moram reči — in če s svojimi merili izmerim grame ljubeznivosti — da je bil pokojnik daleč težji in predvsem stanovitnejši in mirnejši.

Imel sem čast, da sem globoko pogledal vanj in ga zajel.

Ko sem na Trebelnem na Dolenjskem mučil svojega duha s poetičnim, ko sem torej v letih 1949—50 zapisoval bogate trebelanske jeseni v liriko in se tako poskušal v pesništvu, sem trčil nanj kot na urednika Novih obzorij. Navezala sva stik, najprej prek pisem, nato pa še osebnega.

Prvič sva se srečala na mariborskem kolodvoru v zimi 1951. Nisem ga poznal niti po sliki. Iz dopisovanja sem zvedel, da dela kot upravnik v študijski knjižnici in da se vsak dan vozi domov v Ruše. Bilo je 1 : 100, da bi ga srečal na tistih zimskih turih. Vendar je bilo moje upanje tistega dne pregoreče, da bi kakšna družbena ali službena dolžnost zadržala Janka Glazerja v Mariboru. Čakal sem tik ruške vlakovne kompozicije in motril potnike, ki so prihajali in vstopali. Naenkrat mi čustvo navre in zasmerim se v smer: zagledal sem duhovit obraz, brke, telo v naglici in izredno bistre, tolmunske oči. Pristopil sem brez zadrege in ga vprašal, če je to on. Bil je on. Oba naju je zagrel nasmeh. Stopila sva v vlak in se odpeljala proti podpohorskim Rušam.

Bilo mi je devetnajst let.

Ušlo mi je iz spomina, s čim sem ga bil mučil, najbrž pa so bile pesmi, ki mi jih blagi, a strogi urednik ni objavljajal s takšno naglico, kot je mladost pričakovala.

Zapisal sem *strog*. Da. V pesniškem-uredniškem pogledu je bil to trd človek. Brž pa ga je zganila revščina, uboštvo vsake vrste in prepričan sem, da je tak dobil od njega vse, kar je potreboval.

Njegova hiša je bila in je še hiša dobrote: od tam nisi odšel lačen, žejen in ne bos in ne nag. Še več: če si bil z upanjem in vero v življenje na koncu, so te tam podprli z vseh strani, da si lahko stal.

Kot urednik pa je bil nepopustljiv in si ni dal vzeti svojega zanesljivega občutka za vrednost.

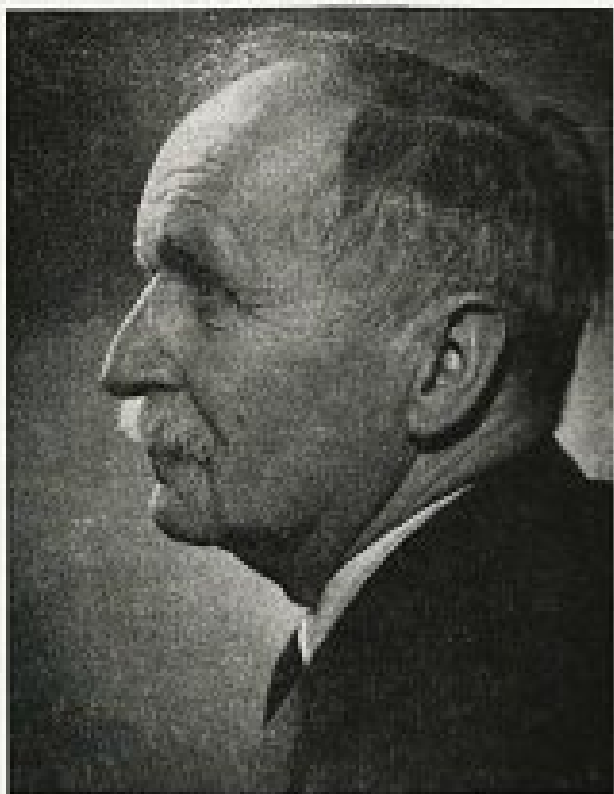
Včasih so bili najini prizori dobesedno komični, ko sva si izmenjavala pisma zaradi verza v pesmi, ki ni ustrežal njegovim merilom. Spominjam se, da sem mu bil pisal, ko nisem in nisem našel ustreznega nadomestila za nepoetično poanto, naj to naredi kar sam, ker sem obupal. Ni pristal. Pač pa je predložil svoje tri variante s pogojem, da jih ne smem uporabiti dobesedno, pač pa na njihovi osnovi najti ustrezno asociacijo. Srečen sem prepisal eno od njegovih in mu vrnil pesem z upanjem, da jo čimprej objavi. Toda preden je popustil, mi je še enkrat pisal, da se mu taka rešitev ne zdi najboljša in naj premišlujem še dalje v smer, ki jo je nakazal.

Smeri seveda nisem našel, pesem je izšla, a je imela na svoji roki od desetih prstov enega Glazerjevega.

Kasneje se kaj takega ni zgodilo več, vse svoje pesniške »škarpe« sem moral kar sam templjati, kakor sem vedel in znal.

Nekaj posebnega, prav starozaveznega je bilo na njem kot gostitelju. Po mojem je bil to pravi očak iz Mojzesove zaveze: njegova morala je imela stil davnine.

Ze nebahata hišica pod prerokom-orehom zbuja v človeku upanje na pravi stik. Brajde. Kokoši, ki ne umirajo pod gospodinjinim nožem, ampak od starosti. Pes. (Nekoč.) Muce brezdomke. In knjige, knjige! Duhovi stoletij se sprehajajo po hodniku skupaj z mravljami, ki nenadoma vdrò v sobo, a jih domači nočejo uničiti s škropivom. Češ, bodo že odšle, ko se bodo naveličale. In so se

Janko Glazer aprila 1964 (Foto: V. Vuga)

res. Poniknile so in se odpovedale boju s človekom, ki bi ga zanesljivo zgubile. Toda Glazerjevi ga niso niti začeli.

Ne moreš pisati ali govoriti o Janku Glazerju ločeno od njegovih: gospe, hčerke ter vnuka. To so eno.

O marsičem bi se še lahko razgovoril, kako sem prihajal in odhajal iz nje-gove hiše, izza mize, kjer je čakala name luč in jed. (In me še čaka.)

Vendar mimo nečesa le ne morem. Ko sem dočakal izid svoje knjige Oče naš (1967), je Janko Glazer upal, da se me bo usmilil kakšen sklad z nagrado. Teda j sem že živel kot poklicni književnik in mi ni bilo lahko. Roman je bil za tiste čase dovolj aktualen in za moja leta dosežek. Čez leto dni (1968) je bil Janko med nagrajenci najvišjega slovenskega slovstvenega odličja: prejel je Prešernovo nagrado. Brž ko se je časopisen in drugačen hrup v zvezi s tem po-legal, me je povabil v Ruše in mi sam podelil polovico svojega odličja.

Bil sem ves iz sebe.

V njegovem tolmunskem pogledu sem videl, da to ni dejanje usmiljenja, kar mi ponuja. Razdelila sva si jo po bratovsko vsak za svoje delo.

Tak je bil ta mož, ta Janko, ta tovariš, v resnici pa gospod. Ne gospod iz podzemlja, ampak nadzemlja.

TAK PESNIK NENEHNO OŽIVLJA V RODOVIH

Nada Gaborovič*

UDK 886.3.09:92 Glazer J.

GABOROVIC Nada: Tak pesnik nenehno oživlja v rodovih. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 13(1977)1-2, str. 64-69. Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 1 slika.

Avtorica se spominja svojih srečanj s pesnikom, njegovih pogledov na življenje, na umetnost, njegovega odnosa do mladih, do samega sebe. Pri tem nam odpira Glazerjeve človeške in umetniške kvalitete, njegovo obvladovanje različnih medijev, njegovo zrelo obravnavanje trajno vrednih in zmernih prisilnih, občutljivih problemov posameznika in človeštva. Pesnik Janko Glazer, zakoreninjen v domačem okolju, v pohorski naravi, se nam predstavlja s svojo rahločulnostjo in prodornimi mislimi kot redko dragocena osebnost, ki zaradi vseh svojih vrlin ostaja živ in bo živel v rodovih, ki prihajajo.

UDC 886.3.09:92 Glazer J.

GABOROVIC Nada: Such a Poet Incessantly Revives in the Generations. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13 (1977)1-2, p. 64-69.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

The author remembers her meetings with the poet, his views on life, art, his relation to young people, to himself. At this she uncovers us Glazer's human and artistic qualities, his governing of different media, his mature approach to the always present and sensitive problems of constant value of the individual and of mankind. The poet Janko Glazer, deeply rooted in his native surroundings, in the nature of Pohorje, introduces himself to us by his sensitiveness and his penetrating thoughts as a rarely precious personality who because of all his virtues stays alive and will live on in the generations to come.

... težko duši nežni:
bosa v svet potuje
(Janko Glazer, Na pot)

»Vidiš,« je rekel na svoj preudarni, mirni, domišljjeni način, »samo tega bi ne maral, da bi nekoč, ko me več ne bo, brskali po mojih letih, mesecih, dnevih.

Srce je treba začutiti.«

Rahlo je nagubal čelo. Se komaj opazno nasmehnil.

»Srce pa je v pesmih.«

Za hip je bilo čutiti, kot da bi se mu beseda zazdelo nezadostna; ali kot da so včasih besede nasploh odveč in nepotrebne, ker je tako naglo obmolnil.

Bil je čist jesenski popoldan.

Popoldan v pozni jeseni.

* Nada Gaborovič, profesorica, ravnateljica Mariborske knjižnice, Maribor.

Glazerjevi poslednji jeseni.

Kakor je govoril zadržano kot zmerom, pa je bilo vendarle čutiti nekaj nov prizvok; kot da bi bil izraziteje sprijaznjen z nečim, pa tudi zadovoljen z nečim. Morebiti je bila to dokončna zavest, da se življenje nikoli ne izteče v nič. Da se zmerom zlije v dopolnjenost drugih duhovnih bogastev, da poraja nova življenja, jim pomaga na pot.

Spoznanje, da se nikoli ne izpolnijo vsa hotenja, ki si jih zastaviš, da se ne morejo udejaniti, so pa del skupnega hotenja človeštva, ki poganja kolo časa venomer naprej, naprej, k novim vrednotam, novim upom, novim in globljim dognanjem, ga je pomirjalo.

»Samo da v človeku ne zvedeni,« je rekel, »kri, misel, želja. Res je težavno prestajati, ko se krčiš v mukah dvomov in iskanja in ne moreš sprejeti vsega, kakor pride, ko ne pristajaš na to ali ono, ker pač zate reka teče po tvoje, ker gledaš s svojimi očmi. Toda drugače ne gre. Moraš se dokopati sam. Moraš vztrajati sam. In moraš poraze sprejeti sam.«

Zrla sva proti Pohorju.

»Toliko bolje, če tudi zmage,« je dodal z iskricami v očeh.

Bil je ponosen na to, da je pohorske krvi.

»Zdrave, goste krvi smo,« se je pošalil na svoj značilni način.

»Seveda smo,« sem se strinjala in pomislila, da nam je zares bilo dano odnesti s seboj v svet morebiti več kot drugim: pohorske globače in frate, temine smrečja in ščebet ptic pa modro nebo nad gostimi krošnjami.

Potem sem še pomislila na Temeljni kamen in na globoko resnico, ki jo je pesnik Glazer povedal v njem; resnico predvsem zase, ki je bil v tolikih rečeh prvi temeljnik, v temelj položen, in ki je sprejel nase vso težo odgovornosti pa vednosti, da »... biti prvi je — služiti vsem.«

»Samo da nisi nikoli sam. Izločen,« je rekel nekoč. In zdaj je potihoma ponovil to, kar ga je vznemirjalo kot še eno bistvenih spoznanj, ki bi nanj rad opozoril kot človek in kot pesnik, ki ni odstopal od svojih načel in ki je doumel, da se ne smeš zakopati v osamljenost in tiste vrste samoto, ko med teboj in svetom ni mosta.

In ta svet, četudi je na videz zamejen s Pohorjem na eni, s Kozjakom in z Dravsko dolino na drugi pa z Mariborom na tretji strani, je tako brezmejen; tako bogat — če ga le želiš sprejeti. In če ga znaš tudi raztegniti čez daljne planine in morja in vzdigniti prek sebe pod nebo.

»Zares, nikoli mi ni bilo do dolgih popotovanj po svetu,« je premišljal, »vendar mislim, da lahko imaš kljub temu ves širni svet v sebi.«

O tem je govoril tudi gimnazijcem tistega večera na dan pred osemdesetim rojstnim dnevom, ko smo mu prišli pet podoknico in ni maral niti slišati, da bi ne bili njegovi gostje. Hotel je, da bi mu zapeli še kakšno po njegovi izbiri in tako smo vsi skupaj sedeli za mizo, medtem ko je še čisto zimski veliki, stari oreh razprostiral grčave veje čez streho.

Bilo je kot v nekem čisto drugem svetu, morda na kakšnem posebno gostoljubnem planetu, kjer samo rahlo iztegneš roko in začutiš ljubeznivo pretakanje resnične naklonjenosti, zaupanja, modrosti. Tako da kratko in malo ne moreš drugače, kot da se ti porodi želja, da bi tudi sam dosegel tisti poslednji krog spoznanj, tisto najvišjo stopnjo mogočnosti, ki je z njimi edinole možno živeti človeka vredno in dostojno življenje.

Nekdo izmed mlajših je pripomnil: »Še nikoli nisem imel priložnosti ne videti ne slišati pravega pesnika. Niti predstavljal si nisem, da tudi on sedi, se smehlja, sreba sok, govori.«

Janko Glazer se je zdaj spet nasmehnil na svoj tihi, mirni, tako zgovorni način, vendar je šele čez čas hudomušno navrgel: »Pa se me še dotakni. Potem boš lahko odslej vsakomur povedal, da si pesnika tudi začutil pod prsti.«

Janko Glazer doma v Rušah 1. maja 1973
(Foto: Franc Vogelink)

Fant najbrž nikoli več ne bo pomislil, da sta si pesnik, umetnik, in nepesnik vsaksebi, da stojita vsak na svojem bregu reke, ki se ji pravi življenje.

Mislím, da je posebno dragoceno bilo prav to, da je Glazer znal vselej najti način, zastrto hudomušen, da je povedal modro misel, poučil neopazno, razjasnil, kakor je v svoji poeziji znal s tako malo besedami posegati v take globine.

Najbrž so ga mladi zato razumeli in jim je bil blizu in so radi recitirali njegove pesmi. Včasih morda celo bolje kot poklicni igralci. Mladi ljudje pri osemnajstih, devetnajstih, malo pred maturo. Niso se sramovali mokrote v očeh, ko so govorili in poslušali Glazerjeve pesmi, veseli, da učitelji nismo vselej zgolj togo upoštevali učnega načrta in prebrali le dveh pesmi.

Zares škoda, če prenekateri učenec v šoli ni mogel spoznati in se sam prepričati, kako velik pesnik se je rodil tako blizu njegovega mesta šolanja; in kako smo ga prikrajšali, tega našega bodočega izobraženca, za bogato pesem in zrelost, ki ju je lahko dal samo umetnik, ki je šel z odprtimi očmi skozi življenje in čas.

Umetnik, ki je hkrati natanko vedel, da je ta čas in to življenje nemogoče prevariti, da se prava vrednost razkrije — slej ko prej. Naj je to kadarkoli — toda razkrije se.

Koliko modrosti dihajo Glazerjevi verzi.

In koliko spoznanj je v njegovih besedah.

Pa koliko ljubezni.

Toda — mar čas ni kar prepogostoma slep za vrednote, ki jih je pač treba zaslutiti in jih moraš poiskati sam? Pa morebiti prav zato niso dovolj čislane?

Se ne damo morda v svoji hlastavi površinskosti radi zapeljati doneči besedi, najsi je njena edina vrednota njeno donenje — četudi razglašeno — daleč po srenji?

Ne, Glazerjev čas še ni prišel. Se ne docela. Kot je tako zmerom s pravimi umetniki, ki je izvor njihovega zlahtnega vrelca treba šele znati najti in se vnovič zavedeti, da je čista studenčnica spoznanj zdravilo za bolna srca, za razmajana čustva, za porušene odnose med ljudmi.

»No, to mi nikoli ni bilo pomembno, postati slaven,« je rekel in pustil, da so se sence usedale na pobočja Pohorja, legale v globače, v stare in pogostoma že opuščene kolovoze sredi prostranih temnih gozdov. In šele ko se je medlo vijoličasta svetloba umirila nad rjavino in rumenino, ki sta presevali skoznjo, je v sebi zavzdihnil nad občutkom lepote, ki ji je bil spet priča.

Vendar ni rekel ničesar, čeprav se je na njegovem obličju risalo priznanje tega, kajti kaj more biti lepšega, pristnejšega od te posebne pohorske poznojesenske lepote barv in čisto posebnih odtenkov. Čeprav se je rodil v zgodnji pomladi, ni ljubil — kot nekateri — samo letnega časa, ki se je v njem prvičkrat zazrl v ta svet.

»Kdaj že sem opravil z nekaterimi rečmi,« je mnogo pozneje povedal kratko, kot bi si ne maral dati ugrabiti niti hipca tega lepega, čemur je bil pravkar priča in kar je živel in živi z njim desetletja; z modrostjo zrelega človeka je dal prednost tistemu, kar ga je pojilo tako dolgo in o čemer je natanko vedel, da je bolj večno.

Za hipec se je ugnezdila v njegovih očeh sled prizadetosti kot že nekaj časa sem vselej, kadar je njegov pogled na poti k širjavam pohorskih pobočij zadel na oviro, ker so pesniku teh lepot okoliščine zastirle razgled, kakor ga je bil vaje tako dolgo. Ni tožil, bil je preponosen, toda najbrž si njegove žive, bistro sive oči zdaj niso mogle več oddahniti, kot so bile vajene — od mladih nog sem.

»Moram pač malce navkreber, če se mi zahoče celega platna,« je znal brez prizvoka trpkosti ali nevolje pristaviti. »Tako navsezadnje celo prisilim noge, da me ubogajo. Morale me bodo — do konca. Saj veš, da ne gre drugače; če imaš nekaj rad, če si lepoto sprejel v last, ne prebiješ brez nje, moraš je biti žejen venomer, sicer je ne moreš predajati dalje.«

Vem, da mi je bilo tedaj zares hudo.

Obračam fotografije.

Nekoč smo se veliko fotografirali.

To je bilo tedaj, ko smo zahajali na pobočja nad Rušami, nad Glazerjevo domačijo, ko smo vonjali seno, nabirali materino dušico, ko nas je gnalo med visoke, košate bukve in smreke, kot žene losose po divjih vodah do konca živ-

ljenja ali v začetek novega; oči smo si odpočivali na temnem zelenju, ki oživilja iz mrzlih pohorskih voda, zraka in prhle črne zemlje.

Gledam fotografijo: Janko Glazer na pragu svoje hiše, sredi med svojimi. Očitno je, da mu je slednja poza zoprna, zato se ne sili k njej, ker pač ne trpi nikakršne ponarejenosti in izumetničenosti. Toda čeprav si ni nadel nasmeha, je njegovo obličje naravnano na čisto poseben odtenek vedrine, tiste, ki meji na resnobo.

Kako tudi bi mogel drugače: bil je zavezan svojemu domačemu pragu!

»Tako je to,« je rekel in se vrnil iz odmaknjenosti to poslednjo jesen, ko so barve žarele še sveže, »da pač ne smeš pričakovati, da boš zmerom in za vsako ceno uresničil vse svoje načrte.«

Vem: v svojem življenju je sprejel za neogibnost tudi misel, da je vendarle nekje tudi odrešitev, četudi je včasih videti vse še tako trpko, bridko, celo brezupno. Hkrati je tisto svetla stran, druga plat in trdna opora, je lahko celo resnica. V to moraš verovati. Samo dvomiti ne smeš in se ukloniti omahovanju.

»Seveda je odločilno že to,« je mislil naprej, »da te načrte imaš. Kajti mrtvo je v človeku, če jih nima. Če si jih ni zastavil.«

Je govoril o tem že poprej? Daleč nazaj?

Vseeno.

Kar je govoril, najsi je bilo kadarkoli, je zmerom držalo. Ni se odrekal tistemu, o čemer si je ustvaril mišljenje, dokončno sodbo, ki je zrasla iz njegovih domišljenih spoznanj. Zato se njegove ocene niso vselej skladale z ocenami drugih ali s splošnimi ocenami. Ni mu bilo za muhe enodnevnice, ni maral nabreklosti in ocvetličnosti, samovšečnosti. S tenkim posluhom je vselej začutil, kaj je trajnejše, in tudi, kaj je zraslo iz notranje potrebe, kaj pa je zgolj pozerstvo, želja po učinkovanju. Seveda ga je včasih to več ko vznemirjalo. Peklo ga je, mu jemalo noči. Spraševal se je, kako da je v našem odprtem svetu in času toliko navzkrižij in nesporazumov glede umetniškosti, ko je bilo zanj jasno kot na dlani, da je lahko umetnost samo ena in da jo je mogoče razpoznati, saj jo moreš zaslutiti.

Odklanjal je tisto, ki se je ponujala z bahavimi kretnjami sama, sejmarski izložbeni predmet.

Menil je, da ne moreš ravno zgrešiti smeri, če si se navezal na najzlahtnejše, kar se je izoblikovalo doslej v človeštvu, kot je vedel, da je ostalo okoli nas in v nas še toliko neizpovedanega, neizčrpanega, da je treba znati samo poseči po tem.

Mislil, da je zase v veliki meri odkril skrivnost človekovega skladja z naravo in okoljem, zato je znal preprosto reševati zamotane probleme.

In zato je ohranil tako neverjetno svež spomin, mlajši, kot je bil prenekaterega mladostnika. Spominjal se je navedenosti, kot bi bile v njem zapisane s filmsko kamero. Znal je pripovedovati plastično, nazorno, zanimivo. Čeprav ni dovolil vselej in povsod samemu sebi, da bi si ta neusahljivi vir spominjanja sprostil, kajti odločal je sam in odmerjal je sam, komu bo odprl vrata v svoje spomine. Mladini je bil rad na voljo, zato je vselej, kadar je začutil iskreno željo, odprl samega sebe in se neverjetno vključil med mlade, deško mlad ob mladih.

Redkobeseden, pa vendar nikoli ni ostal dolžan besede, odgovora razen tedaj, kadar se mu ni zdelo vredno.

Oster, strog, pravičen ocenjevalec, a zmerom spodbuden.

»Takle mlad človek, ki se šele oblikuje, se mora bojevati,« je rekel o priliki. »S seboj, s svetom, z vsem. Mora spoznati, da nič velikega ne pade samo v naročje.«

Nekoč je priznal, da bi moral marsikaj tega, kar se je nabralo v njem, tudi napisati. Neprecenljiva škoda, če tega ni storil, zlasti, ker je bil izvrsten pripovedovalec, tako da se je poslušalcu mimogrede utrnila misel, da bi moral zastaviti pero tudi kot pripovednik, ker bi nam znal pokazati, kako je treba pripovedovati. Toda ostal je zvest jedrnati, skopobesedni pesniški vrstici, ki prepušča bralcu ali poslušalcu, da grebe, odkriva, se pomuja tudi sam, saj je dobro vedel, da mora biti umetniška beseda človeku veliko več kakor zgolj ponujena mu roka v usodnih trenutkih, da mora biti spodbuda za nadaljnje iskanje, odločanje ob prelomnicah v njegovem življenju.

Z Glazerjevimi pesmimi je tako, kakor je z vsem, kar smo ob njem in po njem vzljubili, kar nam je zares seglo v srce in kar postaja opomin in napotilo: bolj ko jih bereš, bolj so ti blizu, bolj se lahko istiš z njimi in njihovim sporočilom, globlje se jameš soočati sam s seboj, bolj se te polasča občutek, da ne odjenjaj, čeprav si že utrujen, da išči globlje in širje, četudi bi raje odnehal, da ne bodi takoj zadovoljen s svojim delom, ker ti to škodi in topi ostrino tvoje kritičnosti.

In kaj je za delo pesnika, ki je že sklenil svoj življenjski krog, vrednejše priznanje kot ugotovitev, da se njegova misel pretaka v nas in da torej postaja vse bolj del nas, ko nas njegova pesem vedno znova vznemirja, prevzema, obvezuje in tudi vodi — človeško, ustvarjalno?

Morda bi se Janko Glazer malce zastrto, čisto neopazno zadržano nasmehnil, ko bi slišal, kako obujam najina srečanja; se nasmehnil, kakor je imel navado.

In morebiti bi imel pomisleke, kakor mi jih je izrekel ob najinem poslednjem srečanju, tisto pozno jesen, podpohorsko.

Toda menim, da zares in čisto nevoljen ne bi bil, saj bi vedel, da se izpolnjuje tisto, v kar je sam globoko v sebi verjel: da ostane le pesnik, ki je pel za ljudi in o njih, zmerom živ.

In le tak pesnik nenehno oživlja v rodovih, ki prihajajo.

GLAZER IN »SLOVENSKI ČASNIKI IN ČASOPISI 1937-1945«

Jože Bajec*

UDK 016:05+07(=863):92 Glazer J.

BAJEC Jože: Glazer in »Slovenski časniki in časopisi 1937—1945«. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 70—71.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 1 slika.

Avtor v članku poroča o pomoči Janka Glazerja pri sestavljanju bibliografije »Slovenski časniki in časopisi 1937—1945«, zlasti s podatki o časopisju na Štajerskem, ter o Glazerjevi pobudi, da bi se dopolnila bibliografija do leta 1936.

UDC 016:05+07(=863):92 Glazer J.

BAJEC Jože: Glazer and »The Slovene Newspapers and Reviews 1937—1945«. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 70—71.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.

In the article the author reports of the help of Janko Glazer with composing the bibliography »The Slovene Newspapers and Reviews 1937—1945«, especially with the data of the papers in Styria, and of Glazer's initiative to complete the bibliography to the year 1936.

Prof. Janka Glazerja sem spoznal leta 1960, ko je bil po nekih opravkih v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Tedaj sem mu nadrobno razložil, da sem se lotil nadaljevanja Šlebingerjeve bibliografije »Slovenski časniki in časopisi 1797—1936« in da imam pri tem več težav, zlasti, kar zadeva štajersko časopisje, ki je bilo v letu 1941 zaradi nemške okupacije nasilno ustavljeno. Tako nisem bil, med drugim, v vseh primerih prepričan, ali ima NUK zadnje številke, ker se ni s tem pri nas nihče načrtno ukvarjal. Omenil sem mu tudi, da nameravam bibliografski opis toliko razširiti, da navedem še dejanske urednike, kolikor se bo to še moglo ugotoviti.

Prof. Glazer me je z zanimanjem poslušal, potem pa z vidnim zadovoljstvom povzel, da sem se lotil zelo koristne in potrebne naloge. Le odnehati ne smem, ker bo delo trajalo dlje, kot si verjetno predstavljam. Rekel mi je, naj mu kar pišem, kadar bom v kakih dvomih. Če ne bo vedel on, bo pa skušal ugotoviti drugod.

Tako se je pričelo. Dopisovala sva si v presledkih od 1961 do 1972. Še zdaj hranim osem njegovih bolj in manj obširnih odgovorov, v katerih mi je sporočal razrešitve, naslove takrat še živečih urednikov in vidnih sodelavcev raz-

* Jože Bajec, knjižničar Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

ličnih listov, ter literaturo, v kateri bi dobil še kaj podatkov, če bi jih potreboval. V nekaj primerih mi je tudi posredoval gradivo, ki ga v Ljubljani nisem mogel dobiti. Ker sem obenem vključil v bibliografijo tudi tujejezično časopisje, ki je izhajalo na Slovenskem v letih 1937 do 1945, ter časopisje slovenskih izdajateljev v tujini, mi je svetoval, da dodam v posebnem poglavju še bibliografijo tujejezičnega časopisja od začetka do 1936 ter popravke in dopolnila k Šlebingerju. Tako bi bila retrospektivna bibliografija periodike do 1945 zaokrožena. Seveda ne smem računati s stoddstoletno popolnostjo, ker se bo še zmerom kaj našlo. Slovenci smo raztreseni po vsem svetu. Kolikokrat šele po več letih prav slučajno zveš, da so kje izdajali kak svoj list.

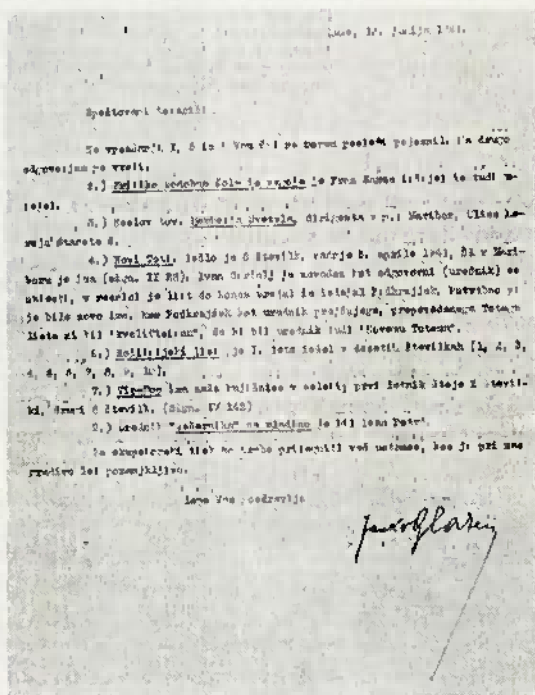
Nisem se mogel ogreti za ta predlog, ker sem vedel, da bi tovrstno nadaljevanje zahtevalo nadaljnjih več let dela, poleg tega pa ni nihče vedel, za koliko novih enot bi se bibliografija povečala, in kar je glavno: kako in kje dobiti potrebno gradivo.

Te in druge pomisleke sem mu obširneje razložil v njegovi delovni sobici tedanje študijske, zdaj univerzitetne knjižnice v Mariboru. Tu se je končal tudi najin zadnji pogovor. Ko mi je segel v roko, je obljubil, da bo napisal oceno, ko bo knjiga izšla. Že ko sem bil med vrati, se je obrnil za mano in mi še enkrat rekel, naj ne pozabim misliti na tista dopolnila in tujejezično periodiko.

Ko je Narodna in univerzitetna knjižnica dobro leto zatem izdala bibliografijo v zvezi s svojo dvestoletnico, sem takoj poslal en izvod prof. Glazerju. Odgovora pa ni bilo več, zato mi tudi ni znana njegova končna sodba.

Da je bolan, smo zvedeli, da pa je bilo tako hudo, si ni nihče predstavljal.

Pomoči, ki mi jo je ves čas dajal pokojni prof. Glazer, ne morem pozabiti. Zato mi je prav v zadoščenje, da se lahko v tem članku spominjam moža, ki svojega ogromnega znanja ni nikoli skrival ali zapiral vase, marveč ga na široko razdajal povsod in vsakomur, ki se je nanj obrnil.

Pismo Janka Glazerja Jožetu Bajcu
19. junija 1961 (Foto: Jože Kovačič)

PRISPEVEK JANKA GLAZERJA K ZGODOVINI MARIBORSKE ČITALNICE

Manica Špendal*

UDK 008(061.2)(497.12 Mb):930.85:92 Glazer J.

SPENDAL Manica: Prispevek Janka Glazerja k zgodovini mariborske čitalnice. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13 (1977)1-2, str. 72—75.

Izvirnik v sloven., tzičček v sloven. in angl., 2 faksimila.

Avtorica na osnovi dveh člankov Janka Glazerja o mariborski čitalnici v Mariborskem Večerniku 1931 in 1932 ter njegovih ustnih pojasnil njej ugovarja, kakšen je bil njegov delež pri raziskovanju kulturne zgodovine mariborskih Slovencev v prvem obdobju čitalnice.

UDC 008(061.2)(497.12 Mb):930.85:92 Glazer J.

SPENDAL Manica: Contribution of Janko Glazer to the History of the »Čitalnica« (Reading Association) of Maribor. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13 (1977)1-2, p. 72—75.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 2 facsimiles.

On the basis of two articles of Janko Glazer about the Čitalnica (Reading Association) of Maribor in »Mariborski Večerniki« 1931 and 1932 and on the basis of his oral explanations to her the authoress states of what kind his share was in the research of the cultural history of the Slovenes of Maribor during the first period of the Čitalnica.

Janko Glazer ni bil ustvarjalen samo kot pesnik, dosti svojega časa je posvečal tudi naši literarni in kulturni zgodovini. Zlasti je skušal osvetliti nekdanje literarno in kulturno delo v Mariboru in v severovzhodni Sloveniji. Poleg drugih vprašanj je posebej raziskoval zgodovino mariborske čitalnice.

Ko sem pripravljala svojo razpravo Slovensko glasbeno življenje v Mariboru v dobi čitalnice,¹ sem se obrnila za strokovne nasvete tudi na Janka Glazerja. Gradivo je podrobno poznal in me je opozoril na vse, kar je dotlej o tem vprašanju že bilo napisanega. Za začetno dobo je to poleg dopisov v Novicah zlasti članek prof. Janeza Majcigerja, napisan ob dvajsetletnici ustanovitve čitalnice,² o tej dobi govori tudi članek Ivana Kejžarja, napisan ob šest-

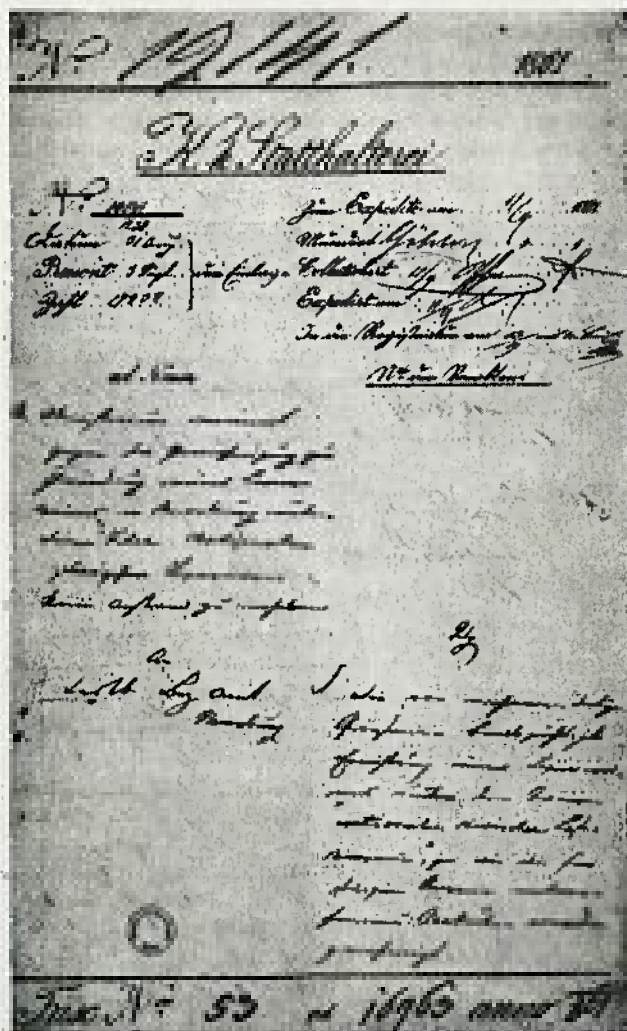
* Mag. Manica Špendal, profesorica pedagoške akademije, Maribor.

¹ Manica Špendal: Slovensko glasbeno življenje v Mariboru v dobi Čitalnice. (Ob njeni slovenski). Nova obzornja 1962, letnik 15, št. 5-6, str. 245—256; ista: Ustanovitve Čitalnice v Mariboru. Gledališki list SNG Maribor, leto XXXI, sezona 1976—77, št. 5, str. 161—167.

² Čitalnica mariborska (Govor g. profesorja Majcigerja ob 20letnici čitalnične). Slovenski gospodar, tečaj XV, 29. sept. 1881, št. 39, str. 309—310; 6 okt., št. 40, str. 317—318; 14. okt., št. 41, str. 325—326; 1. dec., št. 48, str. 374—375, 15. dec., št. 50, str. 399; 22. dec., št. 51, str. 398—399; 29. dec., št. 52, str. 406. Prim. tudi nepodpisano poročilo: Dvajsetletnica mariborske čitalnice. Slovenski gospodar, 21. julija 1881, št. 29, str. 225—226. — Prim. še: 1 ~ k Narodna slovanska čitalnica v Mariboru. Novice, letnik XIX, 21. avg. 1861, št. 34, str. 277—278, prim. tudi nepodpisane dopise: Novice, 4. sept. 1861, št. 39, str. 296; Novice, 2. okt. 1861, št. 40, str. 331; Novice, tečaj XX, 13. avg. 1862, št. 33, str. 274—276, Novice, 20. avg. 1862, št. 34, str. 285—287.

desetletnici,³ in prav tako dva članka, ki ju je napisal Glazer sam, O ustanovitvi Čitalnice v Mariboru (Ob 70-letnici ustanovitve)⁴ ter Prvi slovenski koncert v Mariboru in njegove posledice. K proslavi sedemdesetletnice.⁵

Glazerjeva članka sta pisana na osnovi dokumentarnega gradiva, ki ga je uporabljal on prvi. Upošteval je gradivo v deželnem vladnem (prej namestniškem) arhivu v Gradcu, Zapisnik zbornih sklepov narodne slovanske čitalnice

Potrditve čitalnice in njenih pravil — Namestništvo v Gradcu, 4. septembra 1861

³ Ivan Kejžar. Zgodovina Slovanske čitalnice v Mariboru. (Govor ob proslavi 60-letnice) Tabor, leto 111, 21. maja 1922, št. 116, str. 2; 24. maja, št. 118, str. 2; 25. maja, št. 119, str. 2; 27. maja, št. 120, str. 2; 28. maja, št. 121, str. 2; 30. maja, št. 122, str. 2—3; 31. maja, št. 123, str. 2; 1. junija, št. 124, str. 2. Pism. tudi nepodpisano napoved: Družabni večer Čitalnice. Tabor, 4. marca 1922, št. 52, str. 3.

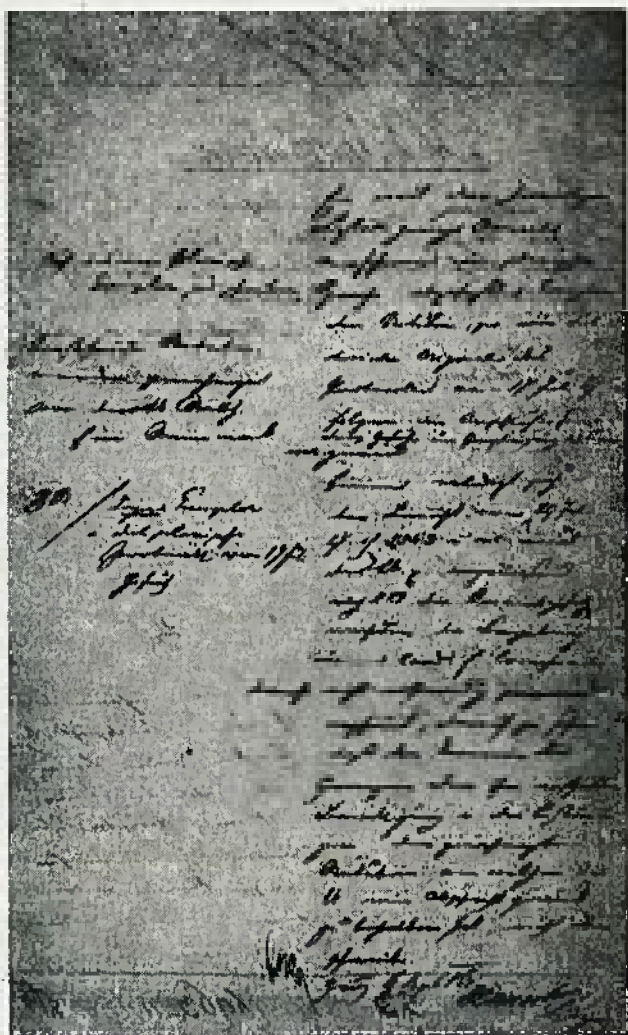
⁴ Janko G(lazer): O ustanovitvi Čitalnice v Mariboru. (Ob 70-letnici ustanovitve) Mariborski Večernik, leto V, 18. julija 1931, št. 160, str. 2.

⁵ Janko Glazer: Prvi slovenski koncert v Mariboru in njegove posledice. K proslavi sedemdesetletnice. Mariborski Večernik, leto VI, 2. nov. 1932, št. 249, str. 3; 3. nov., št. 250, str. 3; 4. nov., št. 251, str. 3.

v Mariboru, ki ga hrani univerzitetna knjižnica v Mariboru, ter odmeve na dogodke v takratnem časopisju, slovenskem in nemškem.

V prvem članku navaja natančne podatke o poteku dogodkov ob ustanovitvi mariborske čitalnice, ki se je sprva imenovala Narodna slovanska čitavnica. Pri tem poroča o dokumentih, ki jih je v zvezi s prijavo čitalnice politični oblasti našel v deželnem vladnem arhivu v Gradcu, pri čemer je poleg pravil čitalnice (v izvirniku in nemškem prevodu) zanimiv zlasti še nemški prevod zapisnika o ustanovitvi čitalnice 17. julija 1861, ki ga je podpisalo dvajset rodoljubov, prvih članov čitalnice; priloženo je tudi pozdravno pismo škofa Antona Martina Slomška, pisano 19. julija.

Prav ta zapisnik priča neovrgljivo, da je čitalnica v Mariboru bila ustanovljena že 17. julija 1861, kot druga čitalnica pri Slovencih, za tržaško, čeprav je uradno bila potrjena šele dober poldrugi mesec pozneje. Iz ohranjenih doku-

Potrditve čitalnice in njenih pravil — Namestništvo v Gradcu, 4. septembra 1861 (druga stran)

mentov je možno razbrati, da je prijava romala od okrajnega urada v Mariboru in namestništva v Gradcu do državnega ministrstva na Dunaju ter spet nazaj do namestništva v Gradcu, ki je nato 4. septembra 1861 ustanovitev čitalnice in njena pravila potrdilo.

Drugi članek je sicer po naslovu (Prvi slovenski koncert v Mariboru in njegove posledice) omejen na en sam dogodek, na veliko slavnost ob obletnici čitalniškega obstoja 3. avgusta 1862, vendar je zasnovan širje. V uvodu pojasnjuje, kakšne so bile razmere v Mariboru pred ustanovitvijo čitalnice v narodnostnem pogledu, in ugotavlja, kakšen je bil nasploh pomen čitalnic, ki so postale osrednja zbirališča slovenskega kulturnega in narodnega življenja v šestdesetih letih. Posebej se ustavlja pri mariborski čitalnici, pri vlogi dr. Janka Sernca, ki je zanjo dal pobudo, in škofa Slomška, ki je lastnoročno izdelal načrt, kakšen naj bo program čitalniških prireditev, tako imenovanih »besed«, in jo tudi sam večkrat na teh »besedah« nastopil. Podrobneje se ustavlja pri dr. Lovru Tomanu in njegovem v pesmi izrečenem programu za Maribor. Tako je dano izhodišče za razumevanje nadaljnjih dogodkov, ki so v članku opisani: velika proslava 3. avgusta 1862 s pripravami in z navedbo celotnega programa ter poteka, vse do znamenitega govora dr. Tomana, ki je pozval navzoče, naj bodo »pripravljeni za blagor svojega naroda, za njegove pravice vsakršne žrtve prinesiti, katere bi terjal.«⁶ na do protesta Nemcev, najprej na prireditvi sami, nato še več ko mesec dni v napadalnih člankih v časopisju. Tako se je začel proces diferenciacije, ki je bila nujna posledica narodnostne osamosvojitve Slovencev, sprva le kulturne, pozneje tudi politične. Zato vidi Glazer v prireditvi 3. avgusta 1862 »prvo javno manifestacijo mariborskega slovenstva«, ki je bila »v razvoju našega narodnega življenja važen mežnik«.⁷

Da je lahko nastal ta strnjeno napisani članek, je Glazer moral seveda pregledati vse takratno slovensko in velik del nemškega časopisja, ne da bi bil lahko v tem članku uporabil tudi podrobne ugotovitve. Na osnovi izpiskov in nato zasnoval obsežnejšo študijo Ustanovitev Narodne slovanske čitalnice v Mariboru in njena prva obletnica, ki pa je ostala, žal, nedokončana v rokopisu.

Oba objavljena članka in vse, kar mi je Glazer v zvezi z mariborsko čitalnico na osnovi svojega širokega znanja pripovedoval, priča o dvojem: s kako temeljitostjo in natančnostjo se je loteval preučevanja naše kulturne preteklosti, hkrati pa tudi o tem, kako je vsa dejstva iz te preteklosti, ki jih je odkril, znal povezovati in oživljati v zaokroženo podobo, ki govori s svojo znanstveno neizpodbitnostjo, a je hkrati prežarjena s čustvom.

Tako je oplajal tudi svoje literarnozgodovinske in kulturnozgodovinske raziskave z umetniško ustvarjalnostjo pesnika.

⁶ Ibid., št. 250, str. 3.

⁷ Ibid., št. 251, str. 3.

RUŠE V SREDNJEM VEKU

Jože Koropec*

UDK 332(091)(497.12 Ruše)»08/16«

KOROPEC Jože: Ruše v srednjem veku. (Ruše au moyen âge.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 76—90.

Izvirnik v sloven., povzelek v franc., izvleček v sloven. in angl., 1 karla, 1 slika, 2 preglednici.

Prispevek prikazuje na osnovi bogatega arhivskega gradiva razvoj Ruš in bližnjih naselij od njihovega nastanka do srede 17. stoletja. Odkar so zgrajeni v Rušah 1387 Marijino romarsko cerkev, le čutili njen močan vpliv na življenje Rušanov, ki bi se iz kmetov radi prelevili v tržance. V kraji je 1645 nastala edina župnijska gimnazija na Slovenskem, ki je živela nato 113 let dolgo kol preihodnica mariborske klasične gimnazije.

UDC 332(091)(497.12 Ruše)»08/16«

KOROPEC Jože: Ruše during the Middle Ages. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 76—90.

Orig. in Slovene, summary in French, synopsis in Slovene and Engl., 1 chart, 1 picl., 2 tabl.

On the basis of rich material from the archives the article shows the development of Ruše and of the neighbouring settlements from their foundation to the middle of the 17th century. Since in 1387 St. Mary's church of pilgrimage was built, its strong influence on the life of the population of Ruše has been felt. They would have liked to be changed from peasants into inhabitants of a borough. In 1645 the only parochial grammar-school in Slovenia was established and it has subsisted for 113 years long as forerunner of the classical college of Maribor.

Najstarejši sledovi človeka izvirajo v Rušah in na Bezeni iz železne dobe, pod Pohorje so prihajali ljudje ob Dravi navzgor vsaj že na začetku prvega tisočletja pred našim štetjem. Tu se je naselitveni tok na desnem bregu Drave zaježil v panonskem nižinskem zalivu in nam pustil vesti o sebi z dvoje velikih žarnih grobišč. Ruško zemljo po poznali tudi Rimljani in tu na meji Panonije utaborili v 3. stoletju nekaj svojih vojakov, častilcev boga Mitre.¹

Konec 6. stoletja so prihajali v ruški svet Slovenci le do potoka Lobnice, kjer se je v teku stoletij izoblikovala vzhodna meja koroškega narečja. Slovenci so se ob prihodu naselili zlasti tam, kjer so našli stara kulturna tla. Pri Rušah niso šli dalje na takrat nemikavni, tesni, mračni pragozdni zahod. Dravski gozd je kot naravna ovira odločil, da se je izoblikoval sredi 7. stoletja mejni pas med slovensko svobodno Karantanijo in obrskim vzhodom prav tu. Šele frankovskemu vladarju Karlu Velikemu je uspelo zavladati pred 800 Sloven-

* Dr. Jože Koropec, profesor Pedagoške akademije v Mariboru.

¹ Alfons Müllner: Der Urnenfund bei Maria-Rast in Steiermark, 1875

(Gundaker) Wurmbrandl: Das Urnenfeld von Maria Rast, 1879

Viktor Skrabar: Ruški mlitaj, ČZN XVII, 1922, 15—20

Stanko Pahič: Drugo žarno grobišče v Rušah, 1957

cem na obeh straneh te pregraje. V njegovem času sta nastali pri Rušah dve novi mejni črti: državoupravna ob vzhodnem robu dravskega gozda med fur-lanskim in vzhodnim predstojništvom in skoraj tisoč let trajajoča cerkveno-upravna po Dravi med oglejskim patriarhatom in salzbursko nadškofijo. Stara ločnica ob potoku Lobnici je tako živela naprej, resda ne več kot državna meja, temveč kot meja med frankovskima predstojništvoma in od 828 kot meja med frankovskima mejnima grofijama Karantanijo in Spodnjo Panonijo. Dravskemu gozdu tudi Ogri v 10. stoletju niso bili kos. V njem so videli Nemci in Ogri svojo mejo. Nič čudnega, da se je pod konec 10. stoletja nastala Podravska ali Ptujška mejna grofija nemškega cesarstva imenovala večkrat kar Mejna grofija onstran gozda, ki jo je nato še za poldrugo stoletje ločil od vojvodine Koroške.

Ruška pokrajina je stopila bolj v luč zgodovine šele v zvezi z začetno dobo šentpavelskega samostana, ustanovljenega leta 1091 v Labotski dolini na Koroškem. Podravski mejni grof Engelbert I. Spanheim je v soglasju z ženo Hedviko ustanovil omenjeno benediktijo in jo obdaril med drugim s pusto lovrenško pokrajino okoli Radoljne zahodno od Lobničice in z vasjo Rušami (villa Roustes) v Podravski mejni grofiji, visoko sodstvo pa obdržal za deželnega vladarja.² Ruše so bile tedaj gručasto naselje vaškega značaja z domovi ob cesti, drugače kot sosodstvo zahodno od potoka Lobnice, ki je veljalo še za pusto. Zrasle so ob ruševinah železnodobnega halštatskega in rimskega antičnega naselja. Ruše in ob poti v pohorsko smer obcestna vas Bezena sta, kot kaže, mlajši s svojo poljsko parcelacijo v obliki pravilnih delcev kot neposredna vzhodna sosesčina pri Bistrici in Laznici, kjer kažejo katastrske mape prastaro poljsko razdelitev na grude, pa zopet starejši kot hribovit svet v ceilih samotnih kmetij nad vasema. Prvi darovnici v korist St. Pavla so sledile še druge, tako da so se znasi Rušani sredi šentpavelskega ozemlja z upravnim središčem na bližnji rani (Valle 1245),³ cerkveno pa ostali podrejeni hoškemu župniku. Pravico do desetine po Lovrenškem (tudi na Smolniku) je potrdil patriarh Šentpavlu že 1191. Med 1147 in 1161 je tudi ugasnila dvatisočletna lobniška meja med zahodom in vzhodom, nazadnje kot meja med Koroško in Stajersko, ki se je kot naslednica Podravske mejne grotije razširila tja do Vrat pri Dravogradu.⁴

Kmalu po 1184 si je pridobila šentpavelska benediktija 3 kmetije (mansus) na Bistrici (Wstriz) pri Rušah, a jih že med 1193 in 1220 oddala Leopoldu Limbuškemu.⁵ Med 1220 in 1230 je bilo 9 kmetij na Bistrici deželnoknezjih. Vsaka je oddala letno v mariborski grad pol modija (modij = 6 mernikov = blizu 158 litrov) ovsa, 2 mernika pšenice, prispevek 10 srebrnikov za prašiča in vas (villa) jagnje.⁶

Ko je hoški župnik 1214 moral dovoliti, da je nastala iz dela njegove župnije po volji šentpavelskega opata nova lovrenška župnija, je ta segala na vzhodu samo do potoka Lobnice. Šentpavelski samostan se je moral za ta uspeh oddolževati z redno letno dajatvijo ene marke (= 160 srebrnikov) iz svoje posesti v vasi Bezni (uilla Holarn, okoli 1200 Holarn).⁷ Ob koncu 13. stoletja je organiziral hoški župnik vikariat Magdaleno pri Mariboru, tudi za obrambo pravic v Rušah.⁸ V letih 1259 in 1285/6 se je Šentpavel miril z limbuškim sosedom.⁹

² Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev III, 1911, 233

³ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev V, 1929 (Kos V), 403

⁴ Jože Koropec: Zemljiške gospodščine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja, 1972 (Koropec), 16

⁵ Beda Schroll: Urkundenbuch des Benediktiner-Stiftes St. Paul in Kärnten, 1876 (UBP), 51 do 52

⁶ Alfons Dopsch: Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark, 1910, 17

⁷ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev IV, 1915 (Kos IV), 348

⁸ Ignaz Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant I, 1875 (Orožen), 30

⁹ UBP, 151

Hermann Wiessner: Monumenta historica ducatus Carinthiae V, 1956, št. 814

Zelo zgovorno spregovori o ruškem svetu šentpavelski latinski urbar iz leta 1290, ki je popisal v falskem uradu v mejni grofiji tudi Ruše, Bezeno in svet nad njima, pri Lovrencu pa tudi Smolnik. V vasi Ruše je bilo 29 kmetij, od tega 4 požgane in 6 in pol pustih. Posestniki (18) podložnih enot so bili strugar (torneator) Bernard, Bertold, Ditmar, Friderik, Janez (Jans), Janez Mončnik, Klavž, lovrenški župnik, Martin, Martinc, Očko, Očman, Peter, Rozman, Kuplenov sin Ulrik, vdovin sin Ulrik, »Zobodey« in župan (Supanus — 2 kmetiji). Na Bezeni je bilo 14 kmetij (od tega 2 novi in pol puste), ki so jih imeli sledeči (12): plemič Albert Viltuški (nasilno), Andrej, Friderik, Izak, Janez, Male, Nedrika, Peter, Stefan, Ulrik, krčmar (caupo) Ulrik in Ulrik s Cinžata (Zinsataer). Nad Rušami (In monte) je bilo 11 in pol kmetije (od tega 1 in pol puste), dvoje mlinov in sirnica. Kmetije so imeli (13): Elija iz Limbuša (bivši posestnik), »Genanno«, Hircman in Miha, Janez in Jelen (»Gelen« — 2 kmetiji), Janšic in Jurij, Jelen v Kotu (Ekke), Očko in Ulrik, Ortolf, Vulting. Na Smolniku (Zmolnich) so popisali 25 in pol kmetije, 3 domce (area) in 7 sirnic. Posestniki (27) so bili: Alban, Ditmar, Hajncel, Hartman, Henrik, 4 Hermani, Hircman, Jakob v Kotu (in Angulo — 2 kmetiji), Jakobov sin Janšic, Janez (kmetija z mlinom), vdovin sin Janez, Janez »Chruempelnitz«, klobučar (pilleator) Janez, Rupertov sin Janez, Janez »Welst«, Kuplen, Lenart, Martin, Mišel, Očko, Perso, Peter, Peter (kmetija z mlinom) in Rajnhart.¹⁰ Med vsemi navedenimi imeni je tretjina slovenskih, tretjina nemških, druga so v glavnem cerkvena. Na razširjenost nemških imen med slovenskimi Pohorci so vplivali iz šentpavelskega samostana, nemške falske uprave, iz hoškega župnišča, kjer poznamo v 13. stoletju župnika z imenom Herbert in Majnhart,¹¹ pa tudi kak nemški priseljeni podložnik. Priimki so bili še zelo redki. Med posestnimi enotami srečamo kmetije, le prav redko polovično kmetijo ali prve domce, kar vse so oskrbovali z moko 4 mlini. Kmetije nad Rušami so s težavnim krčenjem komaj nastajale, zato so jih radi ustvarjali v parih (5). Najmlajše so bile sirnice (8). V življenje jih je priklical šentpavelski opat Ditrik Pruchler (1284—1291), vsaka je imela na začetku po 12 ovac. Ljudje iz urbarja 1290 so že bili prve priče vodnemu prometu po Dravi, lahko so se tudi z brodom prepeljali na selniško stran.¹²

Kmetija v Rušah je morala oddajati letno na Falo poldrugi modij rži, modij ovsa, prispevek 40 srebrnikov za prašiča, 10 srebrnikov, 2 sira, 7 piščet, 65 jajc in za falskega upravnika (officialis) še 2 mernika ovsa. Župan je bil za eno kmetijo oproščen obveznosti, za drugo pa je dajal le prve tri dajatve. Županova enega župana je trajalo več let. Kar polovica aktivnih kmetij je bila 1290 oproščena dajatev, ena še za leto 1291. Na Bezeni so oddajali enake dajatve kot v Rušah, le prispevek za prašiča je znašal samo 5 srebrnikov. V letu 1290 je bilo oproščenih 5 kmetij, v letu 1291 pa troje. Nad Rušami so zahtevali od mladih kmetij le po 17 srebrnikov, 2 sira, 7 piščet in 65 jajc, od mlinov enako kakor od kmetij, le srebrnikov po 60. Od vsake ovce v sirnici je dobila Fala letno 20 sirov. Pisar je zabeležil v urbarju, da je ruški svet brez Smolnika prinesel letno 59,75 modijev rži, 40 modijev ovsa, 662 srebrnikov, 1150 srebrnikov prispevka za prašiče, 120 srebrnikov ali prašiča za opatovo kuhinjo, 50 srebrnikov za poper in žafran, 3 vedra (vedro = okoli 16 litrov) vina, 105 sirov (brez sirnice), 358 piščet in 3365 jajc. Omenjena vedra vina govore o vinogradih nad Rušami dosti prej (1290), kot zvemo za sosednjega pekrčana (1415).¹³ Smolnik je pripadal

¹⁰ Walther Fresacher: Die mittelalterlichen Urbare des Benediktinerstiftes St. Paul in Karnten, 1968 (Fresacher), 74—77, 86—88

¹¹ Orožen, 303

¹² Opomba 10

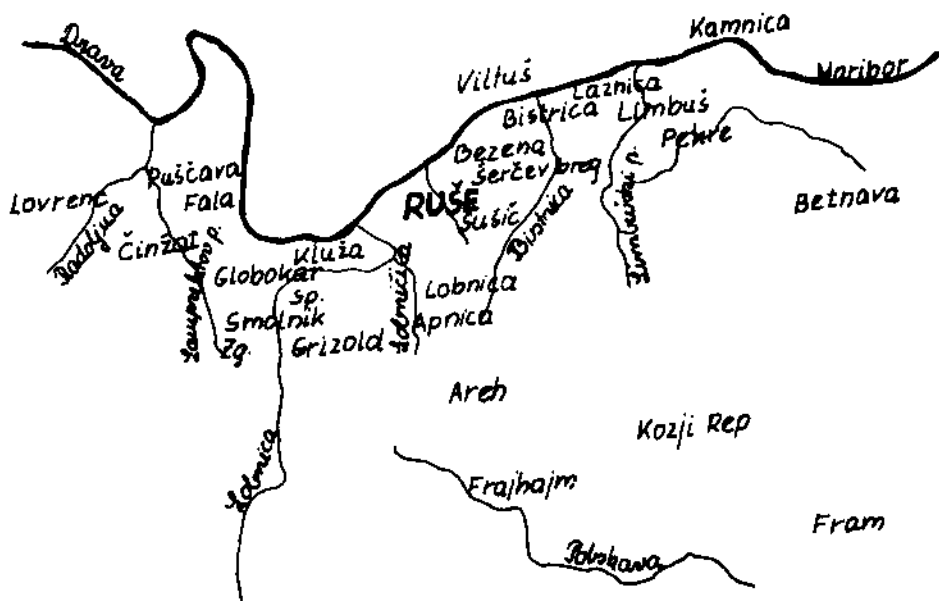
Hermann Wiessner: Monumenta historica ducatus Carinthiae VI, 1958, 98

¹³ Opomba 10

Albert Muchar: Geschichte des Herzogthums Steiermark VII, 1864, 134—135

lovrenškemu svetu, v okvir ruške župnije je prišel šele 1751.¹⁴ V njem so naložili 1290 kmetiji po 25 ali 30 srebrnikov, 9 srebrnikov namesto tovorjenja (saumphening), 2 srebrnika za cerkev (chrautzphenning), 2 srebrnika namesto rib, po 2 srebrnika za Mihaelovo in za pust, 4 srebrnike namesto košnje (madphenning), domu 5 do 10 srebrnikov, mlinu 15 srebrnikov. Dajatve podložnika Jakoba so bile namenjene falskemu grajskemu pisarju (scriptor). Na robu urbarja so pripisali za leto 1315 imeni 2 ruških podložnikov, Jurija in Štefana, ki sta bila dolžna kot ostali podložniki oddajati činž-census bodisi žitne dajatve-annonae bodisi ostale služnosti-servicium.

Šentpavelska opatija je ostajala skozi stoletja lastnica ruške zemlje, skoraj ničesar ni odtujila. Leta 1328 je zastavil opat dvor v Rušah (na Lobnici), v katerem je predtem živel župan Volfhart, Gočlu iz Jurija ob Pesnici za 20 mark letno proti obveznosti letnega činža ene marke, plačljive pred 11. februarjem.¹⁵ Isti dvor je bil zastavljen 1372 za 18 mark letno, ko je bil oddan še sosednji dvor (Rosenauerhof). V urbarju 1372 je imel prvi dvor (= 2 kmetiji) Gočlinov sin Janez in je plačeval zanj kot za 2 kmetiji, ničesar pa za priključenih 9 domceev (curtis), ki so jih uživali prej ruški župani in služili zanje poper in žafran. Rosenauerjev dvor je užival Petrov sin Janez Poldrug in bil zanj oproščen dajatev.¹⁶ V dvoru iz leta 1328 slutim zgodnje jedro šentpavelske ruške posesti še iz časov pridvornega gospodarstva. Leta 1334 je zavrnil opat poskus Viltuških vsiliti odvetništvo nad Rušami in Bezeno, vedno je bilo deželnoknežje.¹⁷ Viltuški so dobili leta 1336 dedno v fevd 2 kmetiji na Bezeni, vredni 12 funtov (funt = 240 srebrnikov). Eno je trenutno hasnoval Friderik z Bistrice. Bili sta pod Viltušem še leta 1516.¹⁸

Ruše z okolico

¹⁴ Orožen, 365

¹⁵ Opomba 10

¹⁶ BP, 219

¹⁷ Fresacher, 226–230, 236–244

¹⁸ UBP, 223–224

V šentpavelskem latinskem urbarju 1372 so popisali v Rušah 2 oddana dvora (z 9 domci) in 26 kmetij, njih posestniki so bili (27): Bertold »Sweuus«, Gočak, Grizold, Pavlov sin Janez, župan Henrik, Henrik Plyenak, 2 Hermanka, Janez Smotzer, Jelen, Johans, Klavž Schreyner (= skrinjar), Klavž (underm Stain), Kunc, Marolt, falski Martin, krojač (sartor) Martin, Mate, Mikeli, Rade-gunda, vdova čevljarja Jakoba Radegunda, birič (preco) Ulrik, Ulrik Froeleich, podložnik pri spodnjem Velber (oddaja v Lovrenc župniku še v 17. stoletju),¹⁹ weyroch, Zwaente. Na Bezeni je nastopalo 12 kmečkih posestnikov: Matejeva vdova Gertuda, Janez, Klavž, Mate Petaver, Mihel Dravograjski sam in z bratom Miklom, Mihel Lankel, Miklo Janko, Prauhart z brega (de Monte), Pridnak, Ulrik in Dyemssenov sin Zwaente. Na Ruškem bregu je zajel urbar 2 petčetrtnski kmetiji, 6 kmetij, 2 polovični kmetiji z mlinoma, 4 polovične kmetije in 1 četrtnsko kmetijo, imeli (16) so jih: po Sydoweinu Andrej, Simonov Andrej, Jakob Lasstanach, Janez na Dobnikovem (Aychach), Janez v »Kontsch-nich«, Jaennsel Orlak z Jelenovim naslednikom »Berillnach«, Klavž Chellner ob Lobnici (Lubnitz, 1222 Lubenz),²⁰ Prauhart, Ulrik blizu apnice (propr Calcem), Ulrik Grete, Ulrik Globukker.

Na Spodnjem Smolniku (inferior Zmolnich) je živelo na 9 kmetijah, 2 tričetrtnskih kmetijah, 1 polovični kmetiji, 1 tričetrtnski sirnici in 2 polovičnih sirnicah 20 družin (od tega polovica v parnih tovarišijah): Herman in Janez (za njima pozneje Martin Zadnik), Janez Gorjak (na tričetrtnski sirnici in Monte, za njim Grizold), Bertoldov sin Janez (na polovični sirnici, za njim Grizold), Janez (na polovični sirnici, za njim Doroteja in Marolt), Janez pri pečini (aput Lapidem) z Lovrenčevim sinom Janezom (za njima Jakob Weber-tkalec — za tem pušča), Očkonova sina Janez in Klavž (za njima Janez Hercer), Martin Jelen in Henrik (za njima Miha Nabozic in Tomaž Krivec), Marjetin Lovrenc (za njim Klavž Blazenik), Dimudin naslednik Peter (za njim Tomaž Galban), Zobodinov naslednik Peter in Janšic (za njima Walkam in Janez Veb-ber), Jakob Šmacer (za njim Miha), Tomaž Šmacer (za njim Primož), Lovrenčev naslednik Jakob Suht (pozneje pušča), ribič Walchun s sinom Klavžem (pozneje Erhart Fišer), Lovrenčev sin Zwaente (za njim Tomaž Calban). Na Zgornjem Smolniku (superior Zmolnich) se je preživljalo na 10 kmetijah, 1 tričetrtnski kmetiji, 2 polovičnih kmetijah, 1 četrtnski kmetiji, 1 sirnici, 1 tričetrtnski sir-nici in 3 polovičnih sirnicah 23 družin (od tega 10 v parnih tovarišijah): Andrej (za njim Marin Rutart), Janez Glabuk (za njim Jurij — polovična sirnica), Hen-rik (na isti kmetiji kot Jakob 1290), Lambertov naslednik Herman (za njim Globokar — polovična sirnica), Pernaverjev naslednik Janča (za njim Namest-nik), Martinov naslednik Janez (na isti kmetiji kot Jakob 1290), Rudolfov sin Janez (za njim Marin Rutart), Rupertova vdova Katra in Peter v »Puchach«, Kuplen (za njim Lovrenc), Lovrenc (na isti kmetiji kot Jakob 1290), Janslina Drachsla naslednika Lenart in Janez Babah (za njima Mate Asboalič in Rabnik), Janslinov naslednik Mihe (za njim Juri v Logu-Lachen), Janezev sin Miha (za njim Janez Halder), Ozvaldova naslednika Miha in Henrik (za njima Ozvaldov sin Mate), Ulrik Nebosic (za njim Marin Rutart — sirnica), po Jelenovi vdovi Klavž Pušnik (za njim Jelen Strabauh), Štefan in Lovrenc (za njima Peter Hudič in Pegrajh — tričetrtnska sirnica), Bernardova naslednika Ulrik in Tomaž (za njima Andrej Marale — pol sirnice in četrť kmetije). Na Smolniku so se mnogo

¹⁹ Falski urbarji 1513 1517, 29, Pokrajinski arhiv v Mariboru (PaM) UBP, 269—270

²⁰ Falski urbarji 1618 1627, samostanski arhiv v Šent Pavlu Opomba 16

²¹ Opomba 16 Kos V, 181

bolj kot prej javljali priimki, ki so v rodu po 1372 popolnoma prevladali. Z vsem tem smo priča kolonizacijskemu vzponu na osnovi drobljenja kmetij in nastajanja domceev. Kolonisti so izhajali tudi iz bivših tovarišij, ki so se na Ruškem skoraj povsem razbile, na Smolniku pa pojavljale nove. Na Ruškem je kmetovalo za pol več družin kot pred 82 leti, na Smolniku namesto 27 že 43 (od tega 20 v tovarišijah).

Stare dajatve po Ruškem — činž in dajatve upravniku — so ostale, popisal pa je urbar še nekaj drobnih obveznosti. Opatu so morali dajati prenočišče, zajtrk in kosilo (prašiča in 3 vedra vina) ali 3 marke (od tega četrtno Bezena), v falske vinograde nad Rušami vsaka podložna družina v ruškem uradu (officium) po 2 košari (sporta) gnoja, falskemu upravniku vsaka podložna družina po 2 srebrnika — nad Rušami 1 srebrnik in 1 mernik ovsa — pišče in 10 jajc, jeseni županu po 2 srebrnika za 2 ovci za trgateg, na Petrovo županu po 2 srebrnika za 2 koširuna za samostan, županu tudi po 2 jajci, ta pa opatu 2 libri (= okoli 1 kilogram) voska — županova kmetija je bila prosta drugih obveznosti. Kmetije v Rušah in na Bezeni so bile prostosajne (libera institucio), umrlina (mortuarium) zanje je znašala po 60 srebrnikov, kmetije v hribih so bile kupnopravne (empticium) in niso poznale umrline. Prevzemnina izven sorodstva je bila visoka. Štiri kmetije v Rušah so poravnale svoje obveznosti s 6 do 10 vedri vina (vedro po 40 srebrnikov), 1 na Bezeni s 24 vedri vina in z 2 siroma.

Dajatve na Smolniku so bile že precej drugačne kot v prejšnjem urbarju pred 82 leti. Od kmetije so sedaj zahtevali poleg 25 ali 30 srebrnikov še 11 novih srebrnikov (= 22 srebrnikov) namesto drobnih dajatev (pro parvis), 24 srebrnikov namesto tovorjenja ali namesto desak (Taufelpfenning) — od ene namesto tega koštruna na Petrovo —, 2 piščeti, desetinsko pišče, 25 jajc, desetino od lanu, za falskega upravnika še posebej 3 sire, posodo ovsa, 4 srebrnike in na Mihaelovo 2 srebrnika, za šentpavelske dravske splave 1 oglejski srebrnik (= 2 srebrnika), podložnik s konjem za splave 3 srebrnike. Nasledniki Jakobovih 2 kmetij iz leta 1290 so ustvarjali še vedno za gospodovega pisarja, bili pa so dolžni oddati še za davek (steura) po 40 srebrnikov za vsako od obeh. Andrej na Zgornjem Smolniku je popravljaj šentpavelske splave, Walchun na Spodnjem Smolniku pa lovil ribe za upravnika, zato sta oba uživala olajšave pri drugih obveznostih.²¹

Pri Rušah je bilo po urbarju 1372 že 72 gorninskih vinogradov ali 153 veder gornine:

	vinogradi	vedra gornine
Altenperg	16	33
Sušič Duerrenpach ob Holern	13	27
Dristel mons	20	32
Trnonik untntutz mons (1439 TERNONIGH)	6	13
Šerčev breg Judenperg (1439 Kumer, 1542 Scherzenperg)	5	10
Ruški breg der Perg ob Rast	12	38
	2 novini miln	

Mejaši ali sogorniki so oddajali za vinograde najbolj 1 do 4 vedra, le izjemoma več, z vsakim vedrom pol srebrnika gornine in županu 1 srebrnik. Med sogorniki bi srečali domače in bližnje podložnike (priimki: Ade, Gerstnak, Helb-

²¹ Opomba 16

ling, Jelen, Lechenzappffen, Pawkan, Pacurli, Pflueger, Poglic, Sopičnik, Ditrik, Tronik; obrtniki: Jančič ob lobniški vodni kovačiji — Trieben, kovačev — fabri — Konrad, 3 Webri — tkalci; ribniški župan Jaenssel), sina bivših falskih upravnikov Minklina in Gečlina, ribniškega župnika (plebanus) in plemiča Kolona Vuzeniškega. Ni zaslediti v virih, da bi ljudje živeli trajno pri vinogradih pred 17. stoletjem.²²

Po prizadevanju šentpavelskega opata Konrada Neuhauserja (1359—1391) so dobile Ruše leta 1387 Marijino cerkev, ki je hitro postajala slovita romarska pot in v njeni senci se je vas kar najlepše razvijala.²³ Podrejena je bila magdalenskemu vikariatu in s tem Hočam.

Na začetku 15. stoletja (1406 in 1407) je Oton Pergauer, celjski mučki upravnik, v vojni proti šentpavelskemu samostanu požgal in oropal tudi ruški svet, poškodoval tudi klužo (klawsen) pri Dravi. Opat je moral nastopiti s plačanimi najemniki in si s silo povrniti posest.²⁴ Po letu 1432 sta bila zapisana oba ruška dvora v fevd Ulriku Schellenpergerju. Sedem let kasneje ju je vrnila z 10 domci in s 4 vinogradi samostanu sestra pravkar umrlega Ulrika proti letni odškodnini 18 funtov in pol soda mošta iz Slovenskih goric. Oba dvora sta se združila. Na domcih so živeli: Kristan Flajšaker (mesar), Vobič Flajšaker, Herterjeva vdova, Heziber, Andrej Mežnar, Ruprecht, Janez Šnajder (krojač), Šuster (čevljar), Jurij Šuster in Veber (tkalec).²⁵ Večina Bistrice je bila 1434 v okviru limbuškega gospostva,²⁶ nekaj posesti pa je imel tu Andrej Žusemski in jih je 1454 podaril Tomaževemu oltarju v mariborski farni cerkvi.²⁷

Leta 1453 je priznal cesar Friderik III. šentpavelskemu opatu proti nagradi 40 funtov posebno pravico imeti v vasi Ruše nedeljo po dnevu Marijinega imena (v prvi polovici septembra) letni sejem.²⁸ To nedeljo so začeli imenovati daleč okrog ruško nedeljo. Konec 15. stoletja je bilo proščenje na ruško nedeljo že tako razvito, da se je splačalo Mariboru postaviti svoje ljudi na Betnavo, da so pobirali mitnino.²⁹ Rušanom je tudi koristila 1478 cesarjeva prepoved, da bi zahtevali v Mariboru proti stari navadi mostnino od bližnjih šentpavelskih ljudi.³⁰

Hudi vojni časi od sedemdesetih let 15. stoletja dalje so zavrli polet Ruš. Kar največ zla so povzročili Turki. Leta 1469 je cesar ukazal falskemu upravniku, naj poizveduje o Turkih in ga o tem sproti obvešča.³¹ Tri leta kasneje so Turki pustošili po mariborski okolici.³² Leta 1476 so Turke razbili pri Fali,³³ leto nato so bili Turki na šentpavelskih pohorskih posestvih in v Dravski dolini.³⁴ Leta 1480 so opustošili Lovrenško,³⁵ leta 1489 taborili pri Kamnici.³⁶ Leta 1532 so odvedli iz Ruš duhovnika.³⁷ Zahodno od Ruš so zato znova utrjevali Kluže (pred 1488, 1552),³⁸ ki bi naj preprečevale Turkom pot ob Dravi. Turški pohodi so še drugače vplivali na ruško preteklost. Turki so konec 15. stoletja požgali tudi Magdalenino cerkev pri mariborskem mestu in zato je predstavil hoški župnik sedež vikariata od Magdalene v nekoliko bolj skriti Limbuš. Odslej so limbuški vikarji varovali hoške interese v Rušah.³⁹ V osemdesetih

²² Opomba 16
UBP, 385—386

Šentpavelska štajerska imenjska centev 1342 in 1344, 27 383, 45, Štajerski deželni arhiv v Gradcu (Sda)

²³ Beda Schroll: Das Benedictiner-Stift St. Paul, Carinthia I.XVI, 1876 (Beda Schroll), 90—93
Orožen, 369

²⁴ UBP, 322—324

²⁵ UBP, 385—386

²⁶ Listine 5097 c, 5170 b, 5431 b, Sda

²⁷ Orožen, 16—17

²⁸ UBP, 419

²⁹ Mariborska mestna knjiga, kopija, 43, PaM

³⁰ UBP, 469

³¹ UBP, 543

letih 15. stoletja so po mariborski okolici pustošili tudi Ogri.⁴⁰ V letih 1527 do 1529 je morala razsajati po Ruškem epidemija, saj se je zamenjala na kmetijah kar tretjina gospodarjev.⁴¹ Šele po tej epidemiji so Ruše znova zadihale. Vrzeli v prebivalstvu so izpolnjevali z domačini. Kljub množičnemu prihajanju romarjev v Ruše se je le redkokdo med njimi odločil za trajno življenje v teh krajih.

Z letom 1463 se začno arhivalije s šentpavelskega falskega gradu, hranjene v Pokrajinskem arhivu v Mariboru, in se množijo tja do 17. stoletja. Prav zgovorne so tudi za ruški svet, od 1463 za Smolnik, iz časa pred 1490 za Ruše, Bezeno in Ruški breg.⁴²

V Rušah se je javljalo v tem času 23 kmetij, 2 tričetrtinski kmetiji, 1 polovična kmetija, 12 domceev in Šelenpergerjev dvor, na Bezeni 12 kmetij (do začetka 16. stoletja polovica kot pušče), na Ruškem bregu 1 petčetrtinska kmetija, 16 kmetij (6 pustih do začetka 16. stoletja), 1 domec, na Spodnjem Smolniku 12 kmetij, 1 polovična kmetija, 4 domci, 10 pušč, na Zgornjem Smolniku 10 kmetij, 1 sirnica, 1 četrtinska kmetija in 12 pušč. Le še na eni kmetiji na Zgornjem Smolniku sta živeli 2 družini v tovarišiji. Leta 1620 se je pojavil v Rušah nov Sriflov dvor. Nastal je na dominikalni zemlji kot rustikalni obrat.

Iz arhivalij razberemo po Ruškem in na Smolniku sledeče priimke (z letnico prve omembe):

Ajzner 1564, Apačnik 1563, Aplienc 1620, Apnak 1372, Arl 1372, Avguštin 1550

Balan 1495, Barbula 1490, Bezonder 1620, Blazonik po 1372, Breznik pred 1490

Cebe 1512

Čehl 1506, Černe 1520

Dobnik 1372, Dominko 1490, Dvoršak 1620

Ebersperger 1490, Erhartič 1482

Flajšaker 1432, Flegler 1484, Frelj 1372, Fuks 1556

Globokar 1372, Golob 1620, Goričan 1533, Gregorič 1463, Grešnik pred 1490,

Gril 1554, Grizold 1372, Grostrunk 1542, Grošner 1552

Helbling 1372, Herc po 1372, Hermanko 1372, Herter 1432, Hleb 1620, Horvat 1620, Hostnikar 1471, Hudič po 1372

Jager 1620, Jakobčič 1502, Jevtnak 1533, Jurič 1490, Jurše 1495, Jud 1495

Kastinger 1512, Keki pred 1490, Kelner 1372, Kerner 1542, Kolban po 1372, Kozjirep 1533, Krabat 1490, Kragl 1620, Kranik pred 1490, Krivec po 1372, Kumer 1463, Kumerič 1482, Kursner 1551

Laher 1563, Lahtič 1533, Lajčnik 1492, Lajrer 1554, Lederman 1495, Lehner 1495, Lešnik 1492, Lihtširm 1463, Lipe 1533

Maher 1512, Majc 1522, Majer 1516, Majerholc 1564, Maledam 1490, Marinčič 1563, Marolt 1372, Mežnar 1432, Mihle 1492, Milner 1620

Namesnik po 1372, Naprat 1556

Obersne 1513, Očanc 1561

⁴⁰ UBP, 425

⁴¹ UBP, 425

Orožen, 427

⁴² UBP, 426

⁴³ UBP, 426

⁴⁴ UBP, 504

⁴⁵ Mat(ija) Vurcer: Ruše, Drobtnice XIX, 1865—6, 203

Orožen, 427

Beda Schroll, 133, 136

⁴⁶ Orožen, 341

⁴⁷ Bogo Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda III, 1956, 48

⁴⁸ Falski urbarji 1527/1528, 1529, 33, 34, PaM

⁴⁹ Koropec, 174—178

Pajak 1471, Palcič 1584, Pauer 1492, Pejnik 1513, Pernaver pred 1372, Pinter 1542, Podlesič 1542, Poglesič 1533, Poharc 1502, Polak 1516, Potisk 1523, Potiš pred 1490, Prebil 1471, Prelosič 1653, Pribej 1529, Prodnak 1471, Prodner 1542, Publ 1471, Pušnik 1372

Rep 1506, Repolusk 1516, Robnik po 1372, Rotart po 1372, Rudolf 1471, Ruker 1571, Ruprecht 1490.

Sernec 1527, Sidočič 1490, Simončič 1463, Sladnik 1463, Stopar 1482, Strmčnik 1482, Strnad 1620, Strnonik 1513

Sajnsnik 1495, Šebedi 1556, Šerc 1471, Škof 1495, Skorta 1490, Škrbinek 1516, Smid 1490, Šmolcer 1372, Šnajder 1432, Šrampf 1513, Šranfl 1584, Šrifl 1620, Šterc 1524, Štropauh po 1372, Štrozak 1463, Šuster 1432, Švajger 1542, Švarc 1492

Tavegl 1492, Tišler 1551, Tribnik 1463, Trnik 1561, Trnonik 1372, Trtnik 1552

Vagner 1482, Vajci 1584, Vajncerl 1507, Vajngerl 1490, Valdič 1522, Valentič 1620, Valh 1571, Valher 1471, Vasjan 1527, Vauhnik 1620, Včenko 1482, Veber po 1372, Večernak 1490, Vezjak 1620, Vobec pred 1490, Voho 1490, Volč 1482, Volflič 1584, Volina pred 1490

Zajc 1490, Zehntarec 1490, Zelnik 1482, Zibenpauh 1556, Zupanec 1490

Zamp 1495, Zampič pred 1490.⁴³

Sinove so radi klicali za Jurije (hoški patron), Klavže (patron falske kapele), Jakobe (limbuški patron), prav redko za Lovrence, v nobenem primeru pa za Henrike, kakor hitro je v prvi polovici 16. stoletja zrastle nad Rušami Arhova — Henrikova cerkev, prvič omenjena 1545.⁴⁴ Kaže, da v Rušah niso s simpatijami sprejeli romarskega konkurenta. Normalno so se podložni rodovi polagoma menjavali, največ s primoživitvami. Podložnik je smel z dovoljenjem samostana kmetijo tudi prodati, moral pa je plačati zato 1 srebrnik in desetino prodajne cene, kupec pa dvajsetino. Če je hotel podložnik na tuje, je moral prositi za dovoljenje in odhod plačati. Le na 5 kmetijah se je obdržal isti rod od druge polovice 15. stoletja.

Urbarnalne dajatve se od konca 15. stoletja niso spreminjale. V Rušah in na Bezeni so pobrali od kmetije že pred 1490 po 24 veder gorninskega mošta kot pravdo ali činž, 29,5 srebrnika namesto piščet in jajc, davka pa po 15 do 50 srebrnikov. Poleg tega je še znana (1499) dolžnost enega dneva ročne tlake na dominikalnem travniku v Rušah. Rušani so obljubili še 1520 vsakoletni prevoz 6 sodov vina iz Maribora v Šentpavel. Med 1571 in 1584 so združili davek in denar za kure in jajca v novi davek. Za Šelenpergov dvor je bilo treba letno dajati 4 ali 5 funtov ali goldinarjev. V najemu so ga imeli pred 1490 Volf Kumer, 1490 Filip Hermanko, 1518—1526 Ozvald Trnonik, 1527—1529 Janez Jeutnak, 1529—1536 Krištof Lincer, 1563—1584 Lovrenc Zajc in 1620 Terezija Aplienc. Urbar iz leta 1620 razodeva, da v prejšnjih niso zapisovali vsega, kar je bil podložnik v Rušah in na Bezeni dolžan samostanu. Vsaka cela kmetija po Ruškem je morala oddati še po 2 Petrova sira, 4 mernike ovsa, 4 srebrnike za sodno poslovanje in 4 srebrnike sprotne primščine. Tokrat so kure in jajca pobirali že v naravi. Na Ruškem bregu so plačevali le pravdo in davek v denarju ter po 2 sira. Davek je bil navadno še enkrat večji od pravde. Vsote pravde in davkov so se gibale za kmetije med 3 in 7 šilingi (šiling = 30 srebrnikov), ponajveč so bile izenačene. Smolniški podložnik je dajal 1 do 5 šilingov pravde (izjemoma več), njej podoben davek, do 60 srebrnikov tovarnine — 1502

⁴³ Opomba 16

Koropec, zlasti 174—178

⁴⁴ H(ans) Pirchegger: Erläuterungen zum Historischen Atlas II/1, 1940, 143

Fritz Posch-Baldwin Sarla: Das Herzogsgrab zu St. Heinrich am Bachern, ZHVS I.X, 1969, 127—144

so jo združili s pravdo — po 2 ali 8 srebrnikov gozdnega denarja (forstpfenig), malo rži (prej prosa), Petrov sir, do 3 kure, do 25 jajc in po eno breme trsnih kolov. Povsod so podložniki izkoriščali dominikalne gozdove, vendar le za lastne potrebe in proti določeni odškodnini. Sirnice — na začetku 17. stoletja sta bili le še dve — so dajale navadno po 100 sirov, pušče do 150 srebrnikov. Podložniki so bili pogosto dolžni, dolgove so poravnali z gnojem in vožnjami. Redko in neradi so prihajali na obračune na Falo, 1515 so zlasti v Rušah močno sodelovali v kmečkem uporu, v njem je zginila blizu četrtina starih gospodarjev.⁴⁶

Od konca 15. stoletja je izvajal falski upravnik v opatovem imenu tudi že popolno sodno oblast v ruškem svetu do Bezene in po vrhovih Pohorja v delu Fraihajma nad Framom. Vislice so stale zahodno od Ruš pri vходу v dolino Lobnice blizu kmetije Gaugenvirt.⁴⁶ Za celotno službovanje je obdržal tudi po 2 marki iz davka po Ruškem in ribolovne pravice po Lobnici, nadalje je dobival tu po 2 srebrnika mitnine od vsakega prodajalca na proščenju, 72 četrto (četrto je 47 litrov) ovsa, 72 Petrovih sirov, od vsake hiše kokoš in 10 jajc. Pri njem so se zbirali pravda, dajatve za les, davek, male pravice, tlaški denar, umrlina, primščina, sodne dajatve, gornina, desetina, dajatve ob kupoprodaji podložniške posesti, dajatve od mlinov in kovačij, mitnina, stojnina, dajatve za razna potrdila in pisma. Pri delu mu je pomagal pisar, za vodenje ruških zadev je dobival letno po 1 marko. Falski dominikalni vinogradi okoli Ruš so imeli posebnega oskrbnika (weinzer!), ki je dobival od ruških dohodkov po 5 funtov letno.

Cerkveno desetino so pobirali od vina, pšenice, rži, ovsa, prediva, drobnice in perutnine. Na Smolniku so jo oddajali na Falo razen vinske desetine od kakšnega osamelega slabega vinograda na začetku 17. stoletja, ki jo je sprejemal lovrenški župnik, po Ruškem pa so oddajali 2 tretjini žitne desetine mariborskemu gradu, ostalo tretjino pa hoškemu župniku.⁴⁷ S tem se je izkazalo mariborsko gospostvo za dediča podravskega mejnega grofa († 1147), ki je že 1146 imel pravico do enakega dela ruške desetine.⁴⁸

V 1. polovici 16. stoletja so poznane na Bistrici 4 limbuške družine, 3 družine mariborske farne cerkve, 3 posesti njenega Tomaževega oltarja, nad njo 20 limbuških gorninskih vinogradov, 42 vinogradov mariborske farne cerkve in 1 vinograd limbuške cerkve. V viltuškem urbarju je popisano pred 1555 v betnavskem uradu na Bistrici 6 kmetij, 2 domca, sirnica, 4 travniki, 6 vinogradov in nekaj gornine nad njo, 1570 na Bistrici v mariborskem urbarju še 1 kmetija proštije v Dobrli vasi.⁴⁹ Na Bistrici so znani sledeči priimki: Calič pred 1555, Cimerman 1570, Draksler 1570, Ferling pred 1555, Grostrunk pred 1555, Hanrih pred 1555, Himelstos 1498, Himlšak 1532, Kolar pred 1555, Krajner 1570, Lah pred 1555, Mateko 1543, Milner 1542, Pečuhar 1532, Pogunic 1498, Puhler 1498, Rajc 1542, Rajter 1542, Rauner 1543, Rosman 1532, Stepišnik pred 1555, Šmalcer pred 1555, Šuster 1570, Tibajnar 1498, Veber 1506, Vever 1543. Limbuške družine so živele na domcih, zanje so dajale vsaka do 62 srebrnikov, do 150 srebrnikov za tlako, do 4 kure in do 20 jajc. Družine mariborske župnijske cerkve so živele na 1 kmetiji, 2 domcih in 3 puščah. Dajale so podobno kot limbuške družine, poleg tega še nekaj rži in ovsa. Od viltuških družin so zahtevali letno do 280 srebrnikov, po 4 kure in 20 jajc od vsake. Viltuške dohodke na Bistrici bi naj prejemal viltuški grajski kaplan. Zdeli so se mu preskromni in jih je odklonil. Za tem je dobival selniški župnik letno štartin kaplanovega vina iz vinograda

⁴⁶ Koropec, 115—116

⁴⁷ Falski urbar 1620, 41, P+M

⁴⁸ Hans Pirchegger: Erläuterungen zum Historischen Atlas I/1, 1917, 276

	družine	konji	govedo				poprečje	svinje			poprečje	drobnica					
			do 5	do 10	do 15	do 20		do 5	do 10	do 15		do 10	do 20	do 30	do 40	do 50	do 60
Bezena	12	2	3	7	2		8	9	3		4	2					
Ruše	34	8	15	17	2		6	25	9		4	1	2				
Ruški breg	15	3	5	8	2		7	12	3		3	4	3	3	1		
Sp. Smolnik	12			7	4	1	10	6	5	1	6		4	2	5		
Zg. Smolnik	8		1	4	3		9	3	5		5		2		4	1	1
	81	13	24	43	13	1	7	55	25	1	4	7	11	5	10	1	1

	družine	nepremičnine v imenjskih funtih								poprečje	vinogr.	kmetje		
		do 5	do 10	do 15	do 20	do 25	do 30	do 35	do 45			koč.	sred.	veliki
Bezena	12		1		11					17		2	5	5
Ruše	34	3	3	4	14	8	1		1	18	1	7	20	7
Ruški breg	15		2	3	7	1	1	1		18	11	3	9	3
Sp. Smolnik	12		1	3	5		3			19			6	6
Zg. Smolnik	8		3	2	2		1			15			5	3
	81	3	10	12	39	9	6	1	1	18	12	12	45	24

nad Bistrice, ki so ga obdelovali s tlako Bistričani. Mejaši v gorninskih vinogradih so bili največ z Bistrice, iz Ruš in Lovrenca, za vinograde so dajali po 3—5 veder mošta gornine in desetino. Bistriški potok je razmejeval limbuško gospostvo in šentpavelsko posest, v njem sta ribarila oba sosedu.⁵⁰

Leta 1542 so morali zemljiški gospodi sporočiti deželnim oblastem mnogo podatkov za pravičnejšo obdavčitev. Med tem gradivom srečamo tudi prav zanimive podatke za obravnavane kraje. V tabeli bi bili videti v bistvu takole:

Podložniki so bili gospodarsko že močno razslojeni, kar se je čutilo v različni vrednosti poslopij in obdelovalnih površin, v številu živine. Sedmina družin je bila kočarskih, štiri sedmine srednjekmečkih in dve sedmini velikokmečkih. Na vinorodnem Ruškem bregu je zorelo ne najbolj sladko grozdje v 5 grajskih falskih vinogradih, 12 goricah pri tamkajšnjih kmetijah in v nekaj desetih gorninskih vinogradih, ki jih pa ni bilo več toliko kot konec prejšnjega stoletja. Marsikatera podložniška obveznost po Ruškem je bila namenjena omejenim grajskim vinogradom, bodisi med obdelavo bodisi ob trgatvi. V živinoreji je bila na vodilnem mestu govedoreja, v hribih so poznali tudi precej drobnice, bolj ovce kot koze, svinjereja je bila skromna, konji pa so bili celo v dolini prav redki.⁵¹ V prometu se je že uveljavila Drava, med 1536 in 1542 so plule mimo Ruš bojne ladjice iz Mute za slavonskega bana, krmaril jih je na Hrvatsko Dubrovčan.⁵²

V drugi polovici 16. stoletja je zašel šentpavelski samostan v velike gospodarske težave. V letih 1555 do 1571 so bili oddani dohodki falskega sveta in s tem tudi Ruš plemiču Luki Szekelyju, lastniku Borla, Ormoža in Viltuša, med 1569 in 1616 pa je na Fali gosposdaril za svoj račun opatov brat Nikolaj Lechner.⁵³ V tem času je moral obljubiti falski upravnik 1562, da bo poskrbel za vse potrebno za cerkvene shode v Rušah na svoje stroške in da bo gledal, da ne bo škode. Od dohodkov ruške nedelje je oddal letno 15 goldinarjev, njemu samemu pa je prinesla ruška nedelja tudi do 25 goldinarjev čistega dohodka.⁵⁴

Svojevrstni razvoj Ruš ob romarski cerkvi ni dovoljeval vdora luteranstva v njihov svet, čeravno je bil pred vrati protestantskega Maribora. Domačini so se zavedali, da bi z upadom romanj usahnila gospodarska prosperiteta kraja.

Velikemu opatu Hieronimu Marchstallerju (1616—1636) je že zgodaj uspelo nizati koristi za koristmi za svoj šentpavelski samostan. Falso gospostvo se je vrnilo med njegove posesti. Za njegove upravnike so začeli prihajati menihi, tako med 1616 in 1621 Johan Geringer, med 1621 in 1636 Engelbert Storch. Opat Hieronim se je pozneje spominjal, da so ob njegovem nastopu bili vinogradi nad Rušami tako zapuščeni, da so lahko obračali v njih voz s konjsko vprego. Opat je tudi utrdil pri Viltušu samostanske pravice do solova po Ruškem, Viltuš si je lastil te pravice že v celoti.⁵⁵

⁵⁰ UBP, 475—480

Falski obračun 1520, 35, PaM

Falski urbar 1620, 41, PaM

⁵¹ Kos IV, 125

⁵² Koropec, 39

⁵³ Urbar za gospostvo Limbuš 1498, Stockurbare 40/103, Sda

Urbar mariborske župnijske cerkve 1506, Imenjska cenitev 1542, 13/161 in 24/320, Sda

Urbar za gospostvo Limbuš 1532, Imenjska cenitev 9/108, Sda

Imenjska cenitev 1542 za gospostvo Viltuš, 3/19, Sda

Imenjska cenitev za gospostvo Limbuš 1542 in 1543, 9/108, Sda

Urbar za gospostvo Viltuš 1555, Nationalbibliothek Wien, Kod 13996, Suppl. 1719

Urbar za gospostvo Viltuš 1588, PaM

⁵⁴ Šentpavelska štajerska imenjska cenitev 1542 in 1544, 27/363, 45, Sda

⁵⁵ Albert Muchar: Geschichte des Herzogthums Steiermark VIII, 1967, 440, 460, 469

⁵⁶ Beda Schroll, 132—137

⁵⁷ Josip Mravljak: Z zgodovini uprave šentpavelske posesti na Fali, CZN XXX, 1936, 125—129

⁵⁸ Beda Schroll, 137, 169—176

V protireformacijskem razpoloženju je naraščala pomembnost ruške cerkve. Že je ob njej od 1625 trajno prebival Marko Paurič, do 1645 posebni vikar za kraje Lobnico, Ruše, Bezeno, Log in del Bistrice, ne pa že za Smolnik (še le od 1751).⁵⁶ Ruški cerkvi je bilo na voljo 8 cerkvenih vinogradov in nad 50 glav podložnikom v rejo zaupane goveje živine. V navadi je bil že štiritedenski sejem z vrhuncem na ruško nedeljo. Štirinajst dni pred proštenjem so izobesili zastavo svobodnega trgovanja in proščenja. Temu prošenju se je pridruževalo tudi že pomladno na nedeljo po 25. marcu. Ob proščenjih je pobiral domači župan mitnino za samostan, tako po 15 krajcarjev (krajcar = 4 srebrniki) od štartina vina, 8 krajcarjev od para volov in pol kraicaria od korca žita ter poleg tega še stoinino. Zaradi tatov so bili postavljeni posebni pazniki. Protireformacija na je Ruše tudi resno ogrozila, ko so postavili nedaleč proč leta 1628 nevarno konkurenčno Marijino romarsko cerkev v Puščavi.⁵⁷

Že konec 16. stoletja zasledimo v Rušah prizadevanje, da bi kraj postal priznana trško naselje. Radi bi 3 letne seime, tedenski sejem, svobodo obrti in trgovine. Naiprej se je rodilo ustno izročilo o tem, kako so bili Rušani tržani že pred turškimi vdori proti koncu 15. stoletja. Pred Turki bi naj spravili pisana dokazila o tem v šentpavelski samostan, kjer bi jih naj zazidali na varno. Ker bi naj enega turških pustošenj preživela le dva mlada Rušana, bi naj jima v šentpavlu zatajili slavno preteklost rodnega kraja. Za časa opata Vincenca Lechnerja (1583—1616) so obnavljali šentpavelske samostanske zgradbe in nekaj pri delu navzočih Rušanov je bilo mnenja, da so dokumenti, na katere so pri tem naleteli, prav dokazila o njihovih nekdanjih trških pravicah. Po smrti opata Hieronima (1638) so Rušani vedeli povedati, da so on in njegova falska uradnika pater Avguštin Storch (1640—1644) in menih Pavel Memminger (1631—1638), sicer Hieronimov naslednik v opatovski časti (1638—1660), oblikovali Rušanom, da vrnejo kraju listino o trških pravicah, če plačajo vsaj 500 goldinarjev, tudi bi naj ruškega župana tu in tam naslavljali za birgermaistra in rihterja, torej za trškega sodnika. Opat Hieronim bi naj bil celo izročil županu prene listino, ki ga je ta znal tudi prebrati, bi se pa pa naj pozneje samostan zopet nolasil. V poravnavi z Viltušem se Ruše res navašajo kot trg. Na zunaj so Rušani manifestirali svojo voljo po trških pravicah tudi s tem, da so si postavili zidani pranger, pred njim bi naj imeli le lesenega.

Že pred 10. majem 1645 so Rušani predložili svoje zahteve pri deželnih oblasteh v Gradcu. Pred 20. julijem so zahtevali sodno pravdo in sporočili že kar imena 9 prič. Pred 22. junijem 1647 so razširili seznam svojih prič še s 6 imeni, od tega s štirimi lovrenškimi tržanov. Do zasliševanja prič je prišlo 9. novembra 1647. Njihove izjave so temeljile na ljudskih izročilih, bile pravno nejasne, neprepričljive, bolj ali manj brez vrednosti. Lovrenčani niso podprli ruških teženj. Opatu Memmingerju ni bilo težko spodbiti vsa ruška dokazila, kar odveč je ob tem poleg pristnih listin predložil tudi falzifikate. Za prizevanje samostanu v korist je pritegnil vodilne mariborske meščane, ki so rade volje opravili ta posel. Proces se je na pobudo Rušanov nadaljeval, predlagali so nove priče, in sicer nekaj uradnikov, ki so imeli s samostanom nepozabljene račune. Kljub vsemu je ponovno zasliševanje 19. avgusta 1650 v Rušah bilo za Rušane po-

Ruše po uspelo zadušnem požaru (26. XI. 1694). Za cerkvijo je župnišče-gimnazija, sezidano 1689. Slika (100 × 79 cm) neznanega slikarja. Lastnik slike: Župnijski urad, Ruše.

Orožen, 434

⁵⁶ Beda Schroll: Hieronymus Marchataller, 1896 (Schroll), 33, 37, 101

⁵⁷ Orožen, 365, 379—380

⁵⁸ Orožen, 367—370, 417—418
Schroll, 87—88

razno.⁵⁸ Pozneje so v Rušah vedeli o tej zadevi le to, da so bili nekoč tržani, da pa so zaradi prehudih stroškov vrnili 1704 trške pravice.⁵⁹

Boljša in zanesljivejša pota za veličino Ruš je ubral vikar Jurij Kozina (1645—1649), ko je odlično reagiral na nastanek božje poti v sosednji Puščavi s tem, da je v času tridesetletne vojne odprl v Rušah mirna, zatišna in varna vrata gimnazije, ki se je po 113 letih preselila v Maribor.⁶⁰ Duh takšne usmerjenosti je pozneje rodil Janka Glazerja.

RUŠE AU MOYEN ÂGE

Résumé

La province de Ruše était de l'âge de fer jusqu'au douzième siècle un territoire frontière. Le village de Ruše fut mentionné pour la première fois en 1091, lorsqu'il devenait pour bien de siècles la propriété de Sempavel (Saint Paul). Peu après aussi les lieux voisins devenaient la propriété de la même institution. Comme au quatorzième siècle les habitants s'augmentaient très vite, une église, consacrée à la Vierge, fut bâtie. Elle est devenue vite une célèbre église de pèlerinage. Auprès d'elle le village se développait très bien. Les temps durs de la deuxième moitié du quinzième siècle n'arrêtaient l'élan du village que pour un certain temps. A la deuxième moitié du seizième siècle la jeune église d'Arch (de Saint Henri) à Pohorje commença à attacher les pèlerins à elle, depuis le milieu du dix septième siècle l'église neuve de la Vierge à la voisine Puščava les attachait encore plus, ça et là au mal de Ruše. Maintenant les habitants de Ruše essayèrent de rendre leur vie meilleure afin qu'on les reconnait pour des habitants du bourg. Ils désiraient d'avoir trois foires par an, un marché par semaine, la liberté du commerce et de l'industrie. Le vicaire Jurij Kozina prit une voie meilleure et plus sûre pour agrandir Ruše. Il ouvra à Ruše pendant la guerre de trente ans en 1645 la porte tranquille, retirée et assurée du seul gymnase paroissial en Slovenie, qui vivait 113 ans comme précurseur du gymnase classique de Maribor.

⁵⁸ Altes Landrecht 875:5, Sda
Beda Schroll, 135—136
Schroll, 35, 39

⁵⁹ Josef Carl Hofrichter: Chronik der Pfarre Maria-Rast, 1872, 63

⁶⁰ Orožen, 378—388

KAMNICA IN NJENA ŽUPNIJA DO PRVE POLOVICE 18. STOLETJA

Jože Mlinarič*

UDK 332+262.2(091)(497.12 Kamnica) »10/175«

MLINARIČ Jože: *Kamnica in njena župnija do prve polovice 18. stoletja. (Ort und Pfarre Kamnica bis zur ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts.)* Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13 (1977)1-2, str. 91—116.

izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 1 karta, 3 faksimili.

Kamnica, ki se v zgodovinskih virih omenja prvič že okoli leta 1100, leži na tleh, ki so bila na začetku poznega srednjega veka močno kolonizirana, pri čemer naj omenimo predvsem vinogradniško kulturo, vabljivo zlasti za alpske samostane in za prebivalce sosednjega mesta Maribora. Tod je imel obilo posesti benediktinski samostan iz St. Pavla v Lavotski dolini, in to že od svoja ustanovitve sem. Cerkev, ki je najkasneje v XIII. stoletju postala sedež vikariata, se omenja že okoli leta 1100. Leta 1506 je bila kamniška župnija skupaj z mariborsko, sainiško in šentpetrsko inkorporirana krški škofiji, kar je v naslednjih dveh stoletjih povzročilo med krškim škofom in krajevnim ordinarijem, salzburškim nadškofom, številna trenja, predvsem zaradi postavitve vikarjev in vizitacij. V drugi polovici XVIII. stoletja sta pri kamniških podružnicah pri Sv. Križu (Gaj) in pri Zgornji Sv. Kungoti nastali samostojni postojanki, medtem ko je cerkev sv. Urbana ostala kamniška podružnica do danes. Ob jožefinski preureditvi škofijskih meja je leta 1787 kamniška župnija prišla v okvir sekovske ali graške škofije, po prestavitvi škofijskega sedeža lavantinska škofija iz St. Andraža v Lavotski dolini v Maribor leta 1859 pa je prišla v okvir lavantinske oziroma mariborske škofije.

UDC 332+262.2(091)(497.12 Kamnica) »10/175«

MLINARIČ Jože: *Kamnica and its Parish to the First Half of the Eighteenth Century.* Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 91—116.

Orig. in Slovene, summary in Germ., synopsis in Slovene and Engl., 1 chart, 3 facsimiles.

Kamnica, first mentioned in historical sources even about 1100, is situated on a territory which was strongly colonized at the beginning of the late Middle Ages; especially viticulture should be mentioned which was very attractive for Alpine monasteries and the inhabitants of the neighbouring Maribor. The Benedictine monastery of St. Paul in Lavanttal had extended possessions here since its foundation. The church had become a vicarage latest in the XII. century and was mentioned already about 1100. In 1506 the parish of Kamnica along with that of Maribor, of Selnica and St. Peter was incorporated to the diocese of Gurk which caused numeral collisions dealing with the nomination of vicars and inspections between the bishop of Gurk and the archbishop of Salzburg who was the local ordinary. In the second half of the eighteenth century in the branch establishment of Kamnica two independent spots were formed at Sv. Križ (Gaj) and at Zgoranja Sv. Kungota whereas the church at S. Urban remained a branch establishment of Kamnica up to now. During the Josephinian reorganization of the episcopal (diocesan) borders the parish of Kamnica was incorporated into the diocese of Sackau but after the shifting of the Lavantins episcopate from St. Andrä in the Lavanttal to Maribor in 1859 it belonged to the diocese of Lavant respectively of Maribor.

* Jože Mlinarič, dr. sc. phil., arhivski svetovalec pri Pokrajinskem arhivu Maribor.

Dravska dolina med Dravogradom in Mariborom je stopila na deske zgodovine šele koncem 11. stoletja, to je z ustanovitvijo benediktinske opatije v Št. Pavlu v Labotski dolini. Leta 1091 je namreč Engelbert I. Spanheimski obdaril v soglasju s svojo ženo Hedviko samostan s pusto lovrenško pokrajino okoli Radomlje (Radimlahc) med pohorsko Velko in Lobničico, z vasjo Rušami (villam Rōste), v Krajini onkraj gozda (trans silvam) pa z dvema vinogradoma v Loki pri Selnici.¹ V naslednjih letih in desetletjih se nato vrste spanheimske darovnice in darovnice drugih odličnikov za samostan, z njimi pa prihajajo na svetlo imena krajev in nam pričajo o kolonizaciji tega dela slovenske zemlje. Slovenci so se tudi tukaj kakor drugod naselili predvsem tam, kjer so našli stara kulturna tla, pri čemer so v Dravski dolini bili gosto naselili sončen kobanski svet kakor pa senčnatega okoli Lovrenca na Pohorju.² Leta 1093 se v zgodovini prvič omenjata kraja Selnica (Celnitz) in Bistrica pri Viltušu (Vústriz) ter potoka Vurmat (Vdmunt) in Kamniški potok (Gêmnitz),³ v obdobju med leti 1096 in 1105 Kamnica (Gamniz),⁴ med leti 1181 in 1204 pa Bresternica.⁵ V listini, ki je nastala med leti 1193 in 1220, se pojavi ime kraja Prošeka pri Bresternici (villa Prezech) ter trdnjave Viltuša (castrum Wilthūs).⁶ V spodnjem delu Dravske doline beležimo nato leta 1250 ime Rošpoha (Rosspach),⁷ 1334 ime Šobra (Schober),⁸ leta 1434 pa ime Jelovca (Wolawecz).⁹

Varietno je samostan prevzel obsežno posest med Kamnico in potokom Črmenico že leta 1147, ko se Bernard Spanheimski ni več vrnil iz križarske voine in je tako z njim stranska veja Spanheimov izumrla.¹⁰ Že okoli leta 1200 je bilo jasno, da bo v Dravski dolini, torej tudi na območju, ki nas zanima, igral odslej vodilno vlogo šentpavelski samostan s svojim močnim upravnim in gospodarskim središčem na Fali, vendar se je moral zelo truditi, da je svoje pozicije obdržal, saj je imel zlasti v 14. stoletju močne konkurente v deželnih knezih, ki so si pripravljali pot na Koroško. Pa tudi različni zemljiški gospodje so posegali po samostanski zemlji ter se poskušali otresti fevdne odvisnosti od nje.¹¹ Zato je dal onat Ulrik v letih med 1193 in 1220 popisati vse samostanske fevde in zemljo, ki so si jo protipravno prilastili različni fevdalci. Ta zemlja se je razprostirala na prostranem območju po Koroškem in Štajerskem in med njo se v bližnji sosesčini Kamnice omenja vas Prošek, grad Viltuš in novine na na hribu poleg gradu.¹²

Gospodarsko in upravno središče za šentpavelsko posest v spodnjem delu Dravske doline je bila, kot smo že dejali, Fala, h kateri je spadala vrsta uradov kot Vurmat, Slemen, Šober in Selnica ob Dravi. V samem kraju Kamnici (in villa Gaemz) je imel šentpavelski samostan okoli leta 1290 20 hub, okoli sto let kasneje pa 15 hub ter dva dvora.¹³ Poleg podložnikov pa je imel samostan zlasti v bližini Kamnice in Selnice veliko število vinogradov, ki jih je obdeloval v svoji režiji ali pa jih je dajal v hasnovanje svojim podložnikom, podložnikom tujih gospočin, zemljiškim gospodom samim ali pa svobodnim osebam. Za svoje

¹ Fr. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* (v nadaljnjem tekstu *Gradivo*) III, Ljubljana 1911, št. 395, str. 233.

² J. Korosec, *Zemljiške gospoščine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja* (v nadaljnjem besedilu *Zemljiške gospoščine*), Maribor 1972.

³ *Gradivo* III, št. 402, str. 237.

⁴ *Gradivo* III, št. 408, str. 240.

⁵ A. Jakseh, *Monumenta historica ducatus Carinthiae* III, Klagenfurt 1904, št. 1272, str. 480.

⁶ *Gradivo* IV, št. 855, str. 429.

⁷ J. Zahn, *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*, Wien 1893, str. 402.

⁸ *Ibidem*, str. 427.

⁹ *Ibidem*, str. 280.

¹⁰ *Zemljiške gospoščine*, str. 16.

¹¹ *Ibidem*, str. 15 sl.

¹² *Gradivo* IV, št. 855, str. 429.

¹³ W. Fresacher, *Die mittelalterlichen Urbare des Benediktinerstiftes St. Paul in Kärnten 1289/90 und 1371/72*, Wien 1958, str. 72 in 257–258.

vinograde je imela opatija svojo klet v Selnici, ki je spadala kot samostojen urad k falski gosposčini.¹¹ Samostan je imel nadalje še neke vrste pristavo na Bresternici, ki jo je dal, kot nam to priča spominska plošča z opatovskim grbom na zahodni strani zgradbe in z letnico 1635, na novo postaviti opat Pavel Meninger (1638—1660).¹² V neposredni bližini, tj. na Prošekcu, pa je imel samostan svojo klet in prešo ter nekaj dominikalnih vinogradov.¹³ Inventarni zapis iz leta 1628 nam beleži v zgoraj omenjeni kleti in preši veliko število orodja za obdelovanje vinogradov ter vinske posode.¹⁴ Iz srede 16. stoletja naprej vemo tudi za okoli deset samostanskih dominikalnih vinogradov na Bresternici, na Sobru, v Kamniški grabi, pri Urbanu in Križu.¹⁵ Tudi v Kamnici je imel samostan svoj upravni dvor (amphthof dacz Gaemcz), ki se omenja v listini iz leta 1368.¹⁶

Iz večjih kompleksov fevdne zemlje pa so se v okolici Kamnice razvili številni dvori ter pomembna gosposčina Viltuš. Slednja se je po H. Pircheggerju razvila iz lovskega dvorca ter se v zgodovini omenja prvič med leti 1193 in 1220.¹⁷ K njej je v drugi polovici 16. stoletja na obravnavanem območju spadalo 18 podložniških družin v Bresternici ter 16 družin v Rošpohu, ki je tvoril samostojen urad, ter številna gorskopravna zemljišča v uradih Viltuš in Rošpoh.¹⁸ Med pomembnejše dvore srednjega veka štejemo dvor na Bresternici; tu je bil sedež majhne plemiške rodbine, ki se pojavi v zgodovinskih virih leta 1285 in 1286 z imenom znanega roparskega viteza Weitla, ki je zaradi svojih številnih zločinov prišel leta 1300 pred sinodalno sodišče.¹⁹ Leta 1495 se omenja v kraju »der oede turn«, s čimer je očitno označen omenjeni dvor.²⁰ Samostan je v Bresternici oddajal številna fevdna zemljišča, saj je tukaj ob začetku novega veka imelo svoje podložnike kar devet gospodstev, med njimi Ungnadi, Ammani iz Vuzenice, gospodje Ivniški ter Schrattenbachi.²¹ Od dvorov, ki so bili v fevdni odvisnosti od šentpavelskega samostana, pa se omenjajo dvor pri Krivcu, Rotenturm, dvor Hengsbacherjev, Gankersbachhof, tako imenovani Žvikartov dvor (Schweighkart hoff) in Radthof.²² Dvor pri Krivcu so imeli od 1410 do 1472 Rottenbergerji, ki so bili v 16. stoletju zemljiški gospodje nekaj kamniških družin.²³ Rotenturm v Kamnici je dobil v fevd od šentpavelskega samostana leta 1425 Hans Dorn, 1432/1446 pa Konrad iz Kraiga.²⁴ Tudi rodbina Hengsbacherjev je bila v fevdni odvisnosti od opatije ter je imela v Kamnici in njeni okolici sredi 16. stoletja številne podložnike.²⁵ 2. junija 1453 je cesar Friderik dovolil Veitu, da obda svoj dvor z obzidjem ali da si sežida majhno trdnjavo.²⁶ Rottenbergerji in Leupacherji, ki so iz dokumentov znani kot samostanski kletarski mojstri, so bili v 15. stoletju imetniki Gankersbachhofa.²⁷

¹¹ Ibidem, str. 80—81.

¹² Tipkopis V. Munde o zgodovini Kamnice str. 98. (Škofljski arhiv v Mariboru.)

¹³ Arhiv benediktinske opatije v St. Pavlu na Koroškem (v nadaljnjem besedilu Arhiv StP) 50/362.

¹⁴ Arhiv StP 60/362.

¹⁵ »Das perkh puech gen sannt Pauls In Lauenntal gehorig des 1550« (Arhiv StP 314/742) in Ibidem 315/746).

¹⁶ Orig. perg. listina z dne 30. novembra 1368 v Arhivu StP.

¹⁷ Gradivo IV, št. 855, str. 428. Prim. J. Mlinarič, Gosposčina Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588, ČZN XLIII, 1972, str. 221.

¹⁸ Ibidem, str. 236 in 246—247.

¹⁹ H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte Ihrer Herrschaften und Güllen, Städte und Märkte (v nadaljnjem besedilu Untersteiermark), München 1962, str. 24.

²⁰ J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 148.

²¹ Untersteiermark, str. 25.

²² Ibidem, str. 24. Prim. tudi spor zaradi nekega dvora v Kamnici leta 1492 (Orig. perg. listina z dne 13. julija 1493 v SLA).

²³ Ibidem in Arhiv StP 58/353.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem in Arhiv StP 58/353.

²⁶ »Mit einer Mauer zu umfängen oder dabel ein festes Wehrgebäude zu errichten« (Al. Munchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark, Grätz 1864, VII, str. 388).

²⁷ Leta 1438 je bil kletarski mojster Niklas Leupacher (Prepis listine v SLA).

Zvikartov dvor, ki ga je opat Jakob dal leta 1551 v zakup po kupnem pravu, je gotovo spadal k tako imenovanim fevdnim dvorom srednjega veka.³¹ Radt-hof pa so leta 1608 skupaj s hišo v Kamnici dali šentpavelski menihi v fevd benediktinski opatiji Št. Lambert na današnjem avstrijskem Štajerskem.³²

Območje Kamnice štejemo med tista območja na Slovenskem, kjer je imelo na majhnem teritoriju svoje podložnike veliko število zemljiških gospodov, kar je posledica specifičnega in kompliciranega gospodarskega in političnega ter upravnega razvoja tega dela naše Štajerske. K temu moramo še dodati bližino mariborskega mesta in dejstvo, da so bili tukaj za alpske samostane in posvetno gosposko najbližji vinogradi.³³ Šentpavelski samostan je tukaj svojo zemljo obdeloval v svoji režiiji, zlasti še vinogradniške komplekse, nekaj zemlje je oddajal v fevd, nekaj zemlje pa na voljo svojim podložnikom. Za gorskopravna zemljišča so se poleg podložnikov potegovali tudi razni zemljiški gospodje, zlasti pa še mariborski meščani in okoliške župnije. Ker je bil šentpavelski samostan direktni ali indirektni lastnik velikega dela zemlje na obravnavanem območju ter je na njem izvajal tudi določene sodne pravice, je popolnoma razumljivo, da je med njim in mariborskim mestom ter raznimi zemljiškimi gospodi prihajalo do stalnih in včasih dolgotrajnih sporov. Tako je bil npr. že leta 1292 poravnani spor med samostanom in mariborskim sodnikom Rudolfom in Eberhardom zaradi posesti pri Prošekcu (dat gút datz Prezzek).³⁴ Že izza srednjega veka nam je poznan tudi spor zaradi samostanskih vinogradov pri Kamnici.³⁵ Med mariborskimi meščani in drugimi pa se niso našli samo ljudje, ki so poskušali protipravno priti do zemlje, ampak tudi taki, ki so mu poklanjali svojo posest. Naj omenimo, da je npr. leta 1314 meščanka Kunigunda (Kunigunde die Listinne) podarila opatiji svojo hišo in oštát v Mariboru ter vinograde v Kamnici (datz Gämtz), pri Krivcu (Cribitz) in na Račjem bregu (datz Raytz).³⁶

V naslednjih odstavkih bomo obravnavali najvažnejše lastnike podložnih kmetij ter gorskopravnih zemljišč, ne oziraje se pri tem, ali gre za direktne lastnike teh zemljišč ali za take, ki so jim bila zemljišča dana v fevd ali v hasnovanje po gorskem pravu. Omenili smo že nekatere zemljiške gospode, fevdnike šentpavelskega samostana, ki so imeli svoje dvore v Kamnici in njeni okolici. Veliko število podložnih zemljišč, posameznih parcel in gorskopravnih zemljišč so na kamniškem območju imeli mariborski meščani, župnija, duhovna gosposka in posamezne korporacije. Tako se leta 1307 omenja v zgodovinskih virih vinograd mariborskega meščana Ulrika med krajema Prošekom in Kamnico (Presek vnd Gemz).³⁷ Leta 1449 pa je bil lastnik vinograda in drugih realitet pri Kamnici meščan Mainhart ter jih je prodal Nikolaju Rosenhaimu, beneficiariu pri oltarju sv. Ruperta v župnijski cerkvi v Mariboru.³⁸ Med pomembne lastnike podložnih zemljišč, gorskopravnih zemljišč in desetine na območju Kamnice štejemo tudi mariborsko župnijo, katere urbar iz leta 1500 nam izkazuje tukaj enajst oštátov, ki so jih uživali zlasti obrtniki (čevljarji, krojači), razni plemiči (Hengsbacherji, Ruckenstetterji) der duhovna gospoda (lavantinski in krški škof, grebinjski prošt, kamniški župnik).³⁹ Gorskopravna

³¹ Orig. perg. listina z dne 22. februarja 1551 v Arhivu StP.

³² Untersteiermark, str. 24. Orig. perg. listina iz 17. stol. v Arhivu StP. Prim. tudi listine št. 1504, 1520, 1530, 1603 v StP.

³³ Prim. J. Minarič, Admontski Račji dvor pri Mariboru, CZN XLXIX, 1978, (zv. 1.). Prim. Mariborska mestna knjiga (v nadaljnjem tekstu Mmk) III, 279.

³⁴ Orig. perg. listina z dne 24. oktobra 1292 v Arhivu StP.

³⁵ B. Schroll, Urkundenbuch des Benediktinerstiftes St. Paul in Karnten, Wien 1876 (Fontes rerum Austriacarum XXXIX), št. 599, str. 468. Listina z dne 17. oktobra 1477.

³⁶ Ibidem, št. 179, str. 203. Listina z dne 2. oktobra 1314.

³⁷ Prepis listine z dne 11. maja 1307 v SLA.

³⁸ Prepis listine z dne 7. marca 1449 v SLA. Prim. J. Minarič, Beneficiji v mestu Mariboru do konca 16. stoletja, CZN XLIV, 1973, str. 80.

³⁹ »Vrbarium dotis ecclesie parrochialis in Marchburg anno domini 1500 conscriptum« (Arhiv krške škofije v Celovcu — v nadaljnjem besedilu Arhiv šk — LXII la).

zemljišča pa je župnija obdelovala tudi v svoji režiji.⁴⁰ Leta 1352 se v Kamnici (ze Gaemptz) omenja tudi vinograd mariborskega mestnega špitala,⁴¹ leta 1413 pa dva vinograda meljske komende, ležeča v Kamnici (ze Gembs) in pri Kri-vcu (ze Gribitz), ki ju je redu podelil redovni brat Nikolaj Chelbl.⁴² Vinograde so imeli v Kamnici tudi meščani iz zelo oddaljenih krajev. Tako je imel leta 1435 tukaj svoj vinograd s kletjo in prešo meščan iz Brež ter ga je prodal velikovškemu meščanu.⁴³ Leta 1438 je npr. mariborski meščan Nikolaj Pauker prodal velikovškemu sodniku Jakobu svoj vinograd v Kamnici,⁴⁴ dve leti zatem pa mariborski Žid Weroch vinograd prav tam meščanu istega mesta.⁴⁵

Med pomembne lastnike dominikalnih vinogradov in hasnovalce gorsko-pravnih zemljišč na območju Kamnice štejemo tudi krško škofijo, ki je že pred inkorporacijo mariborske župnije, torej že pred letom 1506, imela tukaj podložne kmetije in vinograde.⁴⁶ Medtem ko je imela krška škofija na ostalih, ki so bili last mariborske župnije, podložnike, pa je vinograde obdelovala predvsem v svoji režiji. V ta namen je škofija imela v Kamnici svojo viničarijo; na tej je živel viničar, ki je imel na skrbi vinograde, upravljal pa jih je vsakokratni kamniški vikar ali pa jih je imel na skrbi človek, ki je upravljal škofijske vinograde pri Limbušu in sosednji Bistrici.⁴⁷ Inventar škofijske kamniške viničarije iz leta 1601 nam izkazuje posebne prostore za gospodo, ki je prihajala sem iz krške škofije, precej orodja, opreme, posode, prešo in veliko klet.⁴⁸ Med lastnike ali hasnovalce zemlje v Kamnici štejemo tudi proštijo iz Grebinj (Griffen) na Koroškem, ki je imela tukaj v 16. stoletju oštat, leta 1505 pa ji je Pavel iz Kamnice prodal svoj vinograd v neposredni bližini kraja.⁴⁹

Med imetnike žitne in vinske ter druge desetine štejemo na obravnavanem območju zlasti kamniško in mariborsko župnijo ter salzburško nadškofijo in imetnike zlasti tamkajšnjih gosposčin. Desetino, ki so jo podložniki ponekod plačevali v denarju, so zemljiški gospodje in župnije često dajali v zakup. Tako je leta 1461 salzburški nadškof Burhard pl. Weissbriach (1461—1466) podelil vinsko desetino pri Mariboru, Bresternici in Kamnici v zakup Mariborčanu Wilpoldu Nererju.⁵⁰ Zaradi žitne in vinske desetine pa je prihajalo do mnogih sporov, ki so jih imetniki desetine reševali pred deželskim sodiščem.⁵¹

Naš človek je bil v tem času podložen svojemu zemljiškemu gospodu, ki mu je moral oddajati predpisane letne dajatve in opravljati določene služnosti in tlako, ta pa je nad njim izvajal sodno oblast. Podložniki so živeli na kmetijah, ki so bile lahko cele ali polovične ali pa še manjše izmere, ter na oštatih, ki so bili glede na obseg zemlje zelo majhni, njihovi hasnovalci pa so si iskali zaposlitve predvsem zunaj agrarnih dejavnosti. Na Kobanskem vzhodno od Črmenice in Vurmata je bila posest močno razdrobljena že v 13. stoletju, kar kaže na intenzivno kolonizacijo tega območja.⁵² Sama Kamnica je imela v navedenem času tri sedmine manjših enot od celih kmetij.⁵³ Sredi 16. stoletja je

⁴⁰ Arhiv kšk LXII 4a.

⁴¹ Prepis listine v SLA.

⁴² Prepis listine z dne 18. junija 1413 v SLA.

⁴³ B. Schroll, o. c., št. 412, str. 365. Listina z dne 21. oktobra 1435.

⁴⁴ Prepis listine z dne 2. marca 1438 v SLA.

⁴⁵ Prepis listine iz leta 1440 v SLA.

⁴⁶ Arhiv kšk LXII 1a.

⁴⁷ Prim. Cenilev gorskopravnih zemljišč krške škofije z dne 26. marca 1542 v Arhivu krške škofije LXII 1a. Prim. tudi kšk fasc. IX.

⁴⁸ Kšk fasc. IX.

⁴⁹ Orig. perg. listina z dne 16. aprila 1506 v KLa. Leta 1882 so spadali podložniki pod tele zemljiške gospode: krško in lavantinsko škofijo, gosposčini Falo in Maribor, mestni magistral mariborski, mariborsko, kamniško in selniško župnijo ter gosposčine Slivnico, Pliberk, Ziemberk in Villuša (C. Schmutz, Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark I, Graz 1822).

⁵⁰ Prepis listine z dne 31. januarja 1461 v SLA.

⁵¹ Prim. J. Mlinarič, Mariborska župnija do leta 1600, ČZN XLIV, 1973, str. 251 sl.

⁵² Zemljiške gosposčine, str. 128 sl.

⁵³ Ibidem, str. 129.

bilo v Kamnici 29 velikih in 38 srednjih kmetov ter 33 osebenjkov in kočarjev. Slednje, ki so jih urbarji beležili pogosto v posebnih rubrikah, je v tistem obdobju štela Kamnica kar tretjino.⁵⁴ Naš človek je bil obremenjen z najrazličnejšimi dajatvami, z veliko in malo pravdo ter z desetino, ki je bila sprva v posesti cerkve, kasneje pa si jo je ta delila z različnimi zemljiškimi gospodskami, in to ponavadi na tretjine.⁵⁵ Leta 1290 je vsaka izmed kamniških kmetij dajala letno po 70 novčičev, pišče, 20 jajc, po dva ročna voza gnoja, vsa srenja skupaj pa letno po ovco. Od konca 15. stoletja pa so kamniške kmetije plačevale praviloma po dva do tri šilinge letno, domci po štirideset novčičev, nekateri pa so morali obdelovati dominikalne vinograde. Hasnovalci gorskopravnih zemljišč pa so sredi 16. stoletja dajali letno svojemu gorskemu gospodu od enega do 56 veder (polovica do 5 veder, tretjina od 6 do 10, šestina pa več kot 10 veder) gornine in pri vsakem vedru še gorninski novčič za pisarja.⁵⁶

Na območju, ki ga obravnavamo, so svetne gosposčine, ki so imele pravico do višjega sodstva, te sodne funkcije izvajale same, medtem ko so na samostanskih posestvih to funkcijo opravljali samostanski odvetniki. Tako so na Kobanskem vzhodno od potoka Črmenice krvno sodstvo opravljali mariborski deželnoknežji sodni organi. Po poročilu iz leta 1327 so v šentpavelski svet okoli Maribora prihajali mariborski deželnoknežji sodniki in zasedali na sodnih zborih v dvanajstih. Na samostanski zemlji na Kobanskem vzhodno od Črmenice je nižje sodstvo opravljal šentpavelski opat ali njegov pooblaščenec, hujše prestopnike pa je bilo treba tretji dan izročiti mariborskemu mestu.⁵⁷ Kamnica pa je bila podsodna mariborskemu mestu ter je tukaj kot tudi v Selnici npr. ob proščenjih do dvanajste ure pobiralo mitnino in opravljalo sodstvo mariborsko mesto.⁵⁸ Zaradi protizakonitega poseganja šentpavelske opatiije v pravice mariborskega mesta in mesta v pravice St. Pavla je prihajalo med njima do nenehnih sporov, ki jih lahko zasledimo že v 13. stoletju.⁵⁹ Do sporov je prihajalo zlasti zaradi pobiranja mitnine in stojnine in ti spori so bili žolčni zlasti v 16. in 17. stoletju.⁶⁰ Tako sta se npr. leta 1525 pritožila pri deželnem knezu mariborski sodnik in svet, da šentpavelski oficial Ulrik Reitter pobira ob proščenjih stojnino. Zato je deželni knez ukazal šentpavelskemu opatu, naj se v taka in podobna nezakonita dejanja v bodoče ne spušča in da mora samostanski oficial sodniku in njegovim, ko prihajajo v Kamnico, dati malico in 80 novčičev.⁶¹

Težišče gospodarstva je bilo v srednjem veku v Dravski dolini v kmetijstvu, zlasti v poljedelstvu in živinoreji, kar nam izkazujejo tako urbarji in desetinski registri kot imenjska cenitevi iz leta 1542.⁶² Kot zelo važne postavke pa ne smemo pozabiti obrtništva in vinogradništva, ki je bilo razvito zlasti v okolici Kamnice in Bresternice. Res je, da moremo gospodarske temelje in produkcijo podložnikov precej rekonstruirati na osnovi dajatev, vendar moramo pri tem upoštevati, da ostane spričo močne kontinuitete, ki se kaže pri oddajah, marsikatera za kasnejše obdobje značilna poteza zabrisana.⁶³ Upoštevati pa moramo tudi, da so zemljiški gospodje mnoge naturalne dajatve prevedli v denarne.⁶⁴

⁵⁴ Ibidem, str. 128.

⁵⁵ Prim. P. Blaznik, Zemljiška gospodarstva v območju freisinske dolenske posesli, Razprave IV/6, 1958, str. 88.

⁵⁶ Zemljiške gosposčine, str. 118.

⁵⁷ Ibidem, str. 82. Prim. Fr. Valovec, Pravosodstvo na šentpavelskih posestvih v »Marki on-stran dravskega gozda«, ČZN XXVI, 1931, str. 89–96.

⁵⁸ Zemljiške gosposčine, str. 161. Prim. Mmk I, 280.

⁵⁹ Prim. dokument z dne 24. oktobra 1292 v Arhivu SLP.

⁶⁰ Arhiv SLP 63/371.

⁶¹ Arhiv SLP 58/352.

⁶² Zemljiške gosposčine, str. 144 sl.

⁶³ P. Blaznik, Urbarji freisinske škofije, SAZU 1963, str. 118.

⁶⁴ Prim. J. Milinarič, Gosposčina Viltuš, str. 249.

Gojenje pšenice, rži in ovsa je za območje od Dravograda do Brezna in do Bresternice izpričano že v virih 13. stoletja, kar pa je za Kamnico šele za 16. stoletje. In medtem ko so drugod v Dravski dolini gojili proso že pred koncem 15. stoletja, pa so ga v skladu z viri pri Kamnici šele v 16. stoletju.⁶⁵ Pridobivanje sadja je bilo v srednjem veku na obravnavanem območju precej skromno, kar je spričo naravne lege popolnoma razumljivo. Pač pa se omenja sadovnjak v Kamnici v virih od leta 1290 naprej.⁶⁶ Župnijski sadovnjak v Kamnici omenjajo tudi urbarji mariborske župnije 16. stoletja.⁶⁷ Z govedorejo so se pečale zlasti kobanske in pohorske višje lege. Sredi 16. stoletja je prišlo v Kamnici na 21 družin šest konj ter na družino poprečno po sedem glav goveje živine in po štirje prašiči.⁶⁸ Vinogradi okoli Kamnice se omenjajo že okoli leta 1100,⁶⁹ v sami Kamnici pa v prvi polovici 12. stoletja.⁷⁰ Konec 13. stoletja je na Šobru in nad Kamnico omenjenih več kot deset dominikalnih in osem hubnih vinogradov. Leta 1372 je živel pri vinogradih na Šobru štirinajst sogornikov. Pred letom 1500 pa je dajalo več kot dvesto kamniških vinogradov in vinogradov na Šobru nad 1400 veder gornine. Torej je bilo vinogradništvo na območju Kamnice pomembna gospodarska postavka, ki je ne gre spregledati.⁷¹

Mnogi podložniki so si morali poleg agrarne dejavnosti poiskati svoj zaslužek še drugod, predvsem seveda tisti, ki so imeli malo zemlje, polgruntarji, hasnovalci domcev in kajzarji. Ta zvrst kmečkega prebivalstva je iskala svoj dodatni zaslužek, s katerim si je skušala izboljšati gospodarski položaj, v raznih vejah obrti, na kar kaže večkrat že njihov priimek, nadalje v tovarništvu, dninarstvu in podobnih dejavnostih.⁷² Da je bilo v Kamnici in njeni neposredni bližini toliko podložnikov z majhnimi zemljiškimi kompleksi, je gotovo posledica bližine Maribora. Prebivalci Kamnice so si namreč lahko zaslužili svoj kruh poleg obdelovanja zemlje z obdelovanjem vinogradov in s tovorjenjem vina. Sicer pa so si v tem močnem župnijskem središču našli zaslužek raznovrstni obrtniki.⁷³ Tako se pred letom 1600 omenjajo krojač, tkalec, Veber, Spindler, Ajsner, Šmid, Cimerman, Pinter, Vagner, Flajšaker, čevljar, Ledrer, mesar in Štajnmec.⁷⁴

V cerkveno-upravnem pogledu je ozemlje severno od Drave po odločitvi Karla Velikega leta 811 pripadlo salzburški nadškofiji, ki je na svojem teritoriju organizirala prve pražupnije. Dokončno pa so se na slovenskem ozemlju v mejah salzburške cerkve izoblikovale župnije v začetku 12. stoletja.⁷⁵ V karolinški dobi so korni škofje nastavljali duhovnike pri novo posvečenih cerkvah, in kjer se v 9. in 10. stoletju omenja »ecclesia« in »curtis« ter desetina, je s tem označena župnija.⁷⁶ Število župnij pa se odslej po dokončnem izoblikovanju župnega sistema v začetku 12. stoletja ni bistveno povečalo. Župnije so ostale še naprej razmeroma velike in maloštevilne. Pač pa se je v naslednjem obdobju izoblikovala višja cerkvena organizacija, in to predvsem z ustanovitvijo dveh škofij. Leta 1072 je bila ustanovljena krška škofija, leta 1228 pa lavantinska s sedežem v St. Andražu v Labotski dolini. V 12. stoletju je bil tudi vzpostavljen salzburški arhidiakonot v »spodnji marki«, ki je zajemal Štajersko.

⁶⁵ Zemljiške gosposčine, str. 142.

⁶⁶ Ibidem, str. 151.

⁶⁷ Npr. urbar iz leta 1571 v Pokrajinskem arhivu v Mariboru (PaM).

⁶⁸ Zemljiške gosposčine, str. 145–146.

⁶⁹ Gradivo III, št. 395, str. 233.

⁷⁰ Gradivo III, št. 408, str. 240.

⁷¹ Zemljiške gosposčine, str. 150.

⁷² J. Mlinarič, Gosposčina Viltuš, str. 251.

⁷³ Prim. J. Mlinarič, Mariborska župnija, str. 255.

⁷⁴ Zemljiške gosposčine, str. 153.

⁷⁵ J. Richter, Inkorporacija in prodaja mariborske župnije, CZN XLIII, 1972, str. 203.

⁷⁶ Fr. Kovačič, Zgodovina lavantinske škofije (1228–1828), Maribor 1928, str. 51 sl.

Arhidiakon je kot namestnik ordinarija skrbel za versko življenje in cerkveni red, opravljal cerkveno sodstvo in skliceval zbere duhovščine.⁷⁷

Cerkveno središče za obsežen mariborski teritorij, na katerem je danes nad deset župnij in deli dveh, je bila pražupnija v Mariboru. Župnija je izpričana prvič za leto 1189, ko se omenja njen župnik Konrad (Chunradus plebanus de Marhpurch).⁷⁸ Območje te pražupnije je bilo le na levem bregu Drave in je segalo na sever približno do Pesnice, na zahodu do Črmenice, kjer je mejilo na labotsko prožupnijo, na vzhodu pa je segalo skoraj do Vurberka, kjer je mejilo na ptujsko pražupnijo.⁷⁹ Iz te pražupnije so že v srednjem veku izšli vikariati in župnije Kamnica, Sv. Peter (Malečnik) in Selnica, iz njih pa predvsem v jožefinskem času vrsta novih župnij.⁸⁰ Mariborski župnik je imel do leta 1506 za te nove postojanke pravico predlagati kandidate, potrjeval pa jih je ordinarij, salzburški nadškof. Mariborski teritorij je po znani odločitvi Karla Velikega leta 811 pripadel salzburški cerkvi, leta 1787 sekovski ali graški škofiji, po prestavitvi sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor leta 1859 pa le-tej.⁸¹

Levnice pomenijo prvo omenbo cerkva

Za obsežno območje na teritoriju mariborske pražupnije je že pred letom 1200 nastala nova župnija s sedežem v Kamnici; župnija je na vzhodu mejila na mariborsko, na zahodu pa na kasnejšo selniško župnijo. Kraj, ki je postal središče nove župnije, je po vsej verjetnosti stal že leta 1093, ko se omenja Kamniški potok (Gémnitz).⁸² Zgodovinsko pa je kraj izpričan za čas med leti 1096 in 1105, ko se navaja cerkev »ad Garniz«.⁸³ Kraj se omenja nato v 12. stoletju še nekajkrat v zvezi s tamkajšnjo šentpavelsko posestvijo in samostan-

⁷⁷ B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda* II, Ljubljana 1965, str. 253 sl.

⁷⁸ Gradivo IV, št. 761, str. 382 (Kserokopija dsk. v Pokr. arhivu v Mariboru) in 716, str. 362.

⁷⁹ Prim. J. Riehler, o. c., str. 204 sl.

⁸⁰ Prim. J. Minarič, *Župnija Sv. Peter pri Mariboru do izločitve samostojnih dušno-pastirskih postojank v drugi polovici 18. stoletja*, ČZN XLV, 1974.

⁸¹ J. Riehler, o. c., str. 204.

⁸² Gradivo III, št. 402, str. 236.

⁸³ Gradivo III, št. 408, str. 240. Prim. J. Zahn, *Ortsnamenbuch*, str. 201.

skimi pravicami. Leta 1123 podeli koroški vojvoda Henrik IV., sin Engelberta Spanheimskega, ustanovitelja St. Pavla, samostanu v vasi Kamnici (in villa Caminitz) pet vinogradov, njive s koloni ter podložnike.⁸³ Leta 1164 zamenja Otokar Stajerski s samostanom svojo posest za posest v Kamnici (Gamniz).⁸⁴ Čez dvajset let, tj. leta 1184, se pojavi ime Kamnice v listini, s katero potrjuje papež Lucij III. Št. Pavlu vse njegove posesti, med katerimi se navaja tudi Kamnica (Gameniz).⁸⁵ Ime Kamnice se pojavi ponovno v treh listinah, ki so nastale v letih med 1193 in 1220. V eni zamenja šentpavelski fevdnik Leopold s samostanom svoji dve hubi »apud Gênz«,⁸⁶ v drugi se navaja kamniški župnik (de Gamniz),⁸⁷ v tretji pa se navaja grad pri Kamnici (apud Gemz), ki si ga je protipravno postavil neki Leopold na samostanski zemlji.⁸⁸

Ker se med vsemi cerkvami na mariborskem teritoriju prva omenja cerkev v Kamnici, so bili mnogi mnjenja, da je bil sedež pražupnije za omenjeno območje pri tej cerkvi, od katere naj bi ga v 12. stol. prenesli v novo naselje pod gradom v Mariboru.⁸⁹ Zgodovinarji so svojo trditev opirali na dejstvo, da se cerkev v Kamnici omenja že konec 11. stoletja in da njen patrocinijski razodeva njeno visoko starost. Cerkev se resda omenja v listini, ki jo Fr. Kos datira v čas med leta 1096 in 1105 in s katero prošt salzburške cerkve Hartwig podarja šentpavelskim benediktincem poleg druge posesti na levem bregu Drave tudi svoj dvor in cerkev s posestvi, podložniki, njivami in vinogradi in drugimi rečmi (curtem illam et ecclesiis ad Gamniz cum prediis atque mancipiis, agris et vineis cunctisque), vendar beseda »ecclesia« ne pomeni nujno že župne cerkve.⁹⁰ Glede na to, da je bila v naših krajih župnijska organizacija v celoti izvedena šele v 12. stoletju in da je romanski kulturni prostor stal že sredi stoletja pod gradom mogočnih Spanheimov, lahko trdimo, da je bil sedež pražupnije za mariborsko območje na levem bregu Drave v Mariboru, in to že v prvi polovici ali pa najkasneje sredi 12. stoletja.⁹¹ Ker se kamniški župnik omenja v listini, ki je nastala v času med leti 1193 in 1220, s čimer je v kraju dokazana župnija, bi kvečjemu smeli v obeh župnijah gledati pražupnije, nikakor pa ne trditi, da je bil sedež pražupnije v 12. stoletju prenesen od cerkve sv. Martina v Kamnici k cerkvi v Mariboru.⁹² V zgoraj omenjeni listini prepušča kamniški župnik šentpavelskemu samostanu vinograd in vas, kar si je po krivici prilastil (... »isti sunt testes compositionis inter monasterium sancti Pauli et plebanum de Gamniz de uinea et uilla quam idem plebanus iniuste habuerat«).⁹³

Kamniška župnija je imela že v srednjem veku tri podružnice: 1352 se omenja cerkev sv. Urbana na slikovitem in razglednem hribu nad Kamnico,⁹⁴ leta 1391 se v virih navaja cerkev v Zgornji Kungoti,⁹⁵ 1473. leta pa pri Križu.⁹⁷ Ker so bili nekateri kraji od župne cerkve sila oddaljeni, tako npr. kraji okoli Zgornje Kungote, se je pri teh podružnicah že v srednjem veku opravljala od časa do časa služba božja. Za Zgornjo Kungoto vemo, da je imela že leta 1510 svoje pokopališče.⁹⁶ Vizitacija iz leta 1545 navaja za vse tri podružnice opravilo

⁸³ Gradivo IV, št. 71, str. 43.

⁸⁴ Gradivo IV, št. 470, str. 237.

⁸⁵ Gradivo IV, št. 681, str. 347.

⁸⁶ Gradivo IV, št. 840, str. 421.

⁸⁷ Gradivo IV, št. 838, str. 420.

⁸⁸ Gradivo IV, št. 851, str. 425.

⁸⁹ Fr. Kovačič, o. c., str. 71. M. Ljubša, Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II., ČZN XIX, 1924, str. 67.

⁹⁰ Gradivo III, št. 408, str. 240.

⁹¹ Prim. J. Mlinarič, Mariborska župnija, str. 234.

⁹² Fr. Kovačič, o. c., str. 71.

⁹³ Gradivo IV, št. 839, str. 420. Prim. tudi: W. Friesacher, o. c., str. 257.

⁹⁴ Zemljiške gospodščine, str. 86.

⁹⁵ Fr. Kovačič, o. c., str. 72.

⁹⁶ Zemljiške gospodščine, str. 86.

⁹⁷ Ign. Orožen, Das Bisthum und die Diöcese Lavant l. Marburg 1875 (v nadaljnjem besedilu: Or. I.), str. 584.

na vsakih štirinajst dni,⁹⁹ tista iz leta 1703 pa pri bližnjem Urbanu dvajsetkrat letno, pri bolj oddaljenem Križu in Zgornji Kungoti pa vsako tretjo nedeljo.¹⁰⁰ Zaradi teritorialne razsežnosti župnije sta se v 2. polovici 18. stol. iz nje izločili dve samostojni postojanki, Zgornja Kungota je dobila svojega stalnega kurata leta 1761, župnija je postala 1822. leta, pri Križu pa je bila ustanovljena lokalija 1786 ter bila leta 1891 povzdignjena v župnijo.¹⁰¹ Cerkev pri Urbanu pa je ostala do danes podružnica kamniške župnije.

Kamniška župnija je pred izločitvijo omenjenih postojank imela zelo obsežen teritorij, na katerem je bilo posejanih veliko število majhnih zaselkov, strnjena naselja so predstavljali le kraji Kamnica, Bresternica in Zgornja Kungota. Župnijska meja je v začetku novega veka in pred izločitvijo Zgornje Kungote in Križa tekla na jugu po Dravi, in to od izliva potoka, ki dela mejo med Rošpohom in nekdanjo Krčevino ali Vinarji in koroškim predmestjem Maribora in ki se je nekdanj imenoval Gangersbach, pa do nekdanjega gradiča v Srednjem (Praedium Lavantium). Od tod se je meja povzpela na vrh Slemenca, šla nekaj časa po njem do gorskega hrbta, ki se razteza med Križem in Duhom, nato pa je tvoril mejo potoček, ki izvira pod omenjenim gorskim hrbtom, pa tja do Pesnice pri Juriju. Od tam je tekla meja najprej po levem bregu Pesnice za Zgornjo Kungoto do Svečinskega potoka, nato pa čez ta potok ob Škriljeniku k Pesnici pri Spodnji Kungoti, prekoračila potok Pesnico v jugozahodni smeri in šla do izvira Vinarskega potoka ter ob njem do omenjenega Gangersbacha.¹⁰² Po izločitvi obeh postojank v 18. stoletju pa so v območju župnije ostali le še kraji Kamnica, Bresternica, Jelovec, večina Rošpoha in tretjina Šobra, kar je pred drugo vojno štelo 2700 prebivalcev.¹⁰³

Iz obdobja srednjega veka poznamo, žal, po imenu le štiri kamniške župnike. Prvi je Jurij (dominus Georgius plebanus in Gaentz), ki ga omenja šentpavelski urbar iz časa 1371/72,^{103a} drugi je Nikolaj (Nicla pharrer ze Gämptz), ki se pojavi v listini z dne 7. novembra leta 1378 in ki je po vsej priliki identičen s kaplanom beneficija sv. Katarine v Mariboru iz leta 1367.¹⁰⁴ Tretjega župnika Kolomana poznamo iz listine iz leta 1450, s katero se s privoljenjem le-tega (Colomani eiusdem ecclesie parrochialis in Gembs rectoris) ustanavlja v kamniški cerkvi večna maša.¹⁰⁵ Četrty pa je Janez Lichtenwaldner, ki se omenja skupaj s svojim kaplanom Jurijem leta 1461, pet let kasneje pa se že omenjata kot nekdanji župnik in kaplan.¹⁰⁶ Leta 1483 se navaja »dominus Georgius de Gämbs«, za katerega pa ne vemo, ali je bil doma iz Kamnice ali pa je bil tam župnik ali kaplan.¹⁰⁷

V srednji vek sega v Kamnici ena izmed zanimivih in njenih zelo starih bratovščin, tj. bratovščina rešnjega telesa, ki je bila sila premožna in je v cerkvenem življenju kraja odigrala precejšnjo vlogo. Ta bratovščina je izpričana za leto 1450, ko so Andrej Goldner, duhoven salzburške nadškofije in prošt bratovščine sv. Duha iz Maribora, in njeni udje skupaj z njo ustanovili z dovoljenjem mariborskega župnika Wolfganga Wurma, učitelja kanoničnega prava, pri oltarju sv. Miklavža v kamniški župni cerkvi dnevno mašo. Pravico do prezentacije kandidata za kaplansko mesto je imela po ustanovni listini bratov-

⁹⁹ Vizitacija iz leta 1545 (prepis v SLA, rokopis št. 1229).

¹⁰⁰ Or. I., str. 584 in 585.

¹⁰¹ Fr. Kovačič, o. c., str. 72, 334, 423.

¹⁰² Tipkopis V. Munde o zgodovini Kamnice, str. 51 in Or. I., str. 47.

¹⁰³ Ibidem, str. 183.

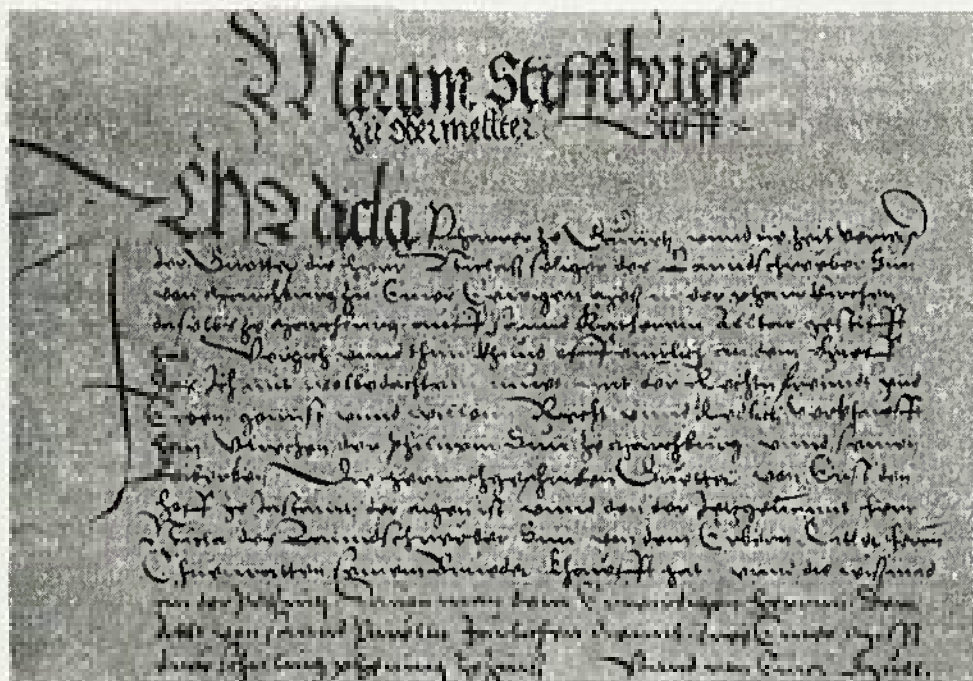
^{103a} W. Fresacher, o. c., str. 257, št. 1248.

¹⁰⁴ Mmk II, 155, 157. Prlm. J. Milnarč, Beneficiji, str. 75.

¹⁰⁵ Orig. perg. listina z dne 21. julija 1450 v SLA. Listina z dne 25. februarja 1450 (Mmk II, 159-161). »Colman pharrer zu Gämbs«.

¹⁰⁶ Tipkopis V. Munde, str. 23 in 30.

¹⁰⁷ Mmk II, fol. 189.

Faksimlje strani dokumenta iz leta 1378 z imenom kamniškega župnika Nikolaja. (Mariborska mestna knjiga II, fol. 156 v Stajerskem deželnem arhivu v Gradcu.)

ščina iz Kamnice, ki ga je prezentirala tamkajšnjemu župniku, ta pa salzburškemu nadškofu. Kaplanu je bilo odkazano stanovanje in vsa oskrba v kamniškem župnišču, zato pa je poleg svojih obveznostih, ki jih je imel do bratovščine, moral biti v pomoč župniku, ni pa smel opravljati nobenih župnijskih funkcij. Za povračilo za oskrbo kaplana je župnik dobil dva vinograda ter les s pravico do paše v kamniški župniji. Kaplan pa je dobil v hasnovanje dva vinograda pri Kamnici.¹⁰⁸ To ustanovo je potrdil salzburški nadškof Friderik (1441–1452) z listino z dne 21. julija 1450.¹⁰⁹ Ta bratovščina pa ni v času protestantizma zamrla, kot to domneva V. Munda in naj bi bila kasneje ponovno ustanovljena,¹¹⁰ saj nam o njej pričajo dokumenti vsega 16. stoletja.¹¹¹

Do precejšnjih sprememb je prišlo v cerkvenem pogledu na ozemlju nekdanje mariborske pražupnije z inkorporacijo mariborske župnije krški škofiji leta 1506. Inkorporacija krški škofiji je imela ne samo za mariborsko župnijo kot tako, ampak tudi za župnije, ki so se iz nje izločile, tj. Kamnico, Selnico in Sv. Peter pri Mariboru, daljnosežne posledice. Medtem ko je do leta 1506 mariborski župnik predlagal krajevemu ordinariju salzburškemu nadškofu kandidate za mesto vikarjev omenjenih župnij,¹¹² pa je imel to pravico odslej krški škof, saj je bil ta odslej dejanski mariborski župnik, v čigar imenu so župnijo upravljali njegovi vikarji. Zaradi različnega tolmačenja listine o inkorporaciji je prihajalo v mnogih zadevah (potrditev vikarjev in njihovo ustoličenje, vizitacije itd.) do dolgih in ostrih sporov med krško škofijo ter

¹⁰⁸ Mmk II, 159–161. O bratovščinah reš. telesa prim. Fr. Kovačič, o. c., str. 228–230.

¹⁰⁹ Orig. perg. listina v SLA.

¹¹⁰ Tipkopis V. Munde, str. 93 sl.

¹¹¹ Arhiv škf LXII 4a in 4b. Mmk I, fol. 49

¹¹² »Item Ecclesia in Gambs. Collator Plebauus in Marchburg.« (XV. stol.) (Nolizenblatt der

ordinarijem in njegovim generalnim vikarjem za to območje sekovskim škofom.¹¹² Spor zaradi mariborskega območja je trajal do konca 18. stoletja, ter je bil dokončno spravljen s sveta z letom 1859, tj., z letom prestavitve sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor,¹¹⁴ ko je inkorporacija prenehala.

Cerkev v Zgornji Kungoti se sicer navaja že za leto 1391, toda prve, sicer skromne podatke imamo šele iz leta 1510. Tedaj je namreč lavantinski škof Lenart I. Peverl (1508—1536) posvetil tamkajšnjo cerkev in pokopališče. Cerkev je tedaj imela dva oltarja, katerih eden je bil posvečen sv. Kunigundi, apostolu Petru, Janezu Krstniku in Boštjanu, drugi pa sv. Križu, Mariji in Ahačiju.¹¹⁵ Leta 1517 pa naj bi bila posvečena druga kamniška podružnica namreč pri Križu.¹¹⁶ Tri podatke imamo za kamniško cerkev za leti 1517 in 1518. 2. aprila leta 1517 je mariborski provizor Vid Kastner prezentiral po smrti duhovnika bamberske škofije Lovrenca Mongolta duhovna ljubljanske škofije Lenarta Paradiža za mesto beneficiata pri Miklavževem oltarju v kamniški župni cerkvi.¹¹⁷ Leta 1518 je Katarina iz Kamnice podelila cerkvi za obhajanje obletnice svoj vrt v Kamnici.¹¹⁸ Naslednje leto sta Kamničana Ulrik Reuter (Rewter) in njegova žena podelila tamkajšnji cerkvi svoj vinograd s pogojem, da morata župnik in kaplan ob sobotah opravljati določene molitve. Cerkveni ključarji so dolžni dajati župniku vsako leto ob Jurjevem po 9 šilingov, cerkovniku pa po 24 pfenigov.¹¹⁹ Pred 3. marcem 1526 je bil kamniški vikar Wolfgang Kalperger (ali Kalpartzer), saj je na ta dan krški škof po prostovoljni resignaciji (post liberam resignationem) omenjenega prezentiral na mesto kamniškega vikarja Nikolaja Glogknitzerja,¹²⁰ ki se leta 1536 navaja kot selniški župnik.¹²¹

V letu splošne cerkvene vizitacije 1528 je bil kamniški župnik Nikolai Grosman. Deželnoknežja komisija je prišla v Maribor, kamor so bili poklicani duhovniki in cerkveni ključarji ter nekateri župljani z območja župnij na levem in desnem bregu Drave, na četrtek 2. julija.¹²² Iz Kamnice so z župnikom prišli štirje kaplani Štefan Wolf, Kozma Lakner,^{122a} Boštjan Nageli in Lovrenc Paumgartner, župan Ulrik Reiter, dva cerkvena ključarja in osem drugih župljanov. Glede verske prakse ni bilo nobenih pripomb, pač pa so zabeležene v zapisniku nekatere pritožbe. Župnik se je namreč pritožil, da ljudje pri podružnicah ne dajo hrane kaplanom, kadar pridejo le-ti opravljat bogoslužje. Komisija je odločila, naj pač kaplani, če se jim za opravljanje službe ne daje ne hrane ne denarja, ostanejo doma. Župljani so se pritožili, da cerkveni ključarji ne polagajo letnih računov in da je večasih bilo pri župnji več duhovnikov. Župniki se tudi prehitro menjavajo ter vsak odpelje s seboj, kar pač more, poslopij pa nihče ne popravlja.¹²³

Leta 1532 so Turki opustošili tudi cerkev in pokopališče in je zato lavantinski škof 21. oktobra 1535 posvetil cerkev (consecrauit totam ecclesiam parochialem S. Martini in Gambss) in v njej tri oltarje, ki so jih Turki razdejali

¹¹² J. Richter, o. c., str. 211 sl.

¹¹³ Ibidem, str. 212.

¹¹⁴ Ibidem, str. 204.

¹¹⁵ Or. I., str. 584.

¹¹⁶ Or. I., str. 57.

¹¹⁷ Or. I., str. 583.

¹¹⁸ Orig. pap. listina z dne 25. junija 1518 v Arhivu SLP.

¹¹⁹ Orig. pap. listina z dne 29. septembra 1519 v SLa.

¹²⁰ Arhiv kšk fasc. X 1.

¹²¹ J. Milnaric, Župnija Selnica (lipkops).

¹²² Fr. Kovačič, o. c., str. 254.

¹²³ Leta 1520 je bil kaplan kamniške bralovščine Gasper Lakner (Caspar Lagkhner) (Mmk 1, fol. 48).

^{122a} Or. I., str. 578-579.

(omnia per turcas deuastata). Iz zapisnika je razvidno, da je cerkev tedaj imela tri oltarje: glavnega sv. Martina ter dva stranska, enega posvečenega Mariji, Ani in dvanajsterim apostolom, drugega pa Miklavžu. Škof je blagoslovil tudi dva zvonova in birmal okoli 150 ljudi.¹²⁴

Po Ign. Orožnu je bil do leta 1540 vikar v Kamnici Rupert Lingnitsch,¹²⁵ ki ga poznamo iz pritožbe na krškega škofa Antonija pl. Salamanca-Hoyosa (1526—1551) zoper Adama Holenškega, ki se je nasilno polastil župnijske hube pri Križu.¹²⁶ Leta 1543 je vikar Matija Widmair napovedal dohodke, ki so bili kaj skromni: čistega denarja je bilo letno samo 60 kr in 3 pfenige, od žita pro-sene desetine 15 graških četrti, ovsu osem in pol enake mere, pšenice štiri četrte, rži pet graških četrtov, moštne desetine štiri avstrijska vedra po 42 litrov, gornine dve avstrijski vedri, namesto oddaje sira (kässgelt) pa 20 pfenigov.¹²⁷

V času cerkvene vizitacije leta 1545 je bil kamniški vikar Peter Nachtigall, ki je identičen s Petrom Slavičem, kot to pravilno ugotavlja Ign. Orožen.¹²⁸ Mož je bil leta 1542 beneficiat pri oltarju sv. Ruperta v mariborski župnijski cerkvi, od leta 1543 ter najdalje do 1567 župnik v Kamnici.¹²⁹ Ign. Orožen navaja, da je bil Slavič za mesto vikarja prezentiran že 26. novembra 1540,¹³⁰ kar pa je očitna pomota in je morda pravilen le mesec in dan. Vizitacijski zapisnik iz leta 1545 je prvo detajlno poročilo o spiritualijah in temporalijah kamniške župnije in ga bomo zato podali v celoti. Župnik je Peter Nachtigall, ta ima tudi beneficij sv. Ruperta, ki so mu ga podelili mariborski meščani ter mu dali v hasnovanje tri vinograde, ki dajejo letno po šest štrtinov (nad 3000 l) vina, zato pa je beneficiat dolžan brati tedensko po namenu ustanoviteljev po dve maši. Pred leti je imela Kamnica tri duhovne, ki jih pa zdaj zaradi nizkih dohodkov ni moč dobiti. Služba božja se v župnijski cerkvi opravlja redno vsako nedeljo in praznik, pri podružnicah pa dvakrat mesečno. Cerkvena ključarja Jurij Heber in Primož Flajšhaker nista zoper župnika imela nobene pripombe in pritožbe. Župnišče je bilo tedaj leseno in v slabem stanju, slaba je bila tudi cerkvena streha. Od opreme navaja zapisnik med drugim šest mašnih plaščev, dva srebrna in pozlačena keliha ter srebrn križec. Župnišče tedaj ni imelo ne pristave ali zemlje, da bi moglo gojiti živino. Župnik je imel letno telo dohodke: v denarju 6 funtov, 9 šilingov in 18 pfenigov, 3 graške četrte pšenice, tri vedra gornine in dva kopuna. Bera sira je na voljo kaplanu. Z omejenimi dohodki mora vzdrževati župnik sebe ter še obdelovati vinograde. Cerkev sama pa je imela v tem času letno po 33 funtov in 9 pfenigov dohodkov v denarju in 15 štrtinov (okoli 8000 l) vina. Iz teh dohodkov so morali cerkveni ključarji izdati letno po 23 funtov za obdelovanje vinogradov, osem funtov za vzdrževanje večne luči in druge potrebe. Pri cerkvi je tudi mesto za dva beneficiata, za beneficiata pri oltarju sv. Miklavža ter za kaplana bratovščine rešnjega telesa. Ker kaplan beneficija sv. Miklavža od dohodkov z dveh vinogradov, ki so dajali letno okoli sedem do osem štrtinov (okoli 4000 l) vina, ni mogel živeti, so cerkveni ključarji vzeli oba vinograda in iz njihovih dohodkov dajejo kaplanu letno po tri funte, za kar bere le-ta tedensko po dve maši. Bratovščina rešnjega telesa ima dva vinograda, ki sta leta 1544 dala osem štrtinov in dva soda vina, v Kamnici pa svojo hišo. Zbirka od udov bratovščine znaša letno šest šilingov, čistih dohodkov pa je bilo leta 1544 13 funtov, 6 šilingov in 21 pfenigov, s čimer mora bratovščina skrbeti za razsvetljavo in obde-

¹²⁴ Or. I., str. 579.

¹²⁵ Or. I., str. 583.

¹²⁶ Arhiv K&K brez sign.

¹²⁷ Imenjska cenitev iz leta 1543 v SLA 113.

¹²⁸ Or. I., str. 583.

¹²⁹ J. Mlinarič, Beneficiji, str. 81.

¹³⁰ Or. I., str. 583. Verjetno je napačna le letnica, ki bi se morala glasila 1543.

lovati vinograde. Pred leti je imela bratovščina lastnega kaplana, zdaj pa župnikov kaplan opravlja predpisane obrede, za kar ima letno dva štrtina (nad 1000 l) vina.

Pri podružnici na Urbanu sta tedaj bila cerkvena ključarja Lovrenc Kren in Lenart Trampuš. Cerkev je imela tri vinograde, ki so dali leta 1544 dvanajst štrtinov (nad 6000 l) vina, duhovnom pa so za opravljanje obredov morali dati letno po 3 funte, za obdelovanje vinogradov pa 37 funtov. Podružnica ni imela ornatov, ampak si jih je morala sposojati v župnijski cerkvi, pač pa je imela srebrn in pozlačen kelih. Cerkvena stavba je bila v zelo slabem stanju in so jo tedaj pričeli popravljati. Pri Križu se omenjata cerkvena ključarja Primož Satler in Matej Dabeil(?). Cerkev je imela dva vinograda, ki sta ob dobrih letinah dajala po štiri štrtine (nad 2000 l) vina. Iz prodaje le-tega so obdelovali vinograde, vzdrževali razsvetlavo in nabavljali potrebno opremo. Cerkvena stavba je v slabem stanju, od inventarja pa se omenja srebrn in pozlačen kelih. Tudi ta podružnica tedaj ni imela nobenega ornata. Pri podružnici v Zgornji Kungoti sta bila cerkvena ključarja Baltažar Kaufernigl in Marko Halbing. Podružnica je imela od vseh cerkva največ vinogradov, in to kar šest, ki so dajali letno po dvanajst štrtinov vina. Za obdelavo vinogradov so izdali letno po 30 funtov. Cerkvena stavba je bila lesena in v slabem stanju. Inventar izkazuje dva mašna plašča in dva keliha.¹³¹

V letih 1545 do 1553 je bila kamniška župnija v rokah mariborskega magistrata. Po turškem pustošenju leta 1532 so bile uničene cerkvene stavbe, zavrt gospodarski razvoj, a tudi reformacija je že delno zajela mesto in bližnjo okolico. Posledica tega je bila, da je bilo gospodarsko stanje mariborske župnije in iz nje izločenih vikariatov popolnoma na tleh. Izdatki za popravila so bili veliki, dohodki majhni, pa tudi duhovnikov je bilo spričo napredujočega luteranstva že težko dobiti. Zato se je krški škof Antonij vsekakor hotel znebiti mariborskega območja in je 24. aprila 1545 sklenil z mariborskim mestom pogodbo, s katero je mestu prodal župnijo z vsemi vikariati. Magistrat je imel odslej popolno oblast nad župnijo ter vikariat v Kamnici, pri Sv. Petru in v Selnici ter tudi pravico do prezentacije kandidatov (*ius praesentandi*) za vikariatska mesta. Ta pogodba pa je bila preklicana šele po osmih letih na odločno zahtevo salzburškega nadškofa Ernesta in kralja Ferdinanda.¹³² Peter Slavič se omenja kot kamniški župnik poslednjič leta 1555, ko mu je šentpavelski opat Jakob (1550—1558) dal v zakup po kupnem pravu kmetijo v šentpavelskem kamniškem uradu.¹³³ Bil pa je lahko vikar najdlje do leta 1567, ko se omenja že nov, to je Blaž Termec.

Leta 1567 je bil kamniški župnik Blaž Termec, od leta 1580 beneficiar pri oltarju Marije Magdalene v mariborski župni cerkvi.¹³⁴ 24. aprila 1567 ga je za dobo treh let krški škof Urban Sagstetter (1556—1573) postavil za oskrbnika nad svojimi vinogradi pri Kamnici. V pogodbi, ki jo je z njim sklenil, je bilo rečeno, da mora Termec skrbeti, da bodo vinogradi v redu obdelani, če pa bo potreboval v ta namen denarja, ga mora zahtevati od glavarja v Strassburgu. Vikar je bil tudi dolžan predložiti škofu letni obračun, škof pa mu je za nagrado obljubil letno po deset funtov.¹³⁵ V Termečevem času je prišlo tudi do sporov med bratovščino rešnjega telesa in mariborsko župnijo ter krško škofijo. Škof namreč ni hotel dati bratovščini v zakup po kupnem pravu kaplanske

¹³¹ Vizitacija 1545 (prepis v SLA, rokopis št. 1229).

¹³² J. Richter o. c., str. 213 sl.

¹³³ Orig. pap. listina z dne 19. novembra 1555 v Arhivu StP.

¹³⁴ J. Milnarič Beneficij, str. 86.

¹³⁵ «Actus omnes circa spiritualia et temporalia in districtu Marburg ex ex archiepis episcopali Gurcensi collecti» (Arhiv kšk fasc. X2).

hiše, ki so jo leta 1532 požgali Turki, pa jo je nato soseska pozidala na svoje stroške. Ker pa niso imeli listine o zakupu, za katero so prosili že prejšnja dva škofa, jim je mariborski župnik delal težave.¹³⁸

Naslednji znani župnik je bil Boštjan Faschang, ki pa je lahko bil v Kamnici le leto dni, saj je leta 1576 resigniral na župnijo v Jarenini, kjer se omenia kot župnik že leta 1568.¹³⁷ 10. februarja 1577 pa je že resigniral na kamniško župnijo.¹³⁸ Faschang je resigniral na župnijo vpričo mariborskega beneficiata Blaža Termeca in kamniških kaplanov Jakoba Presingerja in Baltazaria Mušiča. Na župnijo je prostovoljno resigniral, svoj korak pa utemeljil z dejstvom, da je župnija sila revna, da je ob nastopu svoje službe našel takó župnišče kot vsa ostala poslopja v razpadu ter je moral vse zdrževati na svoje stroške (*ex meis propriis*) in je zaradi tega prišel skoraj na beraško palico (*fast alda zu einem petler worden*). Faschang je resigniral na svoje mesto v korist Janeza Mihata,¹³⁹ ki ga še 27. januarja istega leta srečamo kot župnika pri Lovrencu na Pohorju.¹⁴⁰ Še istega dne, ko je Faschang podal resignacijo na svoje mesto, je prosil zanj Janez Mihata, obenem pa se opravičil krškemu škofu, da ne more osebno v Strassburg. Pot je namreč dolga in povezana z velikimi stroški, župnija je revna, stavbe potrebne popravila, vinogradi pa temeljite obdelave. Mihata škofu obljublja, da se bo v vsem ravnal po določilih katoliške cerkve (*protestantizem!*) ter bo stopal po stopinjah svojih predhodnikov (*in vestigiam meiner antecessoribus zu tretten*) in skrbel za škofove vinograde, kot so to njegovi predhodniki.¹⁴¹ Toda tudi z Mihatom župnija ni imela sreče, ker je bil vikar le leto dni, saj se je že 25. aprila 1578 na skrivaj umaknil v Jarenino.¹⁴²

Tudi če pregledamo vrsto dokumentov v zvezi z omenjenim vikariem, si ne moremo ustvariti prave podobe o njem in njegovem nasledniku. Mariborski župnik Jurij Žehel (1554—1586) mu je bil sila gorak ter je forsiral svojega znanca Ivana Gačnika, tako da je možno, da je Mihata postal v Kamnici žrtev snetk. Tudi župljani so se pokazali v kaj čudni luči, saj so naiprei Gačnika tožili krškemu škofu in v svoji pritožbi navedli cel register njegovih grehov, mesec dni zatem pa so ga že hvalili in prikazali Mihata v najgrši luči. 5. februarja je Mihata naslovil na krškega škofa pismo, v katerem ga prosi, naj mu pusti župnijo, saj je v zemljo vložil veliko svojega denarja, in če bo moral oditi, bo utrpel veliko škode. Sporoča mu, da je mariborski župnik Žehel 26. januarja privedel v Kamnico novega vikarja Ivana Gačnika, ki ga je po njegovem mnenju podkupil. Gačnik je po Mihatovem mnenju luteranec (*sektisch*), saj ni hotel blagosloviti vode in oznaniti svečnice.¹⁴³ Žehel pa je gnal pravo gonjo zoper Mihata in ga pri škofu tožil, da ima le red subdiakonata, da torej sploh ni posvečen, da je bil na božični večer pri obredih pijan in da je njegov učitelj prepeval luteranske pesmi (*luterische lieder*).¹⁴⁴ Žehlu pa do 26. marca še ni uspelo pridobiti župljanov na svojo stran, saj ti v pismu na krškega škofa hvalijo dosedanjega vikarja in se pritožujejo nad Gačnikom. Pravijo, da za Gačnika dobro vedo, da je luteranec (*sektisch*), da je bil poročen, zaradi česar ga je imel arhidiakon v Gratweinu dolgo zaprtega. Prosiijo, naj jim škof Mihata pusti, Gačnika pa od-slovi.¹⁴⁵ Niti mesec zatem pa popolnoma drugačna pesem! V pismu v Strass-

¹³⁸ »Ist auch in des Turkhen überzug des verschinen 1532 jars diese caplans behausung anss dem grundt abgeprenndt« (Arhiv kšk LXII 4b).

¹³⁷ Or. I., str. 608.

¹³⁸ Arhiv kšk LXII 4b.

¹³⁹ Mož se piše na najrazličnejše načine, običajno Michal, Mischal in Mischel.

¹⁴⁰ Dokument z dne 27. januarja 1577 v kšk LXII 4b.

¹⁴¹ Arhiv kšk LXII 4b.

¹⁴² Arhiv kšk LXII 4a.

¹⁴³ Arhiv kšk LXII 4b.

¹⁴⁴ Pismo z dne 20. marca 1578 (Arhiv kšk LXII 4a).

¹⁴⁵ Pismo z dne 28. marca 1578 krškemu škofu (Arhiv kšk LXII 4a).

burg pravijo župljani, da so z Gačnikom zelo zadovoljni, da se ta ravna po katoliškem nauku ter skrbi za škofove vinograde kot nihče pred njim. Mihata je baje vnesel razdor v župnijo, in če bo šlo tako naprej, bo prišlo celo do prelivanja krvi in do upora (pundt), s prižnice jih zmerja, ima velike dolgove ter zvleče vse v Jarenino, kjer misli prevzeti župnijo. Župljani se tudi pritožujejo, da jim Žehel ne stoji več ob strani, in če ga prosijo za pomoč, jim jo odkloni z izgovorom, da ga Mihata nič ne zanima.¹⁴⁶ Od kod nenadoma taka sprememba pri Žehlu? Krškemu škofu pa je bilo teh peripetij dovolj in je župljanom odgovoril, da bo odslovil tako Mihata kot Gačnika in jim poslal drugega, pri čemer izrecno navaja, da takega, ki je večš slovenščine.¹⁴⁷ Žehlu pa je škof naročil, naj Mihata prime in ga ima tako dolgo zaprtega, da bo poravnal vse dolgove.¹⁴⁸ 25. aprila je Žehel odgovoril škofu, da Mihata ne more aretirati, ker je ta s svojimi skrivoma odšel iz Kamnice v Jarenino, kamor si pa ne upa, saj so tam »an meisten die aufrierischen vnd rebellischen pauren«.¹⁴⁹ Za vse te peripetije pa je izvedel tudi ordinarij salzburški nadškof Janez Jakob ter je v tej zvezi 4. novembra leta 1578 pisal krškemu škofu. V pismu se pritožuje nad nastavitvami vikarjev v Kamnici in naroča, da je treba prezentirati na to mesto sposobne vikarje, kar se že nekaj časa ne dogaja, vrhu tega tudi sedanji vikar ni prejel njegove konfirmacije. Ordinarij v pismu tudi naroča, naj škof blagoslovi cerkev pri Križu, ki je bila pred mnogimi leti razrušena (das vor vil jaren des heiligen creiz zerstört kirchlein), ki pa so jo župljani pozidali, in naj tod birmuje.¹⁵⁰

Naj omenimo, da je iz tega obdobja, in sicer iz leta 1579, ohranjen najstarejši letni obračun za cerkev v Zgornji Kungoti. Iz njega je razvidno, da je podružnica tedaj imela tri vinograde, pri Lučanah, Škriljeniku in na Kozjaku. Cerkev je imela 157 funtov dohodkov, ki jih je prejemale v prvi vrsti od vinogradov, nekaj malega tudi od miloščin. Največ izdatkov je bilo za obdelovanje vinogradov, nekaj za plačilo duhovnom za opravljanje obredov, za južine pri proščenjih, za maniša popravila pri cerkvi in za tamkajšnjega cerkovnika in učitelja iz Kamnice.¹⁵¹

Od 1588 do 1591 je bil v Kamnici vikar Gašpar Ornič, ki je svoj revez krškemu škofu podpisal v Strassburgu 16. januarja.¹⁵² Po resignaciji je 24. aprila 1591 odšel za župnika k Sv. Petru pri Mariboru. Krški škof mu je novo župnijo izročil s priznanjem, da je v Kamnici zvesto služil.¹⁵³ Orničev naslednik je bil Matija Zink, ki pa je na župnijo resigniral že leta 1593.¹⁵⁴ Zanimivo pa je, da se v inventarju, ki sta ga 24. aprila 1592 sestavila mariborski župnik Anton Manikor (1587—1601) in Zink, slednji imenuje »angehender pfarer«.¹⁵⁵ Ali gre za pomoto v letnici? Zink pa vsekakor ni bil več vikar v Kamnici 15. februarja 1593.¹⁵⁶

V naslednjih dveh letih od 1593 do 1595 je bil kamniški vikar Erhard Tenck. Mož je bil v letih od 1581 do 1592 beneficiat sv. Katarine v mariborski župni cerkvi,¹⁵⁷ leta 1592 beneficiat sv. Ruperta v isti cerkvi, 1584 pa je bil župnik na admontski župniji v Jarenini, od koder so ga odstranili leta 1589.¹⁵⁸

¹⁴⁶ Pismo z dne 15. aprila 1578 krškemu škofu (Arhiv kšk LXII 4a).

¹⁴⁷ Pismo z dne 20. aprila 1578 krškega škofa župljanom (Arhiv kšk LXII 4a).

¹⁴⁸ Pismo z dne 20. aprila 1578 krškega škofa J. Žehlu (Arhiv kšk LXII 4a).

¹⁴⁹ Arhiv kšk LXII 4a.

¹⁵⁰ Arhiv kšk fasc. X/1. Mihata je bil 1598 župnik pri Wolfsbergu (Arhiv StP 201/603).

¹⁵¹ Fond župnije Zgornja Kungota (PaM).

¹⁵² Arhiv kšk fasc. X/1.

¹⁵³ J. Minarič, Župnija Sv. Peter, str.

¹⁵⁴ Perg. listina z dne 15. februarja 1593 v Arhivu kšk fasc. X/1.

¹⁵⁵ Arhiv kšk fasc. IX.

¹⁵⁶ Arhiv kšk fasc. X/1.

¹⁵⁷ J. Minarič, Beneficij, str. 81.

¹⁵⁸ Op. I., str. 608. Prim. J. Minarič, Beneficij, str. 70.

Tencku je na njegovo prošnjo podelil 15. februarja 1593 kamniško župnijo škof Krištof Andrej baron Spaur (1573—1603).¹⁵⁹ Tenck je bil sila nesrečna osebnost, deloma po svoji krivdi, deloma pa zaradi ozkosrčnosti nekaterih ljudi tistega časa. Mož je povsod naletel na težave, in tako je tudi v Kamnici v kratkem času svojega službovanja imel proti sebi tako posvetno kot duhovno gosposko. V svojem obupu je celo prosil krškega škofa, naj ga odveže duhovniške službe. 18. decembra 1594 se je obrnil s prošnjo na sekretarja krškega škofa Krištofa Franka s prošnjo, naj bi se določila od krške škofije komisija, ki naj bi preučila, ali so vsi očitki, ki lete nanj, res osnovani. V pismu priznava, da ima pri sebi ženo, ki jo je že nameraval odsloviti, kot je to vizitatorju obljubil, toda kako naj ubogo ženo z otrokom vrže tako rekoč na cesto.¹⁶⁰ Tenckov najhujši sovražnik, ki ga je vsekakor hotel odstraniti s kamniške župnije, je bil sekovski komisar Jurij Kobel (Cobellius). Po zatrdilu Tencka je vzroke za to silno sovraštvo iskati le v osebnih razlogih. Komisar je šel celo tako daleč, da ga je z zvijačo zvalil v župnišče v Mariboru in ga imel tam tri dni zaprtega.¹⁶¹ 22. decembra istega leta je Tenck naslovil na krškega škofa pismo s prošnjo, naj ga razreši duhovniške službe, češ da je bil v ta stan prisiljen, da ni dovolil učen, skratka se ne počuti več sposobnega opravljati svojo službo. V pismu je tudi prosil, naj škof pošlje komisijo, ki ho preučila njegov primer.¹⁶² Škof mu je nato v pismu zagotovil svojo pomoč in mu zatrdil, da je pri sekovskem škofu ukrenil že vse potrebno, da bo Tenck imel odslej mir.¹⁶³ 9. januarja 1595 je škof ponovno pisal Tencku ter mu svetoval, naj si izbere nekaj poštenih duhovnov, ki bodo prisegli, da so vsi očitki, ki lete nanj, le obrekovanja.¹⁶⁴ Tenck pa je bil še islega dne odstavljen, na njegovo mesto pa je prišel Adam Piscator (Ribič), ki mu je župnijo podelil krški škof 12. novembra 1595. Piscator je še na isti dan podpisal svoj reverz v Strassburgu.¹⁶⁵ Piscatorjeva kaplana sta bila leta 1595 Jakob Geysner in Tomaž Sedlar.¹⁶⁶

1601 se navaja kot kamniški župnik Matija Ornič.¹⁶⁷ ki je bil leta 1592 župnik v Rušah,¹⁶⁸ 1599 pa v Radljah.¹⁶⁹ Za njegovega župnikovanja je v župniji opravil vizitacijo sekovski škof Martin Brenner. Ob svoji vizitaciji leta 1607 je škof očetovsko opomnil Orniča kot tudi škentpetrskega župnika Lenarta Obseria, naj odslovita svoji konkubini in naj pošteno živita, kaj posebnega pa glede njiju ni ukrenil, ker ne želi, kot je to zatrjeval, preveč posegati v pravice krške cerkve.¹⁷⁰ V pismu z dne 4. septembra istega leta je škof, ki je bil generalni vikar salzburškega nadškofa, naročil mariborskemu župniku, naj poskrbi, da bodo v njegovi cerkvi kot tudi v Selnici, pri Sv. Petru in v Kamnici na primernem mestu postavljene spovednice. Podobno zahtevo je škof postavil tudi v pismu z dne 26. septembra, kjer med drugim naroča, naj bo evharistija spravljena na spodobnem in čistem kraju, ter zaukazal uporabo salzburškega misala in poimensko navedbo heretikov deželnemu knezu.¹⁷¹ Ko je mariborski beneficiat Feliks Caesar nekje zvedel, naj bi imel škof namen Orniča odstavi (soll amouiert werden), je prosil krškega škofa Janeza Jakoba pl. Lamberga

¹⁵⁹ Arhiv kšk fasc. X/1.

¹⁶⁰ Arhiv kšk LXII 4a.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Perg. listina v Arhivu kšk fasc. XI.

¹⁶⁶ Arhiv kšk LXII 4a.

¹⁶⁷ V pismu z dne 27. oktobra 1601 (Arhiv kšk LXII 4b).

¹⁶⁸ Orig. perg. listina z dne 22. januarja 1592 v Arhivu SLP.

¹⁶⁹ Or. I., str. 89.

¹⁷⁰ Škofjski arhiv v Gradcu XIX D 20, 130—132.

¹⁷¹ Ibidem, 206. Seznam vizitacij: «Visitaciones ex parte Gurgis in Visitaciones ex parte Salisburgis» (Arhiv kšk fasc. XI:1).

(1603—1630), naj bi mu podelil kamniško župnijo, saj že deset let zvesto služi v Mariboru.¹⁷² Leta 1614 srečamo Matijo Orniča kot župnika v Rušah.¹⁷³

Naslednjega kamniškega župnika Gregorja Kolarja (Gregorius Collar) poznamo iz dopisa krškemu škofu z dne 15. januarja 1613. V tem dopisu skuša Kolar opravičiti svojo odločitev, da zapusti kamniško župnijo, obenem pa prosi za drugo, bolj primerno mesto. K njegovemu odhodu ga je sililo predvsem slabo gospodarsko stanje župnije. Po njegovih besedah je župnišče v popolnem razsulu, tako da že v bližnji bodočnosti v njem sploh ne bo mogoče več prebivati. Tudi vinogradi so bili skrajno zapuščeni, del posesti odtujen, dohodkov pa sila malo. Cerkveni ključarji so sicer hoteli župniku finančno pomagati, toda mariborski župnik Jurij Pileator (1601—1631) jim je to preprečil. Župnik je iz teh tako nizkih dohodkov moral vzdrževati samega sebe, svojo služinčad, živino in obdelovati vinograde, marsikaj pa je moral poravnati iz svojega žepa. Zaradi svoje razsežnosti bi po besedah župnika moral župnija imeti dva kaplana, tega pa ne dopuščajo nizki dohodki, kljub temu pa ima župnik kaplana, ki mu je prepustil bero. Ker so kamniški župljani predani različnim pregreham (uariis et apertis uitiiis), bi potrebovali zelo gorečega dušnega pastirja (uero et zelo pastore). Kolar je v pismu zatrjeval, da je sicer menil ostati še do konca tekočega leta, toda vsi zgoraj navedeni razlogi mu tega ne dopuščajo. Res je kmalu zatem Kolar resigniral na svoje mesto.¹⁷⁴

V letih od 1613 do 1615 je bil v Kamnici župnik Klement Geisperger (Hey-snerger, Geysperger). Mož navaja v pismu, v katerem se je potegoval za mesto vikarja, da je že tri leta slovenski pridigar in kaplan za slovensko prebivalstvo v Mariboru in da so vsi z njim zelo zadovoljni. Zanj se je zavzel tudi mariborski župnik Jurij Pileator ter ga pri krškem škofu priporoča kot najbolj primerne za to mesto. Zanimiva je tudi Pileatorjeva ugotovitev, da je za mesto kamniškega župnika primeren le tisti, ki ne pride v Kamnico s praznim žepom. Po njegovih besedah bi sicer nekateri farani radi za župnika tamkajšnjega kaplana Jurija, ki pa ga škofu odsvetuje.¹⁷⁵ Geisperger je takoj ob nastopu svoje službe želel, da krški škof vrne župniji zemljo, ki mu jo je odvzel, saj so bili župnijski dohodki kaj pičli.¹⁷⁶ Geisperger je umrl nekaj dni pred 6. februarjem 1615, njegovo zapuščino pa je popisal župnik Pileator, ki pravi, da je bila le-ta zelo pičla, saj je vikarjev brat odnesel naskrivoma marsikaj s seboj.¹⁷⁷

Za Geispergerjem je kamniško župnijo upravljal Janez Pavlin (Paulinus), ki je že po enem letu resigniral na svojo službo. Krška pisarna je 9. februarja poslala mariborskemu župniku pismo z vprašanjem, ali je Pavlin primeren za mesto kamniškega župnika. Mariborski župnik Pileator je moža očitno priporočil, saj mu je nato krški škof 17. marca podelil župnijo,¹⁷⁸ dva dni zatem pa je naročil mariborskemu župniku, naj ga instalira na mesto kamniškega župnika.¹⁷⁹ Pavlin je doživel v letu dni kar dve vizitaciji. 12. julija 1615 je po naročilu krškega škofa vizitiral ves mariborski distrikt (Maribor, Selnico, Sv. Peter in Kamnico) prošt iz Kraiga Klement Collinus de Sternstein.¹⁸⁰ 1. maja naslednjega leta pa krški pomožni škof in dominikanec Sikst Carcanus.¹⁸¹ Ob prvi vizitaciji župljani niso imeli zoper svojega župnika še prav nobene pritožbe, bili so z njim popolnoma zadovoljni, vendar se je možak

¹⁷² Arhiv kšk LXII 4a.

¹⁷³ Arhiv kšk LXII 4b.

¹⁷⁴ Arhiv kšk LXII 4b.

¹⁷⁵ Pismo J. Pileatorja z dne 9. januarja 1613 krškemu škofu (Arhiv kšk LXII 4b).

¹⁷⁶ Arhiv kšk LXII 4a.

¹⁷⁷ Arhiv kšk LXII 4b.

¹⁷⁸ Arhiv kšk fasc. XI/1.

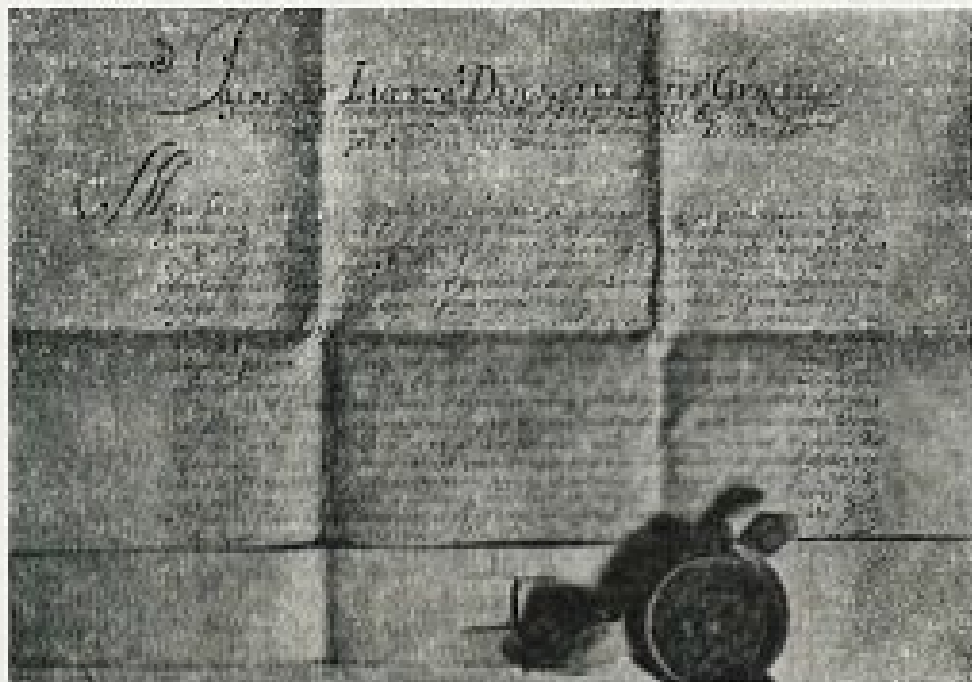
¹⁷⁹ Arhiv kšk LXII 4b.

¹⁸⁰ Arhiv kšk fasc. XI/1.

¹⁸¹ Arhiv kšk brez sign.

kmalu popolnoma spremenil. Leta 1616 so začele deževati pritožbe na vse strani, saj so bili cerkveni ključarji in nekateri drugi župljani z njim v stalnih sporih. Cerkveni ključarji so župniku očitali, da jih zmerja s prižnice, da jim ob vsaki priložnosti grozi, da včasih v treh tednih ne bere niti en samkrat maše, kadar pa ga potrebujejo, ga nikjer ne najdejo. V pritožbi se navajajo še najrazličnejši župnikovi prestopki in tudi priležništvo. Končno pa prosijo mariborskega župnika, naj doseže, da ga bo krški škof odstranil in jim poslal boljšega. Škofija je zoper Pavlina uvedla preiskavo, vendar pa se je ta zasliševanju izognil, nakar je 7. maja 1616 na pritisk na svoje mesto resigniral.¹⁸²

Po Pavlinovi resignaciji je bilo več prosilcev za mesto kamniškega vikarja. Kamniški župljani so se ogrevali za Ivana Ulrika Possenti, bivšega župnika pri Miklavžu pri Veliki Nedelji, radgonski župnik pa je prosil krškega škofa, da bi podelil to mesto duhovniku Juriju. Mesto župnika je dobil drugi, to je Jurij Viktor, ki ni bil župnik niti eno samo leto.¹⁸³ 7. februarja so prišli v Kamnico komisarji Štefan Walkun, šentpetrski župnik Jurij Barešič in selniški Lenart Furlanič z nalogo, da instalirajo novega župnika. Instalacijo pa je preprečil tamkajšnji kaplan, ki je morda želel postati župnik, pa mu to ni uspelo. Ko so se komisarji lotili dela, je omenjeni kaplan prišel nadnje z velikim kolom, in ko so ga vprašali po cerkvenih ključarjih, jim je odgovoril, da bodo prišli, kadar se jim bo zahotelo, iz česar je razvidno, da so bili le-ti od kaplana nahujskani, naj ne pridejo. Komisarji so ga nadalje vprašali, ali so mu takšne odgovore naročili ključarji ali govori tako »aus seinen aignen humor oder witz«, so dobili v odgovor zmerjanje in žaljivke. Zaradi tega incidenta so komisarji

Faksimile listine, s katero je krški škof Janez Jakob pl. Lamberg leta 1623 podelil kamniško župnijo Primožu Leitgebu. (Arhiv krške škofije v Celoveu, LXII, 4 b.)

¹⁸² Dokument z dne 17. marca 1616 (Arhiv kšk LXII 4b).

¹⁸³ Arhiv kšk LXII 4b.

instalacijo preložili na 24. februar. Ob izročitvi inventarja je bilo novemu župniku naročeno, naj takoj popravi župnišče in gospodarska poslopja.¹⁸⁴ Jurij se omenja kot kamniški župnik poslednjič v dokumentu z dne 10. aprila 1617.¹⁸⁵

Prvi v vrsti kamniških župnikov, ki so župnijo upravljali blizu dvajset let, kar je bilo za Kamnico nekaj nenavadnega, saj so do tedaj bili župniki le kratek čas, nekateri samo po leto dni, je bil Primož Leitgeb. Novemu župniku (erwelter und praesentirter pfarer daselbst) sta 16. novembra 1617 izročila inventar krški oskrbnik Štefan Walkun in selniški župnik Lenart Furlanič. Leitgebu je bil tedaj izročen obsežen inventar, ki ga naj na tem mestu omenimo. Župnišče je bilo veliko in lepo grajeno, vendar je bilo v njem malo inventarja, gospodarska poslopja pa so bila v razsulu. Nekaj zemlje je župnik obdeloval v svoji režiji, nekaj pa so je hasnovali podložniki in svobodne osebe. Župnik je v svoji režiji obdeloval pet njiv, dva vrtova, sadovnjak, tri travnike, dva lesa in pet vinogradov, posest pa je bila povečini prav pri župnišču. pri Kamnici, Bresternici in na Pesnici. Njive so bile razmeroma majhne, saj so nekatere obdelali v pol dneva, trije travniki so dajali po pet voz sena, vinogradi pa so bili najrazličnejših velikosti. Na mestnem pomeriju je bil vrt, od katerega se je dobilo letno po dva šilinga in enako vsoto pfenigov, ter polje, ki ga je na prošnjo enega izmed vicedomov dala župnija mariborski gosposčini, da si je ta tukaj postavila vislice. Od tega zemljišča je župnik prejemal letno po dva šilinga. Zemlja, ki so jo uživali podložniki ali pa jo je župnik dajal v zakup, je ležala na Morskem jarku, pri Križu, Šentilju, Špilju, pri Kungoti in pri Jakobu. Med ta zemljišča štejemo dve hubi, štiri oštate, dve njivi, dva travnika, les z njivo in tri gorsko-pravna zemljišča, dajala pa so letno skupaj po 5 renških goldinarjev, 21 šilingov, 78 pfenigov, 6 škafov pšenice, 4 korce ovsa, štrtin vina, jagnje in kozlička, 9 kopunov, 6 kokoši in 20 jajc. Inventarni zapis nam izkazuje tudi precej cerkvene opreme: 4 srebrne in pozlačene kelihe z vsem priborom, srebrn križ, srebrn in pozlačen ciborij, 12 starih in novih mašnih plaštev, 8 alb, 3 misale, vrsto kovinskih in lesenih svečnikov, veliko število prtov in antependijev, kadilnico in tri zvonove ter še drugo opremo.¹⁸⁶ Cerkevni obračun iz leta 1617 nam izkazuje 142 renških goldinarjev dohodkov in 220 izdatkov. Dohodki so dotekali predvsem od prodanega vina, ki so ga nabrali 23 štrtinov (nad 12.000 l), izdatkov pa je bilo največ za obdelovanje vinogradov, za olje za večno luč, za manjša popravila na cerkvi, za antifonarij in srebrn mašni vrček.¹⁸⁷

V naslednjih šestih letih je imela kamniška župnija dva župnika, prvi je bil le leto dni, drugi pa pet let. 16. februarja 1634 je podpisal svoj reverz Peter Stampfl,¹⁸⁸ ki pa je na svoje mesto resigniral že pred 19. novembrom 1635, ker je tedaj za mesto župnika prosil že njegov naslednik.¹⁸⁹ 1. decembra 1635 je krški škof prezentiral salzburškemu nadškofu za kamniško župnijo Frančiška Pasqualina.¹⁹⁰ Svoj reverz je Pasqualin izstavil dne 13. februarja 1636.¹⁹¹ Mož je bil po vsej verjetnosti rojen v Mariboru, kjer je bil leta 1635 za kaplana.¹⁹² V času svojega župnikovanja v Kamnici se je po smrti šentpeterskega župnika Jurija Barešiča potegoval pri krškem škofu Sebastijanu grofu Lodronu (1630—1643) za tamkajšnjo župnijo, vendar je ni dobil.¹⁹³ Pasqualin se omenja kot kamniški župnik še v listini z dne 24. februarja 1640¹⁹⁴ ter je 14. septembra

¹⁸⁴ Poročilo komisije krškemu škofu z dne 24. februarja 1617 (Arhiv škšk LXII 4b).

¹⁸⁵ Arhiv škšk LXII 4b.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Fond župnije Kamnica (PaM).

¹⁸⁸ Arhiv škšk fasc. XI.

¹⁸⁹ Arhiv škšk LXII 4b.

¹⁹⁰ Orig. perg. listina v zbirki listin (PaM).

¹⁹¹ Arhiv škšk fasc. XI.

¹⁹² Or. I., str. 563.

¹⁹³ J. Mlinarič, *Župnija Sv. Peter*, str. 296.

¹⁹⁴ Arhiv škšk LXII 4b.

istega leta postal župnik v Mariboru in je na to svoje mesto zaradi sporov, ki jih je imel z meščani, resigniral leta 1648, živel nato kot beneficiat in umrl 30. januarja 1678.¹⁹³

Po resignaciji Frančiška Pasqualina na mesto kamniškega župnika leta 1640 je postal tamkajšnji župnik Gregor Kačič, ki je župnijo upravljal dvanajst let, torej do leta 1652. 16. septembra 1640 je krški škof naročil mariborskemu župniku, da Kačiča instalira,¹⁹⁴ toda mož devet let ni imel konfirmacijske listine, na kar ga je ob svoji vizitaciji 30. aprila 1648 opozoril prošt iz Kraiga in generalni vikar prejšnjega krškega škofa Sebastijan Vinositsch.¹⁹⁵ Omenjeno listino je Kačič prejel od škofa 30. septembra 1649. leta. ¹⁹⁶ Gregor Kačič, ki je bil magister filozofije, je na kamniško župnijo resigniral 26. avgusta 1652¹⁹⁷ in bil za svojim bratom Matijem od 1652 do 1661 župnik v Selnici.²⁰⁰ Iz časa župnika Gregorja imamo ohranjen prvi seznam bere, ki je obsegala oddajo žita, vina, sira in plečeta. Pri Bresternici je župnik od dvanajstih ognjišč pobiral žito, vino, sir in plečeta, na Šobru je prejemal le vino ali voz drvi, od trinajstih ognjišč sir, vino, rž in plečeta, od šestih pa sir, vino in plečeta. V Rošpohu se je dajalo plečeta in vino, od devetnajstih ognjišč samo plečeta, cerkovnik pa je dobil tukaj sir. Pri Križu je 29 ognjišč dajalo sir, rž in plečeta, pri Kungoti pa 45 ognjišč sir, vino, rž in plečeta.²⁰¹

Od 1652 do 1671 je bil župnik v Kamnici Mihael Noe. Svoj reverz je krškemu škofu napisal 29. avgusta 1652.²⁰² Mož je bil od leta 1631 do 1635 kaplan v Mariboru, župnik pa od leta 1635 do 1640, ko je na župnijo kot »illegitime natus« resigniral.²⁰³ 7. marca 1637 so ga Mariborčani prezentirali na mesto beneficija pri oltarju sv. Tomaža v mariborski župni cerkvi,²⁰⁴ od 1646 do 1648 pa je bil župnik na Breznem.²⁰⁵ Noe je doživel dve vizitaciji, leta 1657 in 1668. Prva vizitacija je bila 29. oktobra 1657, torej na isti dan kot pri Sv. Petru pri Mariboru.²⁰⁶ Vizitator ugotavlja za župnijo, da nima ta niti enega kaplana, za cerkev v Zgornji Kungoti, da je bila poslednjič vizitirana 3. septembra 1660, da je pred časi imela bratovščino sv. Boštjana in da je v njej enkrat mesečno opravilo. Vizitator je ukazal, naj ima soseska stalnega grobarja, da je treba pokopališče očediti in da ne sme biti nihče brez dovoljenja kamniškega župnika tukaj pokopan. Pri vizitaciji podružnice na Urbanu je ukazal, naj se očedi pokopališče, cerkveno perilo pa mora biti bolj čisto. Tudi ne sme nihče brez župnikovega privolenja pokopavati mrličev.²⁰⁷ 9. marca 1668 je po naročilu krškega škofa Venčeslava grofa Thuna (1665—1673) kamniško župnijo vizitiral Janez Stieff, prošt iz Kraiga in namestnik generalnega vikarja krške škofije. Vizitator za župnika ugotavlja, da je star sedemdeset let, da je absolvirал filozofijo in da je za svojo službo zelo vnet. Župna cerkev je tedaj imela tri oltarje, Martinovega, Marijinega in oltar rešnjega telesa. Župnik je imel pet vinogradov na različnih krajih okoli Kamnice. Cerkev na Urbanu je imela tri oltarje, glavnega, posvečenega sv. Urbanu, ter dva stranska, Marijinega in oltar, posvečen Primožu in Felicijanu. Podružnica je imela tedaj le en vinograd, ki je dajal letno okoli sedem sodov vina. Podružnica pri Križu je bila opremljena s tremi oltarji,

¹⁹³ Or. I., str. 563.

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ Ibidem.

²⁰⁰ J. Mlinarič, *Župnija Selnica* (tipkopis).

²⁰¹ Arhiv škof. LXII 4b.

²⁰² Arhiv škof. fasc. X/L.

²⁰³ Or. I., str. 51.

²⁰⁴ Arhiv škof. LXII 1a.

²⁰⁵ Or. I., str. 135.

²⁰⁶ Prim. J. Mlinarič, *Župnija Sv. Peter*, str. 299.

²⁰⁷ Škofjski arhiv v Gradcu XIX D 26.

s Križevim, Marijinim in Katarininim. Cerkev je imela dva vinograda, ki sta dajala po sedem sodov vina. Podružnica v Zgornji Kungoti je imela oltar, posvečen patroni, Marijin in Boštjanov oltar, ter šest vinogradov, ki so dajali letno okoli dvajset sodov vina. Iz časa Noetovega župnikovanja imamo tudi inventarni zapis župne cerkve kot tudi podružnic. Naj omenimo, da se cerkveni inventar od leta 1617 ni bistveno spremenil, pač pa bomo na tem mestu navedli inventar kamniških podružnic. Podružnica pri Urbanu je imela dva keliha, tri mašne plašče, medeninasto kadilnico, nekaj cinastih in medeninastih svečnikov, šest oltarnih prtov, dva velika zvonova in še mnogo druge opreme. Na Križu se med inventarjem omenjata dva keliha, štirje mašni plašči, dva misala, nekaj medeninastih in cinastih svečnikov, trije veliki zvonovi in nekaj perila. Podružnica pri Zgornji Kungoti pa je tedaj imela tri kelihe, tri mašne plašče, deset oltarnih prtov, nekaj svečnikov, dva misala, medeninasto kadilnico in dva velika zvonova.²⁰⁸

V naslednjih dvanajstih letih je bil kamniški župnik Janez Kačič, ki je bil posvečen leta 1666, bil pa je duhovnik oglejske patriarhije.²⁰⁹ 24. aprila 1668 je prišel za kaplana na mariborsko župnijo,²¹⁰ 20. februarja 1671 pa mu je v Krki na Koroškem škof Venčeslav podelil kamniško župnijo.²¹¹ Za časa njegovega župnikovanja je bila v župniji opravljena vizitacija, katere zapisnik z dne 6. septembra 1677 omenja karner sv. Mihaela na župnijskem pokopališču, lepo cerkveno opravo in baptisterij. Vizitator se je hudoval le nad neredom na pokopališču in v tej zvezi dal potrebna naročila.²¹² Kačič je bil bolehen, tako da je moral njegov kaplan Franc Leopold Magiskraut zadnji dve leti pred njegovo smrtjo opravljati skoraj vsa župnijska opravila sam. Hudo bolni Kačič je 9. marca 1682 napravil oporoko, v kateri določa, naj bo pokopan pri Marijinem oltarju v tamkajšnji župni cerkvi.²¹³ Že pred Kačičevo smrtjo sta se za mesto kamniškega župnika potegovala že omenjeni kamniški kaplan Magiskraut in selniški kaplan Mihael Peklar. Dasi je imel drugi zaradi številnih intervencij vplivnih oseb več upanja, da bo župnijo dobil, pa jo je vseeno dobil prvi. Kamniški župljani so se najprej navduševali za Peklarja, za katerega so navedli, da je že osem let v Selnici, predtem pa da je bil štiri leta v Kamnici.²¹⁴ Peklarja je npr. med drugimi priporočil krškemu škofu opat iz Št. Pavla Albert Reichart (1677—1727).²¹⁵ Tik pred Kačičevo smrtjo sta se za mesto župnika potegovala pri škofu tudi oba kompetenta sama.²¹⁶ Nekaj dni pred svojo smrtjo je svojega kaplana priporočil župnik sam, toplo pa so ga škofu priporočili tudi župljani.²¹⁷ Tolikim kompetentom za mesto župnika na ljubo je Kačič ob drugi uri popoldne 13. marca 1683 končno le izdihnil.²¹⁸

Po smrti Janeza Kačiča je bil 27. marca 1683 napravljen popis vsega njegovega premoženja. Kačič je zapustil v denarju 666 goldinarjev, vinograd v Vinarjih, vreden 450 goldinarjev, v župnijski kleti in v kleti pri svojem vinogradu blizu 30 štrtinov (nad 16.000 l) vina, nekaj žita, sedem glav živine, nekaj zlatnine in srebrnine ter razno opremo.²¹⁹ Magiskraut, ki mu je krški škof Janez baron pl. Goes (1675—1796) podelil župnijo 23. aprila 1683, je bil ob nastopu te svoje službe star 31 let, absolvirал je tri leta teologije na Dunaju in bil tedaj

²⁰⁸ Arhiv kšk LXII 4b.

²⁰⁹ Kartoteka M. Slečkova v PaM.

²¹⁰ Or. I., str. 51.

²¹¹ Orig. pap. listina v Arhivu kšk fasc. X/1.

²¹² Arhiv kšk brez sign.

²¹³ Arhiv kšk fasc. IX.

²¹⁴ Arhiv kšk LXII 4b.

²¹⁵ Pismo opata z dne 13. marca 1683 (Arhiv kšk LXII 4b).

²¹⁶ Praesentatum 15. marec 1683 (s. d.). Tudi Arhiv kšk fasc. X/1.

²¹⁷ Arhiv kšk LXII 4b (s. d.).

²¹⁸ Arhiv kšk LXII 4b.

²¹⁹ Arhiv kšk fasc. IX.

v dušnem pastirstvu štiri leta.²²⁰ Po Ign. Orožnu naj bi bil Magiskraut kamniški župnik do decembra 1691.²²¹

Kar je bil v pogledu zidav in olepšav cerkve pri Sv. Petru pri Mariboru župnik Frančišek Garzarolli,²²² to je bil za kamniško župnijo Mihael Peklar (1692–1702). Peklar je nastopil svojo službo kot kamniški župnik 24. aprila 1692.²²³ Istega dne je v Strassburgu podpisal reverz, v katerem se je zavezal, da bo v redu opravljal svojo službo, da od posesti ne bo ničesar odtujil in da bo v prvih štirih letih pozidal in obnovil župnišče in vsa gospodarska poslopja. Obljubil je tudi, da bo škofiji redno vsako leto oddajal štrtin vina, kot je to bila že stara praksa.²²⁴ Ker so krški škofje spoznali, da se župniki tako naglo menjavajo zaradi nizkih župnijskih dohodkov, so v tej zvezi poskušali nekaj ukreniti. Tako je eden izmed škofov določil, naj bi se župniku in stalnemu kaplanu dodelilo nekaj zemlje, ki je bila last bratovščine, in nekaj cerkvene zemlje in bil je prepričan, da po izboljšavi gospodarskega stanja župnije župnik ne bo več »ad tempus ut hospes«.²²⁵ Naj omenimo, da je v času Peklarja bil mariborski dekanat prestavljen k St. Veitu am Vogau in so bile novemu dekanu podrejene župnije Maribor, Selnica, Sv. Peter in Kamnica.²²⁶ Peklar se je ravnal po svoji obljudi krškemu škofu in je pri župnišču precej popraviljal, še več pa je storil za zidavo in olepšavo cerkve. Iz letnih obračunov je razvidno, da mož ni popraviljal samo župnijske cerkve, ampak tudi filialko na Urbanu. Leta 1693 sta bili cerkvi prizidani zakristija in kapela, za kar je bratovščina rešnjega telela izdala 121 goldinarjev in 30 krajcarjev, dala pa je postaviti tudi nov oltar, nabavila šest novih svečnikov, srebrn križ in vrčke za mašo.²²⁷ Leta 1696 je bila prizidana kapela na severni strani ladje, medtem ko je bila prejšnja prizidana k južni.²²⁸ Leta 1699 je bratovščina nabavila dva nova oltarja in štiri podobe, leta 1700 pa je dala pozlatiti dva oltarja.²²⁹

Prvi cerkveni obračuni za podružnici na Urbanu in pri Križu so ohranjeni iz leta 1699. Pri Urbanu je bil tedaj za cerkvenega ključarja Marko Peklar, ki izkazuje 219 goldinarjev dohodkov, od česar odpade za prodano vino kar 217 goldinarjev. Izdatki pa so v omenjenem letu znatno presegli dohodke, in to kar za več kot 200 goldinarjev. Cerkev je imela izdatke zlasti za svečavo, kadilo, plačilo duhovnikom, ki so opravljali obrede, in za obdelovanje vinogradov.²³⁰ Pri Križu je bil leta 1699 cerkveni ključar Matija Krojs, ki nam beleži 69 goldinarjev dohodkov, od česar je odpadlo kar 56 goldinarjev na prodano vino. Tudi pri tej podružnici so izdatki znatno presegli dohodke, razliko pa so krili s prihranjenim denarjem.²³¹

Po smrti Mihaela Peklarja, ki je umrl 26. marca 1702 okoli šeste ure popoldne, se je za mesto kamniškega župnika potegovalo več duhovnov.²³² Med najresnejšimi so bili Mihael Strauss, Janez Jurij Bartolotti in Gregor Haidman. Za Mihaela Straussa meni šentpeterski župnik Janez Knechtl v Knechtlishofen (1685–1708), da za takšno župnijo, kot je kamniška, mož ni primeren in sposoben. Janez Jurij Bartolotti, magister filozofije in sprva kaplan pri Sv. Petru

²²⁰ Arhiv škf fasc. X/I. Kartoleka M. Slekovca v PaM. Iz njegovega časa imamo poročilo o stanju župnijskega premoženja. (Tipkopis V. Munde, str. 100–104.)

²²¹ Or. I., str. 51.

²²² Prim. Župnija Sv. Peter, str. 300.

²²³ Arhiv škf fasc. X/I.

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ Arhiv škf LXII 4b.

²²⁶ K. Amon, Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218–1968, Graz 1969, str. 318.

²²⁷ Cerkevni obračuni bratovščine rešnjega telela (Župnija Kamnica, PaM).

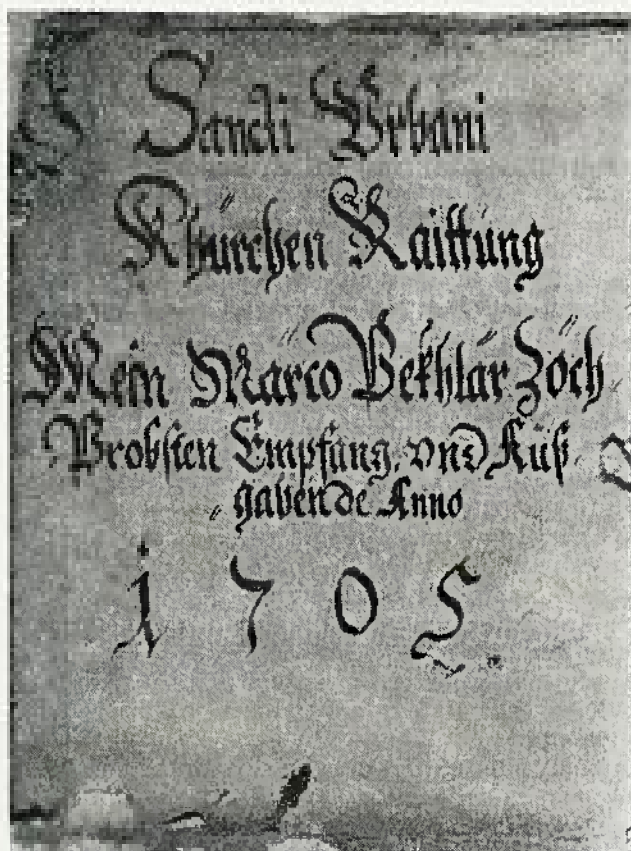
²²⁸ S. Vrišer, Kamnica pri Mariboru. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 35, Ljubljana 1973, str. 4.

²²⁹ Cerkevni obračun bratovščine (Župnija Kamnica, PaM).

²³⁰ Cerkevni obračun (Župnija Kamnica, PaM).

²³¹ Ibidem.

²³² Pismo J. Knechtla v. Knechtlishofen krškemu škofu dne 27. marca 1702 (Arhiv škf LXII 4a).

Faksimile prve strani letnega obračuna za podružnično cerkev sv. Urbana za leto 1705. (Pokrajinski arhiv Maribor, fond Župnija sv. Martina v Kamniali.)

(Malečnik), nato pa župnik (1709—1724), se je sprva sicer potegoval za kamniško župnijo, toda si je kasneje premislil. Tretji kompetent Gregor Haidman, ki je bil v Mariboru slovenski pridigar (windischer prediger) in je bil brat selniškega župnika Matije Haidmana (1691—1729), je imel sicer največ priporočil, vendar župnije kljub temu ni dobil.²³³ Župnijo je dobil od krškega škofa Otona de la Bourde (1697—1708) Mihael Strauss s pismom z dne 24. aprila 1702.²³⁴ Naslednjega dne je Strauss podpisal svoj reverz krškemu škofu.²³⁵ Leta 1703 pa je bila Straussova instalacija na to župnijo razglašena za neveljavno, ker ga je instaliral dekan Matija Bernard Blech, ki ga salzburški nadškof ni priznaval za zakonitega dekana.²³⁶ Strauss pa je bil kljub temu do 17. junija 1729 župnik v Kamnici, ko je na to mesto resigniral²³⁷ in odšel za župnika v Selnico, kjer je bil od leta 1729 do 1734.²³⁸

Leta 1703 je župnijo vizitiral dekan Matija Bernard Blech, ki nam v svojem zapisniku podaja za župno cerkev in njene podružnice nekaj zanimivih podat-

²³³ Dokumenti z dne 27. in 28. marea v Arhivu kšk LXII 4a.

²³⁴ Arhiv kšk fasc. X/I.

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ Or. I., str. 583.

²³⁷ Arhiv kšk fasc. X/I.

²³⁸ J. Milnarič, Župnija Selnica (tipkopis).

kov. Župna cerkev je imela tedaj pet oltarjev, glavnega, posvečenega svojemu patronu, nato Avgustinovega in Lucijinega, Marijinega, Mihaelovega in oltar rešnjega telesa. Pri Urbanu so bili oltarji kot leta 1668, pač pa je bila po zatrdilu vizitatorja cerkev potrebna popravila. V cerkvi se je dvajsetkrat na leto opravljala božja služba. Podružnica tedaj ni imela pokopališča, imela pa je dva zvonova in vinograde, ki so dajali letno po dvajset sodov vina. Cerkev v Zgornji Kungoti je bila tedaj sila majhna, tako da ob shodih ni mogla sprejeti vsega ljudstva, v njej pa se je vsako tretjo nedeljo in na praznike opravljala božja služba. Cerkev je tudi imela orgle, z zidom obdano pokopališče in tri oltarje. Cerkveni vinogradi so dajali letno po dvajset sodov vina. Podružnica pri Križu je tedaj imela tri zvonove, ni pa imela ne pokopališča ne orgel in bila je potrebna popravila. Vinogradi so dajali letno po šest sodov vina. Božja služba se je v cerkvi opravljala vsako tretjo nedeljo in na določene praznike.²³⁸

Ker so bili nekateri kraji v kamniški župniji od župniške cerkve sila oddaljeni, se je pri njenih podružnicah že v srednjem veku od časa do časa opravljala služba božja, najbolj oddaljena podružnica v Zgornji Kungoti pa je gotovo že v srednjem imela svoje pokopališče. Leta 1703 se je npr. pri bližnjem Urbanu opravljalo bogoslužje dvajsetkrat letno, pri bolj oddaljenih podružnicah pa vsako tretjo nedeljo in na praznike. Kamniški župniki so se tako hitro menjavali prav zaradi tega, ker je bila župnija tako razsežna in hribovita, kaplanov pa zaradi nizkih dohodkov večkrat sploh niso mogli vzdrževati. Torej ni čudno, da so si prebivalci želeli pri podružnicah stalnega duhovna. Zgornja Kungota je dobila stalnega kurata leta 1761, leta 1822 pa je postala samostojna župnija, h kateri so iz kamniške župnije pripadli kraji in zaselki Gajperk, Kozjak, Skriljenik, iz svečinske pa Čazič, Plintovec in Vrtiče.²⁴⁰ Pri Križu je bila v jožefinskem času, in sicer leta 1876, vzpostavljena lokalija, ki je 1891 postala župnija. K župniji so iz kamniške župnije prišli kraji in zaselki Križ, del Šobra in Rošpolja, iz selniške župnije pa Slemen.²⁴¹ Cerkev na Urbanu pa je do danes ostala podružnica kamniške župnije. Leta 1785 je dobil kamniški župnik od mariborskega okrožnega urada naročilo, da cerkev eksektrira, nakar je začela hitro propadati. Na fundamentu stare cerkve je bila v letih 1855—1860 pozidana sedanja stavba.²⁴²

ORT UND PFARRE KAMNICA BIS ZUR ERSTEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Das Drautal zwischen Dravograd und Maribor trat auf den historischen Schauplatz am Ende des 11. Jahrhunderts, und zwar mit der Gründung der Benediktiner Abtei zu St. Paul im Lavanttal. Die Spanheimer und andere Grosse schenken dem Kloster ergebigen Besitz im Tal. Mittels ihrer Schenkungsurkunden kamen die dortigen Ortsnamen zutage, welche die Kolonisation dieses Teiles slowenischen Bodens bezeugen. Das Kloster St. Paul, dessen Verwaltungszentrum für den unteren Teil des Drautales sich auf Fala befand, und diesen Besitz in eigener Regie bebaute, besonders, als alpenländisches Kloster, seine Weingärten, verließ aber seinen Besitz teils als Lehnsgut, teils den Untertanen, die Weingärten aber den Berggenossen nach dem Bergrecht. Daneben besaßen Land, namentlich Weingärten, verschiedene Grundherren, aber auch Freie und Korporationen. Unter ihnen sind als die bekanntesten die Hengsbacher, die Bischöfe von Gurk und die Bürger von Maribor zu erwähnen. Die Untertanen mussten für die Nutzniessung ihrer Bauerngüter bestimmte Abgaben

²³⁸ Or. I., str. 581, 582, 584, 585.

²³⁹ Or. I., str. 54.

²⁴⁰ Fr. Kovačič, o. c., str. 334 in 423. Or. I., str. 57.

²⁴¹ Or. I., str. 49.

und Fronarbeit leisten, der Kirche aber den Zehnten und Kollekte abgeben. Im behandelten Bereich übten weltliche Herrschaften, die die höhere Gerichtsbarkeit besaßen, diese Gerichtsfunktionen selber aus, während auf dem Besitz des Klosters St. Paul diese Funktionen die Klostervögte verrichteten. So wurde auf Kobansko östlich vom Bach Črmenica das Blutrecht von den landesfürstlichen Gerichtsorganen aus Maribor vollzogen.

Hinsichtlich der kirchlichen Verwaltung gehörte das Gebiet nördlich der Drau nach dem Jahre 811 der Salzburger Erzdiözese, die auf ihrem Territorium die ersten Urfarren organisierte. Auf dem behandelten Gebiet war demnach der Ordinarius der Erzbischof von Salzburg, in dessen Namen wegen der Entfernung vom Bischofssitz die bischöfliche Gewalt als sein Generalvikar der Bischof von Seckau ausübte. Im Jahre 1787 fiel aber das Territorium von Maribor dem Seckauer oder Grazer Bistum zu, seit der Übertragung des Lavanter Bischofssitzes aus St. Andra im Lavanttal nach Maribor im Jahre 1859 aber dem Bischof von Maribor. Für das ausgedehnte spätere Gebiet von Maribor entstand spätestens in der Mitte des 12. Jahrhunderts unter der Burg der mächtigen Spanheimer die Urfarre, und daraus zweigten sich noch im Laufe des Mittelalters selbständige Pfarrstellen ab, und zwar in Kamnica, bei St. Peter (Malečnik) und in Selnica, aus ihnen aber bildete sich hauptsächlich im 18. Jahrhundert eine Reihe neuer Pfarren.

Zu den ersten Pfarren auf dem Territorium von Maribor zählen wir die Pfarre St. Martin in Kamnica. Der Ort, der zum Mittelpunkt der Pfarre wurde, bestand mit aller Wahrscheinlichkeit schon im Jahre 1093, als der Kamnica Bach erwähnt wird. Historisch ist aber der Ort in der Zeit um das Jahr 1100 bezeugt, als im Ort die Kirche genannt wird. Für die Pfarre ist aber die Zeit zwischen den Jahren 1193 und 1220 massgebend, da damals zum erstenmal ihr Pfarrer erwähnt wird. Die neue Pfarre grenzte im Osten an die Urfarre von Maribor, im Westen an die spätere Pfarre von Selnica, im Norden reichte sie sogar bis zum Svečina Bach, im Süden aber war ihre Grenze die Drau. Sie war mit ihren zahlreichen verstreuten Siedlungen sehr ausgedehnt, ihre geschlossenen Siedlungen stellten aber nur die Orte Kamnica, Bresterica und Zgornja Kungota dar. Aus dem mittelalterlichen Zeitraum kennen wir dem Namen nach nur drei Pfarrer: den ersten — Nikolaus aus dem Jahr 1378 — dann 1450 Koloman und 1461 Johannes Lichtenwalder. Da die Pfarre Kamnica aus der Urfarre Maribor hervorging, so besaß im Mittelalter für die Pfarre Kamnica der Pfarrer von Maribor das Präsentationsrecht. Als aber im Jahr 1506 die Pfarre Maribor dem Gurker Bistum inkorporiert wurde, hatte von nun an als faktischer Pfarrer von Maribor das Präsentationsrecht der Gurker Bischof. Die ersten ausführlicheren Daten über die Spiritualien und Temporalien hinsichtlich der Pfarre Kamnica wie auch ihrer Filialen bieten uns die kirchlichen Visitationen aus den Jahren 1528 und 1545, sodann die Inventarien und Kirchenrechnungen aus dem Zeitabschnitt des 17. Jahrhunderts. Daraus ersehen wir, dass die Pfarre sehr arm war. Wegen der kargen Einkünfte wechselten bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts die Pfarrer sehr oft ihren Posten und häufig konnten dieselben ihren Gehilfen sehr spärlichen Unterhalt bieten. Viele Pfarrer, besonders jene im Zeitalter der Reformation und in den ersten Jahren der Gegenreformation, erwiesen sich durch ihre Lebensweise als ihres Amtes unwürdig. Zu den äusserst rührigen, die vor allem für den Bau und die Verschönerung der Kirche viel beitrugen, gehört der Pfarrer Michael Pekar aus dem Ende des 17. Jahrhunderts.

Da viele Orte von der Pfarrkirche sehr entfernt lagen, wurde gewiss schon im Mittelalter bei den Filialen Gottesdienst abgehalten, und befanden sich da auch Friedhöfe. Die Filialkirchen von Kamnica werden zum erstenmal erwähnt: im Jahr 1352 die Filiale auf St. Urban, 1391 in Zgornja Kungota, 1473 aber bei Križ. Wegen der Entfernung der Ortschaften bei Zgornja Kungota und bei Križ entstanden im 18. Jahrhundert selbständige Seelsorgestationen. So bekam Zgornja Kungota ihren eigenen ständigen Kuraten 1761, und wurde 1882 zur Pfarre erhoben, bei Križ wurde 1786 eine Lokalie errichtet, die aber erst im Jahr 1891 selbständige Pfarre wurde. Die Kirche bei St. Urban ist aber bis heute Filialkirche geblieben.

ORIS GRADBENE ZGODOVINE NEKDANJEGA MINORITSKEGA SAMOSTANA IN ŽIČKEGA DVORA V MARIBORU

Jože Curk*

UDK 726.7(091)(497.12 Mb)

CURK Jože: Oris gradbene zgodovine nekdanjega minoritskega samostana in žičkega dvora v Mariboru. (Abriss der Baugeschichte des ehemaligen Minoritenklosters und des Seitzer Hofes in Maribor.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 117—130.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 2 florisa.

Seslavec obravnava gradbeno zgodovino zanimivega stavbnega kompleksa, ki je do konca 18. stoletja pripadal mariborskemu minoritskemu in žičkemu karlužijanskemu samostanu in še vedno igra važno vlogo v urbani kompoziciji jugozahodnega dela starega mestnega jedra. Obe stavbi, ki gradbeno segata vsaj do 13. stoletja, po zasnovi pa rešo do 13. stoletja, sta bolj zanimivi po zgodovini svojega nastajanja kot po arhitektonskih kvalitetah in sta zato vredni ohranitve.

UDC 726.7(091)(497.12 Mb)

CURK Jože: An Outline of the Building History of the Former Minorite Monastery and the Žiče Monastery's Court at Maribor. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 117—130.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl., 2 ground-plans.

The paper describes the building history of a very interesting building group, which was to the end of 18th century owned by the minorite monastery and by the monastery of Žiče. Still it keeps some important part in the composition of the old town's southwestern section. Both buildings come at least from the 13th century, but following their building plan they were built already in 13th century. They are more interesting because of their history then because of their architectural qualities and therefore worth to preserve.

V Mariboru, ki ne obiluje pomembnejših kulturnih spomenikov, je ob stolnici, gradu, mestnih utrdbah, rotovžu, sinagogi in nekdanjem jezuitskem kompleksu na Glavnem trgu (mojstrovini mariborskega baročnega arhitekta Janeza Fuchsa) omembe vreden predvsem sestav nekdanjega minoritskega samostana in žičkega dvora v Pristanu. Kompleks zavzema jugozahodni del starega mestnega jedra tako, da oblikuje pravokoten trikotnik z vrhom pri Sodnem stolpu, s hipotenuzo vzdolž Vojašniškega trga in s katetama ob Vodnikovem trgu in Pristanu. Ves ta obsejni kompleks je bolj kot v gradbenem (saj je stilno neizrazit in izvedbeno nezahteven) zanimiv v urbanem oziru, saj zaseda prostor,

* Jože Curk, dipl. um. zgod., ravnatelj Pokrajinskega arhiva Maribor.

s katerega se mu je morala v 13. stoletju umakniti prvotna mariborska naselbina.

Literature, ki se peča z obravnavanim kompleksom, je malo, pa še ta poveliini ne presega naštevanja zgodovinskih podatkov in o konkretni gradbeni zgodovini objektov ne pove mnogo. Zato navajam samo tisto, ki sem jo pri pisanju tega sestavka uporabljal:

— Franc Kos: *Minoritska cerkev in jugozapadni Maribor v 18. stoletju*, *Kronika slovenskih mest I*, Ljubljana 1934, p. 208—210.

— Mihael Napotnik: *Die Basilica zur Hl. Maria, Mutter der Barmherzigkeit*, Maribor 1909.

— Jože Curk: *Razvoj mariborske mestne vedute*, *Kronika* 3, 1961, p. 145—156.

— Isti: *Elaborat o gradbenem fondu Maribora za potrebe mestnega urbanističnega načrta*, Maribor 1963.

— Vili Premzl: *Mariborski Lent*, *Vodniki* 11, Maribor 1967.

— Fran Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije 1228—1928*, Maribor 1928, p. 136, 137, 328.

— Isti: *Kdaj je nastal mariborski minoritski samostan?*, *ČZN* 23, Maribor 1928, p. 151—153.

— Avguštin Stegenšek: *Konjiška dekanija*, Maribor 1909, p. 269—271.

— Jože Mlinarič: *Kartuzija Žiže 1595—1782*, *ČZN NV* 10, Maribor 1974, p. 106—126.

— Antoša Leskovec: *Vojaška oblačilnica v Mariboru 1784—1809*, *ČZN NV* 7, Maribor 1971, p. 99—105.

— *Vedute Maribora iz let 1670, 1680, 1681, 1712, 1753, 1771, 1795 in ok. 1810.*

O času nastanka minoritskega samostana v Mariboru je bilo več domnev, ki so nihale med letnicama 1250 in 1300, dejansko pa se samostan prvič omenja leta 1274 v darilnici Gertrude Mariborske. O prvotni, pravilno orientirani samostanski cerkvi, posvečeni Marijinemu vnebovzetju, po kateri so se v srednjem veku imenovala tudi bližnja Koroška mestna vrata, se lahko govori le z domnevmami. Če je obstajala že pred prihodom minoritov, je bila gotovo poznoromanska, če pa je nastala ob njihovem prihodu, torej v 3. četrtini 13. stoletja, je bila zgodnjegotska, z enotno sorazmerno ozko ladjo in dolgim korom, podobno kot malo starejša minoritska cerkev v Ptuj.

Danes sestavlja nekdanji minoritski samostan podkvasto oblikovani, proti zahodu odprti stavbni kompleks, ki se razteza med višje ležečo cerkvijo na severu in nižje ležečim mestnim obzidjem na jugu. Ker stoji nizbrežno, so njegov kompleks razmestili na dve terasi tako, da so na zgornjo postavili cerkev, na spodnjo pa samostan. Iz njihove medsebojne talne razlike v višini ene etaže izhaja zanimiva arhitektonska rešitev, ki približno izenačuje talni nivo cerkve z nivojem samostanskega prvega nadstropja. Sicer je samostanski kompleks dvonadstropen, izvemši zahodno polovico severnega trakta, ki je le nadstropna, in vzhodno polovico istega trakta, ki je sicer dvonadstropna, a ima zaradi višinske razlike le nadstropno severno fasado. Z dvoriščne strani obtaka vso stavbo enako visok križni hodnik, ki ima na severni strani zazidane slopaste arkade. Oba dela vzhodnega trakta sta podkletena, pri čemer južnega obstopajo 4 preprosti nizki oporniki. Ves samostan pokriva enotna opečna streha, ki posevno prehaja v nižjo streho severnega trakta.

Cerkev sestavljajo pravokotna ladja, skoraj kvadratast, ožji, vendar enako visok prezbiterij in konkavno usločena fasada z bogato pilastro arhitekturo in s sedlasto pokritim zvonikovim nastavkom. Kot ves ostali samostan je tudi cerkev brez talnega zidca, toda s preprostim konkavnim venčnim.

Zaradi skrčenega obsega članka, ki želi predvsem podati gradbeno zgodovino minoritskega kompleksa, se v podrobnejšo, čeprav morda potrebno razlago objekta ne morem spuščati, ampak jo bom uporabil samo takrat in toliko, kolikor bo to potrebno za potrjevanje dokazanih ugotovitev.

Osrlednji problem kompleksa predstavlja njegova cerkev, ki so jo leta 1784 preuredili za potrebe vojaške oblačilnice, po letu 1831 pa spremenili v vojaški magazin. O prvotni, pravilno orientirani cerkvi smo že uvodoma govorili. Vse kaže, da od nje ni ničesar več ohranjenega razen morda substrukcije južne ladjine stene. Ladja sedanje cerkve namreč s svojim tlorisom razmerja 1 : 1,7 in s svojo enovito gradnjo, ki sega čez baročne lunete, govori za čas nastanka v 15. stoletju. To dokazuje polimorfna, ne posebno skrbna gradnja, sestavljena iz naravnega kamnja, prodnikov, opeke in neprebranih ogalnih klesancev, paličasta profilacija v približni sredini severne ladjine stene (s sedaj nevidno sledjo opečnega loka in sedlaste strehe nad njo) kot ostanek portalne veže ali zidne kapele in končno tlorisno razmerje, ki kaže poznogotsko tendenco po plastičnem oblikovanju prostora (dolžina ladje ok. 23,5 m, širina ok. 13,5 m). To cerkev se da delno rekonstruirati, čeprav se ne ve niti za organizacijo njene zahodne fasade niti za njen vzhodni sklep, ki ga vedute iz konca 17. stoletja kažejo z daljšim ali s krajšim, 5/8 sklenjenim in nekoliko višjim (zaradi skupne cerkvene strehe) prezbiterijem, opremljenim s čebulasto pokritim, zidanim strešnim stolpičem, stopnjevanimi oporniki in z visokimi zašiljenimi okni. Čeprav bi o obliki prezbiterija lahko odločila le arheološka prezentacija njegovega temeljnega zidovja (in morda tudi od njegovega prednika iz 13. stoletja), se vendar nagibam k domnevi, da je bil prezbiterij tak, kot ga kažeta obe votivni sliki iz leta 1680 in Vischerjev bakrorez iz leta 1681, ker bi bolj ustrežal poznogotskemu dvoranskemu prostorskemu konceptu, v našem primeru pridigarski cerkvi, kot dolgi kor — prezbiterij, ki ga kaže veduta iz ok. leta 1670. Morda je v čelu sedanje fasade še ohranjena širina odstranjenega prezbiterija, ki znaša 880 cm in je za 50 cm (280 — 180 cm : 2) pomaknjena južno od ladjine osi.

Bolje sta ohranjeni severna in južna ladjina stena. Bili sta brez zidcev ali kakega drugega okrasja in tenko ometani. Severna stena je imela v približni sredini baldahinasti portal ali zidno kapelo (3,2 m razmaknjena paličasta profila) in domnevno 3 manjša okna na mestu sedanjih baročnih. Danes je ladja na tej strani zaradi poznejšega nasutja za 1,1 m globlja od talnega nivoja trga. Za zgodovino cerkve je zanimivejša njena južna stena. Predvsem ta stena dokazuje, da je cerkev še vse 16. stoletje stala prosto, saj je v celoti ometana in kaže na vzhodnem koncu fugiran »šivani ogal«. Nato dokazuje, da je bila dvakrat povišana, enkrat v 16. stoletju v mešani gradnji in drugič v baroku v čisti opečni zidavi v višini venčnega zidca. S tem pa pripoved te stene še ni končana. Iz nje lahko razberemo, da je v spodnjem delu rabila za terasno eskarpo, da je torej segala ok. 3 m pod talni nivo ladje, da sta jo predirali 2 visoki, 1,9 in 1,6 m široki, zašiljeni okni, odmaknjeni točno po 5,6 m od obeh ladjinih ogalov in da sta jo podpirala 2, morda pa tudi 3 močni, stopnjevani oporniki (veduta iz ok. leta 1670 kaže 2 ob cerkveni fasadi) velikosti 1,2 × 4 m, kar je z ozirom na obliko tal razumljivo. Sledovi obeh pozneje zazidanih oken so vidni na podstrešju samostanskega severnega trakta. Sledovi opornikov, katerih skrajna sta bila oddaljena točno po 4,3 m od ladjinih ogalov, srednji pa pomaknjen za 90 cm iz njene stenske osi, so vidni deloma na podstrešju, deloma v pritličju istega trakta. K tej steni so na začetku 16. stoletja (morda v zvezi s posvetitvijo Aninega oltarja leta 1510) prizidali 6,9 m dolgo in 4,2 m široko, pravilno orientirano kapelo, katere sled pultaste strehe je vidna na podstrešju med odstranjenim srednjim opornikom in vzhodnim oknom. Vrh kapeline južne zunanje stene z

dvojno plastjo beljenega ometa dokazuje, da je bila prvotna kapela za 1,2 m nižja in za 1,8 m daljša od sedanje baročne. Njen obseg je še razviden iz njene pritličnega dela, ki je sedaj baročno, banjasto-opečno obokan in v vzhodnem delu zaradi poznejše vzdave sosednjega stopnišča ločen od prostora, nastalega med tem stopniščem in cerkveno ladjo. Kapeline stene so v pritličnem delu 90 cm, v nadstropnem pa 60 cm debele. Vse kaže, da so skozi kapelino zahodno steno (nekdanji opornik) prebili v pritličju pravokotna vrata, v nadstropju pa enako okno, ki pa je sedaj zakrito s predelno steno. Morda so že takrat, verjetno pa šele v 17. stoletju prebili iz kapelinega pritličja skozi ladjino 1,5 m debelo eskarpno steno dostop do več pravokotnih, banjasto obokanih grobnic, ki so bile dosegljive tudi iz ladje skozi njen tlak.

Ladja je bila slej ko prej ravno krita in ob zahodni steni domnevno opremljena s pevsko emporo. Posebno gradbeno etapo predstavlja dvig ladje skoraj do sedanje višine (mešana gradnja) ter obnova njene zunanjščine (omet s fugiranimi ogali) in notranjščine (belež z dekorativno slikarijo). Ta slikarija predstavlja kombinacijo paralelnih pasov modre, bele in rdeče barve, ki jo na podolžnicah podpirajo po 3 okrasto-rdečkasto naslikane, 45 × 60 cm velike, dvojno uvite volutaste konzole, ki nosijo podobe levjih glav z obroči v gobcih. Slikarija obrtniške kvalitete je motivično renesančna in jo smemo enako kot zunanji omet datirati v 2. polovico 16. stoletja. Ker isti omet pokriva tudi kapelin rahlo potlačeni slavolok, smemo domnevati, da je kapela takrat doživela svojo prvo obnovo in dobila na zunanjščini drugo plast ometa.

V teku 17. stoletja je cerkev prestala še nekatere gradbene posege, ki je sicer konceptualno niso spremenili, so pa vplivali na podobo njene zunanjščine. Že v 1. polovici 17. stoletja je njena južna stena izgubila svoje vzhodno okno in domnevni opornik, dobila pa zaradi prizidave samostanskega severnega trakta nizko notranje pravokotno in visoko zunanje lunetasto okno. Po letu 1670 je bila predelana tudi kapela zaradi vzdave severozahodnega samostanskega stopnišča. V nadstropnem (ne pa tudi v pritličnem) delu je bila skrajšana za 1,8 m, dvignjena za 1,2 m, obrnjena proti jugu in pokrita s sedanjim opečnim obokom. Ta obok s po 3 sosvodnicami ob vzdolžnih in s po 2 ob prečnih stranicah, okrašen s krožno in paličasto profilacijo, je dober stilni predstavnik svojega časa. Ker so sočasno prizidali tudi križni hodnik k takrat še samo nadstropnemu severnemu traktu, so zamenjali njegovo višjo in kapelino nižjo streho (ki ju veduta iz leta 1670 kaže še ločeni) s skupno enotno streho.

Med leti 1700—1710 je cerkev doživela svojo veliko barokizacijo. Predvsem so jo obrnili, to je podrli so poligonalno sklenjeni gotski prezbitერიј na vzhodni strani ladje in postavili skoraj kvadratastega baročnega na zahodni. Pri tem so staro ladjino fasado predelali v slavoločno steno in jo na podstrešju razbremenili s polkrožnim opečnim nosilnim lokom, nekdanjo slavoločno steno pa zazidali, jo na podstrešju razbremenili s šilastim opečnim nosilnim lokom in pred njo postavili pravokoten zvonik s čebulasto streho in profiliranim pravokotnim vhodnim portalom s še originalnimi baročnimi vratnicami (veduta iz leta 1712). V ladjo, ki so jo dvignili za višino konkavnega venčnega zidca, so vdrali 2 para polnih in 2 para polovičnih opornikov, ki nosijo trojni križni obok glavne ladje. Med oporniki so na vsaki strani nastale po 3 plitve kapele z galerijami, ki se ločno odpirajo v glavno ladjo in so pokrite s prečnimi križnimi oboki. Oporniki so na čelni strani okrašeni z dvojnimi pilastri, ki nosijo golšasto ogredje z bogato profiliranim venčnim zidcem in dvojne oproge, ki ločujejo posamezne obočne pole. Galerije so povezovali pravokotni prehodi skozi opornike, na vzhodni strani pa sedaj odstranjena pevška empora. Ladjo so s severne strani osvetljevala zamrežena pravokotna okna kapel, z obeh strani

pa lunetasta okna galerij, prezbiterij pa eno visoko, polkrožno sklenjeno in s profilacijo okvirjeno okno v podolžnih ter večje in manjše, zamreženo, pravokotno okno v sklepni steni, sorazmerno visoko obokano zvonico pa stranski pravokotni okni. V južnih kapelah je iz prve gledalo starejše pravokotno (rahlo segmentno) okno v sorazmerno velik prostor, ki ga je pozneje zasedlo pritlično baročno stopnišče, iz druge je vodil starejši slavalok v kapelo, iz tretje novi prehod v baročno zakristijo, iz prve galerije pa pravokoten portal na hodnik samostanskega drugega nadstropja. Ob priliki obravnavane barokizacije so namreč v podaljšku severnega trakta prizidali nadstropno zakristijo, ki je v pritličju trikrat banjasto, v nadstropju pa dvakrat križno obokana, ter ob tem podrli zahodni opornik, zazidali gotsko okno in odstranili pritlično stavbo med opornikom in kapelo, katere ostanek je notranja stena v zakristijskem prilličju. Omenili bi še, da so takrat podrli gotski izzidek na severni ladjini steni, da so ladjino notranjščino oblekli z 10 cm debelim ometom in beležem ter da so vsa cerkveno zunanjščino obnovili in prvič okrasno tonirali.

S prenosom lesene, kvalitetno sicer poprečne, vendar nabožno znamenite baročne Marijine plastike iz Konjic v Maribor se je leta 1747 začela pri minoritih razvijati pomembna božja pot, ki je kmalu zbudila željo in potrebo po oplešavi cerkve. Najprej je prišla na vrsto cerkvena fasada, ki je takrat dobila svoj konkavno oblikovani tloris s pilastrsko arhitekturo, bogatim ogredjem in razgibanim nastavkom, ki je organsko vključil v svojo kompozicijo vertikalno zvonika in jo tako oplemenitil v smislu poznobaročne dinamične koncencije. Takrat so uredili obe zvonikovi etaži, ki sta nekoliko višji od ladje, in jih osvetlili z zaobljeno oblikovanimi pravokotnimi okni. V letih 1770—1772 so dopolnili okras ladje in slavaloka (kronogram 1772), predvsem pa štukirali in freskirali prezbiterij. Plastičen, deloma ažuren štuk z motiviko asimetrične školikovine, rokaja, cvetja in listja je za svoj čas sicer pozen, vendar ni mogel nastati mnogo pred fresko, ki jo je leta 1771 naslikal Kauperzov graški učencev Jožef M. Göbler. Ta freska, ki je posvečena apoteozi Marijine milostne podobe, je važna predvsem zaradi vedute jugozahodnega dela Maribora.

Z ukinitvijo samostana leta 1784 se je začel propad njegovega stavbnega kompleksa, ki še vedno ni sklenjen. Cerkev, ki je še isto leto izgubila zvonik, so preuredili v mondurno skladišče vojaške oblačilnice, ki se je leta 1784 preselila iz Judenburga v Maribor, leta 1809 pa odselila iz Maribora v Gradec. Nato je cerkev upravljal verski sklad, ki jo je leta 1831 najprej odstonil, nato pa za 6.000 gld. skupaj s samostanom prodal vojski. Ta je v njej uredila mondurni magazin domačega regimenta, kateremu je rabila do leta 1904 oz. 1918, nato pa jugoslovanskemu vojaštvu do leta 1927. Med obeh vojinama so cerkev uporabljali za skladišče razni privatni podjetniki, po osvoboditvi pa opravlja objekt enako žalostno funkcijo kot skladišče kulis SNG Maribor, ob tem pa neusmiljeno propada in z njim eden najlepših baročnih prostorov Maribora.

Prvotna samostanska naselbina je obsegala vzhodni trakt, ki je stal inogovzhodno od cerkve med njenim prezbiterijem in mestnim obzidjem, ne da bi se enega ali drugega dotikal. Bil je že od vsega začetka nadstropen in ves podkleten. Zaradi poznejšega obokanja kleti in pritličja se ni ohranilo niti njegovo prvotno etažiranje niti originalne stenske predrtnje, pač pa obodno 1 do 1,1 m debelo zidovje, ki je na severu oblikovalo 1,5 m izstopajoč nastavek severnega trakta. Verjetno so bili v tem traktu že od vsega začetka v pritličju in nadstropju po 3 prostori, ki so rabili v pritličju dnevnim, v nadstropju pa nočnim potrebam samostana (dormitorij). Od njegovih mnogo predelovanih sten kaže severna 3 plasti ometa dva z belimi in najmlajšega baročnega s

3 okrastimi beleži. Čeprav ti ometi časovno pomikajo stavbo vsaj v 16. stoletje, je v zasnovi gotovo srednjeveška, morda celo še iz 2. polovice 13. stoletja.

Vse kaže, da predstavlja naslednjo gradbeno fazo 5-osni osrednji del nadstropnega južnega trakta, ki počiva z južno fasado na mestnem obzidju, severna pa se končuje proti vzhodu z dobro vidnim kamnitim ogalom. Ta trakt, ki je bil še brez poznobaročne zahodne osi, je imel v pritličju 2 velika gospodarska prostora, v nadstropju pa enako veliki sobani, ki sta verjetno rabili družabnim potrebam samostana. Po stavbni logiki samostana lahko trdimo, da je ta trakt nastal v 15. stoletju. Njegova gradnja je v obzidnem delu izrazito kamnita, polimorfna, z uporabo prodnikov in naravnega kamenja, sicer pa kaže tudi uporabo opeke. Zanimiva je ugotovitev, da se vzhodni in južni trakt nista stikala, ampak sta si stala z ogaloma nasproti. Trakt kaže dvojni omet, starejšega z belčjem, ki sega do drugega nadstropja, in mlajšega s 3 okrasnimi nanosi, ki pokriva tudi jugovzhodni del samostana.

Za povezavo vzhodnega in južnega trakta je nato nastal jugovzhodni del samostana, ki presega vzhodnega za 2 okenski osi in stoji z južno fasado na temeljih mestnega obzidja, ki je ohranjeno samo v njegovi kletni etaži. Ta trakt je $4 \times 3 \times 2$ -osen ter je bil do povišanja v sredini 18. stoletja za več kot pol metra višji od ostalega južnega trakta in pokrit s svojo, nekoliko višjo streho. Trakt je v vzhodni polovici podkleten enako globoko kot vzhodni trakt, za okoli 1 m je višja le kletna veža, iz katere vodijo stopnice na levo in desno v kleti obeh samostanskih delov. Zaradi terenskih razmer je ta trakt na jugu opremljen s 3 preprostimi pritličnimi dodatnimi oporniki, na severovzhodnem ogalu pa z enim. V pritličju trakta sta ločeni stopnišči, renesančno kletno in baročno medetažno ter 3 velike sobe, v nadstropju pa predvsem velika sobana, obsegajoča vso njegovo vzhodno (izstopajočo) polovico. Tudi v tem traktu, ki je bil višji od južnega, toda enako visok kot vzhodni trakt, so oboki in stropi mlajši. Po ostanku segmentnega kletnega portala, prirezanega na ajdovo zrno, lahko ta trakt datiramo v 1. polovico 16. stoletja, po zazidanem oknu v zahodni steni njegove kleti pa lahko sklepamo, da je rabil sedanjí stopniščni prostor prvotno gospodarskim namenom. Za vhod v prizidani trakt so uporabili 1,2 m širok razmak med ogaloma kletnega stopnišča in južnega trakta.

Zanimiv je severni trakt, ki je najmlajši in je segal do južne kapele. Imel je pomožni značaj, saj je obsegal v pritličju 2 nizka kletna prostora, v nadstropju pa vhodno vežo z obojestranskima prostoroma, katerih zahodni je bil po pritličnem ladjinem oknu povezan z njeno notranjščino. Tudi datacija tega trakta je lahko samo okvirna, utemeljena bolj s stavbno logiko objekta kot z njegovimi gradbeno stilnimi elementi. Ker ob koncu 16. stoletja trakta še zagotovo ni bilo, na upodobitvi iz okoli leta 1670 pa že obstaja, ga lahko datiramo v 1. polovico 17. stoletja.

Naslednjo gradbeno fazo predstavlja prizidava križnega hodnika, ki je v obeh etažah severnega in južnega trakta po osemkrat križno obokan, vzhodnega pa petkrat kapasto, ter ga pokriva starejši belo siv omet in mlajši z vrsto belčev. Pri tem se ob južnem traktu hodnik odpira s po 3 pravokotnimi okni (v srednji osi pritličja so vrata), ob vzhodnem traktu enako, ob severnem pa s po 7 polkrožnimi slopastimi arkadami (zazidanimi ob predelavi v kasarno). Komparativno s severnimi arkadami, obrobjenimi z belo barvo, so bili arkadni loki na južnem krilu naslikani z belo barvo na njegovem prvotnem modrikastem ometu. Prizidava arkadnih hodnikov se je zgodila v zadnji četrtini 17. stoletja. Ob tej priliki so v severni trakt vdelali stopnišče, povezujoče pritličje z nadstropjem in verjetno s prižnico, zato so skrajšali kapelo, jo dvignili in pokrili s sedanjim opečnim obokom. Nato so severni trakt na novo ostrešili, medtem ko so ostala dva samo pristrešili.

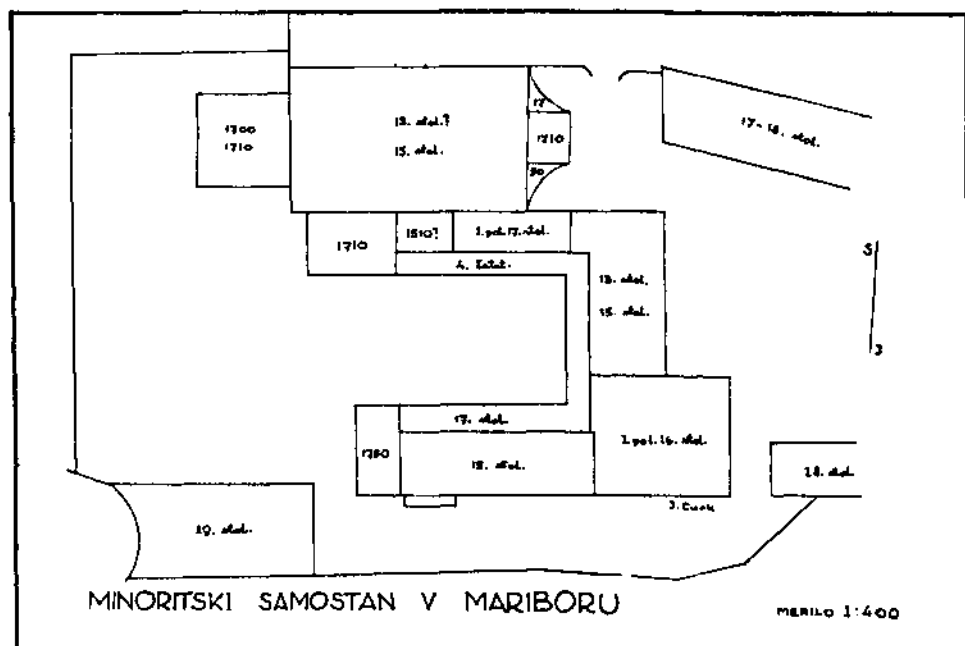
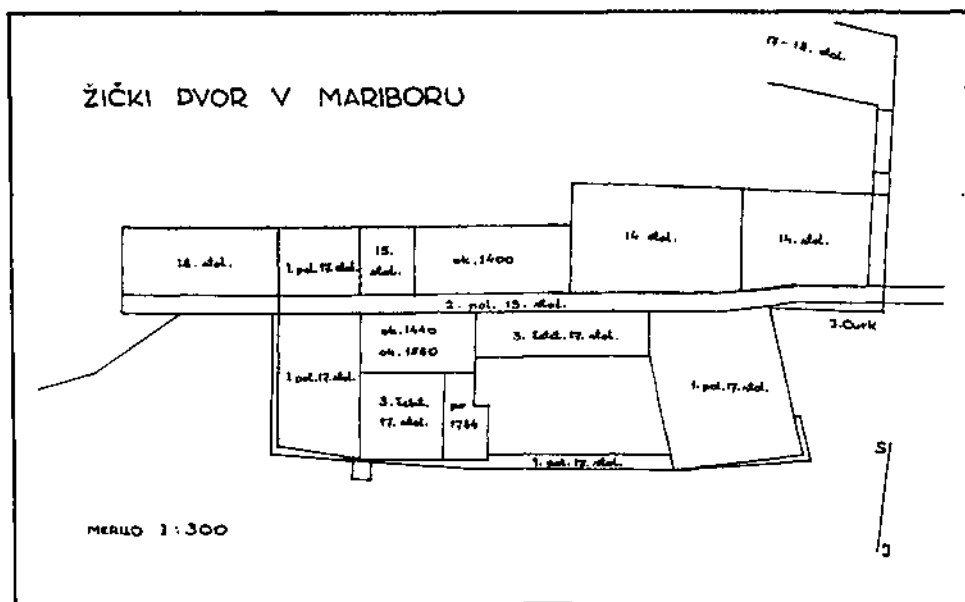
Ko so med leti 1700—1710 cerkev obrnili in barokizirali, so v podaljšku severnega trakta in kapele prizidali nadstropno zakristijo s profiliranim ušesastim (sedaj predelanim) portalom, ki jo pokrivajo vsi 3 okraستي beleži. Med leti 1747 (začetek božje poti) in 1753 (Herrmannov bakrorez s podobo samostana) so samostanu nadzidali drugo nadstropje, pri čemer so ga višinsko izravnali in strešno poenotili (kljub raznim tipom streh) razen severnega trakta, ki so ga zaradi ladjinih lunetastih oken lahko samo deloma dvignili in opremili s 4 elipsoidnimi slopastimi arkadnimi loki. Zakristija in zahodni del trakta sta torej ostala nadstropna, nastali preskok pa so premagali s poševno izpeljavo traktove strehe. Takrat so vdělali tudi jugovzhodno stopnišče, ki z ločilno steno razpolavlja tretjo okensko os v starejšem prvem nadstropju.

Ker ni niti znaka povišanja zahodne osi južnega trakta niti cezure med njo in ostalim traktovim povišanjem ter jo pokrivata enaka okraستي beleža kot ostalo nadzidavo, to dokazuje, da so jo tedaj prizidali (izrazita opečna gradnja) in uporabili v vseh 3 etažah za sanitarne potrebe z greznico v kleti (zazidana lina). Takrat so tudi obnovili vso samostansko zunanjščino in jo drugič (prvič so jo ob obrnitvi cerkve) okraستي tonirali. Okna v prvem nadstropju so opremili z bogatejšimi, v drugem nadstropju s preprostejšimi maltastimi, belo pobarvanimi okviri in končno na južni fasadi južnega trakta naslikali sončno uro z letnico (17)69.

Z ukinitvijo samostana leta 1784 se je začel njegov propad, ki še danes ni končan in mu jemlje mnogo njegove pričevalne in estetske vrednosti. Ob predelavah v kasarniške namene od leta 1831 dalje so mu uničili okenske maltaste in portalne kamnite okvire, prebili severna in zahodna cerkvena vrata, zazidali južna ladjina lunetasta in prezbiterijevi okni ter tudi sicer izvedli razne predelave, ki so stavbo prilagodile kasarniškim potrebam. Takrat so stavbo tretjič okraستي tonirali. Ta belež je pokrtil tudi zazidane arkadne loke in odbite okenske obrobe ter mestoma močno potemnel.

Samostan, ki se je po letu 1927 spremenil v stanovanjski objekt, je v zadnjih 50 letih doživel še vrsto prezidav in predelav, kar velja posebno za njegove pritlične prostore. Ti prostori so še danes enako kot kletni večinoma baniasto obokani (razen križnega hodnika, ki je križno in kapasto), v prvem nadstropju ravno stropni (razen križnega hodnika, zakristije in treh drugih manjših prostorov, ki so različno obokani), v drugem nadstropju pa v celoti ravno stropni. Vsi naštetí oboki in stropi izvirajo iz obdobja 1670 do 1770, ko je samostan dožívljal največji razmah svojega gradbenega razvoja. Iz tega obdobja je tudi večina oken in vrat, kar velja tudi za kletne line južnega trakta, prebite skozi mestno obzidje. Precej okenskih in vratnih predrtin (posebno v pritlični etaži) in notranjih sten v vseh samostanskih etažah pa je produkt 19. in 20. stoletja, porojen iz vsakdanjega prakticizma, ki s prvotnim namenom stavbe nima nobene zveze in jo zato samo kvari.

Vzhodno od minoritskega samostana se razprostira trikotno dvorišče, ki ga od severno ležečega Vojašniškega trga ločuje nezanimivo pritlično gospodarsko poslopje iz 18. in 19. stoletja, od Vojašniške ulice velik opečen dvoriščni portal, od Pristana pa kompleks nekdanjega Žičkega dvora. Ta dvor, ki se omenja v letih 1387, 1422 in posredno 1440, predstavlja stavbni sestav, ki za svojo sicer slikovito, vendar skromno arhitekturo skriva zanimivo gradbeno zgodovino, ki se je razvijala vzporedno z minoritsko, čeprav sta bila objekta ves čas posestno in parcelno ločena (številki 211 in 209). Posesti je delila ograja in zid, ki je tekел od zahodnega dvorovega prizidka do stika obeh delov gospodarskega poslopja, zahodnega, nekoliko višjega, 9-osnega minoritskega in vzhodnega, okoli meter nižjega, 8-osnega žičkega (v katerem je bil v 19. stoletju tudi

vojaški zapor s 7 celicami). Žički dvor je nastal ob mestnem obzidju tako, da je najprej zasedel njegovo notranjo (severno) stran, nato pa še zunanjo (južno), zato mestno obzidje še sedaj deli njegovo klet in pritličje na dva dela. Za razumevanje njegove nepravilne tlorisne in etažne organizacije je potrebno upoštevati tudi stopničasto zniževanje terena (zunanje dvorišče, dvorova kletna

etaža-dravsko nabrežje), ki pada od severa proti jugu pa tudi od vzhoda proti zahodu. Jedro sedanje stavbe je v njegovem 4 + 3-osnem vzhodnem delu, ki ga oklepata mestno obzidje in 1 m debeli zid, ter obsega v pritličju prehodno vezo in 4 prostore z baročnim stopniščem, v nadstropju pa 3 sobane in kuhinjo. Ta del stavbe kaže polimorfno kamnito gradnjo z uporabo opeke in iz nepravilnih klesancev zgrajen zahodni ogal. Vidni so sledovi starejšega sivkastega ometa, zidna črta med 4-osnim in 3-osnim delom stavbe (kar kaže, da dela nista sočasna), ostanki preprostega maltastega okvira okoli vzhodnega pritličnega okna ter maltasti ušesasti okvir okoli nadstropnih vzhodnih in gladki okvir okoli nadstropnih zahodnih oken. Čeprav stavba stilno ne pove mnogo, saj so njeno sedanje etažiranje in razporeditev prostorov ter vrata, okna in stopnišče baročni in iz konca 17. stoletja, jo vendar lahko v njeni zasnovi datiramo v 14. stoletje.

Naslednjo gradbeno fazo predstavlja etapna prizidava zahodnega 8-osnega trakta, ki je za 3,2 m ožji od vzhodnega. Prva etapa obsega 4 vzhodne osi, sledi jasna sled prizidave 2-osnega stopniščenega dela in končno dokazuje ohranjeni belež na podstrešju ter opazna zidna črta na zunanjštini dozidavo še zadnjih dveh osi. Po baročni prezidavi je obsegal ta del dvora po 3 večje sobane in stopnišče v vsaki etaži, pri čemer so bili prostori v pritličju banjasto obokani, v nadstropju pa ravno stropani. Gradnja je polimorfna in mešana, zahodni ogal je sestavljen iz velikih, nepravilnih klesancev. Kot ves dvor je tudi ta del stavbe brez talnega zidca, enoten baročen venčni zidec pa je preprost konkaven. Sedanja pravokotna okna in kamnit portal so nezanimivi, omembe pa je vredno zazidano pravokotno okno in napol zasut polkrožen kletni vhod v zahodni medosi, ki dokazuje, da so bili prostori za njima prvotno drugače etažirani, kot so danes. Sledovi v notranjštini dejansko kažejo, da je bilo prvotno nadstropje višje in križno obokano. Ta obok je še ohranjen nad sedanjimi in sega na podstrešje. Na zunanjštini so vidne tri plasti ometa. Prvi je tenak in komaj pokriva zidno strukturo, drugi ima belež, tretji pa je pokrit z belim in dvema okrasnima beležema, katerih zadnji je iz 19. stoletja. Opisane tri gradbene etape lahko kronološko na splošno razvrstimo v pozno 14., 15. in 1. polovico 17. stoletja, čeprav je seveda sedanje etažiranje, razporeditev prostorov in stenskih predrtin ter stopnišče baročno.

Posebno gradbeno poglavje predstavlja hišna kapela, s katero je dvor segel v svojem zahodnem delu čez mestno obzidje. Ta kapela je nastala v južnem podaljšku takratne dvorove zahodne fasade ter z 1 do 1,1 m debelim zidom oklepala prostornino velikosti 7,4×3,7 m, ki je v spodnjem delu rabila (zaradi padca terena) za klet, zgoraj pa za kapelo, ki je obsegala poldrugo etažo ostalega dvora. Gradnja kapele, ki je bila posvečena Vsem svetnikom, je izrazito kamnita, kar velja tudi za njen kletni banjasti obok. Ker se ob vizitaciji leta 1821 omenja, da je bil njen oltar posvečen leta 1440, imamo s tem tudi orientacijsko letnico za nastanek kapele, ki je v sedANJI podobi seveda renesančnega videza. Ve se namreč, da je dal žički oskrbnik Otolin Scazuola med leti 1570—1589 dvor obnoviti, na kar posebno kaže kapela, katere rahlo potlačena banja s 3 pari plitvih sosvodnic in kvadratasti kamniti profilirani ušesasti okvir okroglega okna (ki sedaj gleda na podstrešje zahodnega dvorovega krila) sta stilno tipična renesančna izdelka iz okoli leta 1580.

Za naslednjo gradbeno fazo smemo smatrati prizidavo obeh dvorovih kril, ki segata čez obzidno črto in skupaj z veznim zidom oblikujeta dvorovo notranje dvorišče. S tema kriloma je dvor dejansko prestopil mestno obzidje, saj obsegata skoraj polovico njegove stanovanjske prostornine. Vzhodno krilo je 3×2×2-osno, njegova gradnja je kamnita z uporabo prodnikov in opeke. Ogali so neek-

saktno sestavljeni iz klesancev in nekaj opeke ter se spodaj trapezasto širijo, prvoten sivo rumen omet je na ogalih v širini talnih opornikov kvadratasto fugiran, pravokotna okna so nezanimiva, dve od pritličnih sta v preprostih kamnitih okvirih. Na dvoriščni strani je posebej omeniti zazidani polkrožno sklenjeni lok, zgrajen iz kamna in opeke, ki je vodil v pritlični, z 2 kapama obokani prostor. Zahodno krilo je širše in je nastalo sočasno z zadnjima osema zahodnega dvorovega trakta. To krilo je enako vzhodnemu, le da je bilo prvotno 2, nato 3, sedaj pa je 4-osno. Najmlajša, vzhodna os je vsa iz opeke ter ima dve stanovanjski etaži, medtem ko imajo ostale 3 osi kletno, stanovanjsko in podstrešno etažo. Medtem ko sta okni četrte osi nezanimivi, so ostala okna stanovanjske etaže (3 v južni fasadi, 1 zazidano v zahodni) v kamnitih profiliranih okvirih s karnisami, ki kažejo na nastanek v 2. polovici 17. stoletja. Vse kaže, da so v tem krilu tri gradbene faze: prva, ki obsega zahodni dve osi in je nastala sočasno z zahodnim podaljškom dvora ter obsega prostore zahodno od kapele, druga, ki je ustvarila tretjo os krila in se naslonila na južno kapelino steno, s starejšima osema pa se stika v rahlem zalomu, in končno 4. os, ki je vsa iz opeke, je drugače etažirana od prejšnjih treh osi in se naslanja na vzhodni del kapeline južne stene. Ta os je rabila sanitarnim namenom in je nastala, ko so dvor prezidavali za namene vojaške oblačilnice v letih 1784—1785, ter je že vidna na veduti iz leta 1795. Dvoosno vzhodno krilo, ki se poševno priključuje na dvorovo gradbeno jedro izza mestnega obzidja, je nastalo sočasno s prvo, dvoosno gradbeno fazo zahodnega krila. Obe krili je povezovalo močno dvoriščno obzidje, ki se z ohranjenim originalnim kamnitim delom organsko veže s kriloma tako, da zahodno krilo z mlajšima 3. in 4. osjo počiva na njem in so zid zaradi njiju deloma porušili. Dvoriščni zid, ki je danes v gornjem delu čiste opečne gradnje iz 19. stoletja, se končuje z opornikom na stiku med prvo in drugo gradbeno fazo zahodnega krila ter oblikuje zanimivo gradbeno uganko, ki sicer ni takoj razločljiva, je pa logičen rezultat kompliciranega nastajanja tega gradbenega kompleksa. Na vedutah iz 17. stoletja kažeta obe krili in vmesni zid do 6 opornikov in 4 strelnih lin. Časovna tabela opisanih gradbenih faz obeh dvorovih kril obsega okoli 200 let. Prva faza je zagotovo iz 1. polovice 17. stoletja, druga je iz 2. polovice istega stoletja, tretja faza pa je iz let 1784—1785 in po letu 1810, ko so dvor predelali za kasarniške potrebe.

Za vmesno fazo lahko štejemo nastanek dvoriščnega trakta vzdolž mestnega obzidja, ki je povezal obe krili, vendar zahodno le posredno po kapeli, na katere vzhodno fasado se je naslonil. Pri tej povezavi je nastal etažni problem, ker se je hodnik ravnal po etažnem razmerju dvorovega vzhodnega dela in krila, s čimer je prišlo do difference z zahodnim. Nastalo zadrego so rešili v škodo kapele. Hodnik, ki je vodil iz vzhodnega krila, so skozi kapelino vzhodno fasado podaljšali za 1,5 m v njeno notranjščino (s pomočjo vzdika, ki je konec 18. stoletja dobil sedanji opečni nosilni lok), od tod pa skozi mestno obzidje in sobano povezali z zahodnim stopniščem, pri čemer so s 6 in 2 stopnicami dosegli etažni nivo zahodnega dvorovega dela. Gradnja tega nadstropnega hodnika z meter debelim zunanjim zidom je 4-osna in kaže mešano gradnjo z močnimi opečnimi zaplatami. Pod ometom z belim (iz konca 17. stoletja) in okraštimi beleži je viden prvoten svetlo siv omet, ki je ob vhodnem loku in oknih fugiran. Okna v nadstropju obdajajo ušesasti maltasti okviri, podobni tistim na dvorovi severovzhodni fasadi. Po vedutah iz 17. stoletja sodeč, je hodnik z veznim stopniščem nastal pred letom 1670, na kar bi kazalo tudi pravokotno okno s kovano mrežo v kaplini severni steni (ki gleda na stopnišče) in kvadratna (sedaj zazidana) lina s kovano mrežo v kaplini vzhodni steni. Ob prizidavi tega trakta so vdelali obe vezni stopnišči, nato pa sukcesivno obokali vse kletne in pritlične

prostore z banjastimi, križnimi in kapastimi oboki, banjasto obokali kuhinjski prostor v nadstropju vzhodnega krila in preobokali dotlej križno obokani prostor v severozahodnem delu dvora. Takrat so tudi kapelo in prostor pred njo opremili z bogato profiliranimi ušesastima portaloma, kronanima z bogatima prekladama. Ko so leta 1784—1785 prizidali vzhodno os zahodnega krila (pokrito z ometom z 2 okrastima beležema), so tudi v to smer prebili kapelino južno steno in podaljšali hodnik do sanitarij na južnem koncu prizidka.

Končno je omeniti še gradbeno manj zanimivo pritlično 3- oz. 4-osno poslopje, ki stoji zahodno od dvora ter počiva na mestnem obzidju. Mestno obzidje, ki oblikuje v zahodnem ogalu stavbe tudi svoj ogal, sestavljen iz velikih kamnitih skladov, je polimorfne, pretežno kamnite gradnje, medtem ko je sama stavba v pritličnem delu mešane gradnje, v podstrešnem pa pretežno opečne (nad mestnim obzidjem so vidne 3 zazidane podolžne pravokotne line, v zahodni ena, na dvoriščni strani pa preprost vhod na podstrežje). Vse ostale zidne predrtine so mlajše in nezanimive. Stavba, ki je rabila za gospodarsko poslopje, je iz 18. stoletja, saj se zagotovo pojavi na veduti iz začetka 19. stoletja, v zasnovi pa bi lahko bila še tudi iz 2. polovice 17. stoletja.

Ob usodi dvora je zanimiva tudi usoda mestnega obzidja, ki je prvotno prosto teklo v rahlo zalomljeni črti od ogalnega Sodnega stolpa do Pristaniških vrat, a sta se kmalu ob njem pojavila minoritski samostan in Žički dvor. Ugotovljeno je, da se je samostan naslonil na mestno obzidje samo s svojo zahodno 5-osno polovico južnega trakta, medtem ko stoji njegova vzhodna 4-osna polovica samostojno na njegovih temeljih. Drugače je nastajal Žički dvor, ki se je na obzidje naslonil najprej z vzhodnim, nato z zahodnim delom, vendar pa že v 15. stoletju v nasprotju s samostanom obzidje preskočil in tu razvil v teku 17. stoletja gradbeni razvoj, ki mu je dal sedanjo obliko in velikost. Obrambna funkcija obzidja se je s tem kurtinasto prestavila na obe dvorovi južni krili in vmesno, s strelnicami (po vedutah sodeč) opremljeno dvoriščno obzidje. Pri samostanu je šel ta razvoj nekoliko drugače, saj so ob prizidavi jugovzhodnega samostanskega trakta podrli del mestnega obzidja in ga nadomestili z zidom, ki je povezoval mestno obzidje zahodno od Žičkega dvora in prvotni ogal južnega samostanskega trakta (veduta iz okoli leta 1670). S tem so že v 16. stoletju začeli ustvarjati teraso južno od samostana, ki so jo v začetku 18. stoletja (tako veduta iz leta 1712, medtem ko veduti iz let 1753 in 1771 kažeta še samo polovično dolžino terase) razvili vzdolž vsega samostana in zato tudi zahodno od njega podrli del mestnega obzidja. To dokazuje zahodna samostanska os iz sredine 18. stoletja, ki je avtonomne opečne gradnje in ki ji rabi mestno obzidje le za temelj njene južne stene. Z nasutjem terase in s prestavitvijo obzidja si je samostan povečal svoj areal, predvsem pa južni samostanski trakt odmaknil od obzidja, ki je že po sredini 16. stoletja z izgradnjo »Benetk« izgubilo primarno obrambno vrednost, v teku 17. stoletja pa vso. To obzidje, na katero so se od konca 18. stoletja (tako že na veduti iz leta 1795) začela naslanjati razna, predvsem gospodarska, meščanska poslopja, kaže še danes v spodnjem delu vzhodne polovice staro kamnito gradnjo iz 16. stoletja z ohranjeno strelnico, medtem ko je v zahodni polovici baročno, opečno, mnogokrat predelano in z uvoznim portalom vred nezanimivo. Dvor je rabil Žičkemu samostanu za upravno in gospodarsko središče njegove posesti v širši mariborski okolici in za prenočišče za samostanske ljudi in njegove goste. V njem je živel samostanski upravnik ali pa najemniki. Med leti 1570—1589 ga je dal obnoviti upravitelj Otolin Scazuola, med leti 1602—1605 pa zakupnik Tomaž Reichel. V 17. stoletju je namreč samostan dajal dvor pogosto v zakup s pogojem, da ga zakupniki vzdržujejo, večja popravila pa opravi samostan na svoje stroške. Ob

vizitaciji leta 1621 je v »zelo stari« in nekoč posvečeni kapeli z oltarjem Vseh svetnikov iz leta 1440 imel svoje skladišče neki skrinjar. Po inventarju iz leta 1699 je imel takrat dobro opremljeni dvor 6 sob, dvorano, prelatovo sobo, kuhinjo, shrambo in kapelo Antona Padovanskega z vso mašno opravo. Pri dvoru je bil konjski hlev in vozovna remiza. Ob razpustu samostana leta 1782 dvor ni bil več njegova last, saj ga je država odkupila leta 1784 od Jožefa Rosenbichla za 2.500 gld in ga namenila za potrebe vojaške oblačilnice. Po njeni odselitvi v Gradec so dvor leta 1810 spremenili v vojašnico, leta 1835 pa v garnizijsko sodišče z zaporji za častnike v samem dvoru in za vojake v nasproti ležečem gospodarskem poslopju, kjer je bila tudi konjušnica. Ob tej priliki so že prej obstoječo ograjo med dvorovim in samostanskim dvoriščem zamenjali z zidom, ki so ga odstranili šele potem, ko so tudi Žički dvor spremenili v stanovanjski objekt.

ORIS GRADBENE ZGODOVINE NEKDANJEGA MINORITSKEGA SAMOSTANA IN ŽIČKEGA DVORA V MARIBORU

Povzetek

Med mariborskimi kulturnimi spomeniki zavzemata posebno mesto stavbi nekdanjega minoritskega samostana in Žičkega dvora v jugozahodnem delu starega mestnega jedra. Oba objekta sta zanimivejša po svoji zgodovinski usodi in urbani vlogi kot po svojih arhitektonskih kvalitetah. Oba se sicer v zgodovini pojavljata že v 13. in 14. stoletju in sta po svojih zasnovah iz teh stoletij, vendar pa s svojim sedanjim stavbnim sestavom ne segata pred 15. stoletje.

Nekdanji minoritski samostan predstavlja podkvasto oblikovani, proti zahodu odprti, dvonadstropni stavbni kompleks, ki se razteza med višje ležečo cerkvijo na severu in nižje ležečim mestnim obzidjem na jugu. Ker stoji nizbrežno, je njegov kompleks razmeščen na dveh terasah tako, da se talni nivo cerkve izenačuje z nivojem samostanskega prvega nadstropja. Z dvoriščne strani obteka vso stavbo križni hodnik, ki ima na severni strani zazidane sropaste arkade. Oba dela vzhodnega trakta sta podkletena, pri čemer obstopajo južnega 4 preprosti nizki oporniki. Ves samostan pokriva enolna opečna streha, ki posevno prehaja v streho nižjega severnega trakta. Cerkev sestavljajo pravokotna ladja, enako visok kvadratast prezbitelj in konkavno usločena fasada z bogato pilastrsko arhitekturo. Samostan je produkt dolgotrajne in mnogofazne gradbene zgodovine, ki se demonstrira v posameznih, stilno težko opredeljivih delih njegovega stavbnega kompleksa, ki jih po logiki gradbenega razvoja lahko razvrstimo v kronološko zaporedje, katerega rezultat je ugotovitev nastajanja obsežne in komplicirane samostanske arhitekture. Z ukinitvijo samostana leta 1784 se je začel njegov propad, ki še vedno ni končan. Ob predelavah v oblačilniške namene po letu 1784, v kasarniške po letu 1831 in v stanovanjske po letu 1927 je samostanska arhitektura doživela celo vrsto prezidav, ki so ji vzele mnogo njene pričnevalne in estetske vrednosti ter ji končno vsilile stanovanjsko funkcijo, ki nima s prvotnim namenom stavbe nobene zveze in jo zato s svojim vsakdanjim prakticizmom samo kvari.

Tudi Žički dvor je zanimiv bolj po svoji gradbeni sestavi kot po svojih arhitektonskih kvalitetah. V zasnovi je iz 14. stoletja, vendar je v naslednjih stoletjih doživel toliko prizidav in prezidav, da oblikuje danes pravi konglomerat raznih gradbenih faz in delov, med katerimi sta najzanimivejši renesančna kapela iz konca 16. stoletja in zgodnjebaročni krili iz 1. polovice 17. stoletja, ki igrata važno vlogo v slikoviti podobi tega dela mesta. Ob svoji arhitektonski ekspanziji je Žički dvor prekoračil mestno obzidje ter pred njim ustvaril podobno kurtino kot stoletje prej minoritski samostan ob priliki prizidave njegovega jugovzhodnega dela. Med leti 1784 in 1809 je dvor rabil vojaški oblačilnici, po letu 1810 pa vojaštvu, ki ga je leta 1835 spremenilo v garnizijsko sodišče z zaporji za častnike in vojake. Po odselitvi vojaštva se je dvor leta 1928 spremenil v stanovanjski objekt, kar je še danes.

ABRISS DER BAUGESCHICHTE DES EHEMALIGEN MINORITENKLOSTERS
UND DES SEITZERHOFES IN MARIBOR

Zusammenfassung

Unter den Kulturdenkmälern von Maribor nimmt eine besondere Stelle der Baukomplex des ehemaligen Minoritenklosters und des Seitzerhofes im südwestlichen Teil des alten Stadtkerns ein. Beide Objekte sind interessanter durch ihr geschichtliches Schicksal und ihre urbanistische Rolle als durch ihre architektonische Qualität. Beide erscheinen nämlich in der Geschichte bereits im 13. und 14. Jahrhundert und sind in ihrem Grund aus dieser Zeit, reichen aber nach dem jetzigen Bauzustand nicht vor das 15. Jahrhundert.

Das ehemalige Minoritenkloster stellt sich als ein hufeisenförmiges westwärts orientiertes zweistöckiges Gebäude dar, das sich zwischen der höher gelegenen Kirche im Norden und tiefer gelegener Stadtmauer im Süden erstreckt. Wegen solcher Lage steht sein Komplex auf zwei Terrassen so, dass sich das Niveau der Kirche und des ersten Stockwerks des Klosters bedecken. Hofseits umläuft das ganze Gebäude der Kreuzgang, dessen Arkaden auf der nördlichen Seite vermauert sind. Die beiden Teile des östlichen Traktes sind unterkellert, sein südlicher Teil viermal unterstützt. Das ganze Kloster bedeckt das einheitliche Ziegeldach, das schräg in das niedrigere Dach des nördlichen Traktes übergeht. Die Kirche umfasst das rechteckige Schiff, das gleich hohe quadratische Presbyterium und die konkav geformte mit der reichen Pilasterarchitektur geschmückte Fassade. Das Kloster ist das Produkt einer langen und reichen Baugeschichte, die sich in einzelnen stilistisch schwer bestimmbar Bauteilen des jetzigen Baukomplexes demonstriert, die man aber nach der Logik der Bauentwicklung doch in eine genug präzise Chronologie einreihen kann, deren Ergebnis die Kenntnis der Bauentwicklung der umfangreichen und komplizierten Klosterarchitektur ist. Mit der Aufhebung des Klosters im Jahr 1784 begann sein Verfall, der noch jetzt nicht beendet ist. Bei den Umbauten des Klosters für die Bedürfnisse der Militärkonfektion, der Kaserne und der Mietwohnungen erlebte das Klostergebäude in den letzten 150 Jahren eine Reihe von Veränderungen, die seinen dokumentären und esthetischen Wert verminderten und ihm eine Funktion einzwangen, für die das Gebäude nicht gebaut war und deswegen es viel Schaden erlitt.

Auch der Seitzerhof ist mehr interessant wegen seiner Baukomposition als wegen der architektonischen Qualität. Im Grunde datiert er aus dem 14. Jahrhundert, hat aber in den folgenden Jahrhunderten so viele Zu- und Umbauten erlebt, dass er heute ein echtes Konglomerat verschiedener Bauphasen und Bauteile vorstellt, zwischen denen die Kapelle aus dem Ende des 16. und die beiden Bauflügel aus der 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts besonders interessant sind. Bei seiner Bauentwicklung streckte sich der Hof über die Stadtmauer aus und bildete vor ihr eine Kurtine ebenso wie ein Jahrhundert früher das Minoritenkloster als man ihm den südöstlichen Teil zubaute. Zwischen den Jahren 1784—1809 diente der Hof der Militärkonfektion, nachher dem Militär, das ihn nach dem Jahr 1835 als Garnisationsgericht brauchte. Nach dem Auflösen durch das Militär wurde der Hof als Wohnungsgebäude verwendet und dient noch heute demselben Zweck mit allen negativen Folgen für seine Architektur.

Pripomba:

Vojni arhiv na Dunaju hrani pod številko G VII 55-500 načrte minoritskega samostana in Žičkega dvora, ki jih je 28. 2. 1788 izdelal kapetan ing. Johann Franz Schreder v Gradcu. Ti načrti, ki so bili med leti 1870 in 1890 večkrat rektificirani, prikazujejo obravnavani stavbni kompleks po posameznih etažah, določajo namembnost posameznih prostorov in označujejo posamezne prezidave, za kar uporabljajo šrafure za znak za rušenja, temno rdeče in svetlo rdeče ploskve pa za zaznambo starejših in mlajših prezidav. Parcialnih gradbenih posegov je bilo seveda precej, vendar pa nobenih takih, ki bi bistveno spreminjali stavbno sestavo kompleksa in s tem stavbnorazvojne ugotovitve sestavka. Zato naj omenim samo najvažnejše med njimi: prezidavo sanitarne baterije na zahodnem koncu južnega samostanskega trakta, zazidavo šestločnih stebriščnih arkad v obeh nadstropjih vzhodnega trakta, zazidavo triločnih slopastih arkad v 2. nadstropju severnega trakta, odstranitev obzidja, ki je zapiralo notranje samostansko dvorišče, in tistega, ki je razdeljevalo njegovo južno dvorišče, izdelavo zunanjih stopnic v južnem dvorišču in odstranitev mestnega obzidja na jugozahodnem ogalu južnega trakta, odprtje uvoznega sever-

nega portala in večine lunet v cerkvi, nato prebitje južnih pritličnih oken v Žičkem dvoru in izdelavo vseh oken in vrat na cestni strani pritličnega gospodarskega poslopja. Zazidave starih in prebitja novih oken in vrat, odstranitve starih in postavitve novih notranjih sten ter drugih prezidav je bilo seveda še več, vendar pa zaradi svoje detajlnosti njih naštevanje ne spada v kontekst sestavka. Na koncu bi le dodal, da je pred Žičkim dvorom ležal vodnjak, ki ga je oklepalo obzidje in ga tako napol ločevalo od ostalega dvorišča, da so v samostansko klet vodile dvojne stopnice, od teh ene iz križnega hodnika (ki obstajajo še danes) in druge iz zunanje strani jugovzhodnega trakta (ki so sedaj neuporabne), ter končno, da je sanitarni prizidek v Žičkem dvoru zagotovo nastal med leti 1784 in 1787.

DIE STAATLICHE WIRTSCHAFTSPOLITIK UND DER SALZHANDEL IM VIERTEL CILLI VOM 16. JAHRHUNDERT BIS ZUM BEGINN DES 18. JAHRHUNDETS

Helfried Valentinitzsch*

UDK 338.23(436):339:664.41(497.12-11)»15/17«

VALENTINITSCH Helfried: Die staatliche Wirtschaftspolitik und der Salzhandel im Viertel Cilli vom 16. Jahrhundert bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts. (Državna gospodarska politika in trgovina s soljo v četrti Celje od 16. stoletja do začetka 18. stoletja.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 131-142.

Izvirnik v nem., povzetek v sloven., izvleček v sloven. in angl.

V začetku novega veka so uporabljali kmetje v četrti Celje, ki je ležala južno od Drave v prejšnji vojvodini Stajerski, morsko sol. Prinsali so jo kranjski trgovci in jo zamenjavali za kmetijske pridejke. Ko so si v 16. in 17. stoletju prilastili monopol nad soljo Habsburžani, so občutno motili trgovanje z njo na tem območju. Hoteli so povečati prodajo avojske solnega rudnika Aussee in so zato potegnili leta 1542/43 in leta 1648 v četrti Celje mejo, čez katero nihče ni smel prenašati morake soli. Kmetje pa niso hoteli kupovati drage rudniške soli in so dalje uporabljali morsko sol, ki so jo prinašali v deželo tihotopci. Uporabo morske soli je zemljiška gospoda dovoljevala in celo podpirala.

UDC 338.23(436):339:664.41(497.12-11)»15/17«

VALENTINITSCH Helfried: The Econom Policy of the State and the Salt-Trade in the »Viertel Cilli« from the 16th to the Beginning of the 18th Century. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 131-142.

Orig. in German, summary in Slovene, synopsis in Slovene and Engl.

At the beginning of the Modern Age the farmers of the »Viertel Cilli (Celje)« (which was situated south of the Drava, in the former Dukedom of Styria) used salt from the Adriatic Sea. The salt was taken to the »Viertel Cilli (Celje)« by Carniolan traders, who sold it to the farmers for agricultural products. In the sixteenth and seventeenth centuries, when the Habsburg sovereigns claimed the salt-monopoly they began to interfere strongly with the salt-trade of this region. They tried to expand the market of their salt-mine Aussee and so, in 1542/43 and 1648, they drew a line in the »Viertel Cilli (Celje)«, across which no sea-salt was allowed to pass. But the farmers refused to buy the expensive salt from Aussee and so they continued to use the sea-salt which smugglers brought into the country. The use of the sea-salt was tolerated and even supported by the »Grundherren«.

Im 16. und 17. Jahrhundert erfuhr die wirtschaftliche und soziale Lage der im Viertel Cilli¹ (Celje) ansässigen Bauern eine deutliche Verschlechterung.²

* Dr. Helfried Valentinitzsch, Universitätsassistent am Institut für Österreichische Rechtsgeschichte der Universität Graz.

¹ Die in den Anmerkungen zitierten Quellen befinden sich mit Ausnahme von Anmerkung 11 im Steiermärkischen Landesarchiv in Graz. Abkürzungen: H = Heft, HK = Hofkammer, Laa = Landschaftliches Archiv, Sch = Schubert.

Zu den zahlreichen Belastungen, die den Bauern von den Grundherrschaften auferlegt wurden, kamen noch die Anforderungen des modernen absolutistischen Staates. Die jahrelangen Kriege der österreichischen Habsburger im 17. Jahrhundert und am Beginn des 18. Jahrhunderts erforderten enorme finanzielle Mittel, für die letztlich wieder die Bauern als zahlenmäßig stärkste Bevölkerungsgruppe aufkommen mußten. Die Einführung verschiedener direkter und indirekter Abgaben und Steuern beeinträchtigte in manchen Gebieten der habsburgischen Erbländer die wirtschaftliche Leistungskraft der Untertanen so sehr, daß davon auch die Einkünfte der Grundherrschaften in Mitleidenschaft gezogen wurden. In bestimmten Bereichen kam es daher zwischen den Grundherrschaften und den Untertanen, deren Interessen sonst durch eine tiefe Kluft getrennt waren, zu einer Annäherung und gelegentlich sogar zu einem Zusammenwirken. Als Beispiel für diese, wenn auch regional und zeitlich begrenzte Zusammenarbeit können wir die gemeinsame Opposition der im Viertel Cilli ansässigen Grundherren, Bürger und Bauern gegen das staatliche Salzmonopol heranziehen.

Im Mittelalter und am Beginn der Neuzeit verwendeten die Bauern, die im südlich der Drau (Drava) gelegenen Teil des früheren Herzogtums Steiermark wohnhaft waren, sowohl für den täglichen Bedarf als auch für die Viehzucht Meersalz. Das Meersalz kam hauptsächlich aus den an der Adria gelegenen venezianischen Besitzungen, hier vor allem aus Istrien (Istra), in geringeren Mengen auch aus den Salzgärten von Triest³ (Trst). Der Handel damit lag in den Händen von Krainer Säumern und Wanderhändlern, die das Meersalz teils auf Wagen oder Saumpferden, teils auf dem Rücken in das Viertel Cilli brachten, wo sie es bei den Bauern gegen Getreide, Wein, Schmalz, Speck, Kleinvieh, getrocknetes Obst und Flachs eintauschten.⁴ Auf dem Rückweg tauschten die Salz Händler in Krain die im Viertel Cilli erworbenen Naturalien gegen Leinwand ein, wofür sie im Küstenland wieder Meersalz erhielten. Dieser Warenaustausch war für alle Beteiligten von Nutzen und berührte zunächst nicht die wirtschaftlichen Interessen des steirischen Landesfürsten.

Eine allmähliche Änderung in der Haltung des Landesfürsten trat erst ein, als dieser im Verlauf des Spätmittelalters das seit 1147 nachweisbare Salzbergwerk bei Aussee unter seine Kontrolle brachte. Um 1450 übernahm der spätere Kaiser Friedrich III. in Aussee den bisher von Privatpersonen betriebenen Salzbergbau sowie das damit verbundene Salzsieden in Eigenregie und schuf damit die Grundlagen für das staatliche Salzmonopol. Die Bestrebungen des Landesfürsten, das Meersalz aus dem Herzogtum Steiermark zu verdrängen oder zumindest seinen Gebrauch einzudämmen, setzen allerdings schon vor der »Verstaatlichung« der Ausseer Salinen ein. So versuchte Herzog Albrecht III. bereits im Jahre 1390, die Verbreitung von Meersalz auf das Herzogtum Krain sowie in der Grafschaft Cilli bis zur Sann/Savinja zu beschrän-

Die bis in das Spätmittelalter zurückreichenden Einteilung der Steiermark in Viertel diente der Organisation der Landesrüstung und der Einhebung der Landessteuer. Das Viertel Cilli (auch Viertel jenseits der Drau oder Windisches Viertel genannt) umfaßte bis zu der unter Kaiserin Maria Theresia durchgeführten Kreiseinteilung im wesentlichen den südlich der Drau gelegenen Teil des früheren Herzogtums Steiermark (Anton Moll, *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*, Graz—Wien—Leipzig 1929, S. 46 ff).

³ Vergleiche dazu Jože Koropce, *Slovenski puntarji med 1573 in 1635*, in: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 46, nova vrsta 11, 1975, S. 12 ff.

⁴ Über den Salzhandel vergleiche Ferdo Geštrin, *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*, *Dela Slovenske Akademije znanosti in umetnosti*, Cl. I, 15, Ljubljana 1956, S. 152 ff und Ferdinand Tremel, *Der Frühkapitalismus in Innerösterreich*, Graz 1954, S. 112 f.

⁵ Laa, Sch. 1024, H. f. 1695: Bericht des Prälaten von Seltz Ziče an die steirischen Verordneten.

ken.⁶ Im Jahre 1445 nahm man dieses Verbot in die steirische Landhandfeste auf. 1495 wurde die Sann/Savinja durch einen Beschluß des steirischen Landtages erneut als äußerste Grenze für das Vordringen des Meersalzes nach Norden festgelegt. Tatsächlich wurden diese Verbote nie eingehalten, weshalb sich der Gebrauch von Meersalz nicht nur im Viertel Cilli und in Unterkärnten, sondern auch nördlich der Drau weitgehend ungehindert behaupten konnte. Die Ursachen dafür liegen in der beschränkten Produktion der Ausseer Salinen, in den hohen Kosten, die mit dem Transport des Ausseer Salzes verbunden waren sowie in den noch wenig ausgebildeten Kontrollmöglichkeiten.

Kaiser Maximilian I. nahm bei der Salzgewinnung in Aussee umfassende Reformen in Angriff, die unter Ferdinand I. erfolgreich fortgeführt wurden und einem merklichen Produktionszuwachs brachten. So wurden im Jahre 1520 in Aussee noch 8.182 t Salz erzeugt, bis 1550 stieg die Produktion auf 11.404 t und bis 1618 sogar auf 19.719 t an.⁸ Die Ausseer Salzproduktion, die innerhalb von wenigen Jahrzehnten stark angestiegen war, benötigte nun ein neues und größeres Absatzgebiet. Dieses konnte nur in den südlichen Teilen der Herzogtümer Steiermark und Kärnten sowie in Kroatien und in Westungarn liegen, da seit der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts dem Ausseer Salz der Export nach Ober- und Niederösterreich durch den verstärkten Abbau der oberösterreichischen Salzvorkommen weitgehend verschlossen war.

Bereits 1541 versuchte Ferdinand I. die Wettbewerbsfähigkeit des Ausseer Salzes zu verbessern, indem er im Viertel Cilli die Maut für das eingeführte Meersalz um 24 krz pro Saum erhöhte.⁷ Gleichzeitig verschärfte er die Überwachung der Salzeinfuhr durch die Errichtung von neuen Mautämtern.⁸ In den Jahren 1542/1543 ging der Landesfürst in seinem Bestreben, die Verbreitung des Ausseer Salzes zu fördern, noch einen Schritt weiter. Er wollte nun im Herzogtum Steiermark nicht nur nördlich der Drau den Gebrauch von Meersalz völlig unterbinden, sondern legte südlich der Drau eine neue Grenze für die Ausbreitung des Meersalzes fest. Die Trennungslinie zwischen dem Ausseer Steinsalz und dem Meersalz verlief von Eisenkappel/Železna Kapla in Kärnten über die Petzen/Peca nach Schönstein/Šoštanj und von dort über Wiederdrieß/Vodriž nach Weitenstein/Vitanje. Dann folgte sie der Drann/Dravinja entlang bis zu deren Einmündung in die Drau, um schließlich über Lichtenegg/Podlehnik die ungarisch-kroatische Grenze zu erreichen.⁹

Die Maßnahmen Ferdinands I. führten in Unterkärnten und im Viertel Cilli zu einer merklichen Verteuerung des Meersalzes. Gleichzeitig kam es zu einem allgemeinen Salzangel, da das Ausseer Salz wegen des langen und teuren Transportweges nicht in ausreichenden Mengen zur Verfügung stand. Für die im Viertel Cilli ansässigen Bauern waren die Folgen des Meersalzverhofs besonders schwerwiegend. Sie durften nun nicht mehr das Meersalz bis zur Drau transportieren und reduzierten deshalb die Pferdehaltung von 4 bis 5 Pferden auf nur mehr 1 Pferd.¹⁰ In Unterkärnten und im Viertel Cilli kam es zu lokal begrenzten Unruhen und Ausschreitungen der erbitterten Bauern gegen die landesfürstlichen Kontrollorgane, weshalb die Grundherren sogar die

⁶ Heinrich v. Srbik, Studien zur Geschichte des österreichischen Salzwesens, Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs 12, Innsbruck 1917, S. 181.

⁷ Othmar Pickl, Die Salzproduktion im Ostalpenraum am Beginn der Neuzeit, in: Österreichisches Monarchienwesen (Hrsg. von Michael Müllerauer), München 1974, S. 22.

⁸ Heinrich v. Srbik, a. a. O., S. 190.

⁹ Ebd., S. 191, Anmerkung 1: Unter Ferdinand I. existierten im Herzogtum Steiermark südlich der Drau für die Einfuhr von Meersalz Aufschlagämter in Oberburg Gornji grad, Franz Vranjsko, Lichtenwald Sevnica, Tüffer/Laško und Rann/Brezice. Diese Ämter unterstanden im 16. Jahrhundert einem Aufseher, der seinen Sitz in Kremsbrücke in Kärnten hatte.

¹⁰ Ebd., S. 188 f.

¹¹ Laa, Sch. 1824, II, f.: 16. II. 1545.

Entstehung eines größeren Bauernaufstandes befürchteten.¹¹ Die ständigen Proteste der von der Meersalzgrenze betroffenen Grundherrschaften, Städte und Märkte sowie die Weigerung der Bauern, ihre Abgaben zu entrichten, zwangen schließlich Ferdinand I. zum Nachgeben. Im Jahre 1554 nahm er die Meersalzgrenze nach Norden zurück und legte eine neue Trennungslinie fest.¹² Sie führte nun von der Kärntner Grenze durch das Mießtal bis zur Einmündung der Mieß/Meža in die Drau, folgte dann dem Lauf der Drau und traf schließlich in der Nähe von St. Veit/Videm bei Maria Neustift/Ptujska gora die ungarisch-kroatische Grenze. Damit gelangte das gesamte Viertel Cilli wieder in das Einzugsgebiet des Meersalzes.

Trotz der Zurücklegung der Meersalzgrenze gelang es der Innerösterreichischen Hofkammer in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts durch eine geschickte Freipolitik, die Einfuhr von Ausseer Salz in das Viertel Cilli und in das steirisch-kroatische-ungarische Grenzgebiet allmählich zu steigern.¹³ Der Verwalter der landesfürstlichen Saline in Aussee bezifferte deshalb im Jahre 1593 den jährlichen Zuwachs der Ausseer Salzeinfuhr in die oben genannten Gebiete auf 12.000 bis 16.000 fl.¹⁴ Erst im Verlauf des Dreißigjährigen Krieges setzte eine rückläufige Bewerbung in der Expansion des Ausseer Salzhandels ein. 1624 hob Kaiser Ferdinand II. in Aussee den Preis für ein Fuder Salz, der 1602 noch 20 krz betragen hatte, auf 22 krz 2 d an.¹⁵ 1632 sah sich der Kaiser durch den für ihn ungünstigen Kriegsverlauf gezwungen, in Aussee eine neuerliche Preiserhöhung vorzunehmen. In den Jahren 1634, 1638, 1644 und 1646 folgten weitere Preissteigerungen, weshalb im Jahre 1646 bei der Saline Aussee ein Fuder Salz bereits 1 fl kostete.¹⁶ Parallel zu den immer rascher aufeinanderfolgenden Preissteigerungen ging der Verkauf von Ausseer Salz enorm zurück. In den Jahren 1624/25 konnte der Landesfürst noch insgesamt 824.212 Fuder Ausseer Salz verkaufen. 1632/33 stieg der Ausstoß der Saline Aussee sogar auf 983.641 Fuder an, um jedoch bis 1646/47 auf nahezu die Hälfte, nämlich auf 625.663 Fuder abzusinken.

In der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts kam die rückläufige Entwicklung des Ausseer Salzhandels zwar zum Stehen, stagnierte aber weiterhin zum Leidwesen der landesfürstlichen Finanzverwaltung. Im Jahre 1663 erreichte die Salzproduktion in Aussee nur 290.544 Fuder,¹⁷ in den Jahren 1680 bis einschließlich 1689 lag das Jahresmittel bei 290.460 Fuder.¹⁸ In metrischen Tonnen ausgedrückt, können wir die Ausseer Salzproduktion im Jahre 1660 auf 12.390 t und im Jahr 1700 auf 12.371 t veranschlagen, während sie 1618 noch 19.791 t erreicht hatte.¹⁹ Die Ursachen für den enormen Rückgang bzw. die Stagnation des Ausseer Salzhandels liegen darin, daß das Ausseer Salz wegen der zahlreichen Preiserhöhungen mit dem billigeren Meersalz und dem aus Siebenbürgen eingeführten sogenannten »türkischen Steinsalz« nicht mehr konkurrieren konnte und einen Teil seiner früheren Absatzmärkte einbüßte.²⁰ In der

¹¹ Finanz- und Hofkammerarchiv in Wien, Innerösterreichische Miscellen, rote Nummer 157, fol. 2-7.

¹² Heinrich v. Srbik, a. a. O., S. 189.

¹³ 1592 erhöhte die Grazer Hofkammer den Aufschlag für das über Triest eingeführte Meersalz drastisch, während der Preis für das Ausseer Salz zunächst nur geringfügig angehoben wurde (Laa, Sch. 1824, H. f.: 8. 11. 1592: Steirische Landtagsbeschwerde).

¹⁴ Halami Aussee, Sch. 403: Aussee, 23. 12. 1593: Bericht des Verwalters der Saline Aussee.

¹⁵ Im 16. Jahrhundert sowie in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts wog ein Fuder Ausseer Salz etwa 42 kg, um 1700 wurde das Gewicht des Fuders auf 37 kg herabgesetzt (Othmar Pickl, a. a. O., S. 23, Anmerkung 1).

¹⁶ HK 1691-XII-2.

¹⁷ HK 1667-III-125.

¹⁸ Wie Anmerkung 16.

¹⁹ Othmar Pickl, a. a. O., S. 22, Tabelle 1.

²⁰ Der Verfasser wird in absehbarer Zeit eine Untersuchung über die türkische Salzeinfuhr in das steirisch-ungarische Grenzgebiet vorlegen.

Umgebung von Pettau/Ptuj und im steirisch-ungarischen Grenzgebiet fand nun vor allem das türkische Steinsalz Verwendung, während sich die im Viertel Cilli ansässigen Bürger und Bauern wieder fast ausschließlich dem Gebrauch von Meersalz zuwandten.

Von dieser Entwicklung profitierten nicht nur die Krainer Salzhändler, sondern auch die Militärgrenzer. Besonders die Uskoken, die nach dem Ende des sogenannten Uskoken- oder Gradiskanerkrieges (1615—1617/16)²¹ von Zengg/Senj nach Sichelburg/Zumberak umgesiedelt worden waren, betätigten sich in ihrer neuen Umgebung als Salzhändler. Die ersten Beschwerden über die um Sichelburg wohnenden Uskoken treten 1630 auf, als sie Meersalz in den südlichen Teil des Viertels Cilli zu schmuggeln versuchten.²² Trotz zahlreicher Befehle an die Grenzkommandanten ließen sich die Uskoken auch in den folgenden Jahren nicht vom Salzschnuggel abhalten, da sie damit ihren armseligen Sold ein wenig aufbessern konnten.

Die Regierung stand dem Rückgang des Ausseer Salzhandels völlig hilflos gegenüber. Da der Kaiser aus fiskalischen Gründen den Preis für das Ausseer Salz nicht reduzieren wollte, beschloß man die Meersalzgrenze wieder nach Süden zu verlegen. Am 30. April 1646 erließ Kaiser Ferdinand III. ein Patent, in dem er im Viertel Cilli die bereits 1542/43 eingeführte Meersalzgrenze erneut als äußerste Linie festlegte, bis zu der das Meersalz nach Norden vordringen durfte.²³ Hingegen sollte das sogenannte »Deutsche oder Ausseer Salz« die Trennungslinie weiterhin ungehindert überschreiten. Die Bauern kümmerten sich allerdings wenig um die kaiserlichen Patente. Besonders die Untertanen des Klosters Seitz/Ziče verwendeten das verbotene Meersalz und konnten dabei auf die Unterstützung des Seitzer Hofrichters Matthias von Arthofer rechnen.²⁴ Als im Juni 1651 der Salzüberreiter Georg Fernberger seine Befugnisse überschritt und südlich der Meersalzgrenze einem Untertan des Klosters Seitz widerrechtlich das Pferd und das mitgeführte Meersalz wegnahm, griff Arthofer sofort zugunsten seiner Untertanen ein. Er sandte seinen Schreiber zu Fernberger und verlangte die Rückstellung des gepfändeten Guts.²⁵ Da der Überreiter aber nicht nachgeben wollte, befahl der Schreiber den im Dorf Losnitz/Ložnica wohnenden Seitzer Untertanen, Fernberger aufzuhalten und das gepfändete Pferd wieder abzuführen. Begreiflicherweise kamen die Bauern dieser Aufforderung, die zwar nicht ausdrücklich auf Befehl des Hofrichters, aber doch mit seiner Duldung erfolgt war, mit Freuden nach. Etwa zwanzig mit Prügeln bewaffnete Bauern lauerten dem verhassten Überreiter auf und versperrten ihm durch gefällte Bäume den Weg. Als der Überreiter und sein Knecht den Ernst der Situation erkannten, suchten sie ihr Heil in der Flucht, wobei der Knecht einige Hiebe einstecken mußte und Fernberger seinen Hut und sein Gewehr verlor.

Der an sich wenig bedeutende Vorfall wurde allerdings zu einer größeren Affaire. Die nördlich der Meersalzgrenze wohnenden Seitzer Untertanen drohten nun öffentlich, Fernberger zu erschlagen, wobei sie sich auf einen angeblichen Befehl ihrer Herrschaft beriefen. Der Überreiter wagte sich deshalb nicht mehr in das Viertel Cilli und bezichtigte den Hofrichter Arthofer und indirekt sogar den Prior des Klosters Seitz, die Bauern zum Mord anzu-

²¹ Über den Uskoken- oder Gradiskanerkrieg vergleiche Helfried Valentinitich, Ferdinand II., die innerösterreichischen Länder und der Gradiskanerkrieg 1615—1616, in: Johannes Kepler 1571—1971, Gedenkschrift der Universität Graz, Graz 1975, S. 497 ff.

²² HK 1630-XI-25 und HK 1631-I-70.

²³ HK 1648-IV-79.

²⁴ Über Matthias von Arthofer vergleiche Helfried Valentinitich, Der Grundherr und der Bauernprokurator. Zur rechtlichen und sozialen Lage der untersteirischen Weinbauern im 17. Jahrhundert, in: Blätter für Heimatkunde 50, 1976, S. 129 ff.

²⁵ HK 1651-VII-9.

stiften. Der Vorgesetzte Fernbergers, der Einnehmer der landesfürstlichen Maut zu Franz/Vransko, Ludwig Prescholler, verlangte die Auslieferung der Bauern des Dorfes Losnitz. Diese wurde jedoch vom Prior mit der Begründung verweigert, daß Prescholler und Fernberger Feinde des Klosters Seitz wären. Die Regierung setzte schließlich eine Untersuchungskommission ein, die am 19. Februar 1652 in Cilli/Celje zusammentrat.²⁶ Sowohl der Prior des Klosters Seitz als auch Arthofer, der inzwischen seinen Dienst als Hofrichter quittiert hatte, leugneten jeden Zusammenhang mit dem Überfall auf Fernberger ab und versuchten, die Schuld auf den Überreiter zu schieben. Da Fernberger nachweisbar seine Kompetenzen überschritten hatte, erhielt er von der Grazer Hofkammer einen scharfen Verweis. Hingegen wurde der Schreiber des Klosters Seitz als Urheber des Überfalles zu einer Geldstrafe von 12 Talern verurteilt, während man den Bauern eine Strafe von 8 Tagen Gefängnis auferlegte. Gleichzeitig wurde der Prior ermahnt, seine Untertanen künftig besser unter Kontrolle zu halten.

Der oben geschilderte Vorfall charakterisiert die Stimmung, die im Viertel Cilli wegen des Meersalzverbotes herrschte. Da die Ausseer Salzeinfuhr im Viertel Cilli trotz aller Verbote des Meersalzhandels nicht zunahm, beschloß die Grazer Hofkammer in den Jahren 1663/64 in Ehrenhausen ein staatliches Salzmagazin zu errichten. Von hier aus sollte das Gebiet südlich der Drau mit Ausseer Salz versorgt werden. Das Unternehmen erwies sich jedoch wegen der damit verbundenen Transportschwierigkeiten als undurchführbar und wurde bald wieder aufgegeben.²⁷

In den Jahren 1671 und 1673 erneuerte Kaiser Leopold I. das Verbot, im nördlichen Teil des Viertels Cilli Meersalz zu verwenden. Er wies deshalb seine Beamten an, alle Übeltäter samt Roß und Wagen festzunehmen.²⁸ Beim ersten Vergehen erfolgte die Beschlagnahme, bei wiederholtem Gebrauch sollten die Bauern an Gut, Leib und Leben gestraft werden. Eine Hälfte der Strafgeelder erhielt der landesfürstliche Salzüberreiter, die andere Hälfte wurde an die Innerösterreichische Hofkammer in Graz abgeführt. Hingegen wurden die Grundherren, die ihre Untertanen durch das Läuten der Kirchenglocken vor dem Herannahen der landesfürstlichen Beamten warnten, oder die Auslieferung der Übeltäter verweigerten, mit einer Strafe von 1.000 Golddukaten bedroht. Am 18. April 1675 und am 23. April 1676 legte der Kaiser den bisher recht ungenauen Verlauf der Meersalzgrenze durch zwei Patente fest.²⁹ Die Trennungslinie begann wieder in Eisenkappel in Kärnten und ging über die Petzenalm nach Schwarzenbach/Črna, wo sie die steirische Landesgrenze erreichte. Von hier aus verlief sie über Schönstein/Šoštanj, Wöllan/Velenje, Schallegg/Salek und St. Jobstkirchen bis zum Berg Kosiak/Kozjak, berührte dann Weitenstein und folgte bei Gonobitz/Konjice der Landgerichtsgrenze. Der weitere Verlauf führte über Oberseitz, Gonobitzdorf/Konjiška ves, Heiligen Geist/Loče, Pölschach/Poljčane, Studenitz/Studenice und Maxau/Makole nach Rohitsch/Rogatec und von dort über St. Augustin bis nach Sauritsch/Zavrč.

Die nördlich dieser Linie wohnenden Bauern ließen sich durch diese Maßnahmen ebensowenig vom Gebrauch des Meersalzes abschrecken wie in früheren Jahren und zeigten sich nach einem Gutachten des steirischen Landeshauptmanns aus dem Jahre 1677 in dieser Frage als »sehr schwierig«. Als im selben Jahr die landesfürstlichen Beamten in der Nähe von Gonobitz einen Meersalzschnuggler festnahmen, rotteten sich sofort etwa 500 bewaffnete

²⁶ HK 1652-1-26.

²⁷ Heinrich v. Schik, a. a. O., S. 211.

²⁸ Laa, Sch 1893 II c. Graz, 5 3. 1671.

²⁹ HK 1706-111-29.

Bauern zusammen, die den Übeltäter vor den Augen der Überreiter wieder befreien.³⁰

Im Jahre 1679 griff die Grazer Hofkammer auf die bereits 1663/64 unternommenen Versuche zurück und errichtete in den Gebieten südlich der Drau mehrere staatliche Salzmagazine, in denen die Bürger und Bauern das Ausseer Salz zu festen Preisen kaufen sollten.³¹ Der Salzpreis wurde zunächst absichtlich niedrig gehalten, weshalb ein Fuder Ausseer Salz in Gonobitz nur 1 fl 45 krz kostete. Das landesfürstliche Salz wurde von der Saline Aussee auf Wagen bis Leoben gebracht und dann auf der Mur bis Ehrenhausen transportiert, wo man es auf die Salzmagazine in Windischfeistritz/Slovenska Bistrica und Gonobitz aufteilte.³² In Windischgraz/Slovenj Gradec existierte ebenfalls ein Salzmagazin, doch ließ der dort stationierte Beamte das Salz durch Fuhrleute direkt bei der Saline Aussee abholen. Die Grazer Hofkammer bemühte sich gleich nach der Errichtung der Salzmagazine sehr, das bisher großen Schwankungen unterworfenen Angebot an Ausseer Salz zu vergrößern, indem sie große Mengen Salz ins Viertel Cilli bringen ließ. So sandte sie allein im Jahre 1681 rund 20.000 Fuder Ausseer Salz im Wert von 27.378 fl in das Gebiet südlich der Drau.³³

Das System der staatlichen Salzmagazine, mit dem man die Einfuhr von Meersalz wirksamer bekämpfen wollte, war von Anfang an von wenig günstigen Umständen begleitet. Da die Wiener Zentralbehörden bei ihrer Wirtschafts- und Monopolpolitik einen wesentlich schärferen Kurs als die Grazer Hofkammer verfolgten, kam es bald zu Differenzen. Obwohl eine im Jahre 1681 durchgeführte Untersuchung ergab, daß im Viertel Cilli nahezu alle Untertanen Meersalz verwendeten, wollten die Wiener Zentralstellen den seit 1646 gleich gebliebenen Preis für Ausseer Salz drastisch anheben.³⁴ Hingegen wies die Grazer Hofkammer darauf hin, daß nach der letzten Erhöhung der Preis für ein Fuder Ausseer Salz in Graz auf mindestens 2 fl und im Viertel Cilli zeitweilig sogar auf bis zu 2 1/2 fl angestiegen war.³⁵ Eine weitere Erhöhung hätte daher alle bisherigen Versuche, die Ausseer Salzeinfuhr südlich der Drau zu steigern, zunichte gemacht. Die Befürchtungen der Grazer Hofkammer sowie die Proteste der steirischen Landschaft veranlaßten schließlich die Wiener Regierung, ihre Pläne auf einen späteren Zeitpunkt zu verschieben.³⁶

Erst Ende 1691, nachdem der Türkenkrieg die vorhandenen Geldquellen nahezu völlig zum Erliegen gebracht hatte, beschloß man in Wien den Salzpreis in allen innerösterreichischen Ländern zu erhöhen. Die Grazer Hofkammer warnte neuerlich vor den Folgen und wies vor allem auf die kritische Lage im Viertel Cilli hin.³⁷ Die Bauern waren durch die ständigen Steuererhöhungen und Einquartierungen so verarmt, daß sie oft das Salz nicht einmal zum bisherigen Preis kaufen konnten und deshalb ungesalzene Speisen essen mußten.³⁸ Diesmal ignorierte die Regierung in Wien jedoch die Einwände der Grazer Behörden und ließ sich nicht einmal durch die Warnung vor einem Bauernaufstand beeindrucken. Der Preis für ein Fuder Ausseer Salz wurde um

³⁰ Laa, Sch. 1824, H. f. 1677: Gutachten des steirischen Landeshauptmannes.

³¹ Heinrich v. Srbik, a. a. O., S. 211 ff.

³² Über den Salztransport auf der Mur vergleiche Ferdinand Tremel, Schiffahrt und Flösserei auf der Mur, in: Jahresbericht des Akademischen Gymnasiums in Graz, 1945/46.

³³ HK 1681-I-12. Die Transportkosten waren außerordentlich hoch. Allein der Salztransport von Aussee nach Leoben kostete 7.378 fl, während die Produktionskosten der 20.000 Fuder Salz in Aussee nur auf 4.500 fl gekommen waren.

³⁴ HK 1681-IV-11.

³⁵ HK 1681-VIII-19.

³⁶ Laa, Sch. 1824, H. f. Graz, 6. 4. 1683.

³⁷ Eine im Jahre 1693 durchgeführte Untersuchung ergab, daß die Salzpreiserhöhung in den innerösterreichischen Ländern Mehreinnahmen von 20.000 fl gebracht hatte. Allerdings standen diesen Einnahmen wesentlich größere Verluste gegenüber, die auf den verstärkten Salzschmuggel zurückzuführen waren (HK 1693-IX-44).

³⁸ HK 1691-XII-2.

6 krz angehoben, während man auf das aus dem Erzbistum Salzburg eingeführte sogenannte »Hallinger-Salz« einen Aufschlag von 12 krz pro Saum legte. Durch diese Maßnahmen stieg zum Beispiel in Gonobitz der vom Staat festgelegte Preis für ein Fuder Ausseer Salz, der 1681 noch 1 fl 45 krz betragen hatte, auf 2 fl 6 krz an. Der Preis für das über Triest eingeführte Meersalz wurde sogar um 15 krz pro Saum erhöht. Bereits am 19. Mai 1693 befahl Kaiser Leopold I., die Salzpreissteigerung von 1691 zu verdoppeln und im November 1693 sogar zu verdreifachen.³⁹

Die steirischen Stände sandten noch im Dezember 1693 an die im Viertel Cilli begüterten Grundherren ein Schreiben, in dem sie um eine Stellungnahme zu den Salzpreiserhöhungen baten. Erwartungsgemäß kamen die meisten Klagen aus den unmittelbar an der Meersalzgrenze gelegenen Herrschaften, unter denen besonders die Herrschaften Schönstein, Weitenstein und Seitz zu nennen sind. Die hauptsächlichsten Beschwerden richteten sich gegen den hohen Ausseer Salzpreis und die schlechte Versorgungslage, die sich trotz der staatlichen Salzmagazine nicht wesentlich gebessert hatte. Weitere Klagen wandten sich gegen die Übergriffe der landesfürstlichen Aufsichtsbeamten und gegen das damit verbundene Denunziantenunwesen. Die Spitzel der Überreiter beobachteten auf den Wochenmärkten die Bauern beim Kauf von Meersalz und zeigten sie dann an, während die eigentlichen Salzschnuggler meist ungeschoren blieben.⁴⁰ Gelegentlich stifteten die Überreiter die Bauern sogar zum Kauf von Meersalz an, um dann von ihnen Geldstrafen, Vieh und andere Naturalien zu erpressen. Bei diesen Praktiken hatten die Überreiter oft leichtes Spiel, da viele Bauern aus Angst die Übergriffe nicht an ihre Obrigkeit meldeten. Der Verwalter der Herrschaft Weitenstein behauptete, daß die Meersalzeinfuhr im Viertel Cilli seit der Errichtung der staatlichen Salzmagazine stark rückläufig war.⁴¹ Die Untertanen mußten nun das teurere Ausseer Salz kaufen und konnten deshalb ihre Steuern und Abgaben nicht bezahlen. So schuldeten allein die Weitensteiner Untertanen ihrer Herrschaft über 2.000 fl. Dem Verwalter blieb nichts anderes übrig, als die Steuern der Untertanen aus der Herrschaftskasse vorzustrecken, da sonst der Staat die Herrschaft geöfändet hätte. Außerdem beschwerte sich der Verwalter darüber, daß seine Untertanen oft ein bis zwei Tage brauchten, um von Gonobitz Salz zu holen und in dieser Zeit ihre Arbeit vernachlässigten. Die Inhaber der übrigen Herrschaften im Viertel Cilli erhoben ähnliche Klagen und betonten einhellig die allgemeine Armut ihrer Untertanen.

Trotz dieser Beschwerden war die Regierung nicht bereit, die Meersalzgrenze im Viertel Cilli zurückzunehmen oder die Einfuhr des teuren Ausseer Salzes aufzugeben. Der Spanische Erbfolgekrieg und die Niederwerfung der aufständischen Ungarn erforderten so große finanzielle Mittel, daß der Kaiser am 6. Oktober 1703 den Preis für den Fuder Ausseer Salz um weitere 6 krz anheben ließ.⁴² Die neuerliche Preiserhöhung führte im Viertel Cilli sofort zu einer Zunahme des Salzschnuggels. Das siebenbürgische Steinsalz kam vor allem über Pettau, Sauritsch/Zavrč und Polstrau/Središče ins Land, während die Krainer Säumer das Meersalz über Windischfeistritz und das Bachergebirge/Pohorje bis an die Drau brachten. Die staatlichen Kontrollorgane konnten den Salzschnuggel nicht wirksam bekämpfen, weil die Grundherrschaften ihren Unter-

³⁹ HK 1693-VI-43 und HK 1693-XI-73.

⁴⁰ Laa, Sch. 1824, H. f. 1695: Johann Baptist, Prälat von Seitz, an steirische Verordnete.

⁴¹ Laa, Sch. 1824, H. f. Cilli, 31. 1. 1694: Adamayr von Meyerberg, Verwalter der Herrschaft Weitenstein, an steirische Verordnete.

⁴² Während der staatliche Salzhändler in Gonobitz Konjice vor der Preiserhöhung jährlich noch 4.000 Fuder Ausseer Salz verkauft hatte, konnte er nach 1703 nur mehr 1.000 Fuder Salz absetzen (HK 1704-I-12 und HK 1708-I-1).

tanen den Gebrauch von Meersalz erlaubten und sogar förderten. Außerdem waren im Viertel zwischen Mur und Drau sowie im Viertel Cilli nur fünf Überreiter stationiert, die dem Einnehmer der landesfürstlichen Maut in Franz Anton Zacharias Waltreich, unterstanden.⁴³ Der letztere war nicht nur zu weit von seinen Beamten entfernt, um diese bei ihrer Tätigkeit wirksam zu unterstützen, sondern ließ es auch am nötigen Amtseifer fehlen. Die Verwalter der staatlichen Salzmagazine in Gonobitz, Windischfeistritz und Windischgraz beklagten sich deshalb im Juni des Jahres 1705, daß sie kaum mehr die Hälfte der früheren Absatzmenge verkaufen konnten.⁴⁴

Im Herbst des Jahres 1705 glückte den in Gonobitz und Windischfeistritz stationierten Salzüberreitern endlich ein großer Schlag gegen den Meersalzschmuggel. Sie brachten allein in der Herrschaft Weitenstein 141 Untertanen in Erfahrung, die das verbotene Meersalz verwendet hatten.⁴⁵ Der Salzinspektor Waltreich verlangte nun vom Verwalter der im Besitz des Bischofs von Gurk befindlichen Herrschaft die Auslieferung der Untertanen und bestimmte den 29. Dezember 1705 als Stellungstermin. Am festgesetzten Tag erschienen jedoch nicht die beklagten Bauern, sondern allein der Herrschaftsverwalter Franz Erasmus Khapmayr. Dieser gab unumwunden zu, daß seine Untertanen Meersalz verwendeten, weigerte sich aber, sie zu bestrafen oder auszuliefern. Als Grund gab er an, daß er den Befehl Waltreichs bei den Bauern nicht durchsetzen könne, weil er sonst um sein Leben fürchten müsse. Tatsächlich befand sich Khapmayr in einer schwierigen Lage. Einerseits wollte er seinen Untertanen zeigen, daß er an ihrer Bestrafung nicht interessiert war und andererseits wollte er sich gegenüber den landesfürstlichen Behörden absichern. Er unternahm deshalb einen ungewöhnlichen Schritt. Khapmayr bat zwei von der Regierung unabhängige Personen eine Untersuchung durchzuführen, weshalb die Weitensteiner Untertanen Meersalz verwendet hatten. Als Untersuchungskommissare fungierten der Pfarrer zu Neukirchen/Strmec Georg Ferdinand Khillan und der Syndikus des Edeltums Tüchern/Teharje, Johann Andreas Grienberger.

Im Verlauf der von Khapmayr bestellten Untersuchung bestätigten die Bauern, daß der Herrschaftsverwalter ihnen den Gebrauch von Meersalz verboten hatte, führten aber als Rechtfertigung folgende Gründe an: Bei der Errichtung der staatlichen Salzmagazine im Viertel Cilli hatte ein Fuder Ausseer Salz in Gonobitz nur 1 fl 45 krz gekostet. Nun kam aber ein Fuder auf 2 fl 24 krz zu stehen, während man in Windischgraz sogar 2 fl 36 krz zahlen mußte. Dazu kam noch, daß früher 1 Fuder Ausseer Salz 60 bis 70 Pfund gewogen hatte, jetzt aber nur mehr ein Gewicht von 43 Pfund aufwies. Außerdem mußte das Ausseer Salz in den staatlichen Salzmagazinen sofort bar bezahlt werden. Hingegen tauschten die Krainer Wanderhändler bei den Bauern das Meersalz gegen Lebensmittel ein oder verlangten nur einen Teil in bar. Die Bauern benötigten zum Salzholen meist einen ganzen Tag und mußten den staatlichen Salzhändlern Weinbergschnecken, Obst, Hühner, Eier und andere Naturalien schenken. Wenn ein Bauer kein Geschenk mitbrachte, ließ ihn der Salzhändler oft stundenlang warten, bis er das Salz aus seinem Magazin holte. Die langen Wartefristen zwangen die Bauern wieder über Nacht auszubleiben, weshalb sie bis zu eineinhalb Arbeitstage verloren. Durch die damit verbunde-

⁴³ Über die Familie Waltreich vergleiche Helfried Valentinitich, Großunternehmer und Heereslieferanten in der Steiermark und an der Windischen Grenze, in: Zeitschrift des Histor. Ver. f. Steiermark 86, 1975, S. 182 ff.

⁴⁴ HK 1706-111-29.

⁴⁵ Wie Anmerkung 44.

nen Mehrkosten mußten die Bauern bis zu 3 fl für ein Fuder Ausseer Salz ausgeben. Da die meisten Untertanen zu wenig Bargeld besaßen, um mehr als 1 Fuder Salz auf einmal zu kaufen, suchten sie schon nach 14 Tagen erneut das Salzmagazin in Gonobitz auf. Der Verwalter gab außerdem zu Protokoll, daß seine Untertanen jährlich nur 8 bis 13 fl Steuer zahlten, aber jedes Jahr bis zu 20 fl für den Kauf des teuren Ausseer Salzes ausgaben. Aus diesen Gründen protestierten die Bauern gegen die geplante Bestrafung und erklärten, daß diese nutzlos wäre, weil die Krainer Säumer im ganzen Viertel Cilli öffentlich Meersalz verkauften. Die Bürger des Marktes Weitenstein schlossen sich den Klagen der Bauern an und behaupteten, daß sie durch das staatliche Salzmonopol an den Bettelstab geraten waren.

Die Weigerung Khapmayrs, seine Untertanen auszuliefern, ermunterte die Inhaber der benachbarten Herrschaften, ähnlich vorzugehen. Als am 24. Februar 1706 im Bereich des Landgerichtes Seitz 2 Saum Meersalz öffentlich verkauft wurden, schritten die landesfürstlichen Beamten aus Angst vor den erbitterten Bauern nicht ein. Der Prior des Stiftes Seitz, Caspar Uwitz, untersagte sogar seinem Hofrichter, mit den Überreitern zu verhandeln und erlaubte seinen Untertanen weiterhin den Gebrauch von Meersalz.

Die Innerösterreichische Hofkammer in Graz reagierte auf die Vorgänge im Viertel Cilli äußerst gereizt und gah dem Salzinspektor Waltreich die Hauptschuld an der Zunahme des Meersalzschmuggels. Am 5. Mai 1706 entzog sie Waltreich die Salzinspektion und unterstellte die Überreiter den landesfürstlichen Salzhändlern in Gonobitz, Windischfeistritz und Windischgraz. Gleichzeitig zitierte der Hofkammerprokurator den Bischof von Gurk und dessen Herrschaftsverwalter vor die zuständigen Grazer Behörden. Der Bischof schreckte jedoch vor einer offenen Konfrontation mit dem Landesfürsten zurück und versuchte einzulenken. Er behauptete, daß sein Verwalter lediglich wegen der »hartnäckigen und übelgesinnten« Weitensteiner Untertanen nicht als erster im Viertel Cilli mit der Auslieferung und Bestrafung der Bauern beginnen wollte. Der Administrator des Bischofs von Gurk befahl daher dem Verwalter der Herrschaft Weitenstein, die angezeigten Untertanen den landesfürstlichen Beamten zur Aburteilung zu überstellen. Da man aber das Entstehen von Unruhen befürchtete, einigte man sich schließlich darauf, daß der Verwalter nur zwei bis drei Bürger und vier bis fünf Bauern nach Windischfeistritz schicken sollte. Dort sollten diese Personen im Namen der übrigen Untertanen ihre Beschwerden vorbringen und auch exemplarisch bestraft werden.

Im Gegensatz zum Bischof von Gurk, der praktisch seinem eigenen Verwalter in den Rücken gefallen war, erwies sich der Prior des Klosters Seitz bei der Verteidigung seiner Untertanen als wesentlich hartnäckiger. Er schlug zunächst eine Verzögerungstaktik ein, indem er eine Liste seiner beschuldigten Untertanen verlangte. In einem Brief an die Grazer Hofkammer stritt der Prior die gegen ihn erhobenen Vorwürfe energisch ab und schob die Schuld an der Ausweitung des Salzschmuggels auf die landesfürstlichen Beamten. Er warf ihnen vor, daß sie in den vergangenen drei Jahren kein einziges Mal in der Herrschaft Seitz gewesen waren und seine Untertanen außerhalb des Herrschaftsbereiches zu erpressen suchten. Auf das Gegenargument der Beamten, daß sie sich aus Angst vor den widerspenstigen Bauern nicht nach Seitz gewagt hätten, ging der Prior allerdings nicht ein. Hingegen bemängelte er die schlechte Qualität und das geringe Gewicht des in Gonobitz angebotenen Ausseer Salzes. Außerdem behauptete der Prior, daß seine Untertanen wegen des hohen Salzpreises oft monatelang nur eine ungesalzene Milchsuppe essen mußten.

Die Grazer Hofkammer weigerte sich jedoch, die Rechtfertigung des Priors anzuerkennen und befahl dem früheren Vizebannrichter im Viertel Cilli, Dr. Franz Carl Sallakhovitsch, gemeinsam mit dem landesfürstlichen Salzändler in Gonobitz, Johann Maximilian Vogel, sowie drei Bürgern aus Windischfeistritz und Windischgraz eine Kommission zu bilden. Diese Kommission sollte nacheinander ohne viel Aufsehen aus jedem Dorf der Herrschaften Seitz und Gonobitz den Suppan und zehn ältesten Einwohner nach Windischfeistritz zitieren. Hier sollten sie verhört werden, weshalb sie Meersalz verwendeten. Die Grundherrschaft der beklagten Bauern, in diesem Fall war es das Kloster Seitz, wurde vom Verfahren völlig ausgeschlossen und konnte deshalb auch keine weiteren Schritte zur Verteidigung ihrer Untertanen unternehmen.

Am 4. Juni 1706 nahm die Untersuchungskommission ihre Tätigkeit auf und ließ innerhalb von zwei Wochen 190 Untertanen der Herrschaften Seitz und Gonobitz vorführen. Gleichzeitig wurden die Beschwerden der Bauern gegen die landesfürstlichen Kontrollorgane untersucht. Dabei stellte sich heraus, daß der Überreiter Christoph Schwarz einem Untertan der Herrschaft Gonobitz grundlos ein Paar Ochsen weggenommen und dessen Knecht verprügelt hatte. Hingegen konnte die Kommission nur einen einzigen Meersalzschnuggler und zwar den Bindermeister Frankh aus Hohenegg/Vojnik in Erfahrung bringen. Drei Untertanen wurden bei der Grazer Hofkammer angezeigt, weil sie öffentlich eine Reduzierung des Ausseer Salzpreises auf den Stand von 1679/1680 verlangt hatten und bei Nichterfüllung ihrer Forderung weiterhin Meersalz verwenden wollten. Auch die übrigen Bauern erklärten einstimmig, daß sie das Ausseer Salz aus Armut nicht kaufen konnten und deshalb das billigere Meersalz verwenden mußten. Die Kommission nahm hierauf jedoch keine Rücksicht und verurteilte die Untertanen zu Geldstrafen von insgesamt 178 fl 45 krz. Da die Hofkammer aber Unruhen vermeiden wollte, wurden die Strafen absichtlich niedrig gehalten. Der Großteil der Untertanen kam mit Geldstrafen davon, die zwischen 30 krz und 1 fl lagen. Lediglich die Suppane mußten bis zu 5 fl Strafe zahlen.

Im Verlauf der Prozesse gegen die Untertanen der Herrschaften Seitz, Gonobitz und Weitenstein traten die vielfältigen Nachteile offen zu Tage, u. a. für die Bevölkerung des Viertels Cilli durch das staatliche Salzmonopol und die Meersalzgrenze entstanden waren. Obwohl die Grazer Hofkammer den Ernst der Situation erkannte und wegen der im Viertel Cilli herrschenden Armut zumindest eine geringfügige Senkung des Ausseer Salzpreises vorschlug, war die Regierung in Wien nicht bereit, eine Änderung ihrer Wirtschaftspolitik vorzunehmen.⁴⁸ Die unnachgiebige Haltung der Wiener Zentralbehörden erklärt sich daraus, daß zu Beginn des 18. Jahrhunderts die Einkünfte aus dem Salzmonopol zu den wichtigsten Einnahmen des Staates zählten. Die Folgen dieser lediglich auf einer Steigerung der Staatseinnahmen bedachten Wirtschafts- und Monopolpolitik hatten allerdings in erster Linie wiederum die Bauern zu tragen.

DRŽAVNA GOSPODARSKA POLITIKA IN TRGOVINA S SOLJO V ČETRTI CELJE OD 16. STOLETJA DO ZAČETKA 18. STOLETJA

Povzetek

V srednjem veku in v začetku novega veka so uporabljali kmetje v četrti Celje, ki je ležala južno od Drave in je bila del prejšnje vojvodine Stajerske, za svojo dnevno potrebo in za živinorejo morsko sol. Trgovino z morsko soljo, ki so jo uvažali

⁴⁸ Erst im Jahre 1714 senkte die Regierung in Windischgraz den Preis für ein Fuder Ausseer Salz von 2 fl 36 krz auf 2 fl 30 krz (HK 1708-1-1).

s področja beneškega gospostva, so imeli v rokah kranjski potujoči trgovci in tovarniki. V Celjski četrti so zamenjavali sol za žito, vino, mast, slanino, drobnico, posušeno sadje, lan. Na poti domov so trgovci s soljo zamenjavali naturalije, ki so jih dobili v Celjski četrti, za platno, zanj so namreč dobili v obmorskih pokrajinah sol. Čeprav je skušal habsburški deželni knez že l. 1390 v vojvodini Kranjski in grofiji Celje do Savinje omejiti področje razširjenosti morske soli, se je le-ta nemoteno uveljavila na južnem Koroškem in v četrti Celje. Prodrla je celo na sever čez Dravo, ker je bila proizvodnja v gornjeavstrijski solini Aussee še relativno nizka in je bil transport v splošno štajersko predrag. Sele v 16. stoletju je doživelo cvetoče trgovanje z morskjo soljo omejitve. Pod nasledniki cesarja Friderika III., ki je vzel solino Aussee v svojo rezijsko in tako ustvaril osnove za državni monopol nad soljo, je močno narasla proizvodnja soli v solini Aussee. L. 1520 so tam pridelali še 8.182 t kamene soli, do l. 1550 je proizvodnja narasla na 11.404 t in do 1618. l. celo na 19.719 ton, zato je solina potrebovala nova in večja tržišča. Ta pa je lahko dobila le v pokrajinah vojvodine Stajerske in Koroške, ki so ležale južno od Drave, in na hrvaškem ter v južni Ogrski, kajti izvoz v Zgornjo in Spodnjo Avstrijo je bil od 2. polovice 16. stoletja zelo zaprt.

Ferdinand I. je zaradi tega postavil v letin 1542/43 južno od Drave mejo za uporabo morske soli. Potekala je sredi skozi četrt Celje. Ta ločitvena črta, čez katero niso smeli prenašati soli dalje na sever, se je začela na meji Koroške, dotikala se je krajev Šoštanj, Vitanje, sledila je potem Dravinji do njenega izhva v Dravo in je dosegla končno pri Podlehniku hrvaško-ogrsko mejo. Gospodarske posledice teh ukrepov so takoj izzvale odpor zemljiške gospode in kmetov, ki so bili zaradi tega prizadeti, zato je Ferdinand I. l. 1554 vrnil mejo morske soli zopet na sever do Drave.

Kljub temu je uspelo notranjeavstrijskim finančnim oblastem v 2. polovici 16. stoletja s spretno politiko cen v četrti Celje in v štajersko-ogrsko-hrvaškem mejnem področju povečati uvoz soli iz rudnika Aussee. Sele v času tridesetletne vojne se je začelo nazadovanje te prodaje, kajti deželni knez je ceno te soli večkrat drastično zvišal. V 2. polovici 17. stoletja se je to nazadovanje sicer ustavilo, a ni prišlo do novega povečanja prodaje. Proizvodnja soline Aussee, ki je znašala na začetku tridesetletne vojne še 19.719 ton, se je zato l. 1660 znižala na 12.390 ton in l. 1700 na 12.371 ton. Vzroki za nazadovanje in stagnacijo so v tem, da ta sol zaradi dviganja cene, ki jo je zahteval cesar, ni mogla več konkurirati cenejši morski soli in t. i. »turški kameni soli«, ki so jo uvažali s Sedmograškega. Tako je zgubila del svojih prejšnjih tržišč.

Ker so prideli kmetje v četrti Celje zopet skoraj izključno uporabljati morskjo sol, je cesar Ferdinand III. v l. 1648 ponovno postavil ločitveno črto iz l. 1542/43 za skrajno mejo, do katere lahko prodre na sever morskja sol. Kmetje pa so se malo brigali za cesarske patente, zato je v severnem delu četrti Celje enormno naraslo tihotapstvo s prepovedano morskjo soljo. Predvsem v gosposčinah, ki so ležale neposredno ob meji za morskjo sol — Zreče, Konjice, Vitanje, Šoštanj — so lahko računali podložniki na javno podporo svojih zemljiških gospodov.

Ker se kontrolni organi deželnih knezov niso mogli učinkovito boriti zoper tihotapstvo z morskjo soljo, je napravila graška dvorna komora l. 1679 v četrti Celje državna skladišča za sol, v katerih je lahko kupilo prebivalstvo sol iz rudnika Aussee po stalnih cenah. Prizadevanja graške dvorne komore, da bi tako zopet povečali prodajo te soli, niso rodila večjega uspeha, kajti dunajskim centralnim oblastem je šlo le za povečanje državnih dohodkov in so zato med leti 1691 in 1703 skupno štirikrat dvignili ceno. Zaradi tega se je zopet povečalo tihotapstvo z morskjo soljo.

Za prebivalstvo Celjske četrti je pomenil državni monopol za sol številne izgube in obšutno poslabšanje njihovega gospodarskega položaja. Medtem ko so kranjski potujoči trgovci že tako cenejšo morskjo sol prinesli tik pred hišo in so jo zamenjali za živila, so morali kmetje zdaj plačevati sol pri trgovcih, ki jih je naročila država, v gotovini in še hoditi na dolge poti. Temu se je pridružilo še čisto samovoljno početje deželnoknežjih objezdnikov, ki so s pomočjo denunciantstva sprožili procese proti stotinam podložnikov. Toga gospodarska politika absolutistične države je poleg tega obšutno motila tudi izmenjavo blaga med primorskimi deželami in četrtjo Celje, ki je trajala stoletja ob trgovanju s soljo. S tem je hkrati prizadela enega najvažnejših stranskih dohodkov kranjskih kmetov, ki so se pečali s potujočo trgovino in tovarništvom.

DONESKI K BAROČNEMU KIPARSTVU V MARIBORU IN NJEGOVI OKOLICI

Miscellanea

Sergej Vrišer*

UDK 73.034.7(091)(497.12-18)

VRISER Sergej: Doneski k baročnemu kiparstvu v Mariboru in njegovi okolici. *Miscellanea*. (Beiträge zur Barockplastik in Maribor und seiner Umgebung. *Miscellanea*.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 143—156.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl., 11 slik.

V prvi razpravi obravnava avtor kiparska dela Franca Kristofa Reissa — veliki oltar v frančiškanski cerkvi v Varaždinu, veliki oltar v Limbušu pri Mariboru in dva kipa v mariborskem muzeju. Druga razprava je posvečena kamniti skupini Križanja v Rušah, ki je očitno nastala pod vplivom graškega kiparja Janeza Jakoba Schoya. Tretji sestavek omenja oltarne antependije v Rušah in antependij velikega oltarja v Puščavi, ki je po slogovnih primerjavah delo celovškega kiparja Kristofa Rudolpha.

UDC 73.034.7(091)(497.12-18)

VRISER Sergej: Contributions to the Baroque Sculpture in Maribor and Its Surroundings. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 143—156.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl., 11 pict.

In his first treatise the author deals with the sculptural works of Franc Kristof Reiss: the high altar in the Franciscan church in Varaždin, the high altar at Limbuš near Maribor and two statues in the museum of Maribor. The second treatise is dedicated to the stony group of crucifixion at Ruše, which obviously originated under the influence of the sculptor from Gradec Janez Jakob Schoy. The third article mentions the antependiums of the altars at Ruše and the antependium of the high altar at Puščava, which are according to stylistic comparisons the work of the sculptor Kristof Rudolph from Celovec.

Za zbornik, posvečen spominu Janka Glazerja, sem zbral nekaj novejših ugotovitev o baročnem kiparstvu, ki je nastajalo v Mariboru in njegovi bližini. Mednje sem vključil tudi dognanja iz Ruš in Puščave, iz pokrajine, ki je bila Janku Glazerju vse življenje najbolj pri srcu.

Večine kiparskih umetnin, ki jih omenjam v pričujočem sestavku, sem se tako ali drugače že dotaknil v razpravi o baročnem kiparstvu na slovenskem Stajerskem.¹ Gradivo za omenjeno razpravo sem nabiral pred petnajstimi in več leti, razumljivo pa sem se z njim soočal tudi še potem, ko je razprava že izšla v knjižni obliki. Zlasti so me vedno znova pritegovala tista dela, o katerih

* Dr. Sergej Vrišer, ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Mariboru in profesor filozofske fakultete v Ljubljani

si v času prvega preučevanja zaradi različnih pomislekov nisem upal izreči trane in dokončne opredelitve, in pa seveda zanimivejše posamezne stvaritve znotraj opusov ugotovljenih avtorjev.

V naslednjem sem strnil v prispevek za ČZN tri krajše razprave. K ze utrjeni podobi o štajerskem baročnem kiparstvu to pisanje ne prinaša kakih novih sprememb ali novosti. Menim pa, da so ugotovitve vseeno vredne objave, ker podoba razvoja dopolnjujejo in deloma tudi popravljajo.

NOVO K OPUSU FRANCA KRIŠTOFA REISSA

Ko sem pred leti odkrival opus mariborskega kiparja Franca Krištofa Reissa (omenjen od l. 1687 dalje, umrl l. 1711), sem iz vrste del, ki so razkrivala stilne sorodnosti z izpričanim Reissovim kiparstvom, z oklevanjem izločil dva oltarja. Pravim z oklevanjem: Reissovo doslej znani opus ni namreč kdove kako obsežen, oba oltarja pa sta po neki osnovni opredelitvi sicer sodila v Reissovo bližino in njegov čas. Zdelo pa se mi je, da se z drugimi kiparjevimi deli razhajata v nekaterih nadrobnostih obdelave in tudi v razpoloženski uglašenosti.

V mislih imam velika oltarja frančiškanske cerkve v Varaždinu in župnijske cerkve v Limbušu pri Mariboru. Pri varaždinskem oltarju, za katerega je bilo z dokumenti izpričano, da je mariborski izdelek, sem opozoril na slogovno posebnost s Fr. Kr. Reissom. Vendar pa so se mi zdele nekatere značilnosti kipov, njihova robustnost, v težke gube zgnetena oblačila in obrazi z ostrimi profili, tolikanj drugačne, da sem »s pridržkom kot časovno možnega avtorja« omenil mariborskega kiparja Lovrenca Kaiserja.² Tako opredelitev sem si dovolil, ker drugih del tega kiparja nisem poznal, bil pa je, po tem, kar vemo doslej, edini kipar, ki je živel v Mariboru sočasno z Reissom.

Tudi oltar v Limbušu sem uvrstil v slogovni krog delavnice Reiss. Menil pa sem, da reissovske značilnosti pri figuraliki tega oltarja »niso izrazite do tiste mere, da bi izključevale možnost udeležbe tretjega mojstra«.³

Če se najprej ustavim pri varaždinskem oltarju, bi poudaril, da smo to delo doslej v slovenski strokovni literaturi sorazmerno skromno predstavili. Res je Fran Kovačič že leta 1924 objavil arhivske podatke o tem oltarju.⁴ Od takrat tudi vemo, da so oltar izdelali mariborski mojstri v letih 1698 in 1702, bržkone mizarja Herman Sultz in Matija Simon, ki sta v letih 1704/05 izdelala tudi zakristijske omare, cerkvene sedeže in pod v frančiškanski cerkvi.

Tudi kiparska dela so varaždinski frančiškani naročili v Mariboru, žal pa nam samostanski zapisi kiparjevega imena ne sporočajo. Kovačičeve podatke je dopolnil Krešimir Filič,⁵ ki navaja med drugim, da je bil oltar izdelan po načrtih frančiškanskega brata Krištoforja Zitla in da ga je leta 1715 pozlatil po vsej verjetnosti Mariborčan Janez Jurij Miller, ki je v tej cerkvi delal že leta 1706. Varaždinski veliki oltar je bil torej v celoti mariborsko delo. Nastal je v mariborskih delavnicah, v Varaždinu pa so ga po kosih prepeljali na splavih po Dravi.

Oltar je po razsežnosti nastavka in po merilu plastik stvaritev, ki zavzema med oltarji svojega časa posebno mesto. Avtor osnutka frančiškan Ziti se je očitno zgledoval po italijanskih oltarnih vzorcih. Nastavek se razteza po vsej širini prezbiterija in je bil prvotno namenjen za tri oltarne menze, tako da so

¹ S. Vrišer, Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem, Maribor 1963.

² S. Vrišer, o. c., str. 158.

³ S. Vrišer, o. c., str. 27.

⁴ F. Kovačič, Mariborska umetna obrt v Varaždinu, ČZN XIX/1924, str. 36-38.

⁵ K. Filič, Franjevc v Varaždinu, Varaždin 1944, str. 94-97.

Franc Krištof Reiss, Sv. Ana z velikega oltarja
v Varaždinu

mogli maševati trije duhovniki hkrati. Čeprav je bil v novejšem času predelan, se nam oltarna arhitektura in plastika predstavljata še z bistvom prvotne zamisli.

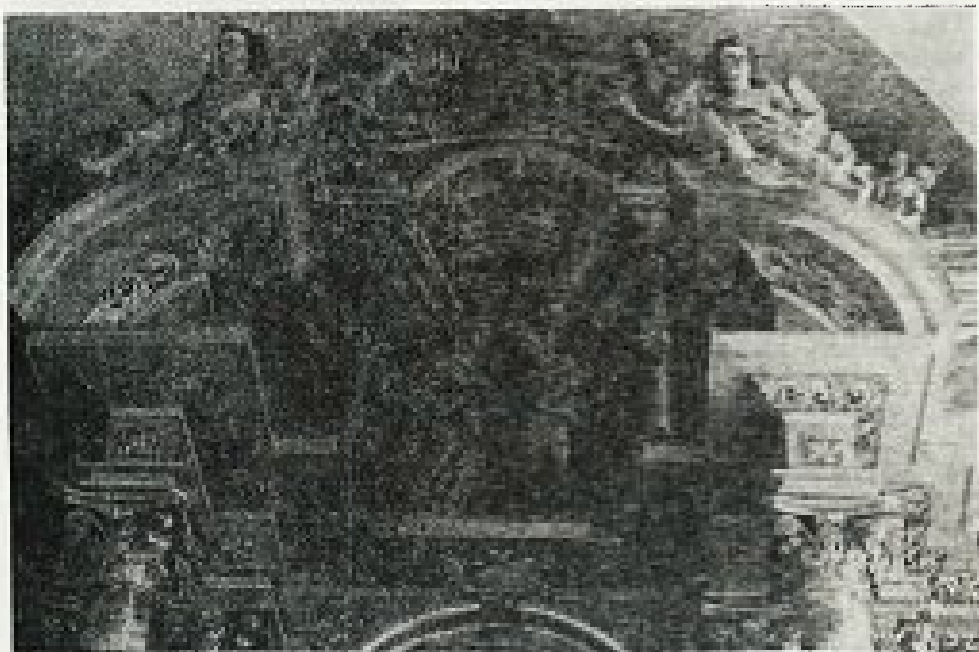
S skupinami masivnih stebrov in z razvrstitvijo kipov je nastavek določno razdeljen v tri dele, ki so poudarjeni tudi s tremi oltarnimi podobami. Stebri rastejo iz profiliranih podstavkov in nosijo prav tako izrazito profilirano ogredje. V atiki se tridelnost nastavka ponovi z dvema stranskima slikama in

v srednjem delu s stebri in figuralno skupino. Celotna kompozicija ustvarja videz težke, potlačene gradnje, saj sega do banjastega oboka, ki je glede na širino prostora sorazmerno nizek.

Ornamentika oltarja je akantovo rastlinje, ki diskretno spremlja arhitekturne člene, ogredje in kasetirane oltarne niše. S kompozicijo so jasno nakazane prvine časa, tj. nastopajočega baroka, to pa potrjuje tudi poudarjena vloga plastike. Gre za nadnaravno velike kipe svetnikov Ane, Joahima, Petra, Pavla, Caharija in Elizabete ob oltarnih podobah in manjše figure dveh frančiškanov ter Marije in Ane v prizoru Srečanja pred Zlatimi vrati v atiki. Posebej je treba omeniti poleg vrste puttov figuri velikih kerubov, sedečih na segmentih v atiki.

Kipi so individualno zanimivi, v izrazih nekoliko togi, v gestah prej trdi kot uglajeni, a vseskozi monumentalni. Zdi se nam, da odkrivajo več kiparjevega poguma kot utrjeno znanje, čeravno je videti, da je njih avtor upošteval napotke baročne učinkovitosti — igro rok, kontraposte in slikovitost plastične draperije. Nedvomno se je zavedal, da je nastopil čas, ki daje v govorici oltarja vodilno besedo figuri. Ni pa znal teh figur razgibati še s tisto osebno noto, ki kipe tako markantno postavlja v ospredje v delih poznejših baročnih kiparjev. Pripomniti je treba, da so oltar v začetku 20. stoletja neustrezno preslikali. Prvotno je bila njegova arhitektura črna, plastika in ornamenti pa zlati, kar je ustvarjalo učinkovito nasprotje.

Ob sporočenih podatkih je bilo razumljivo, da sem najprej pomislil na Franca Krištofa Reissa. Primerjava z drugimi njegovimi deli pa me ni povsem prepričala o njegovem avtorstvu. Predvsem so se mi zdele drugačne velike svetniške postave, kakor sem že povedal, njihova robotost in ostro rezani obrazi nekaterih likov npr. Joahima in Caharija. Res pa je, da so z Reissovimi značilnimi angeli, kakršne najdemo na ogredjih njegovih oltarjev, soglašale krilate

Franco Krištof Reiss, Atika velikega oltarja v Varaždinu

figure varaždinskega oltarja. Vsekakor se mi je zdela razlika med deli, ki sem jih bolje poznal, in tem oltarjem tolikšna, da sem ga previdno postavil ob stran.

Iz obdobja okoli konca 17. in začetka 18. stoletja nam je poleg Franca Krištofa Reissa in njegovega sina Jožefa znan v Mariboru samo še kipar Lovrenc Kaiser (omenjen od l. 1692 dalje, umrl l. 1711). V času, ko sem pisal razpravo o štajerskem baročnem kiparstvu, nisem naletel na nobeno delo, ki bi bilo izpričano kot Kaiserjevo. Zdelo se mi torej ni narobe, če sem varaždinski oltar primaknil z vprašajem temu kiparju. Računal sem pri tem, da bo sčasoma morda le mogoče odkriti kaj več njegovih del. Na tej poti pa doslej ni bilo nobenih rezultatov in o Lovrencu Kaiserju vemo slej ko prej le toliko, kolikor nam iz njegovega življenja pripovedujejo mariborske matične knjige. Fr. Kr. Reiss je stal kot kipar nedvomno bolj v ospredju in najbrž ni naključje, da poznamo vrsto del, ki so arhivsko izpričana kot Reissova, in da po drugi strani zgodovina ni nikjer zabeležila ob tem ali onem spomeniku Kaiserjevega imena.

Vse to in pa dejstvo, da gre pri varaždinskem oltarju ob vseh pomanjkljivostih za pomembno kompozicijo in kiparsko umetnino, me je vedno znova

Franc Krištof Reiss, Veliki oltar
v Limbušu (del)

vodilo k preučevanju Reissovih del in k primerjanju z varaždinskim. Predvsem lahko povem, da se je Reiss sicer podobno kakor drugi baročni mojstri držal ustaljenih šablon in da si je znotraj teh izoblikoval svoje slogovne posebnosti, da pa je ponekod pokazal povsem samosvoj obraz in nekateri njegovi liki precej odstopajo od ostalih del. Opozoriti velja že na najbolj znani med njimi, na kip sv. Brunona iz Žičke kartuzije iz leta 1687 na eni in angela s Ksaverjevega oltarja na Ptujski gori iz leta 1690 na drugi strani. Svetnik je v vsej pojavnosti prežet z askezo in versko gorečnostjo, angela pa sta razigrani mladostni postavi, ki se radoživo ozirata po cerkvenem prostoru. Razpoloženje pri prvem kipu se usmerja navznoter, angela pa ga širokosrčno razdajata. Kiparjev razpoloženski razpon ni bil šablonsko ozek, razpoloženskemu motivu ustrezno pa je znal Reiss prilagajati tudi zunanjo obliko in fiziognomijo svojih likov.

Če ob teh ugotovitvah torej ponovno vključimo varaždinski oltar v opus Fr. Kr. Reissa, je treba poudariti tiste komponente, ki bi odločneje govorile za njegovo avtorstvo. Pri velikih figurah v Varaždinu nas k takemu vzporejanju pritegneta predvsem Caharija in Elizabeta. Tu naj omenim, da se nam pogosto slabo obnese primerjava med glavnimi kipi ob oltarni podobi ali glavni niši in manjšimi, sekundarnimi figurami v atiki kakega drugega oltarja. Tako primerjanje je treba večkrat ponoviti in ga podpreti z dobro fotodokumentacijo. Tako je tudi nadrobnejše vzporejanje velikih varaždinskih plastik z manjšimi figurami z nekaterih Reissovih oltarjev pokazalo, da najdemo zelo sorodni figuri v atiki velikega oltarja pri Sv. Ani pri Borlu, monumentalni varaždinski Caharija pa kaže sorodnostne znake tudi s figuro Joahima iz Puščave, danes v mariborskem muzeju.

Drugi motiv, ki vabi k primerjavi, je po moji sodbi prizor z Marijo in Ano v atiki varaždinske kompozicije. Način, kako si stojita v pogovoru nasproti obe figuri, spominja na skupino Sv. Družine s stranskega oltarja na Ptujski gori. Primerjati kaže nadrobnosti draperije, valujoča ogrinjala s kompaktnimi gubami okoli pasu figur.

Slednjič primerjajmo še angele! Reissovi angeli so mladeniške ali otroške postave z mehкими obrazi, nekoliko kratkimi nosovi in valovitimi lasmi. Enake obraze imajo tudi angelske glavice, ki krasijo ponekod stebre in oltarne konzole, ponekod pa so vpete med akantovo rastlinje. V atiki varaždinskega oltarja posedajo angelski otroci in dva keruba na segmentih okoli slik in napisne kartuše. Njihove akcije so izredno živahne, bolj kot na drugih Reissovih nastavkih. Velika angela kažeta mnogo tiste ženske gracilnosti, ki je lastna stoječima angeloma na Ptujski gori, sorodno nakodrano se vijeta tudi njuni oblačili.

Veliki oltar v župnijski cerkvi v Limbušu iz leta 1708 po arhitekturni zasnovi ni tako markantna stvaritev kakor oltar v Varaždinu in tudi pripovedovanje kipov je manj dramatično kot pri omenjenem delu. Nastavek s stebri in z osrednjo nišo se nad profiliranim in v prostor obrnjenim ogredjem izpoje v stebrišču atike. Arhitektura in ornament sta odločno v ozadju, saj pripada vodilna beseda zopet skulpturi. Ob niši s kipom patrona sv. Jakoba, ki je delo druge roke, stojijo figure štirih cerkvenih očetov, v atiki velja osrednji prizor Marijinemu kronanju, ki mu ob strani prisostvujejo dva angela in sv. Peter in Pavel.

Kakor sem že omenil, se ob prvem srečanju s tem delom ni bilo težko odločiti za Reissovo smer. Zanj je pričalo dovolj slogovnih znakov, najznačilnejši so zopet sedeča angela in putti, mehki obrazi nekaterih svetnikov, npr. sv. Gregorja, tudi gubanje oblačil ob nogah figur, ki je sorodno konceptu kipov sv. Lovrenca in Štefana v Reissovem oltarju v mariborski stolnici. Vendar pa je prav tako nekaj figur, npr. sv. Ambrozij in Avgustin ter skupina Kronanja

Franc Krištof Reiss, Atika velikega oltarja v Limbušu

s Petrom in Pavlom, kazalo nadrobnosti, tudi ikonografske, ki jih na drugih oltarjih tega kiparja še nismo zasledili.

Po vnovičnem preverjanju Reissovega opusa bi limbuškega oltarja ne uvrstili samo v Reissovo stilno smer, ampak bi ga prisodil med njegova dela. Zanimivo je, da sta tudi pri tej opredelitvi priskočili na pomoč dve figuri iz atike, namreč Peter in Pavel. Ne gre sicer za dosledno ponovitev teh svetnikov, kakor smo jih spoznali v Varaždinu, nedvomno pa je med enimi in drugimi deli neka zveza. Limbuški Peter se nam predstavlja z enakim neodločnim kontrapostom kakor v Varaždinu, skupne črte vzbujenosti kažeta tudi oba Pavla, četudi si nista v detajlih povsem enaka.

V bližino Franca Krištofa Reissa bi nazadnje pritegnil še kipa dveh svetih škofov, bržkone iz nekdanje oltarne opreme v mariborski stolnici. Ko so konec preteklega stoletja iz stolnice odstranili vrsto baročnih oltarjev, sta tudi ta dva kipa prišla v škofijski muzej; odtod pa v zbirko mariborskega mestnega muzeja.

Že ob začetku preučevanj je bilo kipa mogoče uvrstiti med dela, ki kažejo sorodnosti s slogom Fr. Kr. Reissa. Razodevata se nam v enakem zmernem patosu in z razpoloženskim izrazom, kot ga imajo kipi na Florijanovem oltarju iz leta 1699 v stolnici ali pa kipi v Limbušu. Kakor pred leti pa me nekatere nadrobnosti pri obeh škofih, ne nazadnje obraza s črtami zamišljenosti, tudi danes odvrtačajo od tega, da bi ju razglasil kar za delo Franca Krištofa.

Fr. Kr. Reiss pomeni v razvoju štajerskega baročnega kiparstva odločilen mejnik. V bistvu je prvi pomembnejši umetnik, ki se je otresel tradicije 17. stoletja in vnesel v zamisli svojih oltarjev kiparski, baročni poudarek. Krog umetnin, ki smo mu jih lahko pripisali doslej, ni posebno širok. Toliko bolj se mi je zdelo potrebno razjasniti tudi mnenje o naštetih delih, ki s tem, da jih

uvrščamo med Reissova, potrjujejo kiparjev umetniški razpon in njegovo odmevnost v domači Štajerski in zunaj njenih meja.

Delavnica Reiss, svetnika-škofa

SKUPINA KRIŽANJA V RUŠAH

Župnijska cerkev v Rušah je baročni spomenik, ki so ga s svojimi deli obogatili številni umetniki. Župnijska kronika je prav zgovorna in tako nam je znano, kdo so bili ustvarjalci večine oltarjev, oltarnih podob, stropne slikarije in štukature. Res je, da kronika ne omenja avtorja prižnice, vendar ga je bilo mogoče brez večjih težav odkriti po izraznosti njegovih plastik.

Med dela, ki doslej v razpravah o kiparstvu še niso bila omenjena, se uvršča tudi kamnita skupina Križanja pred ruško cerkvijo. Skupina danes ni več popolna, manjka ji osrednji kip — Kristus na križu, a tudi ostali kipi kažejo poškodbe, odbiti so jim bili nosovi, kar precej otežkoča nadrobnejše primerjanje z drugimi deli. Skupino, ki je stala pod križem, sestavljajo Marija, klečeča Magdalena in Janez Evangelist. Figure stojijo na kamnitih podstavkih, mednje pa so pozneje namestili menzo z nišo, tako da je kompozicija dobila značaj oltarja na prostem. Nagrobni napis na podstavku Marijinega kipa je iz 19. stoletja, pač pa je upoštevanja vredna letnica 1731 na Magdaleninem podstavku, ki prav gotovo pomeni letnico nastanka celotne skupine.

Janez Jakob Schoy (?), Skupina Križanja v Rušah

Ceprav je delo poškodovano in precej zapuščeno, nam nazorno priča, da ga je izklesala večša kiparska roka. Kipa Marije in Janeza sta vitki postavi nekoliko manierističnih mer s sorazmerno dolgim telesom in z majhno glavo in bogatim duktusom razgibanih ogrinjal. Figuri razkazujeta bolečino s trpkim izrazom v obličjih in z gibi rok, ki si jih teatralično polagata na prsi. Globoke in plastične gube stopnjujejo njun dramatični videz. Tudi figura Marije Magdalene je zasnovana z učinkovitostjo, glavo ji obdajajo razpuščeni dolgi lasje, klečečo držo pa podčrtava plašč, ki se ji v širokem loku vije okoli pasu. Samo ugibamo lahko, kakšen je bil kip Križanega. Če sodimo po asistenčnih likih, je bil podobno ekspresivno delo in je celotna skupina izzvenevala v ubranem razpoloženju baročnega pasijona.

Vprašujemo se, kdo bi utegnil biti avtor te skupine, povsem določno pa na to vprašanje ne moremo odgovoriti. V Rušah so v baroku gostovali kiparski mojstri iz različnih krajev — iz Maribora, Konjic, Gradca in Celovca. Najbližja se mi zdi v našem primeru zveza z Gradcem, in sicer z osebnostjo, ki je ob svojem času odločilno usmerjala graško in tudi štajersko kiparstvo, z Janezom Jakobom Schoyem. Ne bi si sicer upal trditi, da je skupina kar njegovo delo, vendar govori mnogo znakov za to, da je nastala v neki vplivni odvisnosti od tega mojstra in njegove delavnice.

Janez Jakob Schoy, po rodu Mariborčan in nekoč učenec ruške gimnazije, je leta 1728 postavil v Rušah veliki oltar, med leti 1731/33 je nastal njegov oltar za cerkev v Slovenjem Gradcu, drugih izpričanih del pa pri nas doslej ne poznamo. V Rušah se nam torej ponuja primerjava med kipi Schoyovega dokumentiranega velikega oltarja in skupino pred cerkvijo, ki jo postavljam v

Schoyevo bližino. Primerjava sicer ni najbolj posrečena, saj imamo na eni strani leseno in sorazmerno nepoškodovano skulpturo in na drugi kamnite kipe, ki jih je zob časa že precej načel. Vseeno nas primerjava pripelje do dovolj spodbudnih rezultatov. Napak bi sicer bilo trditi, da gre za nesporno sorodnost.

Delavnica Schoy, Kristus s Kalvarije
v Radljah ob Dravi

Prej bi si upali govoriti o nekem skupnem slogovnem imenovalcu, ki povezuje ena in druga dela. Ta ugotovitev ostaja, tudi če upoštevamo, da so nekatere značilnosti, npr. vihrajoči habitus, izrazi zamaknjenosti in patetična gestikulacija, ikonografske posebnosti dobe nasploh in da jih zasledimo z večjim ali manjšim poudarkom domala v slehernem baročnem delu.

Ruško skupino bi mogli vzporejati še z drugimi Schoyevimi plastikami, predvsem seveda s kamnitimi. Ruška Marija kaže značilnosti, kakršne najdemo npr. na kipu sv. Jožefa v Lankowitzu na Štajerskem iz leta 1730. Opozoriti je mogoče na sorodnosti v drži telesa, v razporeditvi draperije, posebej v načinu, kako so položene gube okoli nog. Podobnosti pa vežejo naše kipe tudi z neka-

terimi Schoyevimi deli na Kalvariji v Gradcu, kjer je kipar, najverjetneje s pomočniki, uresničil obsežno naročilo.⁴

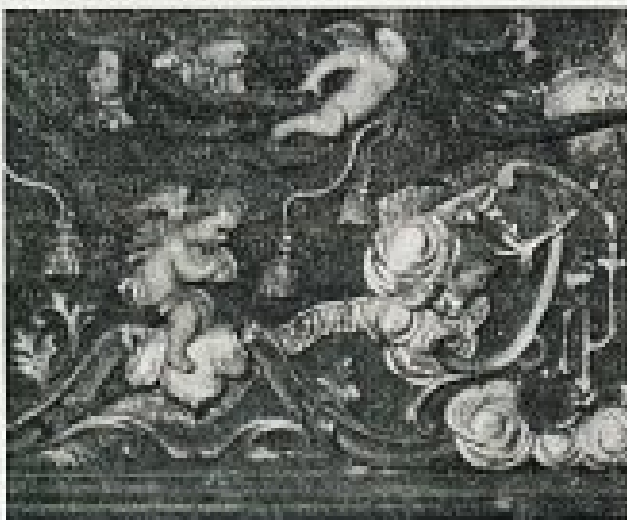
Ruško Križanje in graška Kalvarija nas vodita še k primerjanju z delom, ki je po moji sodbi tudi nastalo v Schoyevi delavnici ali vsaj pod njegovim vplivom — h kipom Kalvarije v Radljah ob Dravi iz leta 1724. Ti kipi, ki sem jih že omenil v prikazu štajerskega baročnega kiparstva, v vseh nadrobnostih sicer ne soglašajo z ruškimi. Vendar kaže opozoriti na podobnost pri klečečih figurah, ruški Magdaleni in radeljskem Kristusu na Oljski gori. Motivno in tudi po izraznosti nekaterih likov, npr. Kristusa ob sramotilnem stebru, ubirajo radeljske figure precej sorodno govorico z deli na graški Kalvariji.

Ugibanje o avtorju ruske skupine hočemo tukaj končati. Zdi se mi, da je dovolj, če smo nakazali smer, iz katere bi moglo delo izvirati. Zadovoljimo se z ugotovitvijo, da sodi Križanje v krog del, ki so nastala pod sugestivno močjo Schoyeve umetniške osebnosti. Naj pripišem še konservatorsko mišl: tudi zaradi te ugotovitve bi danes precej pozabljeno, a nikakor ne nepomembno baročno delo zaslužilo boljšo usodo, kot jo preživlja sedaj.

OLTARNI ANTEPENDIJI V RUŠAH IN PUŠČAVI

Ponovno se vračamo v Ruše, tokrat k antependijem v ruški cerkvi. Leseni in reliefno okrašeni antependiji pri baročnih oltarjih na splošno niso redki pojav, vendar pa jih pri naših oltarjih ni na pretek, vsekakor ne toliko, da bi jih ne kazalo posebej omenjati. Če se omejimo na Dravsko dolino in priključimo še Slovenj Gradec, imamo pred seboj nekaj prav zanimivih in tudi umetniško vrednih rezbarij.

Povedati je treba, da antependiji niso neizogibno delo mojstra, ki je izdelal oltar. Oltarna oprema je pogosto nastajala po kosih, tako kakor je pač zanjo dotekal denar. Antependiji so izraziti okrasni deli oltarjev, zato se zdi razum-

Janez Jakob Schny,
Antependij v Rušah (del)

⁴ R. Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, Graz 1956, str. 185.

⁵ R. Kohlbach, *Die barocken Kirchen von Graz*, Graz 1951, str.

⁶ P. Krenn, *Christoph Rudolph*, *Carinthia* 1, 151, zv. 2—4, 1961, str. 801/822.

ljivo, da jih najdemo predvsem v cerkvah, ki so zmogle razkošnejšo opremo. Tako opremo si je privoščila tudi božjepotna cerkev v Rušah, kjer so z antependiji okrasili kar šest oltarjev.

Antependij velikega oltarja iz leta 1728 je, kakor lahko sklepamo po zamisli in slogu, izdelal avtor oltarja Janez Jakob Schoy. V reliefu je upodobil Marijin monogram v veneu oblakov, nad njim pa putte, ki odgrinjajo nagubano zaveso. Našo pozornost pritegnejo razgibane otroške postave in angelske glave, ki zvedavo pogledujejo izpod pregrinjala.

Ko že govorimo o Schoyevem antependiju, naj opišem še drugo njegovo delo, antependij v slovenjegraški župnijski cerkvi iz let 1731—33. Tudi ta relief je bil izdelan s premislekom, saj dostojno dopolnjuje kiparski okras velikega oltarja. Med ornamentiko s predrokokojskimi mrežastimi in rastlinskimi zavoji je kipar upodobil patronico sv. Elizabeto, ki obdaruje klečečega berača.

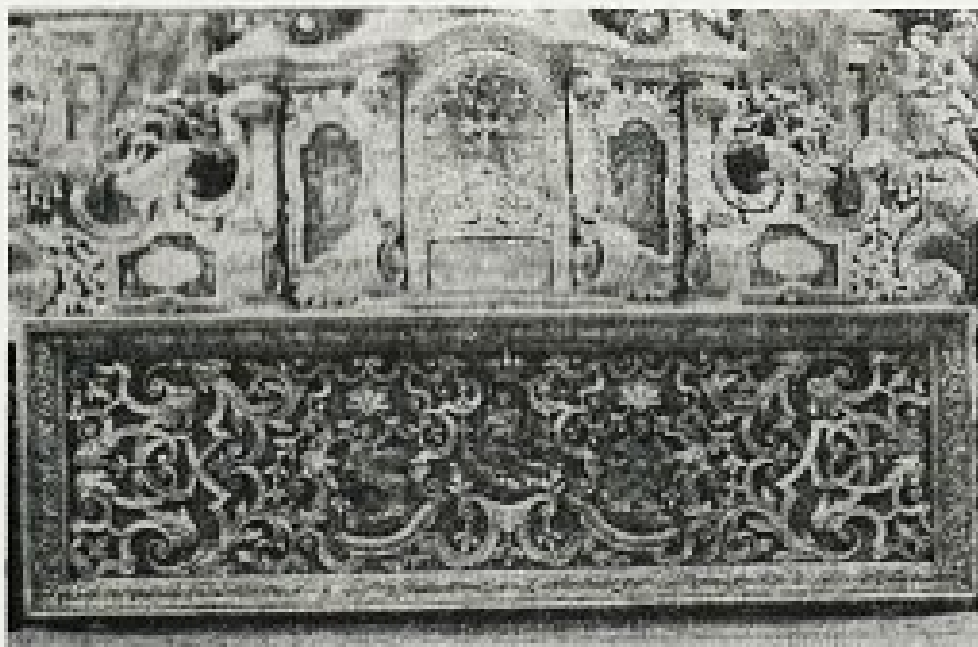
Antependij v Rušah (del)
Krištof Rudolph,

Če se povrnemo v Ruše, lahko naštejemo antependije, ki so sledili z nastajanjem nove opreme Schoyevemu zgledu. Tri stranske oltarje v ruški cerkvi je v 30. letih 18. stoletja postavil celovski kipar Krištof Rudolph. Vsi trije oltarji imajo antependije. Pri dveh oltarjih ob slavoloku gre za isti motiv: po dva putta klečita ob gorečem sreju, ostali del antependija izpolnjujejo trakaste ornamentalne oblike z girlandami. Podoba je, da je Rudolph posnel klečeče angelske dečke po vzoru s Schoyevega antependija na ruškem oltarju, kakor se tudi pozneje, pri nastajanju velikega oltarja v Vuzenici leta 1739, ni mogel otresti vplivov graškega mojstra.

Tudi ostali trije antependiji v Rušah govorijo za Krištofa Rudolpha. Antependij z oltarja sv. Dizma, danes že močno poškodovan, ponavlja v reliefu figuro svetnika, ki stoji v oltarni niši. Tudi v ornamentiki najdemo motive —

npr. akantove in trakaste zavoje ter zavese z lambrekini — kakršni krasijo oltarni nastavek. Sorodna dekoracija se ponovi še na antependijih dveh oltarjev, kjer zasledimo na enem relief mrtvega Kristusa in pri drugem Marijin monogram.

Rudolphovo delo v Rušah, posebej antependij z Dizmovim reliefom, pa kaže še na neko delo tega rezbarja. To je antependij velikega oltarja v cerkvi v Puščavi. Ta oltar je prav zanimiv spomenik baročnega kiparstva in nam zgovorno pripoveduje, kako so ga spreminjali in dopolnjevali v različnih obdobjih, saj sodijo Marijin kip v glavni niši, oltarni nastavek, tabernakeljska partija z antependijem in figuralna skupina z Bogom Očetom vsak v svoje obdobje baroka.

Krištof Rudolph, Antependij v Puščavi

Ohišje tabernaklja se razteza z volutami in drugim okrasjem po vsej širini oltarne mize in priča po ornamentiki, da si je z antependijem močno v sorodu. Angeli, ki posedajo in poklekujajo na njem, pa se ne uvrščajo med Rudolphove lahko razpoznavne angelske figure.

Antependij iz Puščave je umetelnejše delo od Rudolphovih ruških rezbarij. Prikazuje nam izredno bogat preplet trakaste ornamentike in rastlinskih vitic, v sredini pa na oblakih Marijo z detetom in ob straneh sv. Petra in Pavla. Prav po teh figurah, po gostem kodranju brad in drobnih gubah oblek se je mogoče z gotovostjo izreči za Rudolpha, osebno kiparjevo črto pa razodeva celo ornament, v katerem se ponavljajo nekatere značilnosti, znane iz drugih kiparjevih del.

Dva antependija, ki sta bila nekoč v župnijski cerkvi v Vuzenici, varuje danes graški deželni muzej. Antependija sta bogato rezbarsko delo z ornamen-

tiko, v kateri se uveljavljajo rokokojski motivi, figuralnega okrasa pa v njih ni. Krištof Rudolph je sicer leta 1739 postavil v Vuzenici glavni oltar, po ornametiki pa sta antependija poznejše delo drugega rezbarja, saj je Rudolf umrl v letu 1740.

BEITRÄGE ZUR BAROCKPLASTIK IN MARIBOR UND SEINER UMGEBUNG

Miscellanea

Zusammenfassung

Der Aufsatz bespricht in Form von drei Abhandlungen einige neueren Feststellungen, die sich auf die Barockplastik in Maribor und seiner Umgebung beziehen.

NEUES ZUM OPUS FRANZ CHRISTOPH REISS

Der Hochaltar der Franziskanerkirche in Varaždin wurde laut Angaben in der Pfarrchronik in den Jahren 1698 und 1702 von den Tischlermeistern Herman Sultz und Mathias Simon aus Maribor errichtet. Auch die Plastik dieses Altars stammt aus Maribor, der Name des Bildhauers wurde in den Dokumenten jedoch nicht erwähnt.

Zur Zeit der Entstehung des Varaždiner Altars wirkten in Maribor die Bildhauer Franz Christoph Reiss (zwischen 1687 und 1711) und Lorenz Kaiser (zwischen 1692 und 1711). Stilvergleichen zwischen diesem Altar und den Werken Fr. Chr. Reiss ergaben anfangs keine zufriedenstellende Antwort und so wurde mit Vorbehalt als mutmasslicher Autor des Altars L. Kaiser in Erwägung gezogen. Wiederholten Forschungen zu Folge wird der Varaždiner Altar neuerlich wieder Fr. Chr. Reiss zugeschrieben.

KREUZIGUNGSGRUPPE IN RUŠE

Die steinerne Kreuzigungsgruppe vor der Pfarrkirche in Ruše bei Maribor aus dem J. 1731 erinnert stark an die Stilart des Grazer Bildhauers Johann Jakob Schoy (1686—1733). Schoy, einst Schüler des Gymnasiums in Ruše, verfertigte im J. 1728 für diese Kirche einen Hochaltar. Die Kreuzigungsgruppe weist Stilähnlichkeiten mit Schoys Werken auf dem Grazer Kalvarienberg und in Lankowitz auf, ebenso ist sie mit den steinernen Kalvarienfiguren in Radlje an der Drau aus dem J. 1724, die ebenfalls der Werkstatt Schoy zugeschrieben wurden, zu vergleichen.

ALTARANTEPENDIEN IN RUŠE UND PUŠČAVA

In der Pfarrkirche in Ruše befinden sich 6 Altarantependien. Das erste schuf J. J. Schoy im J. 1728. In offensichtlicher Anlehnung an Schoy verfertigte weitere zwei Vorsätze der Klagenfurter Bildhauer Christoph Rudolph. Auch die restlichen drei scheinen unter seiner Hand entstanden zu sein.

Mit dem Antependium des Dismasaltars in Ruše steht zweifelsohne das Antependium des Hochaltars in der Pfarrkirche in Puščava in Verbindung. Das mit Ornamentik und Figuren reichlich geschmückte Werk kann unter die nennenswerten Arbeiten Chr. Rudolphs eingereiht werden.

»AGENDA VANDALICA« IN BAKOŠEV ROKOPISNI OBREDNIK

Franc Šebjanič*

UDK 886.3.09:92 Bakoš M.: 264-15:284.1(497.12-188)

ŠEBJANIČ Franc: »*Agenda Vandalica*« in Bakošev rokopisni obrednik. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48:13 (1977)1-2, str. 157—163.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl., 3 faksimili.

Avtor v svojem prispevku našteva argumente, ki govorijo o doslej neodkritem Mandelčevem slovenskem tisku iz 16. stoletja »*Agenda vandalica*« (Slovenski obrednik). Pri tem se sklicuje na omembo neidentificiranega obrednika pri Sv. Juriju v Prekmurju (leta 1627), na najdbe doslej neznanih tiskov iz Mandelčeve tiskarske delavnice na Ogrskem ter posebej na leksiko v Bakoševi rokopisni agendi iz leta 1785. Avtor meni, da je v novo odkritem Bakoševem rokopisu najli odsev besednega zaklada Mandelčevega tiska iz leta 1587.

UDC 886.3.09:92 Bakoš M.: 264-15:284.1(497.12-188)

ŠEBJANIČ Franc: »*Agenda Vandalica*« and Bakoš's Handwritten Ritual. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48:13 (1977)1-2, p. 157—163.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl., 3 facsimiles.

In his article the author enumerates the arguments which speak of the hitherto not preserved Mandelč's Slovene print from the 16th century or the »*Agenda vandalica*« (Slovene Ritual). There he refers to the mention of the non-identified ritual at Sv. Jurij in Prekmurje (in the year 1627), to the finds of the up to this time unknown prints from Mandelč's printing workshop in Hungary and expressly to the lexicon in Bakoš's handwritten ritual from the year 1785. The author thinks that a reflection of the vocabulary from Mandelč's print from the year 1587 is to be found in the newly discovered manuscript of Bakoš.

Odkritje in publiciranje latinske korespondence Mihaela Bakoša (1742 do 1803) z bratislavskim pastorjem Mihaelom Institorisom Mošovskim (1732—1803) je odprlo novo stran v raziskovanju protestantskega gibanja slovenskega vzhoda in vrednotenju trajnejših vplivnostnih silnic, ki so ga prežemale skozi stoletja. Eno pomembnejših zgodovinskih (in prav tako literarnozgodovinskih) novosti predstavlja v tej korespondenci trikratno Bakoševo sporočilo o najdbi in knjižnoljubiteljski zadovoljitvi naslovnika z izposojjo »*Agendae vandalicae*« (Slovenskega obrednika) iz leta 1587.¹ Ker je bila po Bakoševi navedbi ta publikacija natisnjena v Monyorókeréku (hrv. Eberavi ali zdajšnjem Eberau na Gradiščanskem), gre pri tem očitno za tisk Janža Mandelca, ki je prav tega leta

* Franc Šebjanič, publicist, Murska Sobota.

¹ Bakoš omenja AV v pismih z dne 24. VII. 1783, 28. I. 1784 in 5. V. 1784.

nadaljeval svojo tiskarsko, knjigoveško in knjigotrško dejavnost v tem kraju, glede katerega so se Zrinski pravdali z Erdödi.²

Pri presoji verodostojnosti te navedbe je vsekakor treba imeti pred očmi dejstvo, da slovenskega obrednika za prekmurske in po vsej verjetnosti tudi medmurske (ter morda še gradiščanske) protestante doslej ni uspelo najti ter ga podrobno orisati, kot je bilo to npr. s Trubarjevo Cerkveno ordnino iz leta 1564. Čeprav zavoljo neobstoynosti dokaznega primerka ni moč odločilno zanikati natiska Agende, ki ji morda Bakoš tudi ni zapisal točnega naslova,³ velja opozoriti glede tega še na nekaj spremljajočih okoliščin, če že ne vzrokov, zakaj doslej ni prišel na dan vsaj eden edini izvod tolikanj pomembne publikacije. Ko je 5. maja 1784 Bakoš odposlal Agendo M. Institorisu Mošovskemu, je svojega bratislavskega dobrodelnika vljudno zavezal k vrnitvi publikacije »kateregakoli meseca prihodnjega leta«. Ker so v zbirki Mošovskega ostale ob Bakoševem posredstvu odposlane in zamenjane poprejšnje knjige Jurija Temlina (med njimi je Temlinov Mali katekismus in Abecedarium slowenszko neznane avtorja), ne moremo dvomiti o tem, da je »ljubitelj starin« v Bratislavi uresničil željo odpošiljatelja, ki — sodeč po navedbah v korespondenci — ni bil lastnik knjižne redkosti.⁴ Tiskan obrednik se je potemtakem zgubil pri neznanim lastniku, možno pa tudi hkrati z Bakoševim rokopisno in knjižno zapuščino po njegovi smrti leta 1803 v Šurdu. Zavoljo pospešenega madžarizatorskega pritiska in asimilacije šomodjskih Slovencev se niti v arhivski zbirki šurdske luteranske skupnosti — razen matičnih knjig — ni ohranil tako rekoč noben slovenski rokopisni ali knjižni dokument iz obdobja Kúzmicheve in Bakoševe dejavnosti.

Natisk slovenskega protestantskega obrednika v Mandelčevi tiskarni vendarle posredno potrjujejo tale tri dejstva:

1. omemba neidentificiranega obrednika pri Sv. Juriju ob protestantski vizitaciji leta 1627,
2. najdbe doslej neznanih tiskov iz Mandelčeve tiskarske delavnice, predvsem pa kajkavskih listov, katerih jezik je izredno blizu prekmurškemu slovenskemu narečju, in
3. zgradba, praktičnost ter izrazje v novo odkriti Bakoševi rokopisni agendi iz leta 1785.

V zvezi z obrednikom pri Sv. Juriju velja opozoriti na to, da so protestantski vizitatorji leta 1627 in tudi ob poznejših vizitacijah v 17. stoletju zapisovali zgolj tiskana dela, zategadelj in pa zavoljo praktične namembnosti v slovenski župniji bi ta obrednik lahko predstavljal Mandelčev tisk. Jurjevska župnija, predvsem pa samo istoimensko naselje z okolico, je bila še iz prejšnjih obdobj v živahnih stikih s področjem južnega Gradišča, predvsem z Güssingom, kjer so delovali hrvaški in madžarski pridigarji in v katerega okolici se nahaja tudi naselje Eberava (Eberau, Monyorókerék); Mandelc je bil z njimi celo v osebnih zvezah.

Zdi se mi, da služi za še večjo podkrepitev natiska slovenske agende dejstvo o odkritju doslej neznanih Mandelčevih tiskov v Sloveniji in na Gradiščanskem, predvsem pa na Madžarskem. Budimpeštanski znanstvenik dr. Geodeon Borsa je v platnicah nekaterih knjig iz Mandelčeve knjigoveške delavnice

² Mandelc je bival in deloval v Monyorókeréku (Eberavi) v obdobju 1587-1592.

³ Podobno ugotovitev vsebuje tudi prispevek I. Zelca o prot. cerkveni upravi v Prekmurju (Bogosl. vestnik, 3-4, 1970).

⁴ V pismu z dne 24. VI. 1783 je Bakoš sporočil M. Institorisu Mošovskemu: Ni tako dolgo, kar je neki moj prijatelj odkril Agendo vandallea, ki je bila knec prejšnjega (?) stoletja nastanjena v Monyorókeréku in jo z lahkoto dobim in Ti jo zagotovo pošljem...

odkril poleg doslej že registriranih tudi povsem nove latinske, nemške ter madžarske liste in prav tako tri hrvaške tiske — med njimi predvsem narečne kajkavske, ki so bili glede na izjemno sorodnost s slovenskim prekmurskim govorom prav tako v rabi tudi med prekmurskimi protestanti, o čemer govori v

ni moi bog vuhio tuoie i poszlunni, odpri
ochi tuoie ter pogledaj milofztimio, dolza
toino moio vozo, koteri nozim Ime tuoie,
ar jaz vu moyh molitvah kemite molim, ne
polagam mole prauicze, nego vu tuoie nez
gouorne milofche, poszlunni gofzponne, bo
dimi milofztu gofzponne, mierkai name i
chuuai mene gofzponne, Pomagaimi gofz
ponne, i ne odiachi moiega ofzlobogenia
zaudio Imena tuega moi Bog: Arfze iaz
tuoym Imenom imenujem, odkoga nezgo
uorne milofzti i chakam, po Iesuffe Chrifufe
fe Amen.

Szuetoga Dauida Molitua.

Pfal: 51.

○ Bofe szmiluifze mene poleg tuoiega
velikoga milofzerdia, odpufzri mene
vfez moie grehe, neznanoma per me
ne, zmoyh nezrachuunih grehou zrie fepoz
nauzm Zzobagiuuania i Zizkuariuuania.

○ Bofe iafzem predtobom lepra Zgolia
greffnik, profzimte szmiluimifze da Verujem
vu tuoicm obechan, fepoznayfe ladanicza
pita.

Szuetoga oblichia gledel vekiuckoma Amen.

Martina Luthera na Szmerne posz
tele preporocanie.

M Odragi lepi Otec Nebefzki Bog,
Otec gofzponna naflega Iesuffa Chri
fuffa, Bog vfeza obfzelenia, hualeti
zdaicm dafzimi oznani, fzikka tuega Iesuffa
Chrifuffa, komufzem veruuai, kogafzem val
luuai, kogafzem lubil, komufzem fzalufil.
Koga Rymfzki Papa i druga vnofina nener
nikou progania i poruaria, Profzimte fzuo
ym Szinkom Iesuffem Chrifuffem primi
moio duficzo vutuoie Szuete roke; Moi
dragi Otec nebefzki i akofze glih od
lochimi odouoga fzngta, i mozibitmyeouo
Telo fzechi, zato ro zaifzinno znam da
fztobom vekomafyuel i prebinal bom, nife
me nifor fzuoym fzueti h rbk fzerchi ne
morei. Komu Syuomu i Vechnomu Bogu
Otcu bodi dyka i huala fzuoym Szuctim
Szynom i Szuctim Duhom nankup vezda i
vekuckoma Amen.

Za nepriatele szuetoga Stephana mo
litua. Afior: 7. ○

Kajkavski list iz Mandelčeve tiskarske delavnice

začetku 18. stoletja tudi sam luteranski vizitator in senior Mihael Csereti.⁵ V potiskanih kajkavskih listih je poleg latinskega podnaslavljanja uporabljeno besedje, ki ga je v isti ali ustrezni obliki moč zaslediti tudi v Bakoševem obredniku (činiti, poglavinik, koteri itd.). Mandelc je bil v času svojega delovanja na Ogrskem povezan z graščaki Banfiji iz Lendave, vnetimi zagovorniki protestantizma, glede na svoje knjigotrške posle pa je poznal tudi verske potrebe in jezikovne razmere v zahodnoogrskih pokrajinah, zategadelj je povsem umevno, da bi po naročilu ali na svojo pobudo (in po dostopnih predlogah) natisnil obrednik v jeziku, ki bi ga pridigarji lahko uporabljali na širšem slovensko-hrvaškem območju (to tem prej, ker se jezikovna ločitve še ni povsem izoblikovala).

Svojevrstno argumentacijo v prid Mandelčeve knjižne objave »slovenskega obrednika« v predzadnjem desetletju 16. stoletja razodeva tudi leta 1976 odkriti rokopisni obrednik izpod peresa Mihaela Bakoša. Le-tega je Küzmičev

⁵ Csereti je opravil vizitacijo preoslavljenih prekmurskih luteranskih cerkva leta 1726 in v svojih zapiskih, ki jih hranijo v rokopisni zbirki evang. cerkvene občine v Sopronu, govori tudi o rabi hrvaških verskih tiskov med prekmurskimi luterani.

naslednik spisal leta 1785 (7. junija) ter ga opremil s sledečim latinskim naslovom:

AGENDA. Sermone vandalico conscripta
Precibus etiam Matutino-vespertinis aucta adiuvante
Benedictione Benedicentis
A. R. S. M DCC LXXXCV VII Idibg. Iunii

Ne glede na dejstvo, da predstavlja Bakošev obrednik izredno dragocen jezikovni spomenik in močno kulturno-politično gibalno za uveljavitev slovenskega bogoslužja v Prekmurju v obdobju po uveljavitvi tolerančnega patenta, so v njem očitna zgledovanja vsaj na dve tovrstni predlogi; domnevam, da je ena izmed njih bila »Agenda Vandalica«, ki jo poznamo iz Bakoševe korespondence z M. Institutorisem Mošovskim.

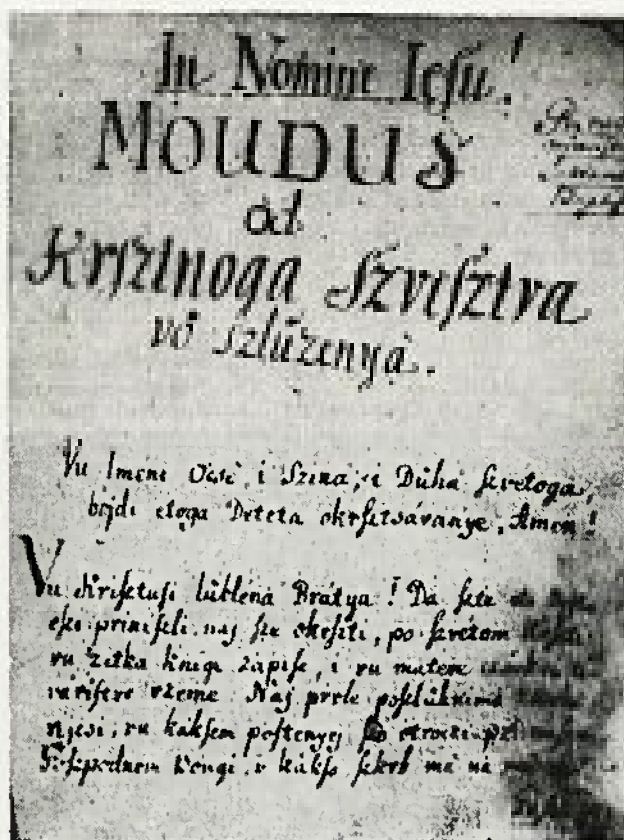
S tem v zvezi naj najprej opozorim na drugo predlogo, ki jo je moč ugotoviti s primerjalno analizo besedila. To predlogo predstavlja tako imenovana šamarjanska agenda, ki so jo natisnili v madžarskem jeziku leta 1650 in je bila na Ogrskem v veljavi več kot pol stoletja.⁴ Razumljivo je, da jo je Bakoš glede na cerkveno-upravno organiziranost luteranov na Ogrskem ter luteranska kanonska načela moral upoštevati pri svojem slovenskem obredniku (ki bi ga naj pozneje, se pravi po letu 1790, v skladu s sklepom okrožnega cerkvenega zbora v Föpeczu, morebiti celo izdali v knjižni obliki). Kljub temu pa se Bakoš pri svojem obrednem priročniku ni suženjsko držal madžarske predloge, marveč se je pri presajanju ravnal zgolj po istem načelu zaporednostne objave gradiva in po preudarni vključitvi v besedilo najbolj bistvenih obrednih opisov z molitvenimi obrazci.

Glede obrednika iz Mandelčeve tiskarske delavnice naj omenim najprej dejstvo, da ga je imel Bakoš — po lastnih navedbah⁵ — v rokah vsaj štiri mesece leta 1784 in ga je v omenjenem obdobju lahko dodobra preučil ter ob tem pripravil tudi potrebne izpiske in zapise. V primeri z madžarsko agendo si je Bakoš iz te predloge v glavnem izposojal zgolj leksiko, ki je ni vsebovala ne narečna govorica ne dotlejšnji prekmurski tiski, ali pa tisto, ki se mu je zdela primernejša. V podkrepitev tega mnenja je možna primerjava z drugo ohranjeno obredno knjižico (poleg Trubarjeve Cerkovne ordninge) v slovenskem jeziku, katere naslov bi se naj glasil: Agenda, to je, koku se te imenitische Boshie slushbe opravljajo po Wirtemberski cerkovni ordnungi, slovenski (Wirtembergische Kirchenagend windisch). Anno MDLXXXV.⁶ Zavoljo impressuma na zadnji tiskani strani tega dela, ki razodeva wittenberški tisk, odpade domneva o morebitni istovetnosti z agendo, ki jo omenja Bakoš. Zelo verjetne pa so naslonitve nanjo te iste izdaje, ki jo je Mandelc natisnil dve leti kasneje. To je moč sklepati iz primerjave besedil. Leksika wittenberškega slovenskega obrednika (ki ga Bakoš ni poznal) se očitno kaže v Bakoševi rokopisni agendi, kar je najzgovornejše potrdilo Bakoševega zgledovanja po Mandelčevem zgubljenem ali morda še neodkritem izvirniku iz leta 1587 (ne glede na istovetnost ali sorodnost nekaterih besed s Trubarjevo in z Dalmatinovo leksiko in ne glede na to, da je Bakoš slovensko Dalmatinovo biblijo celo imel).

⁴ Popoln naslov te agende se glasi: Agenda Az Az Szent Egyházi Cselekedeteknek, Avagy Szentségeinek, és egyéb Egyházi szolgálatok kiszolgáltatásának módgya, Egyházi Canonikkal Együtt. Samariában Anno 1650. Naselje Samorja je danes istovetno s krajem Pusztasamorja v bližini Mosonmagyaróvára v zahodni Madžarski.

⁵ V pismu z dne 28. 1. 1784 Bakoš sporoča M. Institutorisu: Tiskano knjigo Agenda Vandalica, ki sem jo lani obljubil, sem končno dobil v roke in Ti jo bom v kratkem poslal... Knjigo je dajansko poslal 5. V. 1784.

⁶ Naslov dela, ki se nahaja v rokopisnem oddelku biblioteke JAZU v Zagrebu, je povzet po zapiski bivšega lastnika J. Milčetića (ker je naslovna stran zgorela leta 1882).

Tretja stran Bakoševga
rokopisnega obrednika

V prvem razdelku svojega obrednika, ki se nanaša na krst novorojenčkov, se je Bakoš konstrukcijsko približal wittenberški agendi, prav tako pa tudi frazeološko, npr.

W. agenda

Vy lubesnivi v Cristusu...

N. Verujesh li v'Iesusa Cristusa Synu njega ediniga, Gospvda nashi-ga, kir je pozhet od Svetiga Duha. Rojen is Marie Divice. Terpil pod Ponciom Pilatushom, krishan, vmerl inu pokoppan. Doli je shal k'Pak-lom...

Bakoš

Vu Krisztusi lublena Bratya!

N. Jeli vörjes vo Jezusi Krisztusi Szini nyegovom jednorodjenom, Go-szpodni nassem, ki sze je poprijao od Düha szvetoga, poroudo sze je zdevicze Marie, moko je trpo pod Pontius Pilatussem, raszpjet je, doli je sztoupo na pekel...

Bakoševa sposoja leksike je posebej zaznavna v tretjem razdelku, kl go-vori o obredu pri sklenitvi zakonske zveze, in to:

W. agenda

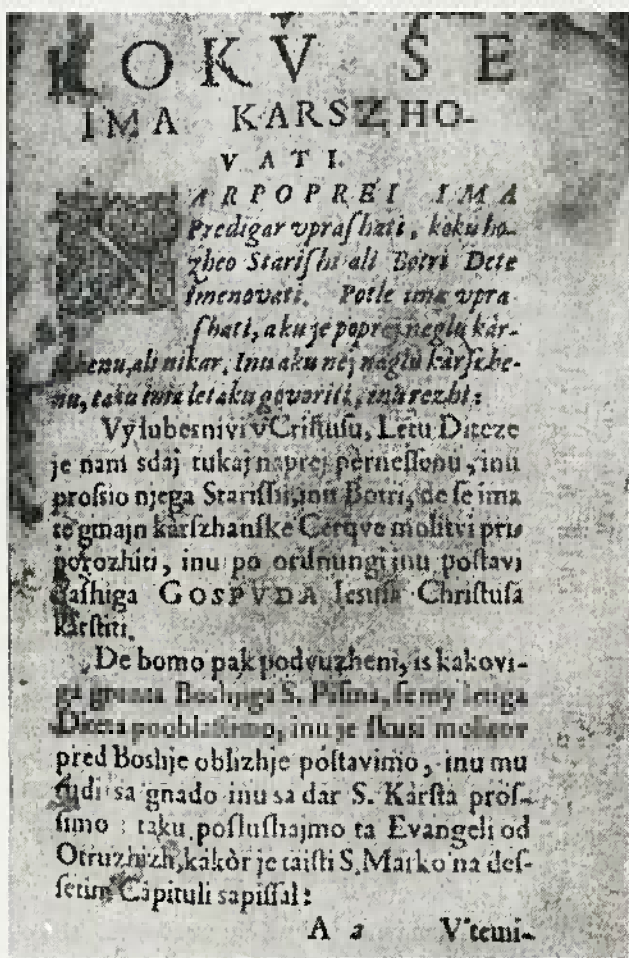
Nej dobru de je zhlovik sam, jest hozhem njemu eno pomozh sturiti,

Bakoš

...nej je dobro csloveki szamomi biti, nego pomoucs nyemi sztvorim,

katera bo okuli njega. Tedaj je Gospod pustil en globok sen pasti na Adama, inu on je saspal. Inu on je vsel enu njegovu Rebru, inu je saperl tu mejstu s messom. Inu Gospod Bug je sturil eno Sheno is tiga Rebra, kateru je is Adama bil vsel, ino je njo k Adamu perpelal. Inu Adam je djal: Letu je vsaj vse kust od mojih kosty inu messu od mojga messa: ona bo Moshiza imenovana, satu, ker je is Mosha vseta.

ka bode pouleg nyega. Püszto je zato Goszpodin Boug szen na Adama, i zaszpao je, i vó nyemi je vzéo edno rebro i zmeszom napuni nyé meszto. Ino tak je Goszpodin Boug 'zeno napravo zonoga rebra, kou je z'Adama vzeo, i pelao je k Adami. I ercse Adami: eta kouszt je zaisztino zmoji kouszti i tou tejlo je zmojega tejla. Zato sze ona bode zvala Mozsica; ár je zmóza vzéta.

Prva tiskana stran
wittenberskega obrednika
iz leta 1585

V luči teh navedb je upravičeno sklepati ne samo o natisku »Agende vandalicae«, temveč tudi o njeni rabi ob koncu 16. in v začetku 17. stoletja, in to bržkone ne samo na slovenskem etničnem območju zahodne Ogrske. Srečna

okolnost je, da je ob silovitih protireformacijskih vihrh in raznarodovalnih pritiskih oblastne in cerkvene hierarhije na Ogrskem Mandelčevu tiskarsko delo po dvesto letih dospelo v roke neutrudnega protestantskega organizatorja Mihaela Bakoša in oplodilo njegova daljnovidna prizadevanja v zvezi z uresničevanjem Trubarju podobnega programa: v tisku zagotoviti panonskim Slovincem temeljna protestantska dela v materinskem jeziku. Bakošu je dejansko uspelo dokončati in zaokrožiti to pomembno poslanstvo, ki ga je začel Štefan Küzmič.

VIRI IN LITERATURA

- Primož Trubar, *Cerkovna ordninga* (Slowenische Kirchenordnung). Tübingen 1564, München (RT) 1973
- Primož Trubar, *Slovenska cerkovna ordninga*, (MK) Ljubljana 1975
- Mirko Rupel, Primož Trubar, Ljubljana 1962
- Franc Sebjanič, *Pisma Mihaela Bakoša Mihaelu Institutorisu Mošovskemu*, posebni odtis iz JIS, Ljubljana 1969—70
- Franc Sebjanič, *Agenda vandalica* — prekmurski tisk iz 16. stoletja, Bašev zbornik — ČZN 1969, Maribor 1969
- Agenda, tu je, koku se te imenitische Boshie slushbe opravljajo po Wirtemberski cerkovni ordnungi, slovenski, Wittenberg 1585
- Agenda. Sermone vandalico conscripta Precibus etiam Matutino-vespertinis aucta adiuvente Benedictione Benedicentis. A. R. S. MDCCLXXXV. VII. Idibg Iunnii
- Gedeon Borsa, *Nyomtatványok Manlius kötetábláiban*, posebni odtis iz »Az Országos Szécsényi könyvtár évkönyve«, Budapest 1972
- Gedcon Borsa, *Joannes Manlius könyvkötői tevékenysége*, posebni odtis iz »Az Országos Szécsényi könyvtár évkönyve«, Budapest 1973
- Karl Semmelweis, *Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts* (1582—1823), posebna publikacija Burgenländische Forschungen, Eisenstadt 1972
- László Hadrovics, *Verschollene kajkavisch-protestantische Druckwerke*, Wiener slavisches Jahrbuch, 21 Band, Wien 1975
- Régi Magyarországi nyomtatványok (1473—1600), Budapest 1971

BENEDIKT VIVAT IZPOSUJE LETA 1841 DEŽELNO TOVARNIŠKO DOVOLJENJE ZA SVOJO STEKLARNO OB LOBNICI V RUŠAH

Antoša Leskovec*

UDK 338(091):666.1.013(497.12 Ruše)

LESKOVEC Antoša: Benedikt Vivat izposluje leta 1841 deželno tovarniško dovoljenje za svojo steklaro ob Lobnici v Rušah. (Benedikt Vivat erwirkt im Jahre 1841 die Landesfabriksbefugnis für seine Glashütte an der Lobnica in Ruše.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 13(1977)1-2, str. 164-168.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Iz arhiva štajerskega gubernija povzema avtor vsebino spisa, zadevajočega pridobitev deželnega tovarniškega dovoljenja za steklaro ob Lobnici v Rušah, ki jo je imel v posesti najpomembnejši podjetnik v dobi razcveta pohorskega steklarstva Benedikt Vivat.

UDC 338(091):666.1.013(497.12 Ruše)

LESKOVEC Antoša: In 1841 Benedikt Vivat Procures the Manufacturing Permission of the Country for His Glass-Works on the Lobnica at Ruše. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13 (1977)1-2, p. 164-168.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

From the archives of the Styrian Gubernium the author resumes the contents of the act concerning the acquisition of the manufacturing permission of the country for the glass-works on the Lobnica at Ruše, in possession of the most important undertaker in the golden age of the glass industry on Pohorje, Benedikt Vivat.

Benedikt Vivat, rojen l. 1786 kot sin steklarja na Stari glažuti na Smolniku nad Rušami, je gotovo najpomembnejši steklarski podjetnik v dobi največjega razmaha pohorskega steklarstva.¹ Še mlad je l. 1811 postal poslovodja steklarne v Rakovcu blizu Vitanja, kupil l. 1827 steklaro Langersvald na Recenjaku na Pohorju, l. 1833 še drugo v Lamprehtovem gozdu pod Klopnim vrhom, ki jo je pa, ker v težko dostopni višini ni bila na prikladnem mestu, preselil v nižino k Lobnici. L. 1838 je tu začela obratovati nova Vivatova steklaro, imenovana po ustanovitelju (Novi) Benediktov dol (Benediktthal).²

Steklarne so kot tovarne (fabrike) imele privilegiran položaj.³ Država je v predmarčni dobi v korist podjetij, za katera je bila zainteresirana, še vedno

* Dipl. phil. Antoša Leskovec, arhivski svetovalec, Pokrajinski arhiv Maribor.

¹ O B. Vivalu kot podjetniku in steklarskem strokovnjaku gl. izčrpno temeljno delo Franc Minafič, Pohorske steklarne, Maribor 1968.

² Novi Benediktov dol, to ime za steklaro uporablja F. Minafič, o. c., 212 sl. v primeri s steklaro na stari lokaciji pod Klopnim vrhom, ki se je prav tako imenovala po lastniku Benediktov dol.

³ O tovarniških dovoljenjih gl. npr. A. Mataja, Gewerbeverfassung, v Mischler-Uibrich, Österreichisches Staatswörterbuch, II. Bd., 1906, 463 sl.

uporabljala iz merkantilističnih načel izhajajoče zaščitne ukrepe. Tovarne so bile ločene od obrti in oproščene cehovske obveznosti. Pri tovarniških dovoljenjih so ločili dve stopnji. Nižjo je predstavljalo navadno tovarniško dovoljenje. Podeljevali so ga pomembnim, javnosti posebno koristnim podjetjem in jim s tem dali bistveno posebno pravico, da smejo vse vrste pomožnih del, ki so potrebna pri fabricaciji, opravljati v svojem okviru, četudi bi spadala k cehovskim obrtem. Višje stopnje je bilo deželno tovarniško dovoljenje. Podeljevali so ga zelo pomembnim podjetjem, na podlagi tega so smela voditi v firmi državni grb, si smela urejati skladišča v glavnih mestih dežel, bila so oproščena vojaškega vkvartiranja itd. Tovarniška dovoljenja so podeljevali guberniji.

Steklaro v Langersvaldu je Vivat že kupil kot tovarno z deželnim dovoljenjem; za svojo drugo, novo, steklaro pa je sprva imel le navadno tovarniško dovoljenje. Zato je 22. marca 1841 prosil štajerski gubernij, da mu podeli za steklaro Benediktov dol deželno tovarniško dovoljenje.⁴ Večino podatkov, ki jih izvemo iz Vivatove prošnje, obsegajoče dvanajst strani velikega formata in ki jo v sledečem povzemamo, je posredoval iz drugih virov v svoji knjigi o pohorskih steklarnah že Franc Minafič. Dokumentira pa ta tekst, kako Vivat sam opisuje svojo podjetniško pot in kako prikazuje svoje dosežke, da bi zadostil pogojem za pridobitev dovoljenja.⁵

V prošnji Vivat uvodoma navaja, da je zgodaj študiral kemijo, tehniko in mehaniko, nato pa pod strokovnim vodstvom že v rani mladosti delal v vseh panogah steklarskih del. Že kot mladenič je bil l. 1811 postavljen za direktorja steklarne v Rakovcu v celjskem okrožju, ki je zaradi solidnosti podjetnika sijajno uspevala in svoje izdelke razpečavala skoraj izključno v inozemstvu ter je zaradi svoje pomembnosti l. 1817, ko je bil V. njen direktor, dobila cesarsko-kraljevski tovarniški privilegij.⁶ Kot direktor steklarne v Rakovcu je prosilec l. 1827 kupil c. kr. privilegirano steklaro Langersvald na Pohorju, ki je bila tedaj zunaj obrata, in je proizvodnjo v njej obnovil tako uspešno, da od takrat v njej neprekinjeno dela 40 in več družin s skupaj najmanj 500 osebami. Opo-gumljen po tem uspehu in v upanju, da se še nekaj sto ljudem obeta dober zaslužek, kot tudi iz vneme za javno blaginjo, je že 1830⁷ kupil od falskega gospostva drugo glazuto, ležečo na enem od najvišjih pohorskih vrhov na vzhodni meji falskega okraja. Ta steklarne je bila zaradi bogate lesne zaloge urejena l. 1826, so jo pa zaradi neugodnih razmer kmalu ustavili in je bila ob času, ko jo je V. kupil, že tretje leto opuščena. V kupni pogodbi z dne 25. 3. 1833 je falso gospostvo, upoštevaajoč nizko donosnost te steklarne in obilje lesa v tamkajšnjem gozdu, pristalo na zelo nizko kupno ceno in je povrhu še samo dotiralo tovarno z 900 orali arondiranega gozda. Že 1830(?) je V. obnovil steklaro na stari lokaciji in je tam nadaljeval obrat, dokler je zaloga lesa to dopuščala, hkrati pa je sklenil, da bo steklaro preselil na mnogo prikladnejše mesto v nižino, na breg večjega potoka Lobnice blizu izliva te vode v Dravo. Tam je že prej pridobil v ta namen dve falskemu gospostvu podložni kmetiji in s tem oskrbel dovolj veliko površino za poslopja bodoče steklarne in potrebno zalogo krme za živino, ki jo potrebujejo pri tovarni. Med gradnjo je srečno premagal

⁴ Štajerski deželni arhiv Gradec, Gub. fasc. 15 (1841, 18—12998), št. 9283 de 1841 Benedikt Vivat, Inhaber der Glasfabriken in Langerswald und Benediktthal im Bezirke der Herrschaft Fanzl, Marburger Kreises. Unterthänigstes Gesuch um gnädigste Verleihung des k. k. Landesfabriksprivilegiums für sein Etablissement in Benediktthal.

⁵ Zal. manjka vseh šest prilog k prošnji. Tako je bil v prilogi D opis tovarne, v prilogi E izvleček o porabi materiala in izkaz o proizvodnji, v prilogi F izkaz oseba tovarne.

⁶ Naziv c. kr. tovarniški privilegij (k. k. Fabriks Privilegium) je netočen. Oblast je vztrajala na tem, da se tako dovoljenje naziva deželno tovarniško dovoljenje (Landesfabriks Befugnis). Prim. Kropatschek, Sammlung der sämtlichen ... Gesetze ... unter der Regierung ... Kaisers Franz des I. 8. Band, Wien 1816, 17 sl.

⁷ Ne bo držalo, da je leto nakupa 1830, saj je bila pogodba sklenjena šele l. 1833, tako tudi Minafič, o. c., 195 in 197.

vse ovire, ki mu jih je napravljala narava pa tudi zlobni ljudje — eni so ga tožili pri guberniju, drugi pa so bili tako nasilni, da so morali biti kaznovani od višjega kriminalnega sodišča v Celovcu.⁸ Da bi mogel dobiti les iz nakazanih gozdov v višinah, od česar je bila odvisna usoda tovarne, je z velikimi stroški zgradil lesno drčo s plavitveno napravo, dolgo za tri ure hoda. V triletni rabi se je ta drča obnesla, ker se more sedaj izkoristiti tudi les iz za vozila nedostopnih gorskih globeli, ki je bil do sedaj nedotaknjen in izpostavljen prepe-revanju. Ker je V. smatral, da mora biti tovarna obstojna, je dal vse stano-vaniške, tovarniške in gospodarske zgradbe staviti iz trdnih sten in kriti z opeko, posebno pri stavbi delavnic in drugih obratnih zgradb je pazil na to, da se prihrani gorivo in da so udobne. Ker so bile izkoriščene vse možnosti in je bila steklarna skrbno vodena, je njena proizvodnja, začeta julija 1838, do l. 1840 tako porasla, da živi od nje štirideset družin, ki štejejo skupaj več kot dvesto oseb, od katerih je sedaj v proizvodnji zaposlenih že 123 mož in deset žensk, za druge ženske in večje otroke pa je po družinah razdeljeno primerno delo, npr. pri umivanju in pakiranju stekla itd. in more vsak zaslužiti za primerno pre-življanje. Poleg teh ima še sto ljudi letno skozi šest do osem tednov primeren zaslužek pri delih za tovarno in pri splavljenju lesa. Lastnik je prepričan, da more le šolski pouk v otroških letih dati kasneje delavcem tisto usmerjenost, ki jih varuje vseh duhomornih učinkov deljenega dela in žalostnih vplivov enostranskega stroškovnega sistema. Šola jih tudi naredi voljne, da izboljšujejo svoje delo, da posnemajo dosežke drugih in da vneto izpolnjujejo svoje držav-ljanske dolžnosti in dolžnosti družinskih očetov. Zato je V. že 1829, po nakupu steklarne v Langersvaldu, uredil na tistem samotnem in negostoljubnem kraju zasebno šolo in nastavil izprašanega učitelja, ki poučuje letno 35—40 otrok. Trideset za šolo godnih otrok Benediktovega dola pa hodi v dobro šolo bližnjega župnijskega kraja Ruše. Iz vrst te mladine dobiva V. vajence za svoje delavnice, kjer se pod posebnim vodstvom izobražujejo za sposobne steklarske delavce. Z uvaianiem v dosežke domače steklarne in v novosti iz tujine dosežejo nato tisto visoko stopnjo, ki je omogočila hitro večanje proizvodnje in vedne izbolj-šave. Tako ima prosilec vedno na razpolago generacijo spretnih, vdanih in mo-ralnih delavcev, izmed katerih lahko izbira, in more zadostiti vsakemu naročilu. Že po tako kratkem času dela v Benediktovem dolu z devetimi delavnicami, 14 brusilci stekla, s tremi steklorezci, z lastnim pozlačevalcem in slikarjem na steklo. Njegovo podjetje je v kratkem času zadobilo tak obseg in pomen, da se lahko meri z vsemi podobnimi štajerskimi podjetji, tudi s privilegiranimi. Znano je, da ima pomembne poslovne stike z Italijo in z drugo tujino, lažje kot vsa-kemu drugemu tovarnarju bi mu bilo navezati še nove in s tem povečati obseg prodaje, torej tudi proizvodnje.

Torej prosi za pridobitev »cesarsko-kraljevskega privilegija deželne fabrike« in navaja posebej sedem razlogov:

Prvič, da ima malokatera tovarna tako bogato zalogo goriva kot ta, ki po pomenu ne zaostaja ne za privilegirano tovarno v Langersvaldu ne za katerokoli drugo na Štajerskem.

Drugič, tako pomembno mesto je dosegla steklarna v komaj osmih letih, njena opremljenost omogoča že sedaj podvojitev sedanjega obrata, za dokaz navaja, da se je dva meseca poleti 1840 že delalo v takem obsegu, ko so na Lan-gersvaldu gradili peč in so v Benediktovem dolu s pomočjo delavcev iz Langers-valda delali na obeh pečeh z 38 steklarji. Tudi po svoji legi ima tovarna prednost pred vsako drugo, saj je le dve uri oddaljena od Maribora, največjega okrožnega

* O tem prim. Minařik, o. c., 214—215.

mesta na Štajerskem, ki je na tržaški komercialni glavni cesti in do katerega vodi iz Ruš dobro ohranjena okrajna cesta.

Tretjič; odkar je V. lastnik tovarne, je bila le $\frac{1}{8}$ vseh izdelkov prodana na Štajerskem, $\frac{7}{8}$ pa v Italijo in v še bolj oddaljeno tujino čez morje.⁹ letno je tako prišlo v državo najmanj 40.000 goldinarjev.

Cetrtič; izdeluje tovarna, ob stalnem uvajanju izboljšav, vse tiste navadne steklarske izdelke, ki jih dobavljajo češke steklarne, kot okensko steklo, steklenice, kozarce, vsake vrste hišnih pripomočkov poleg tega pa po snovi in obliki čisto posebne izdelke kot čisto bele, fine kristalne posode, prave rubinske posode in posode iz rubinovega kamna (Rubinstein), ki se jim barva nikoli ne izgubi, nato delno po Vivatovi lastni iznajdbi, delno po najmodernejših francoskih in angleških vzorcih izdelano briljantirano, razkošno brušeno, gravirano, fino rezano, poslikano in s katerimikoli barvami jedkano stekleno blago na debelo. S precejšnjimi stroški je osvojil proizvodnjo priljubljenih novih vrst fino stiskanih kozarcev z vložnimi portreti in drugih predmetov.¹⁰

Petič; je dosegel priznanja na razstavah. Že s stare lokacije te tovarne je poslal l. 1833 več kosov na industrijsko razstavo v Gradcu, na kateri je dobil drugo nagrado. L. 1835 je razstavljal na industrijski razstavi na Dunaju, kjer je tri kose odbral zase dvor. L. 1838 je razstavil 48 kosov na industrijski razstavi v Celovcu, pet kosov je zase zopet odbral dvor; izdelki te steklarne so bili na dunajski industrijski razstavi l. 1840 odlikovani s posebno medaljo in jih je vse kupilo Industrijsko društvo za Štajersko. Že l. 1833 so bili poslani graškemu Joaneju stekleni kemični aparati, ki so bili priznani za najboljše, pozneje pa — kot npr. aparat za raziskavo valovanja — posebej odlikovani.

Šestič; glede podjetniškega fonda omenja, da ima dve dobro obratujoči tovarni, da je delavce vedno redno mesečno plačeval v gotovini, da je s surovinami in z živili dobro založen. Gradnja te steklarne kot tudi razvoj obeh njegovih steklarn najbolj dokazujeta, da prosilec razpolaga s potrebnim kapitalom.

Sedmič; je ta steklarna že druga, ki je propadla, pa je prosilec obrat obnovil in dvignil na visoko stopnjo. 400 ljudi živi od njegovih steklarn, v deželo je prišlo iz tujine veliko denarja. Z izraženim zaupanjem v »hvaležnost domovine in milost gubernija« konča V. svojo prošnjo.

Štajerskemu guberniju je pred odločitvijo o Vivatovi vlogi morala sporočiti svoje mnenje še mariborska kresija. Ta je v dopisu z dne 21. maja 1841¹¹ navajala, da je V. kot lastnik steklarne v Langersvaldu l. 1833 sklenil s falskim gospostvom pogodbo, s katero si je zagotovil za obrat glažute potreben les, ki bo zadoščal za več kot sto let. Poleg tega je kupil na bregu lobniškega potoka blizu Ruš in blizu Drave ležeče zemljišče, in je tam uredil poslopje za tovarno z dvoino topilno pečjo, brusilnico in drobilnico za kamen, stanovanjska poslopja za delavce in potrebne pritlikline za vzdrževanje obrata in za razpečevanje izdelkov. Dal je zgraditi drčo za les in plavitveno napravo, po katerih dobiva les z nekaj ur oddaljenih vrhov Pohorja prav pred vrata svoje steklarne. Prišča, komaj primerna za pašo nekaj glav goveda, je po ustanovitvi steklarne postala delovišče za več kot 100 ljudi, ki jih vodi preudaren podjetnik z bogatimi izkušnjami, pridobljenimi od zgodnje mladosti naprej. Komaj začeta proizvodnja se hitro širi: od 1. 7. 1838 do 1. 9. 1840 je bilo narejenih 43.447 kop (Schock) steklenine v vrednosti 76.248 gld. 10 krc. kovanega denarja, od 1. 6. do 31. 12. 1840 je bilo narejenih 20.177 kop steklenine v vrednosti 42.654 gld. 31 $\frac{2}{4}$ krc.

⁹ Enako razmerje med prodajo izdelkov Vivatovih steklarn v deželi in med izvozom v poročilu o izdelkih, poslanih na prvo razstavo v Celovcu, Društva za pospeševanje industrije in obrti v Notranji Avstriji (Bericht ... Grätz 1839).

¹⁰ Enako že v poročilu pod op. 8.

¹¹ Glej op. 4.

zlasti kakovost blaga je vedno boljša. Zagotovo je pričakovati nadaljnji napredek, zato bi podelitev deželnega tovarniškega dovoljenja ne bila le nagrada za zasluge, ampak bi še povečala prednosti, ki jih ima dežela od zaposlovanja tolikih ljudi in od izvoza cenjenih in iskanih fabrikatov. V. je bil tudi nagrajen na razstavah, zato kresija njegovo vlogo radevolje podpre.

Gubernij je na seji 9. junija 1841¹² Vivatovi prošnji ugodil. S pismom z dne 18. junija 1841 mu je podelil deželno tovarniško dovoljenje za proizvodnjo stekla v Benediktovem dolu z vsemi iz tega izvirajočimi pravicami in prednostmi. V kratki obrazložitvi je gubernij ugotovil, da je pridobilo od V. ustanovljeno podjetje po obvestilu kresije tak pomen, da je zaposlenih pri njem več kot 100 delavcev, da se obrat še vedno širi in prinaša prodaja v tujino pomembne vsote. O podelitvi dovoljenja je gubernij obvestil tudi mariborsko kresijo in Društvo za pospeševanje industrije v Notranji Avstriji.

BENEDIKT VIVAT ERWIRKT IM JAHRE 1841 DIE LANDESFABRIKSBEFUGNIS FÜR SEINE GLASHÜTTE AN DER LOBNICA IN RUŠE

Zusammenfassung

Der Verfasser teilt im Wesentlichen den Inhalt der Eingabe mit, in welcher im Jahre 1841 der bedeutendste Glashüttenunternehmer aus der Blütezeit der Glasindustrie von Pohorje vom Steiermärkischen Gubernium eine Landesfabriksbefugnis für seine zweite Glashütte, nämlich die an der Lobnica in Ruše, erbat. Nach Beibringung der empfehlenden Meinung des Kreisamtes Maribor erteilte das Gubernium in demselben Jahre Vivat die erbetene Befugnis.

¹² Glej op. 4. Dovoljenje omenja Minařik, o. c., 217.

PRELIMINARNI POGLED NA SEZNAM PREŠERNOVIH KNJIG V PESNIKOVEM ZAPUŠČINSKEM AKTU

Anton Slodnjak*

UDK 886.3.09:92 Prešeren F.:027.1

SLODNJAK Anton: Preliminarni pogled na seznam Prešerovih knjig v pesnikovem zapuščinskem aktu. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48: 13(1977)1-2, str. 169—173.
Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Pogled na seznam knjig v Prešernovem zapuščinskem aktu, publiciranem 1904 v izvešilih gimnazije v Kranju, zadaja več težkih vprašanj. Sorazmerna obilica naslovov knjig politične in družbene vsebine budi poleg naslovov ustreznih leposlovnih del slutnjo, da je bil Prešeren enciklopedično izobražen človek v smislu evropsko-severnoameriškega demokratičnega, svobodoljubnega in svobodomiselnega mišljenja konec 18. in v začetku 19. stoletja. Posebno vznemirljivo je vprašanje angleških avtorjev Thomasa Paina, Josepha Priestleyja, Daniela Defoeja in Johna Moora poleg lorda Byrona in Thomasa Moora, ki sta bila zaslovljena s kompletnimi deli. A tudi nekateri naslovi francoskih, italijanskih in nemških knjig podkrepljujejo našo domnevo. Očitno nepopolni seznam slovenskih knjig pa kaže na to, da je Prešernovo knjižnico nekdo očistil še pred uradnim popisom.

UDC 886.3.09:92 Prešeren F.:027.1

SLODNJAK Anton: A Preliminary Look at the List of Prešeren's Books in the Poet's Inheritance Act. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48: 13(1977)1-2, p. 169—173.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopses in Slovene and Engl.

After looking over the list of books in the Prešeren's Inheritance Act, published in 1904 as a part of The Record of Kranj lyceum, a variety of questions come to the author's mind. Considerably large number of books dealing with political and social matters as well as corresponding bellicistic works, lead us to a conclusion that Prešeren was an encyclopedically educated man in the sense of democratic, freedom-loving and liberal European-northern american mode of thinking from the end of the 18th and the beginning of the 19th century. What is particularly exciting is the fact that besides authors such as Thomas Paine, Priestley, Daniel Defoe and John Moore the list of the complete works by Lord Byron and Thomas Moore is included. Our supposition is further confirmed by the list of some French, Italian and German book titles. Extraordinary incomplete list of Slovene books may indicate that Prešeren's library had been cleared up before the official inventory was made.

Od takrat, ko sem prejel povabilo, naj sodelujem v Glazerjevem zborniku, sem večkrat pomislil, kaj naj prispevam, da bo kolikor toliko v zvezi z osebnostjo in delom pokojnega pesnika, slovstvenega zgodovinarja in knjižničarja. Kot poeta sem ga že večkrat bolj ali manj ponesrečeno obravnaval v slovstvenozgodovinskih priročnikih. Zato sem se odločil, da se mu bom poklonil kot literarnemu historiku in bibliotekarju s prvim, bežnim pogledom na seznam Pre-

* Akad. dr. Anton Slodnjak, redni profesor v pokoju, Ljubljana.

šernovih knjig, ki ga je objavil že 1904 v Izvestjih gimnazije v Kranju naj-globlji, a tudi najnesrečnejši prešernoslovec dr. Avgust Žigon.

Doslej se ni namreč nihče javno ukvarjal s tem presenetljivim dokumentom. Celo dr. Žigon ne, kar je najbolj čudno. A tudi sam nisem prispeval nič k rešitvi tega težkega problema. Pač pa sem opozoril nanj v dveh predavanjih: 1976 mariborskim študentom, 1977 slušateljem teološke fakultete v Ljubljani. A tudi naslednje vrstice, posvečene Glazerjevemu spominu, niso, žal, nič več kot rezultat prvega pogleda na ta pozabljeni imenik, ki mu sam doslej nisem mogel do živega.

Res sem že pred leti prosil pomoči prof. Janka Lavrina in prof. Harryja Leeminga v Londonu glede na to, da je med 107 postavkami v seznamu Prešernovih knjig kar 23 ali več kakor ena tretjina angleških in da so med njimi le redke, ki bi se jim mogel z ljubljanskimi knjižničnimi sredstvi vsaj nekoliko približati. Tudi za francoski del sem iskal svetovalce. A za nemški del sem sam pregledal kataloge dunajske Nacionalne biblioteke in prihodnje leto bom morebiti lahko pregledal, kaj hrani od vsega tega Dunaj.

Zakaj naenkrat tolika ihta? Naslednje, iz prvega resnejšega pogleda na ta seznam izvirajoče resnice naj odgovore.

Že doslej smo vedeli, da je bil France Prešeren ljubitelj knjig in vnet bralec svetovnih pesniških del od antike do svojega časa. Njegova pesem je čudovita umetniška sinteza osebnega in »učenega« — doživetega in pridobljenega iz življenja soljudi in iz pesništva, bodisi umetnega bodisi ljudskega. Že kot dunajski slušatelj prava in kot prefekt v vzgojnem zavodu Friderika Klinkowströma je imel Prešeren sorazmerno bogato zbirko starogrških, latinskih in italijanskih pesnitev: od Homerja do Hesioda, Evripida, Plavta, Terencija; od Horaca do Ovida, od Danteja do Petrarka, Tassa in Guarinija. Isti vir kakor o tem poroča, da je Prešeren dajal ključ od te svoje knjižnice Klinkowströmovemu gojencu, kranjskemu grofiču Antonu Auerspergu, poznejšemu nemškemu liberalnemu pesniku in politiku Anastasiju Grünu, in da je zato moral zapustiti Klinkowströmov zavod. Omenjeni seznam nam vsiljuje tudi misel, da je imel Prešeren že takrat veliko knjig, ki jih je Friderik Schlegel v eseju *Gespräch über die Poesie* (Pogovor o poeziji) označil za izhodiščno ali začetno stopnjo za razvoj romantične poezije.

Od 1828 pa je Prešeren lahko prebiral knjige tudi iz bogate knjižnice Matije Čopa. O njej je znano, da je vsebovala ob lastnikovi smrti (1835) okrog 4000 zvezkov, večino pesniških, estetskih, kritičnih in filozofskih del v mnogih evropskih jezikih. Med njimi je bilo 680 del, posvečenih starogrški in latinski literaturi in filologiji. Približno 150 knjig sorodne vsebine je bilo napisanih v angleščini, okoli 100 v španščini in portugalsčini, druge so bile nemške, ostale slovanske v vseh knjižnih jezikih.

Prešeren pa je lahko uporabljal tudi knjige iz knjižnice Andreja Smoleta, ki je že v začetku 20. let prejšnjega stoletja kupoval v Benetkah knjige Byrona, Alfierija in druge. Marsikaj kaže na to, da je v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici Smoletov eksemplar Parizine, iz katerega je Prešeren prevajal pesnitev.

Toda Prešeren je zbiral tudi svoje knjige in med njimi take, kakršnih skoraj ne bi mogli pričakovati pri tako izrazitem, čeprav globokem liriku, kakor je bil. Pri tem mislimo na knjige, ki so jih našli po njegovi smrti v njegovem stanovanju v Kranju in ki so jih vpisali v njegov zapuščinski akt, ki ga je objavil dr. Žigon.

V tem viru nas najprej presenetijo, kakor smo že omenili, množica angleških del. Med njimi se seveda dá z zadoščenjem ugotoviti zbrana dela lorda Byrona

in njegovega prijatelja Thomasa Moora (*The Select Poetical Works of Lord Byron*, Paris 1835, in *The Works of Thomas Moore* 1826). Byronov *Don Juan* je zastopan celo dvakrat, drugič v posebni izdaji angleških klasikov. Tretjega angleškega avtorja, tj. Thomasa Paina (1737—1809) in njegovo knjigo *Rights of Man* (London 1790) bi že teže pričakovali, saj je s tem slavnim delom napredni angleški in ameriški publicist in bojevnik za neodvisnost Zedinjenih držav Severne Amerike in vseobčo demokracijo branil francosko revolucijo z gorečo zavzetostjo zoper angleškega govornika in političnega pisatelja Eduarda Burka, ki je srdito napadal vse, kar je bilo francoskega, posebno revolucijo in njena dejanja ter gesla.

Zanimivo je, da je bila med Prešernovimi angleškimi knjigami še ena posvečena francoski revoluciji, in sicer knjiga nekega Johna Moora o »pogledih in vzrokih francoske revolucije« (*A View of the Causes and Progress of the French Revolution*, 1795). Prav tako je vredno omenbe, da je bila med drugimi angleškimi knjigami v Prešernovi knjižnici tudi ena najbrž kozmološke ali astronomske vsebine (*The Antiquity and Duration of the World*, London 1829).

Pomembno vprašanje se zdi tudi to: kaj je pomenila za Prešerna knjižica *Answer to Dr. Priestleys letters to a Philosophical Unbeliever* (1826), če upoštevamo, da je bil Priestley znamenit kemik in fizik, odkritelj kisika in amoniaka, ter samonikel in radikalen teološki pisatelj. Tudi spis *The True-Born Englishman* (1821) Daniela Defoeja bi utegnil biti poučen za poznavanje Prešernovega mišljenja. Želeli bi tudi vedeti, kaj je vsebovala knjiga *Physical and Methaphysical Hints for Everybody* (1827), da je zamikala velikega lirika, da o drugih prav tako vabljivih in prav tako skrivnostnih angleških naslovih sploh ne ugibamo, ki pa nas vendarle navajajo k spoznanju, da se je Prešeren zanimal za politične, verske, filozofske, naravoslovne in druge probleme.¹

Francoskih avtorjev je bilo ob pesnikovi smrti v njegovi knjižnici menda samo osem, a od teh nam povesta vsaj nekaj imeni pesnika Victorja Hugoja in arheologa ter klasičnega filologa Jeana Jacquesa Barthélemyja (1716—1795). Od prvega so bile v Prešernovi povesti njegove drame (*Repertoire du Théâtre Français*, Berlin 1833). Od drugega, znamenitega starinoslovca, pa je imel Prešeren po vsej Evropi sloveče delo *Voyage du Jeune Anacharsis en Grèce* (1791), v sedmih knjigah, ki vsebujejo izredno živ in podroben opis grškega življenja v 4. stoletju pred Kristusom. Vsebina je kratko ta. Mlad Skit Anacharsis priputuje v Grčijo nekaj let pred rojstvom Aleksandra Velikega. Živi v Atenah in hodi po deželi. Opazuje ljudi in se pogovarja z Epaminondo. Ksenofontom, Platonom, Aristotelom, Demostenom in drugimi. Nato se vrne v Skitijo in opiše, kaj je videl in spoznal.

A tudi smisel knjige *Abrégé de L'origine des Tous les Cultes* (1829), ki jo je priredil politik in učenjak Charles François Dupuis iz svojega velikega dela: *L'origine des Tous les Cultes ou Religione universelle*, lahko celo na podlagi eksemplarja v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani spoznamo. Iz tega dela namreč razberemo, da je avtor tako v Posnetku, ki nam je na razpolago, kakor v celotnem delu razlagal mite in religije kot alegorije za astronomska in fizikalna dejstva.

Po oddaji našega rokopisa uredništvu sem spoznal s pomočjo dveh tovarišic: bibliotečne svetovalke Radojke Vrančič in lektorice za slovenski jezik na Sorbonni Metke Novak še eno francosko knjigo iz Prešernove biblioteke. Njen naslov je: *Le Fils de L'Homme ou Souvenir de Vienna*. Izdala sta jo francoska

¹ Posrednik pri nabavi teh knjig bi mogel biti angleški kveker David Moline, v začetku 40 let 19. stoletja strojnik v ljubljanski cukrarni. Tudi na kako posredovanje Andreja Smoleta bi mogel misliti.

romantika, glasnika napoleonske slave, Joseph Méry in Auguste Barthélemy v Bruslju 1829. V njej sta v verzih in prozi razkrila poskus, da vročita Napoleonovemu sinu, vojvodi Reichstadtškemu, svojo pesnitev Napoleon en Egypte. V pesniškem delu sta skušala priklicati pred bralčeve oči podobo »mladega orla« v mračni loži dunajskega dvornega gledališča, a ne kot »rimskega kralja«, temveč kot tragičnega »sina človekovega«. V obširnih opombah pa sta orisala glavne osebe dunajskega dvora Franca I., ki so »prevzgajale« za velike cilje rojenega, a zaradi očetovega poraza na nepomembno življenje obsojenega mladega človeka. V pesniškem delu apostrofirata tudi Ljubljano, verjetno kot kraj kongresa svete alianse 1821.

Presenetljivo je, da je v našem dokumentu zabeleženih le osem italijanskih avtorjev. Med njimi pa so Petrarka, Ariosto in Girolamo Graziani, Tassov posnemovalec iz 17. stoletja z epom *Il Conquistato di Granata*, prevod *Odiseje* Hipolita Pindemontija in prevod *Iliade* Vincenza Montija.

Glede na humanistično klasični temelj tedanjega gimnazijskega in licejskega študija kakor tudi glede na Prešernov pesniški nazor in razvoj je naravno, da nahajamo v seznamu pesnikovih knjig precej (14) imen grških in latinskih pisateljev. Med njimi so bili Hesiod, Homer, Pindar, Ezop, Eshil, Sofoklej, Aristotel, Plutarh, Horacij, Tibul, Cicero, Tit Livij in Kvintilian. Med prevodi klasičnih del je važen nemški (Knebl) prevod pesnitve Lukrecija Cara *De rerum natura*. Seveda ni mogoče samo na podlagi seznama ugotoviti, koliko je bilo med antičnimi klasiki še knjig iz Prešernove študijske dobe in koliko jih je pesnik dokupil pozneje.

Med klasična dela gotovo ne gre dvoje del, ki sta označeni v seznamu z latinskim naslovom. To sta: *Libellus de incredibilibus* in pa knjiga z naslovom *De impostura Religionum breve compendium* nekega F. W. Gentheja (Leipzig 1833). Niti prve niti druge ni bilo mogoče identificirati. V prvi domnevamo spis Flegonta Tralliana *De mirabilibus*, ki je Prešerna spodbudil za sonet *Pov'do let starih čudne izročila*. V drugi, v *Kratkem priročniku o sleparstvu religij* pa je neznani avtor — v Meyerjevem konverzacijskem leksikonu (1894) npr. ni naveden — verjetno razpravljal o verstvih v smislu naslova svoje knjige.

Zelo problematičen se nam zdi tudi seznam nemških knjig v Prešernovi knjižnici. Od klasikov najdemo v njem le Johanna Heinricha Vossa (1751—1826) z zbirko *Legenden und Episteln*, od pesnika tako imenovane »švabske šole« Ludwiga Uhlanda pa le njegovo Nemško narodopisje (*Deutsche Volkskunde*), ki je mikalo Prešerna verjetno zaradi obravnavanja nemške ljudske pesmi. Med drugimi nemškimi knjigami so že do zdaj prešernoslovci opozorili na deli: Wilhelm Lange: *Entwurf einer fundamentalen Metrik* in Gotthold Grottefend: *Anfangsgründe der griechischen, römischen und deutschen Verskunst*. Pomembni bi utegnili biti Filozofski spisi Mosesa Mendelssohna (*Philosophische Schriften I. Teil*).

Popolna neznanka pa nam je knjiga z naslovom *Spaziergänge eines zweiten Wiener Poeten* (Hamburg 1843), ki mora biti v zvezi s knjigo *Spaziergänge eines Wiener Poeten* (Hamburg 1831), z anonimno publikacijo Antona Auersperga (Anastasia Grüna). Za njegovo avtorstvo pa je vedel že v začetku 1832 Matija Čop, kar dokazuje, da je bil domač z Auerspergom. Ta je sicer tako trdovratno tajil, da bi bil napisal te satire na Metternichov režim, da je morala pred njegovim zanikanjem popustiti celo avstrijska policija, čeprav je ni prepričal. Čopu pa se je očitno zaupal.

Seznam Prešernove knjižnice priča, da je imel lastnik poleg leposlovnih, filozofskih in političnih del tudi devet juridičnih knjig, več matematičnih in prirodoslovnih spisov, štiri teološke in cerkvene priročnike in vrsto drugih,

poblize še neugotovljenih publikacij o raznih kulturnih, zgodovinskih in političnih vprašanjih. Od slovenskih knjig bi naj imel, ako verjamemo seznamu, le prvi zvezek *Kranjske čbelice*, Kekov *Mali besednjak*, Krempljeve *Dogodivščine štajerske zemlje*, Smoletov prevod Garrikovega *Varha*, Koseskega slovenitev Schillerjeve tragedije *Die Jungfrau von Orleans* (*Divica Orleanska*, 1848) in strokovni spis *Slovenski vrtinar* (Ljubljana 1848), ki vsebuje imena jabolčnih in hruškovih vrst in seznam kranjskih sadjarjev. Izšel pa je kot priloga Kmetijskim in rokodelskim novicam. Simoničeva Slovenska bibliografija ga ne omenja.

Tudi Vrazove *Narodne pesmi ilirske* (Zagreb 1839) grédo po vsebini in jeziku v slovensko slovstvo, medtem ko so Vrazove izvirne pesniške zbirke *Dublabije*, *Glasi iz dubrave Žerovinske* in *Gusle i tambura* kljub avtorjevemu slovenskemu poreklu sestavni del hrvaškega pesništva. Prešernovo zanimanje za srbski jezik izpričuje naslov Vukovega *Srpskega rečnika* v zapuščinskem aktu. Iz vseh drugih slovanskih literatur so navedene v tem dokumentu le *Pjsně w narodnim českém duchu* epigona F. L. Čelakovskega in prevajalca Petrarke Františka Jaroslava Vaceka (Kamenickega) (Praha 1833) in anonimna, pravzaprav ljudska, *Stará Powěst o Stogmyrowi* (W Praze 1827).

Ni treba imeti preveč domišljije za domnevo, da je slovenski del Prešernove knjižnice nekdo pošteno opel pred sodnim popisom, saj ne moremo razumeti, da pesnik ne bi bil imel vseh zvezkov *Kranjske čbelice* in vsaj po en eksemplar Krsta pri Savici ter Poezije.

Tako zastavlja tudi slovenski del Prešernovega knjižnega seznama v zapuščinskem aktu vprašanja, na katera bo potrebno odgovoriti poleg seveda še veliko važnejše razrešitve problemov, ki izvirajo iz navajanja tujih del v tem dokumentu. Če bi se nam kdaj oboje kolikor toliko posrečilo, ne bi oklevali, da posvetimo celotno razrešitev spominu Janka Glazerja v zameno za pričujoče prvo opozorilo na pozabljeni delček prešernoslovja.

A PRELIMINARY LOOK AT THE LIST OF PREŠEREN'S BOOK IN THE POET'S INHERITANCE ACT

Summary

On the grounds of the books included in the Prešern's Inheritance Act, the author makes a preliminary attempt to complete the image of Prešeren's personality. Unexpectedly high percentage of English authors (more than one fifth of the entire list) such as Lord Byron and Thomas Moore as well as politicians and social critics: Thomas Paine, John Moore, Joseph Priestley, Daniel Defoe, the author concludes that the poet was deeply interested in political and social matters and as such striving to find solutions in the sense of European-northern american democratic and liberal movement. Besides the list of French authors (Victor Hugo, Jean Jacques Barthélemy, Charles François Dupuys) the Italian and the German one confirm the previously mentioned conclusion. Slovene and Slavonic titles excite the suspicion that certain books must have been taken away before the official inventory was made which is especially the case with books considered to be indispensable for such a library (*The Bee of Carniola* — *Kranjska čbelica*, *The Baptism on the Savitsa* — *Krst pri Savici*, *Poems* — *Poezije*).

ZGODOVINA OSNOVNE ŠOLE V ŽALCU

Janko Orožen*

UDK 373.3(091)(497.12 Žalec)

OROŽEN Janko: Zgodovina osnovne šole v Žalcu. (Die Geschichte der Volksschule in Žalec). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 174—200.

Izvirnik v sloven., povzelek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Avtor obravnava zgodovino šole v Žalcu v zvezi z gospodarskim, kulturnim in narodno obrambnim razvojem Savinjske doline in kraja samega. Prva pomembna faza razvoja je obdobje protestantizma s šolo v Golčah in njeno uničenje ob nastopu proklamirane reformacije. Druga faza je obdobje trivialne šole in skupnega državnega in cerkvenega vodstva. Tretja faza je obdobje med uveljavitvijo novega osnovnega šolskega zakona in koncem prve svetovne vojne, ko je šola dobila ustrezno šolsko poslopje, ko so se učitelji učinkovito vključili v delo za gospodarski, kulturni in družbeni napredek in v boj za uveljavitev narodnih pravic. V četrti fazi, ki je sledila prvi svetovni vojni, je splošni razvoj privedel do osemlečne osnovne, do obratno nadaljevalne in do meščanske šole. Peta faza se je začela z izgonom okupatorja in je žalsko šolstvo prešlo v njej vse stopnje od osnovne šole, nižje gimnazije in popolne osemletke do priprav za ustanovitve srednje šole tipa, ki bo ustrezal gospodarskemu in družbenemu značaju doline.

UDC 373.3(091)(497.12 Žalec)

OROŽEN Janko: The History of the Elementary School at Žalec. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 174—200.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The author deals with the history of the school at Žalec in connection with economical, cultural and national defensive growth of the Savinja valley and the place itself.

The first important phase of development is the period of Protestantism with the school at Golče and its destruction at the Beginning of Anti-reformation. The second phase is the period of the trivial school and the common state-church conduct. The third phase is the period between bringing forward the new elementary-school law and the end of the first world war. It is the period when the school got a suitable school building, when the teachers effectively involved themselves into the work for economical, cultural and social progress, for the fight and strengthening of national justice. In the fourth phase, which followed the first world war, the common development lead to the eight-year elementary school, to the industrial-continuation school and to the middle-citizen school. The fifth phase began with the banishment of the enemy and the school matters of Žalec passed over all phases of schooling, i. e. from the elementary over to the grammar school (for juniors only) and the complete eight-year elementary school up to the preparation for the establishment of a middle school, a type corresponding the economical and social character of the valley.

Začetki

Žalec velja za metropolo Savinjske doline. Ne samo danes, to je bil v bistvu v vsej svoji preteklosti. Ako pustimo vnemar rimsko dobo, iz katere se nam je

* Janko Orožen, profesor v pokoju, Celje.

v Žalcu ohranilo nekaj spomenikov, moramo reči, da se začenja Žalec dvigati iz zgodovinske teme leta 1265, ko se pod današnjim imenom javlja z vrsto svojih prebivalcev — tržanov (Salz prope Sachsenfelde — Žalec pri Saškem polju). Nemško ime za Savinjsko dolino, ki so ga tuji pisci — graščinski pisarji prinesli tudi na najvažnejše naselje v rodovitni dolini, je lahko razumljivo. Tuji fevdalci, ki so po volji cesarja dobili pri nas velika posestva s podložniki, so pripeljali s seboj nekaj svojih hlapcev, jim dali slovenskim kmetom vzeto zemljo, pa so jih obvezali, da so te kmete nadzorovali in jih silili, da so opravljali fevdalne obveznosti. Glava teh hlapcev — ministerialov je bil na gradiču — trdnjavi, katerega razvaline se še opazijo v gozdu nad Seščami. O takih ministerialih se poroča v Dolenji vasi pri Preboldu in v Levcu. Nekateri so se pozneje dvignili v vrste plemičev, večina pa izginila, izumrla, propadla ali se pretopila v slovenski množici. Precej jih je bilo, za Gornjo Savinjsko dolino se navaja, da jih je oglejski patriarh imel tam 100.

Ko se je utrdila nemška oblast, je Žalec pripadal laški gosposčini — kot njena izrazita savinjska postojanka. Kot trg sredi kmetiške doline je pa šel svojo pot.

Pozneje, v dobi reformacije, ko je gospoda morala prenesti svoje versko središče iz Celja, je izgledalo, da postane Žalec po sili razmer nekaka postojanka poluteranjenega Celja. V Žalcu je plemiška gospoda tik nasproti cerkvi in župnišču v sedanji Cotlovi hiši skušala urediti bogoslužje, s katerim je bil nujno povezan pouk, nekaka prva šola. Ko je deželni knez luterane od tod pregnal, so se umaknili v Golče pri Veliki Pirešici, si zgradili tam svetišče in dom za protestantovske predikante, v katerem je bila tudi nekaka verska šola. Slovanski predikant *Jurij Maček*, ki je pribežal sem iz Radeč, je tu mladi svet učil tudi luteranske pesmi. Vendar je odpor deželnega kneza ter katoliških somišljenikov, ki jih je vodil žalski župnik Miha Šega, tudi to postojanko uničil. Nekaj skromnih ostankov svetišča in doma smo med obema vojnoma dobili v celjski muzej. V gozdu so pa še sledovi postojanke, tudi prve žalske »šole«.

Naslednja, katoliška doba, se je gotovo trudila, da utrdi rimsko obliko krščanstva. V šolski obliki se je to začelo šele v drugi polovici XVIII. stoletja. Šola je nastala, ko se je pouk v krščanskem nauku začel povezovati z branjem, s pisanjem, z računanjem, a tudi s petjem, ki vzbuja razne oblike sočustvovanja, tudi versko.

V drugi polovici XVIII. stoletja je župnikoval v Žalcu *Janez Adam Kisler*. Pripravil se je lepo premoženje, ki ga je uporabil za tri testamentarične ustanove: s prvo je obvezal kaplana-uživalca, da bere zanj vsako nedeljo in vsak praznik ter dvakrat na teden spominsko mašo, z drugo je poskrbel za uboge in za razne cerkvene potrebe, s tretjo, ki ima obliko pogodbe s trškim magistratom, podpisane 27. januarja 1762, je pa postal ustanovnik prve žalske šole.

Župnik se obvezuje, da bo za trške otroke ustanovil šolo. V ta namen bo na trškem svetu med župniščem in kaplanijo podrl staro organistovsko kočico, zgradil tam novo šolo (sedaj mežnarijo) in jo posestno združil (inkorporiral) s cerkvijo.

Obvezuje se tudi, da bo pred svojo smrtjo določil 1000 gld. kot kapital, iz obresti katerega naj župnik daje prispevek k dohodkom organista ali učitelja in pomočnika mežnarja.

Učitelj ali organist mora trško deco pridno učiti branja, pisanja in krščanskega nauka ter jo poleg tega vsak dan voditi k maši v cerkev in iz nje.

Za večno odkupnino zemljišča, kjer bo stala šola, plača župnik magistratu 35 gld.

Istega leta, 28. maja, je župnik v svojem testamentu navedel še latinsko pojasnilo:

Ad majorem Dei gloriam ex censu seu interesse mille florenum augeatur solarium ludi Magistro v. g. 20 vel etiam 30 florenis, qui juventutem oppidanam in litteris, bonis moris ac doctrina christiana sedulo, fideliter ac gratis instruat et homo sit sobrius, nov potator; aedituo pariter ex isto censu augmentetur solarium annuum 10 florenis, qui omnem. . . curam diligentiamque impendat, ut in ecclesia munda sint omnia — v največjo božjo slavo naj se iz obresti glavnice 1000 goldinarjev uporabi za večjo plačo 20 ali tudi 30 goldinarjev učitelju, ki mestno mladino poučuje v učenostih, dobrem vedenju in krščanskem nauku, in sicer pridno, skrbno in brezplačno ter je človek trezen, in ne pijanec; mežnarju, ki vso skrb in pridnost posveča temu, da je v cerkvi vse čisto, naj se iz istih obresti poveča letna plača za 10 goldinarjev.

Tako se je po volji starega župnika in po pogodbi s trškim magistratom rodila prva prava žalska šola.

Cerkev in mesto (trg) sta bila dotlej dva dejavnika, ki sta ustanavljala šole.

Ze se je pripravljala nastop še tretjega dejavnika, države, ki se je v vsch javnih zadevah bolj in bolj uveljavljala. Leta 1774 je izšel patent cesarice Marije Terezije, ki razglašala šolo za »politicum« — državno zadevo. Cerkve državna oblast sicer ni popolnoma izrinila, ravnati se je pa morala po predpisih, ki jih je izdajala državna oblast. Krajevni nadzornik šole je bil župnik, distriktni dekan, škofjski ordinariat ali škof. Državna oblast je pri upravi uporabljala svoje redne organe. Sicer je tudi cerkev prispevala za vzdrževanje šole. Ta sistem je trajal skoraj sto let.

V smislu terezijanske šolske reforme je Žalec dobil tako imenovano trivialno ali župno šolo. Župnik Kisler je ni doživel, umrl je leta 1764, niti ne njegov prvi naslednik Janez Lukman, ki je umrl leta 1769, pač pa drugi naslednik grof Anton Ursini Blegajski, ki je umrl leta 1781. Njegovo nasledstvo je prevzel župnik Matevž Rozman (1781—1791).

Terezijansko šolsko reformo je izpopolnila in dopolnila leta 1804 politična šolska reforma, ki ji je bil duševni oče Slovenec Špendau.

Učitelj trivialne šole je bil *Jožef Schwarzl*. Bil je na šoli okrog 11 let, leta 1793 mu je sledil *Jurij Golob*.

Oba sta poučevala okrog 20 do 30 otrok. Starši se še niso navadili, da bi bili otroke redno pošiljali v šolo. Okrožni urad v Celju je npr. leta 1792 naročil svojim okrajnim komisarjem (ki so bili priključeni nekaterim večjim gospočinam, da zastopajo državo), naj starše in varuhe tudi kaznujejo, če ne bi pošiljali otrok v šolo. Na notranje življenje v šoli se nanaša ukaz, da se otroci v šoli ne smejo kaznovati s klečanjem.

Leta 1795 je okrožni urad izdal okrožnico, iz katere je razvidno, kako je bilo tedaj s šolo. Glavne določbe so naslednje:

1. šolska obveznost traja od 6. do 12. leta;
2. krajevni dušni pastir je pod kaznijo treh državnih tolarjev dolžan, da popiše vse za šolo obvezne otroke in pošlje seznam učitelju, da se po njem ravna; prav tako ga mora pisмено obvestiti o otrocih, ki bi se med letom vselili v kraj, kjer je šola;
3. trdovratne starše naj krajevni šolski nadzornik (župnik) opozori na njihovo dolžnost, ako ne poslušajo, naj se kaznujejo s kaznijo treh državnih tolarjev;
4. nedeljska šola za obrtne vajence in za odrasle mladince, trajajoča od enega do dveh let, naj se zlasti ozira na potrebe obrti;
5. deklice naj po rednem pouku dnevno po dve uri poučuje učiteljeva žena ali kaka druga poštena ženska v ženskih ročnih delih;

6. potrebščine za pisanje kakor tudi častna in sramotna knjiga naj se nabavijo in pri tem zahteva potrdilo računa;

7. o vseh odredbah, ki se tičejo šole, je treba poročati učiteljem, ti jih pa morajo vpisati v tekoči zapisnik, če tega ne store, jih čaka kazen treh tolarjev.

Iz drugega predpisa iz leta 1789 izvemo, da je bil pouk poldneven, če je bilo v hiši več otrok, so lahko nekateri hodili v šolo dopoldan in drugi popoldan.

Schwarzl je poleg tistih 30 v Kislerjevem testamentu določenih goldinarjev prejemal še zbirco v živilih. Celotni dohodek so cenili na 120 goldinarjev. Leta 1788 je okrožni urad na osnovi neke dvorske uredbe iz leta 1785 odločil, da mora zbirco v živilih zbirati višji rihtar (nekak župan) in jo oddajati učitelju.

Golob je vsekakor zaslužil nekaj več. Leta 1804 je prosil okrožni urad, naj mu pri deželni vladi priskrbi kako odškodnino za to, ker je ob nedeljah poučeval obrtne vajence. Nakazali so mu 20 gld s pohvalo za uspešen pouk.

Iz leta 1804 je pa tudi zapisnik, v katerem Golob navaja, da dobi:

a) od župne cerkve sv. Nikolaja v Žalcu	60 gld.
b) od podružnice v Petrovčah	20 "
c) nagrado za nedeljsko šolo	20 "
d) šolnino	3 "
e) kot organist za maše ob prošenjih	6 "

Ne navaja pa vrednosti zbirce. Golob je umrl leta 1806 in so ga pokopali pri sv. Kancijan, na novem pokopališču, staro pokopališče je bilo pri župni cerkvi.

Njegov naslednik Stiller je bil na šoli samo 2 leti.

Med njegovo službo (1807) je lavantinski ordinariat izdal zanimivo instrukcijo.

Učitelji se morajo močno potruditi, da učence nauče lepega pisanja, slovnice in sestave kratkih spisov, da pri ocenjevanju teh predmetov postopajo zelo natančno, ker bi bilo nečastno, da učenec, ki je daljši čas hodil k javnemu pouku, v svojih pismenih sestavkih dela tako velike napake, ki se potem javljajo celo na gimnaziji. To so bile vsekakor velike zahteve, ki jim gotovo ni bilo mogoče v celoti ustreči. Bile so pač ideal. Šole po zakonu niso niti bile slovenske. Odvisno je bilo od učitelja, koliko je mogel in hotel uporabljati slovenski jezik.

Učitelj Stiller je bil vsekakor dober učitelj, kajti okrajno šolsko nadzorstvo označuje v nekem dopisu šolo za vzorno. Zanimivo je tudi, da v prav tem dopisu izprašuje, katere knjige bodo razdelili učencem za nagrado (premijske).

Stiller je umrl žalostne smrti. Bil je pri Grižah na lovu. Vračal se je v temi. Brodnik ga ni hotel prepeljati čez reko, češ da je nevarno. Stiller je stopil v čoln in zaveslal. Zadel je na drevesno deblo in mislil, da je ob bregu. Skočil je iz čolna. Voda je pa bila globoka in je utonil. Drugi dan so našli njegovo truplo na bregu.

Za Stillerja je obiskovalo šolo že 40 do 50 otrok. V Kislerjevi hišici je bilo pretesno in preselili so šolo v Cotlovo hišo na nasprotni strani ceste. Kislerjevi hišici se pa niso odrekli, vsaj učitelj je še lahko stanoval v njej.

Stillerjev naslednik je bil Martin Faber. Izprva je zdržal na šoli samo dve leti (1808—1810). Nato je sprejel službo v Novem Celju kot nekak prometni uradnik.

Na njegovo mesto v Žalcu je prišel učitelj Karel Eneckl, ki je ostal na šoli tri leta (1810—1813).

V njegovem času je bil lavantinski ordinariat na Žalčane spet hud, češ da slabo pošiljajo otroke v šolo. Treba bo uporabiti stroga sredstva, duhovnike je

pa pozval, naj v pridigah pozivajo starše, da store svojo dolžnost. Tedaj je bilo na šolskem področju 142 za šolo obveznih otrok, obiskovalo jih je pa 54.

Ko je Eneckl odšel, je prišel na šolo *Vačlav Knežavrek* (1812—1814). Potem se je vrnil *Faber* in ostal na šoli še 12 let (1814—1826). Bil je že bolje plačan od svojih predhodnikov. V smislu odredbe dvorne pisarne mu je bila določena plača 250 goldinarjev na leto, pomočnik, če bi ga imel, bi pa prejemal 120 goldinarjev.

Videti je, da mu je takratni žalski župnik *Franc Schener* šel lepo na roko. V nekem dopisu, ki ga je *Faber* poslal nadžupnijskemu uradu v Celju, poroča, da poučuje na ponavljalni nedeljski šoli vsako nedeljo in praznik po dve uri. Ne navaja pa, ali je šola bila splošna ali pa namenjena samo obrtnim vajencem.

V *Faberjevem* času so sitnarili *Petrovčani*. Od tam je bilo po poznejših izkazih v resnici mnogo otrok. Zdaj pa so zahtevali svojo šolo.

Deželna vlada, gubernij, *Petrovčanom* ni hotela ustreči. Pojavilo se je pa drugo vprašanje: ali je učitelju v *Žalcu* treba dati pomočnika. Izpitni spis iz leta 1820 navaja, da je tedaj obiskovalo šolo 59 dečkov in 22 deklic, o obveznih za šolski obisk, ki jih je bilo po splošnih pritožbah mnogo, pa spis sploh ne govori.

Šele leta 1825 je prišel v *Zalec* za učiteljskega pomočnika *Anton Lajnsič*. Učno sobo je dobil v *Cotlovi hiši*, kjer je bil že prejšnji razred.

Lajnsič je bil, po imenu sodeč, med žalskimi učitelji prvi rojen Slovenec, drugi so bili vsaj po imenu *Nemci*, samo *Knežavrek* je bil *Ceh*. V šolski sobi je *Lajnsič* najbrž tudi stanoval.

Neki spis iz leta 1825 navaja *Fabrove* dohodke:

šolnina	24 gld. konv. veljave
cerkveni dohodki:	
11 mernikov pšenice	22 "
5 1/2 mernika prosa	7,20 "
24 mernikov ajde	32 "
22 funtov prediva	1,50 "
201 jajce	1, 40 1/2 "
sirnina	4, 18 1/2 "
od župne cerkve	43, 36 "
od podružnice v <i>Petrovčah</i>	20 "
pol dohodka od zvonjenja pri obeh cerkvah:	25 "
čisti dohodek od nepremičnin	20 "
skupaj	189 gold. 57 kr. konv. v.

Martin Faber je leta 1826 odšel v *Zagreb*, kjer je odprl privatno šolo. V *Žalcu* je bil za njim eno leto *Jožef Klep*, nato pa je prišel na šolo *Jakob Ehmer*, ki se je v *Žalcu* zelo dobro počutil in udomačil. Tudi *Žalčani* so ga imeli radi. Ko je leta 1847 umrl, so mu bivši učenci dali postaviti na grob prelep križ z značilnim napisom.

Ehmer je prvi zapustil popis šolskega okoliša, ki je obsegal kraje: *Žalec*, *Vrbje*, *Dobrišo vas*, *Petrovče*, *Arjo vas*, *Zgornjo in Spodnjo Ložnico* ter *Gotovlje*. V okolišu je bilo za šolo obveznih 117 dečkov in 66 deklic, obiskovali so jo pa 104 dečki in 39 deklic.

Iz tega časa se navaja tudi prvi krajevni necerkveni (politični) šolski nadzornik: *Melchior Hočevnar*, ki je bil iz rodbine, ki je dala znanega pisatelja in narodnega gospodarja *Ferda Kočevarja*.

Dvigu učiteljevega ugleda je služila odločba političnega distriktnega šolskega nadzorstva v Celju, da plačujejo poslej v Zalec vsolani kraji občine — kakor so takrat govorili in pisali) mesto običajne šolnine v celoti za učitelja 40 gld., za učiteljskega pomočnika pa celotno dotacijo 50 gld. Sicer je odpadlo na Zalec, ki je skrbel tudi za materialne potrebe šole, 50 gld., na vse ostale občine pa v celoti tudi toliko. Tedanji župnik Valentin Predonik, velik prijatelj šole, je poskrbel, da je dobival učiteljski pomočnik od petrovške cerkve 20 gld., moral je pa tam orglati, kadar je bilo treba.

Glede plačila navedenih 100 gld. so se sestali zastopniki vseh občin in so izjavili, da bodo denar zbrali in plačali, pri tem pa so zastopniki vaških občin izrekli željo, naj bi se v šoli njihovi otroci enako obravnavali kot trški — v tem je že zametek samoupravnne demokracije.

Ker je bilo v Cotlovi hiši pretesno, se je šola leta 1829 preselila v Novakovo hišo, kjer je zavzela nadstropje, nato je bila še eno leto v Kočevarjevi, tedaj že Žuževi hiši. Leta 1835 je pa dobila stalen dom v 1. nadstropju občinske hiše, kjer je ostala 73 let. Leta 1843 so res že mislili na gradnjo novega šolskega poslopja, vendar se glede tega mešane komisije niso mogle zediniti. Tudi v Celju so si v tem času pomagali tako, da so urade in šole spravljali pod streho že obstoješih hiš.

Ehmer je bil dolgo v Žalcu, njegovi pomočniki so se pa hitro menjavali. V času njegovega dvajsetletnega službovanja se jih je zvrstilo 15: Mihael Hojsl, Martin Petik, Štefan Pečnik, Luka Repotočnik, Martin Viharnik, Janez Jager, Franc Kovač, Jožef Brinšek, Franc Kovač, Jernej Venko (Benko), Miha Teran, Jožef Jež, Jožef Kolar, Jurij Dokler, Štefan Hajnšek. Med njimi jih je več, katerih imena najdemo v naslednjih desetletjih po raznih šolah pokrajine, ime Dokler celo v vodstvu ljubljanskega učiteljišča.

Po Ehmerjevi smrti je prevzel za eno leto (1847) vodstvo šole *Janez Zupanc*, njegov pomočnik je bil *Tomaž Dernač*, ki se prvi navaja z nazivom podučitelja.

Leta 1848 je deželna vlada za skupino dežel, v katerih so živeli Slovenci (ilirski deželna uprava), imenovala za žalskega učitelja *Franca Kovača*, ki je dotlej z enako dolžnostjo služboval na Polzeli. Kovač je, ako se ne oziramo na Ehmerja, prvi izmed zelo vidnih in uglednih domačih učiteljev, ki je v Žalcu dolgo služboval na prehodu fevdalne dobe v liberalno. Poleg njega je bila domačega rodu tudi dolga vrsta tedanjih pomočnikov. Dvoletno učiteljišče, priključeno celjski glavni šoli, je dalo že številen domači naraščaj.

Po popisu iz leta 1848 je bilo tedaj v šolskem okolišu že 115 dečkov in 104 deklice, skupaj 219 otrok, šolo je pa obiskoval 101 deček in 77 deklic. V dveh razredih je bila torej velika stiska.

1848—1869

Leta 1848 se je tudi v Žalcu prebudila narodna zavest, teren za to je bil že pripravljen. To se je videlo v šoli že naslednje desetletje, čeprav je prehodno politično še zavladal absolutizem. Tudi župniki, ki so še vedno bili krajevni šolski nadzorniki, so že mislili in čustvovali narodno. Bili so naslednji: Jakob Duller (1850—1880), Anton Plevnik (1880—1889), Jožef Jeraj (1889—).

Velikega pomena je bilo, da je bil v tisti dobi lavantinski (mariborski) škof Anton Martin Slomšek, narodnjak in prijatelj šole. Enakega duha sta bila njegov škofijski višji šolski nadzornik Jožef Rozman in celjski dekan opat Matija Vodušek. Oba sta rada obiskovala žalsko šolo, ki so jo vseskozi označevali za vzorno. Rozman jo je po svojem obisku leta 1858 razglasil za »krono savinjske

doline«. Med obiskovalci so bili tudi vladni šolski nadzorniki: deželni šolski svetnik Janez Herman (1852), deželni šolski svetnik in nadzornik dr. H. A. Jarrisch, okrajni predstojnik Janez Schmelzer, deželni šolski svetnik in nadzornik za ljudske šole dr. Franc Močnik, naš znani matematik in metodik.

Narodni ljudje so bili po vrsti vsi tedanji župani nove žalske občine: Janez Žigan (do 1862), Vincenc Janič (1862—1864), Franc Roblek (1864—1867), Anton Žuža (1867—1871). Žužev naslednik dr. Jožef Tarbauer, zdravnik (1871—1873), je bil sicer po rodu Nemec, toda vživel se je popolnoma v žalski svet ter je bil velik podpornik šole. In tudi daljni šolski poglavar, minister češki grof Leon Thun, je bil podpornik narodne smeri v šolstvu.

Znak novega radostnega duha je bil šolski praznik, ki so ga priredili 21. junija 1851 in so se ga udeležili mnogi prijatelji šole od blizu in daleč.

Po šolski maši so napravili otroci in gostje izlet v Spodnje Roje, kjer so se otroci igrali in peli, Žalčanke so pa mladino in goste pogostile. To je bilo novo v zgodovini šole.

Pri vsem tem je pa šola imela probleme. Naloga, da jih reši, je pa že prehajala na novo občino, uvedeno v smislu občinskega zakona iz leta 1848. Na prvem mestu je bila prostorska stiska, za 231 obiskujočih otrok sta bila dva skromna razreda premalo. Dne 20. januarja je sklical občinski urad sejo, da se izvoli poseben šolski konkurenčni (dogovorni gospodarski) odbor, ki naj bi rešil pereče vprašanje. Toda do sklepa niso mogli priti. Žalčani so že imeli načrt, da se uredi v občinskem poslopju še soba za tretji razred, toda Gotoveljčani in Petrovčani so zahtevali svoji šoli. Tako niti naslednja seja občinskega odbora ni mogla biti v tem vprašanju sklepčna.

Leto 1866 je bilo za Žalec neprijetno. Neki vojaški oddelek, ki se je vrnil iz Italije, je bil nastanjen v Žalcu. Prinesel je pa s seboj kolero, šolo so zato predčasno zaprli. Vendar hujših obolenj med otroki ni bilo. Ob koncu dobe je občinski odbor počastil učitelja Kovača s tem, da mu je podelil v dar travnik, imenovan »travnik Rešnjega telesca«, toda Kovač se je darilu odrekel v korist špitalu za ubožce, ki so ga tedaj ustanavljali.

Pisec šolske kronike navaja ob koncu poglavja študirane ljudi, ki so dotlej izšli iz žalske šole. Bilo jih je nenavadno mnogo in zaslužijo, da jih tu navedemo: Ferdinand Karg, župnik v Šoštanju, Franc Križaj, dekan v Novi cerkvi, Kajetan Schwarzl, župnik v Šmartnem v Rožni dolini, Janez Kočever, župnik pri sv. Vidu, Anton Žuža, častni kanonik in dekan v Laškem, Matija Koren, župnik v Bučah, Jožef Tausch, stolni kaplan pri Št. Andražu, Jurij Kopriva, župnik v Selu, Jurij Prekoršek, župnik pri Sv. Jederti, Janez Novak, ekspozit na Planini, Franc Janežič, profesor v Mariboru, Blaž Čilenšek, kaplan v Zusmu, Florjan Vizovišek, župnik pri Sv. Emi, Janez Žuža, dvorni kaplan v Mariboru, Jakob Kočever, kaplan v Kostivnici, dr. Jakob Ehmer, sanitetni svetnik v Gradcu, dr. Avguštin Reddi, odvetnik v Gradcu, dr. Ignacij Herman, polkovni zdravnik, dr. Franc Žuža, priv. zdravnik v Gradcu, Martin Čilenšek, gimn. profesor v Leobnu, Bogomir Vogrinc, gimn. profesor na Hrvatskem, Martin Vihernik, učitelj na Dolu, Štefan Končan, učitelj v Mariboru, Franc Jamšek, nadučitelj v Rajhenburgu (Senovem), Anton Eberl, učitelj v Velik Nedelji, Jožef Bobisut, nadučitelj v Celju, Tomaž Grah, učitelj v Šentjurju, Martin Grah, Anton Farčnik in Vincenc Zagode — učitelji na Koroškem, Janez Pavelšek, učitelj v Račju, Anton Žagar, učitelj v Gorici.

Težko bi našli kraj velikosti Žalca, ki bi bil v tistih časih dal v nekaj desetletjih toliko ljudi z višjo in visoko izobrazbo. Po značaju dobe so prednjačili duhovniki.

1869—1918

Nova državna zakonodaja je znatno spremenila značaj šole. To so storili: državni zakon z dne 25. maja 1868, državni šolski zakon z dne 14. maja 1869, štajerski deželni zakon o šolskem nadzorstvu z dne 8. februarja 1869. Cerkevna oblast je izgubila nadzorstvo nad šolami, ohranila je pa pravico do poučevanja verouka v šolah po lastnem učnem načrtu, obveznost učencev, da se udeležujejo s posvetno oblastjo dogovorjenih verskih vaj, in članstvo v raznih šolskih svetih.

Materialno skrb za šole so naložili občinam, plačevanje učiteljev je pa prevzela dežela. Dne 7. februarja 1870 je bil sprejet zakon, ki je urejal pravni položaj učiteljstva in zlasti njegove dohodke. V tem pogledu so bili kraji razdeljeni v tri razrede, pri čemer so mnogi kraji v slovenskem delu Štajerske bili prikrajšani. Tudi Žalec. Prišel je v III. plačilni razred. Francu Kovaču so kot nadučitelju odmerili 500 gld. letne plače, 50 gld. funkcijske in 50 gld. starostne doklade, skupaj 600 gld. Podučitelju Gustavu Potočniku so pa odmerili samo 300 gld. plače in nič več. Tako je ostalo dolgo, pozneje (1874, 1899) so zaradi povečanih življenjskih stroškov nekaj dodali. Učiteljice so bile tudi po zadnjem zakonu zapostavljene. Najvišje starostne doklade sploh niso mogle doseči.

Leta 1899 so ukinili naziv podučitelja. Pač pa so učitelji ostali provizorni, dokler niso napravili usposobljenostnega izpita, ki so ga lahko šli delat po dveh letih službe.

Število učencev (v oklepaju obiskujočih)

Leto	Dečkov	Deklic	Skupaj učencev
1870	116 (108)	98 (99)	214 (207)
1873 (po ustanovitvi šole v Petrovčah)	114 (113)	162 (120)	276 (233)
1881	96 (106)	106 (106)	202 (212)

Število je znatno padlo, ker je v letih 1878—1879 v župnijah Žalec in Gotovlje umrlo za difterijo nad 100 otrok.

1882	102 (106)	96 (108)	198 (212)
1883	112 (118)	106 (113)	218 (231)
1885/88	113 (113)	123 (97)	256 (210)
1889/90	128 (137)	149 (155)	277 (292)
1890/91	159 (167)	162 (16)	321 (334)

Število je močno naraslo, ker so nekaj let poprej ustanovili v gotovljah tovarno porcelana in ker so v Vrbju v zadnjih 10 letih zgradili nenavadno mnogo majhnih hišic, v katerih so prebivale sicer uboge, vendar z otroki močno obdarovane rodbine.

1891/92	161 (166)	174 (181)	335 (347)
1894/95	178 (177)	174 (175)	352 (352)
1898/99	157 (158)	173 (175)	330 (333)
1899/00	146 (148)	168 (171)	314 (319)
1902/03	89 (89)	106 (106)	195 (195)

Število otrok je močno padlo, ker je bila ustanovljena šola v Gotovljah.

1904/05	83 (83)	115 (115)	198 (198)
1909/10	93 (93)	95 (95)	188 (188)
1914/15	100 (98)	89 (88)	189 (186)
1917/18	103 (103)	84 (84)	187 (187)

Razredi in oddelki

Leta 1873 je deželni šolski svet dovolil, da se šola spremeni v trirazrednico. Zato so začeli v občinski hiši pripravljati še tretjo učilnico. Poslopju so nadzidali drugo nadstropje, v prvem nadstropju so pustili levo učilnico, desno so pa spremenili v stanovanje za učitelja in podučitelja. V drugem nadstropju so napravili učilnici za II. in III. razred. Za ta dela se je posebno zavzemal dr. Jožef Tarbauer, ki je bil tedaj predsednik krajnega šolskega sveta. V tem letu se je dr. Tarbauer zahvalil za zaupanje, odhajal je namreč na novo službeno mesto v Kremsu na Donavi. Pripravili so mu lepo odhodnico. Frančiška Roblekova mu je v imenu tržanov za darilo izročila zlato uro z verižico.

Leto 1873

I. razred 91, II. razred 60, III. razred 67 učencev.

Privatni pouk je imelo 18 učencev.

		Dečkov	Deklic		Skupaj
I. razred	1	30	26	56	
	2	17	20	37	93
II. razred	1	23	14	37	
	2	19	18	37	74
III. razred	1	25	27	52	
	2	19	18	37	89

1885/86

Vsak razred je imel dva oddelka, zato je učitelj moral poučevati 93 otrok v I. razredu, 74 otrok v II. razredu, 89 otrok v III. razredu. To je bila prav izdatna obremenitev.

1889/90

I. razred	1	29	33	62	62
II. razred	1	24	22	46	
	2	18	29	47	93
III. razred	1	18	22	40	
	2	24	23	47	87
IV. razred	1	14	15	29	
	2	10	11	21	50

Leto se je začelo s tremi razredi, dne 1. oktobra je pa deželni šolski svet izdal odlok, s katerim je šola provizorično dobila še IV. razred. Vendar so še bili vsi učitelji preobremenjeni.

1894/95

I. razred		26	32	58	58
II. razred	1	26	23	49	
	2	27	25	52	101

		Dečkov	Deklic	Skupaj učencev
III. razred	1	24	28	52
	2	31	20	51
IV. razred	1	25	30	55
	2	18	17	35
				90

Izredna obremenitev — učitelja II. in III. razreda sta poučevala nad 100 otrok.

1899/00

I. razred		21	34	55
II. razred		32	21	53
III. razred		28	24	52
IV. razred	1	9	21	30
	2	18	30	46
V. razred	1	21	15	38
	2	21	28	47
				83

Tega leta je šola dobila V. razred, zaradi tega se je v prvih treh razredih znatno zmanjšalo število učencev, tako so ti razredi imeli samo po en oddelek.

1904/05

I. razred		18	19	37
II. razred		10	19	29
III. razred		11	21	32
IV. razred		17	25	42
V. razred		27	31	58

Število učencev je toliko padlo, da je imel vsak razred samo en oddelek, najmočnejši je še bil V. razred.

1909/10

I. razred		13	15	28
II. razred		16	14	30
III. razred		18	9	27
IV. razred		19	23	42
V. razred		20	28	48

Tudi v najvišjem razredu je število učencev padlo pod 50.

1914/15

I. razred		15	13	28
II. razred		17	12	29
III. razred		18	8	26
IV. razred		21	24	45
V. razred		27	31	58

V primerjavi z letom 1909/10 je število učencev neznatno naraslo, toda samo v IV. razredu. To leto je bilo prvo vojno leto.

Pouk že ni več bil reden. Zato je tudi končni letni neuspeh naraščal. V prejšnjih letih se je sukal med 5—12 %, v šolskem letu 1914/15 je pa znašal 15,6 %.

Po zakonu iz leta 1883 so bili od tedaj nekateri učenci najvišjih razredov oproščeni šolskega obiska v poletni dobi. Vzrok, da je bil zakon sprejet, je bilo kmečko delo. Vendar število teh učencev nikdar ni bilo veliko. Leta 1909/10 jih je bilo npr. 18.

Učne moči

Nadučitelj: Franc Kovač se kot prvi vodja šole označuje z nazivom »nadučitelj«. Ker se mu je zdravje poslabšalo, je po 37-letnem službovanju leta 1872 prosil za upokožitev. Bila mu je priznana. Ob tej priliki je bil odlikovan z zasluznim križcem. Okrajni komisar Komac mu ga je pripel na prsi v slavnostno okrašeni dvorani v navzočnosti učencev, trških odličnikov in mnogih občanov. Učenci so mu ob tej priliki poklonili bogato okrašen glasbeni album. Občani so ga nato v gostilni Vincenca Janiča počastili z dragocenim srebrnim pokalom.

Kovaču so pred upokožitvijo ponudili šolsko nadzorništvo, vendar se je za ponudbo zahvalil.

Za njegovega naslednika na žalski šoli je bil imenovan *Frane Vučnik*, nadučitelj pri Sv. Barbari v Haložah. Tudi njega so Žalčani slavnostno sprejeli; Kovač mu je izročil posle 3. julija 1872 ob navzočnosti šolske mladine.

Ko se je Kovač izselil, je cerkveno vodstvo odpovedalo nadaljnjo uporabo stanovanja v prvotni šoli med župniščem in kaplanijo, pa so morali Vučnika nastaniti v hiši Antona Žuže.

Vučnik je bil na svojo prošnjo decembra 1877 začasno, aprila 1878 pa trajno upokožen. Posle je izročil *Janezu Kocuvan*u, učitelju na šoli, ki ga je deželni šolski svet imenoval za njegovega naslednika.

Janez Kocuvan je vodil žalsko šolo od leta 1879 do leta 1901. Dne 30. novembra se je poslovil od šolskih otrok. Ob slovesu je imel spodbuden in zahvalen govor. Otroci so mu darovali šopek cvetja in milo zapeli. Zvečer so se od Kocuvana poslovili tržani v Hausenbichlerjevi dvorani.

Kocuvanov naslednik je postal Anton Petriček, prav tako učitelj na šoli.

Anton Petriček je vodil žalsko šolo zelo dolgo, skozi prvo svetovno vojno do leta 1924. Za njegovega službovanja se je v Savinjski dolini razvilo hmeljarstvo. Petriček je na vso moč pomagal poglobiti hmeljarsko proizvodnjo in prodajno dejavnost. Pri njem se je ponovno in izredno izrazito pokazalo, kako tesna je bila povezanost žalske šole z občino, ne samo v šolsko-vzgojnem, ampak v vsakem pogledu.

Cepprav je bil uradni jezik šolskih oblasti nemški, je Petriček že v prvem letu svojega poslovanja začel pisati šolsko kroniko v gladko tekoči in lepi slovenščini. Predniki so mu bili češkega rodu. Bilo je več čeških učiteljev, ki so pomagali utrjevati šolstvo med nami, on je eden izmed posebno uspešnih.

Učitelji

Ko je šola leta 1873 postala trirazredna, sta poučevala na njej nadučitelj Franc Vučnik in podučitelj *Gustav Potočnik*. Vendar je Potočnik 1. januarja 1874 odšel za nadučitelja v Petrovče. Na njegovo mesto je prišel od Sv. Barbare Anton Zmerzlikar (1874—1878). Tudi poslej je šola imela pol leta samo dva učitelja. Dne 1. junija 1874 je pa prišel iz Griž na šolo Janez Kocuvan, tako da je vsak razred imel svojega učitelja.

Nadaljnje učne moči

Anton Petriček je leta 1878 nastopil službo kot suplent, nato je bil poslan v Vojnik, leta 1880 se je vrnil, leta 1882 je postal definitivno učitelj in leta 1901 nadučitelj.

Karel Pestevšek je prišel leta 1878 iz Laškega kot suplent, leta 1882 je po štiriletnem službovanju zaradi bolezni prosil za odpust, dobil je kot odpravnino 900 gold.

Janez Sorčan, učitelj v Waldherrjevem inštitutu v Ljubljani, je prišel na šolo leta 1878 (istočasno ko Pestevšek), leta 1880 je odšel k Sv. Jakobu v Slovenskih goricah, pozneje je bil dolga leta nadučitelj v Hrastniku.

Karel Kotnik in Franc Pečovnik sta suplirala leta 1880, Jožef Večaj pa v letih 1880—1882.

Franc Kocbek je nastopil službo leta 1883 kot suplent — podučitelj in je ostal na šoli do leta 1889, ko je odšel v Rečico ob Savinji.

Leta 1882 je iz Vitanja prišla definitivna podučiteljica Terezija Kordiš; šolo je zapustila leta 1898.

Istega leta se ji je pridružila iz Ljubljane došla učiteljska kandidatinja Ana Mos, ki je ostala na šoli štiri leta (do 1893).

Sledila ji je učiteljska kandidatinja Viktorija Götzl; ta je odšla iz Žalca leta 1899.

Tedaj je za eno leto (1899) prišel nadomeščat Anton Šumljak, poznejši šolski upravitelj v Gotovljah.

Leta 1902 sta bila nameščena Franc Pristovšek (1902—1924) in Rajko Vrečer (1902—1924).

Med vojno je dve leti (1915—1916) suplirala Eliška Petriček.

Ročna dela so poučevale učiteljice ročnih del (označevane prvotno za industrijske učiteljice):

Antonija Pinter (1872—1876),

Antonija Kocuvan (1876),

Pavla Flis (1876—1919),

Elizabeta Kač (1919—1924).

Katehetov je bila dolga vrsta. V spisku jih je od 1825 do 1919 navedenih 49. Bili so po temeljnem poklicu kaplani domače župnije. Duhovniško službo in z njo katehetstvo so hitro menjavali.

Omenjam samo nekatere, ki so se pozneje uveljavili kot kulturni in javni delavci:

Jurij Stepišnik, škof, Slomškov naslednik, Ignacij Orožen, stolni prošt, zelo delaven in pomemben zgodovinar, Franc Voh, dekan v Konjicah, Jožef Ulaga, profesor bogoslovja v Mariboru, Janez Pajek, kanonik, zgodovinar in narodopisec, Janez Skuhala, zgodovinar, dr. Martin Matek, profesor bogoslovja v Mariboru, dr. Martin Medved, profesor varonauka na mariborski gimnaziji, sloveč govornik in pisatelj, dr. Josip Jeraž, profesor bogoslovja v Mariboru, bogoslovni in pedagoški pisatelj.

Predsedniki krajnega šolskega sveta:

dr. Jožef Tarbauer (1870—1873),

Anton Sager (1873—1881),

Janez Hausenbichler (1881—1893),

Franc Koceli (1887—1893),

Jožef Širca (1893—),

Okrajni šolski nadzorniki:

Janez Krajnc (—1872),

Peter Kapun (1872—1875),

Peter Končnik (1875—1880),

Mihael Nerat (1880—1883),

Blaž Ambrožič (1883—1893),

Pavel Leitgeb (1893—1899),

Josip Supanek (1899—1919),

Ludvik Černej (1919—1927).

Učna snov

V primeri z dobo pred letom 1869 se je po novem šolskem zakonu učna snov razširila na razne predmete: zemljepis in zgodovino, prirodopis in prirodoslovje. V najnižjih razredih se je ta snov podajala združeno (kombinirano) v obliki nazornega nauka in domoznanstva.

Za začetni pouk so rabile začetnice in računice. Za jezikovni pouk so uporabljali jezikovne vadnice, snov iz zgodovine, zemljepisa, prirodopisa in prirodoslovja je pa bila obsežena v čitankah. Polagoma je pa šola nabavljala za poživitev pouka tudi razna učila. Leta 1872 so kot obvezni predmet uvedli za dečke telovadbo, za deklice pa ročna dela.

Telovadba, ena do dve uri na teden, se je poleti izvajala na prostem, pozimi pa v učilnicah. Šola si je priskrbela najpotrebnejše telovadno orodje: lestev, vrvi za plezanje, drog in bradljo, skakalno desko. Telovadili so uro ali dve na teden.

Redneje se je telovadba gojila po zgraditvi nove šole, ki je imela tudi telovadnico (1912).

Ročna dela so se poučevala enkrat na teden po tri, štiri ure, deklice so bile razdeljene v dve skupini.

Leta 1875 je krajni šolski svet sklenil, da priskrbi šoli vrt. Zanj so namenili svet ob potoku Godomlji, vendar so ga leta 1882 določili za njivo, kjer so se starejši učenci učili hmeljarstva. Ta svet, imenovan hmeljski vrt, je meril 252 m². Drevesni vrt (drevesnico) so uredili leta 1885 poleg špitalskega poslopja in ga označevali za špitalski vrt. Meril je 152 m². Na njem so se starejši dečki učili vzgajanja mladih dreves in cepljenja. Ko so bila drevesca zrela za presaditev, so jih dajali učencem, a tudi sadjarjem. Za oba vrtova in za pouk v njih je skrbel nadučitelj. Poleg obeh teh vrtov je bil še zelenjadni vrt, ki je meril 108 m². Uporabljal ga je nadučitelj, v njem so se deklice vadile v gojitvi zelenjave.

Leta 1877 je deželni šolski svet odločil, da bo na šoli vsako leto obrtni nadaljevalni tečaj. Tečaj je bil v zimskem času ob nedeljah in praznikih od 3. do 5., pozneje od 8. do 10. ure. Izprva so na njem učili obrtno risanje in računanje ter sestavljanje poslovnih spisov, pozneje tudi geometrijo in fiziko.

Obiskovalo ga je izprva nad 20, pozneje tudi nad 60 vajencev. Poučeval je nadučitelj proti majhni nagradi iz občinskega šolskega fonda. Po potrebi si je nadučitelj lahko določil tudi pomočnika.

Leta 1899/00 se je tečaj spremenil v obrtno nadaljevalno šolo s pripravnico in z dvema razredoma.

Šolsko leto je trajalo 7 mesecev. Za učne predmete so bili določeni: risanje ter obrtno računstvo in spise. Šoli je bil dodeljen poseben kombiniran šolski odbar. Prvi predsednik je bil Jožef Širca. Šola se je vzdrževala iz raznih fondov,

deželnega, okrajnega, občinskega, trgovskega in obrtnega (komora v Gradcu), redno je prispevala tudi Savinjska posojilnica in hranilnica. Za usposobljenost je zdaj pa zdaj kak učitelj obiskoval poseben tečaj v Gradcu. Poleg tega je ta ali oni opravil tudi tečaj na sadjarski in vinarski šoli v Mariboru.

Šola si je sčasoma nabavila tudi šolarsko knjižnico. Deželni šolski svet je leta 1887 in še pozneje izdal naredbo, naj se pregledajo in neprimerne knjige izločijo.

Leta 1890 je celo odredil, naj se izločita spisa Valentin Vodnik, prvi slovenski pesnik, in Tisočletnica Metodova.

Učni jezik je bil slovenski, v višjih razredih je bilo nekaj ur določenih tudi za nemščino. Toda leta 1887 je deželni šolski svet ubral pot, po kateri je šola hodila šolska oblast na Koroškem. Nemščina naj bi se začela poučevati že v najnižjem razredu s tremi učnimi urami, potem naj bi narasla do petih učnih ur, v najvišjem razredu pa naj bi se poleg nemščine učili v nemškem jeziku še drugi predmeti: računanje, zemljepis in telovadba. To je bilo v času, ko so na Dunaju slovenski poslanci podpirali Taaffejevo vlado.

Pod vodstvom celjskega narodnega voditelja dr. Ivana Dečka so se slovenski poslanci tako odločno postavili, da je deželni šolski svet umaknil svoj odlok in celo dodal, da lahko starši pred začetkom šolskega leta izjavijo, ali naj otrok obiskuje nemščino ali ne. V praksi se je na to odredbo pozabljalo, ostalo je stanje pred usodnim odlokom. Bilo je dobro, da je že velika večina učiteljev slovenski mislila in čustvovala.

V pouk je bilo vključeno tudi praznovanje pomladanskega praznika s kratkimi majniškimi izleti, na katerih so učence navadno pogostili s kruhom (pe-civom), z mesom, a tudi z vinom in s pivom. Leta 1904 je šolska oblast prepovedala dajati otrokom alkoholne pljache.

Že v letih pred vojno se je posvečala velika pozornost temu, da so se otroci na izletu vživljali v narodo in marsikaj videli. Posebno sta jih uvajala v to smer nadučitelj Petriček in učitelj Rajko Vrečer. Tako so jih vodili na Šentjungert in jih ob lepem razgledu seznanili z okolico, v jamo Pekel pri Podlogu, a tudi k Savinji, pri čemer so študirali rastlinstvo in se tudi kopali.

Kaj so bile verske vaje? Poletl dvakrat na teden pred šolo maša, petkrat na leto spoved in obhajilo, udeležba pri Markovi procesiji (25. aprila), pri procesijah na prošnji teden (13., 14., 15. avgusta) in na Telovo.

Posebni prazniki so bili posvečeni cesarski rodbini: cesarjev rojstni dan (18. avgust), nastop vlade (2. december), cesarjev in cesaričin god (4. oktober in 19. november), poroka cesarjeviča Rudolfa s Štefanijo (1881). Bilo je pa tudi tragično: smrt cesarjeviča (1889), smrt cesarice v atentatu (1908).

Krajše šolske počitnice so bile o božiču, veliki noči, binkošti in v jeseni. Jesenske počitnice so bile izprva pozno v jeseni, pozneje so jih zaradi dela v hmeljiščih prenesli na čas od 15. avgusta do 30. septembra. Šolsko leto se je izprva končevalo o veliki noči, leta 1894 so pa konec prenesli na konec letnega semestra.

Leta 1888 sta grof Leopold Salm-Reifferscheidt in njegova žena začela oskrbovati toplo kosilo za 25 do 30, pozneje za 12 učencev s hribov, izprva v gostilni (Krona, Lucija Vaznič), nazadnje pa doma. Leta 1890/91 so dajali tržani v svojih hišah kosilo 20 učencem. Ko je pozneje deželna oblast dala pobudo za šolsko kuhinjo, so iz Žalca odgovorili, da to ni potrebno, ker je velika večina učencev iz doline in nimajo daleč do šole (v resnici so bile tedaj sosedne šole sorazmerno blizu, tako da je zadnja trditev bila točna).

Med podporniki je bila vsako leto Savinjska posojilnica. Navadno je nakazala 100 K s pristavkom: za obleko potrebnim učencem.

Bilo je pa težko vprašanje šolskih prostorov. Ko je šola dobila V. razred, so v posojilnični hiši najeli dve sobi. Krajni šolski svet in občinski odbor sta o tem večkrat razpravljala. Pri krajnem šolskem svetu je bilo to vprašanje leta 1909 na dnevnem redu treh sej. Leta 1910 je že razpravljalo o stavbenih pogojih. Prostor so kupili že leta 1908 od Žuževih dedičev.

Spomladi 1910 so začeli graditi. Gradnjo je na minuendo-dražbi prevzel Janez Jeschownig iz Arje vasi.

Leta 1911 so na sejah večinoma govorili o gradnji. Med drugim so obravnavali prošnjo Sokolskega društva, naj bi pri gradnji telovadnice mislili tudi na Sokole, in o prezidavi rezervne učne sobe v ravnateljstvo stanovanje.

Slovesna otvoritev šole je bila 9. oktobra 1911. Otvoritve so se poleg domačih vodilnih ljudi udeležili tudi predstavniki šolske in politične oblasti. Med njimi sta bila dvorni svetnik in deželni šolski nadzornik Peter Končnik ter namestniški svetnik okrajni glavar baron Marino Müller-Hornstein.

Mašo je bral in stavbo posvetil celjski opat Franc Ogradi, spoštovan človek in narodnjak.

Pod vodstvom Rajka Vrečerja so učenci zapeli prevedeno češko narodno pesem »Pred poukom«. Slavnostni govor je imel nadučitelj, ki je med drugim povedal:

»Ljubi otroci! Danes je za nas vse kaj pomenljiv dan. Prebivalci žalske občine praznujejo praznik, ki ga še niso nikdar obhajali in ki bode zaznamovan v zgodovini žalske občine z zlatimi črkami. Danes se je v Žalcu slovesno blagoslovilo in otvorilo novo poslopje, ki je bilo postavljeno izključljivo v učne namene — danes obhaja žalska občina otvoritev svojega šolskega doma — svoje šole. S tem činom si je postavila najlepši spomenik, ki bode še poznim rodovom pričal o veliki naklonjenosti občanov do ljudske izobrazbe in omike in obenem do ljudskega blagostanja.

Odveč bi pač bilo, ako bi vam, ljubi otroci, danes hotel razlagati o velikem pomenu in važnosti šole, ko vendar čitate v II. berilu in se na pamet učite prelepe pesmi, ki se glasi:

Potrebna je šola za mlade ljudi,
blagor otroku, ki prav se uči.
Omiko, razumnost in blago srce
šolski ti nauki obilo dele.
Bogastvo se ruši, le kratko trpi;
išči si blaga, ki delj ostoji.

Šola je torej kraj, v katerem naj bi si vi, ljubi otroci, iskali in nabirali takšnega blaga, katerega ne morejo uničiti posvetne sile, katerega si hranite v vaših srcih in vaših glavah za vse čase.

Posebno si usojam danes apelovati na složno delovanje šole in doma. Vse tukaј navzoče očete in matere si usojam v lastnem kakor tudi v imenu vsega žalskega učiteljstva najvljudneje prositi, da nas pri izvrševanju našega težavnega in velepomembnega dela krepko podpirajo, da nam pomagajo zidati na našem duševnem poslopju, da ne razdirajo doma, kar smo v šoli postavili z velikim trudom.

Stavba novega šolskega poslopja je pa povzročila obilo stroškov, katere bodo morali davkoplačevalci žalske občine poplačati; vsled tega je vaša dolžnost. ljubi otroci, da se slavnemu krajnemu šolskemu svetu in v prvi vrsti slavnemu občinskemu zastopu za to veliko gmočno žrtev prav srčno zahvalite in obljubite, da se hočete prav pridno učiti, da se hočete vedno dostojno obnašati in tako

delati veselje ne le staršem in učiteljem, nego tudi celi občini. Pa tudi žalsko učiteljstvo izreka svojo zahvalo obema poprej imenovanima gosposkama za novo stavbo ter obljubi, da hoče v novih, svetlih in zračnih šolskih prostorih vse storiti, da se ne le ohrani stari ugled žalske šole, ampak da se isti še povzdigne.

Sprejmite torej, veleblagorodni gospod načelnik krajnega šolskega sveta in obenem tudi župan staroslavne in veleugledne občine Žalec v imenu žalsko šolo obiskujočih otrok in v imenu vsega žalskega učiteljstva za novo šolsko stavbo pristrčno zahvalo; v to svrho vas pozivljem, ljubi otroci in drage tovarišice in tovariši, da vzkliknete z menoj trikratni živijo v prosep žalske občine in posebno še na zdravje gospoda načelnika in župana gospoda Josipa Širce: Živijo, živijo, živijo!»

Prolog je sestavil nadučitelj L. Černej iz Griž, prednašala ga je učenka V. razreda Mici Globočnik in se glasi:

Naš novi dom.
 Naš novi dom se je odprl,
 prostore svoje razprostrl.
 Pozdravljen nam!
 Oko dvorane krasne zre,
 in v prsih dviga se srce.
 Veselje, sreča nas navdaja,
 navdušenje se v nas budi.
 Skrivaj se pa ponos poraja
 in iz pogleda nam žari.
 Pozdravljen veličastni dom, pozdravljen nam!
 Razškrpljeni smo bili prej,
 ti družil bodeš nas odslej,
 ko bodeš redno se odpiral
 ter nas k pouku tukaj zbiral.

Pozdravljen nam!
 Kaj radi bili smo že v šoli,
 tem rajši bodemo še zdaj,
 je ne opuščali nikoli,
 saj bo za nas najlepši kraj!

Pozdravljen srčno nam!
 Pa hvala vam,
 ki se za nas žrtvujete
 ter nam tak dom darujete.
 Oj, hvala tisočera vam!
 Velika setev vaša
 naj tisočeri sad prinaša!
 Povračajo se naj obresti
 iz naše — vesti!
 Hvaležni hočemo vam biti
 ter vedno pridno se učiti.
 Ta hvala vam,
 pa sreča nam
 in vsakemu otroku bodi,
 ki kdaj v to šolo hodi!
 In ta šolski dom naš novi
 naj vsemogočni blagoslovi!

Učenka Mici Globočnik je potem izročila gospodu županu krasen šopek. Govorili so še načelnik krajnega šolskega sveta in župan, zastopnik občine in okrajni šolski nadzornik.

Za konec so učenci pod Vrečerjevim vodstvom zapeli tri primerne pesmi.

Tudi roditeljski sestanek, ki je bil 9. marca 1913, je bil novost. Bil je združen z deklamacijami in s proslavo ljudske igre »Lažnica Danica«, v kateri je bilo tudi mnogo petja.

Dne 14. grudnia 1913 je pa bil obiteljski večer. Na njem so uprizorili dve dejanki »Star vojak in njegova rejenka«. Govoril je nadučitelj. Učenci so pod vodstvom Rajka Vrečerja peli in deklamirali.

Stik z domom je bil čim dalje čvrstejši. A bila je tu svetovna vojna.

Razdobje prve svetovne vojne

(julij 1914 — november 1918)

Izbruh prve svetovne vojne 28. julija 1914 je bil težko breme tudi za šolo v Žalcu. Eno izmed vprašanj, kaj naj store v prvem trenutku, so na iniciativo podžupana Frana Robleka obravnavali 5. avgusta v gostilni Elize Hausenbichlerjeve. Odločili so se, da žrtvujejo šolo za ustanovitev okrevališča (sanatorij) za ranjene in bolne vojake. Vsekakor so mislili, da vojna ne bo dolgo trajala. Za izvedbo ideje so izvolili poseben odbor, v katerem so bili poleg Ane Roblekove kot predsednice župan Josip Širca kot podpredsednik še drugi ugledni člani žalske družbe. Odbor je stopil v zvezo s podružnico deželnega in gospejnega pomožnega društva Rdečega križa za kmetski okraj Celje, katerega predsednik je bil starogrof Jurij Salm-Reifferscheidt. Za zdravljenje sta bila določena domača zdravnik dr. R. Bergmann in dr. Kunst. Ko je dr. Bergmann iz nujnih razlogov odstopil, je ostal dr. Kunst sam. Poleti 1915, ko je dr. Kunst zbolel za legarjem, sta skrb za vojake v okrevališču prevzela dva vojaška zdravnik, saj so v Žalcu nastanili dve nadomestni stotniji celjskega 87. pešpolka, poleg tega so v Žalcu že leta 1915 namestili šolo za vežbanje enoletnih prostovoljcev, tj. mladih ljudi s srednješolsko izobrazbo, ki sicer niso bili prostovoljci, ampak so imeli pravico do enoletne službe v mirnem času in pa do opravljanja izpita za rezervne častnike.

Vso šolo so odstopili. Začelo se je pripravljanje za ureditev. Treba je bilo priskrbeti postelje, živila itd. Ljudje so mnogo žrtvovali. Do jeseni 1919 je šlo skozi okrevališče 1032 ranjenih in bolnih vojakov.

Prvi so došli v okrevališče 14. septembra 1914. Bilo jih je 52. Pozneje jih je bilo dnevno v okrevališču zdaj nekoliko več, zdaj nekoliko manj. Vendar šolsko poslopje ni bilo popolnoma zasedeno.

Štiri mesece po začetku vojne ni bilo nikake šole. Potem so se domenili, da je okrevališče izpraznilo pritličje in obdržalo nadstropje. V jeseni 1917, ko se je soška fronta že pomaknila globlje v Italijo in je bilo v zaledju več možnosti za zdravljenje, so zopet menjali. Okrevališče je šlo v pritličje, šola je pa zavzela nadstropje.

Sicer je pa bilo s poukom težko. Rajka Vrečerja so takoj poklicali k vojakom. Nato še tudi Franca Pristovška, tega so sicer vrnili domov, toda zaposlili so ga pri skrbi za okrevališče. Na šoli sta ostala samo nadučitelj Petriček in učiteljica Kordiševa. Bili so časi, ko je moral nadučitelj sam oskrbovati 3 razrede. Leta 1916 je nastalo olajšanje s tem, da so absolvirano učiteljsko kandidatinjo Eliško Petriček namestili za suplentinjo, toda brezplačno. Na drugi strani je pa nadučitelj moral prevzeti še vodstvo šole v Šempetru, katere nadučitelj

je moral k vojakom. Proti koncu je pa še popisoval donose žetve za določitev količine oddaje živil.

Učenci so imeli razna dela, ki so bila v zvezi z vojno: nabirali so staro železje, zelišča in sadeže, a tudi denar, dekleta so vrh tega vsa leta pletla puloverje za vojake in še to in ono.

Ko je stari cesar umrl (21. novembra 1916), je bilo tiho službeno žalovanje, nastop Karla in Zite je pa spremljalo čustvo negotovosti.

Po popisih v vojnih letih je bilo na šoli povprečno 190 otrok, do 200 se ni povzpelo.

Doba stare Jugoslavije (1918—1941)

Po zmagi in osvoboditvi se je šolstvo kljub težavam, ki jih je nalagala obnova, sorazmerno hitro konsolidiralo. Tudi v pogledu dohodkov so poskušali izboljšati stanje učiteljstva, ki je trpelo zaradi silnih podražitev za vojne in v pokojni dobi, vendar je to le začasno zaleгло.

Število učencev

1919/20

	Dečkov	Deklic	Skupaj otrok
I. razred	28	26	54
II. razred	31	19	50
III. razred	20	16	36
IV. razred	20	14	34
V. razred	26	26	52
skupaj	125	101	226

1921/22

I. razred	13	13	26
II. razred	19	19	38
III. razred	23	22	45
IV. razred	25	18	43
V. razred	26	25	51
skupaj	106	97	203

Ker je 11 dečkov in 8 deklic obiskovalo I. razred meščanske šole, je bilo stvarno število obiskujočih otrok V. razreda le 15 dečkov in 17 deklic, tj. 32 otrok.

1924/25

I. razred	14	10	24
II. razred	11	10	21
III. razred	12	10	22
IV. razred	26	28	54
V. razred	40	36	76
skupaj	103	94	197

Meščansko in druge šole je obiskovalo 18 dečkov in 11 deklic, skupaj 29 otrok. V. razred osnovne šole je torej obiskovalo samo 46 otrok.

1926/27

	dečkov	deklic	skupaj otrok
I. razred	20	15	35
II. razred	13	7	20
III. razred	14	9	23
IV. razred	16	16	32
V. razred	26	34	60
skupaj	89	81	170

Ker je 13 dečkov in 14 deklic obiskovalo šole zunaj Žalca, je bilo v V. razredu stvarno samo 33, na vsej šoli pa 143 otrok.

1929/30

I. razred	18	12	30
II. razred	22	13	35
III. razred	15	8	23
IV. razred	15	13	28
V. razred	20	13	33
skupaj	90	59	149

Meščansko in srednjo šolo je obiskovalo 13 dečkov in 11 deklic, skupaj 24 otrok, iz tujih okolišev je bilo 5 dečkov in 5 deklic.

1931/32

I. razred	19	16	35
II. razred	19	20	39
III. razred	16	14	30
IV. razred	21	9	30
V. razred	18	14	32
skupaj	93	73	166

Srednje in meščanske šole je obiskovalo 15 dečkov in 8 deklic, skupaj 23 otrok. Iz tujih šolskih okolišev so bili: 4 dečki in 4 deklice, skupaj 8 otrok.

1934/35

I. razred	20	17	37
II. razred	21	12	33
III. razred	8	21	29
IV. razred	17	15	32
V. razred	24	30	54
skupaj	90	95	185

Vpisanih obveznih je bilo 197 otrok. Razlika 12 učencev odpade na tiste, ki so obiskovali meščansko in srednjo šolo.

1937/38

I. razred	17	17	34
II. razred	11	20	31
III. razred	18	15	33
IV. razred	16	13	29
V. razred	17	16	33
skupaj	79	81	160

Vpisanih je bilo 204 otrok, razlika 44 otrok odpade na meščansko šolo in gimnazijo.

1939/40

	dečkov	deklic	skupaj otrok
I. razred	19	22	41
II. razred	19	16	35
III. razred	11	19	30
IV. razred	14	16	30
V. razred	13	19	32
skupaj	76	92	168

Vpisanih je bilo 209 učencev, razlika 41 učencev odpade na meščansko šolo in gimnazijo.

Šolsko vodstvo

Do šolskega leta 1923/24 je vodil šolo šolski upravitelj (voditelj) Anton Petriček. Z dekretom z dne 12. julija 1924 je bil stalno upokojen in je 24. septembra 1924 izročil posle Rajku Vrečerju. Za velike zasluge, ki si jih je pridobil, je bil odlikovan z redom sv. Save V. stopnje.

Rajko Vrečer je bil imenovan za šolskega upravitelja državne šole v Žalcu z dekretom ministrstva prosvete z dne 31. avgusta 1924. Z ministrskim dekretom z dne 28. marca 1935 je bil Vrečer upokojen. V šolski službi je bil celih 40 let. Njegovo delovanje je bilo zelo mnogovrstno. Prvo učiteljsko službo je opravljal leta 1894 v Vojniku in je bil še istega leta premeščen v Griže. Kot ljubitelj petja je ustanovil tu pevski kvartet in zahajal je v Žalec k tamburaškim vajam. Leta 1898 je bil nameščen v Šempetru. V Žalcu so v istem času ustanovili pevsko društvo »Edinost« in izročili Vrečerju mesto pevovodje. V Celju je pa sodeloval pri slovenskem godalnem orkestru. V jeseni 1902 je bil premeščen v Žalec, kjer je razen na osnovni poučeval tudi na obrtni nadaljevalni šoli. Leta 1913 so v Žalcu ustanovili Dramatično društvo, ki mu je postal in dolga leta ostal predsednik. Od 1924 do 1935 je vodil obrtno šolo. Mnogo je potoval, najpomembnejše je bilo njegovo potovanje leta 1904 v Beograd in Sofijo, kjer se je udeležil kongresa slovanskih žurnalistov. Ljubil je tudi zgodovino. Žalski preteklosti je posvetil več krajših spisov, s knjigo »Savinjska dolina« je pa posegel v preteklost vse doline. Spisal jo je na osnovi prvotnih virov. Po prednikih je bil rojak s Kompol pri Štorah, rodil se je pa leta 1878 na Teharju kot sin nadučitelja. Umrl je leta 1962.

Za Vrečerjem je prevzel vodstvo šole Maks E. Pivc, izprva začasno, pozneje trajno. Šolo je vodil do okupacije in po vrnitvi iz pregnanstva do konca šolskega leta 1955/56, ko je 15. avgusta 1956 umrl, zadet od srčne kapi in svojem rojstnem kraju Ribnici na Pohorju. Prepeljali so ga v Žalec in tu položili k večnemu počitku.

Druge učne moči:

Ob koncu vojne so bili na šoli (poleg nadučitelja Antona Petrička): Terezija Kordiš, Eliska Petriček in Rajko Vrečer, ki se je vrnil iz vojske, Franc Pristovšek in Pavla Flis (kot učiteljica ročnih del). Katehet je pa bil dr. Josip Jeraj.

Viktorija Pristovšek-Götlz je bila na svojo prošnjo 1. januarja 1919 upokojena. Franc Pristovšek je bil za šolsko leto 1919/20 premeščen za suplenta na meščansko šolo v Šiški pri Ljubljani. Na novo je v začetku leta 1919/20 prišel na šolo Jožko Velikonja. Ženska ročna dela je pa v Žalcu in Petrovčah za Flisovo prevzela Elizabeta Kač.

Jožko Velikonja je odšel s šole 1. decembra 1920, ko se je iz Šiške povrnil Franc Pristovšek.

V šolskem letu 1922/23 ni bilo izprememb (Kordiš, Eliška Petriček, Vrečer, Pristovšek).

V šolskem letu 1923/24 sta po odhodu Kačeve poučevali ročna dela razredni učiteljici Kordiševa in E. Petričkova.

V šolskem letu 1924/25 je bil Franc Pristovšek premeščen za upravitelja na tretjo mestno osnovno šolo v Ljubljani.

Terezija Kordiševa je pa bila kmalu nato, 6. decembra 1924, na svojo prošnjo upokojena.

Na njuno mesto sta prišla: učit. kandidat *Ivan Theuerschuh* in učiteljska kandidatinja *Marija Kramaršičeva*.

Po službeni potrebi je bil 6. decembra 1924 iz Senovega (Rajhenburga) premeščen na šolo *Viktor Knapič* za stalnega učitelja.

Ker sta bili na šoli dve stalni mesti nezasedeni, sta bili razpisani in oddani *Olgi Knapičevi* in *Maksu Pivcu*, ki sta dotlej službovala v Radljah (Marenbergu), oba sta nastopila službo 11. aprila 1925.

S tem sta bila prosta *Ivan Theuerschuh*, odšel je kot začasni šolski upravitelj v Zgornjo Ponikvo, in *Marija Kramaršič*, ki je dobila mesto na šoli v Čemšeniku.

V šolskem letu 1925/26 je bil Maks Pivc dodeljen meščanski šoli v Žalcu (11. oktobra) in je na njegovo mesto prišla začasna učiteljica *Vanda Medica*.

Ženska ročna dela sta še vedno poučevali razredni učiteljici *Pivčeva* in *Petričkova*.

Od 1927 do 1930 ni bilo izprememb.

V šolskem letu 1930/31 je učiteljica *Pivčeva* obolela in na njeno mesto je začasno prišla *Saša Tavželj-Koštič* iz Griž, kjer je bila nadštevila.

V šolskih letih 1931/32 — 1932/33 je *Pivčeva* že sama poučevala.

Dne 1. maja 1935 je bila nameščena na šoli *Vera F. Petek*.

Od 1935 do 1940 ni bilo izprememb.

V splošnem lahko ugotovimo, da je bilo v medvojnem razdobju v učiteljski sestavi sorazmerno zelo malo izprememb.

Krajevni šolski odbor

Do leta 1930 je imela šola krajni šolski svet, zadnji načelnik je bil *Ivan Vizovišek*.

V šolskem letu 1930/31 se je krajni šolski svet spremenil in preimenoval v krajevni šolski odbor, predsedstvo je pa prevzel občinski župan *Rudolf Lorber*. *Fran Roblek*, skrben prijatelj šole, se je bil odpovedal županstvu zaradi trajne bolezni. Ista osebnost v vodstvu šolskega odbora in občine je povečala povezavo in je bila logična, ker je materialna sredstva za šolo itak prispevala občina.

Kljub novemu poslopju iz leta 1912 je zopet prišlo na vrsto vprašanje o pomnožitvi šolskih prostorov. Osnovna šola sama je sicer imela učilnic dovolj, a tu je bila meščanska šola, ki se je ugodno razvijala.

Predsednik je predlagal, naj bi se novo šolsko poslopje prepustilo meščanski šoli, za osnovno šolo pa naj bi pri starem poslopju dozidali dvoriščni trakt. Tega načrta člani odbora niso sprejeli. Pozneje so se odločili za nadzidavo drugega nadstropja na novo poslopje. Že preden so se dela lotili, so od Žuževih odkupili sosedni kos sveta, s čimer je šola dobila večje dvorišče.

Leta 1936 so dogradili nadzidek v surovem stanju. Zagotovljen je bil že tudi prizidek v pritličju in prvem nadstropju. Tega so dali meščanski šoli. V pritličju je imela tri učilnice, v I. nadstropju pa pisarno in konferenčno sobo.

Za osnovno šolo so pridržali prvotni del poslopja, le da so za učilnici uporabili tudi risalnico in sobo za ročna dela. Upravitelj pisarne ni imel in je uradoval v sobi za učila. Spomladi leta 1937 so delo nadaljevali in do zime končali. Za plačilo je šla trda. Bansko upravo so prosili za 100.000 din brezobrestnega posojila. Ker tudi v Ljubljani ni bilo sredstev, so Žalčani dobili samo podporo 20.000 din.

Nadzorstvo

Šolski nadzornik Josip Supanek je spomladi 1919 prosil za razrešitev. Sledil mu je griški nadučitelj Ljudevit Černej, ki je ostal na tem mestu do leta 1927, ko je stopil v pokoj. Bil je odličen šolnik in je zelo dvignil zaupano mu šolstvo. Ob odhodu leta 1927 mu je učiteljstvo izrazilo vse priznanje in zahvalo. Zadnja leta je preživel v Makolah, kjer je umrl leta 1936. Njegov naslednik je postal Rihard Pestevšek, dotlej učitelj na mestni deški osnovni šoli v Celju.

Učna vsebina

Učni načrt se je po osvoboditvi izprva toliko izpremenil, da je nemščina izpadla iz vrste rednih predmetov in da se je uvedel pouk temeljev srbsko-hrvatskega jezika, zlasti poznavanje in uporaba cirilice, kar ni povzročalo nobene težkoče. Poglobilo se je tudi poznavanje nove države in narodne zgodovine.

Leta 1927 se je uvedel za I.—IV. razred začasni učni načrt, ki ga je izdelal glavni prosvetni svet v Beogradu in je bil objavljen z datumom 6. oktober 1927.

Po tem učnem načrtu so se dečki kakor deklice poučevali v pouku ročnega dela raznih panog, prav tako je bil po tem učnem načrtu uveden poljedelski pouk z vajami za dečke in deklice višjih razredov. To so bili početki delovne šole, o kateri so tedaj teoretično močno razpravljali kot o šoli bodočnosti. Pri kmetskem pouku je v Žalcu kakor že poprej poleg sadjarstva šlo v glavnem za pouk hmeljarstva, pri dekletih poleg tega za gojitev rož in zelenjave.

Leta 1930 je izšel nov učni načrt, ki v predmetih ni uvedel kakih bistvenih izprememb.

Leta 1932 se je spet pripravljala nov učni načrt in so v tej zadevi žalski učitelji sestavili in predložili svoje elaborate: E. Petriček za telovadbo, Olga Pivc-Knapič in Viktor Knapič za računstvo, Rajko Vrečer za zemljepis in zgodovino.

Načrt je bil objavljen 8. oktobra 1935. V Žalcu so po njem pouk ročnega dela povezali v nižjih razredih (nižjem oddelku) z zemljepisom in geometrijo, v višjih razredih so ga poučevali samostojno.

Reorganizirali so tudi osnovno šolo s tem, da so jo pod imenom narodne šole razdelili v nižjo (prvi 4 razredi ali nižji oddelek) in višjo (V.—VIII. razred ali višji oddelek).

Po osvoboditvi je prišlo do ustanovitve Mladih junakov (boj proti alkoholizmu) in podmladka Rdečega križa (pomoč ljudem v času vojne in nesreče), po ustanovitvi krajevne Jadranske straže leta 1932 tudi do podmladka Jadranske straže. Odbore podmladkarjev so imeli izprva višji, pozneje pa vsi razredi. Člani so bili načeloma vsi učenci, vendar je članarino lahko plačevala kaka tretjina. Tesen je bil stik s Sokolom in z njegovo telovadbo, zlasti do leta 1935.

Šola je imela lepo mladinsko knjižnico, ki so jo učenci pridno uporabljali.

Pozornost so posvečali majniškim izletom, sicer so se omejevali na bližnje točke, toda izlete so uporabljali ne samo za razvedrilo in okrepitev, ampak tudi za širjenje obzorja po domačem svetu in za poglobitev v prirodo, njene posebnosti in lepote.

Verske vaje so bile kakor v predhodni dobi.

Narodne in državne slavnosti so imele drugo osnovo, bile so bolj prisrčne in manj pompozne. Obhajali so spomin na zedinjenje (1. december) in na Vidov dan (28. junij, hkrati konec šolskega leta), kraljev in kraljičin rojstni dan (17. december, 9. januar), pozneje tudi Strossmayerjev dan (4. februar) in spominski dan rojstva kraljevičev.

Žalosten je bil oktobra 1934 spomin na zaradi atentata umrlega kralja Aleksandra, saj se je že porajala slutnja na bodoča težka leta.

Bile so še priložnostne slavnosti: petdesetletnica smrti Simona Jenka (18. oktobra 1918), petdesetletnica rojstva Otona Župančiča (23. januarja 1928), materinski dan (14. maja), koroški dan (10. oktobra), obletnica Slomškove smrti (24. novembra), spomin na Prešerna (februarja 1937).

Dobrodelnega značaja sta bila Miklavževo in božičnica. Tedaj je Kolo jugoslovanskih sester pripomoglo, da so bili obdarovani ubogi otroci. Takoj po osvoboditvi so nekateri tržani z znatnimi vsotami poskrbeli za to, da so dobili pomoč potrebni otroci, zlasti v obleki, obutvi. Med njimi najdemo družine: Vabič, Kukec, Širca, Roblek, Kveder. Največji dobrotnik je pa bila Savinjska posojilnica, ki se je konec vsakega leta z zelo znatno vsoto spomnila ubogih otrok.

Šolske kuhinje šola ni imela, pač pa so nekateri potrebni otroci dobivali kosilo v kuhinji meščanske šole, katere učenci so prihajali iz širšega okoliša.

Pri šolskih slavnostih večjega obsega so učenci nastopali z deklamacijami, s petjem, telovadnimi nastopi in tudi z igrami. Večje prireditve so bile v Roblekovi ali Hausenbichlerjevi dvorani.

Navajam igre, ki so jih igrali, včasih z glasbeno spremljavo, ki jo je skomponiral šolski upravitelj Vrečer sam. Igre:

- »Voda ali vino in Žabja svatba« (25. maja 1924),
- »Tri želje« (božičnica 1926),
- »Grudica« napisal upravitelj Oskar Žolnir (21. junija 1931),
- »Mamica in zdravnik« (22. maja 1932),
- »K mamici« (maja 1936),
- Napuhek

Dne 1. decembra 1938 je bila v obširnem programu Ribičeva igrlica »De-diščina« s petjem in rajalnim nastopom. Odlično so nastopili skupaj učenci osnovne in meščanske šole.

Dne 23. junija je šola prireditev osnovne in meščanske šole, v programu tudi igra »Šola v nebesih«.

Učenci so se udeleževali predavanj za odrasle, ki niso bila redka (zlasti o kmetijstvu), javnih proslav, med katerimi je bila največja petdesetletnica Galskega društva leta 1932, razstav in zanje primernih kino predstav.

Udeležili so se pa tudi pogrebov za Žalec in domovino zaslužnih mož: Josipa Širca (21. julija 1933) in Franja Robleka (22. marca 1925).

Pa tudi sošolk in sošolcev: Regine Debič (1928), Franca Kraserja (1929), Angele Pesko (1935), Ane Žuljan (1936).

Obrtna nadaljevalna šola je bila vse to razdobje v sestavi osnovne šole.

Že prej (13. novembra 1935) je pa izšla naredba o organizaciji, učnem načrtu, strokovni usposobljenosti učnih moči in o potrebi strokovnih nadaljevalnih šol. Pripravljalni tečaj po uredbi odpade, šola ima tri razrede. Ministrstvo

za trgovino in industrijo je pa avgusta 1936 preimenovalo šolo v »strokovno nadaljevalno šolo občine Žalec«.

Pouk v I. letniku se je pričel že v jeseni 1935; vpisovanje v I. razred se je pričelo 1. septembra 1935. Ker je bilo istočasno vpisovanje v meščansko in narodno šolo, je bilo samo 10 vajencev priglašanih. Začetek pouka so zato preložili na 18. september. Tedaj se je v I. razred vpisalo 23 vajencev in 13 vajenk, skupaj 36 učencev. V II. in III. razred je bilo vpisovanje 1. oktobra 1935.

Vpisalo se je:

	vajencev	vajenk	skupaj učencev
v II. razred	24	2	26
v III. razred	24	14	38
skupaj	70	29	99

od teh jih je bilo trgovske stroke 14.

To leto je trajal pouk 9 mesecev, na teden je bilo 10 učnih ur. Vodstvo šole je bilo za 3 leta poverjeno Maksu Pivcu.

V prvem letu so poučevali:

Viktor Knapič, Maks Pivc, Rudolf Godiel, Jurij Guzej (verouk), Adolf Ločniškar (higieno).

Konec leta je bilo sposobnih 53 vajencev in 25 vajenk, skupaj 78 učencev. Sresko načelstvo je 29. februarja 1936 imenovalo šolski odbor, ki mu je predsedoval predsednik občine Rudolf Lorber.

Banska uprava v Ljubljani je pa 13. septembra 1935 določila za šolski okoliš občine: Žalec, Šempeter, Petrovče, Veliko Pirešico, ki morajo sorazmerno prispevati za vzdrževanje šole.

Čeprav je Žalec center kmetijskega področja, vendar ni imel kmetijske šole. Da bi pa bilo zanimanje zanjo, je pokazal enomesečni kmetijski tečaj, ki je bil pozimi 1934.

Rajko Vrečer je leta 1929 nadaljeval seznam uglednih Žalčanov, ki so obiskovali žalsko šolo in jih ni v šolski kroniki pod letom 1870:

Ferdo Kočevlar, višji računski uradnik v Zagrebu, žurnalist, politik, narodni gospodar ter pisec knjige Mlinarjev Janez ali uplemenitba Teharjanov, umrl 1879,

Janez Hausenbichler, župan žalski, politik, nacionalni delavec in prvi hmeljar v Žalcu, umrl 1896,

Ivan Pavlišek, nadučitelj v Račjem pri Mariboru, umrl 1928,

dr. Rihard Bergmann, okrožni zdravnik v Žalcu, organizator gasilstva v Sloveniji, umrl 1926,

Josip Širca, župan in načelnik krajnega šolskega sveta v Žalcu, organizator gasilstva, krajevni narodni gospodar, umrl 1933,

Friderik pl. Širca, znan pod umetniškim imenom Risto Savin, general v pok., operni skladatelj,

Fran Roblek, bivši državni poslanec v dunajskem parlamentu, načelnik Savinjske posojilnice in župan v Žalcu,

Anton Jošt iz Gotovelj, profesor realne gimnazije v Tuzli,

Fortunant Končan, župnik v Št. Pavlu pri Preboldu,

Josip Pečnak, župnik v Sromljah,

Jakob Antloga iz Gotovelj, višji sodni svetnik v Ljubljani,

dr. Fran Lipold, odvetnik in podžupan v Mariboru,

dr. Juro Korent, odvetnik v Pragi,

Ivan Tratnik, sodnik v Laškem,

dr. Martin Herman, zobozdravnik v Žalcu,

Franc Hribernik, ravnatelj meščanske šole v Šoštaniu,

Martin Zupanc, hmeljski referent pri velikem županu v Mariboru,

dr. Jože Flais, primarij v državni bolnici v Celju,

ing. agr. Anton Petriček, zaposlen v kneževih vinogradih Belie — Barania,

ing. kem. Janko Petriček, v tovarni Hutter v Mariboru.

Nato navedla še žrtve prve vojne:

Nikolai Goričan, roj. 1888, u. 1918

Anton Holobar, roj. 1888, u. 1918

Anton Jamnik, roj. 1893, u. 1917

Franc Janežič, roj. 1898, u. 1920

Andrei Korent, roj. 1899, u. 1919

Franc Korent, roj. 1898, u. 1919

Karol Kovač, roj. 1898, u. 1916

Franc Krajšek, roj. 1883, u. 1916

Gabriel Kumberger, roj. 1878, u. 1915

Maks Nidorfer, roj. 1886, u. 1918

Alojz Piki, roj. 1880, u. 1918

Ivan Piki, roj. 1879, u. 1915

Vinko Privošnik, roj. 1879, u. 1918

Matija Sedminek, roj. 1877, u. 1916

Vinko Seme, roj. 1890, u. 1914

Martin Skok, roj. 1891, u. 1918

Henrik Teržan, roj. 1881, u. 1918

Josip Teržan, roj. 1883, u. 1914.

Meščanska šola v Žalcu je nastala s težavo in je nato tudi delovala v težkih okoliščinah. Slovanski poslanci v graškem deželnem zboru so imeli njeno ustanovitev med svojimi glavnimi zahtevami, zlasti se je zanjo potegoval dr. Juro Hrašovec.

Občinski odbor je, pričakujoč uspeh, leta 1903 sprejel sklep, da se meščanska šola ustanovi. Deželni šolski svet je naslednje leto izdal odlok o ustanovitvi in imenoval *Bena Serajnika*, meščanskega učitelja v Voitsbergu, za njenega ravnatelja. Serajnik je bil Korošec iz rodbine Miklove Zale, zaveden Slovenec in ljubitelj glasbe. Šola je delovala do začetka vojne.

Obnovljena je bila leta 1918. Prijavilo se je okrog 100 učencev in prvi razred je dobil vzporednico. Poleg ravnatelja Serajnika so poučevali na šoli: *Jan Baukart*, *Janko Korže* in *Franc Pristovšek*.

Leta 1919 je Serajnik odšel v Celje, kjer je prevzel vodstvo dekliške meščanske šole. Vodstvo v Žalcu so poverili *Josipu Bernotu*. Na šoli je še ostal *Janko Korže*, *Baukartu*, ki je odšel v Ljutomer, je sledil *Josip Grašer*.

V šolskem letu 1920/21 je Grašer postal ravnatelj, poleg njega in *Janka Koržeta* so še bili na šoli *Melhior Rismal*, *Zdravko Kovač* in *Franc Jakopič*.

Leta 1922/23 je prevzel vodstvo *Melhior Rismal*, poučevali so pa tudi: *Janko Korže*, *Marija Schneider* in *Zdravko Kovač*.

Iz imen se vidi, da so bili v učiteljskem zboru stalno možje, ki so že imeli ali so si kot pedagogi kmalu pridobili lepo ime. To velja tudi za *Rajka Vrečerja*, ki je poučeval petje, in za *Elizabeto Kač* ter *Elizabeto Petriček*, ki sta deklice vadili v izdelovanju ročnih del.

Ker niti za osnovno šolo ni bilo dovolj učilnic, so meščansko šolo konec leta 1925/26 ukinili. Uradne spise ter šolarsko in učiteljsko knjižnico so izročili vodstvu dekliške meščanske šole v Celju.

VIRI IN LITERATURA

Ignaz Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant. III. Das Archidiakonat Sauren, das Dekanat Cilli 1880

Rajko Vrečer, Savinjska dolina, 1930

Milko Kos, Zgodovina slovenskega naroda

Janko Orožen, Preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni, Savinjski zbornik, II, str. 322—415, 1965

Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, III. 1966

Šolska kronika, trije rokopisni deli: od začetka do 1921, 1921/22—1935/36, 1936 do 1957.

Prvi del. Napisali so ga: od početka do leta 1881 nadučitelj Janez Kocuvan s sodelovanjem Antona Petrička in Jožeta Večaja, nadaljevala sta ga nadučitelja Janez Kocuvan (do leta 1901), Anton Petriček (do leta 1921).

Drugi del sta napisala šolska upravitelja Anton Petriček (do leta 1921), Rajko Vrečer (do leta 1935), tretji del pa Maks Pivc (do leta 1956), Alenka Dolinšek (za leto 1956/57).

Šolskemu muzeju v Ljubljani so bili izročeni uradni spisi iz dobe pred uvedbo nove šole in prva oblika šolske kronike, ki jo je leta 1855 začel pisati nadučitelj Franc Kovač ter sega od začetka do leta 1877. Priložena sta kratka zemljepisna slika Žalca in njegove okolice ter pregled žalske zgodovine. Na posebnem listu je dodan tudi očrt zgodovine žalske meščanske šole.

DIE GESCHICHTE DER VOLKSSCHULE IN ŽALEC

Zusammenfassung

Žalec, Metropole der Savinjska dolina wurde im Jahre 1265 zuerst als Markt angeführt. Weil der Ort im Zentrum eines Akerbaugebietes liegt, erreichte er nicht den Charakter einer Stadt, doch gerade wegen dieser Lage unterlag er nicht dem Einflusse der nahe liegenden Stadt Celje.

Im XVI. Jahrhundert kam er in die Lage, dem Protestantismus der Stadt die Möglichkeit einen Tempel mit einem Predikantenhaus zu erbauen. Im diesem Haus fand seine Zuflucht Georg Maček und unterrichtete hier die Jugend in der Sprache seines geistlichen Lehrers Primus Trubar. Doch wurde der Tempel mit dem Predikantenhaus von den Katholiken niedergerissen. Erst um das Jahr 1762 bekam der Markt eine bescheidene Schule, die nachher im Sinne der Theresianischen Schulverfassung den Rang einer Trivialschule erhielt.

Die Schule war im Messnerhaus untergebracht, bis zum Jahre 1868 erwuchs sie zu ungefähr 200 Schülern und zwei Lehrern.

Zweimal wechselte sie ihren Unterstand.

Unter der Geltung der neuen Schulgesetze (1869) entwickelte sich die Schule zu einer fünfklassigen Lehranstalt mit ungefähr 200 Schülern, trotzdem in unmittelbarer Nähe noch fünf Schwesterschulen entstanden.

Im Jahre 1835 wurde sie im erweiterten Gemeindehaus im Zentrum der Ortes untergebracht.

Im Jahre 1912 wurde an der Marktgrenze ein neues stattliches Schulhaus erbaut. Die Schule hat immer gute Lehrer gehabt, zusammen mit der Bürgerschaft des Marktes blieben sie ihrer angestammten Nation treu. Knap vor dem ersten Weltkrieg wurde dem Markt eine Bürgerschule bewilligt, die aber erst im letzten Kriegsjahr ins Leben trat. Während des Krieges war in einem Teil des Schulhauses ein Sanatorium für verwundete und erkrankte Soldaten eingerichtet. Nach dem Kriege wurde es erweitert, um der Bürgerschule eine Unterkunft zu bieten. Auch die gewerbliche

Fortbildungsschule wurde der Volksschule angeschlossen. In der Schule wurde unterrichtet im Sinne neuerer Unterrichtsmethoden.

Der einbrechende Okupator schickte in den Markt eine Lehrergruppe, die meinte, daß sie ihm die alte »deutsche« Schule zurückbrächte, aber doch soviel gewissenhaft war anzuerkennen, daß man von 220 Schülern höchstens 3 als Volksdeutsche ansprechen könnte. Übrigens war der Unterricht wegen seines Lehrziels fruchtlos.

Nach der Befreiung entwickelte sich das Schulwesen im Zalce im positiven Sinne. Die Ortschaft, jetzt Stadt, bereitet sich vor, eine Fachmittelschule zu bekommen.

USMERJENOST SLOVENSKE MATICE K DRUGIM JUGOSLOVANSKIM KULTURAM

Janez Rotar*

UDK 930.85(497.1):655.4(058=863 Slovenska matica)

ROTAR Janez: Usmerjenost Slovenske matice k drugim jugoslovanskim kulturam. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48-13(1977)1-2, str. 201-207.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Prispevek razčlenjuje preučevanje drugih jugoslovanskih nacionalnih kultur v publikacijah Slovenske matice od leta 1864 dalje, in sicer predvsem v periodiki Letopis Matice Slovenske in Zbornik Matice Slovenske ter v nekaterih samostojnih publikacijah humanistične ali naravoslovne vsebine.

UDC 930.85(497.1):655.4(058=863 Slovenska matica)

ROTAR Janez: The Orientation of the Slovene Literary Society to the Other Yugoslav National Cultures. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48-13(1977)1-2, p. 201-207.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

This article analyses studying of other Yugoslav national cultures in publications of the Slovenian Literary Society (Slovenska Matica) since 1864, and first of all in periodicals the Chronicle of the Slovenian Literary Society (Letopis Matice Slovenske), the Anthology of the Slovenian Literary Society (Zbornik Slovenske Matice) and also in some independent publications of humanistic and natural-scientific contents.

S pojavom Kranjske Čbelice v tridesetih letih minulega stoletja smemo govoriti o začetkih kontinuiranega, bolj ali manj razširjenega slovenskega odpiranja k drugim kulturam na tleh današnje jugoslovanske države, sprva seveda v hrvaško, črnogorsko in srbsko. Odtlej pa do ustanovitve Matice Slovenske leta 1864 so tak razvoj spodbujale okoliščine in nagibi, o katerih je mogoče reči, da so predvsem narodno romantičnega, manj pa širšega kulturno konstitutivnega značaja. Neutemeljeno pa bi bilo v tem času iskati posredne ali neposredne političnoidejne motivacije. Ko Kranjska Čbelica prinese posamezne srbohrvaške narodne pesmi, se bralci odzivajo na ravnanje urednika zagotovo iz občega romantičnega narodnoznanstvenega in slovanskega zanimanja, sicer značilnega za velik del kulturno tedaj razvite Evrope.

Podobno smemo sklepati tudi ob priložnostnih objavah drobcev iz črnogorske in srbske preteklosti in sodobnega hrvaškega razvoja, ki jih po letu 1843 srečujemo v Bleiweisovih Novicah. Te objave ne kažejo na kako zavestno nacionalnoidejno ali politično orientacijo, ki bi bila skupni imenovalac teh publicističnih drobcev. Niti za kulturna in leposlovna glasila, ki jih v letih 1850 do

* Janez Rotar, dr. sc., izredni prof. Filozofske fakultete, Ljubljana.

1868 osnuje in izdaja v Celovcu, tedaj najmočnejšem slovenskem slovstvenem in založniškem središču, literarni organizator in pobudnik Anton Janežič, ne bi mogli trditi, da imajo v tem pogledu, ki zanima naše tukajšnje obravnavanje, jasneje in zavestneje izoblikovano fiziognomijo. Urednik Janežič govori v Slovenski Bčeli leta 1850 o narodnem pesništvu in se pri tem sklicuje na Čeha Václava Hanka. Tu srečamo natančnejše izoblikovan odnos do ljudskega slovstva: »Pesmi preprostega ljudstva niso samo glede jezikoslovja, ampak tudi glede kraso- in narodoslovja imenitne in koristne. One so podobe, iz katerih se značaj vsakega naroda najbolj spoznati zamore; one so zgodovina notranjega sveta in življenja; one so tako rekoč ključi k svetišču narodnosti.«¹ To pomeni, da se narodnostni vidik že tu pogloblja z zgodovinsko, kulturološko in celo estetsko razsežnost. Neposredno pa tudi tu ne bi mogli govoriti o politično-idejni konceptiji, kaj šele aplikaciji.

A če sklepamo na kulturološke, torej vendarle lahko posredno mislimo tudi na narodnoidejne vzgibe v tedanjem slovenskem zanimanju za kulturno dediščino drugih slovanskih in jugoslovanskih narodov. Res je, da to zanimanje še ni zavestneje usmerjeno v jugoslovanski prostor. Janežič v naslednjem letniku Slovenske Bčele priobčuje članek Kako se morajo zapisovati narodne pesmi in v njem opozarja najprej na Vraza, ki je zbral slovenske ljudske pesmi, takoj nato na Vuka Karadžića, nakar šele našteva imena drugih slovanskih zapisovalcev, kot: »Kiršej, Danilov, Sahotov, Snegirev, Čerteljev, Maksimovič, Kolar, Čelakovsky, Václav z Oleska, Vojcicki in več drugih«.²

Če bi želeli ugotoviti natančnejšo narodnokulturno in političnoidejno usmerjenost k drugim slovanskim narodom pri Slovencih v tem času, je glede tedaj tako zelo pomembnega in pravzaprav v slovenskem okviru odločilnega celovškega založniško-literarnega snovanja mogoče povzeti tisto, kar je ugotovila že sovjetska znanstvenica Iskra V. Čurkina, ko pravi, da so v Celovcu bili od drugih Slovanov najmočnejše duhovno navzoči Čehi. »To je očitno v veliki meri mogoče razložiti z dejstvom, da so skoraj vsi predstavniki duhovskih oblasti v Celovcu bili po narodnosti Čehi.«³ Ti so bili Slovencem iskreni prijatelji, kakor dokazuje Čurkina. Med številnimi češkimi publikacijami, ki so redno prihajale v Celovec in ki so si jih sposojali tudi gimnazijski dijaki, krožile pa so tudi med slovenskimi piščimi rodoljubi, so bili Kwety, Česka Wčela, Časopis Českeho Muzeum, Pražské noviny. Med celovškimi Čehi je bil tudi mestni fizik Holeček, sošolec znamenitega folklorista in izdajatelja ljudskega blaga Jaroslava Erbena.

Ti stiki in pa duhovne zveze in bližina, čustveno temelječa na zavesti o nekdanji skupni državi Čehov in karantanskih Slovencev, vse to je po svoje močno usmerjalo slovensko zanimanje v določeno smer in nekako tudi preprečevalo možnost večjega zanimanja za jugoslovanska območja, posebno še za tista zunaj avstrijskih meja. Šibko razvita in bolj še neznana tedanja kulturna ustvarjalnost na teh področjih je takšno stanje pomagala ohranjati. Zato so drobci o Črni gori in tamkajšnjem ljudstvu, o Vuku Karadžiću in njegovem delovanju, kar nekajkrat srečujemo po letu 1843 v Bleiweisovih Novicah, v resnici naključni in nepovezani. Tako tudi ni nepričakovano, če v desetih letnikih Slovenskega Glasnika, ki ga je od 1858 do 1868 v Celovcu izdajal Anton Janežič, ni mogoče zasledovati in odkrivati programske usmeritve v druge jugoslovanske kulture.

¹ Slovenska Bčela I, 1. Celovec 1850, str. 28.

² Slovenska Bčela II, 1. Celovec 1851, str. 126.

³ Iskra V. Čurkina: Matija Majar-Ziljski. Razprave VIII/2. SAZU, Ljubljana 1974, str. 87-88.

Močno se je v teh časopisih sicer uveljavljalo objavljanje neslovenskih ljudskih pesmi in nekaj tudi pripovedi, a to dejavnost je bolj pogojevala vnema posameznih zbiralcev ali prevajalcev. Škofjeloški rojak Jakob Volčič je že leta 1853 v Slovenski Bčeli objavil po eno »liburnsko« in »veprinjsko« pesem,⁴ nato pa je bil v Slovenskem Glasniku vseh deset let sploh najmarljivejši priobčevalec istrskih čakavskih pesmi in priložnostni konzultant Vuku Karadžiću glede pripadnosti čakavskega narečja.⁵

Za urednika in slovstvenega pobudnika Janežiča je vendarle značilna široka odprtost do vseh slovanskih kultur, kar kaže tudi dejstvo, da je leta 1854 uvedel v Glasniku slovenskega slovstva poseben razdelek Narodne pesmi in ga zapolnil s Cegnarijevimi in Jeriševimi prevodi hrvaških, srbskih, bolgarskih, ruskih, čeških, slovaških, litvanskih in celo novogrških pesmi.⁶ Na skladen razvoj v tej smeri kaže torej okoliščina, da imamo v prvem letniku Slovenskega glasnika razdelek »Narodne pesme jugoslavenske« in v niem prve objave ravno Volčičeve istrske.⁷ Kakor so v Slovenskem Glasniku številčno močni prispevki, ki kažejo še nadalje veliko navezanost na češko kulturo in zgodovino, se v časopisu vendarle krepí tudi zanimanje za jugoslovanske kulture, poleg objav ljudskih pesmi še s posameznimi proznimi, literarnimi prevodi in članki.

Možnosti za zasledovanje zavestne usmerjenosti k drugim slovanskim kulturam in tako tudi k Jugoslovanom pa ponujajo tudi Janežičeva šolska berila. A tudi tukajšnio Janežičevo kulturno prakso je treba obravnavati v sklonu usmerjenosti, kakor jo spoznavamo iz njegove periodike. Ko v šolskih berilih opazno uveljavlja staro cerkvenoslovansko pisavo, je mimo historičnega vidika zagotovo treba upoštevati tudi namero, da bi pokazal, kako je ta pisava po starosti in namenu enakovredna v tem okolju prevladujoči germanski gotici. Sicer pa je gradiva, ki zanima naš vidik, tudi v čitankah malo, v Berilu za nižje gimnazije (1850) je Valjavčeva priredba Karadžičeve Ukanlene lakomnosti, v Miklošičevem Slovenskem berilu za višje razrede (1853, I, II) pa besedilo o Dositeju Obradoviću.

Ustanovitelji Matice Slovenske in predvsem njeni pobudniki, bodisi iz Štarierske ali iz Kranjske, so imeli v mislih predvsem institucionalizacijo slovenske kulture in znanosti, ki bi jo društvo začelo in dograjevalo. Tudi ko so te misli še navezovali na obetovano Jugoslovansko akademijo, so bili usmerjeni slovensko, ne na morda ilirsko.⁸ To nikakor ni bil nasledek politične prilagodljivosti, ker ilirsko ali jugoslovansko naravnane akademije ali društva ne bi bilo mogoče doseči, saj je bilo »Dunaju kai malo po volji, da bi dovolil institucijo, od katere se je bal slabih političnih nasledkov na slovanskem jugu.«⁹ V zavesti ustanovnikov in pobudnikov je resnično bila le slovenska kultura, zgled na jim je bila spet češka kulturna in politična tradicija in posebno Mariborčani so poudarjali, da hočejo »slediti že živemu zgledu „matici češki“«. To pa pomeni »izdajati dobre tako znanstvene kakor občno koristne knjige v slovenskem jeziku ali pa njih izdavanje podprati«.¹⁰

Torej je program Matice Slovenske kot sicer podobnega ali enakega društva katerega koli slovanskega naroda bil usmerjen izrazito v kulturno in zgodovinsko območje svojega naroda. Dotedanja slovenska kulturna in s tem nacionalnoidejna usmerjenost navzven nista dajali izrazitejše opore za drugačno,

⁴ Slovenska Bčela IV, Celovec 1853, str. 73, 199.

⁵ Prim.: J. Rotar: Balada »Smrt Omera i Merime« i njena Istarska varijanta, Godišnjak odjeljenja za književnost, knj. III–IV, Institut za jezik i književnost, Sarajevo 1974–75, str. 386.

⁶ Glasnik slovenskega slovstva, I, Celovec 1854, str. 23 in sl.

⁷ Slovenski Glasnik, I, Celovec 1853, str. 118 in sl.

⁸ Joka Žigon: Veliko pismo slovenske duhovne združitve, Ustanovitev Slovenske Matice, 1. jubileja 1933, str. 15.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Prav tam, 29.

širšo orientacijo in za odpiranje k drugim jugoslovanskim kulturam. Razvoj tedanje politične misli pri Slovencih se v tem prav gotovo neposredno zrcali. avstrijska notranja razmerja nacionalnih in kulturnih moči in politična stabilnost monarhije navzven pa sta bili stalnici, ki sta vse to posredno pogojevali. Čeprav posredna, je vendarle za orientacijo Slovencev tako do ustanovitve Matice Slovenske kakor po njej bila pomembna okoliščina, da so drugi jugoslovanski narodi bili politično nerazviti, kulturno brez večjega vpliva in tradicije, versko in upravno-politično pa razkosani v posamezne nasprotujoče si ali vsaj močno ločene enote.

V publikacijah prvih let delovanja Matice Slovenske, predvsem še v Letopisu, se naravno nadaljuje tisto romantično narodoznanstveno in manj kulturološko obarvano in motivirano zanimanje za druge jugoslovanske kulture, kakor smo ga bili spoznavali že od prvih Janežičevih publikacij naprej. V ospredju je še vedno ljudska tvornost, a poleg slovstva pritegujejo pozornost publicistov še posebej običaji pravne in kulturne narave. Lahko bi trdili, da so se do avstrijske zasedbe Bosne in Hercegovine 1878 slovenski publicistični odmevi pretežno opirali na delo Baltazarja Bogišića in na Karla Havlička Borovskega, kar kažejo prispevki Frana Hubada in Lavoslava Gorenjca Podgoričana v Letopisu.¹¹ Smeli pa bi vendarle tudi reči, da se je tedanje slovensko zanimanje širilo v tistem pomenu slovanoznanstva, kot ga pozna ruska znanost, in da so pisci področja tega raziskovanja vključevali in medsebojno povezovali tako, da moramo govoriti o njihovem razumevanju enotnega slovanskega kulturnozgodovinskega prostora. Najbrž je to posebna značilnost Matice Slovenske in tudi drugih slovenskih kulturnih žarišč v tem času, izraz torej značilne narave tedanje slovenske politične misli.

V praktičnem delovanju pri Matici Slovenski se je to kazalo nemalookrat in pri zelo pomembnih dejanjih, npr. v Štrekljevih prizadevanjih, da bi bila izdaja slovenskih narodnih pesmi kar najbolj popolna. Pri tem se je ravnal tudi po mnenju nedvomne avtoritete, Vatroslava Jagića, kar zadeva vključitev kajkavskih pesmi. Tako zavest o enotnem slovanskem kulturnozgodovinskem prostoru je pomembno oblikovala okoliščina, da so v kolikor toliko solidnem strokovnem in znanstvenem pisanju, a takšna je bila večina, hili z deli navzoči raziskovalci iz drugih slovanskih okolij, da so torej znanstvene avtoritete po svojih delih živo delovale na razvoj posamezne stroke in publicistike, in sicer v jugoslovanskem in v širšem slovanskem prostoru. Poleg že omenjenega V. Bogišića ali Havlička Borovskega bi mogli naštet še celo vrsto imen. Iz jugoslovanskih okvirov so to predvsem V. Jagić, Jovan Cvijić, J. Kukuljević, T. Smičič, B. Šulek, od slovenskih M. Vertovec, M. Valiavec, F. Levstik, M. Pleteršnik, M. Cigale, I. Tušek. Nekateri med njimi so bili posebej pomembni za oblikovanje strokovne in znanstvene terminologije, ki so jo Hrvati in Slovenci oblikovali v tem času z zelo intenzivnim sodelovanjem in medsebojnim vplivanjem.¹² Podobno zavest o skupnem ali vsaj sorodnem kulturnozgodovinskem prostoru pa izžareva tudi zgodovinopisje tako v ožjem narodnem kot v posebnem kulturno-in umetnostnozgodovinskem pogledu. Kukuljevićeva zgodovina umetnosti je v podobnem narodnokulturnem naziranju doživela s Pleteršnikovo Zgodovino hrvatsko-srbske umetnosti izrazito potrditev. Prav tako je v terminološkem in strokovnem pogledu pionirska kemijska knjiga Matija Vertovca Gospodarska lučba iz leta 1847 (1856²), ki je prva kemijska knjiga na slovanskem jugu, v prevodu Lovra Matagića pa je izšla v hrvaščini v Zagrebu leta 1894.

¹¹ Prim. Letopis Matice Slovenske za leto 1877, 1878, 1880, 1881.

¹² Prim. Slovenska Matica 1864-1964. Zbornik razprav in člankov, Ljubljana 1964, str. 318-319.

Mogoče je tudi dokazovati, da je živa povezanost filološkega, narodoznanstvenega in zgodovinskega razpravljanja močno navzoča vsa desetletja do začetka svetovne vojne, kakor je hkrati mogoče spremljati širše povezovanje celo na področju izrazito nadnarodnih, tehničnih področij in strok. Za naš vidik je gotovo zelo pomembno preseganje meja na prvem področju. Tak slovanoznanstveni interes se je prav v Letopisu Matice Slovenske od leta 1885 pa vse do 1896 uveljavljal v primerjalnih razpravljanjih Ivana Navratila »Slovenske ... rodne vraže in razne vere, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim«.¹³

Toda v teh letih se je slovanoznanstvo že močneje cepilo v strokovna, posebno naravoslovna področja, kjer je zavest o enotnem kulturnozgodovinskem trenutku navzoča predvsem v oblikovanju terminologije (Slovak Šulek oblikuje hrvaško terminologijo, ob njej si pomaga Cigale), korenine pa poganja tudi v politološko zgodovinopisje, ki mu je umetnostnozgodovinska tradicija od Kukučjevića in Kanitza prek Pleterniška poglobljala osnove, saj se je nadaljevala vse v naš čas, najprej z Malovo¹⁴ in nato še z Moletovo zgodovino umetnosti.¹⁵ Zanimanje za nacionalnopolitično preteklost je sicer bilo izrazito personalistično pogojeno, kakor je zgodovinopisje tedaj v veliki meri še vedno bilo, a prikazovanje in poudarjanje pomena posameznih zgodovinskih osebnosti za avstrijsko državnost in za njeno politično moč, na primer v zvezi z Vojno krajino, je gotovo izražalo željo poudariti, kako velika je zasluga posameznikov in slovanskih narodov Avstrije za moč in razcvet države. Tudi v tem primeru lahko povezujemo nazore in stališča raziskovalcev in piscev iz različnih naših nacionalnih okolij, tokrat Lopašića in Steklasa. Dosti manj pa je prispevkov o posameznikih, ki so mimo nakazane državnopolitične razsežnosti bili pomembni ali pa so se uveljavljali celo mimo avstrijske politične misli, npr. P. R. Vitezović, Juraj Križanić, I. Gundulić.

Vse bolj razširjena publicistika tako po problematiki kot po obravnavanju je prispevala k večji nacionalnoidejni odprtosti do drugih jugoslovanskih kultur, hkrati pa je kazala na povečano notranjo diferenciacijo. V takih značilnostih in razvojnih protislovjih se je oblikoval in izražal nacionalnoidejni koncept Matice Slovenske, uveljavljal pa se je mimo publicistike seveda tudi drugače, do drugih jugoslovanskih kultur predvsem še z društveno dejavnostjo.

Glede društvene dejavnosti je MS prvotno bila povezana le z Matico dalmatinsko v Zadru, z Matico Srpsko v Novem Sadu in Matico Ilirsko v Zagrebu. Že leta 1886 pa se je Matica Slovenska zaradi izmenjave publikacij samo v Zagrebu povezovala kar s šestimi institucijami in društvi. Leta 1890 začne Letopis Matice Slovenske prinašati v rubriki Srbska knjižnica sezname knjig, ki so izšle v Vojvodini in Srbiji. Prvič je objavljeno kar 51 naslovov, med njimi je precej znanstvenih del. Poslej je v Letopisu redna rubrika in z njo je društvo obveščalo slovenske strokovne in druge bralce o novih knjigah v Vojvodini ali Srbiji, slednji seveda precej nepopolno.

Pomembno novino uvede Fran Ilešič, ko leta 1906 osnuje Hrvatsko knjižnico. V razmeroma visoki nakladi, npr. 4000 izvodov za Njegošev Gorski vijenac v Peruškovi slovenski prepesnitvi (v zbirki Prevodi iz svetovne književnosti) ali 4800 izvodov za Natorjevo novelo Veli Joža leta 1908, izhajajo pomembni literarni sodobniki, posamezna slovenska dela pa pri Matici Hrvatski v enaki zbirki in prav tako v visoki nakladi — 10.000 izvodov. Tedaj izide tudi Ilešičeva zbirka hrvaških in srbskih ljudskih pesmi, potlej pa še slovnica hrvaškega jezika in slovar.

¹³ Prim. LMS za leto 1885—1888, 1890, 1892, 1894, 1896.

¹⁴ Josip Mal: Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih. Ljubljana 1924.

¹⁵ Vojislav Moć: Umetnost Južnih Slovanov. Izd. in založ. SM. Prev. France Vodnik. Ljubljana 1965.

Ilešičevo prizadevanje je bilo z nacionalnopolitičnega vidika novoilirsko obarvano in pri Slovencih ni imelo pomembnejšega miselnega ne čustvenega zaledja. Toda s Hrvaško knjižnico je dosegel zagotovo zelo pomemben uspeh tako zaradi povezave z bratsko Matico Hrvatsko kakor še predvsem s pridobivanjem slovenskih bralcev za knjigo iz hrvaške, srbske in črnogorske književnosti ter hrvaških za slovensko. Širše tedanje jugoslovansko povezovanje ob močno zakoreninjeni jugoslovanski politični misli med Slovenci po aneksiji Bosne in Hercegovine je doseglo značilen in svojevrsten vrh ob Vrazovi »Akademiji«, ki je na zbor pritegnila predstavnike hrvaških, vojvodinskih in srbskih kulturnih področij. To je bilo decembra 1910 in Matica Slovenska je tedaj skupaj z Matico Hrvatsko, Matico Srpsko in Srpsko književno zadrugo izdala poseben zbornik referatov pod naslovom Smotra jugoslovanskih kulturnih društev; priobčila je prispevke Hrvatov Milana Krešića, Josipa Škavića, Ferda Rožića, Emila Laszowskega, Stjepana Širola, Branimira Livadića in Alberta Bazala ter Srbov Milana A. Jovanovića od Matice Srpske in Jovana Škerlića od Srpske književne zadruge.¹⁶

Vsebinsko, idejno izjemno zanimiv ter po metodološki strani studiozno izrazito moderen, oprt na zgodovinsko, populacijsko narodnostno in statistično razčlenbo je v okviru medsebojnega spoznavanja narodov in kultur na tleh današnje Jugoslavije prispevek Nika Zupanića pod naslovom *Macedonija*, objavljen leta 1904.¹⁷ Ker bi razčlenba tega prispevka, ki ni mogoča brez upoštevanja Zupanićevega esaja, pod istim naslovom objavljenega v Ljubljanskem zvonu 1903, in brez obravnave tedanje Zupanićeve politične vloge in nazora, bila preobsežna za naš tukajšnji namen in vidik, naj se omejim na poanto njegovega pisanja o Makedoniji, ki je izrecno zapisana v Ljubljanskem zvonu: »Ali ne vemo, da gre pri balkanskem vprašanju za obstoj vseh Jugoslovancev? Če ne pride Macedonija v jugoslovanske roke, smo izgubljeni i mi Slovenci.«¹⁸

Tudi v publikacijah Matice Slovenske se je torej vse močneje ukoreninjala slovenska politična misel jugoslovanske smeri, a prizadevanja v tej smeri je prekinil začetek svetovne vojne. Kmalu je tudi Matica Slovenska morala prenehati delovati, in sicer prav zaradi posledic, ki jih je povzročila izrazita jugoslovanska politična misel v romanu Gospodin Franjo pisatelja in avstrijskega častnika Frana Maslja Podlimbarskega, ki ga je Matica izdala leta 1913.¹⁹ Nedvomno je v narodnoidejnem in političnoidejnem pogledu ta roman od vsega, kar je Matica Slovenska kdaj objavila, najbolj izrazit, najbolj protiaustrijsko, jugoslovansko usmerjen in nedvomno tudi z najširšim vplivom, saj so ga brali celo rodovi slovenskih bralcev od njegovega izida in ponatisa pa do nedavne preteklosti.

Uresničitev politične ideje, ki jo zajema roman Gospodin Franjo, pa v dejavnosti Matice Slovenske po letu 1918, ko je redno nadaljevala delo, kot da ni doživljala več prave potrebe in identifikacije z njo v društvenem literarnem programu. Prav malo je po letu 1918 izšlo pri Matici Slovenski iz območja drugih naših kultur in literatur. Leta 1924 je izšla Zgodovina umetnosti pri Slovenih, Hrvatih in Srbih Josipa Mala v drugi založbi. Objavljenih je bilo nekaj prispevkov zgodovinarja Milka Kosa, po drugi svetovni vojni pa je temeljnega značaja monografija Frana Zwitterja *Nacionalni problemi v habsburški monar-*

¹⁶ Smotra jugoslovanskih kulturnih društev. O priliki Vrazove »Akademije« Matice Slovenske decembra 1910. Izdala Matica Hrvatska v Zagrebu, Matica Slovenska v Ljubljani, Matica Srpska v Novem Sadu in Srpska književna zadruga v Beogradu. Natis. Dragotin Hribar, Ljubljana.

¹⁷ Niko Zupanić: *Macedonija*. Etnografska skica. Zbornik Matice Slovenske 1904, str. 71–101.

¹⁸ Niko Zupanić: *Macedonija*. Ljubljanski zvon 1903, str. 243–244. Prim. tudi: Janez Rotar. *Socialna in politična misel Podlimbarskega*. SM Ljubljana 1969, str. 149–152; 284.

¹⁹ Janez Rotar: *Razpust in obnova Slovenske matice med prvo svetovno vojno*. Slavistična revija. Ljubljana, 1969, št. 2, str. 293–308.

hiji, s sodelovanjem Jaroslava Šidaka in Vasa Bogdanova, leta 1962, 1965 pa Umetnost Južnih Slovanov Vojeslava Moleta. Leta 1954 je Matica Slovenska začela izdajati Glasnik Slovenske Matice in v njem priobčevala zapiske in članke tudi o kulturnem življenju pri drugih naših narodih, vendar je list že s prvim letnikom nehal izhajati.

Več razlag in več možnosti pojasnjevanja je, zakaj je usmerjenost v delovanju Matice Slovenske po letu 1918 vse bolj omejena v ožji nacionalni prostor. Te razlage so odvisne od motivacij njihovih zagovornikov. Najbrž pa je treba upoštevati dvoje: da se je kulturna dejavnost v novi državi tako razširila in po posameznih enotah emancipirala, da bi jo le stežka bilo mogoče pokrivati; druga resnica pa je, da so se jezikovne pregrade vsaj s slovenske strani vse bolj zmanjševale, kakor so izginjale politične meje. Hkrati so se tudi pojavljale druge institucije in organizacije, ki so opravljale kulturno posredniško vlogo med narodi in kulturami v Jugoslaviji. Zato ne more biti naključje, ampak je izraz ene in druge okoliščine, ko na primer v Letopisu Matice Srpske, ki je zvesto zrcalo dejavnosti bratskega srbskega društva, do leta 1918 pravzaprav ni prispevkov o Slovencih in slovenski kulturi, medtem ko se z jugoslovansko državo začnajo pojavljati in do danes ne ponehujejo.²⁰

THE ORIENTATION OF THE SLOVENE LITERARY SOCIETY TO THE OTHER YUGOSLAV NATIONAL CULTURES

Summary

The Slovene Literary Society which was established in 1864 is the main Slovene literary organization. It has already in the second decade of activity started to direct its professional, first of all the natural-scientific and historical researches, also to the other Yugoslav national cultures. These were the Croatian, the Montenegrin and the Serbian cultures. Besides the contacts of organization meaning between certain societies and the exchanges of publication were also developed closer contacts because the then researching based on excellent knowing of scientific articles. And writers respected results of that. The circulation of knowledge and investigations was spontaneous because of marked reciprocal dispositions, suggestions, similar historical and political situation, the Slav orientation etc. The reciprocal creation of natural-scientific terminology and the researching of the history of art were the most specific. The writers of researches liked to write about the whole Yugo-Slav area just because of consolidation of the nation. The independent publications and articles in the Anthology of the Slovene Literary Society and in the Chronicle of the Slovene Literary Society through decades show us that interest of the Slovene writers for the other Yugo-Slav areas was increasing.

At the beginning of the twentieth century started direct co-operating between national Literary Societies. The collaboration between the Slovene Literary Society and the Croat Literary Society based on collective publishing efforts and collective editions. This was a merit of the then president of the Slovene Literary Society Fran Ilešič.

Between 1920 and 1940 the activity of the Literary Societies was orientated to their own national culture questions and questions of the history of art and literature. Because of that there wasn't any orientation to the other Yugo-Slav nations. The same situation was after the Second World War. Now some new models of co-operation are trying to change the old ones.

* Prim.: Marko Maletič: Sadržaj Letopisa Matice Srpske 1825—1950. I. Matica Srpska, Novi Sad, 1958.

NARODOPISNA PREKMURIANA BÁLINTA BELLOSICSA

Štefan Barbarič*

UDK 016:39(497.12-188):92 Bellosics B.

BARBARIČ Štefan: Narodopisna prekmuriana Bálinta Bellosicsa. (Die publizistische Beiträge Bálint Bellosics's zur Ethnographie des Prekmurje.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13 (1977)1-2, str. 208—213.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Bellosics Bálint je v 90. letih objavil v madžarski publicistiki vrsto ljudskih pesmi in narodopisnih informativnih sestavkov, ki se tičejo življenja in zgodovine prekmurških Slovencev. Avtor objavlja pregleden spisek teh prispevkov in daje kratko oceno Bellosicsove tovrstne prizadevnosti.

UDC 016:39(497.12-188):92 Bellosics B.

BARBARIČ Štefan: The Ethnographic Prekmuriana of Bálint Bellosics. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 208—213.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

In the ninetieth Bellosics Bálint published a series of folksongs and ethnographically informative articles in the Hungarian publications. They are concerned with the life and history of the Slovenes in Prekmurje. The author publishes a clear list of those articles and gives a short review of Bellosics's zeal in that matter.

Ime *Bellosics* (tudi *-ts*) *Bálint* (Lendava 1867 — Baja 1916) je v našem narodopisju znano predvsem iz bibliografske navedbe njegovih sedmih narodopisno informativnih spisov (objav), in sicer v zborniku Slovenska krajina, ki ga je uredil in izdal Vilko Novak (1935, gl. bibliografija str. 116, 127). Iz teh navedb je razvidno, da je Bellosics objavil v začetku 90. let zapise prekmurških ljudskih pesmi (deloma v nemščini), poleg tega še nekaj sestavkov o Prekmurcih, celo v reprezentančni ediciji o avstrijsko-madžarski monarhiji v sliki in besedi (1896).

Naslednje bibliografsko oporišče je bilo treba iskati seveda pri Madžarih in tu je pri roki Gullyásev nedokončani leksikon (nadaljevanje znanega Szinyeia pod istim naslovom *Magyar irók élete és munkái* / Življenje in delo madžarskih pisateljev, gl. II/1940, str. 970). Podatki, ki jih je zbral Gullyás Pál, dajejo precej splošno informacijo o Bellosicsovem življenju in njegovi publicistiki ter omogočajo iskanje v več smeri, so pa, kar se prekmurijan tiče, skrajno nepopolni (manjkajo npr. tri navedbe, znane iz Novakove bibliografije: *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, Ethnographia 1890 in Alsólendvai Híradó* iz istega leta). Preseneča, da je v splošnem vestni Gullyás prezrl, kar je lahko bral

* Dr. Štefan Barbarič, profesor, Ljubljana

v spominskem članku v narodopisnem glasilu *Ethnographia* 1916 (letnik naveden med njegovo literaturo), namreč, da so Bellosicsevi spisi (v enciklopediji o monarhiji in drugod) »vse doslej skorajda edini spisi o Prekmurcih«. Treba pa je priznati, da so Gullyásevi podatki o listih, v katerih je Bellosics sodeloval, pomemben kašipot.

Spričo slabe preglednosti Bellosicsevih prekmurian se mi je ob prvem srečanju s to temo nujno postavila naloga: iz znanih bibliografskih podatkov iskati dalje, preveriti in evidentirati bibliografsko gradivo ob prvih virih in tako inventarizirati njegove prekmurske obravnave (zapise) za nadaljnjo znanstveno rabo.

SPISEK BELLOSICSEVIH PREKMURIAN

- 1887, *ETHNOLOGISCHE MITTEILUNGEN AUS UNGARN* / Nr. 1
 str. 85 (v rubriki: *Heimische Völkerstimmen*)
Pesem od tri žensk (*Lied von den drei Frauen*)
 »Oh poslušajte krstjani / Kaj se strašnega godi /
 Da tri ženske v lepom stani / Mogle so se vtopiti ...
 Z nemškim prevodom in komentarjem: v l. 1882 ali 1883 so utonile tri prekmurske žene v Muri pri Razkrižju (omenjen tudi medmurski kraj Gibina). B. je pesem slišal od domačina Matije Magdiča.
 Opomba: o tej objavi je poročal tudi *SN* 17. X. 1887!
- 1888, *ibidem* / Nr. 2
 str. 199 (nadaljevanje: *Heimische Völkerstimmen*), nemški prevod, brez naslova: »*Rasti, rasti rožica ...*«
 Fabulativna osnova ni dovolj razvidna, neke besede in oblike so malo dvomljive, pesem izraža občutke dekleta, ki postane nezakonska mati, v zadnji kitici govori otroku, ki ga doji.
- 1889, *ibidem* / I. Jahrgang, Nr. 3
 str. 361, 4 ljudske pesmi z nemškim prevodom
 1. Čeprav sta obe z naslednjo (ad 2) označeni za posebni pesmi, druga po zgodnji strani očitno dopolnjuje prvo, različni sta po kiticnem ustroju, ljubezenska tema:
 »*Kukovica kukovala vu zelenem bukovji*« / 4-vrstična
 2. *On* (:kosec iz prejšnje »viže«) *jo* (:Ančko) *prime za belo roko ...*
 3. razmišljujoča z moralističnim koncem
 »*Vöra bije, vahtar kriči / Stante gori vsi lüdje*«
 (Smrt je prišla po človeka, ki se izgovarja, da nima še dovolj blaga)
 4. *Sinek Martinek*, 7-kitični dvospev med materjo in sinekom Martinekom z vprašanjem in odgovorom; prim. 2. kitica:
 »*Sinek Martinek / Pa ka si delao tam? /*
O lüba moja mati / Kobile paso sam.«
 (Videl je tri bele deklice, ki so spletale Mariji venec, njemu pa so vzele srce.)
 B. zabeležil v Beltincih.
 Pesem je uvrščena v Slovenske ljudske pesmi I, SM 1970 (4. varianta 23. skupine Tri žene iztrgajo mladeniču srce).
- 1890, *ALSÓLENDVAI HIRADÓ* (Lendava), št. 6, *Egy vend népballadáról*
 (O prekmurski ljudski pesmi),
 tim. pesem o Fekonji, gl. dalje *Ethnographia* 1890.
 Podaja tehtno kompozicijsko analizo znane ljudske pesmi (prim. Pavlova fonetika cankovskega narečja, 1909, str. 143; tudi Dravec, 1949). Sodi, da

so balado Prekmurci najbrž prevzeli od štajerskih »sorodnikov«, pa so si jo prirojili in jo udomačili (»ples čardaš«). Kulturnozgodovinsko je dragocena opomba, da Prekmurci s »sorodniki, ki živijo v sosedni Štajerski, na Kranjskem itd. tvorijo v narodopisnem pogledu enoto«.

Opremil z madžarskim prevodom, njegov vir: Vöröš Janoš, učitelj v Belvincih

- 1890, ETHNOGRAPHIA, I, str. 54, *Zalamegyei vend ballada* (Prekmurska ljudska pesem iz Zalske županije), z madž. prevodom.
 »Knam je prišo en mladenec / Po imeni Fekonya, /
 On je našo mater proso: / Vaša či de zmenom šla! /
 (Tragična zgodba o ljubosumnem fantu in dekletu, ki je šla z drugim plesat, tega razganja jeza, čeprav mu ona zatrjuje, da je oni njen sosed, pelje jo pred oltar, kjer mu mora ona na to priseči, kljub temu jo sredi gozda umori — »odrezao nyoj glavo«.
- 1891, ETHNOGRAPHIA, II, str. 257; *Vend népdalok* (3 prekmurske ljudske pesmi z madž. prevodom)
 1. »Stara žena, mladi mož« / Tou je eden čuden touž«
 (Tožba žene, ki je v drugo vzela mladega moža, ta jo zdaj z otroki vred preganja iz njene hiše)
 2. »Sunce že celo, celo za goro gre / Pa lubi gde si ti, kaj te tak dolgo nej (ljubezenska: dekle čaka fanta)
 3. »Na poli rože rasejo ... «
 (Micika je prišla od maše in se pogledala v ogledalo, ni več rdeča, temveč blede, ker je dobila otroka), iz okolice Beltinec.
 Op. Drugi spisi (zapisi) iz leta 1891 v dodatnem delu spiska B.-eve publicistike
- 1892, ETHNOGRAPHIA, III, str. 83, *Vend népdalok* (3 prekmurske ljudske pesmi z madž. prevodom)
 1. »Zbogom stani Zagrab varaš, kuk«
 vojaška; v Zagrebu so prekmurski fantje služili vojaščino
 2. Ti horvat / kaj bi rad / vu magyarskoj zemli«
 brambovska z motivom iz madžarsko-hrvatskih bojev l. 1848/49, zapis iz Bogojine
 3. »Po logi mi lejče / edna žuta žunica«
 Ena izmed najbolj znanih, razigranih ljudskih pesmi (tudi Pavel, fonetika cankovskega narečja, 1909, str. 148; Dravec).
 Sklepna opomba k objavi narodopisnega gradiva: vsega 12 (13) ljudskih pesmi, objavljenih v slovenskem črkopisu, zapisi so v glavnem avtentični.
- 1892, TURISTÁK LAPJA, IV, str. 199—213, *Alsó-lendva és vidéke* (Lendava in okolica)
 3 B.-eve risbe: 1. Lendava od zahoda in od severozahoda (celostranska), 2. od jugovzhoda (celostranska, po fotografiji), 3. skupinska kompozicija, Madžari — Prekmurci: dva možaka, Madžar z brki, dve kmečki hiši »v ključu«, topografska orientacija
 Spis je zgodovinski in kulturnogeografski oris in razodeva B.-evo predmetno razgledanost. Etimologijo imena Lendava / Lendava je vezal na »lipo«: »Slovensko ljudstvo je prispelo sem in se tu naselilo skupaj z Avari, zasadilo je sveto drevo, lipo.« Vedel je za Pribino, ki je v Lendavi zgradil cerkev, navedel razlago o nastanku Bánffyjevega studenca (ob bivanju Matije Korvina v Lendavi) in je našel za Slovence obilo pohvalnih besed (ki da so bolj delavni kot okoliški Madžari, ti imajo boljšo zemljo)

in povedal, da narodna noša izgineva (tudi po tej »se slovenski prebivalci tridesetih in še nekaj vasi ločijo od sosednjih madžarskih«).

- 1896, UJ IDÓK, II (znani ilustrirani leposlovni in družinski list), *Egy érdekes népfaj* (a vendekröl) (Zanimivo ljudstvo, o Prekmurcih), str. 155 sl.

Z avtorjevimi lastnimi ilustracijami: Pred snubitvijo, Vaški predstojnik, Po snubitvi, Prekmurska hiša v razstavni vasi. »Naši Prekmurci (vendjeink) so sorodniki Slovencev iz avstrijskih kronovin in pravzaprav tvorijo polotok velikega slovenstva (nagy szlovénségnek), segajoč na madžarsko ozemlje.« Omenja njihovo vernost, predanost duhovščini, tudi vraževernost. »Njihov jezik pripada k jugovzhodnemu slovenskemu narečju (gl. še prispevek iz l. 1897). Z jezikom štajerskih Slovencev se najbolj ujema jezik zahodnih prebivalcev, na vzhodu in jugovzhodu je zaznaven vpliv sosedstva z madžarstvom.« Omenja prekmurske pisatelje Barlo (njegovo rokopisno slovnico, Küzmičev ne pozna), Košiča in Kardosa (pozna njegove prevode Petőfija, Vörösmartyja). V narodopisnem delu se sklicuje na Csaplovicsa, na široko prikazuje svatbene običaje, vštevši pozvačina.

- 1897, TURISTÁK LAPJA IX, *Vas és Zala varmegyék déli síkja* (Južna ravan Železne in Zalske županije), str. 89—113

Po Csaplovicsu (Košiču) najobsežnejši in najpomembnejši domoznanski oris Prekmurcev v madžarščini. Na koncu spisa bibliografija.

Z devetimi lastnimi risbami: Radgona, gledana z gradu, Szapáryjev grad v Murski Soboti, Cerkev v Martjancih, Na izviru slatine v Petanjcih, Starejša prekmurska noša, Stari prekmurski kmet, Prekmurska deklica, »Kupinar«, Polanski kruhar, Prodajalka semenja.

»Prekmursko ljudstvo šteje k veji južnoslovenskega ljudstva, k Slovencem, katerih glavno jedro je Kranjska... Slovenski jezik se deli na dve narečji: na severozahodno in jugovzhodno. K zadnji, tj. jugovzhodni skupini štejejo ogrskoslovenski, ki ga govore v nekdanji Panoniji, štajerski in kajkavski (: »slovenski jezik na Hrvatskem«).« Očitno se je v zadnji oznaki oprl na Šumanov prispevek v enciklopediji o monarhiji.

Sestavek priča o B.-evi temeljiti zgodovinski razgledanosti: znani so mu npr. Pavel Diakon, Pribina s Kocljem, ciril-metodijska misija, Kultsárjeve knjige, ki so bile v času protestantizma tiskane v Lendavi, pozna Aquilove freske, tudi Csaplovicsev etnografski spis (pripisuje pa njegov izvor Bitnitzu, ne Košiču, kakor vemo danes). V duhu proslavljanja milenija (tisočletnice) govori — sklicevaje se na Muraszombat és vidéke 1893 — o »škodljivem vplivu« Mohorjevih knjig, ki jih očitno sam ne pozna (saj navaja kot različna nemški in slovenski naslov celovške Družbe). Omenja tudi znanstveno jezikovno polemiko med Györgyem Volfom in Oszkárjem Asbóthom.

DODATNO BIBLIOGRAFSKO GRADIVO

1. VASÁRNAPI UJSÁG 1891/20. št. *Az alsólendvai vásár* (Dolnjelendavski sejem), literarno ubrani spis, ki daje prvovrstno žanrsko sliko ljudi s sejma: označuje madžarske in slovenske okoličane, tudi cigane, berače, celo pristni pozvačin se najde v vsem tem pisanem sejmiščnem živžavu; cela vrsta lastnih ilustracij.

2. ETHNOGRAPHIA 1890, str. 271, *Zalamegyei községek gunynevei* (Zbadljivi pridevki vasi v Zalski županiji); za nekatere vasi iz lendavskega okoliša.
3. ibidem, str. 320, *Hol van Attila sirja* (Kje je Atilov grob), nekje nedaleč od Kapele, navaja iz Krempla.
4. ibidem, str. 320, *Mátyás király emléke a szlovén nepmondában* (Spomin na kralja Matjaža v slovenski ljudski pripovedki). Navaja iz Baumbachovega Zlatoroga verz, ki se nanaša na kralja Matjaža in pripombo k temu verzu; poroča o Scheiniggovem poročilu o slovenskem ljudskem izročilu v enciklopediji o monarhiji; citat iz Krempla.
5. MAGYAR HIRLAP, 1892/147. št. (opozicijski list) *Goricsánecz* (Goričanec), rahlo socialno ubrana polliterarna (zdomska) impresija, vpleta kritiki ljudske pesmi o Fekonji.
6. ETHNOGRAPHIA 1897, str. 88 sl. *A hetési faház* (Lesena hiša v Hétesu) govori tudi o prekmurški hiši; 1 slika, 2 fotografiji.

SPLOŠNA OZNAKA BELLOSICSEVIH PREKMURIAN. Bellosics je temeljit zbiratelj in resen znanstveni publicist. Stvari se loteva z željo po kritičnosti in po kolikor mogoče izčrpnem obvladovanju predmetne snovi. Ne le po številu, enako po ravni informacije je Bellosics konec stoletja najpomembnejši madžarski poročevalec o Prekmurju, celo popularizator. (L. 1892 je odšel v Bajo, tako se je od srede 90. let njegovo narodopisno zanimanje vse bolj prenašalo na novi okoliš, kjer je zbiral tudi gradivo o tamkajšnjem južnoslovanskem prebivalstvu.) Škoda, da ni zbral svojih narodopisnih zapažanj in dognanj o Prekmurcih v knjigo, po tehtnosti bi nedvomno preseгла okvire takratnega regionalnega domoznanstva (Gönczi, A zalamegyei vendek, iz konca 80. let, obj. v knjigi 1914). Nekateri podatki govorijo, da je poleg prekmurščine obvladal tudi slovenščino (zapisi pesemskih tekstov v slovenskem črkopisu).

Bodi omenjeno še to, da je Bellosics objavljaj v lokalnem časopisju leposlovno prozo (poleg navedenega primera o lendavskem sejmu 1891 pogosto v madžarsko-hrvatskem časniku Muraköz-Medjimurje) in domnevno tudi pesmi (seveda v madžarščini). Objavljeni prispevki govorijo o obetajoči literarni naddarjenosti mladega pisca.

Opomba. Prikazano raziskovalno delo je bilo opravljeno konec l. 1975 v časopisnem oddelku državne Széchényjevc biblioteki v Narodnem muzeju v Budimpešti v organizaciji Arhiva Slovenije v Ljubljani (stroške je krila Raziskovalna skupnost Slovenije v sklopu naloge Evidentiranje in kopiranje virov in literature za slovensko zgodovino, posebej zgodovino Prekmurja).

DIE PUBLIZISTISCHEN BEITRÄGE BÁLINT BELLOSICS'S ZUR ETHNOGRAPHIE DES PREKMURJE

Zusammenfassung

Der ungarische Publizist Bálint Bellosics (geboren in Lendava 1867—1916) hat in 90-er Jahre in verschiedenen Zeitschriften (und in der Enzyklopedie Die öst.-ung. Monarchie in Wort u. Bild) einige wertvolle Artikel über die damaligen ungarländischen Slowenen veröffentlicht. Er sammelte zuerst die Volkslieder und popularisierte sie (12—13 originellen Stücke). Danach widmete er sich der Beschreibung (den Illustrationen) der Merkwürdigkeiten des unbekannten kleinen Volkes, das am Rande der Ungarn durch Jahrhunderte besondere Lebensgewohnheiten entwickelt

hat. Nachdem er bald nach Baja (an der südlichen Donau) übersiedelt ist, wurde damit leider seine ethnographisch-informatorische Tätigkeit aus dem Bereiche des Prekmurje **beendet**.

Bellosics ist ein ernster Publizist, der seine Themen eifrig und in lehrreicher Weise bearbeitet hat. Er war und blieb für eine gewisse Zeit der beste ungarische Informator, der sich mit dem Leben und mit der Geschichte der ungarländischen Slowenen beschäftigte. Es war eine grosse Schade, dass er seine Kenntnisse und Beobachtungen nicht in einem Buche publiziert hat.

PRAZNOVANJE PRVEGA MAJA NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM 1890—1914

Franc Rozman*

UDK 331.815(091)(497.12-18;-11)»1890/1914«

ROZMAN Franc: Praznovanje prvega maja na slovenskem Štajerskem 1890—1914. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 214—233.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Avtor na podlagi arhivskih in časopisnih poročil daje sliko praznovanj 1. maja na slovenskem Štajerskem v času od prvega praznovanja 1. maja 1890 do leta 1914. Na podlagi poročil okrajnih glavarjev državnemu namestništvu v Gradcu je mogoče slediti število zaposlenih v precejšnjem delu industrijskih obratov na Štajerskem in številu delavstva, ki se je udeležilo prvomajskih proslav. Časopisna poročila te podatke dopolnjujejo s politično in socialno problematiko, ki je bila obravnavana na teh praznovanjih.

UDC 331.815(091)(497.12-18;-11)»1890/1914«

ROZMAN Franc: Celebration of May Day in Slovene Styria in 1890—1914. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 214—233.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

The author describes the celebrations of May Day in Slovene Styria, from the first one in 1890 up to the one in 1914, basing his work on the reports in the archives and in the newspapers. On the bases of the reports made by the chief officers of administrative districts to the state representation in Graz it is possible to follow the number of employees in most of the industrial plants in Styria, as well as the number of workers, that participated to the May Day celebrations. The newspaper reports complete this data with the political and social issues dealt with at the celebrations.

Potem ko je bil sklep ustanovnega kongresa druge internacionale v Parizu 1889, da se z naslednjim letom praznuje prvi maj kot delavski praznik, je tudi avstrijska socialnodemokratska stranka začela agitirati proslavljanje prvega maja in že leta 1890 je tudi pri nas prišlo do prvih praznovanj, med katerimi so bila tudi na slovenskem Štajerskem. Nemško nacionalno glasilo Deutsche Wacht je na dan prvega maja 1890 posvetilo uvodnik prav delavskemu prazniku in zelo jasno povedalo, kaj misli o programu socialne demokracije. Najprej je Deutsche Wacht opozorila, »da se tudi na spodnjem Štajerskem delavstvo pripravlja na prvi maj, tisto delavstvo, ki je produkt nemškega truda in nemške inteligence. Bati se je, da bodo demonstracije, toda le v revirjih, kjer je mnogo tujih delavcev, saj domači so mirni«. Uvodničar je mnenja, da je zahteva delavstva po osemurnem delavniku le zunanja oblika, sicer pa da socialni demokrati hočejo paradirati s svojimi bataljoni in opozoriti družbo, da vsa gospodarska stavba sloni na njihovih ramah. Vendar pa pozabljajo,

* Dr. Franc Rozman, znanstveni sodelavec, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana

pravi Deutsche Wacht, da niti kapital niti delo ne moreta obstajati vsak za sebe in sta drug drugemu potrebna. »Vprašanje je, ali bodo delavci svoj prosti čas porabili za izobraževanje in ne za kaj drugega, pa tudi če bo delavnik dolg le osem ur, bodo podjetniki morali zaposliti več delavcev. Zato pa se bodo dvignile cene. Delavci naj se torej zavedo, da je njihovo praznovanje le grožnja, ki pa jo družba z različnimi sredstvi lahko odvrne in delavci naj svoje zahteve uveljavljajo na druge načine.«¹ Delavci so v Celju prvega maja 1890 organizirali miren izlet v Teharje, zvečer pa so hoteli imeti v hotelu Strauss veselico, ki pa jo je oblast prepovedala.² Do izgrediv je v Celju prišlo le z zidarji v Wokaunovem in Kupljenovem gradbenem podjetju, kjer so zidarji prvega maja končali delo ob šestih namesto ob sedmih zvečer in šli k zidarjem, zaposlenim pri Žimnjaku, Čančku in Leberju ter tamkajšnje delavce skušali prepričati, naj tudi oni prenehajo delati. Ker jim to ni uspelo, so jih začeli obmetavati s kamenjem. Šest delavcev je bilo aretiranih in naslednjega dne obsojenih na dva do štiri tedne zapor. Pač pa je bilo dovoljeno praznovati v Trbovljah in Zagorju, verjetno kot posledica stavke iz prejšnjega leta. Rudarji so imeli skupno mašo, poleg tega so jim s prvim majem nekoliko dvignili mezde.³ Tudi v mariborskih železniških delavnicah je bilo praznovanje dovoljeno. Zaprli pa so nekaj delavcev v Zidanem mostu.⁴ Deutsche Wacht je priobčila zgodnico, ki naj bi pokazala cesarjevo dobrotljivost in židovsko izkoriščevalstvo, pač z antisemitsko tendenco, da so Židje glavni sovražniki delavstva. Po tem poročilu naj bi cesar rekel Rotschildu, da delavcev ne sme izkoriščati. Ta mu je odvrnil, da je to njegova stvar, ker ima denar. Nato ga je cesar zavrnil, da ima pa on oblast in da ne pusti izkoriščati delavcev.⁵ Podoben članek kot v glasilu celjskih nemških nacionalcev o posledicah skrajšanja delovnega časa in o splošni podražitvi, ki naj bi temu sledila, je priobčila tudi Südsteirische Post.⁶

Naslednjega leta je bilo prepovedano prvomajsko zborovanje delavcev v Pekrah, z motivacijo, da je to delovni dan.⁷ V delavnicah južne železnice v Mariboru pa so odpustili okrog 400 delavcev, ker so praznovali prvi maj.⁸ V Trbovljah so nameravali delavci imeti prvomajski shod že 26. aprila 1891, vendar je bil prepovedan.⁹ Vendar pa so v revirjih prvega maja 1891 vendarle praznovali. Trboveljski rudarji so organizirali izlet na Sveto goro, iz Ojstrega in Hrastnika pa so z godbo šli v Dol, kjer so imeli mašo.¹⁰ Ob tem praznovanju prvega maja in ob na zborovanjih izrečenih zahtevah po splošni volilni pravici je Deutsche Wacht prinesla strupen uvodnik, ki je bil uperjen ne le proti socialni demokraciji, ampak predvsem proti slovenskim delavcem. Uvodničar je zapisal, da je pač nemogoče, da bi se zahteva po splošni volilni pravici pojavila v glavah slovenskih rudarjev v Zagorju, katerim je ta pojem v bistvu samo parola brez vsebine, ampak je to plod agitatorjev od zunaj, ki pa so Nemci, kajti splošna volilna pravica ustreza le nemškemu značaju in demokratski potezi, ki je v nemškem značaju.¹¹ V slovenskih razmerah je v začetku morala ideja, naj bi delavcem dali dela prost dan za nekakšen delavski praznik, ki ni bil sankcioniran niti od cerkvene niti od politične oblasti, vzbuditi pravi šok. Zelo ilustrativna je v tem smislu anketa, ki jo je celjska politična oblast iz-

¹ Deutsche Wacht, št. 35, 1. 5. 1890.

² Prav tam.

³ Dušan Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije, Ljubljana 1964, str. 185 ss; Deutsche Wacht, št. 56, 4. 5. 1890.

⁴ Deutsche Wacht, št. 36, 4. 5. 1890.

⁵ Prav tam.

⁶ Südsteirische Post, št. 35, 30. 4. 1890.

⁷ Arbeiterwille, št. 10, 20. 5. 1891.

⁸ Prav tam.

⁹ Arbeiterwille, št. 9, 6. 5. 1891.

¹⁰ Deutsche Wacht, 3. 5. 1891. Kermavner, n. d., str. 307.

¹¹ Deutsche Wacht, št. 37, 7. 5. 1891.

vedla med tamkajšnjimi obrtniki 26. aprila 1891. Med tridesetimi lastniki obrtnih delavnic se je samo eden, Christian Wolf, izrekel za to, da bi dal delavcem prosto, vseh ostalih 29 pa je na anketni list odločno pripisalo svoj »nein«. Tiskar Dragotin Hribar pa je v dopisu občine Celje napisal, da v nobenem primeru ni pripravljen dati prostega dne niti ga delavci zato niso prosili, ker so povečini poročeni, mirni in skrbni ljudje.¹²

Leta 1892 v Trbovljah in Hrastniku ni bilo praznovanja prvega maja, del rudarjev pa je moral delati, čeprav je bil prvi maj na nedeljo. Delavstvo se je zbiralo le v manjših skupinah in se pogovarjalo o svojih zahtevah.¹³ Do leta 1895 ni podatkov o prvomajskih praznovanjih niti v arhivih niti v časopisju ali pa so samo sila skope beležke. Tako je mariborska občina 2. 5. 1894 sporočila, da je prvi maj minil v miru in da je večje število delavcev dobilo od svojih delodajalcev prost dan, ni pa navedeno, kje so delavci dobili prosto.¹⁴

V letu 1895 je bilo nekaj več praznovanj prvega maja. Po poročilu glasila celjskih nemških nacionalcev je prvi maj v Celju minil zelo mirno. »Politični intermezzo, ki so ga organizirali socialni demokrati v svoji sicer materialno suhi agitaciji, skoraj ni bil opazen. Posamezni delavci, ki so bili na ulicah pobudniki, so to storili bolj zaradi čudovitega vremena kot iz razredne zavesti.«¹⁵ V Westnovi tovarni emajlirane posode in štorski železarni je bil navaden delovni dan. Samo večje število zidarjev je praznovalo prvi maj s tem, da so svojevoljno skrajšali delovni dan za eno uro. Naslednjega dne pa so bili vsi odpuščeni. Popoldne je bil v Celju na vrtu gostilne Na zeleni trati shod z dnevnim redom: zahteve delavcev. Shod je bil slabo obiskan in izleta v Teharje, ki je bil nadaljevanje shoda, se je udeležilo le kakšnih 30 delavcev.¹⁶ Toda že v naslednji številki je isti časopis sam demantiral svoje omalovažujoče pisanje, ko je navedel uradno statistiko, po kateri je v celjskem okrožju od okrog 6000 zaposlenih delavcev praznovalo prvi maj okrog 3200.¹⁷ Od leta 1895 je državno namestništvo v Gradcu vodilo posebno anketo o praznovanju prvega maja, v katero so vpisovali podatke po okrajnih glavarstvih, o številu delavcev, zaposlenih po posameznih obratih, in koliko od njih je dobilo prosto pol dneva, ves dan z dovoljenjem delodajalcev in koliko jih brez tega dovoljenja ni prišlo na delo. Število zaposlenih je navedeno v absolutnem številu, tako da ni mogoče ugotoviti kvalifikacijske strukture, vendarle pa ti podatki dajo neko sliko o številu zaposlenih. Ni mi znano, da bi v kakšni drugi deželi na slovenskem etničnem ozemlju vodili podobno anketo ali da bi bili o tem ohranjeni podatki. Po tej anketi je bilo v okrajnem glavarstvu Celje okolica leta 1895 v sedmih industrijskih obratih zaposlenih 3570 delavcev in od teh je 3250 dobilo ves dan prosto, 20 pa jih ves dan samovoljno ni prišlo na delo. Od skupnega števila je bilo v trboveljskem rudniku zaposlenih 2534, prosto pa jih je dobilo 2412, od 420 v hrastniškem premogovniku je dobilo prosto 390, od 215 v rudniku Ojstro 200, vseh 136 delavcev tovarne cementa v Trbovljah, 117 rudarjev v Zabukovici od 125 zaposlenih in en rudar Sonnenbergove družbe v Zabukovici od 72 zaposlenih. Samovoljno pa ni prišlo na delo 8 rudarjev v Janeschevem rudniku v Zabukovici, ki je zaposloval 68 delavcev in 12 trboveljskih rudarjev.¹⁸ Na območju mariborske mestne občine med 490 delavci nihče ni dobil prosto. Pač pa so organizirali delavci v Mariboru shod na Lajtersberg, kjer se jih je zbralo

¹² Steiermarkisches Landesarchiv Graz (odslej St LAG), Stallhallerei Präsidial (odslej Stalt. Präs.) 8-16/1891.

¹³ Arbeiterwille, št. 9, 4. 5. 1892; Kermavner, n. d., str. 370.

¹⁴ St LAG, Stalt. Präs. 8-16/1894.

¹⁵ Deutsche Wacht, 5. 5. 1895.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Deutsche Wacht, 9. 5. 1895.

¹⁸ St LAG, Stalt. Präs. 8-1151/1895.

500—600.¹⁹ Razpršeni obrat železarstva Mulej iz Vitanj je v Sopoti v okrajnem glavarstvu Brežice vsem devetim zaposlenim dal prvega maja prosto.²⁰ Tudi v mariborski okolici niso nikjer dali delavcem prosto, edino delavnice južne železnice so vsem svojim 1043 zaposlenim, ker so točno prišli na delo, dale zadnji dve uri prosto.²¹

Svoj praznik v letu 1896 so v Zagorju praznovali že na nedeljo, 26. aprila, ko so priredili velik shod, na katerem je bilo 800—900 udeležencev. Sklicatelj shoda je bil Čobal, edina točka dnevnega reda pa: prvi majnik in njega pomen. O tem so govorili Petrič in Brozovič iz Ljubljane ter Čobal. Vsi so poudarjali, da se socialna demokracija krepi, čeprav se tako liberalizem kot tudi klerikalizem složno borita proti njej.²² V Celju so nameravali prirediti izlet, vendar je zaradi slabega vremena odpadel, pač pa so na prvi maj zvečer imeli dobro obiskan shod v gostilni Na zeleni trati. Najprej je zbranim govoril Arnezl iz Gradca v nemščini, nato pa Drogenik v slovenščini o pomenu prvega maja. Poudaril je, da bo delavstvo postalo s svobodo in z močjo srečno, zato pa se je treba bojevati in delati. »To je pot, po katerem mora hoditi socialnodemokratska stranka, če hoče zmagati, drugega pota ni. In zmagali bomo, kakor hitro bomo imeli politično moč v rokah. Kadar bode ljudstvo navdušeno za napredek in vse dobro, kar koristi človeštvu, ter združeno v veliko socialnodemokratsko stranko, tedaj ga ne bode mogla nobena moč na svetu ustrahovati. Ta preobrat izvršil bi se mirnim in postavnim potom, kakor hitro bi socialnodemokratska stranka množice naroda za svoje reforme pridobila. Baš to odgovarja namenu, katerega hočemo v političnem oziru doseči. Kajti brez večine naroda se ne da nič storiti, hočemo in ne smemo nič storiti. Ako bi šlo po naši volji, tedaj bi se nadaljnji napredek človeštva popolnoma mirnim in človeka vrednim potom vršil.«²³

Podatki ankete državnega namestništva so za leto 1896 bolj popolni kot za leto poprej. Iz njih izhajajo, da je bilo na vsem Štajerskem v 1124 obratih zaposlenih 58.433 delavcev, od tega je dobilo prosto 18.309 zaposlenih (1361 pol dneva in 16.948 ves dan), kar 3288 pa jih ves dan samovoljno ni delalo. Vsega skupaj prvega maja 1896 ni bilo na delovnem mestu 21.597 delavcev ali 35,25 % vseh zaposlenih. Na Spodnjem Štajerskem je v okrajnem glavarstvu Celje od 5290 zaposlenih dobilo prost dan 3259 delavcev, in sicer 2406 rudarjev v Trbovljah, 300 v Hrastniku, 230 v Ojstrem, 123 v Zabukovici in 55 v Spodnji Rečici, poleg tega pa še 71 v trboveljski cementarni in 74 v tamkajšnji opekarni.²⁴ Snet je dobilo prosto vseh devet zaposlenih v Sopoti in vseh 1071 v mariborskih železniških delavnicah, vendar pa tukaj samo popoldne.²⁵ Iz vseh poročil je razvidno, da na dan delavskega praznika ni bilo nemirov. V Mariboru so imeli prvomajski shod že 26. aprila, na njem je Karel Fleischer govoril o pomenu prvega maja, na sam prvi maj pa so se delavci zadrževali po gostilnah.²⁶

Tudi v letu 1897 so podjetniki vztrajali na stališču, da delavcem ob prvem maju ne dovolijo prostega dne. Najprej je občni zbor združenja industrijcev že sredi aprila sprejel takšen sklep in potem poslal zahtevo vladi, da tudi državna podjetja ne smejo odobriti prostega dne.²⁷ Delavci potem res niso dobili prostega delavnika, vendar se je praznovanje med delavci ponovno utrdilo in zajelo še širši krog kot preteklega leta. V Mariboru je bila osrednja proslava že

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

²² Delavec, št. 14, 9. 5. 1896.

²³ Prav tam.

²⁴ St. LAG, Stätt. Präs. 93/2-1896.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Süddeutsche Post, 14. 4. 1897.

30. aprila, ko je bil v Götzovi pivnici shod, na katerem je pred kakšnimi 1000 udeleženci govoril dr. Michael Schacherl o preteklih državnozborskih volitvah in o prvem maju. Sklicatelji shoda so bili vodilni mariborski socialni demokrati Anetzhuber, Roschanz in Lackner. Roschanz je predlagal resolucijo, naj delavski zaupniki v delavnicah južne železnice nič več ne prosijo, da bi bil prvi maj dela prost dan, ker so te prošnje tako in tako zaman, ampak naj odložijo svoje funkcije. Resolucijo so enoglasno sprejeli. Za njim so govorili še Anetzhuber, Bichl in v slovenščini Feigl. Naslednjega dne so priredili še izlet, zvečer pa je bila proslava v dvorani Križnega dvora, ki se je je udeležilo okrog 1100 ljudi. Na proslavi je igrala godba južne železnice in pel delavski zbor Frohsinn, slavnostni govor je iz »različnih vzrokov« odpadel.²⁸ Praznovali so tudi v Celju, kjer je bil prvega maja popoldne shod Pri zlatem levu, na katerem sta govorila Ropas v slovenščini in Benecke v nemščini. Čez eno uro, ob dveh popoldne, so se zborovalci v sprevedu napotili po glavnih celjskih ulicah in na čelu spreveda je bil transparent »Živel prvi maj« in »Osemurno delo«. Spreved se je ustavil v Teharjah, kjer ga je prijetno presenetila celjska mestna godba in zborujočim zaigrala pesem o delu. Zvečer je bil v Skalni kleti ples, na katerem je bilo kakšnih 300 navzočih. Večina praznujočih delavcev je bila iz obrtniških vrst, precej je bilo žensk, nadalje delavcev iz Westnove tovarne emajlirane posode, iz premogovnikov Pečovnika in Zabukovice ter nekaj kmetov iz Savinjske doline. Proslave se niso udeležili strojarji in cinkarji iz Štor, kajti mnogi med njimi si niso upali na proslavo, čeprav so imeli popoldne prosto, ker so se bali persekucij delodajalcev.²⁹

Poročila okrajnih glavarjev za leto 1897 so samo delno ohranjena in tudi zbirno poročilo državnega namestništva se ni ohranilo. Na področju mariborske mestne občine so v vseh obratih dali delavcem prosto popoldne, delali so le zidarji. Na prvomajskih proslavah se je v Mariboru zbrala skoraj polovica vseh delavcev. Osrednji proslavi sta bili na Krčevini in v Križnem dvoru.³⁰ V velenjskem premogovniku je od 163 zaposlenih dobilo 142 rudarjev ves dan prosto, štirje pa pol dneva. Vendar je bil prvi maj prost le zaradi tega, ker so zaradi slabe prodaje premoga delali samo tri dni v tednu in je prvi maj padel ravno na prost dan. V ostalih obratih so delali. Pol dneva so dobili prosto v železniških delavnicah v Studencih, in sicer vseh 1075 delavcev.³¹ Po istih poročilih se je prvomajskega shoda in izleta v Zagorje udeležilo okrog 300 rudarjev, izleta v Teharje pa okrog 300 delavcev iz Celja in okolice, kar se je političnim oblastem zdelo majhno število.³²

V Celju je bil prvega maja 1898 shod delavcev v hotelu Pri zlatem levu. V nemščini je govoril Larzinsky o zahtevah delavstva, to je o osemurnem delavniku in ukinitvi otroškega in ženskega dela ter o uvedbi starostnega in invalidskega zavarovanja. O isti temi je za njim v slovenščini govoril Marn. Zatem je bil spreved po Celju, na čelu je bil velik rdeč transparent z napisom Živel prvi maj in Naj živi osemurni delavnik. Zborovanje se je končalo z zabavo v Teharjah. Tega leta je bilo tudi praznovanje prvega maja v Slovenjem Gradcu in se ga je udeležilo okrog 60 delavcev, ki so v sprevedu z godbo na čelu korakali po mestu. Ker jim oblast ni dovolila razviti rdečo zastavo, so to storili zunaj mesta. Na shodu pa so govorili Niebauer, Pöhr in Kallay.³³

²⁸ Arbeiterwille, št. 18, 6. 5. 1897.

²⁹ Arbeiterwille, št. 19, 13. 5. 1897; Deutsche Wacht, 6. 5. 1897; Marburger Zeitung, št. 36, 6. 5. 1897; Svoboda, št. 5, 23. 5. 1897.

³⁰ St. LAG, Stätt. Präs. 8-1151/1895.

³¹ Prav tam.

³² Prav tam.

³³ Arbeiterwille, št. 18, 5. 5. 1898.

Tudi podatki o številu delavcev, ki so imeli prosto v letu 1898, so primeroma skromni. V Mariboru so delavci priredili izlet v Kamnico, ki se ga je udeležilo okrog 700 delavcev in je potekal v lepem miru.³⁴ Še prej so imeli dopoldne shod v Götzovi pivnici; prišlo je skoraj 800 udeležencev, ki jim je Florian Drössler govoril o pomenu prvega maja, o programu socialnodemokratske stranke in o vsakodnevni politiki v Avstriji. »ne da bi žalil vladne predstavnike«.³⁵ Na shodu v Ojstrem pa je zbranim rudarjem govoril Čobal.³⁶

O praznovanju prvega maja za leto 1899 je skromno poročilo priobčila samo *Deutsche Wacht*, ki je pisala, da je delavstvo Celja in okolice zelo praznično praznovalo svoj praznik. Nikjer ni prišlo do izgrediv in »celo socialnodemokratski bog vremena je omogočil, da je bil izlet v Štore lahko v krasnem vremenu«. Tudi meščanstvo je ta dan slavilo, čeprav sicer ne kot praznik razredno zavednih delavcev, ampak kot praznovanje po starem nemškem običaju. List še dodaja, da je na večernem praznovanju v gostilni Na zeleni trati »zagledal luč sveta nov socialni demokrat«.³⁷

Nekaj več podatkov o tem praznovanju je v arhivih, vendar celotna statistika tudi za to leto ni ohranjena. V ljutomerskem okrajnem glavarstvu ni bilo nikjer proslave ali shoda in nikjer delavci niso dobili prosto.³⁸ Delavci v železniških delavnicah v Studencih so kot običajno imeli prosto popoldne in so priredili izlet v Radvanje. Prosto je dobilo vseh 1127 zaposlenih. V Wagnerjevi gostilni v Pragerskem je bil prvega maja 1899 shod, ki ga je sklical Ignaz Rastelger, organiziran socialni demokrat. Kakšna je bila udeležba, v poročilu ni omenjeno.³⁹ V tovarni kos v Šent Lovrencu pri Mariboru pa pet delavcev brez dovoljenja ni prišlo na delo.⁴⁰ Tudi v brežiškem okrajnem glavarstvu ni bilo nobenega shoda, pač pa 15 delavcev iz kopitarne v Sevnici samovoljno ni prišlo na delo. Dva od teh sta bila zato odpuščena, ostalih 13 pa je bilo kaznovanih z denarno kaznijo.⁴¹ V tem letu ni bilo niti ene proslave tudi v slovenjegraškem okrajnem glavarstvu in ni nihče dobil prostega dne.⁴² Podobno mirno in brez prostega dne je prvi maj minil v Ptuj in Celju. V celjski okolici pa je od 4672 zaposlenih dobilo prosto 3313 delavcev, in sicer 70 od 120 v tovarni emajla v Spodnji Hudinji, vseh 56 v rudniku Pečovnik, v rudniku Rečica pa 63 od 66. v Zabukovici v Kolaričevem rudniku vseh 91 rudarjev, v TPD rudniku pa 113 od 118 rudarjev. Ves dan je dobilo prosto vseh 2700 rudarjev v Trbovljah in vseh 160 delavcev v tamkajšnji tovarni cementa. Brez dovoljenja delodajalca pa je ostalo doma vseh 51 rudarjev v rudniku v Štorah.⁴³

Več poročil je o praznovanju v naslednjem letu. Tako se je shoda v Zagorju, na katerem je govoril Linhart, udeležilo okrog 700 ljudi, popoldne pa je bila veselica. Prvi maj so tukaj praznovali vsi delavci, tako rudarji, steklarji in drugi. Omeniti je tudi, da so iz mnogih hiš visele zastave in marsikje tudi rdeče.⁴⁴ Podobno je bilo v Trbovljah, Hrastniku in Ojstrem. To leto so prvič praznovali tudi tovarniški delavci, prepovedan jim je bil sicer shod, ne pa veselica.⁴⁵ Praznovali so tudi v Celju z okolico razen cinkarne in štorske železarne ter v Vitanju. Velika proslava s kakšnimi 1500 udeleženci je bila v Mariboru. »Mariborsko delavstvo je zopet pokazalo, da ve, kaj je organizacija, in da ne

³⁴ St LAG, Stätt. Präs. 93/2-1239/1898.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Prav tam.

³⁷ *Deutsche Wacht*, 4. 5. 1899.

³⁸ St LAG, Stätt. Präs. 93/2-1899.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Prav tam.

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ *Rdeči prapor*, št. 14, 10. 5. 1900.

⁴⁵ Prav tam.

pozna bedarij, s katerimi jo skušajo razni nacionalni šovinisti. Radostno je bilo videti, kako z roko v roki Slovan in Nemec kličeta Živela socialna demokracija in Hoch der erste Mai.«⁴⁶

Tudi za praznovanje prvega maja 1900 so arhivski podatki precej nepopolni. Najbolj natančni so še za okrajno glavarstvo Celje, kjer je med 7018 zaposlenimi dobilo prosto 3740 delavcev, od tega samo 7 pol dneva, drugi pa ves dan. Prosto so dobili: 76 rudarjev od 80 v premogovniku Pečovnik, 80 od 86 v premogovnikih Štore, 160 od 170 v Lappovem rudniku v Zabukovici in 81 od 89 v tamkajšnjem Maškovem rudniku, vseh 140 zaposlenih v tovarni keramične posode v Kasazah, 420 od 600 hrastniških rudarjev, 155 od 245 ojstrških rudarjev, 2419 od 2886 rudarjev v Trbovljah in 162 od 166 delavcev v trboveljski tovarni cementa ter vseh 40 v tovarni kos v Hrastniku, vseh 7 zaposlenih v tovarni barv v Lubiji pri Mozirju pa je dobilo pol dneva prosto. Med rudarji so tisti, ki so morali priti na delo, vzdrževali nujna dela in stražili. Velik ljudski shod, ki so ga nameravali sklicati v Trbovljah, pa je bil zaradi epidemije tifusa odpovedan.⁴⁷ V Studencih pri Mariboru so delavci v delavnicah južne železnice imeli prosto popoldne, in to vseh 1250, organizirali pa so izlet v Radvanje, ki je trajal do 9. ure zvečer. Ves dan so imeli prosto italijanski delavci v Schunkovi opekarni v Razvanju, medtem ko sta bila dva delavca Črničkove opekarne v Kamnici aretirana, ker sta razbijala šipe na stanovanju svojega delodajalca, in sicer v protest, ker niso tamkaj zaposleni delavci dobili prosto.⁴⁸ V Spitzerjevi tovarni pohištva v Brežicah dva delavca brez dovoljenja nista prišla na delo in sta bila že naslednji dan odpuščena.⁴⁹ V Ptujju ni nihče dobil prostega dne, le nekateri pa v Celju, vendar ni navedeno v katerih obratih. Tisti, ki so imeli prosto, so odšli na izlet v Teharje.⁵⁰

Naslednjega leta, torej 1901, v Celju na sam prvi maj niso imeli nobenega shoda ali proslave, marveč so to predstavili na nedeljo, 5. maja, ko je bilo v Teharijah ljudsko slavlje z godbo.⁵¹ Pač pa je bil večji shod nad Trbovljami, ker je v revirih znatno število delavstva dohilo prosto, in sicer od 7138 zaposlenih kar 4304, deset pa jih samovoljno ni prišlo na delo. V rudniku Zreče je prosto dobilo vseh 83 zaposlenih, prav tako 35 rudarjev v Stranicah, 95 od sto rudarjev rudarske družbe Bohemia v Pečovniku, 152 od 158 v Lappovem rudniku v Zabukovici, 79 zaposlenih v Schutzovi tovarni keramike v Kasazah, vseh 108 rudarjev v rudniku TPD v Rečici pri Laškem, 476 do 720 rudarjev v Hrastniku, 167 od 252 v Ojstrem in vseh 2957 v Trbovljah, pri čemer jih je 252 dobilo pol dneva, drugi pa ves dan. Štirje rudarji v Hrastniku in šest v Ojstrem na samovoljno niso prišli na delo.⁵² Osnovna značilnost prvomajskih prostih dni je na sploh, da so največ dobili prosto rudarji v različnih rudnikih in pa železničari, vse ostale industrijske panoge pa so dajale prosto bolj slučajno. V mariborskih železniških delavnicah so 1. 1901 spet dobili prosto samo popoldne. Šli so na izlet na Lajtersberg. Shoda in izleta se je udeležilo kakšnih 400 oseb, kar se poročevalcu zdi malo. To leto se niso zbirali v sprevodu, ampak so prišli v gostilno posamično, nato pa so zaradi dežja šli v Götzovo pivnico, kjer je igrala godba železniških delavnic, pel pevski zbor Frohsinn in zbor pekovskega krožka. Poleg vseh 1196 zaposlenih v železniških delavnicah so dobili prosto še: vseh 94 v Götzovi pivovarni, vseh 22 v mestni plinarni in vseh 22 v Beranekovi tovarni

⁴⁶ Prav tam; Marburger Zeitung, št. 47, 1. 5. 1900.

⁴⁷ St LAG, Statt. Präs. 93/2-1900.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ St LAG, Statt. Präs. 8-1202/1901.

⁵² Prav tam.

pohištva.⁵³ V Brežicah in Ptujju ni bilo praznovanj niti niso delavci dobili prosto.⁵⁴ V slovenjegraškem okrajnem glavarstvu je od 1026 zaposlenih dobilo prosto samo 190 od 202 rudarjev v Lappovem rudniku v Škalah pri Velenju, pa še tam je vodstvo rudnika dalo prosto zato, ker je bil tistega dne v Velenju letni sejem, da bi s tem omogočilo delavcem nakupe.⁵⁵

Praznovanje prvega maja se je v letu 1902 še manj razmahnilo kot leto dni poprej. V mariborskih železniških delavnicah so tako kot vsako leto delali samo pol dneva, popoldne pa je bilo prosto. Prav tako je bilo v kurilnici. Nekateri obrtniški pomočniki pa so imeli prosto ves dan, kar pa ni veljalo za gradbince. Pol dneva so imeli prosto tudi vsi grafični delavci. Popoldne je bilo zborovanje, na katerem je govoril Muchitsch, in tega shoda se je kljub slabemu vremenu udeležilo mnogo ljudi. V Zagorju je delo počivalo ves dan in 600 delavcev se je že ob 9. uri zjutraj zbralo na slavnostnem shodu. Delali niso tudi v Trbovljah, Hrastniku in Ojstrem. Na slavnostnem zborovanju vseh zasavskih rudarjev so sprejeli resolucijo, ki obsoja samovoljo TPD, predvsem v njenih istrskih rudnikih.⁵⁶ Slabše je bilo v Celju in okolici, kjer so praznovali predvsem obrtniški delavci, od rudnikov pa le Pečovnik, medtem ko je bil normalni delovni dan v cinkarni, Westnovi tovarni emajlirane posode, strojarni, železarni Štore, obeh celjskih tiskarnah in parnih mlinih kot tudi v tovarni keramike v Libojah in Gotovljah. Zato je bil glavni shod šele v nedeljo, 4. maja, v Celju, na njem so govorili v nemškem in slovenskem jeziku. Glavni referat o prvem maju in njegovem pomenu je imel Karel Linhart, ki je govoril zbranim iz Celja, Žalca, Zusma, Vitanja, Liboj in Štor. V že običajni resoluciji so to pot podprli prav takrat trajajočo stavko gradbincev v Ljubljani. Popoldne je bil obhod po Celju, na čelu katerega sta šla spreved kolesarjev in godba iz Laškega. Potem ko se je spreved ustavil v Teharjah, je dopoldanski govor Linhart ponovil v slovenščini.⁵⁷

Na področju mariborske mestne občine je v tem letu dobilo prosto vseh 100 zaposlenih v Götzovi pivovarni, od 300 zaposlenih v kurilnici pa le 25, medtem ko so drugje povsod delali. V Beranekovi tovarni pohištva pa od 25 delavcev brez dovoljenja ni prišlo na delo kar 20 delavcev. Enako so storili trije delavci od 24 v Potočnikovem lesnem obratu. Podoben položaj je bil v mariborski okolici, kjer je dobilo prosto vseh 1180 zaposlenih v delavnicah južne železnice v Studencih, vendar zopet samo popoldne, sicer pa nikjer drugje. Dne 1. maja 1902 se je v dopoldanskem času zbralo na prvomajski shod v gostilni Novak v Mariboru le 30 delavcev, popoldne pa jih je samo okrog 100 odšlo na Lajtersberg, nekoliko več se jih je zbralo v gostilni Zur Brühl.⁵⁸ Nobenega sledu o kakšnem praznovanju ni bilo v okrajnem glavarstvu Ljutomer, kjer pa so bili tako samo trije manjši obrati.⁵⁹ V celjski okolici je bil prvega maja večji shod le v Loki pri Trbovljah, prosto pa so imeli rudarji v Pečovniku (65 od 70), 122 od 128 v Lappovem rudniku v Zabukovici, vseh 120 v rudniku Rečica pri Laškem, 970 od 1000 v Hrastniku in Ojstrem, 2668 od 2750 v Trbovljah in 137 od 160 delavcev v cementarni v Trbovljah. Skupno je v celjskem okrajnem glavarstvu imelo prosto 4082 delavcev od 6652 ali 68 %. Pripomniti je treba, da so v Trbovljah imeli prosto le pol dneva. V samem mestu Celju ni dobil nihče prosto, pač pa je dobilo ves dan prosto vseh 45 zaposlenih v ptujski popravljalnici železniških vagonov, vendar v Ptujju ni bilo nobenega shoda ali kako drugače

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Arbeiterwille, št. 106, 3. 5. 1902.

⁵⁷ Arbeiterwille, št. 106, 11. 5. 1902.

⁵⁸ Sl. LAG, Stait. Präs. 8-1282/1901.

⁵⁹ Prav tam.

obežnega praznovanja delavskega praznika.⁶⁰ Prav tako tudi v Brežicah ni bilo sledu o kakšnem organiziranem delavstvu, ki bi vsaj skušalo organizirati praznovanje ali doseči prost dan. V slovenjegraškem okrajnem glavarstvu je dobilo prosto spet vseh 204 delavcev v velenjskem rudniku, vendar pa spet le zato, ker je Velenje imelo prvega maja letni sejem.⁶¹ Zbirno poročilo za vso Stajersko nam kaže, da je v letu 1902 od 61.224 delavcev dobilo prosto ali si ga samovoljno vzelo 21.839 delavcev ali 35 %, to je 6,7 % manj kot v letu prej. Položaj v slovenskih predelih je za malenkost ugodnejši, vendar v splošnem sledi trendu, ki ga kaže grafikon za leta 1890 do 1903 in iz katerega je razvidno, da je bila kulminacija dotlej v letu 1899, odtlej do 1902 strmo pada, zadnji dve leti pa se krivulja umirja. Najhujši padec predstavlja leto 1891, ko pade število za vso Stajersko od 19.000 na slabih 9000, ki so dobili prosto, kasneje se poveča in doseže kulminacijo 1899 s skoraj 35.000 delavci, ki so dobili prosto.⁶²

Naslednjega leta, to je 1903, je bilo največje praznovanje prvega maja v Trbovljah, ki se ga je udeležilo skoraj 5000 ljudi. V rudniku je bilo tega dne prosto, prav tako pa tudi v večini drugih trboveljskih obratov. Že dopoldne je bil manifestativen shod, na katerem je govoril Vidmar, popoldne pa je bila veselica.⁶³ Podobno praznično podobo je dajalo tudi Zagorje, kjer se je dopoldanskega izleta v Kisovec, kjer je bilo tudi zborovanje, udeležilo nad 700 ljudi. Na shodu pod milim nebom je govoril Čobal. Še več, skoraj 2000 pa je bilo udeležencev popoldanske proslave. Tudi tu je delo počivalo v vseh zagorskih obratih.⁶⁴ Manj uspešno praznovanje 1. maja pa je bilo v Mariboru. Dopoldne ni delalo nekaj sto delavcev, v delavnicah južne železnice pa so imeli prosto popoldne.⁶⁵ Po posameznih poročilih okrajnih glavarstev povzemamo, da je v okrajnem glavarstvu v Ptuj 1. maj minil brez izgredov, prav tako v Mariboru, Celju, Slovenjem Gradcu in Brežicah.⁶⁶ Iz zbirnega poročila štajerskemu državnemu namestništvu, ki so ga poslala posamezna okrajna glavarstva, je razvidno, da je v okrajnem glavarstvu Celje 1. maj praznovalo od 6992 zaposlenih delavcev 3338 ves dan in 12 pol dneva, 65 pa ves dan brez dovoljenja podjetnika, kar je skupaj 3415 delavcev ali 60 % vseh zaposlenih, torej 10 % manj kot preteklo leto. V okrajnem glavarstvu Maribor okolica je od 2232 delavcev pol dneva praznovalo 1236 delavcev, kar je 51 % ali 4 % več kot 1902. leta, v okrajnem glavarstvu Ptuj okolica je vseh 48 delavcev praznovalo pol dneva. V okrajnem glavarstvu Brežice sta od 158 zaposlenih dva praznovala ves dan brez odobritve delodajalca, medtem ko prejšnje leto ni nihče praznoval. V okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec je od 1052 delavcev ves dan praznovalo 224 delavcev ali 21 % zaposlenih, leto prej pa nihče. Od mest s posebnim statutom v nobenem ni bilo primera, da bi kdo izostal od dela, ne v Ptuj ne v Celju kot tudi ne v okrajnem glavarstvu Ljutomer. V mestu Maribor je od 1480 zaposlenih 1391 praznovalo pol dneva in 10 ves dan, kar je 94 % zaposlenih, prejšnje leto pa le 18 %.⁶⁷ Podrobnejše poročilo za Maribor razkriva, da jih je od 1401 bilo 1210 iz delavnic južne železnice, 114 iz kurilnice, 15 tiskarjev, 100 iz pivovarne, 12 mizarjev, 19 iz neke druge mizarske delavnice, medtem ko je 10 krojačev bilo prostih ves dan. Praznujoči v okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec pa so bili: 63 iz steklarne v Rifniku in 161 iz velenjskega rudnika. Med brežiškimi delavci sta bila dva iz sevniške kopitarne s 158 zaposlenimi toliko pogumna, da sta prazno-

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Prav tam.

⁶² Prav tam.

⁶³ Arbeiterwille, št. 90, 3. 5. 1903.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ St LAG, Stätt. Präs. 8-1282/1901.

⁶⁷ Prav tam.

vala brez dovoljenja. V Ptujju so imeli prosto v popravljalnici železniških vagonov. V celjski okolici so imeli prosto v naslednjih obratih: v Ojstrem 258, v trboveljski cementarni 65 in v rudniku 2500, v Hrastniku 600 in v rudniku pri Sveti Neži 12.⁶⁸

V letu 1904 v časopisju skoraj ni podatkov o praznovanju prvega maja, morda zato, ker je bil ravno na nedeljo in so bile proslave lahko vsepovsod organizirane. Večji shod je bil v Zagorju, na katerem je govoril Čobal,⁶⁹ in v Mariboru, kjer je govoril Hilari iz Gradca.⁷⁰ Dopisnik Arbeiterwille ima mariborski shod za impozantnega.

Pač pa je več podatkov za leto 1905. V Mariboru je bil shod na Glavnem trgu, udeležilo se ga je okrog 1000 ljudi, kmalu pa je ta množica narasla na 2000 in z zastavami in s transparenti poslušala govor Muchitscha o pomenu prvega maja. Popoldne je bila vseljudska zabava. Tudi v Celju je bil slavnostni govornik iz Gradca, in to Bichl, ki je govoril v gostilni pri Jelenu. Popoldanski izlet je bil po že običajni naravi v Teharjah. Med tistimi, ki so dobili prosto, je bila večina lesnih delavcev, krojačev, pekov, del rudarjev in zlatarjev ter osebje tiskarne Celeja. Delali pa so v železarni Štore (ti so praznovali 4. maja dan sv. Florijana),⁷¹ nekaj čevljarjev in mizarjev. Tudi rudniška uprava v Hrastniku in Trbovljah je praznovanje dovolila, niso pa tega storile trboveljska cementarna, hrastniška steklarna in kemična tovarna. Vendar pa tu ni bilo večjega shoda, po pisanju Arbeiterwille zato ne, ker je delavstvo premalo organizirano.⁷² Shod s 600 udeleženci je bil v Zagorju, kjer je delo počivalo v steklarni, cinkarni in rudniku.⁷³ V Mariboru je sekcijski predstojnik Raffmann že naslednjega dne 2. maja odpustil 53 delavcev, zaposlenih pri vzdrževanju proge na koroškem kolodvoru v Mariboru. Tu so imeli prosto popoldne 1. maja prav tako kot v kurilnici in železniških delavnicah, kar je bila že ustaljena navada. Na samovoljno gesto sekcijskega predstojnika so delavci še isti večer sklicali velik shod, na katerem sta govorila Muchitsch in Bichl. S shoda so poslali peticijo državnozborskemu poslancu Ellenbognu, ki je interveniral pri direkciji južne železnice na Dunaju in naslednjega dne so se vsi delavci, od katerih so bili nekateri že 30 let v podjetju, lahko vrnili na delo.⁷⁴ Dan po praznovanju prvega maja je tudi mizarški mojster Bračič v Celju na ovadbo nekega ovaduha odpustil svojega pomočnika, češ da je ščuval delavce. Pomočnik se je pritožil, da je z ovaduhom prvega maja komaj kaj spregovoril, o ščuvanju pa ni govora niti dokazov, in je zahteval zaščito, torej 14-dnevni odpovedni rok. Vendar je sodišče spor razsodilo v škodo pomočnika in je izgubil službo.⁷⁵ Časopisne vesti govorijo, da so delavci 1906 praznovali svoj praznik zelo slovesno. V Mariboru so se zbrale vse delavske organizacije z zastavami in s transparenti, pred hotelom Alwies pa je govoril Bichl, ki je pomen praznovanja povezal z volilnim bojem in hrabil delavce, naj se pripravijo na odločilni spopad za splošno volilno pravico. Podobno je bilo v Celju, kjer sta Kos in Vidmar iz Gradca tudi govorila o 1. maju v zvezi s splošno volilno pravico.⁷⁶ Nekoliko manjši shod je bil v Ptujju, ki pa je bil za tamkajšnje razmere vendar dobro obiskan.⁷⁷ Tudi Čobal, ki je govoril v Zagorju, je navzočim, zbranim v veliko večjem številu kot prejšnja leta, v svoj govor o pomenu prvega maja vpletal zahteve po splošni

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Arbeiterwille, št. 103, 6. 5. 1904.

⁷⁰ Arbeiterwille, št. 104, 7. 5. 1904.

⁷¹ Marburger Zeitung, št. 57, 11. 5. 1905.

⁷² Arbeiterwille, št. 103, 3. 5. 1905.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ Arbeiterwille, št. 104, 4. 5. 1905.

⁷⁵ Arbeiterwille, št. 106, 6. 5. 1905.

⁷⁶ Arbeiterwille, št. 103, 3. 5. 1906.

⁷⁷ Arbeiterwille, št. 104, 4. 5. 1906.

volilni pravici,⁷⁸ medtem ko je v Trbovljah in Hrastniku govoril Tokan iz Ljubljane. V teh dveh rudarskih središčih je krščanskim socialcem uspelo onemogočiti popolno praznovanje, ker je precej delavcev bilo zaradi njihove propagande pripravljenih iti v jamo.⁷⁹ Po uradnih podatkih, ki so jih štajerskemu državnemu namestništvu poslala okrajna glavarstva, je od 65.468 zaposlenih delavcev na vsem Štajerskem 23.380 delavcev dobilo prosto z dovoljenjem delodajalca, 327 pa jih samovoljno ni prišlo na delo, torej skupno 23.707. Za leto 1904, ko je bil prvi maj na nedeljo, statistike sploh niso vodili, zato so vse primerjave možne le z letom 1903. Takrat je bilo skoraj 6000 več zaposlenih, saj je njih število znašalo 71.377.⁸⁰ Od tistih, ki so v letu 1906 praznovali z dovoljenjem delodajalcev, jih je 2986 praznovalo pol dneva in 20.322 cel dan, od tistih, ki pa samovoljno niso prišli na delo, jih je 35 izostalo pol dneva in 292 ves dan. Če se na kratko ozremo na okrajna glavarstva slovenske Štajerske, vidimo, da je imelo okrajno glavarstvo Celje 7195 zaposlenih, od katerih jih je 6 praznovalo pol dneva in 3894 ves dan, v Ptujju je ves dan imelo prosto vseh 48 delavcev, v Brežicah od 120 nobeden, v Konjicah pa od 394 26 ves dan, v Slovenjem Gradcu od 999 zaposlenih ves dan 210 in 12 pol dneva, v Mariboru pa od 1769 zaposlenih 1291 pol dneva in le 19 ves dan. V Mariboru je pol dneva dobilo prosto 1100 delavcev v delavnicah južne železnice in 91 od 117 zaposlenih v kurilnici, poleg njih pa tudi vseh 40 zaposlenih v pivovarnah in vseh 60 gradbincev. Ves dan je imelo prosto le 19 od 307 delavcev v gradbeništvu, medtem ko je 17 mizarjev samovoljno slavilo ves dan, 10 gradbincev pa pol dneva.⁸¹ V okrajnem glavarstvu Celje je bilo zelo veliko obratov, kjer niso dobili prosto, tako med večjimi železarna Store z 278 zaposlenimi, tovarna emajlirane posode v Gaberju z 294 zaposlenimi in tamkajšnja cinkarna z 206 zaposlenimi, preboldska predilnica z 208 zaposlenimi in druge. Prosto so dobili rudarji v Trbovljah, 3482 po številu od skupaj 3867, in to ves dan. Izvzete so bile le nujne službe, kot na primer gasilci. Poleg tega je od 240 delavcev trboveljske cementarne 9 delavcev moralo delati pri strojih, med drugimi jih je 6 dobilo prosto pol dneva in 225 ves dan. Od rudarjev je v Lappovem premogovniku v Zabukovici vseh 134 rudarjev dobilo prosto kot tudi vseh 53 rudarjev Wolfovega premogovnika. V sodnem okraju Konjice je od 394 zaposlenih le 26 delavcev tovarne kos v Breznem praznovalo ves dan.⁸² Ta tovarna je bila najmanjša od vseh obratov v tem sodnem okraju, saj je premogovnik v Radani vasi zaposloval 158 delavcev, tovarna stolov v Oplotnici 116 delavcev, Lavričeva usnjarna 45, premogovnik v Stranicah pa 49 delavcev. Pa tudi brezenski kožarji so smeli ta dan praznovati le namesto sv. Florijana 4. maja.⁸³ Praznovalo je tudi 210 rudarjev v Lappovem rudniku v Škalah od skupno 222 zaposlenih ter 12 stavbnih mizarjev v Lampretovi mizarški delavnici v Šoštanju. Rudarji so imeli prosto ves dan, mizarji pa pol dneva. V Velenju je Daniel Lapp dovolil vsem rudarjem imeti ves dan prosto, vendar spet le zaradi tega, ker je bil v Velenju kot običajno letni sejum in so tako rudarji dobili možnost opraviiti svoje nakupe. V Velenju izgredev ni bilo, kar je bilo po besedah okrajnega glavarja pričakovati, saj so bili skoraj vsi rudarji poročeni in družinski očetje, torej v skrbeh za službo. V drugih obratih v slovenjegraškem okrajnem glavarstvu pa je delo potekalo normalno.⁸⁴

Zborovanja ob 1. maju 1907 so bila vsa tempirana poleg spominjanja delavskega praznika na bližnje državnozbornske volitve, ki so imele biti čez 14 dni.

⁷⁸ Arbeiterwille, št. 105, 5. 5. 1906.

⁷⁹ Arbeiterwille, št. 106, 6. 5. 1906.

⁸⁰ St. LAG, Stalt Prot. F.-91/535-1906.

⁸¹ Prav tam.

⁸² Prav tam.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Prav tam.

Zato so vsi govorniki v svoje govore vpletali ti dve točki. V Trbovljah je pred 3000 ljudmi govoril Čobal in »navdušenje je bilo velikansko«. ⁸⁵ Istega dne je v Gaberju pri Sevnici govoril Vidmar, ki je bil na istih dveh zborovanjih tudi potrjen kot socialnodemokratski kandidat za državnoborske volitve. ⁸⁶ Večji shod je bil tudi v Mariboru, ⁸⁷ v Celju pa so organizirali izlet v Štore, kjer je že dan prej na volilnem shodu govoril Vidmar. ⁸⁸ Marburger Zeitung je sicer poročala, da je bilo prvomajsko zborovanje v Mariboru zelo klavarno in da so večino udeležencev tvorili otroci in žene, vendar poročilu ni povsem verjeti, saj je bilo napisano izrazito strankarsko nestrpno. ⁸⁹ Zvečer pred prvim majem je glavni urednik Marburger Zeitung Norbert Jahn posvetil 1. maju uvodnik, v katerem se 14 dni pred državnoborskimi volitvami poteguje za nemško nacionalnega kandidata Heinricha Wastiana. Ta dan si je izbral zato, da bi ob delavskem prazniku skušal pridobiti omahljivce iz delavskih vrst, češ da ima Wastian posluš za interese in probleme delavstva, da je pravi zastopnik ljudstva, ne pa, kot je rečeno v socialnodemokratskem volilnem letaku zastopnik interesov mariborskih nemških nacionalcev. Njegov nostalgичni začetek uvodnika, ko je tožil, da tistega leta 1. maj zaradi slabega, deževnega in hladnega vremena daje videz turobnosti in pesimizma, se zdi nič kaj bojevit, ampak kot prežet s predslutnjo volilnega poraza, do katerega je čez dva tedna res prišlo. ⁹⁰ Shod ob prvem maju je bil tudi v Ptujju in je na njem govoril član deželnega strankinenga vodstva Jodlbauer iz Gradca in po poročilu Arbeiterwille naj bi bilo to doslej največje praznovanje delavskega praznika v Ptujju. ⁹¹

Po uradnih podatkih okrajnih glavarstev štajerskemu državnemu namestništvu pa vidimo naslednjo sliko: v sodnem okraju Konjice od 343 zaposlenih delavcev ni bil prost niti eden in proslave sploh ni bilo. Ravno tako je bilo v okrajnem glavarstvu Ljutomer. V Brežicah prav tako ni bilo nobenega zborovanja, pač pa je prvič nekaj delavcev (poročilo ne omenja števila) praznovalo 1. maj v Nazarjah. Ptujškega shoda se je udeležilo okrog 100 delavcev. V Celju so imeli prosto samo v zlatarni, sicer pa v nobenem drugem industrijskem obratu. Pač pa so dobili ves dan prosto vsi rudarji v Lappovem premogovniku v Velenju, in to 268 po številu, poleg njih so imeli ves dan prosto tudi v steklarni v Josipdolu, ki je obratovala od 1909, 70 delavcev in v dveh kamnolomih granita v Hudem kotu polovica zaposlenih, in sicer v enem 54 od 108 in v drugem 36 od 72. Skupaj je torej smelo praznovati v okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec 428 delavcev od 1180 zaposlenih ali 30,6 %. V Mariboru je vsega skupaj praznovalo 1542 delavcev od 2901 zaposlenih. Od tega v delavnicah južne železnice kot ponavadi velika večina 1137 pol dneva in 32 ves dan, v kurilnici od 403 ves dan 150, od 982 v sekciji pa 62 ves dan, 50 pol dneva in 12 ves dan brez dovoljenja, v pivovarni od 121 zaposlenih 87 ves dan, od 59 mizarjev 6 pol dneva in 8 ves dan ter 30 ves dan brez dovoljenja. V okrajnem glavarstvu Celje je v Zalcu v tovarni strojev vseh 42 delavcev imelo prosto ves dan, v Lappovem premogovniku v Zabukovici 125 od 135 ves dan. Tudi manjši rudnik A. Huszka je dal vsem 32 delavcem ves dan prosto. Večina je imela ves dan prosto še v Trbovljah: 2948 od 3004 zaposlenih v premogovniku in 50 od 60 v tovarni cementa. Tako je dobilo prosto od 7089 zaposlenih 3197 ali 45 %. Res pa je, da velika večina obratov ni dala prostega dne in je tako visoko število dal pravzaprav le trboveljski premogovnik. Tako v tem letu ne moremo govoriti o

⁸⁵ Rdeči prapor, št. 27, 2. 5. 1907.

⁸⁶ Arbeiterwille, št. 106, 5. 5. 1907.

⁸⁷ Arbeiterwille, št. 104, 3. 5. 1907.

⁸⁸ Arbeiterwille, št. 106, 5. 5. 1907.

⁸⁹ Marburger Zeitung, št. 53, 2. 5. 1907.

⁹⁰ Marburger Zeitung, št. 52, 30. 4. 1907.

⁹¹ Arbeiterwille, št. 67, 7. 5. 1907.

kakšnem posebno impozantnem praznovanju 1. maja, kot je včasih navedel tisk.⁹²

Tudi v letu 1908 je delavstvo množično praznovalo svoj praznik. V Mariboru je imel predavanje z naslovom Zakaj praznujemo prvi maj član deželnege vodstva Bichl. Zbralo se je večje število ljudi (ocene o številu v poročilih ni), ki so v četverstopih z zastavami in s transparenti korakali proti Kalvariji. Popoldne so se jim pridružili še sodrugi iz Studencev, ki so prišli z godbo in s kolesarji na čelu. V Ptujju je bilo praznovanje večje kot preteklo leto, slavnostni sprevod pa je šel v Novo vas, kjer je zbranim, okrog 200 po številu, govoril Schnopper iz Gradca. Zanimivo je, da je med 60 zaposlenimi železničarji 15 nemško nacionalno usmerjenih odklonilo peticijo, v kateri so prosili, da bi smeli imeti ves dan prosto. Tiskarna Blanke pa praznovanja sploh ni dovolila.⁹³ Tega leta so v Zagorju ves dan imeli prosto rudarji, steklarji, delavci v kamnolomu in številni obrtniki. Mnoge hiše so bile okrašene z zastavami in nekaj med njimi z rdečimi, delavskimi. Praznovanje je bilo tudi v Celju in je na njem govoril Bock iz Gradca.⁹⁴ Iz poročil okrajnih glavarjev pa razberemo, da je v celjskem okrajnem glavarstvu od 7497 delavcev imelo ves dan prosto 3624 delavcev ali 48,3 % vseh zaposlenih, od tega v trboveljski cementarni vseh 52, v premogovniku 2905 od 3075, v hrastniškem premogovniku 150 od 670 zaposlenih, na Ojstrem 117 od 230, v hrastniški železarni pa 160 od 200. Med večjimi obrati le tovarna meril v Polzeli s 300 zaposlenimi delavcem za delavski praznik ni dala nič prosto. V sodnem okraju Konjice, kjer je bilo 464 zaposlenih, največja obrata pa sta bila premogovnik v Radani vasi s 180 zaposlenimi in tovarna pohištva v Oplotnici s 130 zaposlenimi, so delavci delali ves dan in praznovanja ni bilo. Ista situacija je bila v okrajnem glavarstvu Ljutomer, kjer v poročilu sploh ni navedeno, koliko je zaposlenih delavcev. Kot že rečeno, so delavci pri južni železnici v Mariboru imeli ves dan prosto, od tega 340 v kurilnici in 1197 v delavnicah. Poročilo okrajnega glavarstva Ptuj pravi, da je popravilnica vagonov v Ptujju zaposlovala 54 delavcev in vsem je bilo dovoljeno imeti ves dan prosto. Tudi v vsem brežiškem okrajnem glavarstvu niso delavci nikjer dobili prosto in praznovanja ni bilo. Nekoliko bolje je bilo na področju okrajnega glavarstva Slovenj Gradec, kjer je od 1352 zaposlenih dobilo prosto 471 delavcev ali 34,85 %, od tega 316 ves dan in 155 ves dan brez dovoljenja podjetnikov. Brez dovoljenja niso prišli na delo v dveh kamnolomih v Hudem kotu, in sicer v Franzovem vseh 73 zaposlenih in v Greinovem 82 delavcev od 90 zaposlenih. Uradno pa so dobili prosto v Lappovem premogovniku v Škalah pri Velenju 247 od 267 rudarjev in v Kellner Partingtonovi steklarni v Josipdolu 69 od 71 steklarjev. Po poročilu je bilo 1. maja zvečer nekaj manjših izgrediv zaradi pijanosti, nobenega podatka pa ni, kaj je bilo z delavci, ki niso prišli na delo brez dovoljenja delodajalca. Med večjimi obrati, kjer so delavci morali delati, bi omenil Vošnjakovo usnjarno v Šoštanju z 210 zaposlenimi, Pergerjev lesni obrat z žago s 186 delavci in Ergerjevo železarno in livarno v Muti z 260 zaposlenimi. V okrajnem glavarstvu Maribor mesto je od 2252 zaposlenih dobilo prosto 1334 delavcev ali 59 %. Od tega odpade 940 od 1030 na delavnico južnih železnic, 160 od 340 v kurilnici, 60 od 108 v pivovarnah in 27 od 76 med mizarji. Le 230 zaposlenih v parnem mlinu je moralo delati ves dan. Med gradbinci je od 438 zaposlenih 69 dobilo prosto ves dan in 43 pol dneva. Celjskega shoda se je udeležilo okrog 50 udeležencev, večji shod pa je bil v nedeljo, 3. maja, ko so delavci organizirali izlet v Spodnjo Hudinjo; na čelu se je peljalo 11 kole-

⁹² St LAG, Stätt. Präs. E. 91 535-1907.

⁹³ Arbeiterwille, št. 105, 3. 5. 1908.

⁹⁴ Arbeiterwille, št. 105, 3. 5. 1908.

sarjev, sledil jim je lojtnik z 10 tamburaši in nato sprevoz 13 delavcev, med katerimi sta bili tudi 2 ženski. Na sam prvi maj pa glavne tovarne, kakor Westen, cinkarna in druge, niso dale delavcem nič prosto. Vsega skupaj je na vsem Štajerskem od 70.901 zaposlenih dobilo prosto 22.766 delavcev ali 32 %. Med slovenskimi okrajnimi glavarstvi je med 11.733 zaposlenimi dobilo prosto 5800 delavcev ali 44,4 %. V teh podatkih niso upoštevani okrajno glavarstvo Ljutomer in mesti s samostojnim statutom Maribor in Celje, za katere ni podatkov.⁹⁵

Zbirno poročilo štajerskega državnega namestništva, namenjeno notranjemu ministrstvu, govori, da se je od 80.010 zaposlenih v letu 1909 udeležilo prvomajskih proslav 24.639 ali 30,41 %, kar je nekaj manj kot prejšnje leto. Od deželnih glavarstev na Spodnjem Štajerskem ni kompletnih podatkov, ker za okrajno glavarstvo Ljutomer in za mesto s samostojnim statutom Celje sploh ni podatkov, za sodni okraj Konjice, Brežice, sodni okraj Gornji grad in mesto Ptuj pa je navedeno le število delavcev, medtem ko nihče ni dobil prosto niti ni bilo proslav. V okrajnem glavarstvu Celje je bilo od 7303 delavcev ves dan prostih 3932 ali 53,83 % vseh zaposlenih. V okrajnem glavarstvu Maribor je bil ta odstotek še znatno višji, saj je od 1511 zaposlenih dobilo prosto ves dan 1121 in 24 pol dneva ali skupaj 74,19 % zaposlenih. V Ptujju je od 149 zaposlenih dobilo ves dan prosto 90 delavcev ali 60,40 %. Na področju mariborske mestne občine je od 1102 zaposlenih dobilo prosto celo 79,04 % ali podrobneje 76 pol dneva, 778 ves dan in 17 ves dan brez dovoljenja delodajalca. Najvišji odstotek pa je bil dosežen v mestu Ptujju, kjer je od 233 zaposlenih dobilo ves dan prosto kar 82,83 % ali 193 zaposlenih. V okrajnih glavarstvih, kjer ni bilo prvomajskih proslav in tudi nihče ni dobil prosto, je bilo po teh podatkih zaposlenih v okrajnem glavarstvu Brežice 150, v sodnem okraju Konjice 15 in v sodnem okraju Gornji grad 45 delavcev.⁹⁶ Podrobnejša poročila okrajnih glavarstev nam kažejo, da so v okrajnem glavarstvu Celje imeli prosto v premogovniku Trbovlje od 2989 rudarjev 2609 ves dan, v tamkajšnji cementarni pa 58 od 68 tudi ves dan, vseh 661 rudarjev v Hrastniku, vseh 185 v tamkajšnji steklarni, vseh 226 rudarjev v Ojstrem, vseh 38 v manjši strojni tovarni v Žalcu, 131 rudarjev v Lappovem premogovniku v Zabukovici in vseh 24 v tamkajšnjem Huszovem premogovniku. Med večjimi obrati, kjer niso dobili prosto, bi omenili Štore s 600 zaposlenimi, Westnove tovarne v Gaberju s 1050 delavci in tovarne meril v Polzeli z 230 delavci kot tudi preboldsko predilnico s 186 zaposlenimi. Vsi v celjskem okrajnem glavarstvu so dobili prosto ves dan. V okrajnem glavarstvu Maribor okolica je vseh 1112 zaposlenih praznovalo 1. maj, od tega 15 pol dneva in 1097 ves dan, medtem ko je v kurilnici od 399 zaposlenih dobilo pol dneva prosto le 9 delavcev. V okrajnem glavarstvu Ptuj okolica je dobilo prosto ves dan 90 zaposlenih v največjem obratu tega glavarstva v tovarni usnja v Spodnjem Bregu. V okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec je 530 delavcev dobilo prosto, kar je pri 1666 zaposlenih 38,79 %, od tega 444 ves dan in 86 tudi ves dan, vendar brez dovoljenja. Uradnik okrajnega glavarstva je zapisal, da ni bilo nikakršnega praznovanja, samo v harmonikarski delavnici Franca Lobata v Slovenjem Gradcu je praznovalo sedem pomočnikov in trije pomožni delavci. Samovoljno so si vzeli prost dan delavci v kamnolomu Johanna Franza v Ribnici na Pohorju, prosto pa so regularno dobili še delavci v kamnolomu Johanna Greina (84 po številu) v Ribnici na Pohorju in 360 rudarjev v Lappovem premogovniku v Velenju, kjer jih je samo sedem moralo vzdrževati naprave. Med večjimi obrati so delali na Pergerjevi žagi v Mislinji, kjer je bil zaposlen 201 delavec, v Vošnjakovi usnjarni s 185 zaposlenimi v Šoštanju in v Erberjevi žele-

⁹⁵ St LAG, Stat. Präs. F-91/535-1906.

⁹⁶ St LAG, Stat. Präs. E-91/882-1909.

zarni in livarni na Muti z 220 delavci. V zbirnem poročilu štajerskega namestništva so drugačni podatki kot v poročilu mariborskega mestnega sveta. Po slednjem je imelo prosto 1992 delavcev, od tega 1180 ves dan, 96 pol dneva in 17 ves dan brez dovoljenja, od skupno 2613 zaposlenih. Torej je imelo prosto 76,27 % zaposlenih. Od 1112 delavcev v delavnicah južne železnice je 10 delavcev dobilo prosto pol dneva in 1102 ves dan, od 399 v kurilnici 9, med gradbinci je od 765 delavcev 17 delavcev praznovalo 1. maj brez dovoljenja, 726 pa jih je dobilo prosto ves dan, med pivovarji je od 96 zaposlenih 14 dobilo prosto pol dneva in 52 ves dan, med mizarji pa od 70 zaposlenih 62 pol dneva. Samo v parnem mlinu je vseh 171 zaposlenih moralo delati. V Ptujju je v obeh Piričevih tovarnah dobilo ves dan prosto vseh 159 zaposlenih kot tudi vseh 34 zaposlenih v popravilnici železniških vagonov.⁹⁷ V Mariboru je bil shod, na katerem je govoril Horvatek, sicer pa, po pisanju Arbeiterwille, v kurilnici v Mariboru niso dovolili praznovati, češ da je močno narasel promet.⁹⁸ Kaj več poročil pa v tem letu v časopisju za čudo ni bilo.

Delavski praznik 1. maj je bil leta 1910 na nedeljo, zato uradnih poročil o številu delavcev, ki so dobili prosto, ni, pa tudi časopisna poročila so nekam skromna. Ker je bila pač nedelja, je na vseh shodih seveda lahko sodelovalo več ljudi kot ob navadnih dnevih. V tem letu so govorniki poleg že tradicionalnega govora o pomenu in praznovanju 1. maja vpletali negodovanje nad obstrukcijo slovenskih poslancev in s tem povzročeno nedejavnostjo štajerskega deželnege zbora in pa boj proti draginji. Po poročilu v Napreju je bilo praznovanje 1. maja v Hrastniku »prav sijajno. Spreveda se je udeležilo prav lepo število delavcev, rudarjev in steklarjev. Tudi popoldanski shod kakor veselica je bila prav dobro obiskana. Stari rudarji pravijo, da še nikdar ni bilo take udeležbe. Prostor, kjer se je vršila veselica, je bil prav lepo okrašen. Tudi pri konzumnem društvu je bil slavalok ter so vihrale zastave raz hiš delavcev. Čudno se nam zdi pa to, da gospodje trgovci in gostilničarji, kateri vsi živijo od delavcev, tako malo delavce spoštujejo. Razen na gostilni gospoda Roša in na čitalnici nismo videli nikjer zastave v pozdrav majske slovesnosti. Delavci si bodo zapomnili vse tiste, kateri se tako ošabno proti njim obnašajo. Tudi od strani rudnika se je letos hotelo onemogočiti majsko slavnost, in sicer s tem, da se je enostavno toliko delavcev na delo pozvalo, kolikor vsaki drugi dan. Gospod ravnatelj si je mislil, ako jih veliko na delo pokličem, bode slab spreved in se jim bodem zopet posmehoval, kakor druga leta. A vzlic vsem intrigam s strani raznih klečepalnih rudarjev, je hrastniško delavstvo pokazalo, da se njih vrste množče. Shodu rudarjev je predsedoval sodrug Urlep, poročal pa Karol Malovrh. Na shodu pri steklarjih je poročal sodrug Vidmar iz Gradca. Po shodu so se tudi steklarji udeležili naše skupne veselice.«⁹⁹ V Ptujju je govoril deželnozborski poslanec Horvatek, v imenu žena pa Illeschitzeva. Popoldne pa so z godbo in s transparenti šli v Bračičevo gostilno v Novi vasi, na čelu spreveda pa so se peljali okrašeni kolesarji. Rdeče zastave je župan Ornig prepovedal.¹⁰⁰ V Celju je bil shod v gostilni pri Jelenu, kjer je v obeh deželnih jezikih govoril Vidmar iz Gradca, ki pa je zaradi zamude vlaka prišel na shod poldrugo uro kasneje.¹⁰¹ Shoda v Celju se je udeležilo okrog 500 ljudi, mestne oblasti pa so tudi tu prepovedale transparente in zastave.¹⁰² Kaže, da je bila proslava v Mariboru nekoliko pod pričakovanji, saj pravi poročevalec v Arbeiterwille, da je vladala med delavstvom določena ravnodušnost in da je del delavstva v nedeljo do-

⁹⁷ Prav tam.

⁹⁸ Arbeiterwille, št. 117, 29. 4. 1909.

⁹⁹ Naprej, št. 10, 18. 5. 1910.

¹⁰⁰ Arbeiterwille, št. 120, 3. 5. 1910.

¹⁰¹ Arbeiterwille, št. 121, 4. 5. 1910.

poldne raje posedal v gostilnah, kot da bi šel na proslavo. Na shodu v dvorani v Križnem dvoru je govoril Ausobsky, ki je dejal, da se starostno zavarovanje ne premakne z mrtve točke in da obramba proti podražitvam ne dosega zaželenih rezultatov. Za njim je o brezpravnem položaju ženske govorila Monetti-jeva.¹⁰⁸

V letu zadnjih državnozborskih volitev pred izbruhom prve svetovne vojne je bilo praznovanje 1. maja ravno v času najbolj vročih predvolilnih bojev in zato tudi v znamenju volitev. Povečano politično delovanje in razgrete strankarske strasti so prispevale svoje, tako da je bilo praznovanje delavskega praznika skoraj povsod večje in bolj množično kot v drugih letih. Dopisnik Arbeiterwille je iz Maribora sporočil, da je bilo praznovanje v Mariboru dotlej največje. Že v zgodnjih jutranjih urah so se člani strokovnih organizacij, okrog 400 po številu, začeli zbirati pred sedeži svojih organizacij in v sprevedu odkorakali na mesto osrednje proslave v križnodvorski dvorani. O pomenu prvega maja, o politični situaciji in državnozborskih volitvah je zbranim govoril Hans Resel, za njim pa še Horvatek in Suppanz. Popoldne pa je bil spreved z zastavami in s transparenti po mestu.¹⁰⁹ Tega spreveda se je udeležilo kakšnih 800 ljudi. Končali so ga z zabavo na Lajtersbergu. Tudi v Ptujju je bil prvomajski shod dobro obiskan in o istih stvareh kot Resel v Mariboru je tukaj govoril Ebner iz Gradca. Prvič je slavila delavski praznik novo osnovana organizacija zidarjev, sicer pa je večina delodajalcev dala dela prost dan.¹¹⁰ Po uradnih podatkih je leta 1911 samo 24 % zaposlenih delavcev ali 19.425 dobilo za 1. maj prosto. V spodnještajerskih okrajnih glavarstvih je bil položaj tak, da je v mestih praznoval 1. maj visok odstotek delavstva, v pretežno neindustrializiranih krajih pa zelo malo ali sploh nič. Tako se je od 15.591 zaposlenih udeležilo prvomajskih proslav 51 % delavcev ali 7956, od tega v političnih okrajih Ljutomer, Ptuj, sodnih okrajih Konjice in Gornji grad pa nihče.¹¹¹ Po številu zaposlenih je bilo okrajno glavarstvo Celje za Gradcem in Leobnom na tretjem mestu s 7647 zaposlenimi. Od tega so imeli ves dan prosto vsi rudarji v trboveljskem premogovniku, 3410 po številu, kot tudi vsi v tamkajšnji tovarni cementa, ki je štela 71 zaposlenih. V Hrastniku je imelo ves dan prosto 494 od 695 rudarjev in 145 steklarjev od 185, v Ojstrem pa 137 rudarjev od 233 zaposlenih. Poleg tega je bilo v različnih drugih obratih zaposlenih še 3073 delavcev, ki pa so vsi delali.¹¹² Po poročilu ljutomerskega okrajnega glavarja je vseh 172 delavcev v dveh opekarnah 1. maja prišlo prostovoljno na delo.¹¹³ V mariborskem okrajnem glavarstvu je bilo v številnih razpršenih obratih zaposlenih 2607 delavcev, med katerimi so slej ko prej prednjačile delavnice južne železnice s 1065 zaposlenimi in vsi ti so imeli ves dan prosto. Drugje pa nikjer nič.¹¹⁴ Medtem ko sicer v Ptujju delavci niso imeli prosto, pač pa popoldne proslavo, pa na področju okrajnega glavarstva Brežice ni bilo niti te. V časopisu ni bila zabeležena prvomajska proslava v Hudem kotu pri Ribnici, ki je minila brez neredov in so na njej agitirali za državnozborske volitve in nastopili proti oboroževanju. Sicer pa je v okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec dobila prosto skoraj četrtina ali 400 od 1585 zaposlenih delavcev, in sicer v kamnolomu v Hudem kotu 160 od 280 zaposlenih in v Lappovem rudniku v Velenju 240 od 351 zaposlenih.¹¹⁵ Na področju mariborske mestne občine samo v parnem mlinu s 174 zaposlenimi nihče ni dobil prosto.

¹⁰⁸ Arbeiterwille, št. 119, 2. 5. 1910.

¹⁰⁹ Prav tam.

¹¹⁰ Arbeiterwille, št. 122, 4. 5. 1911.

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² St LAG, Stätt. Präs. 907-12/1911.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Prav tam.

¹¹⁵ Prav tam.

¹¹⁶ Prav tam.

sicer pa je imelo pol dneva prostn 87 delavcev od 399 zaposlenih v kurilnici, 30 od 64 mizarjev, medtem ko je imelo prosto ves dan 22 mizarjev, 861 gradbincev in 95 pivovarjev.¹¹¹ Tudi v mestu Ptuj je dobilo ves dan prosto vseh 84 zaposlenih, in to 32 v Pirichovi usnjarni ter 52 v reparaturni delavnici južne železnice.¹¹²

V naslednjem letu se je odstotek tistih, ki so imeli prosto na prvi maj, nekoliko zvišal na 29,5 % ali 27.145 delavcev od 91.831 zaposlenih, ta delež pa je v spodnještajerskih političnih okrajih celo padel na 46,2 % ali 7780 zaposlenih. V celjskem okrajnem glavarstvu je dobilo od 8319 zaposlenih ves dan prosto 4712 delavcev, in to: 10 od 65 v tovarni lončenih izdelkov v Kasazah, 3594 od 3980 trboveljskih rudarjev, 58 od 66 v trboveljski tovarni cementa, 136 rudarjev od 155 v Lappovem rudniku v Zabukovici, 557 od 622 v rudniku Hrastnik, 192 od 260 rudarjev v Ojstrem in 160 od 185 steklarjev v Hrastniku.¹¹³ Že kar tradicionalno žalostno dejstvo je bilo, da v sodnem okraju Konjice od 546 zaposlenih nihče ni dobil prosto in tudi sicer ni bilo nikakršnega praznovanja. Delavska organizacija tukaj pravzaprav sploh ni obstajala. Podoben položaj je bil v Ljutomeru, kjer tudi ni bilo proslav, vendar je bila industrializacija tukaj še povsem v začetkih, saj sta obstajali le dve opekarni s skupaj 170 zaposlenimi. v veliki večini delavci iz izrazito kmečkega okolja. Vseh 126 delavcev treh industrijskih obratov v okrajnem glavarstvu Ptuj je 1. maja 1912 delalo kot običajno, vendar so v Ptuj organizirali vsaj shod. Na področju občine Mozirje je bilo 85 zaposlenih v žagarskih obratih v Nazarjah, ki pa niso dobili prostega dne. Tudi tovarna Sladki vrh s 180 zaposlenimi je 1. maja normalno obratovala, zaposlovala pa je izrazito kmečko delovno silo. V brežiškem okrajnem glavarstvu je bilo 360 zaposlenih, ki so 1. maja vsi delali in niso organizirali nobenega shoda ali podobne proslave delavskega praznika. Na območju celjskega mesta je bil sicer shod v gostilni Na zeleni trati, na katerem je bilo okrog 50 udeležencev, sicer pa so povsod delali. Podobno je bilo v Ptuj, kjer je le en delavec dobil ves dan prosto, sicer pa je bil »Pri sloni« shod, na katerem so govorili o zahtevah delavcev ob 1. maju, popoldne pa je bil izlet z godbo na Krčevino. Govoril je Vincenc Muchitsch iz Gradca.¹¹⁴ V okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec je od 1528 zaposlenih dobilo ves dan prosto 472 delavcev, in to 160 od 270 v ribniškem kamnolomu in 312 od 320 v Lappovem rudniku v Velenju. Na obeh krajih so organizirali tudi shod.¹¹⁵ Na območju mariborske mestne občine je od 2877 zaposlenih dobilo 31 delavcev pol dneva prosto, sicer pa vseh 1100 delavcev v delavnicah južne železnice, 40 (27 ves dan in 13 pol dneva) od 628 v kurilnici, 271 od 754 zaposlenih v gradbeništvu, 65 od 140 v pivovarnah in 60 (18 pol dneva in 42 ves dan) od 75 mizarjev. Shoda v Križnem dvoru se je udeležilo okrog 350 oseb, popoldanske veselice prav tam pa okrog 600. Po mnenju oblasti je bilo praznovanje v tem letu bolj mlačno kot sicer. Na veselici v Križnem dvoru so imeli program pevskih točk, telovadni nastop in tekmovanje v kegljanju.¹¹⁶ V Celju so se delavci zbrali v svojem društvenem lokalu in odtod organizirali izlet v okolico. Zvečer pa je bil shod v gostilni na Zeleni trati, na katerem je zbranim v nemščini govoril Sonnleitner ter Čobal v slovenščini.¹¹⁷

Praznovanje 1. maja 1913 v Mariboru se je začelo s konfiskacijo Arbeiterwille, ko so uslužbenci oblasti po ulicah lovili kolporterje in večino številko tako

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² Prav tam.

¹¹³ St LAG, Stätt Preß E-91.882-1912.

¹¹⁴ Prav tam, Arbeiterwille, St 124, 7. 5. 1912.

¹¹⁵ Prav tam.

¹¹⁶ Prav tam.

¹¹⁷ Arbeiterwille, 1. 122, 3. 5. 1912.

le zaplenili. Dopoldne je delavstvo v neki pivovarni priredilo shod, na katerem je Horvatek govoril o pomenu 1. maja za razredni boj. Popoldne pa je bila osrednja prireditev v Križnem dvoru, na kateri so peli pevski zbor pekovskih delavcev in društva Frohsinn ter pevski krožek železničarjev glavnega kolodvora. Igrala je godba južne železnice, nato pa je bil telovadni nastop. Svoji delež v slavnostnem sprevodu so prispevali tudi člani mariborskega in pragerškega kolesarskega društva. V sprevodu so še posebej izstivali transparenti društva za boj proti alkoholizmu.¹¹⁸ Podobno je bilo tudi v Ptujju, kjer je na donoldanskem shodu govoril Mariborčan Petelinschek, popoldne pa je bila v gostilni Pessler še zabava z godbo in s pevskim zborom Morgenröte in pekovskega nevškega krožka.¹¹⁹ Na shodu v Celju je v gostilni Na zeleni trati govoril Muchitsch iz Gradca, popoldne pa je bila še proslava v Lokovškovi gostilni v Štorah.¹²⁰

Za leto 1913 nimamo zbirnega poročila o številu delavcev za vso Štajersko, ki so za 1. maj dobili prosto, zato primerjavo s prejšnjim letom ni mogoče napraviti. Pač na imamo podatke za posamezna okrajna glavarstva na Spodnjem Štajerskem. Na slovenskem področju Štajerske je bilo v tem letu pač kot posledica gospodarske krize zaposlenih več kot 1600 delavcev manj kot prejšnje leto, to je 15.253, od tega je dobilo prosto 7096 delavcev ali 46,4 %, kar je malenkost več kot leto poprej. V okrajnem glavarstvu Celje okolica je bilo zaposlenih 7587 delavcev, ves dan pa je dobilo prosto 4437 delavcev, in to vseh 3000 v trboveljskem premogovniku, vseh 60 v tamkajšnji opekarni, 461 od 500 v trboveljskem dnevnem kopu in 26 od 60 v tovarni cementa v Trbovljah.¹²¹ Na področju okrajnega glavarstva Maribor je od 3540 delavcev dobilo ves dan prosto vseh 2129 zaposlenih v delavnicah južne železnice v Studencih in mestu samem. Ker je bil to leto 1. maj na praznik, je imelo veliko število delavcev avtomatično prosto, tako npr. vseh 100 zaposlenih v sladkogorski tovarni papirja.¹²² V okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec je dobilo ves dan prosto 110 od 200 delavcev v kamnolomu v Hudem kotu pri Ribnici in ti so organizirali tudi proslavo, prav tako tudi 420 od 430 rudarjev v Lappovem rudniku v Velenju, kjer je bila prav tako proslava.¹²³ Tudi na področju mariborske mestne občine je vseh 1711 zaposlenih imelo prost dan. Dopoldanskega shoda se je v Mariboru udeležilo okrog 400 ljudi, popoldanskega pa okrog 550.¹²⁴ Tem poročilom so dodana še dodatna, ki se nanašajo na neki strogo zaupni vprašalnik državnega namestništva, ki je zavezoval okrajne glavarje, da ob priliki prvomajskih shodov poročajo, ali se med slovenskim prebivalstvom pojavljajo antimilitaristični pojavi in izjave, kritike avstrijske zunanje politike, dogodkov na Balkanu in protimonarhične izjave. Iz poročil okrajnih glavarjev Celja, Ptujja, Slovenjega Gradca in Ljutomerja se vidi, da na nobenem shodu do česa podobnega ni prišlo, da so bila vsa zborovanja čisto socialnodemokratska in da je zadržanje slovenskega prebivalstva kljub simpatijam do ostalih južnih Slovanov lojalno in korektno ter da zato ni potrebna kakšna vojaška prisotnost. Le v Ptujju je moral vladni zastopnik opomniti govornika Petelinschka, ker je le-ta v svojem govoru izjavil, da Avstrija na Balkanu nima kaj iskati.¹²⁵ Iz obstoječih

¹¹⁸ Arbeiterwille, št. 121, 4. 5. 1913.

¹¹⁹ Prav tam.

¹²⁰ Prav tam.

¹²¹ St. LAG, Stätt. Prä. E-91/882-1912.

¹²² Prav tam.

¹²³ Prav tam.

¹²⁴ Prav tam.

¹²⁵ Prav tam.

podatkov ni razvidno, v katerih obratih so v tem delu delavcem dejansko odobrili prost dan ali na pol prost, zato smo navedli le tiste podatke, ki so jih dala sama okrajna glavarstva.

Četrstoletni jubilej prvomajskih praznovanj je obenem pomenil tudi zadnje praznovanje pred izbruhom prve svetovne vojne. Značilno za poročila državnemu namestništvu iz krajev Spodnje Štajerske je, da govorijo, da so bili shodi in praznovanja ob prvem maju 1914 manj obiskani kot prejšnja leta, čeprav v časopisnih poročilih tega ni toliko čutiti. Politični in gospodarski položaji tedaj seveda ni bil rožnat, hkrati pa je tudi oblast s poostrenim nadzorom nad navedanimi shodi negativno vplivala na prvomajsko razpoloženje. Že 26. aprila so poročali iz Trbovelj, da se tam boje delavskih nemirov in da sta istega dne odšla iz Ljubljane v Trbovlje dva bataljona pehote ter pol bataliona v Hrastnik.¹²⁶ Na sam 1. maj pa so v Mariboru po stranskih ulicah patroljirale skupine dragoncev. V Zagorju je rudniška uprava dovolila prost dan, medtem ko v Mariboru nekaj podjetnikov tega ni odobrilo in vodstvo strokovne organizacije gradbincev je tistim, ki bi kljub prepovedi vendarle imeli prost dan, obljubilo zaščito.¹²⁷ V Mariboru je bil dopoldne shod z več sto udeleženci v Götzovi pivnici: na njem je govoril Horvatek, ki je končal svoj govor s Schillerjevimi besedami: »Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit und neues Leben blüht aus den Ruinen.« Popoldne pa je bilo zborovanje na Lajtersbergu.¹²⁸

Odstotek tistih delavcev, ki so leta 1914 dobili prosto, je bil znatno nižji kot v preteklih letih. Na vsem Štajerskem je od 88.338 delavcev dobilo prosto 23.373 delavcev ali 26,46 %. Nekoliko boljša slika je v spodnještajerskih okrajnih glavarstvih, ki kaže, da je od 23.806 delavcev dobilo prosto 7457 delavcev ali 31,33 %, torej 15 % manj kot prejšnje leto ali v letu 1912.¹²⁹ V okrajnih glavarstvih Ljutomer s 180 zaposlenimi, Ptuj okolica s 106 zaposlenimi, Radgona s 168 zaposlenimi v sladkogorski tovarni, Brežice s 311 zaposlenimi in v občini Mozirje s 85 zaposlenimi v lesni industriji niso nikjer delavci dobili prosto niti ni bilo kakšne proslave ali shoda.¹³⁰ V okrajinem glavarstvu Celje okolica je med 9009 delavci dobilo prosto 4206 delavcev, in sicer 628 od 955 v hrastniškem rudniku in 180 od 212 delavcev tamkajšnje steklarne, 220 od 300 rudarjev v Zabukovici, 2487 od 3035 trboveljskih rudarjev in 691 od 793 delavcev Šuligojevega dnevnega kopa v Trbovljah.¹³¹ V mariborski okolici je od 3711 zaposlenih dobilo 16 delavcev v obratu verig v Studencih pol dne prosto.¹³² V Ptujju je dobil ves dan prosto en sam pomočnik, sicer pa so imeli bolj skromen shod v gostilni Pesslerl, kjer se je zbralo kakšnih 20 pomočnikov.¹³³ V slovenjegraškem okrajinem glavarstvu je od 1442 zaposlenih dobilo prosto le 267 delavcev, in to 52 od 173 v kamnolomu Hudi kot, kjer je bil tudi prvomajski shod, in 215 od 426 rudarjev v Velenju, ki so prav tako priredili prvomajski shod. V poročilu okrajnega glavarstva je še rečeno, da je zanimanje za prvi maj zato tako upadlo, ker so različni obrati nastavili mnogo novih delavcev, ki niso organizirani, poleg tega pa so tudi mezde nižje in torej manj denarja za zabavo.¹³⁴ Največ delavcev je dobilo prosto na področju mariborske mestne občine, kar 1904 od 2741 zaposlenih, in to 1850 ves dan in 54 pol dneva. Prosto je dobilo vseh 1100 zaposlenih

¹²⁶ Arbeiterwille, št. 119, 1. 5. 1914.

¹²⁷ Prav tam.

¹²⁸ Arbeiterwille, št. 121, 4. 5. 1914.

¹²⁹ SI LAG, Stätt. Präs. E-91 882-1912.

¹³⁰ Prav tam.

¹³¹ Prav tam.

¹³² Prav tam.

¹³³ Prav tam.

¹³⁴ Prav tam.

v delavnicah južne železnice, vseh 580 gradbincev in 80 mizarjev ter 50 od 112 zaposlenih v pivovarništvu. V kurilnici pa je poleg 54, ki so dobili pol dneva prosto, še 40 delavcev lahko ostalo ves dan doma, od skupno 644 delavcev. Le v parnem mlinu so morali zopet vsi, 225 po številu, spet delati.¹³⁵

CELEBRATION OF MAY DAY IN SLOVENE STYRIA IN 1890—1914

Summary

In Slovene Styria the May Day celebrations began, as elsewhere in Europe, in the year 1890. This treatise describes their development from then to 1914. On the basis of the reports of the chief officers of administrative district to the state representation in Graz, it is possible to follow quite accurately, for all these years, not only the number of participants on the May Day celebrations, but also the number of employees in each plant. The number of employees, which were given leave on May Day varied from one administrative district to the other. For the territory of Slovene Styria it varied, in the average, from 20% to 40% of the employees. This percentage reached its highest amount where industry was developed, and therefore the number of employees high, whereas in the less developed regions it was negligible. It was especially high in Maribor and its surroundings, in the coal-mine region of Zasavje, in the surroundings of Celje and in the administrative district of Slovenj Gradec, as well. Whereas, the surroundings of Ptuj, Haloze, Slovenske Gorice and Posavje, were poorly represented in the number of May Day celebrations.

ČEŠKI VPLIV PRI SNOVANJU SLOVENSКИH PODPORNIH 'JEDNOT' V ZDA

Toussaint Hočevar*

UDK 334.3(091)(=863:=850)(73)

**HOČEVAR Toussaint: Češki vpliv pri snovanju slovenskih podpor-
nih 'jednot' v ZDA.** Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor,
48-13(1977)1-2, str. 234-240.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl., 1 slika, 2
faksimila

Več slovenskih podpornih društev v ZDA, ki so nastala okrog leta 1890, je delovalo v sklopu čeških združenj. To navezanost je pripisati tesnim stikom, ki so jih imeli Slovenci s Čehi že v domovini, saj so tedaj dežele obeh narodov spadale v avstrijskega del avstrijskega cesarstva. Ko se je število slovenskih podpornih društev v ZDA dovolj okrepilo, su le-ta osnovala svojo centralno organizacijo, verkovno usmerjeno KSKJ (1894) in svobodomiselnio SNPJ (1904). Glede organizacijske tehnike sta jima bili za zgled češki združenji IRKÚJ in ČSBPJ. Razprava sloni na primarnih in sekundarnih virih.

UDC 334.3(091)(=863:=850)(73)

**HOČEVAR Toussaint: Czech Influence in the Formation of Slovene
Fraternal Benefit Societies in the USA.** Časopis za zgodovino in na-
rodopisje, Maribor, 48-13(1977)1-2, p. 234-240.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl., 1 pict.,
2 facsimiles.

Many of the Slovene fraternal benefit societies in the United States which formed around 1890 functioned as affiliates of Czech central association. This is explainable by close links between Slovenes and Czechs in their homelands, both of which belonged to the Cisleithan half of the Habsburg Empire. As the number of Slovene benefit societies in the United States increased, they formed their own central associations, the church-oriented KSKJ (1894) and the liberal SNPJ (1904). These organizations were patterned after the Czech central associations IRKÚJ in ČSBPJ respectively. Based on primary and secondary sources.

Slovenci so se v ZDA naselili strnjeno najprej v okolici mesta St. Cloud v Zvezni državi Minnesota, kjer so sredi šestdesetih let preteklega stoletja osnovali kmetije priseljenci iz Gorij, Dovja in okolice Bleda. Kasneje je naseljevanje potekalo v rudarskih središčih, kot so bila Calumet v Michiganu (bakrena ruda), Tower v Minnesoti (železna ruda) ter okrog premogovnikov v Kansasu, Koloradu, Pennsylvaniji, Wyomingu in drugje.¹

V nekaterih naselbinah so Slovenci že kmalu po prihodu ustanovili podporna društva, ki so jim bila v oporo v primeru bolezni ali smrti, tako npr.

* Dr. rer. oec. Toussaint Hočevar, profesor ekonomije na državni univerzi v New Orleansu. Pričujočo razpravo je omogočila finančna podpora, ki jo je avtorju dodelil Immigration History Research Center (IHRC) na University of Minnesota v Minneapolisu. Za prilazno pomoč pri zbiranju podatkov dolguje pisec posebno zahvalo kuratorju arhiva IHRC in bibliografu za slovenske vire Josephu D. Dwyerju ter bibliografini za češke vire Evi Marsh.

¹ Prim. J. M. Trunk, *Amerika in Amerikanci*, Celovec 1912.

društvo sv. Jožefa v Calumetu (Michigan), ki je bilo ustanovljeno leta 1882 kot prvo slovensko društvo v ZDA.² Vendar nobena od omenjenih odročnih lokacij ni mogla postati središče, ki bi posamezna slovenska društva širom po Ameriki povežalo v združenje z določenimi centralnimi funkcijami. Ta vloga je pripadla Slovencem v prometno pomembni, centralno ležeči čičaški regiji, kjer so bile tudi zunanje pobude najbolj žive, predvsem zaradi stikov z že dobro organiziranimi češkimi naseljenci. Kot bomo pokazali, so v začetni fazi slovenskega društvenega življenja v ZDA ti stiki peljali k pripojitvi slovenskih podpornih društev k češkim centralnim organizacijam. V naslednji fazi pa je prišlo do prenosa češke organizacijske tehnike na lastna slovenska združenja.

SLOVENSKA PODPORNÁ DRUŠTVA V SKLOPU ČEŠKIH ZDRUŽENJ

V osemdesetih in devetdesetih letih preteklega stoletja so se v obeh za slovensko naseljevanje pomembnih urbanih središčih, namreč v Chicagu in Clevelandu, razmeroma maloštevilni Slovenci naslonili na zgodnejše ter zaradi daljšega naseljevanja tudi številnejše češke priseljence.³ Slovenske skupinice so se vključile v že obstoječe češke organizacije, navadno z ustanovitvijo samostojnih društev znotraj čeških združenj, t. i. jednot.

Dejstvo, da so se Slovenci onstran Atlantika priključili ravno Čehom, lahko razložimo, če upoštevamo povezanost slovenskih in čeških dežel v okviru cisleithanske polovice habsburške monarhije. Kot češke so bile tudi slovenske dežele zastopane v dunaiskem državnem svetu, oba naroda pa so vezali skupni obrambni interesi proti dominantni nemški večini. Ker je ravno pri Čehih gospodarski in kulturni napredek v zadnjih desetletjih preteklega stoletja dosegel zavidljivo stopnjo, so Slovenci dokaj radi jemali Čeha za zgled in jih posnemali zlasti na zadruženem in društvenem področju. Nič ni torej čudnega, če so ameriški Slovenci v prvi fazi razvoja svojih mladih društev leta postavili v zavetje že obstoječih čeških združenj.

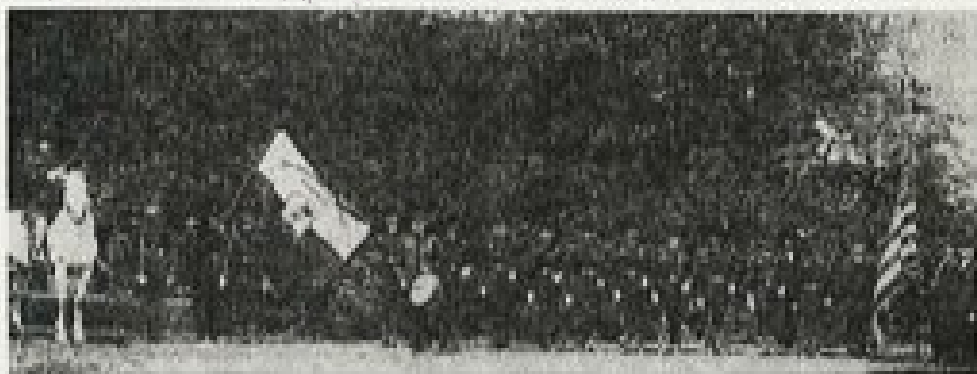
V Chicagu je bilo leta 1884 menda vsega le pet Slovencev. Živel so med Čehi ter si izbrali Čehinje za življenjske družice. Tako tudi Anton Nemanich, ki je leta 1887 ustanovil prvo slovensko podporno društvo v Chicagu, namreč društvo sv. Martina, ki se je priključilo češkemu združenju IRKŮJ (První římsko-katolická ústřední jednota). Leta 1891 se je Nemanich preselil v bližnji Joliet, kjer je odprl gostilno, kasneje pa je svojo podjetniško dejavnost razširil, tako da je imel še mesarijo, trgovino z živili, izvožekovsko podjetje in posrební zavod, domala vse v istem bloku poleg cerkve.⁴ Udeležoval se je tudi na društvenem področju ter je že takoj po prihodu v Joliet ustanovil društvo Vitezo sv. Jurija »po načinu tedanjih čeških viteških spolkov [društev]«. Vitezi so se leta 1893 v pestrih društvenih uniformah udeležili v Chicagu blagoslova za-

² Ivan Molek, Pionir je legel — zgodovinska skica prvega slovenskega podpornega društva v Ameriki. Ameriški družinski koledar (odslej ADK) 1940, 42—55.

³ Iz čeških dežel se je izselilo v ZDA v obdobju 1850—60 23.000 ljudi; 1861—70, 33.000; 1871—80, 52.000; 1881—90, 62.000; 1891—1900, 42.000; 1901—10, 94.000. Bedřich Sindelář, Kočeny a povaha českého vysťahovalectví za kapitalizmu, v Zborniku Začínky české a slovenské emigrácie do USA, Zborník statí, Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1970, 48. V pidesetih letih preteklega stoletja so češki izseljenci potovali ovsadno z ladjo do New Orleansa, od tam pa po Mississippiju do St. Louisa. Tu je bilo izhodišče rečnih poti, ki so peljale v razne predele srednjega zahoda, ter kopenske poti, ki je vodila v Kalifornijo. Prvo podporno društvo so Čehi ustanovili v St. Louisu leta 1854. Prim. Jao Hahenichl, Dějiny Čechův Amerických, St. Louis, 1904; Thomas Capek, The Czechs (Bohemians) in America: A Study of Their National, Cultural, Political, Social, Economic, and Religious Life, Boston in New York, 1920; Joseph Marínek, One Hundred Years of the C. S. A.: The History of the Czechoslovak Society of America, Cicero (Illinois), 1955.

⁴ Po zapisku, ki ga je napravil 12. marca 1964 profesor Timothy L. Smith, po pogovoru z Jožem Nemanichem, Antonovim sinom, v Waukegaon (Illinois). Smithov zapisek je priložen mapi z oznako »Anton Nemanich« v arhivu IIRC na University of Minnesota.

stave češkega združenja IRKÚJ.⁹ K istemu združenju je spadalo tudi jolietško društvo sv. Jožefa, ki so ga ustanovili leta 1890,¹⁰ torej že pred Nemaničevim prihodom v Joliet.

DRUŠTVO VIT. SV. JURIIJA, ST. 3. V PARADI LETA 1906. Imena prisotnih vitezov: Anton Nemanič, maršal; Peter Klobučar, stotnik; Math Stukel, zastavonoša; George Flajnik, poročnik; Mihael Starašinič, zastavonoša; John Sukič ml., bobnar; Math Papleh, Michael Flajnik, John N. Pasdertz, Blaž J. Chulik, Peter Mušič, Josip Klepec, John Sukič st., Anton Vogrin, Nicholas Klepec, Josip Konduš in Martin Mutz, Anton Škof ter J. Panlan zastavonoše.

Razmere v Clevelandu so bile podobne tistim v Chicagu. Slovenci, ki jih je bilo leta 1883 okrog 30, so se zbirali v gostilni Jožefa Turka, ki je v svojih dveh hišah oddajal sobe samskim delavcem, hodil zanje po raznih potih, novim priseljencem pa pomagal, da so se zaposlili. Ko se je leta 1884 neki Slovenec pri delu smrtno ponesrečil, je Turk poskrbel za njegov pogreb in plačal pogrebne stroške. To mu je dalo misliti, da bi Slovenci ustanovili podporno društvo, ki bi krilo pogrebne stroške svojih članov in jih morda tudi še drugače zavarovalo. Za zgled so mu bila podobna češka društva, saj so tedaj clevelandski Slovenci obiskovali češko cerkev, pri kateri je župnikoval Štefan Furdek, vnet sodelavec pri češkem podpornem združenju IRKÚJ. Turkova zamisel se je uresničila šele leta 1890, ko so Slovenci v Clevelandu ustanovili Marijin 'spolek'. Turk je postal njegov prvi predsednik in blagajnik.⁸

V Elyju (Minnesota) je delovalo leta 1894 društvo Srca Jezusovega, ki je pripadalo češkemu združenju.⁹

Vzporedno z nastajanjem katoliško usmerjenih društev so leta 1891 svobodomiselní Slovenci ustanovili v Chicagu klub Slovenija, o katerem piše Frank Zaitz,¹⁰ da se je leta 1893 vključilo v češko združenje ČSBPJ (Česko-slovanská bratrská podporníci jednoty). Slednje je nastalo leta 1884 v Clevelandu z odcepitvijo članov treh društev, ki so bila do tedaj v sklopu združenja IRKÚJ.¹¹

⁸ Spominska knjiga tridesetletnice Kranjsko-Slovenske Katoliške Jednote — 1894—1924, Joliet (Illinois), 1924, 126.

⁹ Spominska knjiga Društva Vitezov Sv. Jurija — 1891—1916, Joliet (Illinois), 1916, 7—11.

¹⁰ Frank J. Turk, Slovenski pionir — nekaj črtic iz življenja prvih Slovencev v Clevelandu, Cleveland (Ohio), 1955, 13—16. Po Turkovem pripovedovanju se je Furdek naučil toliko slovenščine, da je v očetih lahko spovedoval. Po rodu je bil Slovák, izšel pa se je v Pragi, kot piše Habeneht, op. cit., 710. Leta 1890 najdemo Furdeka med vodilnimi pobudniki za ustanovitev prvega slovaškega združenja. Jozef Paučo, 75 rokov prvej katolíckej slovenskej jednoty, Cleveland (Ohio), 1965, 10—11.

¹¹ Letnico ustanovitve navaja Spominska knjiga tridesetletnice Kranjsko-Slovensko-Katoliške Jednote, 218.

¹² Janko N. Rogelj, Ameriška bratska zveza, Slovenski izseljenki koledar 1951, 143.

¹³ Iz naše zgodovine, ADK 1950, 81.

¹⁴ Habeneht, op. cit., 597 in 724.

PRENOS ČESKE ORGANIZACIJSKE TEHNIKE NA SAMOSTOJNE SLOVENSKE „JEDNOTE“

Že kmalu po nastanku prvih društev, ki so bila v sklopu čeških združenj, so njihovi člani začeli misliti na svojo centralno organizacijo, ki bi povežala po raznih koncih Amerike raztresena slovenska društva. Podobno kot pri Čehih naj bi taka organizacija poleg informacijske funkcije opravljala zavarovalno vlogo. Posamezna društva so sicer članom v primeru krajše bolezni omogočala iz svojih sredstev bolniško podporo in kritje pogrebnih stroškov, ker pa navadno niso štela več kot 50 članov, niso mogla prevzeti nase tveganja, ki je zvezano z življenjskim zavarovanjem v korist dedičev in zavarovanjem proti dolgotrajni bolezni. Za tako zavarovanje je bilo potrebno združenje s številnimi člani, pri katerem se incidenca smrtnih in bolezenskih primerov približa verjetnostni stopnji, ki sledi iz zakonitosti velikega števila.

Ker so se Slovenci v chikaški regiji seznanili s centralnimi organizacijami, ko so bila njihova društva še v sklopu čeških združenj, so v fazi nastajanja lastnih združenj lahko izkoristili češke izkušnje. Po drugi plati pa je osrednja lokacija, ki jo zavzema Chicago, postavila tamkajšnje lokalne organizacije v položaj naravnih vozlišč za vzdrževanje zvez med razsejanimi slovenskimi društvi.

Že v prvih letih obstoja v okviru češkega združenja sta društvi sv. Jožefa in Vitezov sv. Jurija v Jolietu pretresali možnost, da bi ustanovili samostojno slovensko združenje. Na pobudo duhovnika F. S. Šusteršiča je prišlo spomladi leta 1892 do posebnega skupnega zborovanja obeh društev, ki mu je predsedoval Anton Nemanč. Nadaljnje delo je potem zaradi neugodne gospodarske konjunktore nekoliko zastalo, vendar je društvo Vitezov sv. Jurija že marca 1893 izvolilo poseben odbor za ustanovitev slovenskega združenja. Sestavljali so ga Anton Nemanč, Peter Rogina, John Meteš, Štefan Štanfel, Josip Panian in Mihael Wardjan.¹² Ko so leto dni kasneje delegati osmih slovenskih društev iz raznih krajev ZDA na zborovanju v Jolietu ustanovili KSKJ (Kranjsko-slovenska katoliška jednota), so izbrali za tajnika Wardjana, za blagajnika pa Stanfla, oba iz vrst Vitezov. Za predsednika so izvolili Jožeta Stukla iz društva sv. Jožefa. Nemančeva odsotnost na ustavnem zborovanju je v Spominski knjigi društva Vitezov sv. Jurija pojasnjena, češ da je bil Nemanč takrat v Chicagu,¹³ kar pa ne razloži njegove odmaknjenosti od KSKJ v naslednjih dveh letih, ki jo kaže pripisati zadevi o poneverbi društvenega denarja, v katero je bil zapleten.¹⁴ Pojavil se je zopet šele leta 1896, ko je bil na tretjem obletnem zborovanju KSKJ izvoljen za predsednika.

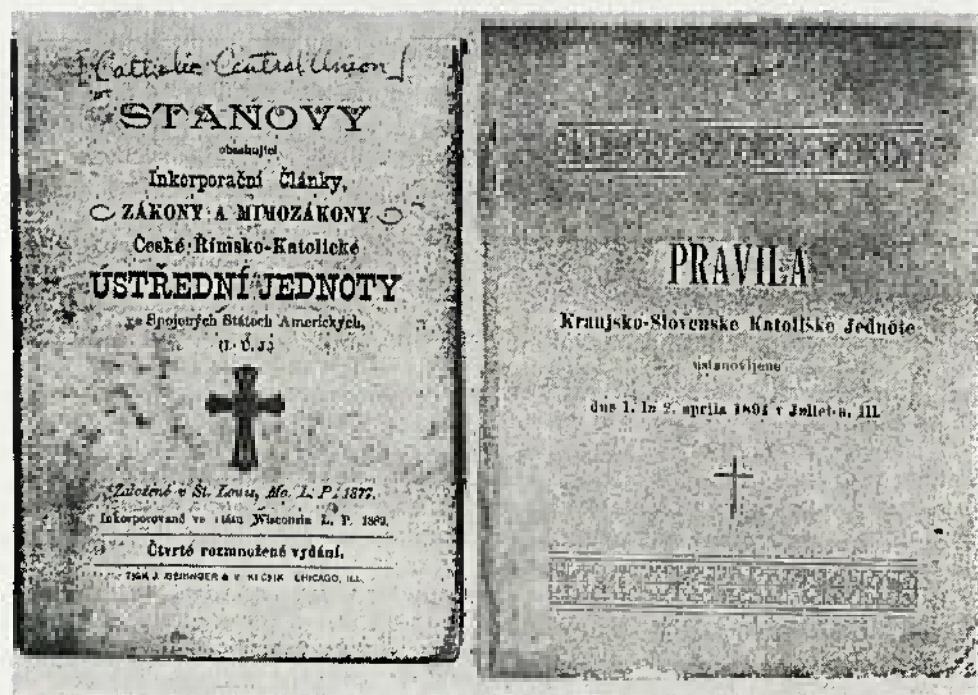
Če naj izluščimo pogoje za ustanovitev prvega centralnega združenja, potem moramo uvrstiti mednje prvič propagandno in obveščevalno delo, drugič pa obvladanje določene organizatorične in operativne tehnike vodstvenega in administrativnega osebja.

¹² Spominska knjiga društva Vitezov ..., 11–13.

¹³ Prav tam, 14.

¹⁴ Na izrednem zborovanju KSKJ julija 1894 v Jolietu je predsednik Stukel nasprotoval sprejetju društev sv. Štefana (bivše društvo sv. Martina) iz Chicaga in sv. Janeza Krstnika iz Aurore (Illinois) zaradi njunih članov Antona Nemanč in Johna Zmajčiča, a je bil preglasovan. Vsa zadeva poslana nekoliko bolj jasna iz originalnega zapisnika 2. letnega zborovanja delegatov KSKJ, ki je bilo julija 1895 v Towerju (Minnesota). Po besedah F. S. Šusteršiča je Nemanč »dal poročstvo za društvo sv. Jožefa v Jolietu. Blagajnik je z denarjem všel. Nemanč je plačal svoj del njegov sodrug pa ne. Po postavi bi moral sveda plačati tudi za onega. Zmajčič je bil delegat in je ušel z denarjem. Za Nemanč se je sklenilo 1. julija 94 na izvanrednem zborovanju, da se sprejme v našo Jednolno; nasprotoval je predsednik J. Stukel. Družiga so pa naravnost odvergli.« V debato je segel tudi Stukel, češ »zatožil sem A. Nemanč in J. Mušiča, a sodnija mi je za J. Mušiča tožbo odbila, kateri nimam nič razun „Homeslead“ (od države v lastništvo dodeljena zemlja), kateri mu ne moremo odvzeti ...« Arhiv IHRC, fotokopija v mapli »KSKJ«.

Propagandna in informacijska funkcija je pripadla Amerikanskemu Slovincu, tedaj edincmu slovenskemu časniku v Ameriki.¹³ Med članki, ki so poudarjali pomen medsebojnega povezovanja in skupnega društvenega delovanja, izstopa sestavek bogoslovca iz semenišča v St. Paulu (Minnesota) Matije Savsa.¹⁴ Vendar članek ne vsebuje organizatoričnih ali drugačnih predlogov za kako konkretno akcijo. Le-to so omogočile izkušnje, ki so jih čičaški in jolietški društveniki nabrali v svojih stikih s češko osrednjo organizacijo. Kot smo pokazali, so prav ti člani zasedli vodilna mesta v KSKJ. O češkem vplivu pa zgovorno priča tudi dejstvo, da so pravila KSKJ posneli po pravilih že omenjenega češkega združenja IRKÚJ (glej sliko).

Primerjava pravil češkega združenja IRKÚJ in slovenskega KSKJ

Podobno kot pri nastajanju KSKJ, čeprav časovno nekoliko v zaostanku, je potekal razvoj pri svobodomiselnih podpornih društvi. Razmere za ustanovitve centralne organizacije so dozorele leta 1903, ko je čičaški klub Slovenija dal pobudo za ustanovitev društva Slavija, ki je imelo namen, da »deluje s polno močjo, da doseže Slovensko narodno jednoto«.¹⁵ Aprila 1904 se je zbralo v Chicagu 12 delegatov, ki so zastopali sledeča društva: Slavija iz Chicaga, Triglav iz La Salla (Illinois), Adrija iz Johnstowna (Pennsylvania), Bratstvo iz

¹³ Amerikanskega Slovincu je začel izdajati leta 1891 v Chicagu Anton Murnik. Zaradi finančnih težav ga je prodal duhovniku Jožefu Buhu, ki ga je izdajal v Towerju (Minnesota) do leta 1899, ko se je list preselil v Joliet. Prve številke, ki jih je uredil Murnik, so bile na zavidljivi časnikarski ravni. Prim. Spominska knjiga, izdana za zlati jubilej Amerikanskega Slovincu — 1891—1941, Chicago 1941.

¹⁴ Amerikanski Slovinc, št. 37, 1. septembra 1893.

¹⁵ Po zapisniku, ki ga navaja Zaltz, loc. cit., 83.

Steela (Ohio), Naprej iz Clevelanda, Bratstvo iz Morgana (Pennsylvania), Delavec iz South Chicaga in Bratstvo iz Yala (Kansas).¹⁸ Ustanovili so združenje SNPJ (Slovenska narodna podporna jednota). Do tedaj je Slavija vzdrževala zvezo z društvi, ki so se prijavila za pristop. Delovala je torej v pripravljalni dobi kot glavni urad in glavni odbor. Na zadnji seji, ki jo je imela Slavija v tej svoji vlogi ob koncu marca, so med drugim sklenili, da bodo veselico, ki naj bi sledila ustanovnemu zborovanju, oglašali v češkem časopisju, da bi tako pritegnili večje število obiskovalcev.¹⁹ Še eno dejstvo, ki kaže na tesno povezanost s Čehi.

Tudi pri SNPJ so prišle prav organizacijske izkušnje, ki so jih vodilni člani pridobili v okviru češkega združenja, h kateremu je spadala Slovenija. Njenega tajnika Josepha Wershaya najdemo med ustanovnimi člani Slavije. Nadalje je bil iz vrst Slovenije Frank Petrich, tajnik odbora za sestavo pravil SNPJ. On in Frank Medica sta pri pisanju pravil črpala iz pravil češkega združenja ČSBPJ, deloma pa sta se naslonila na pravila nemške podporne organizacije Deutscher Arbeiter Krankenunterstützungsverein.²⁰

KSKJ in SNPJ sta bili prvi slovenski osrednji podporni organizaciji, ki sta imeli vseameriški značaj. Še danes se ponašata s slovensko oznako. Pokazali smo, da so bile pri njunem nastajanju pomembne izkušnje vodilnega osebja v okviru čeških združenj in naslonitev na češka organizacijska pravila. Pri kasnejših centralnih organizacijah, ki so nastale z ločitvijo od prvotnih združenj, ni zaslediti neposrednega češkega vpliva. Od KSKJ se je leta 1898 odcepila Jugoslovanska katoliška jednota, ki od leta 1940 dalje deluje kot Ameriška bratska zveza.²¹ Od SNPJ pa se je ločila Slovenska svobodomiselná podporna zveza, ki ne obstaja več. Podobno ne bi pričakovali češkega vpliva pri mlajših regionalnih združenjih, kot je npr. Slovenska dobrodelna zveza, ki deluje v Ohio. Glede starejših regionalnih združenj, h katerim sodita Avstrijsko slovensko bolniško društvo²² in Slovensko-hrvatska zveza,²³ pa iz razpoložljivih virov tudi ni moč sklepati na češki vpliv.

CZECH INFLUENCE IN THE FORMATION OF SLOVENE FRATERNAL BENEFIT SOCIETIES IN THE USA

Summary

Although Slovene farm settlement in the United States goes back to the mid-1860's, Slovenes began arriving in larger numbers only during the 1880's. Those who settled in Chicago and Cleveland lived in close contact with the Czechs; whose massive migration to the United States started during the 1850's. The affinity with the Czechs is explainable by the fact the homelands of both the Slovenes and the Czechs were within the Cisleithan half of the Habsburg Empire. In the Vienna parliament the representatives of their lands often found common political ground vis-à-vis the dominant German-Austrian majority. Moreover, Czech advances served as a model for the Slovenes, especially in the organization of educational societies and co-operatives.

¹⁸ Cvelko A. Kristan, Ob 50-letnici SNPJ v Chicagu, Slovenski izseljenski koledar 1955. 54.

¹⁹ Zaitz, loc. cit., 93.

²⁰ Prav tam, 91.

²¹ Prim. Janko N. Rogelj, loc. cit., 143-48.

²² Avstrijsko-slovensko podporno društvo so osnovali leta 1892 slovenski štajerci, ki so delali v kansaških premogovnikih. Tretjino članslva so sestavljali nemški štajerci in Italijani iz Trentinskega. Anton Suler, Podporna organizacija, ki je ni več — nekaj zgodovine o Avstrijskem slovenskem bolniškem podpornem društvu, ADK 1933, 123-29.

²³ Slovensko-hrvatsko zvezo so ustanovili leta 1903 v Calumetu (Michigan) društva iz Gornjega Michigana in Minnesote. Društvo sv. Jožefa iz Calumeta je imelo kot najstarejše v tem združenju št. 1. Ivan Molek, loc. cit., 53.

In the United States the first Czech fraternal benefit society was organized in St. Louis in 1854. During subsequent decades the Czech developed a system of benefit societies as a means of mutual protection against such contingencies as illness and death. When, during the 1880's Slovenes in the United States began organizing their benefit societies, many such societies found it convenient to affiliate with one of the existing Czech central associations: thus the financial risk associated with prolonged illness or death could be distributed over a large number of insured members. Church oriented societies in the Chicago area as well as in Cleveland and in Ely, Minnesota, joined the IRKUJ (První římsko-katolická ústřední jednota), while the liberal »Slovenija« of Chicago affiliated with the CSBPJ (Česko-slovanská bratrská podpornjci jednota).

During the early 1890's Slovene benefit societies became numerous enough to form their own central association. The organizational initiative was provided by societies in the Chicago area, where contacts with Czech organizations had been particularly intense. Also, Chicago's central location and its role as a transportation hub offered distinct advantages for maintaining organizational links with societies scattered in various parts of the United States. When in 1894 delegates of eight such societies met in Joliet near Chicago to form the KSKJ (Kranjsko-slovenska katoliška jednota), officers of this newly founded central association were drawn from the ranks of two Joliet societies both of which until then belonged to the Czech central association. These men were familiar with Czech organizational techniques, so much so that bylaws of the Czech central association IRKUJ were adopted without major changes as bylaws of the KSKJ.

Developments within the liberal camp followed a similar pattern. Here, the »Slovenija« club of Chicago took the lead by forming the Slavija Society, which served as a catalyst for other liberal societies in the formation of the SNPJ (Slovenska narodna podporna jednota), in 1904. Again, the officers came from the Czech-linked »Slovenija«, and bylaws of the Czech central association CSBPJ served as a model for bylaws adopted by the SNPJ.

The author found no evidence which would indicate direct transfer of Czech organizational techniques in the case of Slovene central associations which formed later as splinters from either KSKJ or SNPJ. Nor does such evidence seem to exist for the two older Slovene regional associations, one of which operated from Kansas and the other from Michigan.

CANKAR IN TRIVIALNA LITERATURA

Jaro Dolar*

UDK 82-9:886.3.09:92 Cankar Iv.

DOLAR Jaro: Cankar in trivialna literatura. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 241—248.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl.

Z vprašanjem bralcev se je Cankar spoprijel že zelo zgodaj. Zavedal se je, da je med zahtevnostjo literature, ki naj bi izražala njegov literarni program in med izobrazbo tedanjih slovenskih bratcev veliko protislovje. Glede same trivialne literature, ki v tem članku zajema vse zvrsti množične književnosti, je bil seveda sprva temperamentno odklonilen, dokler se po zanimivih socioloških in psiholoških analizah v člankih »Božične zgodbe«, »Ciganska sirota« in posebno »Z druge strani« ni povzpел do spoznanja, da je želja po takem branju globoko zakoreninjena v družbenih razmerah časa. Boj proti trivialni literaturi bi po Cankarjevi sodbi bil uspešen šele z izpremembo družbenih razmer.

UDC 82-9:886.3.09:09:92 Cankar Iv.

DOLAR Jaro: Cankar about Mass Literature. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 241—248.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl.

Cankar confronted the problem of readers' comprehension of his work very early. He was aware of the contradiction between the demands of his profound literary programme and the scarce education of readers in his time. As regards the »trivial« literature, which in this article comprises all kinds of mass literature, he at first entirely rejected it, but after writing such interesting sociological analyses as »Božične zgodbe« (»Christmas Carols«), »Ciganska sirota« (»Gipsy Orphan«), and especially »Z druge strani« (»From the Other Side«), he realized that the desire for such literature was deeply rooted in the social conditions of that time. Cankar was convinced that the struggle against the »trivial« literature would only be successful with the radical change of society.

Glazer sicer nikoli ni bil moj profesor, a sva se vendar prvič srečala na gimnaziji. Tu je imel tista leta na skrbi dijaško knjižnico (njen manjši, slovenski del) in menda vsakih štirinajst dni razglašil na tabli v avli, da bomo popoldan lahko zamenjavali izposojene knjige. Njegovih navodil za branje se sicer ne spominjam več, vem samo, da nikomur ni branil knjig, ki si jih je ta želel, tudi če po tedaj običajnih pojmih še niso bile za prosilca ali pa če so bile pod ravniho, ki jo je predpisovala šolska estetika.

Tudi moji zadnji stiki z Glazerjem so bili knjižničarski, saj sem pri njem opravljal vajensko šolo.

* Jaro Dolar, bibliotekarski svetovalec, Ljubljana.

¹ Čeprav se zavedam, da vleče besedna zveza »trivialna literatura« s približnimi sinonimi »kitč«, »šund«, »pogrošna literatura«, »kolportažni roman«, »feljtonski roman«, »plaža«, »banalna literatura« in podobno kljub raznim pomenakim odtenkom za seboj cel rep pejorativnih sodb, ki se upirajo nevtralni, objektivni analizi, sem se odločil za ta pri nas udomačeni izraz, ker poimenovanje »množična literatura«, ki danes v strokovnem slovu zmaguje, s svojimi proizvodnimi in porabniškimi vključitvami med Slovenci še ni dovolj opredeljeno in obrazloženo.

Če sem si torej za njegov zbornik izbral nekoliko širšo knjižničarsko temo, sem ravnal v njegovem smislu, saj mu zgolj rutinsko delo s katalogizacijo, klasifikacijo in bibliografsko dokumentacijo nikoli ni bil začetek in konec vsega bibliotekarskega dela.

Prav Glazer je bil namreč tisti, ki me je pred več kakor dvajsetimi leti z opozorilom na izraz »kralji v cunjah« v nemškem prevodu Jacobsenovega Nielsa Lyhneja spravil na idejo tudi ne samo estetskega ali biografskega obravnavanja literarnih problemov.

Cankar, ki je kakor njegovi tovariši iz moderne stopil v slovensko literaturo z zahtevnim literarnim programom, se je za vprašanje bralcev začel že zelo zgodaj zanimati. Kakor pred njim Govekar² je tudi on spoznal, da bo moral vsaj v začetku računati predvsem z izobraženim bralcem.

V svojem prvem članku o Aškercu³ polemizira z mislijo: »Drugod naj pišejo, kakor hočejo, naše slovensko slovstvo mora ostati čisto...« — to se pravi: naši literati naj pišejo kakor svoje dni kmetom in otrokom ali sentimentalno in romantično našim gospodičnam — naobražence pa naj zabavajo kakor doslej Francozi, Rusi in Nemci... Prav odtod izvira nevesela prikazen, da po naših leposlovnih knjigah bore malo segajo naobraženci — to nam lahko potrdijo naši knjigotržci. Nemala zasluga naših realistov prav kakor Wielanda, ki so mu tudi tesnosrčni vrstniki očitali lascivnost, je ta, da sedaj tudi naši inteligentniki kaj leposlovnega v domačem jeziku čitajo in sicer ne iz zgolj rodoljubja.«

Ta njegova skoraj bolj nacionalno kot socialno pobarvana sodba iz dobe, ko med Aškerčevim realizmom oziroma Govekarjevim naturalizmom na eni in dekadenco mladih na drugi strani še ni prišlo do diferenciacije, se je morala kasneje vsaj v Cankarjevi praksi, ki se je pričela obračati tudi na podprivilegiranega bralca, umakniti skrb in zaskrbljenosti za bralne navade tistih, ki jim je bila njegova umetnost v prvi vrsti namenjena.

Sodobni trivialni, kolportажni, posebno pa feljtonski roman, ki ga poznajo drugi narodi že iz prve polovice preteklega stoletja,⁴ je prišel k nam šele sorazmerno pozno. Zgodnja Danica⁵ se sicer že 1849 huđuje nad »romančarijo«, češ »krava je že iz hleva«, kajti ta »romančarija se je v dnevnike vmuznila, kateri več ljudem v roke pridejo ko posamezne knjižure.« Toda vse to je tedaj veljalo še veliko bolj za tujino kot za brumne Slovence. — Njim je v velikanski množini zadostovala iz celotne družine zabavne, množične literature še vedno le versko spodbudna povest, ki je s sorazmerno zgodnjimi prevodi Christopha Schmidta prihajala v velikih nakladah med ljudi. Pri nas je cvetela bolj ali manj domača (njeni tuji zgledi menda še niso dovolj raziskani) večerniška povest, ki je, kot je pokazal že Matjaž Kmecl,⁶ v najožjem sorodstvu s pridigo.

Član dunajskega literarnega kluba Ferdinand Jančar⁷ jo je že leta 1896 v obrambi slovenske moderne imenitno označil:

»Dosedanja šablona je tako pripravna, tako malo truda prizadeva čitatelju in tako laska njegovemu samoljubju! In recept je tako jednostaven. Vzemi neko število hudobnežev, isto toliko idealnih ljudi, daj da hudobnež krepostnega stiska na vse načine, samo na koncu glej, da zmaga krepost, posebno pa, da se poroče vsi pari, da ne bode pohujšanja. Po vsej povesti pa natrosi, kakor rozine

² Jos. Golob (Fr. Govekar): Slovanska knjižnica. LZ 1893, str. 776—778.

³ Ivan Cankar: Anton Aškerc. LZ 1896, str. 748.

⁴ Leta 1836 sta Journal de Débats in La Presse priobčila prve feljtonske romane, ki so jih pisali Alexandre Dumas père, Joseph Méry in Eugène Sue.

⁵ Baines od branja romanov. ZD 1849, str. 335.

⁶ Matjaž Kmecl: Od pridige do kriminalke. Ljubljana 1975.

⁷ Faustus (Ferdo Jančar): O literarnem boju. SS 1896, 15. marca.

v potnico, spodbudna premišljevanja, katerih dobiš na izbiro v vsaki priročni knjigi za propovednike.*

Cankar, ki je bil prav tako član literarnega kluba, kjer so o teh vprašanjih mnogo razpravljali, je sicer sodil, da govori Jančar »preveč profesorsko, zaprašeno, koščeno, matematično natančno in odmerjeno«⁸ (vsaj glede tega mesta v študiji mu je bil gotovo krivičen!), se je kasneje sam ponovno loteval iste teme.

V zbirki *Mimo življenja* je objavil dve črtici, ki posegata iz dveh razpoložljive in slogovno različnih plasti in dveh nasprotujočih si vidikov na isto področje.

V črtici *V temi*⁹ s tenkim psihološkim vživetjem pripoveduje o otrocih, ki osamljeni v strahu čakajo na mater. V tesnobi in grozi, ki se zgrinjata nad njimi, sanjajo z otroškim, trdnim upanjem o čudežu: »Godé se čudeži na svetu, veliko število jih pripovedujejo knjige in vsi so resnični, ker so napisani. Šel je nekoč fant po cesti, ves žalosten in lačen. Pa pride gospod in ga potrka po rami... In nekoč je bil pastir... Nekoč je bil pastir, ki je pasel ovce svojega gospodarja in si je želel v svet, bog ve kam. Pa se pripelje mimo lepa kočija in iz kočije stopi gospod... In nekoč niso imeli ne kruha ne moke... Ne kruha, ne moke in fant je šel v cerkev in je molil. Pa pride zjutraj gospod in... Zmiron se gode čudeži na svetu in zato se zgodi čudež tudi zdaj —«

Črtica *Sreča*¹⁰ pripoveduje o razočaranju mladega pesnika, ki založniku zaman ponuja svoje pesmi. Nazori tega založnika so seveda čisto trgovski.

»Pratike, molitveniki, pripovedi za narod in za mladino — to še gre za silo. Ali kar malo cika v umetnost — zastonj, izgubljeno! Zapravljen denar! Samo lahkomiselni trgovec, idealist in zapravljivec bi se ukvarjal z moderno literaturo. Nesreča je, da se zanimajo za to literaturo samo tisti ljudje, ki nimajo denarja. In ti ljudje so nam trgovcem povsem nezanimivi!... Spišite mi, dragi gospod, kakšno Jamo nad Dobrušo, kakšnega Izdajalca domovine — potem se pomeniva... Resnično mi je žal!«

Obe črtici se v obravnavanju te tematike izpopolnjujeta. Če otroci v temi sanjajo o čudežu, ki jih bo rešil groze in kakršni se gode v knjigah, ki jih poznajo, pozna te sanje in ta upanja tudi založnik ter z njimi računa. Samo taka literatura mu namreč lahko prinese dobiček. Zanimiva je v prvi črtici shematizacija situacij, s katero Cankar označuje to literaturo in na katero se v Božičnih zgodbah,¹¹ tokrat sistematično, označeno s številkami, zopet povrne. Čeprav uvršča Izidor Cankar Božične zgodbe med črtice, bi to delce zaradi vseskozi sodobne in temeljite ideološke analize raje šteli med eseje.

Vsekakor je vredno, da si ga pobliže ogledamo!

Po uvodu, v katerem se norčuje iz samega žanra, češ »človeku je slabo, če se sprehaja po tej papirni aleji, rodoljubno počesani, guvernantsko genljivi«, se kar v začetku odloči, da »zaradi umetnosti ne bo trosil besed.« — V izločanju estetskih kriterijev pri presoji take literature je Cankar daleč pred drugimi avtorji, ki so se šele v zadnjem času lotili zadeve s sociološkimi oziroma ideološkimi analizami. Že tu vidimo Cankarja kot sodobnega, jasnega misleca. Našteje nam tri »situacije«, ki jih z opuščanjem individualnih črt podrobneje opiše:

1. Izgubljeni sin — zgodba, ki je podobna njegovi črtici *V samotni*, le z drugačnim, namerno banalnim pripovedovanjem in drugačnim zafrkljivo prisiljenim »srečnim«¹² koncem.

2. Ljubezen do bližnjega — z revnim otrokom pred izložbo in »dobrotnim«¹³ neznancom, ki se usmili tega — kot se izkaže — svojega nezakonskega sina.

* Izidor Cankar: *Pisma Ivana Cankarja*. Prvi del. Ljubljana 1948, str. 172.

⁸ Ivan Cankar: *V temi*. Sn 1902/03, str. 271.

⁹ Ivan Cankar: *Sreča*. Sn 1903/04, str. 294.

¹¹ Ivan Cankar: *Božične zgodbe*. Naš list 21, 12. 1906.

3. Bog je usmiljen. K beraški družini pride prav na sveti večer dama in jih vse obdaruje.

Že omenjena shematizacija stoji vedno v oklepajih: »(v vseh božičnih zgodbah naletavajo snežinke)«, »(v vseh božičnih zgodbah stoje siromašni otroci pred izložbami)« in »(v božičnih zgodbah so skoro vse rodbine beraške)«.

Ko opravi »z gnusno božično sentimentalnostjo in nemarno kilavostjo«, ugotovi, da »vsa tista nezabeljena in nesoljena poezija ni drugega nič, nego plaho opravičevanje«. »Debelemu kujonu«, ki si ga Cankar pri tem predstavlja, polaga v usta nerodno opravičevanje, ki je obenem ostra družbena obsodba:

»Saj je res, da sem kanalja,¹² ampak drugače je moje srce dobro; če ugrabim sosedu hišo, mu vrnem vsaj škornje za božič!«

Toda Cankar gre še dalje, ko razglablja, kje je »kuge dobrotljivosti«, ki »začne razsajati po deželi« — »studenec«.

Takole pravi:

»Nikoli se strahotnost družabne krivice, groteskno razmerje med delom in bogastvom ne razodene tako očitno, v taki goloti kakor ob božičnem tednu.« — Sledi misel, ki bi jo verjetno smeli imenovati zametek Hlapca Jerneja: »Lepo je in koristno, da še v vseh naših srcih živi misel o ljubeznjivi blaženosti svetega večera; zakaj iz te misli se poraja strašno spoznanje: Jaz grem gol in lačen skozi to alejo bogastva, jaz, ki stojim pred tem svetim paradižem, zaklenjenem zame — kaj nisem jaz ustvaril tega bogastva, ne jaz sezidal tega paradiža? Vaši otroci, ki stoje v zakurjeni izbi pod jelko, v lučih žareči — kaj niso ukradli mojim otrokom uso to žarko srečo?« (Podčrtal J. D.)

Po tem se povzpne Cankar do drzne, skoro tvegane trditve: »Družba je zaslutila, da je na ugrabljenost mizo postavila ugrabljenost jelko in ugrabljenost darove ter hiti s smešno nerodnimi, capljajočimi koraki, da bi se opravičila. To je strah, ki gleda iz vseh genljivo solznih ekseesov svetega večera.«

Kar sledi kot dokaz za to tezo, sega že v Cankarjevo pojmovanje zgodovine:

»Naposled je tudi to lepo in koristno, da se razodevata strah in krivica na tako neroden način. Pred sto leti bi se ne bil fevd tako ropotoma zgrudil, da ni bil slep in neroden. Tudi on je po svoji maniri stavil jaslice za drhal, pa so mu jih nehvaležni povabljenec nenadoma razdrli...«

Po analizi pa tudi po jeziku se ta Cankarjeva »črtica« le prav malo razlikuje od analize in jezika, ki so ga pod konec šestdesetih let govorili radikalni študentje zahodnoberlinske oziroma katere druge nemške germanistike ali sociologije.

Sedem let kasneje se Cankar znova povrne na isto temo. Božični zgodbi,¹³ ki z nenadnim obratom, ko pripovedovalec z zadnjim stavkom (»Tisti starec je bil moj oče in jaz sem tretji med sedmimi«), da na videz preprosti božični zgodbi ostro, njemu lastno moralno poanto, je napisal Cankar okvir, v katerem se vrača k obsodbi božičnih motivov. Nova pa je tu misel, ki daje taki literaturi — tokrat prvič, in še to zavito v rahlo ironijo — neko opravičilo.

Njegov sogovornik se namreč brani, češ: »Nič drugače ni z onimi zaničevanimi in opljuvanimi šundromani. V družbi jih človek po iskarijotsko taji, na stranišču pa bere. Ne pomaga nič! Saj vem, da je vse skupaj strahotna neumnost, ali človek je po svoji naturi bolj k neumnosti vaje nego k pameti...« Zanimivo pa je nadaljevanje, ki bi ga bila vesela sodobna bibliopsihologija: »Bral sem tako bridko storijo,« pravi Cankarjev znanec, »in toliko, da se nisem zjokal. Kaj da so počeli in kako da so se ljubili v tisti bridki storiji, več ne vem. Genila

¹² Izraz »kanalja« kot psovko proti zagovornikom kapitalizma je uporabil že Stritar (Dunajska pisma III. LZ 1895, str. 555).

¹³ Ivan Cankar. Božična zgodba. SIT 15. 12. 1913.

me je ena sama beseda, ki jo je bil lačni študent (pisec takih romanov za bori kruhek) napisal najbrž čisto ponevedoma. To je namreč skrivnost teh zgodb: »Človeku je treba besede začetnice, treba mu je šepetalca, da začno v njegovem srcu razločno govoriti stare sladke otroške bajke. Takih besed začetnic ni v resničnem življenju, tudi v umetnosti jih ni.« Ti stavki sicer bolj zastirajo kakor izgovarjajo glavno misel, a se vendarle že dotikajo problemov afinitete med avtorjem in bralcem. Mislim, da Cankarju ne delamo prevelike sile, če se pri tem spomnimo na Rubakinovo¹⁴ tezo, da knjiga ni toliko posrednik vsebine kot sprejemalec, na katerega bralec prenaša (ali dobesedno: obeša) svoje projekcije. Bralec uresničuje svoje duševne fenomene. Vsak bralec pozna samo svojo projekcijo, ne pa same knjige. Cankar seveda ni šel tako daleč, a je v Tuji učenosti povedal nekaj podobnega: »Vsakemu pravi drugače, kakor je že uho in pamet. Meni pove kaj lepega, komu drugemu pa kvasi in kvanta.«

Sicer pa Cankar često uporablja knjigo, ko hoče označiti okolje ali celo junaka samega in njegovo obzorje.¹⁶ V črtici »Albert«¹⁷ na primer pravi: »... romanov ni maral; visoko je spoštoval samo Dumasa starejšega in prejšnja leta je prebedel cele noči s 'treimi musketirji' ali s 'chevalierjem de Maison rouge' ali z 'groficom Charni'...« Že s tem bi bila duhovna podoba tipičnega malomeščana dovolj označena, posebno, če se zavedamo, da je vse to bral samo v nemškem prevodu, saj so slovenski prevodi Dumasa starejšega začeli izhajati šele v tem stoletju.

K tej oznaki pa pride še drobna psihološka črta: »Toda zdaj je prišel do prepričanja, da ga čitanje samo vznemirja, medtem ko mu ne koristi čisto nič. In on se je bal vsacega vznemirjenja; ljubil je mir in enakomernost.« Skratka, popoln filister, ki so mu celo Dumasove pustolovščine, s katerimi je ta vodil solidne meščane v zasanjani svet, da so lahko v življenju zavračali vse drznejše misli, še ta košček sanj je bil temu filistru odveč, ker je bil nekoristen...

Še zanimivejše je opisovanje vtisov, ki jih je imela avanturistična literatura na mladega fanta v avtobiografski črtici Pod streho:¹⁸ — »Bila je tema, kakor v vreči, samo tu pa tam je odskočila in zamigljala zelena iskrica, zatrepetala in se izgubila v noč. Spomnil sem se na različne prigode Carla May-a, Shatterhand... Surehand... Winetou... Barud el Amazad... Karanirvan... Silovite postave, črni brkati obrazi... ječe, podzemski hodniki, divje krajine z visokim sivim skalovjem in izza grmov prežečemi, svetlimi očmi... Po hrbtu me je spreletaval mrz, kakor bi mrzli, mokri mravljinici hiteli neprenehoma gor in dol po vsem životu.«

Če pustimo ob strani ječe in hodnike, ki jim je verjetno botroval Grof Monte Christo, nas pri vsem tem preseneča Cankarjeva recepcija, njegovo sprejemanje in dojemanje pustolovske literature. Iz dobe, ko smo sami prebirali Karla Maya, nam je gotovo še v spominu naša identifikacija z njegovimi junaki, identifikacija, ki nam je pomagala pri premagovanju strahu, saj smo posebno boječim volčičem pri skavtih zelo uspešno dopovedovali, naj se obnašajo kot Old Shatterhand, ki se ničesar ni bal. Cankar pa se z vsemi temi junaki, kakor

¹⁴ N. A. Rubakin (1862-1940) — začetnik bibliopsihologije. Pred preganjanjem carske policije se je umaknil v Švico, kjer je živel kot politični emigrant. Čeprav se po revoluciji ni vrnil v Rusijo, mu je sovjetska vlada leta 1930 priznala pokojnino. V diskusiji o njegovi nedokončani knjigi Sredi knjig (1911-1915) so mu upravičeno očitali, da ob poudarjanju čitateljeve psihologije zanemarija knjigo. Odkar je Nikila Hruščov v svojem govoru na 3. kongresu sovjetskih pisateljev izrazil svoje spoštovanje do velikega narodovega učitelja, je izšlo tudi v sovjetskem tisku več člankov o njegovem življenju in delu. Strnjeni povzetek njegovega nauka citiram po razpravi Silve Simsove: *Nicholas Rubakin and Bibliopsychology* (Libri 1966, str. 121).

¹⁵ Ivan Cankar: *Tuja učenost*, LZ 1910, str. 536.

¹⁶ Primerjaj: Jaro Dolar: »Zdelo se mu je, da je legel prah na njegove kolce...« *Knjižnica* 1976, str. 7-15.

¹⁷ S. G. (Ivan Cankar): »Albert«, S 27, 9. 1896.

¹⁸ Ivan Gradar (Ivan Cankar): *Pod streho*, S 15, 9. 1897.

vse kaže, nikoli ni identificiral, zato so mu kot sovražni tujci vzbujali strah. Ni izključeno, da je bil vzrok za to tisto preslabo poznavanje jezika, o katerem govori v svoji črtici *Realka*,¹⁹ ko ugotavlja, da mu je bila nemščina »motni pajčolan«, ki mu je zastiral jasen pogled, in da mu je bilo vse, kar je bral v nemškem jeziku dolgo časa tuje.

Sicer pa se je Cankar s »pravo«, ali če hočete »klasično« trivialno literaturo v svojih spisih večkrat spoprijemal. Njegov odnos do nje ni bil vedno enak. Od omemb, ki so nekako mimogrede raztresene po njegovi prozi, ostrih obsodb v imenu okusa in estetike pa do drobne in temperamentne sociološke ter psihološke analize je cela lestvica sodb, ki so — ne samo, ker so Cankarjeve — izredno zanimive.

Leta 1910 je izšla v Zvonu njegova uničujoča kritika Jelenčevega romana *Žena*.²⁰

S kakšno sveto jezo je Cankar ocenjeval ta roman, naj pokaže samo nekaj stavkov: »... da bi oskrnil to kulturo, kdor bi vedoma in zaradi gole kupčije ponujal ljudem onesnažen papir, roman imenovan. Nazadnje je vendarle stopila grofica beračica z blatnimi čizmi v hišo slovenske književnosti in dobili smo, česar prej nismo imeli: čist, pristen, razgaljen šund.« — »Žena je zadelala vrzel v naši literaturi, kakor zamaši pest blata luknjo v zidu —.« Vsa notica, ki je zelo kratka, pa je prežeta še s protižidovsko ostjo, ko pripoveduje o nastanku nekaterih »šundromanov«, ki jih je poslal na slovenski knjižni trg dunajski žid. Ta se je namreč »trudil, da je dobil siromaka, ki se je polakomnil umazanih židovskih krajcarjev...« — Te protižidovske tendence se je Cankar lahko navzel v skoro vseh naših — ne samo katoliških časopisih, saj je celo uradni sociolog Ivan Žmavc v svoje razpravljanje o socialnih problemih v Prešernu vpletel nekaj izrazito antisemitskih ostric.

Prav tako odklonilen do trivialne literature je Cankar v črtici *Ciganska sirota*,²¹ kjer mu je sama prisotnost kolportážnega romana zbudi fizičen odpor: »Iz sanj me je vzdramil neprijeten, omleden duh, kakor po sesirjenem mleku. — Stopil sem v kuhinjo; tam ni bilo nikogar, tudi mleka ni bilo na ognjišču. Na mali, s pisanim prtom pogrnjeni mizi kraj okna je ležalo nekaj rdečih zvezkov; na vsakem je bilo z velikimi črkami napisano: 'Ciganska sirota!' Na poglavitni strani je bila podoba, ki je oznanjala prečudne prigode, strahotne krivice ter navsezadnje veličastno odrešenje.«

Ko razglablja, kdo bi v družini lahko bral tako literaturo, jo sprva pri vseh izključuje:

»Gospa Mici se je bila seznanila že z Dostojevskim samim; tudi zaradi bluz in slamninkov ima pravičen okus; kaj bi s cigansko siroto?«

»Gospodična Angela spoštuje Prešerna, vé ga naizust od konca do kraja; kaj bi s cigansko siroto?«

»Gospodična Ana se trudi, da bi govorila in pisala prijetno slovenščino; in sploh —«

»Gospod Nande se briga edinole za politiko, drugače najrajši spi; kako bi ga vzdramile vse ciganske sirote na svetu?«

»Naša Micka, Bog ji daj zdravje, bi se razjokala ob garjevem psu, ob ciganski siroti pa čisto gotovo ne!«

Tako je šla mimo Cankarja vsa procesija iz meščanske družine (manjka samo fant, ki se je gotovo navduševal za Karla Maya!) s pomočnico vred in izkaže se, da so vsi uživali v jokanju ob sentimentalnem romanu, ki so ga

¹⁹ Jaro Dolar: Neobjavljen Cankarjev tekst. Sdb. 1973, str. 1 in sl. Glej tudi France Bernik: Odloemek cankarjane. Sdb. 1973, str. 617 in sl.

²⁰ Ivan Cankar: Artur Sever: *Žena*. JZ 1910, str. 441 (Artur Sever = Vitomil Jelenec).

²¹ Ivan Cankar: *Ciganska sirota*. DS 1914, str. 99 in 99.

družno — razen gospoda Nandeta, ki ga je prebiral sam v postelji — brali ob luščenju fižola.

Vse, celo živali so bile kot začarane: kakađu, ki je ponavljal junakovo ime »Adolar«, in pes Firbec, ki se je s povešenim repkom umaknil pred Cankarjem »naravnost v kuhinjo, k ciganski siroti«.

In končna sodba v zadnjem stavku:

»Prikaže naj se po tej ali oni poti človek s tistimi rdečimi zvezki pod pazduho — ubijem ga s sekiro in ga dam pokopati na svoje stroške! —«

Vsa črtica kaže poleg Cankarjevega odpora do take literature v imenu »pravičnega okusa« tudi nepremagljivo privlačno moč, ki jo ima ciganska sirota (kot sinonim za vso te vrste trivialno literaturo) na vso okolico.

V najtesnejši zvezi s to črtico je dialogizirani esej Z druge plati,²² ki v tej seriji osmih črtic sledi Ciganski siroti. Tudi tu ima Cankar sogovornika, morda istega kakor v Božični zgodbi. Vsekakor je njegovo stališče podobno kakor tam, le doslednejše je in skoro napadalno.

Vsa zgodba se začne s Cankarjevo kritiko boja zoper šund, kakor se je začel v Nemčiji: »— v glavi nemškega profesorja, v tisti glavi, ki je s svojim nizkotnim sovraštvom do vsega mladega življenja, s svojo devetkrat podčrtano, ob vsaki priliki s klicaji razkričano plemenitostjo in s svojo vseobsežno hinavščino prava kazen božja za ves človeški rod. Šivilje bi ukanil za ravbarjevo frizuro, najvernejši vernik kuštravosti pa je sam. Šivilja se joka ob ciganski siroti, ali joka se kar pod milim nebom, vpričo ljudi; kadar bere profesor svoj ciganski brevir, se ne zaklene v svojo izbo, temveč na stranišče. — K temu pride še omemba »največjega nemškega profesorja Bismarcka«, ki je bil »častilec šunda«. »Vsaki dan po eno uro se je s šiviljo svoje žene in s svojim hlapcem sestel v bajnem dvoru ciganske sirote...«

Toda Cankarjev sobesednik je sam z veliko slastjo prebiral podlistke, »ki se vlečejo brez konca in kraja skozi ves letnik in še malo čez in ki jih šivilje in kuharice verno strižejo in hranijo. Začetek šunda so in trdni temelj njegov«. In zdaj ta sobesednik v presenetljivem obratu naredi prisposodob: Cankar je pil vino, njegov prijatelj pa se je nasitil z branjem podlistkov:

»— Kajti človek, ki se je bil izneveril naturi ter živi izprijeno življenje v izprijenem zraku, rabi narkotika. Rabi ga za bodalce, da ga izmučenega in polenelega požene naprej, sune siloma v drugo stran; rabi ga za uspavanko, da mu zastre, kar je bilo pred trenutkom. Tak narkotikum je tebi vino, komu drugemu je tobak, meni pa je šund. Predno si začel vojsko zoper žganje in zoper cigansko siroto, bi jo bil začel zoper krivice tega sveta. V pomije si zli narkotikum, bolezní pa nisi pozdravil, šušmar!«

S temi besedami je Cankar gotovo zajel bistvo stvari. Pokazal je na razred, ki je glavni konzument te literature: tu stoji ta šivilja in kuharica za vse podprivilegirane razrede (pač zaradi Cankarjevega poznavanja življenja v družini šivilje); in končno je pokazal tudi na vzroke v socialnih krivicah, če hočete: v odtujenosti proletarca.

Toda Cankar vzame pod drobnogled tudi svoj lastni odnos do te literature in ga podvrže, lahko bi rekli: avtokritiki. Takole mu očita njegov sogovornik: »Zapeljala te je smešna okoljščina, da se poslužuje narkotikum, šund imenovan, govorjene in pisane besede, kakor se je poslužuje tudi poezija. Vojaške koračnice igrayo na prav ista glasbila, kakor Beethovnovе simfonije. Koračnica je narkotikum, simfonija je umetnost, boben pa je inštrument... Ah, ti apostelj besede, poznam te! Smili se ti beseda, smili se ti inštrument —.«

²² Ivan Cankar: Z druge plati. DS 1914, str. 183 in 184.

V isti seriji se Cankar v črtici *Nenapisani romani*²³ še enkrat dotakne romanov. Tokrat iz drugega zornega kota, z vidika »trebušatega napol plešastega, prezgodaj ostarelelega človeka«, kakršen je Cankarju vsakdo, ki se je v življenju vdal v razmere. Takole modruje: »Kaj je roman? Ali je roman tista devetkrat zamésena in pregnetena mešanica zaljubljenosti, prešestvovanja, ubojev in samomorov?« In vendar je v preprosti zgodbi o ljubezni, ki je zamrla v bedi in dolgočasju, že tudi problem Cankarjeve literature.

Kako naj taka vsakdanja zgodba, mojstrovina Cankarjevega pisanja, tekmuje z bahavo, kričavo, z dogodki naphano romantiko ciganske sirote?

²³ Ivan Cankar: *Nenapisani romani*. DS 1914, str. 100 in 101.
Kratice so iste kot v Slovenskem biografskem leksikonu

SODELOVANJE DR. FRANCA IVANOCYJA IN JOŽEFA KLEKLA ST. PRI ZEMLJEVIDU SLOVENSKEGA OZEMLJA (1921)

Ivan Škafar*

UDK 912(497.12):1921:801.311:92 Ivanocy F. + Klekl J. st.

SKAFAR Ivan: Sodelovanje dr. Franca Ivanocyja in Jožefa Klekla st. pri zemljevidu slovenskega ozemlja (1921). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 = 13(1977)1-2, str. 249—258.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Ker se je mnogim Slovencem konec 19. stoletja zdel Kozlerjev Zemljevid Slovenske dežele zastarel, je odbor Slovenske matice leta 1894 sklenil pripraviti novo izdajo. Toda zaradi raznih ovir je izšel šele leta 1921 v Ljubljani. Pri njem je za severovzhodni del slovenskega ozemlja pod Pleteršnikovi vodstvom sodeloval tudi Anton Trstenjak, velik ljubitelj Slovencev med Muro in Rabo. Ta je pritegnil k sodelovanju dva zanesljiva in zavedna prekmurska Slovence: njihovega voditelja dr. Franca Ivanocyja in po njegovi smrti Jožefa Klekla starejšega. Prvi mu je poslal naprošene podatke leta 1908, drugi pa 1914. Tudi tu sta v najtežjih letih madžarizacije pred prvo svetovno vojno pokazala, da so Slovenci med Muro in Rabo del slovenskega naroda in je potrebno z njim zaživeti isto narodno in kulturno življenje.

UDC 912(497.12):1921:801.311:92 Ivanocy F. + Klekl J. st.

SKAFAR Ivan: Participation of Dr. Franc Ivanocy and Jožef Klekl the Older with the Map of the Slovene Territory (1921). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 = 13(1977)1-2, p. 249—258.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

Because many Slovenes considered Kozler's Map of the Slovene Country as obsolete at the end of the 19th century, the committee of the Slovenska Matica (Slovene Literary Society) decided, in 1894, to prepare a new edition. But because of several hindrances it was issued only in 1921 at Ljubljana. For the north-eastern part of the Slovene territory also Anton Trstenjak, a great lover of the Slovenes between the Mura and the Raba, took part under the leadership of Pleteršnik. He invited to collaboration two trustworthy and nationally conscious Prekmurian Slovenes: their leader Dr. Franc Ivanocy and after his death Joseph Klekl the Older. The former sent him the demanded data in 1908, the latter in 1914. During the most difficult years of the Hungarization before the first World War they showed there too that the Slovenes between the Mura and the Raba are part of the Slovene nation and that it is necessary to live with in the same national and cultural life.

Po 27 letih načrtov in priprav je Slovenska matica končno leta 1921 le izdala *Zemljevid slovenskega ozemlja*. Ker se je v zadnjem desetletju 19. stoletja mnogim Slovencem zdel Kozlerjev *Zemljevid Slovenske dežele*, ki je izšel na Dunaju leta 1864, zastarel, je odbor Slovenske matice na Koblarjev predlog sklenil spomladi leta 1894 pripraviti novo izdajo Zemljevida slovenskega ozem-

* Ivan Škafar, duhovnik, Radlje ob Dravi

lja.¹ Delo je zelo počasi napredovalo. Devet let pozneje (1901) je geograf Fran Orožen zapisal: »Vobče sodimo, da je bil Kozlerjev zemljevid za tedanje dobo dobro izvršen in je koliko toliko ustrezal svojemu namenu. Sedanjemu stanju kartografije ne zadostuje več, in željno pričakujemo po Slovenski Matici nameravano izdanje slovenskega generalnega zemljevida v merilu 1:200.000.«²

Za ta zemljevid se je zelo zavzel tudi Anton Trstenjak, velik ljubitelj Slovencev med Muro in Rabo. Na občnem zboru Matice dne 7. junija 1905 se je pozanimal za njegovo usodo. Predsednik Levec mu je odgovoril, da sta vzrok zakasnitve povzročila Rutarjeva smrt in odhod Koblarja v Kranj. Najprej so začeli leta 1907 izdelovati severovzhodno četrtino zemljevida, torej del, na katerem je bilo tudi Prekmurje. Imeli so tudi posebni »Zemljevidni odsek«, v katerega so leta 1907 poklicali tudi Maksa Pleteršnika, ki je že dalj časa bil načelnik »krajepisnega odseka«.³ Ta je pritegnil za ugotavljanje pravih slovenskih krajevnih imen v krajini med Muro in Rabo takratnega najboljšega poznavalca prekmurskih narodnostnih, kulturnih, prosvetnih, krajevnih in političnih razmer — kontrolorja Antona Trstenjaka. Saj je dvakrat — leta 1883 in 1903 — prepotoval celo Prekmurje in v letih 1903—1904 pripravil za Slovensko matico dragoceno delo *Slovinci na Ogrskem*,⁴ ki bi naj bilo izšlo pri Matici skupaj s *Štajersko* še pred prvo svetovno vojno. Žal, knjige o Štajerski takrat nihče ni pripravil in zato tudi Trstenjakovo delo ni bilo natisnjeno.^{5a}

Pač pa je za nameravani zemljevid Trstenjak pod Pleteršnikovim vodstvom pripravil slovenska krajevna imena za ozemlje med Muro in Rabo. Ta slovenska krajevna imena si je Trstenjak zapisoval že na svojem prvem potovanju po Prekmurju leta 1883 in jih dopolnil na drugem potovanju leta 1903. Že leta 1908 je ta imena pripravil za severovzhodno četrtino zemljevida slovenskega ozemlja. V primerih, kjer Trstenjak ni bil na jasnem, kako se praviloma glasi slovenska oblika krajevnega imena, si je znal pomagati na najboljši način. Najprej se je obrnil po pojasnilo na prekmurskega Slovence, ki ga je leta 1903 na svojem drugem potovanju po Prekmurju spoznal kot najbolj izobraženega, najbolj poučenega in najbolj narodno zavednega — dr. Franca Ivanocyja, župnika in dekana na Tišini. To srečanje in spoznanje osebnosti dr. Ivanocyja takole opeva in slavi:

»Zato si mi stokrat blažena, draga mi tišinska streha! Pred seboj sem nahajal blagega zavetnika, kateri me je sprejel iskreno in oberočke, kakor sprejema brat svojega najljubšega brata. Blagoslovil te Bog in dal Ti moči, da bodeš krepko branil in čuval najlepšo svetinjo naroda: jezik, narodnost in stare običaje slovenske. Blažena mati, katera Te je pod srcem nosila, porodila in dala slovenskemu narodu, da ga učiš in vodiš in da mu pokažeš pot v lepšo bodočnost! Iz skromnega Tvojega župnišča zasiže naj luč in obsije naj vso slovensko krajino, da bode povsod svetlo, in dobro se bode godilo Slovencem. Opr! si se na najmočnejši ščit: na božjo besedo in na besedo slovensko. Bog je pravičen, pravična in sveta je Tvoja stvar, zato verujemo in upamo, da v tem znamenju zmagaš. Zato stokrat pozdravljena slovenska trdnjava!«⁵

¹ Silvo Kranjec, *Geografija*. V: Slovenska matica 1864—1964. Zbornik razprav in člankov. Uredil Francé Bernik. Ljubljana 1964, str. 203, 211. — Navajam: Kranjec.

² Fran Orožen, *Nekoliko o zemljevidih slovenskih pokrajin v prejšnjem in sedanjem času*. V: Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, Slovenska matica III. Uredil L. Pinter. Ljubljana 1901, str. 42.

³ Kranjec, str. 215.

⁴ Anton Trstenjak, *Slovinci na Ogrskem*. Rokopis. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani: rokopisni oddelci, stari fond št. 192. Poglavlje o tišinski župniji — Navajam: NUK, stari fond, št. 192. — Ivan Skafar, *Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju*. *Dialogi* Maribor 1970, 471.

^{5a} Kranjec, str. 205.

⁵ Trstenjak, NUK, stari fond, št. 192. — 11. poglavje: *Potopisne črtice, Tišina*. — Skafar, stran 471.

Temu dr. Ivanocyju je Anton Trstenjak v zvezi s prekmurskimi krajevnimi imeni poslal sledeče pismo:

V Ljubljani, 26/8. 1908.

Velečastiti gospod!

Dragi prijatelj!

»Slovenska Matica« bode izdala stenski zemljevid slovenskih dežel. Jaz imam narediti zemljevid za ogrske Slovence in tu bi rad vedel, kako se nekatera mažarska imena imenujejo po slovenski, in narobe, kako se nekatera imena slovenska imenujejo po mažarski. Vsa ta imena sem Vam napisal na tem pismu in Vas prosim, da ustrezete moji prošnji.

Zahvaljujem se Vam za uslugo in Vas srčno pozdravljam vdani prijatelj

Anton Trstenjak

Toliko je na prvi strani Trstenjakovega pisma. Na drugi in tretji strani je Trstenjak napisal krajevna imena v madžarščini in želi, da mu dr. Ivanocy pripiše slovensko ime. Na četrti strani pisma pa Trstenjak želi, da mu dr. Ivanocy navede slovenska imena za nekatere potoke. Nekaterim krajevnim in potočnim imenom je že Trstenjak sam pripisal slovensko ime. Nekaterim slovenskim imenom je Trstenjak pristavil vprašaj. Če je bilo ime prav zapisano, je dr. Ivanocy vprašaj prečrtal ali besedo podčrtal. — Trstenjakovo pismo se takole nadaljuje:

»Po mažarski:

Tüszkeszer⁶

Zsizsekszer

Renkocz⁷ (pri Turnišču)

Bakonak⁸ (pri Bogojini)

Zsitkocz⁹ (pri Dobrovniku)

Szerdahely (pri Hodošu)

Totfalu¹⁰ (pri Štefanovcih)

Gerencserocz¹¹

Bükalla¹²

Janosocz¹³

Zorkahaza¹⁴

Magasfok

Balazsfalu¹⁵

Popelček (pri Pečnarovcih)¹⁷

Muzga major

Po slovenski:

= Tr.: Trnje? — Iv. je vprašaj prečrtal.

= Tr. Žižki? — Iv. je vprašaj prečrtal.

= Renkovci.

= Tr.: Bükovnica?

= Žitkovci.

= Središče.

= Slovenska ves.

= Lončarjevci?

=

= Ivainševci.

= Nedeljšče.

= Martinje.¹⁵

= Otkovci.

=

= Muzga marof¹⁸

⁶ Pravilno: Tüszkeszer. Na zemljevidu: Trnje. — Odslej besedi: »Na zemljevidu« krajšam v: Zemlj.

⁷ Prav: Renkócz. Zemlj.: Renkovci.

⁸ Prav: Bakónak. Zemlj.: Bukovnica.

⁹ Prav: Zsitkócz. Zemlj.: Žitkovci.

¹⁰ Prav: Totfalu. Zemlj.: Slovenska V.

¹¹ Prav: Gerencserócz. Zemlj.: Lončarovci.

¹² Prav: Bükalla. Zemlj.: Bükalla.

¹³ Prav: Jánosócz. Zemlj.: Ivanjševci.

¹⁴ Prav: Zorkóháza. Sombólelski šematizem 1882: Zarkaháza (str. 101) Zemlj., Nedeljšče.

¹⁵ Zemlj.: Martinje. Konec 19. stoletja so Madžari dve vasi, ki sta takrat spadali v župnijo Gornji Senik: Martinje in Trdkovo (madž. Marlinya in Túrke) poimenovali s skupnim imenom Magasfok. Glej: Šematizem sombolejske škofije 1882 (str. 54) in 1909 (str. 75).

¹⁷ Prav: Balazsfalu. Zemlj.: Otkovci.

¹⁸ Zemlj.: Popelšek.

Gericza major	=
Palina pri Turnišču	= Tr: Polana, Poljana? -- Iv. podčrtal Polano. Na zemljevidu: Poljana.
Radamos	= Radmošanci. ¹⁹
Gáborjaház ²⁰	=
Kamaháza ²¹	=
Börgölin, ali so to Otkonci pri Štefanovcih	= Ne! ²²
Szomorocz ²³	= Somoroveci.
Fölso	= dolnji. ²⁴

Na karti so naslednja imena. Prosim, napišite mi, kako je prav.

Gnojnica (pri Slovenski vesi) ²⁵	=
Jurkove (pri Sokolovcih) ²⁶	=
Velika Čelina (pri Sokolovcih)	= V. Celina.
Podrastek (Dol. Senik) ²⁷	=
Habovje (Dol. Senik) ²⁸	=
Komlovje (pri Štefanovcih)	=
Na Koponjo (pri Balazsfalu)	= na Kopanjo. ²⁹
Stara čelina (pri Orfalu) ³⁰	= St. celina.
Stavljénica (pri Orfalu) ³¹	=
Črna mlaka (pri Orfalu) ³²	=
Krajcarov breg (pri Orfalu) ³³	=
Stroški vrh (Gor. Senik) ³⁴	=
Velki vrh (Gor. Senik) ³⁵	=
Orehovčeni breg (pri Dolenjcih) ³⁶	= Orehovčeni br.
Mlinari vrh (pri Marokret) ³⁷	= Mlinarov vrh
Kukuc breg (Rogaševci)	= Kučnica br. ³⁸
Dolenski vrh (Kovačevci) ³⁹	=
Vuči vrh (Poznanovci) ⁴⁰	= to je prav.
Küharov breg (Prtoča) ⁴¹	=
Cirkoišče (Križevci) ⁴²	=

¹⁹ ljudje izgovarjajo "Müzge", latinsko ime jugovzhodnih od Murske Soboti. Marofa ni na zemljevidu.

²⁰ Tudi na zemljevidu: Radmošanci. Prav: Radmožanci.

²¹ Zdaj: Gaborjánháza.

²² Prav: Kamaháza, tako tudi na zemljevidu.

²³ Tu se dr. Ivanec moti: Börgölin so Otkovci. Tako se je vas prvotno imenovala. Konci 13. stoletja so Madžari vas preimenovali v Balazsfalu, imenine se tudi Ujbalazsfalu.

²⁴ Prav: Szomorocz. Zemlj.: Somorovec.

²⁵ Napačno: Fölso pomeni: Gornji.

²⁶ Gnojnice ni na zemljevidu.

²⁷ Ni na zemljevidu.

²⁸ Podrastka ni na zemljevidu.

²⁹ Zemlj.: VI. Celina.

³⁰ Zemlj.: Na Kopanja. Balazsfalu, gl. opomba 22.

³¹ Zemlj.: St. Celina, 315 m visok vrh.

³² Zemlj.: Stavljénica, 283 m visok vrh pri Anilovcih.

³³ Zemlj.: Črna Mlaka, 285 m visok vrh vzhodno od Stare Celine.

³⁴ Zemlj.: Krajcarov Breg, 313 m visok vrh južno od Stavljénice.

³⁵ Ni na zemljevidu.

³⁶ Ni na zemljevidu. Kraj od Börgölina dalje so na zemlji rabskih Slovencev.

³⁷ Zemlj.: Orehovčeni Breg, med Dolenji in Salovci, 314 m visok.

³⁸ Zemlj.: Mlinarov Vrh, 334 m visok. Marokret so Markovci.

³⁹ Ni na zemljevidu.

⁴⁰ Zemlj.: Dolenski Vrh.

⁴¹ Zemlj.: Vuči Vrh, 334 m visok.

⁴² Zemlj.: Küharov Breg.

⁴³ Ni na zemljevidu.

Imena potokov:

<i>Po mažarski:</i>	<i>Po slovenski:</i>
Szobota p.	= Sobotški p. ⁴³
Peskocz p	= Peskovski p. ⁴⁴
Zsido p ⁴⁵	= —
Zsidahegy	= Vuča gumila. ⁴⁶
Dobel p	= Dobel = Topel p. ⁴⁷
Mokus	= Mokuš p.
Grajka p	= Grajka p.
Poznanovec	= Poznanovski p. ⁴⁸
Lopoca p	= —
Dolincz p	= Dolenski p. ⁴⁹
Nagy Kerka	= Velika Krka ⁵⁰

Potoka (kaj je to):⁵¹ = Potok, brez imena

Kako je Nedeljica po mažarski? = Zarkaháza.

Kako je Renovica po mažarski? = Marof na Polani.⁵²

Stavljenica, kje to je? Kako se zove po mažarski? = Pri Števanovci. Neima magyarskega imena.« — Tu je konec Trstenjakovih vprašanj.

Za te navedene kraje, vrhé, bregé in potoke je Trstenjak želel v svojem pismu z dne 26. avgusta 1908 od dr. Ivanocyja pojasniti. Dr. Ivanocy je to pismo s svojimi pojasnili nato vrnil Trstenjaku in tako se je ohranilo med Trstenjasko zapuščino.

Važno je še sledeče: na koncu tega pisma je dr. Ivanocy pripisal te besede:

»Vašo željo sam rad spuno. Bi me veselilo, da bi mi one rokopise, štere sam Vam pred ništerimi letami na pregled dal, nazaj poslali, ar ji potrebujem. Vdani

Na Tišini 1908. IX. 16.

Dr. Ivanócy«

Dr. Ivanocy je Trstenjaku dal v pogled te rokopise leta 1903 ob Trstenjakovem obisku Tišine. Ko namreč Trstenjak opisuje ta obisk in srečanje z dr. Ivanocyjem, pravi o njem med drugim tudi: »Poklonil mi je nekaj starih knjig in rokopisov, tako da sem svojo prekmursko zbirko precej pomnožil. Nabral sem zanesljivega gradiva, katero sem porabil v svojem spisu.«⁵³ Trstenjak je leta 1883 in 1903 na svojem potovanju po Prekmurju zbiral tudi prekmurske knjige in rokopise. Žal, se je tega zelo malo ohranilo. Iz pisma dr. Ivanocyja vidimo, da ta teh starih rokopisov ni »poklonil« Trstenjaku, ampak jih je posodil.

Skoraj vsa Ivanocyjeva pojasnila imen krajev, vrhov in potokov v Prekmurju so bila nato sprejeta in jih najdemo na zemljevidu slovenskega ozemlja, ki je izšel šele leta 1921.

⁴³ Ni na zemljevidu.

⁴⁴ Zemlj.: Peskovski P.

⁴⁵ Ni na zemljevidu.

⁴⁶ Zemlj.: Vuča Gomila.

⁴⁷ Zemlj.: Topli P. — Mokuša in Grajke ni na zemljevidu.

⁴⁸ Zemlj.: Poznanovski P.

⁴⁹ Zemlj.: Dolenski P.

⁵⁰ Zemlj.: vl. Krka.

⁵¹ Mažarsko ime za potok je patak, torej rabi slovenski naziv.

⁵² Tu se dr. Ivanocy moli. Renovica mafor ni pri Polani. Je ležal med Gančani in Renkovci. Včasih je spadal v župnijo Turnišče, včasih v Beitince. Glej somboteljski šematizem 1882, str. 98.

⁵³ Trstenjak, NUK — stari fond, št. 192.

Kako je vsa stvar prekmurskih krajevnih in potočnih imen napredovala do leta 1910, izvemo iz Pleteršnikovega pisma Trstenjaku, ki se glasi:

Velecenjeni gospod kontrolor!

Napisal sem Vam na priloženem listku vse kar je eventuelno popraviti ali dostaviti na zemljevidu. Blagovolite dotična imena na poli, katero Vi imate, poiskati in presoditi, kako se naj zapišejo na Žmavčevi poli, ki jo jaz imam. Če morda samo na priloženem listku s svinčnikom ali rdečilom podčrtate obliko, katero želite imeti na tukajšnji poli zapisano, ali če eventuelno kaj tam popravite ali pripišete, bode zadostovalo in Vam najmanj dela prizadelo. Blagovolite mi potem ta listek poslati. Prosil bi pa, da bi se to tako kmalu kakor mogoče zgodilo, ker moram pole, ki so od moje strani skoro popolnoma izgotovljene, kmalu izročiti Matici.

Z odličnim spoštovanjem

Maks Pleteršnik

V Ljubljani 18/II. 910

Franca Jožefa cesta 11, II. nadst.

PS. — Na moje »Pripomnje«, kolikor se tičejo *pravilnosti* ali *nepravilnosti* imenskih oblik, se Vam ni treba več ozirati. Naj ostanejo, kakor ste jih zapisali. Tudi dr. Žmavc ne dá, da bi se v njegovem delu kaj izpremenilo glede tega. Njegova imena so taka, kakor jih ljudstvo govori. Zato naj bodo na isti poli dosledno tudi Vaša imena tako zapisana.

Tako Pleteršnikovo pismo Trstenjaku. Na štiristranskem »priloženem listku« so tri strani popisane. Naslov je: »Slov. zemljevid: Ogrsko.« Besedilo se glasi:

»Pod Čepinci je še Silber B. Tako ne more ostati sredi slovenskih imen, se mora prečrtati.⁵⁴

St. Anna se menda lahko spremeni v Sv. Ana.⁵⁵

Kaj pomeni G. pred Doličem? (v madž. stoji: Két).⁵⁶

Hrib Popelšček (pod G. Slavečo) menda lahko ostane v tej obliki na slov. zemljevidu.⁵⁷

Tako tudi za Kamenek (pod Križevci) menda lahko ostane Kamenik.⁵⁸

St. Martin (pod Domanjševci) je gotovo slov. *Sv. Martin*.⁵⁹ Kaj je spodaj *Gerencserócz*?⁶⁰ *Macskócz p.* (poleg Poznanovec) je gotovo *Mačkovski Potok* (ker teče mimo Mačkovec).⁶¹

Kaj je z *Gruisla* nad Klekom in Grinci? (Trstenjak pripisal: prečrtati.) Felso = dolenji.⁶²

K imenu Črnci spada še spodaj madž. F- in Al-. Kaj pomenita te dve kratlici?⁶³

⁵⁴ Ni na zemljevidu.

⁵⁵ Zemlj.: nemško ime St. Anna.

⁵⁶ G. pomeni Gornji, torej Gornji Dolič, ker sta dva Doliča. Zdaj se imenujeta: Zgornji in Spodnji Dolič. Két pomeni: dva, namreč Doliča.

⁵⁷ Popelšček, glej op. št. 17.

⁵⁸ Zemlj.: Kamenik.

⁵⁹ Zemlj.: Sv. Martin.

⁶⁰ Gerencserócz — Lončarovec, gl. op. št. 11.

⁶¹ Zemlj.: Mačkovski P.

⁶² Gl. op. št. 24.

⁶³ Črkl F- in Al- pomenita Felső (Gornji) in Alsó (Dolnji).

Pod Domajinci je Ó- in Uj- Beznócz. Kako posloveniti? Ali prečrtati?⁶⁴
 »Zanjkovci« ste Vi zapisali. Žmavc ima blizu na Štaj. strani Zenkovci. Ali je oboje prav zapisano?⁶⁵

Markusocz (pod Pucinci) je gotovo Markušovec?⁶⁶

Habernak, Szárazhegy, ostaneta li kot madž. kraja?⁶⁷

Martyancz p. (pod Martijanci). Ali se naj prečrta, ali je to Martijanski Potok?⁶⁸

Zsidahegy p. (zraven Vilovec) — ali naj se prečrta?⁶⁹

Bagonicza (potok). Ali ni to Bukovnica, ker mimo Bukovnice teče?⁷⁰

Kaj je Kámaháza?

Vsi drugi manjši kraji, ki se še med slovenskimi imeni nahajajo se, mislim, lahko črtajo.

V Medimurju: (Hrvati pišejo Medjumurje. Kako naj zapišem?)

Kaj je Racz Kaniža? — Sztanetinecz: Ali slov. Stanetinec ali Stanetinci? — F. Mihalyfalva, kako hrvatsko? — F. Hrascsany, kako hrvatsko?

Druga imena medjimurska so deloma popolnoma v hrvatski obliki puščena, deloma jih je lahko uganiti po madž. pravopisu. Nekaj sem jih našel na nekem malem hrv. zemljevidčku, ki ga imam. Tam pa je zapisano Strigovo (ne Strigova). Ali je to bolj prav?⁷¹

Nekaj neznatnih manjših krajev. imen se pa prečrta.*

V Trstenjakovi zapuščini je ohranjen še en listek s temi imeni iz Prekmurja in ima naslov: *Izdelek g. Trstenjaka*.^{71a} Pisava je Pleteršnikova. Na levi strani so predlagana Trstenjakova imena, na desni »popravljená« Pleteršnikova. Ta so:

Slovenska Ves — Slovenska Vas.⁷²

Na Kopanjo — menda ni prav.⁷³

(Prečrtano:) Senik — Raič (v Nar. Kol.) Sinik.⁷⁴

Mlinarov Vrh — Mlinarjev Vrh.⁷⁵

Sredica — Sredica (tudi Središče, izgovori Srdišče).⁷⁶

G. Dolič — Kaj pomeni G.⁷⁷

Prosečka Ves — Prosečka Vas.⁷⁸

Pečnarovci — Pečnarjevci.⁷⁹

Kropilivnik — menda: Kropljivnik.⁸⁰

Kuharov Breg — Kuharjev Breg.⁸¹

N. Beznovci — Kaj pomeni N.⁸²

Vuči Vrh (gom.) — Volčji Vrh.⁸³

Kükeč — Kukič ali Kukič.⁸⁴

⁶⁴ Ó- in Uj- pomeni Stari in Novi, npr. Stari Beznovci in Novi B.

⁶⁵ Na zemljevidu sta severno od Mure dve vasi, ki se imenujeta Zenkóvci, ena v radgonski županiji, druga v Prekmurju.

⁶⁶ Zemlj.: Markušovci. Prav: Márkišavci.

⁶⁷ Habernaka ni na zemljevidu. Za Szárazhegy je slovensko ime: Suhli Vrež (Vrh).

⁶⁸ Zemlj.: Martijanski P.

⁶⁹ Ni na zemljevidu. Vilovec = prav: Filovec.

⁷⁰ Bagonicza patak je Bogojanski potok.

⁷¹ Zemlj.: Strigova.

^{71a} NUK, stari fond, št. 192.

⁷² Zemlj.: Slovenska V.

⁷³ Glej op. št. 28.

⁷⁴ Zemlj.: G. — in D. — Senik.

⁷⁵ Mlinarov vrh — glej op. št. 37.

⁷⁶ Zemlj.: Sredica.

⁷⁷ Glej op. št. 58 Dolič.

⁷⁸ Zemlj.: Prosečka V.

⁷⁹ Zemlj.: Pečnarovci.

⁸⁰ Zemlj.: Kropilivnik.

⁸¹ Glej op. št. 41.

⁸² N. — pomeni Novi, namreč Beznovci. Glej op. 64.

⁸³ Zemlj.: Vuči vrh pri Kropilivniku, visok 345 m.

⁸⁴ Zemlj.: Kükeč.

Berkovci — ? morda Brkoviči.⁸⁵

Foukovci — Ker je magj. Falkocz, torej slov. Folkovci (izgov. Fovkovci).⁸⁶

Vanča Ves — Vanča Vas.⁸⁷

Suhi Vrh (vrej) — Kaj pomeni pristavek med oklepi?⁸⁸

Sečečka Ves — Sečečka Vas.⁸⁹

Vuča Gomila — Volčja Gomila.⁹⁰

Martijanci — gotovo Martinjanci.⁹¹

Zankovci — (dr. Žmavc piše Zenkovci).⁹²

Bukovnica — Bukovnica.⁹³

Vanča Ves — Vanča Vas.⁹⁴

Topel Potok — na vsak način Topli P.⁹⁵

Duga Ves — Dolga Vas.⁹⁶

Kapca — Kapica.⁹⁷

Hotiza — ? (magj. Hoticza).⁹⁸

(prerčtano:) Črensovc — Raič (v Nar. Kol.) ima (prav:) Črensovc.⁹⁹

To so bile »pripomnje« Pleteršnikove glede »pravilnosti ali nepravilnosti imenskih oblik« na ozemlju med Muro in Rabo. Toda kot smo videli iz opombe v Pleteršnikovem pismu, opozarja Trstenjak, da ima proste roke, in takó so na zemljevidu ostala takšna imena, »kakor jih ljudstvo govori«.

Tako vidimo, da je Trstenjak imel leta 1910 prekmurski del zemljevida slovenskega ozemlja precej pripravljen. Na predlog Matičnega predsednika dr. Frana Ilešiča sta se na skupni seji dne 4. maja 1910 združila »zemljevidni« in »krajepisni« odsek v »Zemljepisni odsek«. Pleteršnik je v njem še naprej obdržal krajepisni del. Tega leta je šel zemljevid v tisk. Delo je napredovalo počasi in šele jeseni leta 1912 so dobili deloma druge, deloma tretje korekture. Te so pošiljali v razne kraje, da bi dobili čimbolj zanesljive popravke.¹⁰⁰

Po smrti dr. Franca Ivanocija († 29. avgusta 1913) se je Trstenjak obračal po pojasnila za prekmurska krajevna imena na Jožefa Klekla starejšega, ki je živel v pokoju v Črensovcih in je urejeval tednik *Novine* in mesečnik *Marijin list*. V Trstenjakovi zapuščini so ohranjeni trije Kleklovi odgovori na Trstenjakova vprašanja: dve dopisnici in pismo.

Prva dopisnica z dne 9. februarja 1914 se glasi:

Vaša Blagorodnost!

Srčna hvala na naročnini. Ljudstvo izključno samo tako izgovarja »Satahovci«, ¹⁰¹ Svetahovci izhaja od bivšega ogrskega uradnega imena »Szvetahóc«. Adrijanci se večinoma pravi na Gornjem — na Dolnjem in v samih Adrijancih pravijo Odranci. ¹⁰² V tej seli ¹⁰³ ne poznajo »á« slove, nego samo »a« globoki,

⁸⁵ Zemlj.: Berkovci.

⁸⁶ Zemlj.: Foukovci.

⁸⁷ Zemlj.: Vanča V.

⁸⁸ Glej št. 67: Suhi Vrej (Vrh). Vrej je narečna oblika za vrh.

⁸⁹ Trstenjak rad uporablja naziv Sečečka ves, ki ni pravilen. Vas se imenuje Prosečka vas.

⁹⁰ Glej op. št. 46: Vuča Gomila.

⁹¹ Zemlj.: Martijanci.

⁹² Zenkovci, glej op. št. 65.

⁹³ Zemlj.: Bukovnica. Glej op. št. 8.

⁹⁴ Glej št. 87.

⁹⁵ Glej št. 47.

⁹⁶ Zemlj.: Duga V., Dolga vas pri Dolnji Lendavi.

⁹⁷ Zemlj.: Kapca.

⁹⁸ Zemlj.: Hotica, prav. Hotiza.

⁹⁹ Zemlj.: Črensovc.

¹⁰⁰ Kranjec, st. 210.

¹⁰¹ Zemlj.: Salahovci.

¹⁰² Dve vasi, pri Saloveh Adrijanci, pri Beltineh Odranci.

¹⁰³ Izraz »selo«, vas.

¹⁰⁴ Zemlj.: Salamenci.

kteri se lahko prestávi v »o«. Mislim to je zrok, da se Odránci izgovarja. — Ljudstvo izgovarja nadalje »Šalamenci«.¹⁰⁴

Vesnica »Motvarjevce« ni pri nas — ampak »Močvarjevci«,¹⁰⁵ ktera vés je daleč gor v gorah že na madjarskoj meji.

Srčno Vas pozdravlja Vam vdani

Cserföld — Čerensovci

1914 II/9

Klekl Jožef

Na drugi dopisnici z dne 15. marca 1914 pa Klekl Trstenjaku pojasnjuje:

Blag. Gospodi

Prisrčna hvala na lepih dopisnicah. Sedaj sem dobil od onega gospoda pojasnila: Števanovci (Apátistvánfalú);¹⁰⁶ (Permise) = Virica;¹⁰⁷ (Ujbalázsfalu = = Otkovci.¹⁰⁸ (Rábatótfalu) = Slovenskavés;¹⁰⁹ (Szakonyfalú) = Sakalovci.¹¹⁰ Poglednite na zemljevidu, če je vse prav. To sem čakal.

Z najglobšimi pozdravi,
Čerensovci, 1914 III/15

Klekl

Trstenjakovo pismo Kleklu glede prekmurskih krajevnih imen je sestavljeno podobno, kot ga je leta 1908 poslal dr. Ivanocyju. Na levi strani pisma so Trstenjakova vprašanja, na desni pa Kleklovi odgovori. Pismo se glasi:

Imena krajev:

Pitanje:

- 1) Ali je za Wind.-Minihof (na slovensko nemški meji) slovensko ime?
- 2) V Marijinem listu nahajam kraj *Nemčavce*, kje je to in kak je mažarski?
- 3) Kje je *Garečnica* in kak je mažarski?
- 4) Kje je *Sakalovci*¹¹³ in kak je mažarski?
- 5) Kje je gošča *Metnjek*,¹¹⁴ kak je mažarsko ime, ali so tam Slovenci

Odgovor:

Sühi Mlin¹¹¹

V Martjanski župniji — na zemljevidu stoji: Nenčovci. Ljudstvo izgovarja »Nénčavci«.¹¹² Lendva-Nemesd ogrski (Lendvanemesd se zdaj piše). Horvatsko. Naši izseljenci so tu.

Pri Szt. Gotthárdi. Szakonyfalú.

Métnekpusztá. Je ne občina nego edno posestvo, katero je razdeljeno na mnoge dele. En žid je tu imel trgovino z deskami. Popolen odgovor še dobite.

¹⁰⁴ Pravi naziv za to vas: Motvarjevci. Na zemljevidu ni ne Motvarjevec ne Močvarjevec, ampak madžarsko ime: Szécsi Szl. László.

¹⁰⁵ Zemlj.: Števanovci.

¹⁰⁶ Zemlj.: Virica, prav: Vértice.

¹⁰⁷ Glej op. št. 16 in 22.

¹⁰⁸ Glej op. št. 72.

¹⁰⁹ Zemlj.: Sakalovci.

¹¹⁰ Zemlj.: Sühi Mlin.

¹¹¹ Zemlj.: Nenčavci.

¹¹² Glej op. št. 110.

¹¹³ V župniji Velemér je bil praedium (marof) Métnyek imenovan. Lastnik je imel precej posesti tudi na ozemlju župnije Vélteki Dolenci. Zato je lastnik posesti bil tudi patron te župnijske cerkve. Leta 1871 jo je kupil žid Sigismund Pick in tako so ga vezale tudi patronatske pravice in dolžnosti pri dolenski cerkvi. (Iv. Zeiko, župnijska V. Dolenci, tipkopis, str. 3.) Métnyek leži na vzhodni strani državne meje, nasproti Ivanjovcem in Berkovcem. (Somboteljski šematizem 1882, 1899, 1909.)

Iz teh priobčenih podatkov razvidimo, da sta dr. Franc Ivanocy in Jožef Klekl zavzeto sodelovala pri pripravi zemljevida vsega slovenskega ozemlja, ki ga je vodila osrednja in najvišja slovenska kulturna ustanova — Slovenska matica.

Vse delo je bilo torej opravljeno in v Ljubljani so upali, da zemljevid celotnega slovenskega ozemlja v jeseni leta 1914 končno le izide. Toda že poleti se je začela svetovna vojna in Slovenska matica je bila razpuščena. Znova je oživila in začela z delom poleti leta 1917 in zaradi neurejenih in zmedenih časov je zemljevid izšel šele v jeseni leta 1921. Izšlo je leta 1922 tudi Rih. Svetliča *Kazalo krajev na Zemljevidu slovenskega ozemlja*.¹¹⁵ Tako na zemljevidu kot v tem kazalu pa je lepo število slovenskih krajevnih imen ozemlja med Muro in Rabo, za katera sta rada poslala podatke dr. Franc Ivanocy in Jožef Klekl starejši. S tem delom sta pokazala zelo vidno to, za kar se je dr. Ivanocy s svojim mladim krogom neutrudno prizadeval, da so namreč prekmurški Slovenci del slovenskega naroda in da je treba z njim zaživeti isto narodno in kulturno življenje. Ta narodnostna vzgoja dr. Ivanocyja pa je rodila svoj sad, kot poroča dr. Matija Slavič, ob pravem času: leta 1918.¹¹⁶

PARTICIPATION OF DR. FR. IVANOCY AND J. KLEKL THE OLDER IN THE MAP OF THE SLOVENE TERRITORY (1921)

Summary

To many Slovenes Kozler's Map of the Slovene Country, issued in the year 1864 in Vienna, appeared to be obsolete at the end of the 19th century. Therefore, in spring 1894, the committee of Slovenska Matica (the Slovenian Literary Society) decided, on Koblar's suggestion, to prepare a new edition of the Map of the Slovene Territory, which was issued only in the year 1921 because of several hindrances, after 27 years of planning and preparations.

Anton Trstenjak, a great lover of the Slovenes between the Mura and the Raba, took a great interest in this map too. Therefore, under the leadership of Pleteršnik, he prepared also the Slovene place names for this map on that territory, through which he travelled in the years 1883 and 1903. Already in the year 1908 these names were ready for the north-eastern quarter of the map of the Slovene territory. In the cases where he was not quite sure of the Slovene term of the place name, he first turned in writing to the leader of the Prekmurian Slovenes, to Dr. Franc Ivanocy, dean at Tišina. He wrote to him from Ljubljana on August 26th 1908, explained what was the matter and asked him to add the Slovene names to the list of the Hungarian place names and the names of rivulets.

Dr. Ivanocy did it gladly and already on September 16th he sent back the letter with adequate answers, assuring Trstenjak of: »Your wish I gladly fulfilled« (Vašo željo sam rad spuno).

After Ivanocy's death (on August 29th 1913) Trstenjak turned for explanations concerning the Prekmurian place names to Joseph Klekl the Older, who lived in retirement at Crenšovci and edited the Prekmurian Catholic print (»Marijin list« and »Novine«). Three answers of Klekl to Trstenjak's questions are preserved; two postcards (from February 9th 1914 and from March 15th 1914) and a letter from about the same time. On the left side there are Trstenjak's questions, on the right Klekl's answers.

In those hard years of Hungarian denationalisation, Dr. Franc Ivanocy as well as Klekl showed very strongly, with this work too, what Dr. Ivanocy, with his young circle, indefatigably endeavoured that the Prekmurian Slovenes are part of the Slovene nation and that it is necessary to begin to live with it the same national and cultural life.

¹¹⁵ Kranjec, str. 211—212.

¹¹⁶ Matija Slavič, Po slovesnostih v Slovenski krajini. Slovenec LVII/1929, št. 192, str. 8.

Opomba: Madžarski naslovi v teh opombah omenjenih somboteljskih šematizmov se glasijo: A szombathelyi püspöki megye papságának névtára 1882, 1899 in 1909.

IZIGRAVANJE ZAKONA O AGRARNI REFORMI V PREDAPRILSKI JUGOSLAVIJI NA PRIMERU FALSKE GRAŠČINSKE VELEPOSESTI

Mavricij Zgonik*

UDK 332.24(497.12 Fala):332.021.8(497.1)»1918/1941«

ZGONIK Mavricij: Izigravanje zakona o agrarni reformi v pred-aprilski Jugoslaviji na primeru falske graščinske veleposesti. (*L'abus de la loi sur la réforme agraire en Yougoslavie avant la guerre à l'exemple de la seigneurie de Fala.*) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 - 13(1977)1-2, str. 259—264.

Izvirnik v sloven., povzetek v franc., izvleček v sloven. in angl.

Prispevek prikazuje na primeru falske graščinske posesti, največje v poravski regiji, kako se je izvajal zakon o agrarni reformi v času stare Jugoslavije, predvsem v prid neagrarnim veleposestnikom, in kako se je izigral.

UDC 332.24(497.12 Fala):332.021.8(497.1)»1918/1941«

ZGONIK Mavricij: Exploitation of the Law of the Agrarian Reform in Pre-War Yugoslavia by Way of Example of the Great Landed Property of the Castle of Fala. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 - 13(1977)1-2, p. 259—264.

Orig. in Slovene, summary in French, synopsis in Slovene and Engl.

The article shows by way of example of the landed property of the castle of Fala — the largest in the Drava region — how the law of the agrarian reform was executed chiefly to the advantage of the great non-agrarian land-owners and how it was exploited in the time of pre-war Yugoslavia.

V dobi med obema vojnama je bila falska graščinska posest ena največjih v takratni Dravski banovini, v Dravski dolini pa z nad 4416 ha produktivnih površin daleč največja. Ostali veleposestniki so imeli v primerjavi z njo nepri-merno manjše zemljiške komplekse. Kot takšna je ostala skoraj neokrnjena vse do njene definitivne razlastitve, ko se šele po osvoboditvi dokonča proces združbljenja veleposestniških zemljiških površin. Prej o tem skoraj ne mo-remo govoriti. Zakon o agrarni reformi v času predaprilske Jugoslavije je v bistvu sploh ni prizadel.

Kako se je takrat izvajal zakon o agrarni reformi, je na splošno znano. Bil je odsev družbenopolitičnih razmer v takratni kapitalistični Jugoslaviji. Najavljen z velikimi obeti in pričakovanji v smislu vidovdanske ustave v revo-

* Prof. dr. Mavricij Zgonik, Maribor.

lucionarni fazi po prvi svetovni vojni, je moral čakati na samo izvajanje še celo desetletje. Izvajati ga je začela takratna reakcionarna meščanska oblast šele po upadu revolucionarnega gibanja, in še to v zelo skromnem obsegu ter sebi v prid. Duh zakona v prid veleposestnikom, njegovo izigravanje od takratne vladajoče družbe ter zavlačevanje je falska graščinska uprava spretno in uspešno izkoristila, tako da je kljub ugovorom in pritožbam ter odporu nekaterih občinskih in agrarnih interesentov ostala skoraj vsa veleposest nedotaknjena. Mogli bi reči, da so akcije in naporu takratne falske graščinske uprave skoraj šolski primer, kako se je zakon o agrarni reformi ne samo v nedogled zavlačeval, enostransko tolmačil, temveč v prid veleposesti tudi uspešno izigral. Lastnikom se je posrečilo obdržati po dolgotrajnih mahinacijah ne samo dovoljeni, že tako veliki maksimum, temveč izkoriščajoč vse ugodnosti in vrzeli, ki jih je ponujal zakon, ter stalno zavlačevanje realizacije, tudi preostali večji del površin. Kako so takratni falski lastniki to dosegli, naj ilustrira naslednji prispevek.

Značilna za falsko zemljiško veleposest sta tako njen dokaj ustaljeno veliki površinski obseg kot njena prevladujoča enostranska struktura produktivnih zemljišč. Oboje je pri izvajanju zakona o agrarni reformi imelo določeno vlogo.

Prvotno last benediktinskega samostana v Št. Pavlu v Labotski dolini, preide po njegovem razpustu leta 1782 najprej v kratkotrajno državno last, z letom 1824 pa v zasebno last. Od tedaj dalje vse do končne socializacije menja lastnike trikrat. Od 1824 do 1860 je v posesti meščanskega bogataša Martina Liebmannja, po pridobitvi bavarske viteške časti barona Ferdinanda von Rasta, od 1860 do 1875 v posesti pruskega plemiča Avgusta von der Kettenburga, od 1875 pa vse do konca pa je v rokah novih lastnikov, italijanske rodbine grofa Johanna Zabeo.

Ves ta čas ostaja obseg posesti v glavnem isti; večjih sprememb v velikosti zemljiških površin ni. Do manjših korektur pride le s pridobivanjem manjših enklav v že za samostanskega lastništva močno zaokroženi zemljiški veleposesti. Pri tem preseneča, da ni pridobila falska graščinska veleposest kakšnih novih, pomembnejših produktivnih površin v obdobju komercialno in kapitalistično usmerjenega gospodarstva v 2. polovici 19. stoletja. Razumljivo nam postane to, če vemo, da je bil dosežen že ob prevzemu leta 1824 skoraj maksimalni in večinoma že arondirani obseg površin, kakršnega ima pozneje skozi celo 19. st., in da je bila že takrat ustvarjena geografsko površinska nepretrganost zemljišč. Njihova strnjjenost je segala tako v prečni kakor v podolžni smeri od dravske struge do grebena Pohorja in še čez na južno stran v povirje Lobnice, Oplotnice in Černave, od Kamlišča v povirju Lobničice na Ruškem Pohorju do Radine v povirju Radoljne na Lovrenškem Pohorju. Razumljivo postane to ob dejstvu, da je veleposest obdržala ves čas nespremenjeno tudi zemljiško sestavo. Od vseh produktivnih površin ostaja njena izrazita gozdna struktura z visoko kvalitetno drevesno sestavo nespremenjena.

Velikost falske zemljiške posesti je med 4386 ha leta 1825 in 4416 ha leta 1931. Podatki v naslednji razpredelnici navajajo najvišje stanje leta 1883, to je 8128 oralov ali okoli 4676 ha. To je doba naglega porasta industrijske predelave lesa ter komercializiranega lesnega gospodarstva, obenem pa tudi doba hude agrarne krize ter prve faze deagrarizacije, propadanja samotnih višinskih kmetij, t. i. gozdnih kmetij, ležečih v višjih in ekološko manj ugodnih legah. V tem času je falska graščinska veleposest dosegla največji površinski obseg, ko dokupi zemljo nekaterih propadlih kmetij na Činžatu in Rutu.

Leto	Velikost celotne posesti		Velikost gozda	
	oral	ha	oral	ha
1825	7623	(4386)	7219	(4149)
1867	7596	(4370)	7155	(4088)
1875	8069	(4643)	7560	(4349)
1883	8128	(4677)	7883	(4535)
1916	(7590)	4367	(7210)	4149
1931	(7675)	4416	(7251)	4198

Vse od leta 1825 dalje ostane razmerje v strukturi zemljiških kategorij skoraj nespremenjeno. Kot je razvidno, predstavljajo ves čas gozdovi daleč največji delež. Osnova temu stanju je bil prevladujoči delež gozdov že v prejšnji dominikalni posesti; takšno stanje prikazujejo tudi že prvi katastrski podatki. Kmetijske površine niso nikdar presegle 6 %, delež gozda je stalno nad 93 %. Leta 1825 je znašal 94,6 %, leta 1883 94,8 %, v prvem desetletju 20. st. se za spoznanje celo poveča na 95 % in doseže najvišje stanje leta 1931 z 95,1 %. Veliki gozdni kompleksi so zlasti v kat. obč. Kumen, Smolnik, Lobnica, Ruta. Značilnost zemljiške strukture falske posesti je njena maksimalna zaokroženost gozdnih površin. Samo v kat. obč. Kumen je bilo 2145 ha gozdnih površin v strnjem kompleksu (leta 1931). To je tudi precej prispevalo k temu, da so novejši falski lastniki preusmerili na osnovi izdatnih surovinskih zalog lesa svoje gospodarstvo v izrazito tržno, komercialno smer na kapitalistični podlagi.

Falska graščinska uprava ni močno vplivala le k razvoju steklarstva, fužinarstva, kovinske in lesno predelovalne industrije na Pohorju in v Dravski dolini, temveč je tudi sama zalagala bližnje in daljne komitente z velikimi količinami oglja in lesa. Pri tem jo je vodila kapitalistična miselnost profita. Zaradi velikega povpraševanja po lesu kot gorivu je v prvi fazi svoje gozdove sekala celo do golega. Ko pa je dobival les merkantilno vrednost, je prešla na smotno gozdno gospodarstvo, na sistematsko pogozdovanje posek in golosekov, s čimer je med drugim tudi bistveno prispevala k preusmeritvi drevesnega sestoja v korist iglavcev. Njena velika gospodarska mobilnost, maksimalna arondiranost zemljišč in smotno gospodarjenje, vse to je bilo v času izvajanja agrarne reforme njej v prid.

Ta kratki vpogled v razvoj falske graščinske veleposesti, v njen obseg, njeno zemljiško sestavo ter gospodarjenje je bil potreben, da lažje razumemo, kako malo je agrarna reforma prizadela njene takratne lastnike, ne glede na to, da je bila do neagrarnih lastnikov zelo širokosrčna.

Zakon o likvidaciji agrarne reforme z dne 21. julija 1931 je smatral za veleposesti neagrarnih lastnikov tista posestva, ki so presegala 72,8 ha obdelovalne zemlje in 194,3 ha celotnega zemljišča. Za njihovo razlastitev je bil torej določen dokaj visok maksimum. Toda po zakonu je obstajala poleg tega še možnost, da je veleposestnik obdržal določeno površino kot supermaksimum in še 1500 ha gozdov, ob vsem tem pa je mogel zemljišča izbrati sam. Kot vidimo, je neagrarni lastnik užival glede na velikost zemljišč, njihovo prevladujočo gozdno sestavo, zaokroženost ter način gospodarjenja še nosebne olajšave. To je takratni falski lastnik grof. dr. Alfonz Zabeo spretno izkoristil že v prvi rundi dogovarjanja in izvajanja agrarne reforme, ki mu jih je zakon dopuščal, ter obdržal veliko večino takrat okoli 4416 ha velikih zemljiških površin.

Falski primer je tipičen, kako se je zakon o agrarni reformi izigral ter izvajal v korist veleposesti. V začetku je razlastitvena komisija določila za raz-

lastitev celo 3198 ha vseh površin. Po dolgotrajnih pripravah in dogovarjanjih s takratno bansko upravo v Ljubljani pa je agrarna komisija priznala falskemu lastniku 3402 ha produktivnih površin, od tega 3302 ha gozda in 100 ha kmetijskih površin. Pod upravo državnega erarja oziroma zainteresiranih sosednjih občin Kumen, Činžat, Lovrene na Poh., Recenjaki, Ruše, Bistrica pri Rušah, Brezno, Rdeči breg in Limbuš bi naj prišlo 1001 ha gozdnih in 13 ha obdelovalnih površin. Toda tudi pri tem ni ostalo.

V nadaljnjem dogovarjanju je bila sprejeta ponudba falskega lastnika, da odstopi površino okoli 1000 ha gozda in 13 ha obdelovalne zemlje brezplačno, »če mu ostale površine vrnejo na prosto razpolaganje brez vsake odtujitve in obremenitve«. Lastnik dr. Alfonz Zabeo je bil namreč italijanski državljani in po sporazumu v Sanmargheriti (člena 56, 57) bi lahko zahteval za razlašeno zemljo določeno odškodnino. Na to je oblast pristala; dovolila mu je, da si zemljiške površine sam izbere. Tako si je v ožji maksimum najprej izbral po 3. členu zakona o likvidaciji agrarne reforme 75 ha obdelovalne zemlje, po 14. členu istega zakona pa v širši maksimum še 125 ha pašnikov in gozdov v arondaciji, v dopolnilo zakonitemu maksimumu po 10. členu še 200 ha gozda pa 3302 ha gozdnih površin.

Takšno veliko gozdno posest je smel obdržati z obrazložitvijo, »da tvori v skupni posestni površini enotni gozdni kompleks ter ima lastnik takšen gozdno gospodarski obrat, ki ga opravlja kvalificirano strokovno osebje, vsled česar je potrebno, da se določijo za gospodarsko osebje in gozdne delavce še deputatna zemljišča«. Izkoriščajoč takšno razlago in takšne olajšave, mu je bilo končno odvzeto le 13 ha obdelovalne zemlje, ki jo je skušal obdržati za supermaksimum.

Razlašena zemlja je prišla najprej pod upravo zainteresiranih bližnjih občin, nakar so jo dohili različni agrarni interesenti. Pri takšnem izvajanju agrarne reforme se začudimo, da niso občinski odbori prej imenovanih občin dosledneje in energičneje vztrajali pri radikalnejšem izvajanju zakona o likvidaciji agrarne reforme. Vedeti pa moramo, da bi morale občine, ki bi po zakonu mogle razpolagati z odvzeto zemljo, kriti tudi izdatke. Večinoma so to hile maniše in revne kmečke občine. Poleg tega so imeli v občinskih odborih velik vpliv agrarni in neagrarni veleposestniki, med njimi zlasti bogati trgovci z lesom. Z motivacijo, da bi jim bili razlašeni gozdovi, ki so hili vzorno urejeni, v precejšnje breme, občine niso dovolj dosledno reagirale v smislu agrarne reforme.

V falskem primeru so energičneje, jasneje in vztrajneje reagirali številni sosednji kmetje in najemniki. Takšno reševanje agrarne reforme so odločno odklanjali. Začeli so dolgotrajno pravdo za večjo razlastitev neagrarnega veleposestnika, takratnega falskega lastnika grofa Alfonza Zabeo, ter za radikalnejše izvajanje zakona o agrarni reformi. V začetku so zahtevali, naj obdrži grof le okoli 1000 ha gozda in samo 75 ha obdelovalne zemlje. Najodločneje so nastopili proti izigravanju agrarne reforme v prid takratnega lastnika manjši, srednje veliki kmetje in najemniki. Organizirali so se v pašniško gozdno združenje na Činžatu in Puščavi. Med drugim so sprejeli na združnem skupnem na Činžatu v prisotnosti nad 100 članov peticijo, naj se odvzame grofu še 75 ha obdelovalne zemlje na območju kat. ob. Činžat, Ruta, Rdeči breg in Kumen, »ker je ta zemlja v najemu ali zakupu kočarjev in malih kmetov, ki mu jo odslužujejo na različni način«. Vlogo, ki jo je podpisalo 20 članov zadruga, so naslovili na razlastitveno komisijo pri banski upravi v Ljubljani. Bila je argumentirana med drugim s socialnimi, gospodarskimi in celo nacionalnimi zahtevami. Tako pravi med drugim, »naj dobijo zemljo interesenti, ki so Slovenci in so trpeli s strani grofa največje ponižanje, pred tujim državljanom zaradi trpin-

čenja in preganjanja ter zanemarjenih koč« ..., »zemljo naj dobijo tisti, ki jo obdelujejo«.

Ob tej priliki so člani zadruga opozarjali oblasti še na druge veleposestnike na Lovrenškem, ki bi naj prišli pod zakon o likvidaciji agrarne reforme. Tako omenjajo takrat znanega neagrarnega veleposestnika in oderuškega izkoriščevalca in veletrgovca z lesom Löschnigga iz Lovrenca na Poh., »ki spravlja kmete na beraško palico, ki kupuje propadajoče kmetije in hube na druga imena (zlasti na Rdečem bregu — opomba avtorja), da bi se izognil agrarni reformi, ki njive in travnike pušča, da zaraščajo v gozdove, medtem ko drugi nimajo kruha«. Kmetje so opozarjali ob tej priliki na korupcijo in izigravanje agrarne reforme, ker so vzeli grofu »samo to, kar je sam ponujal, namesto da bi se postopalo po zakonu o agrarni reformi«.

Vse pritožbe in zahteve pašniško gozdne zadruga na Činžatu in Puščavi ter še drugih nezadovoljnih agrarnih interesentov po ponovni pravičnejši izvedbi agrarne reforme, ki so bile odposlane na različne instance, so bile odbite. Zadrugniki so se obrnili s svojo peticijo nazadnje celo na najvišjo instanco, na dvorsko pisarno kralja Aleksandra v Beogradu, toda tudi tu je bila kot »neutemeljena« odbita.

Tako je falski lastnik obdržal ogromno večino svoje veleposesti skoraj neokrnjeno. Od 4416 ha produktivnih površin mu je bilo končno odvzeto le 13 ha obdelovalne zemlje. Podobno je bilo tudi pri drugih takratnih neagrarnih veleposestnikih v Dravski dolini, ki so imeli v primerjavi s falskimi lastniki mnogo manjše površine, vendar še v takšnem obsegu, da bi jih mogla agrarna reforma prizadeti, saj so tudi pri njih daleč prevladovali veliki gozdni kompleksi. Tudi ti so po zakonu o likvidaciji agrarne reforme zgubili le minimalne površine, vsi skupaj le nekaj nad 100 ha, največ obdelovalne zemlje. Takratna oblast je štela veleposestnike.

GRADIVO IN LITERATURA

1. Arhiv falske graščine (Faaler Wälder und derer Umgebung); Pokrajinski arhiv v Mariboru, I. XVIII.
2. Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih; Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, Ljubljana 21. 7. 1931.
3. Utrditev agrarnih objektov in subjektov ter razlastitveni dekreti — dr. Alfonz Zabeo; Državni arhiv v Ljubljani.
4. Jakob Medved, Stopnje in vrste propadanja gorskih kmetij v Mežiški dolini; Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta, I. letn. Maribor 1965.
5. Mavricij Zgonik, Spreminjanje izrabe tal kot element preobrazbe pokrajine v Dravski dolini; tipkopis disertacije, Maribor 1970.
6. Mavricij Zgonik, Delež falske graščinske posesti pri razvoju gospodarstva in preoblikovanju pokrajine na Lovrenškem in Ruškem Pohorju v 19. st.; Časopis za zgodovino in narodopisje VIII. letn. Maribor 1972.

L'ABUS DE LA LOI SUR LA RÉFORME AGRAIRE EN YOUGOSLAVIE AVANT LA GUERRE À L'EXEMPLE DE LA SEIGNEURIE DE FALA

Résumé

Par exemple de la seigneurie de Fala cet article-ci a l'intention de montrer, comment la loi sur la réforme agraire au temps de l'ancienne Yougoslavie a servi aux grands propriétaires non-agraires.

La seigneurie de Fala avec plus de 4416 ha de superficies productives et avec plus de 95 % de forêts était autrefois la plus grande propriété de la région de Drava presque arrondie. A l'époque de la commercialisation du bois et de la transition de

la seigneurie à l'économie capitaliste elle atteint en achetant quelques fermes isolées la plus grande étendue ainsi qu'un arrondissement géographique à Pohorje aux environs de Ruše et de Lovrenc.

En exécutant la réforme agraire tout cela et surtout l'économie progressiste de forêts a servi au dernier propriétaire, le comte Alphonse Zabeo d'une telle manière qu'il pouvait retenir d'après la loi déjà un grand maximum de terrains et même le supermaximum supplémentaire. Ainsi la commission d'expropriation ne lui a enlevé que 15 ha de la terre cultivable.

Contre une telle interprétation de la loi et contre la protection évidente de la seigneurie environ cent paysans et de petits paysans se sont opposés en se groupant en coopérative de pâturages et de forêts à Cinžat et à Puščava. Mais toutes leurs pétitions et exigences de faire enlever au comte 1000 ha de forêts et au moins 75 ha de terre cultivable étaient rejetées. Bien que argumentées par les questions sociales, économiques et nationales elles étaient repoussées chez toutes les instances et même au bureau de la Cour du roi Alexandre sous le prétexte d'être »mal fondées«.

ETNOLOGIJA V ČASOPISU ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Vilko Novak*

UDK 39:05 ČZN:92 Glazer J.

NOVAK Vilko: Etnologija v Časopisu za zgodovino in narodopisje. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 265—273.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Avtor označuje razmerje Janko Glazerja do ljudske kulture, kakor se kaže v njegovem uvodu v Slovensko narodno liriko (1920), do etnološke znanosti, o čemer priča — poleg manjših zapisov in ocen — Kazalo k ČZN I—XX (v ČZN XX) ter Pregled etnografskih članaka u glaslu »Zgodovinskega društva v Mariboru« (Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu II, 1927). Zatem razčlenjuje in označuje avtor etnološko vsebino Časopisa za zgodovino in narodopisje, začel s pregledom terminov, ki so jih pri Slovencih uporabljali za etnološko znanost, ter z oznako dela posameznih avtorjev, med katerimi daje prednost Francetu Koiniku in Franju Bašu. Končuje s pregledom današnjega stanja etnoloških publikacij v Sloveniji.

UDC 39:05 ČZN:92 Glazer J.

NOVAK Vilko: Ethnological Subject Matter, Published in Časopis za zgodovino in narodopisje (Journal of History and Ethnography). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 265—273.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

The author determines the characteristics of Janko Glazer's attitude towards folk culture, as to be seen in his introduction to *Slovenska narodna lirika* (1920) (Slovene lyrical folk-songs), and towards the ethnological science in general, as it can be understood from his Index to *Časopis za zgodovino in narodopisje* I—XX (Journal of History and Ethnography), published in Vol. XX and from his *Pregled etnografskih članaka u glaslu »Zgodovinskega društva u Mariboru«* (Survey of ethnographic articles published in the journal of the »Historical Society of Maribor«) published in *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu II, 1927* (Journal of the Ethnographic Museum in Belgrade). In the conclusion he makes an analysis and evaluation of the ethnological contributions in *Časopis za zgodovino in narodopisje*, including a survey of technical terms used by the Slovenes as well as an appreciation of the work performed by individual scholars — among whom he singles out France Koinik and Franjo Baš. Finally, a survey of the current situation in the field of ethnological publications in Slovenia is made.

Nepozabni Janko Glazer je bil ljudskemu življenju vedno kar najbližje, svojo liriko je označil v SBL tudi za »pokrajinsko-narodopisno« in študij pri Matiji Murku mu je približal tudi znanstveno zanimanje za ljudsko kulturo. Žal, da ni več vsaj zapisoval in objavljal s tega področja — sodil je pač, da to ni njegova »stroka«, toda prav ljubitelji so postavili temelje naši stroki... Vendar je Janko Glazer že zgodaj pokazal svoje temeljito poznavanje našega ljudskega pesništva, ko je svoj izbor *Slovenska narodna lirika* (Ljubljana, 1920)

* Prof. dr. Vilko Novak, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

opremil z odličnim predgovorom in z izborom samim izpričal globoko vživetje v stvarino. To je bila prva moderna antologija našega ljudskega pesništva in njen predgovor je še danes sodoben ter zelo primeren za uvažanje v njega razumevanje. Še pred Glonarjevim Predgovorom k Štrekljevi zbirki SNP je Glazer tu razvijal nekatere iste in sorodne misli. Dobro je opazil pri naših lirskih pesmih: »... kar je skupno vsem: ozka in tesna vez z resničnim življenjem. Prvotno koncepcijo vsake teh pesmi bi bilo brez dvoma treba iskati v čisto konkretnem, osebnem doživljanju« (3). Namen njegove zbirke je bil: »opozoriti na nekatere teh vrednot ... pokazati jo (lirsko ljudsko pesem) od njene estetske strani« (4), uredil pa jo je po »isti razporednosti, kakor se v njej razvija življenje« (4). Ob nekaterih primerih opozarja na lepoto pesmi in njih značilnosti — in v teh besedah govori neko čuteči pesnik in človek. Pri tem upošteva psihološke značilnosti v njih, zgradbo in izraz. Ta živi esej bi ne smel biti pozabljen!

Janko Glazer je, žal, objavil iz domačega življenja le zapis o mravljinjakah na Pohorju (ČZN XXXV), ki dokazuje, kako odlično bi mogel tako delo opravljati v večji meri in koliko podobnega je z njim pozabljenega. — Ko je od 1929 tudi kot sicer neimenovani sourednik skrbel za narodopisne prispevke v naši reviji, je prav tako dokazal svoje dobro poznavanje stvarine, svojo skrbno vestnost, kar se je pokazalo v objavah, v nekaterih ocenah in predvsem dvakrat: v oceni Vurnikovega članka o etnološkem delu pri Slovencih v poljski reviji *Ruch Słowiański* (XXV) in v Kazalu k ČZN I—XX (ČZN XX), ki sta ga sestavila s Karlom Prijateljem. Toda posebej je omembe vreden na podlagi tega kazala sestavljeni Glazerjev *Pregled etnografskih članaka u glasilu »Zgodovinskega društva v Mariboru«* (Glasnik Etnografskega muzeja u Beogradu II, 1927, 83—85).

Ta sicer kratki pregled je prvi poskus vrednotenja in vsebinske razčlenitve etnoloških prispevkov v njegovih prvih dvajsetih letnikih. Dvomit sicer, da je naslov članka Glazer tako zapisal. Takoj v uvodu pravi: »Škoda, da so etnografski članki v njem mnogo slabše zastopani od historičnih. Vendar je v njem zanimivo gradivo tudi za etnografa.« Prispevke je razdelil v nekaj skupin in pri nekaterih označuje njihovo vsebino. Prav iz tega prvega pregleda vidimo, kako je bilo resnično etnoloških prispevkov zelo malo, saj je Glazer pritegnil k njim tudi jezikoslovne, npr. v zvezi s krajevnimi imeni, ki so sicer vir tudi za etnološki študij, toda uvrstiti bi jih morali tudi v pregled jezikoslovnih spisov.

Glazerjeva razdelitev stvarine dokazuje, da je dobro poznal hrvatsko in srbsko etnološko publicistiko, in navaja sledečih pet vsebinskih skupin: 1. Pitanje o naseljima i kući, 2. Kućni nameštaj, alat, narodna nošnja, 3. Hrana, život i običaji (sem je pritegnil tudi ljudsko zdravilstvo, zagovore), 4. Praznovanje — česar je zelo malo, 5. Narodno blago u poeziji i prozi — tega pa je največ.

Na ta prvi Glazerjev pregled naj navežemo sledečega, to je Franceta Kotnika *Pregled slovenskega narodopisja* (Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944), kjer je naslovil posebno poglavje z naslovom našega časopisa — vendar vse kaže, da je četrti odstavek na str. 39 zašel sem napačno, saj govori o objavah drugod. Preden pa nadaljujemo tako s pogledom na to Kotnikovo poglavje kot z vrednotenjem etnoloških prispevkov v ČZN, se moramo ustaviti ob rabi izraza narodopisje, saj prav v ČZN o tem še ni bilo spregovorjeno. Zavaljo spreminjenih razmer pa je to potrebno prav tu.

Narodopisje je po češkem in slavaškem zgledu na vidnem mestu uvedel k nam Matija Murko v spisu *Narodopisna razstava češkoslovska v Pragi 1895*

(LMS 1896). Prav Murko je predlagal in dosegel, da so prvotno le zgodovini namenjeni Časopis že ob ustanovitvi namenili tudi narodopisju in srejali to besedo v njegovo ime. Žal, je sam najmanj pisal vanj, ker se je ukvarjal z vprašanji, o katerih je moral objavljati drugod. Tako je ČZN zares »po naslovu naše prvo narodopisno glasilo«, kot pravi Fr. Kotnik na omenjenem mestu. Eden izmed pomembnih vzrokov — se zdi — da se término *narodopisje*, *narodopisni* pri nas ni tako splošno in trajno uveljavil kot pri Čehih in Slovakah, je bil gotovo v tem, »da so taki članki v njem slabše zastopani«, kot nadaljuje Kotnik. In dostavimo še: ni bilo v njem dosti pomembnih spisov, ki bi tudi pogosto uporabljali ta izraz ter ga tako udomačili. Drugi vzrok je tudi to, da so etnološke spise objavljali pri nas od nekdaj v splošno kulturnih in slovstvenih časopisih in da v njih največkrat niti ni bilo potrebe, da bi uporabljali kakršenkoli izraz za stroko, za znanost.

Pri Čehih in Slovakah pa so *narodopis* pisali in govorili v odločilnih delih vsaj že od začetka 19. stoletja dalje (npr. Šafárik, Slovanský *narodopis*; revija: Slovenský *narodopis*, ki izhaja še danes itn.). Sicer so pozneje tudi tam pisali in še danes pišejo tudi druge izraze (etnografie, etnologia), vendar se je tudi zavoljo zelo obsežnega znanstvenega in organizatoričnega dela na etnološkem področju término *narodopis* uveljavil in ohranil do danes.

Pri nas je do konca 19. stoletja bilo v ospredju predvsem zbiranje, zapisovanje in opisovanje ljudskega izročila — ki so ga s hrvaškim izrazom imenovali navadno *narodno blago* — zelo malo je bilo raziskavanja, pa še to skoro le na področju ljudskega pesništva in pripovedništva, in sicer bolj s slovstvenega kot z etnološkega vidika. Do Murkovega nastopa tudi ni bilo teoretičnih spisov — čeprav je z njimi pričel že E. Korytko in tudi za njim so pisali le o ljudskem pesništvu — ki bi strokovne termine (med njimi *narodopisje*) razlagali ter uporabljali. In za Murkovim takim nastopom 1896 zopet ni bilo ničesar podobnega do Franceta Kotnika, torej pol stoletja.

Tudi pri nas so uporabljali poleg *narodopisja* še druge izraze, predvsem *etnografija* — vse to tako po južnoslovanskih in zahodnoslovanskih kakor tudi avstrijskih in nemških zgledih. Nemško *Volkskunde* so pri nas prevajali z *narodopisje*, kdaj tudi z *etnografija*, ki so jo tudi v nemščini pisali za svoj domači izraz. Nimamo še zbranega vsega gradiva o razvoju našega strokovnega izrazja. od Prešernove rabe *Volkskunde*, Josipa Stareta *etnologije* v 19. stoletju — do raznovrstnosti in zmede v novejšem času. V glavnem pa nam je raba različnih terminov pri nas znana in jasna in prav zato je bilo v zadnjem času nujno potrebno dosledno urediti rabo izrazov in imen za našo znanost — saj podobne nedoslednosti in celo nepravilnosti ne zasledimo tudi pri nas v nobeni stroki.

Vidno novost in spremembo je prinesla ustanovitev novega časopisa *Etnolog* (1926/27), ki sicer v prvem letniku ni načelno spregovoril o stroki in smeri, katero bo zastopal. Tudi v poznejših letnikih je objavil le en spis te vrste (L. Ehrlicha v 3. letniku), kjer pomeni *etnologija* po tedanji nemški rabi isto kot *Völkerkunde* — študij neevropskih ljudstev — kar pa ni bil namen revije *Etnolog*. Sicer pa término *etnologija* v tej reviji skoro ni bil uporabljan.

Z objavo priročnika *Narodopisje Slovencev* (I, 1944; II, 1952) se je ime *narodopisje* ponovno močno uveljavilo tako v naslovu dela kot v prvih dveh razpravah (Ložarjevi in Kotnikovi). V Ložarjevem uvodnem spisu pa se je — v dotlej najobširnejšem teoretičnem razpravljanju pri nas o tej znanosti — še povečala zmotanost in nedoslednost uporabe imen *etnologija*, *etnografija*, *narodoslovje*, *narodopisje*. Tudi Ložar sledi tedanji skoro splošni nemški rabi in mu je *etnologija* »nadrejena« veda itn., skratka: *etnografija* ali *narodopisje* more biti le znanost o posameznem narodu.

Po osvoboditvi je nova revija *Slovenski etnograf* (1948—) utrdila ime *etnografija*, delno sledeč domačemu izročilu, delno pod tujim vplivom. Toda v tistih letih oživiljenega etnološkega dela pri nas smo se tudi zelo seznanjali s strokovnim vrenjem v ostali Jugoslaviji in v Evropi, kjer smo se udeleževali kongresov, simpozijev in odkoder smo dobivali — pa tudi iz Amerike — mnogo strokovnega slovstva. Ustanovili smo *Etnološko društvo Jugoslavije* in njegovo glasilo *Etnološki pregled* (1959—). Ob vsem tem smo spoznali množico različnih, različno in nedosledno rabljenih imen za našo stroko in njene dele. Vse to nas je sililo k razmišljanju in odločitvi.

Že od nekdanj uporabljajo Srbi dosledno ime *etnologija*, čeprav so njihovi muzeji *etnografski* in imajo Srpski etnografski zbornik. Makedonci pa so dosledno imenovali svoj novi muzej — *etnološki*. Pri Hrvatih je *etnografija* bila od nekdanj sicer zelo pogosto rabljena in so tako imenovali ali opisni del znanosti ali raziskovanje lastnega naroda, vendar pa so mnogo uporabljali tudi *narodoznanstvo* in na univerzi *etnologijo*. Ne kaže obširneje govoriti o veliki nedoslednosti, naravnost zmeda v vsej ostali Evropi (o tem smo nekaj že spregovorili v Slovenskem etnografu X), kjer uporabljajo poleg teh mednarodnih imen tudi še domača imena — toda v najrazličnejših pomenih. Omenimo naj le še angleško-ameriško poimenovanje *anthropology* — včasih s prilastki *social* in *cultural* — ki ne označuje le nekoliko različnega pojmovanja znanosti kol naša etnologija, marveč tudi kolidira z našim pomenom te besede, ki pomeni fizično antropologijo (da ne govorimo še o filozofskih in drugih pomenih), in drugič: v naših družbenih občilih uvaja veliko zmedo, ker prevajajo angleško besedo kot »antropologija, antropolog« tudi — in to je največkrat — kadar pomeni etnologa (prim. mnoge oddaje na TV).

Zavoljo tolikih in večkrat različno uporabljenih izrazov za isto stroko ter znanost pri nas ter drugod nismo mogli ostati ravnodušni na univerzi, kjer vendar ne moremo reči študentom: pišite in govorite, kakor hočete — imenujte svojo stroko kakorkoli, ob vsaki priliki drugače... Zato smo se odločili za en sam izraz: *etnologija*, ki nam pomeni raziskavanje kateregakoli ljudstva ali naroda kjerkoli — pri tem kajpada ne ločujemo več med evropskimi ali »kulturnimi« narodi in neevropskimi, ki jih ponekod še vedno uradno imenujejo »divjake« —. Ob tem nas podpira tako zgled na drugih jugoslovanskih univerzah in v strokovnih objavah kakor tudi v Evropi vedno bolj enotno pojmovanje etnološke znanosti in uveljavljanje imena zanjo: *etnologija*.

Spričo vsega tega izrazje v Stanka Kosa Bibliografskem kazalu ČZN XXI—XXXV (ČZN n. v. I. 1965) ni več v skladu z razvojem stroke, saj loči *narodopisje* in *narodoslovje* v poimenovanju zaglavij; še huje pa je, da razlikuje »*Narodopisje*« in »*Narodopisno blago*« ter da pod zadnji naziv uvršča vse spise tako o ljudski tvarni kulturi (nedosledno loči nošo pod c od drugih panog pod a) — česar nikjer nihče pri nas ni imenoval ne »narodno« ne »narodopisno blago« (zadnja zveza menda nikjer ni zapisana) — kakor tudi ljudske šege; kot »*ljudsko izročilo*« pa navaja le tri zvrsti duhovne kulture, brez pesništva, zdravilstva, verovanja... Žal, je taka nedosledna in nova raba izrazov ter dotlej neutemeljeno razvrščanje tvarine v skupine le še povečalo zmedo, kar obžalujemo tembolj, ker bo taka bibliografija uglednega časopisa ohranila svoj pomen. Zgled mu je bila tuja bibliotekarska (!) sistemizacija, ki ne upošteva stanja v stroki.

To daljše teoretično razmišljanje je bilo, mislim, potrebno, ker mnogi bravci ČZN ne berejo naših osrednjih etnoloških glasil, kjer o takih vprašanjih več pišemo. Potrebno pa je tudi zato, ker je z njimi povezana raba strokovnih izrazov v ČZN, tudi v najnovejšem času — v zvezi pa so tudi z mestom ČZN v

razvoju naše znanosti in z vrednotenjem etnološkega dela v njem, h kateremu prehajamo, pri čemer pa se omejujem na predvojne letnike.

Že Janko Glazer je sicer zelo splošno tudi ocenil etnološko vsebino prvih dvajset letnikov kot »zanimivo gradivo«; France Kotnik pa je po petnajstih letih, ko je bila »stara vrsta« Časopisa z letom 1940, žal, sklenjena, svoje vrednotenje mogel že bistveno razširiti. Predvsem je omenil »Kovačičevo samoobtožbo ob dvajsetletnici ČZN (kot) deloma upravičeno«, pa takoj dodal, da »ta ne velja za nadaljnjih 15 letnikov, v katerih je zaznamovati delo v širino in globino«, nakar navaja »le najvažnejše razprave in opise« (Narodopisje Slovencev I, 39). Že pred tem stavkom pa je Kotnik iz prvih dvajset letnikov označil Glonarjevo razpravo »Monoceros in Diptamus« kot »med drugimi važno« — »Zdi se mi, da je ta razprava najboljši narodopisni prispevek v prvih dvajset letnikih ČZN.«

Fr. Kotnik je zatem po predmetnih skupinah navedel pomembnejše pripevke, in sicer tako, da je pri prvi skupini še označil: »I. Iz materialne kulture:« — pred drugo je številčno oznako opustil in jo pričenja z oznako: »Iz občestvene kulture ni toliko prispevkov«; tretje skupine pa sploh ne uvaja s posebnim poimenovanjem. Ker je pred tem petim odstavkom neorgansko vrinjen četrti odstavek s seznamom spisov v Mladiki, ki gotovo ne sodi sem, sodim, da je pred petim odstavkom izpadlo nekaj stavkov, ki bi uvažali to skupino prispevkov iz duhovne kulture, kar bi gotovo ustrezalo Kotnikovi razdelitvi in njegovemu poimenovanju posameznih območij ljudske kulture ali ljudskega življenja, kakor jih je označil dokončno — najprej v mariborskem Našem domu 1926, tudi zelo nemarno natisnjeno — v uvodu svoje knjige Slovenske starosvetnosti (Ljubljana, 1943, str. 5—15), kjer najobširneje govori prav o »duševni kulturi« (str. 8—15). Zato ni moč misliti, da bi bil Fr. Kotnik v tu natisnjeni obliki dal iz rok vsaj o ČZN govoreče poglavje — v čemer nas potrjuje več podobnih uredniško-korekturnih spodrslijajev v NS I.

V četrto skupino uvršča Kotnik »vse narodopisno gradivo, ki je izšlo v zvezi s ČZN posebej« — namreč zapise in objave ljudskega izročila »iz Koroške in Slovenske krajine« (NS I, 40), kjer je Josip Šašel napak imenovan Ivan Šašelj (tako!) in tudi oznaka »knjiga« ni utemeljena.

Fr. Kotnik ni vpraševal po vzrokih tako skromnega etnološkega dela v ČZN, ni nadrobneje spregovoril o njeni kakovosti ter tudi ni skušal postaviti ČZN v okvir drugih naših strokovnih časopisov. Pri oznaki zapisov in objav v zadnji skupini prispevkov v ČZN in delno ob njem: »Zanimivo je, da je vse... gradivo... iz obmejnih naših krajev...« je imel priliko povedati, da je bil ČZN od začetka namenjen prav severnovzhodnim slovenskim pokrajinam in da so zato skoro vsi etnološki prispevki v njem zajeti iz teh pokrajin, v katerih so doma tudi njihovi avtorji. S tem smo pa že tako pri stvarinski oznaki teh prispevkov kot pri vprašanju njihove maloštevilnosti. Dotedanje slovenske revije, ki so dajale streho tudi etnološkim prispevkom, niso pobudno privlačile obrobnihi severnovzhodnih kulturnih delavcev, vsaj ne na etnološkem področju. Poleg Ivana Grafenauerja v slovstveni zgodovini se je oglasil v njih le Fr. Kotnik s krajšim spisom o kmetski hiši (DS 1906), potem pa je postal stalni sodelavec ČZN kakor tudi Grafenauer z etnološkimi spisi. In ČZN bi naj bil spodbujal domoznanske raziskovavce in zapisovavce ljudskega izročila v severnih pokrajinah.

Kakor tudi drugod v Sloveniji ni bilo v območju mariborskega Zgodovinskega društva in njegovega glasila šolanihi etnoloških strokovnjakov. Zato so tako v ČZN kot v drugih časopisih objavljali prispevke o ljudskem življenju zastopniki sorodnih strok in zbirali ter zapisovali ljudsko izročilo najrazličnejši

ljubitelji od vaških obrtnikov, trgovcev in kmetov do izobražencev raznih poklicev. Saj so prav taki ljubitelji ustvarili temelje naši stroki in morali bi jih bili pridobiti še več. Med sodelavci ČZN in AZN so primer zelo uspešnih zbirateljev prekmurski Stevan Kūhar, ki ga je pridobil in vzgajal Karel Štrekelj — Vinko Moderndorfer, Pavel Košir in Josip Šašel — vsi trije s Koroškega.

Od drugih strokovnjakov so se od nekdaj pri nas najbolj zanimali vsaj za duhovno in delno za družbeno ljudsko izročilo — slavisti. V prvi vrsti so obravnavali ljudsko pesem, manj že pripovedništvo in šele Matuja Murko je konec 19. stol. razširil svoje delo tudi na širše področje šeg in celó tvarne kulture. Sele po ustanovitvi slovenske univerze so se slavistom — ki jih je pa ravno z nje prihajalo manj etnološko zainteresiranih kot prej s tujih univerz! — pridružili tudi geografi in umetnostni zgodovinarji, pravniki. Toda vseh takin je bilo vedno le malo, zato so tudi sodelavci ČZN sodelovali prej ali pozneje v osrednjih revijah (Etnolog, Slovenski etnograf), npr. Fr. Kotnik, Fr. Baš, Josip Šašel, V. Novak in še kdo.

Od delno prav pri Murku šolanih sodelavcev ČZN pa sta bila najpomembnejša France Kotnik in Joža Glonar, ki se, žal, pozneje v njem ni več oglašal z večjimi spisi. Tudi Janko Glazer je prinesel svoje zanimanje za etnološko stroko iz Murkove šole. France Kotnik pa je bil med najpomembnejšimi sodelavci ČZN od 1906, ko je objavil v njem Donešek k zgodovini praznoverja med koroškimi Slovenci, pa do 1939, ko je pojasnil koroško kolacijo. V že večkrat navedenem Pregledu (N S I) je svoje ime skromno zamolčal, anonimno pa navedel le tri svoje spise (str. 39). Kotnikova zasluga je, da je opisal nekatere koroške ljudske šege, tudi v zvezi s stvarno kulturo (npr. gnojvoza, steljeraja), pisal o koroških ljudskih igrah, o verovanju — posebej pa, da je razširil to zanimanje tudi na druge slovenske pokrajine in na raziskovanje ljudskih pesemskih motivov in šeg (o legendi o sv. Ožbaldu, XIX, o sv. Štefanu, zaščitniku konj, XXIII), z obravnavo o Martinovem násadu (XXIV) je segel v vzhodno Stajersko, ki jo je upošteval tudi v drugih spisih. Kotnik je pričel prvi pri nas raziskovati ljudsko zdravilstvo in s tega področja je razprava Skoz potegniti, skoz vleči, skoz iti ali lesti — kot zdravilno in čarovno sredstvo (XXXII), s katero je tudi načel raziskovanje ljudskega verovanja.

Pomembne so bile tudi Kotnikove ocene etnoloških del, predvsem tujih, saj je bil dolgo edini, ki je pri nas poročal vsaj o nekaterih važnejših tujih priročnikih in tako širil obzorje za našo stroko zanimajočih se ljudi. Prav Franc Kotnik je s svojimi številnimi, razna področja obravnavajočimi prispevki v veliki meri opravičeval drugi del imena našega časopisa.

Nihče od drugih sodelavcev ČZN ni bil sposoben tako kot Kotnik lotevati se vseh področij ljudskega življenja, marveč so se omejevali le na posamezna izmed njih. Tako je Franjo Baš, poleg Kotnika drugi delno tudi etnološko šolani sodelavec Časopisa, ostal kot geograf zvest tvarni kulturi, predvsem raziskovanju ljudskega stavbarstva v severovzhodni Sloveniji. Kotnik ga je v svojem Pregledu postavil na prvo mesto kot edinega pomembnega raziskovavca tvarne kulture. Tudi pri Bašu je treba poudariti njegove zasluge kot anonimnega sourednika ČZN in njegovo skrb za objavljane prispevkov o materialni omiki. S svojim spisom o kozjaški (kōbanski) hiši je nastopil v 23. letniku (1928) in z njim nakazal novo pot raziskovanju stavbarstva pri nas, nekoliko po vzoru beograjske Cvijičeve šole, v kateri se je tudi šolal. S tem je Vurnikovo bolj umetnostnozgodovinsko metodo nadomestil z antropogeografsko in jo je tudi zagovarjal v oceni Vurnikove razprave o alpski hiši (ČZN XXV, 52). Žal, ni nadaljeval s sestavnim študijem stavb na ostalem Stajerskem in se je ustavil le ob gospodarskem posloplju v Savinjski dolini (XXIV), rešil znanje o mlinih

na veter na Štajerskem, čeprav v Glasniku Etnografskog muzeja u Beogradu (III), kjer je opisal tudi oblike štajerske preše (V). Tako je v ČZN objavil le še poglavje o zadrečkih lončarjih v Doneskih k zgodovini Gornjegrajskega (XXXIII) in etnološko-geografsko študijo o izgonih na Dravskem polju (XXXII), ki sta jo prezrla tako Kotnik kot Ložar (v razpravi o poljedelstvu in slovstvu o njem v NS I), pa je pri nas edini spis svoje vrste. Tudi *Bašev* ocene predvsem domačih etnoloških del v ČZN so številne in pomembne kakor tudi njegova Slovenska narodopisna bibliografija (XXV—XXVII, XXIX), v katero je sprejel sicer zelo široko pojmovano tudi mnogo geografskega in drugega gradiva. Baševi etnološki prispevki niso tako številni v ČZN kot Kotnikovi, ker je objavil v njem tudi več zgodovinskih razprav, etnološke pa pošiljal tudi v druge časopise.

Vsi drugi etnološki sodelavci Časopisa so objavljali v njem manj razprav iz te stroke, vendar pa zastopajo z raznovrstnim gradivom vse severnovzhodne slovenske pokrajine v vseh štirih desetletjih izhajanja ČZN. Med temi razpravami so tudi nekatere, ki so prvič načenjale obravnavanje posameznih področij v teh pokrajinah ali sploh na Slovenskem — poleg Kotnikovih in Baševih, ki jim gre tudi to prvenstvo — npr. spis Ljudevita *Pivka* o ribištvu v Dravi in njenih vodah (XXX), Matije *Maučeca* del večje študije o pódstenju in préklitu v prekmurski hiši (XXXIV), študija Ivana *Grafenauerja* o Gutsmanovih pregovorih (XXX).

Posebno vrednost pa imajo objave zapisov *ljudskega izročila* v ČZN in v njegovi prilogi *Arhiv za zgodovino in narodopisje*, ki je, žal, prepozno pričel živeti in moral kmalu prenehati. Kaj zmore prizadeven ljubitelj pod dobrim vodstvom, je dokazal prekmurski študent *Števan Kúhar*, ki je po Štrekljevih navodilih in svojem študiju fonetično zapisal za štiri letnike ČZN (1910—1914) 156 pripovedk, bajk, pravljic, šaljivk, pregovorov in vrsto ljudskih besed v svojem narečju. Med njimi so take objave, ki jih je naša znanost že ponovno obravnavala kot zelo pomembne pričevalne vire o najstarejših izročilih.

Podobno delo, čeprav z manj kritično metodo, je na Koroškem opravil Vinko *Mödenendorfer*, ki je — delno skupaj s Pavlom *Koširjem* — prvi pričel pri nas sestavno zbirati gradivo o ljudskem zdravilstvu in v ČZN objavil gradivo o ljudski medicini med koroškimi Slovenci (XXI, XXII, tudi posebej 1926). Še manj kritični so bili Mödenendorferjevi zapisi in objave ljudskega pripovedništva, od katerih mu je — pod tedaj že močno zastarelim, nestrokovnim naslovom Narodno blago koroških Slovencev — Zgodovinsko društvo v Mariboru posebej objavilo (1934) in moramo tudi to šteti k uspehom ČZN. — Mnogo bolj strokovna pa je bila objava zapisov *Josipa Šašla* (tólikokrat tudi v NS I in II napačno pisanega: Šašelj ...) Narodno blago iz Roža — saj so to prvi zapisi in opisi nasploh kar vsega kmečkega življenja v rožanskem narečju, ki ga je jezikoslovno priredil Fran *Ramovš*. To je bila edina etnološka objava v AZN II, ki, žal, še ni našla posnemovavcev ...

Ko smo videli, da je bil ČZN na stalno izpostavljeni slovenski severni meji tako v prvem desetletju pred narodno osvoboditvijo kot v času pred barbarskim uničenjem slovenske kulture v Mariboru in vsem njegovem zaledju pa še drugod na Slovenskem ne le vabljev za raziskovavce ljudskega življenja, marveč s celotnim svojim poslanstvom — skupno z Zgodovinskim in Muzejskim društvom v Mariboru — dostojen, zaslužen predstavnik slovenske znanosti in kulture, tudi na področju etnologije — se ustavimo še ob vprašanju: kako pa je danes z *narodopisjem* v novi vrsti ČZN? Spremenjene razmere pri nas po zadnji vojski so spremenile tudi mesto in pomen Maribora v naši znanosti. Spremenila se je vsa naša znanstvena organizacija z društvi in glasili.

Tako tudi v etnološki stroki. Prizadevanje novega ravnatelja Etnografskega muzeja v Ljubljani Borisa Orla je ustvarilo novo strokovno glasilo: *Slovenski etnograf* (1948—), ki je pod njegovim vodstvom doseglo s petnajstimi letniki častno raven in močno pospešilo razvoj slovenske etnološke znanosti. Žal, so po Orlovi prežgodnji smrti prišli po vrsti v nekaj letih zapuščati novi soredniki naše edino strokovno glasilo, ki je pričelo vse bolj neredno, z zamudo izhajati, se vse bolj krčilo, da o nižanju vsebinske ravni niti ne govorimo. To bo žalostno poglavje v zgodovini naše stroke na Slovenskem, o katerem je pa že nujno tudi javno spregovoriti. Čutim se dolžnega in odgovornega, upravičenega, da kot sodelavec ČZN od 1931, Etnologa od 1942 in Slovenskega etnografa od začetka — obenem pa kot vzgojitelj našega strokovnega naraščaja od 1948 javno pribijem to dejstvo ter odgovornost, obenem pa odvrnem odgovornost za tako stanje večjega dela znanstveno delujočih slovenskih etnologov, ki nanj niso mogli vplivati. Zato smo se oklenili novega glasila, ki naj bi nadaljevalo in še razvijalo raven našega osrednjega glasila iz let 1948 do 1962, *Traditiones* (1971), ki ga izdaja Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Slovensko etnološko društvo izdaja svoje glasilo *Glasnik SED* (prej *Slov. etnografskega društva*). Obvezani smo sodelovati pri *Etnološkem pregledu*, ki je danes glasilo Zveze Etnoloških društev Jugoslavije. Mednarodno slovansko glasilo *Ethnologia Slavica*, ki ga sicer izdaja filozofska fakulteta v Bratislavi, ima člane uredniškega odbora tudi pri nas in nas obvezuje k sodelovanju. Poleg tega smo vsi aktivni etnologi v Sloveniji stalno vabljeni k sodelovanju pri najrazličnejših strokovnih zbornikih (posebno ob jubilejih naših kolegov v drugih državah), pa tudi revije pri drugih narodih se zanimajo za naše dosežke v etnologiji in nas vabijo k sodelovanju.

Vse to priča, kako — poleg vsega drugega strokovnega dela — komaj zmagujemo najnujnejše delo glede objavljjanja svojih raziskavanj. Če pomislimo še, da ČZN pričakuje od nas v prvi vrsti prispevke, ki bi obravnavali severno-vzhodno Slovenijo — tedaj niti na prste ene roke ne moremo naštetih etnologov, ki pišejo o takih vprašanjih. In če pišejo, so dolžni objavljati prispevke te vrste drugod. Vidim pa zgodovinsko upravičenost in sodobno znanstveno potrebo glede tega, da bi ČZN oživil svoje izročilo tudi na področju raziskavanja ljudskega življenja v svojem delovnem območju. Sam sem pripravljen kljub vsemu sodelovati, ako bo naša stroka primerno zastopana v uredniškem odboru, ki bo smotrno organiziral pripravo ter zbiranje etnoloških prispevkov za našo revijo s tako častno preteklostjo — za Časopis za zgodovino in narodopisje.

ETHNOLOGICAL SUBJECT MATTER, PUBLISHED IN ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE («JOURNAL OF HISTORY AND ETHNOGRAPHY»)

Summary

The author of the commemorative article concerning Janko Glazer first deals with Glazer's views on folk culture and on the particular branch of science studying this kind of culture. In his introduction to the anthology of Slovene Folk Lyric Poems (1920) he points out, with a sensitive keenness, the essence of Slovene lyric poems. The narrative «Mravljinjaki on the Pohorje Ridge» (Journal of History and Ethnography, XXXV) is a proof of his excellent understanding of peasant life. Since 1929 he had been editing also ethnological subjects, as co-editor of the above-mentioned journal; he was co-author of the index, published in the 20th yearly edition of the journal, covering this particular branch, and, besides, he prepared a survey of ethnological papers, subdivided according to particular branches, for Herald of the Belgrade Museum of Ethnography (*Glasnik Etnografskega muzeja u Beogradu* II, 1927).

In his first survey of the development of the science of ethnology in Slovenia, France Kotnik evaluated also the ethnological contribution of the journal in which the above-mentioned evaluation was published (*Narodopisje Slovencev* I, 1944). In a long excursus, the author of this paper discusses the term »narodopisje« (folklore, ethnographic) which had been introduced mostly by the *Journal of History and Ethnography*, through Czech and Slovak example. Besides this term, the branch was also called »ethnography«, but as the journal *Ethnologi* appeared (from 1926 till 1945), also the term »ethnology« became frequent. In 1948, the *Slovenski etnograf* (Slovene Ethnographer) appeared as the only specialized journal and accordingly, the term »ethnography« was widely accepted. Through the contacts with foreign countries, where various terms are used to designate our branch, and as some of these terms were occasionally used also in our circles, a need for a theoretical clarification and standardization arose. Finally, the terms »ethnology« and »ethnological« have been accepted, so in the university as in greater part of research papers.

The author points out that the use of terminology in the bibliography, prepared by Stanko Kos for the editions XXI—XXXV, is obsolete and unsuitable (*Journal of History and Ethnography*, I, 1965), as it had been shaped following the example of an international bibliographical classification.

This theoretical part is followed by an analysis and evaluation of the above-mentioned Kotnik's survey of ethnological papers in the *Journal of History and Ethnography*, adding an explanation for the scarcity of these papers and giving a list of regions and subjects, appearing in the research of the authors. The work of France Kotnik and Franjo Baš is given a special emphasis.

In the conclusion, the author gives an answer to the question why the new series of *Casopis za zgodovino in narodopisje* (*Journal of History and Ethnography*, revived since 1965) scarcely contain any ethnological papers. Namely, there have been several specialized journals in Slovenia since 1945: *Slovenski etnograf* (the Slovene Ethnographer, first published in 1948), its present role being given a special evaluation by the author; *Traditiones* (1972) *Herald of Slovene Ethnographic* (now *Ethnological*) *Society* (*Glasnik Slovenskega etnografskega — etnološkega — društva*); the federal review bulletin *Etnološki pregled* (*Ethnological Survey*, first published in 1959), the Slavic journal *Ethnologia Slavica* (published in Bratislava, since 1969). Furthermore, there are hardly any ethnological research workers in the north-eastern part of Slovenia which the *Casopis za zgodovino in narodopisje* still covers according to its publishing policy.

OKUPATORJEVI RAZNARODOVALNI UKREPI V MARIBORU LETA 1941

Marjan Žnidarič*

UDK 323.12(430:863):940.533.6(497.12 Mb)»1941«

ŽNIDARIČ Marjan: Okupatorjevi raznarodovalni ukrepi v Mariboru leta 1941. (*Les décrets de dénationalisation d'occupant à Maribor en 1941.*) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 274-323.

Izvirnik v sloven., povzetek v sloven. in franc., izvleček v sloven. in angl., 3 preglednice.

K vidnim uspehom okupatorjevega raznarodovalnega dela v Mariboru v prvem obdobju okupacije je precej pripomogla uspešna dejavnost nemške manjšine v tem mestu med obema vojnama. Glavno vlogo pri ponemčevanju Slovencev na slovenskem Štajerskem med vojno je odigrala Stajerska domovinska zveza, ki je posvečala največ pozornosti propagandni dejavnosti in organiziranju tečajev nemškega jezika. Veliko si je okupator obetal od množičnih deportacij Slovencev, ki jih je pričel že 7. junija 1941. Že v prvem letu okupacije je okupator v Mariboru ukinil vsa slovenska društva, organizacije in združenja. Podobno se je zgodilo z vsenimi kulturnimi ustanovami. Okupator se je znesel tudi nad slovensko duhovščino. Najhujša oblika njegovega nasilja pa so bila streljanja talcev, med katerimi su padli številni organizatorji vstaje. Vodilna vloga pri ponemčevanju je odigralo okupatorjevo šolstvo. Med prve okupatorjeve raznarodovalne ukrepe sodi spreminjanje zunanjega videza Maribora, temu pa je poleg drugih kmalu sledilo še mariborsko gospodarstvo, zlasti industrija, ki je delala skoraj izključno za okupatorjeve vojne potrebe.

UDC 323.12(430: 863):940.533.6(497.12 Mb)»1941«

ŽNIDARIČ Marjan: The Occupier's Denationalizing Measures at Maribor in the Year 1941. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 274-323.

Orig. in Slovene, summary in Slovene and French, synopsis in Slovene and Engl., 3 tabl.

The successful activity of the German minority at Maribor during the two wars helped a great deal to the visible results of the occupier's denationalizing work in this town. The «Stajerska domovinska zveza» (Styrian Patriotic Union) played the main part in the Germanization of the Slovenes in Slovene Styria during the war. It devoted every attention to the propagandistic activity and to the organization of courses for the German language. The occupier expected much of the mass deportations of the Slovenes, begun already on June 7th 1941. During the first year of the occupation the occupier dissolved already all the Slovene clubs, organizations and unions at Maribor. All cultural institutions were treated in a similar way. The occupier did not spare the Slovene clergy either. The worst form of his terror was the shooting of hostages, among whom numerous organizers of the uprising were killed. The occupier's schools had a leading role in the Germanization. To the first measures of denationalization belonged the changes in the outward appearance of Maribor, which was, beside others, soon followed by the economy of Maribor, especially by the industry, which worked nearly exclusively for the occupier's war requirements.

Okupatorjevi raznarodovalni ukrepi v Mariboru leta 1941 so bili v veliki meri tudi posledica delovanja močne nemške manjšine v tem mestu med obema vojnama. To trditev najbolj potrjujejo ravno prvi meseci okupacije, ko je na-

* Mag. Marjan Žnidarič, kustos — pedagog v muzeju narodne osvoboditve Maribor.

cistični okupacijski aparat deloval tako rekoč brezhibno, največ prav po zaslugi že pripravljenega gradiva, ki je bilo na razpolago okupatorju ob njegovem prihodu v Maribor.

V nacistični in iredentistični dejavnosti na slovenskem Štajerskem med obema vojnama je osrednje mesto zavzemal prav gotovo Maribor, kjer je bila nemška narodnostna manjšina številčno, gospodarsko in socialno daleč najmočnejša. Bila je tudi najbolj organizirana, z bogato kulturno in politično tradicijo ter z močno poudarjeno narodno zavestjo. Zaradi izjemnih uspehov nemške manjšine v dobi stare Jugoslavije je bila v nacističnih osvajalnih in potujočevalnih načrtih Mariboru namenjena posebna vloga. Ta posebnost pa se ni kazala le v tem, da je Maribor postal središče nemškega okupacijskega aparata na območju okupirane slovenske Štajerske, temveč predvsem v brezobzirnih ponemčevalnih ukrepih, po katerih so posegli nacistični krvniki že v prvih dneh okupacije. Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Sigfried Uiberreither je cilj teh ukrepov nakazal že v svojem nastopnem govoru po prihodu v Maribor 14. aprila 1941, ko je med drugim dejal: »Hočemo to deželo tako pritegniti, da bodo imeli v njej prostora le Nemci in tisti Štajerci, ki so se leta, desetletja in stoletja zvesto in tovariško borili z ramo ob rami z našimi sonarodnjaki, ki so bili — nam po krvi zelo sorodni — pripravljeni tudi v zadnjih desetletjih z vsem srcem hrepeneti po priključitvi k Nemčiji. In vse drugo, moji sonarodnjaki, tega tudi javno ne prikrivam, mora ven!... Z ledenim hladom bomo ukrenili vse, kar bo potrebno, da v tem razvoju tudi recidive ne bodo mogle nastajati.« Težo Uiberreitherjevih besed pa je ravno Maribor najprej in najbolj občutil.¹

V tem sestavku se bom podrobneje ustavil le ob nacističnih raznarodovalnih ukrepih v Mariboru leta 1941, ki so bili doslej v zgodovinospisju malo obdelani. Med take sodijo aretacije in množične deportacije, razpustitev slovenskih društev in organizacij, usoda cerkve in duhovščine, spreminjanje zunanjega videza Maribora, ki je bil eden prvih okupatorjevih ponemčevalnih ukrepov sploh, nekateri ponemčevalni poskusi v gospodarstvu ter raznarodovalna dejavnost Štajerske domovinske zveze. Streljanje talcev, uvedbo nemškega šolstva in uničevanje slovenske kulture, o katerih je bilo že precej več napisanega, bom obravnaval le toliko, kolikor je nujno potrebno, da si bo bralec ustvaril enotno podobo nemškega genocida, katerega žrtev naj bi postal slovenski narod. Dodati je treba, da so se navedeni ukrepi pokazali v vsej svoji razsežnosti že po nekaj mesecih okupacije, da pa seveda niso edini, s katerimi je okupator skušal dati Mariboru videz povsem nemškega mesta. Tako bi se morda lahko posebej ustavil tudi ob vlogi ukupatorjevega uradništva, vojaštva in policije, prefinjene davčne politike, sredstev javnega obveščanja (in še nekaterih!) pri ponemčevanju slovenskega prebivalstva. Tega nisem storil iz preprostega razloga, ker so za tovrstno okupatorjevo aktivnost ohranjeni le fragmentarni viri, ki vsaj za leto 1941 ne dovoljujejo nobenih realnih sklepov in bi o njihovi vlogi v nacističnem raznarodovalnem aparatu lahko sklepali šele po kompleksni obravnavi vseh štirih let okupacije.²

¹ Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana 1966, str. 15; Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*, Maribor 1968, str. 149 (navajam: Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*); v sestavku ne zajemam samo mestnega območja, ampak celotni teritorij okupacijskega okrožja Maribor-mesto, ki je obsegalo mesno občino Maribor in okoliške občine Sludenec, Radvanje, Tezno in Pobrežje ter dele občin Kamnica, Košaki, Hnče in Limbuš (le so prej spadale v okrajni nacistični Maribor-desni in Maribor-levi breg).

² Obširneje o tem glej v: Marjan Znidarič, *Streljanja na dvorišču sodnih zaporov v Mariboru*, Borec 1973, št. 5, str. 269–284; isti, *Okupatorjevo šolstvo v Mariboru leta 1941*, Borec 1974, št. 12, str. 463–474; isti, *Uničevanje slovenske kulture v Mariboru leta 1941*, Borec 1975, št. 1, str. 34–42.

Ponemčevalna dejavnost Štajerske domovinske zveze

Glavno vlogo pri ponemčevanju Slovencev na slovenskem Štajerskem so Nemci namenili Štajerski domovinski zvezi (Steirischer Heimatbund), ki je bila ustanovljena s posebno odredbo šefa civilne uprave dr. Uiberreitherja 10. maja 1941. Bila je edina dovoljena politična organizacija na slovenskem Štajerskem v času okupacije. Njene cilje in naloge je vodstvo v smernicah o izgradnji Štajerske domovinske zveze formuliralo takole: »... je organizacija vseh Nemcev, ki prebivajo na Spodnjem Štajerskem in prebivalcev Spodnje Štajerske, ki po svoji krvi stremijo k vrnitvi v nemško narodno skupnost. Štajerska domovinska zveza je organizacija z nalogo duševno, duhovno in politično voditi ljudi in jih napraviti za zavestne državljane rajha in polnovredne člane nemške narodne skupnosti. V njej stoji Nемеc poleg domovini zvestega Štajerca, ne glede na začasno razliko v jeziku, in oba s svojim članstvom potrjujeta skupno pot, ki sta jo v bodoče pripravljena hoditi kot Nemca...«³

Sedež Štajerske domovinske zveze je bil v Mariboru, njen vodja pa je postal dotedanji vodja organizacijskega urada v pokrajinskem vodstvu NSDAP za Štajersko SA-Standartenführer Franz Steindl. Organizacijsko je bila razdeljena na okrožja, krajevne skupine, celice in bloke. Okrožje Maribor mesto je bilo razdeljeno v 15 krajevnih skupin s 93 celicami in s 650 bloki. Okrožni vodja je bil Josef Klingberg, pred vojno okrožni vodja Kulturbunda v Mariboru. Sprejem v Štajersko domovinsko zvezo je bil odvisen od rasne in politične ocene. Sprejeti člani so bili razdeljeni v dve skupini, na dokončne in začasne člane. Dokončni člani so postali polnopravni državljani nemškega rajha, začasni pa so postali državljani na pretek. Tisti, ki niso bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo, so postali brezpravni zaščitenci nemškega rajha. V Štajersko domovinsko zvezo se je prijavilo 95 % prebivalstva, kajti vpis je potekal pod močnim pritiskom. Do novembra 1942 je bilo v okrožju Maribor mesto 38.530 članov Štajerske domovinske zveze (7.800 dokončnih in 30.730 začasnih) ter 7.953 zaščitencev.⁴

Štajerska domovinska zveza je posvećala veliko skrb propagandni dejavnosti in vzgoji prebivalstva v nacističnem duhu ter prirejanju tečajev nemškega jezika. V propagandni dejavnosti in politični vzgoji so posebno mesto zavzemala množična zborovanja. V letu 1941 sta bila v okrožju Maribor mesto dva vala takih zborovanj. Prvi val zborovanj je bil maja, drugi pa oktobra in novembra (26. oktobra 1941 so bila zborovanja Štajerske domovinske zveze za okrožje Maribor mesto na 26 krajih hkrati!). Na teh zborovanjih so govorili vodilni nacistični funkcionarji ter posebni govorniki, ki jih je določil vodstveni urad II okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze. Najpogostejši govorniki za okrožje Maribor mesto so bili: Hans Nemetz, Albert Wolfhardt, Franz Sailer, Adolf Karner, Anton Kern, Simon Petz, Oswald Wehrter, Rudolf Puff in Her-

³ Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersieckmark, 10. 5. 1941, št. 9 (navajam: VAZSt.); Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, 1941, Folge I, str. 7 (navajam: Befehlsblatt); več o Štajerski domovinski zvezi, njeni organiziranosti in vlogi glej v razpravah Toneta Ferenc: Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Štajerskem pod nemško okupacijo. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, št. 2, Ljubljana 1960, str. 69–124 ter Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis muzeja narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1953, str. 81–157 (navajam: Ferenc, Wehrmannschaft).

⁴ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 210–218, 749–754 in 758; Befehlsblatt 1941, Folge I, str. 33, 1942, Folge II, str. 5, Folge II, str. 3; Rudolf Holzner, Die Statistische Stelle des SDKB Draubannschaft, samt Beilagen (navajam: Holzner, Die Statistische Stelle); Zdenka Rogli-Marjan Znidarič, Maribor 1941–1945 (razstavni katalog), Maribor 1975, str. 8; Klingberg je ostal na tem položaju do 1. septembra 1942, ko ga je zaradi vpoklica v nemško vojsko zamenjal dotedanji vodja urada za šolsko pri zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze Michael Sirobl. Sirobl je ostal okrožni vodja vse do osvoboditve (od januarja 1945 tudi za okrožje Maribor-pogozelje), le v času od 1. marca 1943 do 8. februarja 1944 ga je nadomestoval veliki župan okrožja Maribor-mesto Fritz Knaus.

mann Post. Vsi so bili člani NSDAP. Do aprila 1942 so imeli 17 predavanj o Hitlerju in 10 predavanj o temeljnih vprašanjih nacionalsocializma. Med propagandna zborovanja moramo šteti tudi apele v posameznih podjetjih, ki jih je organiziral okrožni delovnopolični urad. Taki apeli so se začeli v Mariboru že julija 1941, ko jih je bilo 7 (v tovarnah Unio, Pototschnigg, Freund, Rütgers, Břen, Kiffmann in RAW), udeležilo pa se jih je 3.751 delavcev.⁵

Štajerska domovinska zveza je pogosto prirejala zborovanja tudi za svoje funkcionarje. Imenovali so jih Dienstappell ali Führerappell. Največje takšno zborovanje za slovensko Štajersko v letu 1941 je bilo 18. oktobra v Mariboru. Poleg okrožnih vodij so se ga udeležili tudi vodje posameznih okrožnih uradov ter vsi vodje krajevnih skupin, skupno 416 funkcionarjev. Pomembnejši apeli za funkcionarje Štajerske domovinske zveze v okrožju Maribor mesto so bili še 26. junija (govoril dr. Uiberreither), 21. julija (govoril vodja delovnopoličnega urada za okrožje Maribor mesto Robert Nieder), 10. novembra (govoril okrožni vodja Klingberg) ter 10. decembra (prav tako pod vodstvom Klingberga). Do sredine aprila 1942 je bilo v okrožju Maribor mesto 351 različnih apelov, poleg tega pa se je v istem času 64 uradnikov iz okrožja Maribor mesto udeležilo posebnih izobraževalnih tečajev v Radencih. Na zborovanju 18. oktobra 1941 so sprejeli tudi sklep o izvedbi akcije za zimsko pomoč (Winterhilfswerk) na slovenskem Štajerskem. Akcija se je začela 25. oktobra in do sredine aprila 1942 je bilo v okrožju Maribor mesto zbranih že 760.743,43 RM. V okviru te akcije je teklo tudi zbiranje volnenih, kožuhovinskih in zimskih stvari za nemške vojake na vzhodni fronti. V okrožju Maribor mesto je bilo zbranih kar 54.255 kosov različnih oblačil in obuval. Seveda je v to zbiralno akcijo okupator vključil tudi slovensko prebivalstvo.⁶

Prav tako velikopotezna kot pri propagandni dejavnosti je bila Štajerska domovinska zveza pri prirejanju jezikovnih tečajev, s katerimi naj bi ponemčili tiste, ki niso več hodili v šolo. Po zamisli nacistov bi se morali vsi »Spodnještajerci«⁷ v treh ali štirih letih naučiti nemščine. Iz uradov in iz javnega življenja sploh pa naj bi slovenščina izginila že prej. Okupator si je močno prizadeval, da bi izrinil slovenščino tudi iz trgovin. Zahteval je, da se mora s šoloobvezno mladino v trgovinah govoriti izključno nemško. Ostale stranke je bilo treba nagovoriti v nemščini, in le če te nemščine niso obvladale, so lahko postregli v slovenščini. Jezikovni tečaji za odrasle v okrožju Maribor mesto so se pričeli že junija 1941, vodil pa jih je izobraževalni urad pri okrožnem vodstvu Štajerske domovinske zveze. Vsak tečaj je trajal šest tednov (po dvakrat na teden) in je zajel približno 40 ljudi, ki so morali prispevati po 2,50 RM tečajnine. Na terenu so bili tečaji v okviru šturmov vermanšafta in Nemške mladine. Konec junija 1941 je bilo v okrožju Maribor mesto v teku že 62 jezikovnih tečajev z 2.648 tečajniki. V primeri s podeželjem, kjer so ponekod tečaje nemščine vodili tudi domačini, so tečaje v Mariboru vodili izključno nemški učitelji. Zaprti tečaji nemščine pa so bili v podjetjih. Že sredi junija 1941 so v štirih podjetjih v Mariboru jezikovni tečaji zajeli okrog 2.000 delavcev. Do sredine aprila 1942 je bilo v okrožju Maribor mesto izvedenih že 318 jezikovnih tečajev (117 sploš-

⁵ Milan Zevart, *Narodnoosvobodilni boj v Saleški dolini* (doktorska disertacija), Maribor 1973, str. 117 (navajam: Zevart, *Narodnoosvobodilni boj v Saleški dolini*); Štajerski gospodar, 25. 10. 1941, št. 31; Marburger Zeitung, 24. 10. 1941, št. 268; delovno poročilo okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze za okrožje Maribor-mesto za čas od aprila 1941 do 25. aprila 1942. Izdal vodstveni urad I Štajerske domovinske zveze okrožja Maribor-mesto (navajam: Arbeitsbericht 1941/42). fond Štajerske domovinske zveze, v arhivu muzeja narodne osvobodilne Maribor (navajam: fond StHB v AMNOM); Monats- und Leistungsbericht der Kreisdienststelle des Arbeitspolitischen Amtes Marburg-Stadt, für Juli 1941, fond mestne občine Maribor, v Pokrajinskem arhivu Maribor (navajam: v PAM).

⁶ Marburger Zeitung, 26. 6. 1941, št. 148, 23. 7. 1941, št. 176, 11. 11. 1941, št. 286, 12. 12. 1941, št. 317 in 20. 12. 1941, št. 325/326; Štajerski gospodar, 25. 10. 1941, št. 31; Arbeitsbericht 1941/42.

nih, 99 v podjetjih in 102 mladinska), ki se jih je udeležilo 12.130 ljudi. V istem obdobju je okrožno vodstvo Štajerske domovinske zveze Maribor mesto organiziralo tudi 18 različnih predavanj, 116 zabavnih večerov, koncertnih in gledaliških predstav, 87 raznih učnih tečajev in filmskih predstav ter 48 športnih prireditev, vse z namenom ponemčevanja slovenskega prebivalstva v Mariboru. »Jezikovno ofenzivo« je spremljala tudi močna propagandna dejavnost Štajerske domovinske zveze, pa tudi grožnje. Propagandna gesla so poudarjala, da je slovenska Štajerska za vedno pripadla nemškemu rajhu in da se bo v tej deželi v bodoče govorilo samo nemško. Le tisti, ki bo govoril samo nemško, bo lahko postal dokončni član Štajerske domovinske zveze in si pridobil nemško državljanstvo.⁷

V okviru Štajerske domovinske zveze so nacisti organizirali vermanšaft (Wehrmannschaft), ki je bil neke vrste različica tako imenovanih Sturmabteilung (SA) NSDAP in bi se po priključitvi slovenske Štajerske k nemškemu rajhu vanjo tudi vključil. Vsi za vojaško službo sposobni moški od 18. do 45. leta starosti, ki so bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo, so postali obvezno člani vermanšafta. V jeseni 1941 se je zgornja starostna meja obveznikov vermanšafta pomaknila že na 50 let starosti. Vermanšaft naj bi svoje člane vzgajal v vojaških veščinah in v duhu nacističnih idej ter pomagal pri ponemčevanju slovenske Štajerske. Že septembra 1941 pa je začel sodelovati tudi v akcijah proti osvobodilnemu gibanju. Nemci so organizirali vermanšaft po teritorialnem načelu v okviru okrožij Štajerske domovinske zveze. V okrožjih so bile štandarte (Standarte), ki so se delile v šturmbane (Sturmbann), ti v šturme (Sturm), šturmi v trupe (Trupp) in le-ti v šare (Schar). Konec oktobra 1941 je bilo v štandarti Maribor mesto 11 šturmbanov s 45 šturmi vermanšafta, v katerih je bilo kar 80,6 % moških iz okrožja Maribor mesto, starih od 18 do 50 let. Za šolanje vodstvenega kadra vermanšafta so nacisti ustanovili v Rogaški Slatini posebno šolo; šola za nižje vodje vermanšafta pa je bila v prostorih osnovne šole na Studencih v Mariboru.

Prva faza urjenja vojaških veščin je bila končana avgusta 1941, nakar so vermani v sodelovanju z orožništvom že začeli sodelovati v akcijah proti partizanskim enotam. Do sodelovanja je prišlo najprej pri zasledovanju Pohorske čete avgusta in septembra 1941. V jesenskih mesecih so se vermani redkeje zbirali na apele. Tedenske delovne načrte so zamenjali mesečni, ki so predvidevali vsaj 8 ur vojaških vaj na mesec. Te so bile enkrat mesečno dopoldan (v nedeljo), dvakrat pa v večernih urah (med tednom). Za izvedbo zimskih vojaških vaj je bil konec decembra 1941 sestavljen v okviru štandarte Maribor mesto posebni Wintersturm, ki so ga sestavljali vermani, večji smučanja. Smučarski tečaji so bili na Pohorju pod vodstvom vermana Feliksa Skrabla. Vermanšaft je veliko pozornost posvečal tudi izvenvojaški aktivnosti, posebno še tečajem nemščine, ki so bili obvezni za vse vermane. Organizirali so jih vodje posameznih šturmov skupaj z izobraževalnim uradom krajevne skupine Štajerske domovinske zveze. V ta namen je dobil vsak šurm tudi svojega predavatelja. Neznanje nemščine je povzročalo vodstvu vermanšafta največje težave pri izvajanju delovnih načrtov. Poleg svoje redne dejavnosti so se vermani udeleževali tudi številnih javnih akcij, ki jih je organizirala Štajerska domovinska zveza.⁸

⁷ Zevart, Narodnoosvobodilni boj v Saleški dolini, str. 125-126; poročilo političnega komisarja mesta Maribor z dne 28. 6. 1941 šefu civilne uprave, fond Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, fasc. I, v arhivu Slovenije v Ljubljani (navajam: poročilo političnega komisarja, fond KUZOP, v AS); Arbeitsbericht 1941/42; Marburger Zeitung, 19. 6. 1941, str. 140.

⁸ Zevart, Narodnoosvobodilni boj v Saleški dolini, str. 109; Ferenc, Wehrmannschaft, str. 84, Speer, Wehrmannschaft, v: Hinführerischer Kalender 1942, str. 74, Gliederungsplan der Standarte Marburg-Stadt z dne 15. 9. 1941, fond StLB (Wehrmannschaft); Mirko Brolih, Hitlerjevski režim

Akcija za sprejem v Štajersko domovinsko zvezo, ki je bila izvedena med 17. in 25. majem 1941, je zajela tudi mladino v starosti od 14 do 18 let (dekleta do 21 let). Mladinska organizacija v okviru Štajerske domovinske zveze se je imenovala Nemška mladine (Deutsche Jugend) in je bila zelo podobna organizaciji Hitlerjugend v rajhu. Z dopolnjenim osemnajstim letom starosti so imeli člani Nemške mladine pravico do vstopa v Štajersko domovinsko zvezo. Celotna organizacija Nemška mladina se je delila v štiri osnovne kategorije: v Deutsche Jungvolk (fantje v starosti od 10 do 14 let), Deutsche Jugend (fantje v starosti od 14 do 18 let), Jungmädel (dekleta v starosti od 10 do 14 let) in Deutsche Mädel (dekleta v starosti od 14 do 21 let).⁹

Osnovna naloga organizacije Nemška mladina je bila telesna, duševna in vojaška vzgoja vse »spodnještajerske« mladine v duhu nacionalsocializma. Vojaška vzgoja je bila v rokah Wehrmachta. Prvi štirinajstdnevni predvojaški tečaj je bil na Pohorju že v prvi polovici junija 1941. Vodil ga je vodja mladinskega urada v okrožnem vodstvu Štajerske domovinske zveze Reinhold Bühl. Tečaja se je udeležilo 120 mladincev. Za šolanje vodij Nemške mladine so že 4. junija 1941 v betnavskem gradu pri Mariboru odprli posebno šolo, ki jo je vodil Oberstammführer Oskar Sturm. Tudi Nemška mladina je bila organizirana po teritorialnem načelu, tako da je po fantovski liniji okrožju odgovarjal ban (Bann), po dekliški pa Untergau. Ban Maribor mesto se je delil v pet štamov (Stamm), ki so zajemali 16 gefolgšaftov (Gefolgschaft), vsak od teh po dva do tri šare, ki so se delili na kameradšafte (Kammeradschaft). Štamom pri fantih so pri dekletih ustrezali Mädelringi, ki so se delili v Mädelgruppe, te v Mädel-schare in Mädelschafi v Mädelschafte. O številu članstva v Nemški mladini je ohranjenega malo gradiva. Za leto 1941 imamo podatek, da je bilo v prvi sprejemni akciji meseca maja v banu Maribor mesto sprejetih v Nemško mladino 4.073 mladincev med 14. in 18. letom. Do 25. aprila 1942 je ta številka narasla že na 7.047 mladincev in mladink.¹⁰

Poleg vojaške vzgoje, ki je potekala podobno kot v vermanšaftu, je bila pri Nemški mladini najpomembnejša športna dejavnost. Ban Maribor mesto je pogosto organiziral med posameznimi gefolgšafci tekmovanja v različnih športnih panogah. Dosežki v športu so bili namreč odločilni pri vrednotenju uspešnosti posameznih gefolgšaftov. Pomembno mesto v mladinskem delovanju so zavzemali tako imenovani domači večeri, ki so bili izobraževalno vzgojnega značaja. Večkrat so se mladinci zbirali tudi na apele, ki so bili vedno dobro obiskani. Že prvega, ki je bil 11. maja 1941 v Mariboru, se je udeležilo nad tisoč fantov in deklet. Dokler Nemška mladina ni imela na razpolago svojih prostorov, so uporabljali prostore krajevnih skupin Štajerske domovinske zveze. Veliko pozornost je mladinsko vodstvo posvečalo tudi tečaju nemščine, saj sta bila v času od aprila 1941 do 25. aprila 1942 v banu Maribor mesto že 102 jezikovna tečaja nemškega jezika s 4.147 udeleženci. Za mladinske vodje je celo veljalo nepisano pravilo, da kadar nosijo službeno uniformo, ne smejo spregovoriti slovenske besede.¹¹

Poleg mladinske in vojaške vzgoje ter propagandno ponemčevalne dejavnosti je Štajerska domovinska zveza posvečala precejšnjo pozornost aktivnosti

⁹ Jugoslaviji (navajam: Broth, Hitlerjevski režim), fond KUZOP: mesečni delovni načrt štandardte Maribor-mesto, fond StHB (Wehrmannschaft), vse v AMNOM: Standartenbefehl, Nr. 23/41, 22. 12. 1941.

¹⁰ Podatki v fondu StHB, v AMNOM: Dienstordnung für das Deutschen Jungvolk, Berlin 1941, str. 10-12.

¹¹ Befehlsblatt 1942, Folge 1, str. 101; Marburger Zeitung, 4. 6. 1941, št. 140, 24. 6. 1941, št. 146, 26. 6. 1941, št. 148 in 11. 8. 1941, št. 194; Bannbefehl Nr. 1, 1941, fond StHB, v AMNOM; Arbeitsbericht 1941/42.

¹² Befehlsblatt 1941, Folge 2, str. 21; Arbeitsbericht 1941/42; Marburger Zeitung, 12. 5. 1941, št. 106.

žena. Ženski urad okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze Maribor mesto pod vodstvom Anne Stark je organiziral številne tečaje (kuharske, šiviljske, gospodinjске, tečaje prve pomoči, tečaje za nego dojenčkov itd.) za ženske. Prvi tečaj te vrste za ženske iz okrožja Maribor mesto je bil v Svečini pri Mariboru od 22. do 25. julija 1941, jeseni istega leta pa so bili tečaji tudi že v Mariboru. Že oktobra se je začel prvi tečaj za mlade matere o negi dojenčka, ki ga je vodila neka Franckova. Sočasno so se začeli še drugi tečaji. Do 25. aprila 1942 je bilo v okrožju Maribor mesto že 175 kuharskih in 46 šiviljskih tečajev s 3.920 udeleženkami ter več kot 700 obiskov pri materah z dojenčki. Ženski urad je bil najaktivnejši tudi pri zbiranju zimske pomoči. Ob božičnih praznikih leta 1941 je obdaroval 3.232 otrok in odposlal na fronto 1.600 paketov. V istem razdobju je ženski urad organiziral 27 različnih predavanj, ki se jih je udeležilo okrog 4.600 žensk.¹²

Ob tako razvejani in obsežni dejavnosti Štajerske domovinske zveze, katere glavni poudarek je bil vsekakor na nacistični propagandi in na ponemčevanju slovenskega prebivalstva, niti ne preseneča podatek, da je bilo za različne potrebe Štajerske domovinske zveze v okrožju Maribor mesto zaplenjenih kar 52 zgradb. Šest jih je dobilo na razpolago zvezno vodstvo, dve okrožno vodstvo Maribor mesto, 31 krajevne skupine okrožja Maribor mesto in 13 okrožje Maribor podeželje.¹³

Aretacije in množične deportacije

Med najpomembnejšimi okupatorjevimi ukrepi za popolno ponemčenje slovenske Štajerske je bilo množično izganjanje Slovencev. Deportacije so imeli Nemci celo za pogoj, brez katerega raznarodovalnega dela sploh ne bi bilo mogoče izpeljati. V Mariboru, kjer je bil nemški živelj na slovenskem Štajerskem najštevilnejši in okupator najmočnejši, je prišlo do prvih aretacij Slovencev že v noči na 11. april 1941. Prve aretacije so izvedli oddelki vojske in orožništva ter člani Kulturbunda. Prva večja akcija aretacij pa je bila že drugi dan po prihodu šefa civilne uprave, 15. aprila, ko so varnostna policija, orožništvo in oddelki SA po že pripravljenih seznamih aretirali 300 ljudi. Odslej so aretacije potekale vsak dan in brez zastoja, tako da je bilo v drugi polovici maja v zbirnem taborišču v meljski vojašnici že 1415 zapornikov, med katerimi je bilo 492 Mariborčanov, od tega 41 žensk. Zapirali so predvsem politične nasprotnike, funkcionarje ukinjenih jugoslovanskih strank, organizacij in društev, izobražence, zlasti duhovnike, profesorje, učitelje itd., torej tiste zavedne Slovence, ki bi bili kakorkoli sposobni organizirati vstajo proti okupatorju. V začetku so zapirali predvsem moške in neporočene ženske, medtem ko so družinske člane, zlasti otroke, do junija še pustili doma. Množične aretacije je okupator opravljial tudi pri represalijah po odporiških akcijah v Mariboru (npr. po akciji v Volkmerjevem prehodu 29. aprila 1941).¹⁴

Državni komisar za utrditev nemštva Heinrich Himmler je že 18. aprila 1941 ob svojem obisku v Mariboru izdal posebne »smernice za izselitev tujerodnih

¹² Annemarie Putz, *Frauenarbeit in der Untersteiermark*, v: *Untersteirischer Kalender 1943*, str. 67–74; *Marburger Zeitung*, 19. 20. 7. 1941, št. 172/173 in 16. 10. 1941, št. 260; *Arbeitsbericht 1941/42*.

¹³ Lista 1 zgradb in nepremičnin na Spodnjem Štajerskem danih v uporabo Štajerski domovinski zvezi, 25. 9. 1941, fond državnega komisarja za utrjevanje nemštva (navajam: fond DDV), v AMNOM.

¹⁴ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 187 in 198; poročilo pooblaščenca nemškega državnega ministra dr. Müller-Scholtesa notranjemu ministrstvu z dne 30. 5. 1941 (navajam: poročilo dr. Müller-Scholtesa), seznam jetnikov, zaprtih v meljski vojašnici v času od 17. 4. do vključno 21. 5. 1941, fond DDV, v AMNOM.

elementov z območja Spodnje Štajerske». Določil je, da je treba takoj izseliti vse slovensko izobraženstvo, vse prišleke po letu 1914, prebivalce obsavskega in obotelskega pasu ter rasno neustrezne elemente iz vse slovenske Štajerske. Ker imajo smernice za kraj izdaje naveden Maribor, je dolgo veljalo prepričanje, da jih je izdal šef civilne uprave dr. Uiberreither, in šele dr. Ferenc je ugotovil pravega avtorja s tem, ko je dokazal Himmlerjev obisk v Mariboru. Na podlagi Himmlerjevih smernic so ustanovili posebne ustanove za deportacije in upravljanje zaplenjene imovine, začeli so popisovati nekatere kategorije prebivalstva, ga politično ter rasno pregledovati, iskati prostor, kamor naj bi deportirali Slovence, in podobno. Za deportacije je bil še posebej zadolžen komandant varnostne policije in varnostne službe v okupirani slovenski Štajerski SS Standartenführer Otto Lurker, ki je v ta namen sestavil poseben preseljevalni štab (Umsiedlungsstab).¹⁵

Preseljevalni štab je pričel takoj delati. Seznam Slovencev iz Maribora, ki so prišli v poštev za izselitev, so pripravili zaupniki deželnega obmejnega urada v Gradcu, člani Kulturbunda in zaupniki varnostne službe. Seznam oseb, ki bi jih bilo treba izseliti, so takoj po zasedbi Maribora s pomočjo mariborskih Nemcev še dopolnjevali. Preseljevalni štab, ki ga je vodil SS Hauptsturmführer Heinz Hummitsch, je imel sedež v Mariboru, delil pa se je v tri referate. Prvi referat pod vodstvom SS Obersturmführerja Heinza Müllerja iz Berlina, je popisoval osebe predvidene za izselitev in preverjal njihovo narodnostno in politično prepričanje. Drugi referat, ki ga je vodil SS Obersturmbannführer dr. Brunno Kurt Schultz, je rasno preiskoval osebe predvidene za deportacije in ugotavljal njihovo rasno sposobnost za ponemčenje. Tretji referat pod vodstvom SS Obersturmführerja dr. Siegfrieda Seidla pa je bil zadolžen za tehnično izvedbo deportacij. Za prvi in drugi referat ni ohranjenih podatkov iz prvega obdobja delovanja, bolje pa smo poučeni o sestavi in delu tretjega referata. Nastal je v zadnjih dneh aprila 1941, štel pa je 17 članov, od katerih je bilo 6 Mariborčanov, 10 Avstrijcev (med njimi kar 6 Gradčanov) ter en član ruske narodnosti.¹⁶

Ker so hitre in množične aretacije Slovencev kmalu napolnile vse zapore, je tretji referat preseljevalnega štaba dobil nalogo ustanavljati in voditi zbirna (sprejemna) taborišča za slovenske izgnance. Med prvimi je bilo ustanovljeno sprejemno taborišče za slovenske izgnance v meljski vojašnici v Mariboru. Poleg rajhenburškega je bilo edino pravo sprejemno taborišče, druga (Celje, Šmartno pri Slovenjem Gradcu in Borl pri Ptuj) so bila le prehodna in so iz njih pošiljali jetnike v Maribor in v Rajhenburg (danes Brestanica). Sprejemno taborišče v Mariboru so Nemci uredili v južnem poslopju meljske vojašnice v drugi polovici aprila 1941 (verjetno 17. aprila), v ostalem delu vojašnice pa je bilo zbirališče za ujetnike jugoslovanske vojske, preden so jih odpeljali v ujetniška taborišča v Nemčijo. Oba dela je ločila med seboj meja iz bodoče žice. Komandant taborišča, ki se je uradno imenovalo Auffangslager Landwehrkaserne Marburg, je bil najprej 30-letni SS Untersturmführer Rudolf Meyer iz Gradca, ki ga je urad državne tajne policije že 11. aprila poslal v Maribor. 11. maja 1941 ga je zamenjal 40-letni SS Sturmbannführer Harald Löblius iz Gornje Šlezije, sam pa je postal vodja prehodnega taborišča na gradu Borlu pri

¹⁵ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 177; Lojze Penič, *Eichmann in Slovenci*, Večer (7 dni), 26. 8. 1960; podatki v AMNOM.

¹⁶ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 178–180; imenski seznam članov III. referata preseljevalnega štaba za Spodnjo Štajersko z dne 28. 4. in 7. 5. 1941; odredba komandanta varnostne policije in varnostne službe (odslej: SIPO in SD) za Spodnjo Štajersko Lurkerja z dne 19. 5. 1941, oboje v AMNOM.

Ptaju. Pozneje je Löbiusa zamenjal SS Obersturmführer Max Koller, ki je ostal komandant taborišča do konca. Za taboriščnega zdravnika v meljski vojašnici je bil 10. junija 1941 imenovan dotedanji vodja referata III B pri komandantu varnostne policije in varnostne službe v Mariboru dr. Georg Lippit. Vodja straž v tem taborišču je bil SS Untersturmführer dr. Alitsch. V začetku so taborišče stražili člani oddelkov SA, SS in NSKK iz Gornje Štajerske, pozneje pa policijska rezervna četa »Wien«.¹⁷

Zbirno taborišče za slovenske izgnance je bilo v meljski vojašnici v Mariboru do konca julija 1941 (točnega datuma ukinitve ni!), ko je moral preseljevalni štab taborišče izročiti nemški vojski (138. rezervnemu polku planinskih lovcev), ki je ostala v njem do konca vojne. Režim v zbirnem taborišču je bil zelo podoben režimu v nemških koncentracijskih taboriščih lažje stopnje. Aretirance, zlasti izobražence, katerih je bilo največ, so nacisti zasmehovali in poniževali. Mladi nemški policisti so počenjali z njimi, kar so hoteli. V poseben užitek jim je bila telovadba, pri kateri so morali zaporniki legati na tla, delati počepe in podobno. Še posebej poniževalno so ravnali z duhovniki. V Mariboru so za vse zbirno taborišče kuhali v središču mesta, v kotlih (poljska kuhinja) pod takratno lopo na severni strani unionske dvorane nasproti frančiškanske cerkve. Za prevoz hrane v vojašnico so nacisti uporabljali zapornike, ki so vpreženi kot živina vsak dan trikrat vozili z vojaško kuhinjo hrano v meljsko vojašnico. Za vojne ujetnike so nekaj časa vlekli vojaško kuhinjo angleški vojni ujetniki. Nacisti so imeli zaloge hrane v kleti pod unionsko dvorano. V restavraciji Union, ki je bila v sosednjem poslopju in na njenem vrtu, so se zaporniki srečevali s sorodniki in z znanci, od katerih so dobivali pošto in denar za tovarise v taborišču. Takratni restavrater v Unionu Alojz Jarc je zapornikom zelo pomagal, saj so bila srečanja na njegovem vrtu in v prostorih restavracije. To se je dogajalo več tednov, dokler niso Nemci junija okrepili in poostriili nadzora nad skupino zapornikov, ki je vozila hrano v taborišče. Poleg tega so zapornike uporabljali tudi za razna druga dela, kamor so jih vodili močno zastražene. Kljub budnemu nadzoru nad zaporniki delavci pa se je 28. aprila 1941 19-letnemu Svetozarju Kočevarju posrečilo pobegniti. Njegovo izginitev so opazili šele pri večernem raportu sobnega starešine. Nacisti so zelo uživali tudi v tem, da so zapornike stražili z orožjem. Kljub takšnemu ravnanju pa omahljivcev in obupancev med zaporniki skoraj ni bilo. Velika večina jih je vseskozi jasno in glasno izpovedovala svojo narodno zavest, kar je še bolj netilo sovraštvo in bes domačih volksdeutscherjev in stražarjev. Žrtev taborišča v meljski vojašnici je bil samo mariborski trgovec in bivši Maistrov borec Albin Novak, ki si je 18. aprila 1941 s skokom skozi okno v prvem nadstropju taborišča sam vzel življenje. Kot pripovedujejo nekdanji zaporniki, so se razmere v meljski vojašnici nekoliko izboljšale proti koncu maja 1941, ko so prišli za stražarje policisti rezervne policijske čete »Wien« in ko je komandant taborišča dr. Löbius dovolil jetnikom peti slovenske pesmi. Dovolil jim je tudi skupne pevske vaje, kar je omogočilo zapornikom iz različnih sob pogostejše sestajanje. Ker je bilo med njimi mnogo pevovodij, učiteljev in duhovnikov, je nastal velik pevski zbor, ki ga je vodil Josip Šegula. Prvič je nastopil na taboriščnem dvorišču v drugi polovici maja s petjem slovenskih narodnih in umetnih pesmi. Njegova pesem pa je kmalu zamrla, ker so se volksdeutscherji pritožili in ker so zaporniki ob od-

¹⁷ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 191 in 261; dopis vodje III. referata preseljevalnega štaba dr. Seidla z dne 12. 5. 1941; sporočilo vodje III. referata preseljevalnega štaba dr. Seidla z dne 14. 7. 1941 mariborskemu gestapu; ukaz komandanta SIPO in SD Lurketa z dne 20. 6. 1941, vse v AMNOM.

hodu prvega transporta v Srbijo sklenili, da bodo v znamenje protesta molčali.¹⁸

Vse zapornike v zbirnem taborišču v meljski vojašnici so tudi rasno in politično pregledali. To so delali po navodilih takratnega šefa gestapa za okupirano slovensko Štajersko vladnega svetnika dr. Walterja Machuleja. Po Machulejevem naročilu so v taborišču vodili knjigo zapornikov in sestavili so taboriščni red. Že 8. maja 1941 je tretji referat preseljevalnega štaba sestavil tri sezname oseb, ki jih je bilo treba izgnati, 9. maja pa še nadaljnje štiri. Zaslliševalci zasllišancev niso dolžili konkretnih prestopkov. Ko so zaslliševalci v drugi polovici maja končali svoje delo, je dr. Machule ugotovil, da je v taborišču veliko oseb, za katere ni nobenega obremenilnega materiala. Zahteval je še en pregled, pri katerem pa so bili izvzeti pripadniki tako imenovanega sloja inteligence ter osebe, ki so po 1. januarju 1914 prišle na slovensko Štajersko iz drugih predelov Jugoslavije in z območja, ki je leta 1918 prišlo pod Italijo. V Mariboru je pričela vnovične preglede tako imenovana »leteča komisija« 28. maja 1941. Popis vsch po 1. januarju 1914 v Maribor priseljenih oseb je bil izveden že 27. aprila. Popis je tekel na petih mestih in je zajel okrog 9.000 ljudi. Veliko teh je bilo izgnanih že v prvih dveh valih deportacij. V času, ko so v taborišču preverjali zapornike, je na terenu tekla velika akcija vpisovanja v Štajersko domovinsko zvezo. Oba popisa sta bila osnova za rasno in politično preverjanje prebivalstva, kot so to predvidevale Himmlerjeve smernice z dne 18. aprila 1941. S političnim ocenjevanjem so hoteli nacisti iz slovenskega prebivalstva izločiti vse »Nemcem sovražne osebe«, z rasnim pa »rasno neustreznim clementom« onemogočiti vključitev v nemško ljudsko skupnost. Po končanem rasnem in političnem pregledu je vsaka pregledana oseba dobila skupno končno oceno, ki je odločala o njeni nadaljnji usodi. Končna ocena z oznako E (Ewakuieren) je pomenila izgon.¹⁹

Za posamezne izselitvene akcije določene kategorije oseb so nacisti začeli kmalu uporabljati izraz »val«. Po aretacijah, popisih ter rasnih in političnih pregledih prebivalstva aprila in maja 1941 na slovenskem Štajerskem so se kmalu pokazali obrisi in obsegi štirih »valov«, ki jih je v svojem poročilu notranjemu ministrstvu z dne 30. maja 1941 opisal tudi dr. Müller-Scholtes. Za območje Maribora so prišli v poštev prvi (izselitev vse slovenske inteligence), drugi (izselitev vseh po 1. januarju 1914 priseljenih v Maribor) in četrti (izselitev ali preselitev vseh, ki jih bo Štajerska domovinska zveza odklonila, in tistih, ki se sploh ne bodo prijaviili vanjo).²⁰

Do tedaj, ko je bilo sklenjeno, da bodo zaprte Slovence deportirali v Srbijo, v Bosno in na Hrvaško in da se bodo deportacije prvega vala začele 7. junija 1941, so bili v zbirnem taborišču zaprti tisti, ki so jih aretirali aprila in maja. Njihove družinske člane so začeli voziti v meljsko vojašnico šele v začetku junija, še bolj pa julija.²¹

¹⁸ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 197–198 in 209–210; Slovenski poročevalci, maj 1941, št. 1; Milica Slupan, V meljskem taborišču, Slovenski poročevalci, 7. 7. 1946, št. 156; France Škeri, Nacistične deportacije Slovencev v letu 1941, Zgodovinski časopis 1952–1953 (Kosov zborniki, str. 778; Janko Lipovec, Pred množično izselitvijo 1941, Večer, 15. 6. 1978; poročilo komandanta laborišča Rudolfa Meyerja mariborski izpostavi gestapa z dne 29. 4. 1941, oboje v AMNOM; Milica Ostrovska, Kljub vsemu odpor 1. Maribor 1963, str. 19 (navajam: Ostrovska, Kljub vsemu odpor).

¹⁹ Navodila dr. Machuleja z dne 29. 4. 1941; dopis vodje III. referata preseljevalnega štaba dr. Seldia 1. referatu z dne 8. in 9. 5. 1941; okrožnica oddelka IV B komandanta SIPO in SD z dne 23. 5. 1941, vse v AMNOM; poročilo političnega komisarja z dne 21. 10. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS: Marburger Zeitung, 26./27. 4. 1941, št. 84/95; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 200 in 202 (podrobneje o rasnem in političnem pregledu prebivalstva pa glej na straneh 211–216).

²⁰ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 217.

²¹ Prav tam, str. 240–241.

Deportacije iz Maribora so se začele 7. junija 1941 dopoldne, ko so s 16 tovornimi avtomobili prepeljali prve izgnance iz meljske vojašnice na železniško postajo v Slovensko Bistrico in od tam v Srbijo. Ker je bil predor pri Slovenski Bistrici usposobljen za promet 9. junija, so vsi nadaljnji transporti prvega vala razen zadnjega (dvanajstega) odpeljali iz Maribora. Deportacije so potekale natančno po predvidenem načrtu in voznem redu. Točnega števila oseb v posameznih transportih ni mogoče ugotoviti, ker se podatki, ki so na razpolago, ponekod močno ločijo med seboj. Podatke o številu izgnanih oseb je moč dobiti iz štirih odnosno iz petih virov. Iz le delno ohranjenih transportnih seznamov, iz brzojavk, ki jih je preseljevalni štab ob odhodu vsakega transporta pošiljal SS Hauptsturmführerju Adolfu Eichmannu v glavni državni varnostni urad v Berlin. Vsaka brzojavka je vsebovala številko transporta, datum in uro odhoda, odhodno in namembno postajo, število izgnancev, količino prehrane in skupni znesek njihove gotovine. Brzojavke sta podpisovala Lurker in dr. Seidl ali njegov namestnik Puhze. Podatki o številu izgnancev so tudi v poročilih policijskega spremstva. Ti podatki so temeljni vir za rekonstrukcijo tehnične izvedbe deportacij, saj na kratko opisujejo pot transporta in dogodke na poti. Podatke o izgnancih lahko ugotavljamo tudi še iz seznama transportov in števila oseb, ki ga je šef civilne uprave dr. Uiberreither 15. avgusta 1941 poslal nemškemu poslaniku v Zagrebu Kascheju ter iz pregleda transportov v prvem in drugem valu deportacij iz slovenske Štajerske, ki ga je na osnovi transportnih seznamov sestavil prvi oddelek urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru.¹²

V prvem valu deportacij, od 7. junija do 5. julija 1941, je iz Maribora odpeljalo 12 transportov (če štejemo tudi prvega in zadnjega!) s 4.607 izgnanci. Število izseljenih Mariborčanov in njihovih družin po posameznih transportih v prvem valu deportacij je bilo naslednje:

Štev. transp.	Datum odhoda	Število Mariborčanov	Število mariborskih družin
1.	7. 6. 1941	257	76
2.	10. 6. 1941	111	26
3.	11. 6. 1941	—	—
4.	17. 6. 1941	59	18
5.	20. 6. 1941	95	11
6.	24. 6. 1941	72	22
7.	27. 6. 1941	38	11
8.	1. 7. 1941	231	104
9.	2. 7. 1941	478	121
10.	3. 7. 1941	239	56
11.	4. 7. 1941	298	75
12.	5. 7. 1941	35	—
	Skupaj	1913	520

9. julija 1941 so se začele aretacije za drugi val deportacij. Tudi te so izvajale enote zaščitne policije, ki so bile podrejene poveljniku redarstvene policije

¹² Transportni seznamii so deloma v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (odslej: AIZDG), deloma v AMNOM. Izvirniki brzojavk Eichmannu so AMNOM, prav tako poročila policijskega spremstva. O Uiberreitherjevem seznamu glej v: Ferenc, Nacistična raznaodovalna politika, str. 242; pregled transportov v: Verzeichnis der aus dem Unterstellernark angesiedelten Personen und der Betriebe, welche durch die Dienststelle deutschen Volks-tums beschlagnahmt wurden (navajam. Verzeichnis), fond DDV, v AMNOM.

¹³ Razpredelnica je narejena na podlagi vključenega seznama izgnancev po transportih v AMNOM, izračuni Mariborčanov se nanašajo z obsegi nove nastalega okrožja Maribor-mestu

Alpenland polkovniku Mascusu. Pomagalo jim je orožništvo. Polkovnik Mascus je že 11. julija 1941 s posebnim poveljem pooblastil komandanta 72. rezervnega policijskega bataljona majorja Richarda Maiwalda in mu poleg njegovih treh čet, ki so bile v Celju, Dobrni in v Ptuj, podredil še rezervno policijsko četo Wien in 1. četo 124. rezervnega policijskega bataljona, ki sta bili v Mariboru. Ko je major Maiwald dobil od preseljevalnega štaba v Mariboru v rjavih ovojnicaх zapečatenе sezname oseb, ki jih je treba aretirati, je izdal akcijsko povelje, s katerim je določil enote za akcijo in število angažiranih policistov. Določil je tudi število avtomobilov, ki jih je moral dati na razpolago transportni oddelek preseljevalnega štaba. Za začetek akcije je določil zgodnjo jutranjo uro, predvsem zato, da so dobili družine skupaj na njihovem domu, da so le-te vržene iz spanja vzele s seboj čimmanj opreme in da so akcijo lahko končali še isti dan. S policijskimi enotami je v akcijah sodelovalo tudi orožništvo, ki je moralo priskrbeti prevajalce. Aretirane so takoj odpeljali v meljsko vojašnico, pozneje pa v Rajhenburg. Število aretiranih oseb v posameznih akcijah v Mariboru je bilo zelo različno, 17. julija 1941 celo 650.²¹

V dneh od 9. do 12. julija 1941 je okupator izvedel v Mariboru štiri zaporedne akcije aretacij. Aretiranih je bilo 1.145 od predvidenih 1.636 oseb. Razlika je nastala zato, ker so bili nekateri, ki so bili na seznamih, že zaprti ali celo izgnani, nekateri pa so še pravočasno zbežali v Ljubljansko pokrajino in na Hrvaško. Vsaka akcija aretacij v Mariboru je zajela več ulic, ki so jih močne policijske enote povsem blokirale. Akcijsko območje so ponavadi razdelili v tri sektorje. Aretacije v Mariboru je vodil policijski stotnik in komandir 1. čete 124. rezervnega policijskega bataljona Schmutzler. Tako je bilo 9. julija aretiranih v Mariboru 83 družin s 146 družinskimi člani. Akcija je trajala od štirih do pol osmih zjutraj. V akciji 10. julija bi naj bilo v Mariboru aretiranih kar 158 družin s 336 družinskimi člani, vendar so mogli aretirati samo 256 oseb. Akcija, ki se je pričela ob štirih zjutraj, je bila končana ob pol desetih dopoldne. Ze naslednji dan je bila izvedena v Mariboru tretja akcija aretacij. V tej kot tudi v drugi in četrti akciji je 1. četa 124. rezervnega policijskega bataljona pomagal še del 72. rezervnega policijskega bataljona. V akcijo je bilo zajetih trinajst ulic v Melju in v bližini železniške postaje. Načrt, da bi aretirali 219 družin s 528 družinskimi člani, se Nemcem ponovno ni posrečil. Aretiranih je bilo 356 oseb, od tega sta jih oddelek II in III aretirala 119 ter v meljsko vojašnico poslala le 78. Drugi so bili takoj poslani v Rajhenburg. Tudi to pot se je akcija pričela ob štirih zjutraj in je bila končana nekaj pred deveto dopoldne. Četrta akcija v skupini zaporednih aretacij v Mariboru v prvi polovici julija je bila 12. julija. Od predvidenih 591 oseb je bilo aretiranih samo 378. Akcija se je končala ob pol desetih dopoldne.

Od 14. do 18. julija so se aretacije nadaljevale. Potekale so hkrati v mestu in bližnji okolici. V petih akcijah je bilo aretiranih 2.938 ljudi. Iz ohranjenih virov ni razvidno, koliko je bilo med njimi Mariborčanov. Le za akcijo, ki je bila izvedena 16. julija, vemo, da je bilo v predmestjih na desnem bregu Drave aretiranih 578 ljudi (na Studencih 313, na Pobrežju 175 in v Limbušu 90). Skupaj s sedmimi aretacijami v mestnem središču je bilo tega dne med 626 aretiranimi kar 585 iz mestnega okrožja Maribor. Akcija se je začela ob treh zjutraj in je bila končana šele ob pol šestih popoldne. Najdalj je trajala akcija dan poprej, ko se je končala ob pol osmih zvečer, aretiranih pa je bilo 644 ljudi. V aretacijah od 14. do 18. julija 1941 je sodelovala tudi rezervna policijska četa Wien. Deseta akcija aretacij, ki je zajela mesto Maribor z nekaterimi okoliškimi

²¹ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 252–253.

predeli, je bila izvedena 21. julija. Skupno je bilo v tej akciji aretiranih 256 oseb, med katerimi jih je bilo 172 iz mestnega okrožja Maribor. 25. in 26. julija sta bili še dve akciji, omejeni samo na mesto Maribor, v katerih so Nemci aretirali 368 ljudi. Skupno je bilo v dvanaestih akcijah, ki so zajele tudi Maribor, aretiranih 4.707 oseb. Ker je šest od teh akcij segalo še na podeželje, ni moč ugotoviti točnega števila aretiranih Mariborčanov. V šestih akcijah, ki so zajele samo mesto Maribor, je bilo aretiranih 1.513 ljudi. Aretacije v Mariboru so potekale nemoteno, saj v poročilih komandirjev policijskih čet, ki so aretacije izvajale, ni nobenega primera, da bi se kdo uprl aretaciji.²⁵

Vzrok, da so Nemci izvedli aretacije najprej v obeh mariborskih, ljutomerskem in ptujskem okrožju, je bil v tem, ker je moral preseljevalni štab že konec julija 1941 izročiti zbirno taborišče v meljski vojašnici v Mariboru nemški vojski. Sočasno z izpraznitvijo meljske vojašnice se je v Rajhenburg preselil tudi III. referat preseljevalnega štaba, ki je šte 53 ljudi. Iz zgoraj navedenega vzroka je v času od 11. do 26. julija 1941 odpeljalo iz Maribora 14 transportov deportirancev drugega vala.

Štev. transp.	Datum odhoda	Število Mariborčanov	Število mariborskih družin	
13.	11. 7. 1941	378	101	
14.	12. 7. 1941	477	128	
15.	13. 7. 1941	83	19	
16.	14. 7. 1941	168	37	
17.	15. 7. 1941	138	37	
18.	16. 7. 1941	238	65	
19.	17. 7. 1941	426	125	
20.	18. 7. 1941	125	35	
21.	19. 7. 1941	16	5	
22.	20. 7. 1941	3	1	
23.	21. 7. 1941	121	33	
24.	23. 7. 1941	5	1	
25.	24. 7. 1941	70	20	
26.	26. 7. 1941	214	50	
Skupaj		2462	657	26

Po poročilu vodje III. referata preseljevalnega štaba dr. Seidla je bilo od 11. do 26. julija 1941 deportiranih iz Maribora 6.055 ljudi, po podatkih transportnih seznamov pa 6.131, od tega kar 2.462 Mariborčanov. Skupno je torej od 7. junija do 26. julija 1941 iz meljske vojašnice v Mariboru odpeljalo 26 transportov z 10.541 slovenskimi izgnanci. Skozi taborišče v meljski vojašnici pa je od aprila do konca julija 1941 šlo okrog 11.000 ljudi, saj so bili nekateri še pred izselitvijo izpušteni. Premoženje oseb, ki so bile izgnane, je zaplenil urad za utrjevanje nemštva.

6. avgusta se je drugi val deportacij nadaljeval iz Rajhenburga, od koder je do 27. septembra odpeljalo še sedem transportov s 3.874 izgnanci, med kate-

²⁵ Prav tam, str. 253; poročila komandirjev posameznih policijskih čet poveljniku redarske policije Alpenland in komandantu 72. rezervnega policijskega bataljona, ki sta jih nato v prepisu pošiljala vodji III. referata preseljevalnega štaba, obvestila glavnega orožniškega poveljstva Maribor orožniškim postajam Studenci, Lovrenc na Pohorju, Ruše, Pobrežje in Tezno, oboje v AMNOM.

²⁶ Ferenc, Nacionalna raznarodovalna politika, str. 253; seznam članov preseljevalnega štaba v Rajhenburgu z dne 6. in 7. 8. 1941, v AMNOM; glej opombo 23.

nimi je bilo 17 mariborskih družin s 59 družinskimi člani. To so bile večinoma nepopolne družine ali osebe brez družin, ki so jih ob premestitvi preseljevalnega štaba prepeljali iz Maribora v Rajhenburg, kajti aretacij v Mariboru po 26. juliju ni bilo več.

V prvem in drugem preselitvenem valu je bilo med 14.612 deportiranci iz slovenske Štajerske kar 4.434 Mariborčanov (30,3 %) ali 1.194 mariborskih družin. Od 33 transportov iz Maribora in iz Rajhenburga samo v treh ni bilo nobenega Mariborčana (v 3., 32. in v 33. transportu), medtem ko so bili v nekaterih transportih Mariborčani v veliki večini (v 1., 9., 10., 11., 13., 14., 19. in v 26. transportu). Tolikšno število Mariborčanov med izgnanci ne preseneča, če vemo, da je bila koncentracija izobražencev v Mariboru daleč največja na slovenskem Štajerskem, da je bil dotok primorskih Slovencev po prvi svetovni vojni v Mariboru najmočnejši in da so hoteli Nemci Maribor najprej in najbolj temeljito po-
čistiti slovenstva.

Zanimiva je tudi poklicna struktura izgnanih Mariborčanov, ki se, kljub temu da so bili med izgnanci ljudje 107 različnih poklicev v veliki meri ujema s Himmlerjevimi smernicami. Prve Transporte so sestavljali skoraj izključno izobraženci s svojimi družinami. Pripadnikov inteligenčnih poklicev, brez njihovih družinskih članov, je bilo kar 492. Šele z julijskimi transporti je postala poklicna struktura izgnancev pestrejša. Iz Maribora je bilo izgnanih največ uradnikov (206), sledijo jim delavci (142), železničarji (113), profesorji in učitelji (101), orožniki (75), duhovniki (64) in drugi. Veliko je bilo tudi obrtnikov in trgovcev.²⁷

Med izgnance moramo šteti tudi tiste zavedne Slovence, ki so jih kulturbundovci izgnali iz Maribora že pred prihodom nemške vojske. Naročeno jim je bilo, da morajo s svojimi družinami najpozneje v 48 urah zapustiti slovensko Štajersko. Pod grožnjo smrtne kazni jim je bila prepovedana vrnitev. Mnogi pa so še pred prihodom ali takoj po prihodu okupatorja »prostovoljno« (v resnici zaradi nevarnosti, ki bi ji bili izpostavljeni, če bi počakali na prihod okupatorja) zapustili Maribor in se večinoma zatekli k sorodnikom in znancom v Ljubljano. Iz ohranjenih dokumentov je mogoče rekonstruirati število »prostovoljno« izseljenih le iz predmestnih predelov Maribora (Košaki, Pobrežje, Radvanje, Studenci, Limbuš, Hoče in Kamnica), od koder sta tako odšli 102 osebi. Škoda, da ni podatkov še za ožje mestno območje, kjer je bilo takih prav gotovo še več.²⁸

Vzporedno z opisanimi deportacijami iz Maribora v Srbijo, na Hrvaško in v Bosno so tekale tudi priprave na deportacije tistih Slovencev, za katere so menili, da so »spособni za ponemčenje«. Čeprav so zajele sorazmeroma majhen obseg, je bil Maribor zaradi njih najbolj prizadet. Tudi gradivo o tovrstnih deportacijah je dobro ohranjeno, vendar v njem ni najti natančnejših kriterijev za določanje tistih Slovencev, ki so sposobni za »ponovno ponemčenje«. Šlo naj bi torej za ljudi, ki so bili nekoč Nemci in jim je nemška nacionalna zavest močno oslabela ter jih je bilo treba zato sedaj iztrgati iz slovenskega okolja in jim s preselitvijo v Nemčijo omogočiti, da bodo ponovno postali Nemci. Ta trditev pa ne drži, saj je iz seznamov deportiranih povsem jasno razvidno, da gre za tiste zavedne Slovence (in ne Nemce!), ki so pri rasnem pregledu dobili zelo dobro oceno in so bili za nacistične »rasno dragoceni«. Po številnih težavah so bile priprave za deportacije v Nemčijo sredi avgusta 1941 končane. V Mariboru je bilo že vse pripravljeno za prvi transport s 604 Slovenci, bivajočimi

²⁷ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 260; podatki so sestavljeni po ciklostiranim seznamu izgnancev po transportih, v AMNOM.

²⁸ Podatki v AMNOM.

v mestu Maribor, ko je Himmler 18. avgusta ustavil vse deportacije v jugovzhodni Evropi. Konec avgusta 1941 je glavni oddelek 1 urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru pozival posamezne »za ponemčenje sposobne družine oziroma osebe« v unionsko dvorano, kjer so jih še enkrat popisali ter jim izdali posebne osebne izkaznice. Pozivu se je v treh mariborskih okrajih (mesto, levi in desni breg) odzvalo le 1.360 ljudi od 2.545 pozvanih, medtem ko jih 981 ni prišlo. Za 392 oseb so pozneje ugotovili, da so odpotovale ali odšle drugam, pri 181 ni bilo mogoče izvesti, kdo je prejel pozivnico, za 304 osebe pa niso mogli ugotoviti nobenega vzroka, zakaj se niso odzvale pozivu. Urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva je menil, da so prihod ljudi k popisu ovirale tudi upravne in druge ustanove, verjetno zato, ker so se bale, da bi izgubile delovno silo. Pozivi k popisu in popis sam so med mariborskim prebivalstvom vzbudili nov val vznemirjenja. Potem ko so nacisti v začetku avgusta 1941 prenesli deportacije v južni del slovenske Štajerske, so ljudje sedaj spoznali, da so pred novim valom deportacij. O vznemirjenju med prebivalstvom Maribora je politični komisar za mesto Maribor Fritz Knaus v svojem poročilu 1. septembra 1941 poročal šefu civilne uprave dr. Uiberreitherju. Njegova zaskrbljenost je bila še očitnejša v poročilu za mesec september, v katerem pravi, da je okrožni odbor OF Maribor uporabil deportacije za predmet svoje agitacije. Na Pobrežju in v okoliških predelih so bili 16. septembra raztreseni letaki, v katerih je okrožni odbor OF pojasnil, zakaj nacisti pripravljajo nove deportacije. Letak opozarja na veliko pomanjkanje delovne sile v Nemčiji, ki je nastala zaradi velikih izgub na vzhodni fronti. Te izgube pa je skušal Hitler nadomestiti z delovno silo podjarmljenih narodov. Na koncu je okrožni odbor OF pozval Slovence, naj ne dopustijo, da pride njihovo premoženje v roke sovražniku, naj se ne dajo deportirati in naj se raje priključijo partizanom. Čeprav je Himmler v začetku septembra 1941 dovolil nadaljevanje deportacij, so nastopile nove težave glede preseljevanja »za ponemčenje sposobnih Slovencev« v Nemčijo. S transporti so morali počakati do decembra, zmanjšati pa so morali tudi prvotno zamišljeni obseg preselitev. Od 1.400 družin jih je na končnem spisku ostalo le 156, od tega iz območja okrožja Maribor mesto 67. O tem, kdo bo preseljen in kdo bo ostal, je odločal nacionalnopolitični referent pri šefu civilne uprave in zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze dr. Helmut Carstanjen. Deportiranci so smeli vzeti s seboj vse svoje imetje, kolikor so ga spravili na transport, nakit, vrednostne papirje in umetniške predmete. Vsaka družina je smela vzeti s seboj tudi 1.000 RM, posamezniki pa po 500 RM gotovine.²⁴

Prvi transport je odpeljal iz Maribora v taborišče Scheiklingen pri Ulmu 7. decembra 1941. V njem je bilo 21 družin s 57 družinskimi člani ter dva posameznika, vsi iz Maribora. V drugem transportu, ki je bil poslan iz Maribora 14. decembra 1941, je bilo deset družin z 20 družinskimi člani ter dva posameznika. Na seznamu je bilo sicer 29 oseb, vendar so Margareta Gašparini zaradi starosti, Berta Meglič in Ria Sila z otrokoma zaradi bolezní ter Frane Irgolič s sinom Borutom zaradi pobega ostali doma. Tretji transport je šel iz Maribora 19. januarja 1942. V njem je bilo pet družin s 13 družinskimi člani in en posameznik, vsi iz Maribora. V četrtem transportu, ki je odpeljal 4. februarja 1942, ni bilo nobenega Mariborčana. 11. marca 1942 je odpeljal peti transport z dvema družinama s šestimi družinskimi člani iz Maribora in šestimi družinami s 33 družinskimi člani iz ptujskega okrožja. V šestem transportu 15. maja 1942 je bila ena mariborska družina z dvema članoma, ostalih 21 deportirancev pa je

²⁴ Fotokopija letaka v AMNOM; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 332–341.

bilo iz celjskega okrožja. V zadnjem, sedmem transportu, ki je odpeljal 18. maja 1942, je bilo 16 ljudi, med njimi sta bila samo dva Mariborčana, drugi pa iz okrožja Maribor podeželje.³⁰

Skupno je bilo od 7. decembra 1941 do 18. maja 1942 poslanih iz Maribora v sedmih transportih 56 družin s 185 osebami, od tega 40 mariborskih družin s 105 osebami. Torej veliko manj, kot je okupator načrtoval. Okrožno vodstvo Štajerske domovinske zveze Maribor mesto pa je 9. februarja 1942 predlagalo za izgon še 15 družin, od katerih so nato deportirali dve družini s petimi družinskimi člani, medtem ko drugih niso deportirali, ker so bili že izgnani, predvideni za zaposlitev pri železnici ali pa jih ni bilo mogoče več najti.³¹

Poleg tega je okupator pošiljal zavedne Slovence na prisilno delo v Nemčijo in v koncentracijska taborišča, od koder se mnogi niso nikoli vrnili. Že avgusta 1942 pa so Nemci pričeli tudi aretacije svojcev do tedaj ustreljenih talcev in svojcev partizanov. Zbirno taborišče zanje je bilo v današnji osnovni šoli Ivan Cankar, od koder so jih odpeljali v Celje in od tam v razna taborišča v Nemčijo. Daleč od doma in domovine so slovenski izgnanci živeli raztreseni po številnih deželah od južne Srbije do severne Nemčije. Toda povsod, kjerkoli so bili, so se po svojih močeh upirali nacističnemu nasilju, mnogi tudi z orožjem v rokah.³²

Razpustitev slovenskih društev in organizacij

Dva dni po prihodu v Maribor je šef civilne uprave dr. Uiberreither v posebni odredbi postavil ukinitvenega komisarja za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem. Določil je tudi, da morajo vsa društva, organizacije in združenja na slovenskem Štajerskem takoj prenehati z delom, če ukinitveni komisar ne dovoli izjeme. Te pa so bile zelo redke. Ukinitveni komisar, ki je razpolagal s premoženjem razpuščenih društev in organizacij, je smel izdajati različne ukrepe proti društvom in organizacijam brez utemeljitve. Pri tožbe proti njim so bile nemogoče. S posebno odredbo je dr. Uiberreither še istega dne imenoval za ukinitvenega komisarja pokrajinskega blagajnika NSDAP za Štajersko Maxa Hrubyja iz Gradca.³³

Hruby je že dva dni pred imenovanjem izdal »kratke smernice za politične komisarje«, v katerih je naročil, naj takoj imenujejo pooblaščenca ukinitvenega komisarja. Pooblaščenec bi naj bili volksdeutscherji. Pooblaščenec ukinitvenega komisarja naj prepíše register društev in organizacij in ga takoj pošlje ukinitvenemu komisarju, zapre zemljiško knjigo in denarne ustanove za društva in organizacije. Naročil je tudi, naj politični komisarji takoj zaplenijo premoženje društev in organizacij, v njihova poslopja pa ne smejo vseliti nikogar, ker so ti objekti predvideni za urade Štajerske domovinske zveze.³⁴

Za območje okrajnega glavarstva Maribor mesto je politični komisar Fritz Knaus že 24. aprila 1941 imenoval dva pooblaščenca ukinitvenega komisarja. To sta bila višji sodni uradnik Matthäus Gröblacher iz Beljaka in domači Nemec Hugo Wallner iz Maribora. Delati sta pričela 7. maja 1941. Ker ni ohranjen arhiv političnega komisarja, tudi ni mogoče natančneje rekonstruirati poteka razpuščanja društev in organizacij ter plenjenja njihovega premoženja. Vemo le to, da je Hruby zaradi boljše kontrole nad izvajanjem svojih smernic postavil

³⁰ Mitteilungsblatt des Beauftragen des Reichskommissars für die Festigung Deutschen Volkstum — Dienststelle Marburg a.D., 5. 12. 1941, št. 3. 22. 12. 1941, št. 4, 1. 2. 1942, št. 2, 5. 3. 1942, št. 4, 1. 4. 1942, št. 6 in 1. 6. 1942, št. 9.

³¹ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 343.

³² Prav tam, str. 351; podatki v AMNOM.

³³ VAZSt., 24. 4. 1941, št. 5.

³⁴ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 735.

še posebne opolnomočence za začasno upravljanje premoženja nekaterih kategorij društev in organizacij. Vsi so bili domači Nemci in podrejeni izključno ukinitvenemu komisarju. Tako je bil npr. za opolnomočenca za začasno upravljanje s premoženjem športnih in kulturnih društev dne 18. junija 1941 imenovan Mariborčan Willibald Frankl, za obrtniška združenja pa Florian Bender.³⁵

Že 15. oktobra 1941 je začel ukinitveni komisar Hruby, ki je imel svoj sedež v vili Rosner na vogalu današnje Kopitarjeve ulice in Kidričevega trga, izdajati obvestila (Bekanntmachungen), v katerih je objavljial odločbe o ukinitvi posameznih društev in organizacij ter o zaprtju denarnih zavodov za društva in organizacije. Do 5. maja 1943 je izšlo 12 številk obvestil. Vse odločbe so bile oštevilčene z zaporednimi številkami od 1 do 3.353. Z odločbo številka 1 z dne 25. septembra 1941 je bilo ukinjeno Katoliško žensko društvo v Ptuj, z odločbo številka 3.358 z dne 1. decembra 1942 pa Muzejsko društvo v Ptuj. Številka 3.358 pa ne pomeni števila resnično ukinjenih društev in organizacij na slovenskem Štajerskem, kajti nekatera so bila le preimenovana, nekaj pa jih je bilo povsem na novo ustanovljenih. Večina društev in organizacij je bila razpuščena in je prenehala delati že v prvih tednih okupacije (npr. Slovensko žensko društvo v Mariboru 27. aprila, Klub kolesarjev in motociklistov 28. aprila, Jugoslovanska taborniška liga 15. maja itd.). Proces formalnega ukinjanja in razpuščanja pa je tekkel zelo počasi. Vzrokov za to je bilo več. Prepisi registrov društev in organizacij, ki so jih pooblaščenca pošiljali ukinitvenemu komisarju, so prihajali z zamudo, ker so bili sezname članov in funkcionarjev mnogih društev in organizacij uničeni ali skriti. Številni društveni funkcionarji pa so že v začetku okupacije zapustili Maribor ali bili zaprti in pozneje deportirani. Na spiskih so bila tudi društva, ki so bila že pred leti razpuščena (npr. Narodna odbrana leta 1937, Zveza delavskih žena in deklet že leta 1935, Zveza borcev Jugoslavije »Boj«, krajevna skupina Maribor prav tako leta 1935 in druga). Za območje mesta Maribor je bilo na seznamu ukinitvenega komisarja do 28. junija 1941 že 306 društev in organizacij, vendar jih je posebne vprašalne pole izpolnilo le 228. V teh polah so društveni funkcionarji morali navesti natančne podatke o premoženju društev (nacisti so se zanimali predvsem za denar).³⁶

Od 25. septembra 1941 do konca leta 1942 je bilo v Mariboru ukinjenih 451 društev in organizacij (razpuščenih 202 in likvidiranih — oznaka za društva in organizacije, ki so razpolagale z večjim premoženjem — 249 društev), preimenovanih 17 in na novo ustanovljenih 5 društev. Ukinitveni komisar je tudi določil, kdo dobi premoženje ukinjenega društva ali organizacije. V največ primerih je bilo namenjeno za tako imenovano »izgradnjo Spodnje Štajerske« in ga je prevzela pokrajinska blagajna NSDAP v Gradcu. Večkrat pa so premoženje prevzela tudi nemška društva in organizacije, ki so se ukvarjale z dejavnostjo iste vrste (npr. premoženje jugoslovanskega Rdečega križa je bilo zaplenjeno za potrebe nemškega Rdečega križa na slovenskem Štajerskem), nekajkrat pa tudi delovno politični urad pri zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze v Mariboru ter razne nemške gospodarske organizacije. Prvo razpuščeno društvo v Mariboru, v obvestilih pod zaporedno številko 2, je bila Zveza delavskih žena in deklet (25. septembra 1941), ki pa je v resnici prenehala delovati že leta 1935, zadnje pa pod številko 3.344 Švabsko-nemška kulturna zveza (1. decembra 1942), katere premoženje je Štajerska domovinska zveza dala v fond za »oskrbo ostarelih borcev za nemško narodnost«. V prvi fazi so bila ukinjena skoraj vsa kul-

³⁵ Podatki v fondu ukinitvenega komisarja (odslej: STIKO), v AMNOM (večji del fonda je v PAM); posebna potrdila ukinitvenega komisarja Maxa Hrubija; objava ukinitvenega komisarja z dne 18. 6. 1941, oboje v fondu STIKO, v AMNOM.

³⁶ Podatki v fondu STIKO, v AMNOM in v PAM.

turna, politična, verska in športna društva, organizacije in združenja. Torej tista, ki so močno poudarjala krepitev narodne zavesti svojih članov in so bila okupatorjevim ponemčevalnim ukrepom tudi najbolj nevarna. Največ je bilo kulturnih (102), sledijo dobrodelna (69), strokovna (46), športna (39), verska (32), politična (27), obrtna (24), gasilska (14), mladinska (13), sokolska (12) in nekatera druga društva in organizacije. Med preimenovanimi in na novo potrjenimi pa so bila pretežno društva s področja gospodarskih dejavnosti (sadjarsko-vrtnarska, vinarska itd.). Teh je bilo deset in so po preimenovanju spadala v pristojnost deželne kmečke zveze »Südmark« v Gradcu. V to kategorijo spadajo še društva za rejo malih živali, društvo za oskrbo ostarelih delavcev tovarne Hutter, ki ga je vodil Josef Hutter sam, ter športno društvo Rapid in kolesarski klub Edelweiss, katerih dejavnost je odslej potekala v okviru športnega združenja Štajerske domovinske zveze s sedežem v Mariboru. Obnovljena so bila tudi gasilska društva. Z obvestili ukinitvenega komisarja je bilo nekaj društev tudi ustanovljenih. To so bila: Športno združenje redarstvene policije v Mariboru (pod vodstvom majorja varnostne policije Bucholza), društvo so vključili v nacionalsocialistično državno zvezo za telesno vzgojo in je, z veljavnostjo od 15. junija 1942 dalje, dobilo tudi svoj statut, Železničarsko društvo v delavnicah državnih železnic (pod vodstvom Franca Potnika), ustanovljeno 1. decembra 1942, Železničarsko društvo na glavnem kolodvoru (vodja inž. Franz Sabathil), ustanovljeno v istem času, Nemško planinsko društvo, sekcija Maribor, ter društvo Mariborska centralna kuhinja, menza za družbeno prehrano, ki ga je vodil vodja urada za ljudsko blaginjo pri zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze v Mariboru dr. Georg Neumann. Po razpustitvi društev in organizacij je del njihovih arhivov prevzel ukinitveni komisar, zlasti dokumente s podatki o premoženju. Ker pa je bil popis društev in organizacij naloga izpostav varnostne službe, je bilo treba zaplenjene arhive, predvsem pa članske sezname, poslati tem izpostavam.³⁷

Usoda cerkve in duhovščine

Tudi v odnosu do cerkve je okupator sledil svojim raznarodovalnim interesom, še posebej zato, ker je bil prepričan, da je slovenska katoliška duhovščina med glavnimi nosilci nacionalnega boja proti nemštvu v Mariboru. Ob svojem prihodu je okupator iz »psiholoških« razlogov še dovolil duhovnikom pridigati v slovenskem jeziku, vendar je kmalu naročil političnim komisarjem, naj v svojih okrajih to prepovedo. Kmalu je slovenska beseda skoraj povsem izginila iz cerkva na slovenskem Štajerskem, kajti že prve aretacije so bile naperjene tudi proti slovenski duhovščini. V mariborski stolnici pa se je po zaslugi stolnega župnika Mihaela Umeka maševalo v slovenščini še vse do jeseni 1941. V nemškem jeziku so bila samo oznanila.³⁸

Prve aretacije mariborskih duhovnikov so bile izvedene že 10. aprila 1941, ko sta bila prijeta ravnatelj Cirilove tiskarne Franc Hrastelj in urednik vrste mariborskih slovenskih listov Januš Golec. Oba so takoj prepeljali v Gradec, od tam pa prvega v Dachau, drugega pa čez nekaj mesecev čez Maribor v Zagreb. 14. aprila je bil aretiran profesor teologije Pavel Živornik, 17. aprila pa so morali v zapore še nekateri slovenski duhovniki. Prva sta bila profesor Ivan Bogovič in ravnatelj bogoslovja kanonik dr. Alojz Osterc. Še isti dan so pripe-

³⁷ Bekanntmachungen, št. 1–12, v AMNOM; podatki v fondu STIKO, v PAM; Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Saleški dolini, str. 80.

³⁸ Poročilo dr. Müller-Scholtesa; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 800; poročilo političnega komisarja z dne 24. 9. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS.

ljali v meljsko vojašnico tudi škofijskega aktuarja Janka Kokošineka ter magdalenska kaplana dr. Josipa Meška in Franca Orešnika.³⁹

Do 4. maja 1941 je bilo v meljski vojašnici zaprtih že 43 slovenskih duhovnikov in redovnikov iz okupacijskega območja okrožja Maribor mesto. Z zaprtimi duhovniki je okupator ravnal skrajno surovo in poniževalno. V dokaz za to navajam odlomek iz pričevanja Pavla Živortnika, kateremu so Nemci celo očitali, da je vodja četnikov. Takole pravi: »Nekaj civilistov je pometalo hodnik z metlami, jaz pa sem moral z rokami pobirati smeti, blato, ki se je nabralo, in steklo razbitih steklenic — 14 dni sem imel potem od tega razrezane prste — ter jih devati v skrajno nesnažno kiblo. Če sem se pri tem na eno roko oprl, so začeli takoj kričati vame ... in eden je začel udarjati s puškinim kopitom po tleh, čisto zraven mojih prstov. Kmalu nato jim nisem delal dovolj hitro, začeli so me zato suvati s kopiti, pretiti z bajoneti, kričaje ... Kibla je bila polna in moral sem jo nesti na dvorišče vojašnice. Ko sem se pripognil, da jo dvignem, začne eden kričati nad menoj: 'Pfaff, greif jetzt deine Monstranz an, eine solche ist grad für einen solchen Saupfaffen gut!' Ker na dvorišču nisem vedel, kam naj smeti zanesem, me je 'črni', ki me je gonil, nekajkrat neusmiljeno sunil s puškinim kopitom v hrbet ...«⁴⁰

Zaradi nečloveškega ravnanja s slovenskimi duhovniki v meljski vojašnici je škof dr. Ivan Tomažič zaprosil pastolja protestantske cerkve v Mariboru Hansa Barona za intervencijo pri dr. Uiberreitherju, vendar brez uspeha. V zbirnem taborišču v Rajhenburgu so Nemci mariborsko skupino duhovnikov v času od 11. junija do 5. julija 1941 ob skrajno slabi hrani zaposlili pri delu na cesti, v gozdu in pri graditvi barak. 5. julija 1941 pa so z 12. transportom izgnancev deportirali 216 slovenskih duhovnikov in redovnikov na Hrvaško. V Zagrebu so jih razdelili v tri skupine: v redovnike, ki so jih razposlali v samostane njihovih redov, v mlajše svetne duhovnike, ki so ostali v nadškofijskem konviktu v Zagrebu, in v starejše svetne duhovnike (nad 40 let), ki so jih poslali v Slavonsko Požego. Razdelitev po starosti ni bila izvedena dosledno. V 12. transportu je bilo iz okrožja Maribor mesto 32 duhovnikov, 1 redovnik in šolska sestra. V Zagrebu je ostalo 14 duhovnikov, v Slavonsko Požego pa je bilo deportiranih 17. Pozneje je bil v Slavonsko Požego poslan še dr. Ivan Žagar. V redovniško skupino so bili dodeljeni trije redovniki in šolska sestra Kamila Volkovec. S 14. transportom, ki je odpeljal iz Maribora 12. julija 1941, je bil v Slavonsko Požego deportiran Evgen Lorger, s 16. transportom dva dni pozneje pa 26 mariborskih frančiškanov (17 jih je ostalo v Slavonski Požegi). Kot zadnji mariborski duhovnik je bil z 28. transportom 21. avgusta deportiran Venčeslav Jastrebnik. Leta 1941 je torej okupator deportiral iz Maribora na Hrvaško 65 duhovnikov in redovnikov, enega pa je poslal v koncentracijsko taborišče v Dachau. Že pred začetkom aretacij se je umaknil v Ljubljano dr. Maks Vraber. Tako so od slovenskih duhovnikov in redovnikov, ki so ob začetku okupacije službovali v Mariboru, ostali na svojih mestih le lavantinski škof dr. Ivan Tomažič, stolni župnik Mihael Umek, škofov tajnik in obenem stolni vikar v Kamnici Ferdinand Potokar, upokojeni profesor teologije Janez Vreže ter trije stari frančiškani: brata Valerijan in Emerik Landergott ter Severin Korošec. Na desnem bregu Drave so bili deportirani vsi slovenski duhovniki.⁴¹

Okupator niti v izgnanstvu ni pustil na miru slovenskih duhovnikov. Veliko jih je moralo v zapore, od koder so se le s težavo rešili. Osem slovenskih duhovnikov je našlo smrt v zloglasnem taborišču Jasenovac, med njimi sta bila tudi

³⁹ Vinko Munda, Ob dvajsetletnici izгона slovenskih duhovnikov, Nova pot, 1961, št. 11—12, str. 583—584 (navajam: Munda, Ob dvajsetletnici izгона).

⁴⁰ Prav tam, str. 579.

Mariborčana Franc Kač (jeseni 1942) in Franc Orešnik (januarja 1945), pred vojno oba kaplana pri sv. Magdaleni v Mariboru. 5. novembra 1942 je v celjskem Starem piskru po strahotnem mučenju izdihnil Ferdinand Potokar, ki je že od vsega začetka aktivno sodeloval z osvobodilnim gibanjem v Mariboru. Aretiran je bil oktobra 1941.⁴²

Na podlagi posebnih navodil cerkvenega referenta pri šefu civilne uprave višjega vladnega svetnika dr. Hillingerja je vso cerkveno posest v Mariboru razen škofije zaplenila nemška okupacijska oblast v korist urada za utrjevanje nemštva. Župnišča in druga cerkvena poslopja pa je v glavnem dodelila Štajerski domovinski zvezi, ki jih je uporabljala v različne namene. Betnavski grad, ki je bil last mariborske škofije, je najprej rabil pripravljalnimi tečajem za novodošle nemške učitelje, pozneje pa so bili v njem tečaji za mladinske voditelje. V prostore deškega semenišča v Mariboru se je vselilo zvezno vodstvo Štajerske domovinske zveze, v domu šolskih sester v Kamnici je bil sedež krajevne skupine Štajerske domovinske zveze, prostore zavoda Vesna v Aškerčevi ulici so uporabili v šolske namene, nekatere prostore, ki so prej rabili namenom cerkve, pa je zasedla nemška vojska. Okupatorjevo sovraštvo do slovenstva se ni ustavilo niti pred cerkvenimi objekti, ki so rabili neposredno cerkvenim obredom. Šef civilne uprave dr. Uiberreither je že kmalu po zasedbi Maribora ukazal porušiti pravoslavno cerkev na Jugoslovanskem trgu (danes Leninov trg). Podiranje pravoslavne cerkve, ki se je začelo 23. aprila, je trajalo vse do konca julija 1941. Za to delo so uporabili, ob velikem zasmehovanju mariborskih Nemcev, slovenske internirance iz meljske vojašnice, zlasti katoliške duhovnike ter jugoslovanske vojne ujetnike srbske narodnosti. Jezuitsko cerkev so Nemci spremenili v zabavišče za svoje vojake, Alojzijevo cerkev na Glavnem trgu pa v skladišče. Zaradi bombardiranja Maribora se je gestapo septembra 1944 preselil s Partizanske ceste 34 v prostore frančiškanskega samostana, kjer so v kletnih prostorih uredili zapore. Dr. Hillinger je dal zapleniti celo pokopališče z vsemi objekti (mrtvašnice, kapele itd.).⁴³

Leta 1941 sta bila posvečena v duhovnika bogoslovca 4. letnika Zdenko Lovše in Alojz Jesenek, ki sta edina ostala v Mariboru. Vsi ostali bogoslovci, tudi novomašniki, so (kolikor niso bili deportirani) zapustili Maribor. Lovše je bil dodeljen za pomoč v stolnici in frančiškanski cerkvi, Jesenek pa je bil nameščen pri sv. Jožefu na Studencih in obenem dodeljen za pomoč pri sv. Magdaleni ter v bolnišnici. Tako je leta 1941 delovalo v Mariboru skupno s škofom šest duhovnikov in trije redovniki frančiškani. Imeli so ogromno dela, zlasti s spovedovanjem, ki je bilo še v slovenščini. Od pomladi 1942 dalje je bil namreč slovenski jezik v cerkvi (razen spovedovanja) prepovedan. Ker so Nemci na podeželju deportirali skoraj vse duhovnike, so prihajali ljudje v velikem številu k cerkvenim obredom v Maribor. 15. avgusta 1942 je bil posvečen v duhovnika še bogoslovec diakon Janez Jurhman, potem ko se je vrnil iz 14-mesečnega nemškega ujetništva. Eno leto je nato služboval v bogoslovju v Gradcu, pozneje pa kot duhovni pomočnik v Langenwangu na Gornjem Štajerskem. Vsaki drugi teden je za nekaj dni prihajal maševat v Maribor.

Namesto slovenskih je okupator na slovenskem Štajerskem nastavljal nemške duhovnike, zlasti Avstrijce, ki niso znali slovenskega jezika. Najprej so sicer

⁴² Jakob Richter, uslni vir; Jurhman, Junaški ministrant, str. 10.
 znam. izgnancev po transportih, v AMNOM; Janez Jurhman, Junaški ministrant Franček Pen
 1924–1944, založil župnijski urad Laporje, 1974, str. 10 (navajam: Jurhman, Junaški ministrant).

⁴³ Munda, Ob dvajsetletnici izгона, str. 393; Ostrovska, Kljub vsemu odpor 1, str. 272.

⁴⁴ Podatki o fondu StHE, v AMNOM; Brolih, Hillerjevski režim v Jugoslaviji; Milan Zevart.
 Po sledovih narodnoosvobodilne vojne v Mariborskem okraju, Maribor 1982, str. 168; Sicherheits-
 dienst des RF SS Stadtgemeinde Marburg, Politische Kirchen, fond SODI, v AMNOM; poročilo
 političnega komisarja z dne 21. 10. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS.

poslali škofu Tomažiču ponudbo za nastavitve nemških duhovnikov na območju lavantinske škofije, vendar jo je škof odklonil in hkrati izjavil, da pa nemških duhovnikov tudi nagnal ne bo. Po dosedanjih ugotovitvah sta bila v Mariboru redno nastavljena samo dva nemška duhovnika (oba na desnem bregu Drave, na levem pa nobeden!). Veliko več pa je bilo takih, ki so le ob nedeljah in cerkvenih praznikih prihajali maševat iz Gradca in iz drugih krajev avstrijske Štajerske ter se takoj spet vračali v svoje župnije. Redno nastavljeni nemški duhovniki niso bili v ničemer podrejeni lavantinskemu škofu. Še naprej so spadali pod isto cerkveno oblast kot prej. Ta jih je tudi financirala.

Slovenski duhovniki, ki so po okupaciji ostali na svojih službenih mestih, niso bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo. Šele leta 1944 je zvezni vodja Franz Steindl uradno povabil škofa Tomažiča, naj vpliva na duhovščino in naj tudi sam vstopi v Štajersko domovinsko zvezo. Ker je dobil odklonilni odgovor, je v posebnem poročilu državni pisarni NSDAP v Berlin poročal o strogi slovenski orientiranosti škofa Tomažiča in o njegovem zelo rezerviranem odnosu do nemških okupacijskih oblasti. Čeprav se škof Tomažič ni nikoli javno izrekel za partizane in za narodnoosvobodilno gibanje (pa tudi odklanjal ga ni!), pa je prav njegovo pogumno odklonilno stališče do okupatorja veliko pripomoglo, da se je nemški načrt o popolnem ponemčenju Maribora tudi s pomočjo cerkve in duhovščine skoraj povsem izjalovil. Z gotovostjo lahko trdimo, da je bil delež duhovščine — bodisi slovenske ali nemške — pri okupatorjevih raznarodovalnih uspehih na slovenskem Štajerskem in še posebej v Mariboru (v nasprotju z nekaterimi drugimi predeli Slovenije!) zelo majhen.⁴¹

Streljanje talcev

Po prvih organiziranih akcijah partizanskih enot v začetku avgusta 1941 je okupator posegel po najhujši obliki nasilja, po streljanju talcev, kakor običajno imenujemo vsa plakativna streljanja v okupirani slovenski Štajerski. Večina streljanj leta 1941, sedem od dvanajstih, je bila v Mariboru. V sedmih streljanjih na dvorišču sodnih zaporov v Mariboru je v prvem letu okupacije izgubilo življenje 134 talcev. V drugih krajih je bilo ustreljenih 40 talcev.⁴²

Osnova za streljanje talcev v Mariboru je bila podana v okrožnici glavnega državnega varnostnega urada z dne 30. junija 1941, v kateri so navodila za »posebno obravnavo tujerodnih nasilnikov, saboterjev in plenilcev v zasedenih območjih Spodnje Štajerske, Južne Koroške in Kranjske«. V tem dokumentu se tudi prvič pojavi izraz talec, katerega so se Nemci sicer izogibali. Za streljanja v Mariboru leta 1941 izraz talec ni najbolj primeren, ker ne gre za klasične talce, kot je bilo to v oktobrskih streljanjih leta 1941 v zahodni Srbiji, ko so morale pred puške povsem nedolžne žrtve, ki z osvobodilnim gibanjem niso bile povezane. V Mariboru so streljali ljudi, ki z akcijo, navedeno na razglasu kot vzrok za ustrelitev, sicer niso bili povezani (ali pa zelo redko), vendar so bili »politično zelo obremenjeni«. V ta streljanja tudi nikoli niso zajeli kriminalcev. Na štabnih pogovorih nemških funkcionarjev za okupirano slovensko Štajersko, ki so bili v Mariboru in od 28. novembra 1941 dalje v Gradcu in na katerih so redno poročali o streljanjih, ne govore o talcih, ampak o osebah, ki so bile ustreljene v povračilo, v odgovor na partizanske, sabotažne akcije,

⁴¹ Razglaš o streljanjih talcev v okupirani slovenski Štajerski iz leta 1941, v AMNOM.

⁴² Primerki okrožnice, namenjene Lurkerjevemu namestniku dr. Machuleju, v AMNOM; Marjan Znidarič, Streljanja na dvorišču sodnih zaporov v Mariboru, Borec 1973, št. 5, str. 270 (navajam: Znidarič, Streljanja).

likvidacije ali po posebnem postopku. Vse osebe, ki so bile ustreljene, so bile povezane z osvobodilnim gibanjem. To povezavo so Nemci vsakemu tudi dokazali. Tajna državna policija pri komandantu varnostne policije in varnostne službe je 14. avgusta 1941 izdala okrožnico o aretacijah zaradi maščevanja po uporniških sabotažnih akcijah, ki jo je podpisal Lurkerjev namestnik SS Sturmbannführer dr. Machule. To okrožnico je dr. Machule že 16. avgusta dopolnil in ukazal, da se morajo povračilni ukrepi izvesti takoj po sabotažnih akcijah in da je treba pri izbiri oseb, ki bodo aretirane, stopiti v stik s krajevnimi organizacijami Štajerske domovinske zveze. Dr. Machule je tudi ukazal, da je treba aretacije z imeni aretirancev objaviti z razglasi v nemškem in slovenskem jeziku.⁴⁶

Pri streljanjih v Mariboru leta 1941 gre samo za represalije. Lahko rečemo, da gre za kombinacijo sistema talstva (tega so Nemci uvedli v vseh okupiranih deželah) in represivnih akcij proti pripadnikom osvobodilnega gibanja. Elementi talstva se kažejo v načinu eksekucije in v navajanju vzrokov zanjo, medtem ko iz ugotovitev, kaj in kdo so bili ustreljeni, sledi, da so to izključno samo politični jetniki, in ne pravi talci. Ob tem se vsiljuje vprašanje, zakaj so Nemci streljali samo politične zapornike, in ne tudi klasičnih talcev. Verjetno nismo daleč od resnice, če trdimo, da iz povsem taktičnih razlogov. Na slovenskem Štajerskem kot potencialnem sestavnem delu nemškega rajha so želeli ohraniti javno mnenje na svoji strani, s čimer bi dokazali, da gre res za spontani proces ponemčevanja. Istočasno pa so se hoteli čimprej in na opravičljiv način znebiti vseh, ki bi ta proces ovirali. Zato so ubijali samo tiste, ki so bili odkriti nasprotniki nacizma. Da so nekoga označili za takega, je zadoščala že malenkost.⁴⁷

Zasliševanja političnih zapornikov v Mariboru leta 1941 so bila na uradu komandanta varnostne policije in varnostne službe v Aškerčevi ulici, kamor so jih gonili iz sodnih zaporov. Prvotno so bili sodni zaporj enako kot moška kaznilnica namenjeni le za zapornike kriminalce, toda na pritisk gestapa so začeli sprejemati vanje tudi politične zapornike. Kmalu so se pričela tudi tu zasliševanja, pri čemer je gestapo uporabljal najbrutalneje metode. V posebnih primerih pa so zapornike pošiljali še v dodatni zasliševalni postopek v Gradec. Dokler so bili v sodnih zaporih še domači uslužbenci, je bilo ravnanje s političnimi zaporniki povsem korektno. Mnogi pazniki so celo pomagali zapornikom, zato jih je okupator začel kazensko premeščati in tudi zapirati (npr. Marija Štampar je ves čas svojega službovanja v sodnih zaporih pomagala zapornikom in je bila zaradi tega avgusta 1944 poslana v koncentracijsko taborišče Ravensbrück). S prihodom paznikov iz Nemčije in Avstrije pa so se razmere močno poslabšale.⁴⁸

Nemci so vsako streljanje utemeljili s kako partizansko akcijo, čeprav ima pri navajanju vzrokov za ustrelitev edino razglas z dne 30. oktobra tudi besedo »zato«. Iz do sedaj povedanega sledi, da takšna akcija ni mogla biti vzrok za streljanje, ampak le povod, pod katerega krinko so Nemci izvajali množične likvidacije pripadnikov osvobodilnega gibanja.

Zanimivo je ugotoviti, s čim so Nemci utemeljevali streljanja v Mariboru leta 1941 in koliko Mariborčanov in takih, ki so delovali na ožjem mariborskem območju, je bilo med ustreljenimi. Prvi streljanji na dvorišču sodnih zaporov v Mariboru sta bili 24. in 25. avgusta 1941. Iz zaporne knjige sodnih zaporov in

⁴⁶ Znidarič, *Streljanja*, str. 272.

⁴⁷ Tone Ferenc, *Système d'occupation des nazis en Slovénie*, str. 85, v zborniku: »Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941–1945, Belgrad 1993.« Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski, Maribor 1989, uvodna beseda Milana Zevarta (navajam: Poslovilna pisma).

⁴⁸ Podatki o fondu KUZOP; izjava Marije Štampar, oboje v AMNOM.

iz mrliške knjige na matičnem uradu je razvidno, da je bilo prvi dan ustreljenih 10, drugi dan pa tri žrtve, kajti obe streljanji sta plakativni na skupnem razglasu. Svoj zločin so Nemci utemeljili takole: »Zaradi udeležbe pri banditskem napadu, izvršenem 11. avgusta 1941 na orožnika v Ribnici, zaradi udeležbe pri napadu sodrge na orožnika in stražo podjetja v Zagorju, izvršenem 9. avgusta 1941, končno zaradi udeležbe pri komunističnih spletkah in zaradi nedovoljene posesti orožja kakor tudi zaradi pripravljanja sabotažnih akcij so bili dne 24. in 25. avgusta 1941 ustreljeni« (sledi trinajst imen). To sta bili prvi večji akciji štajerskih partizanov, v katerih sta padla tudi prva dva Nemca v okupirani slovenski Štajerski. O prvem streljanju v Mariboru leta 1941 je bilo že veliko napisanega. Nastale so prave legende o junaštvih teh borcev za svobodo, ki so s prezirom gledali smrti v oči. Pod streli, ki so prvič zapeli svojo smrtonosno pesem na dvorišču sodnih zaporov v Mariboru, so omahnili v smrt tudi trije organizatorji osvobodilnega gibanja na ožjem mariborskem območju. Med njimi narodna heroja Slava Klavara in Slavko Šlander, ki so ju gestapovci aretirali 7. avgusta 1941 ob prvem večjem vdoru okupatorja v vrste uporniškega gibanja v Mariboru. Skojeveca Svetozarja Kočevarja, ki so ga skupno z Bojanom Ilichom črtali s seznama potnikov, ki so odšli 23. avgusta 1941 s transportom političnih zapornikov v koncentracijsko laborišče Mauthausen, so prijeli, ko je vdrl v zaplenjeni Černičev sanatorij v Mariboru, da bi prišel do sanitetnega materiala za partizane. Naslednji dan je bil ustreljen tudi član lovrenške odporniške skupine Franc Kolarič iz Maribora, ki je prišel kot poštar na lovrensko pošto.⁵⁰

Plakati o streljanju v Mariboru so se pojavili zopet 23. septembra 1941, ko je okrog 6. ure zvečer moralo pred puške 10 žrtev. Utemeljitev na plakatu ni, vemo pa, da so Nemci streljali za represalijo na partizanski napad na Klopni vrh na Pohorju 17. septembra 1941. To je razvidno iz Lurkerjevega poročila šefu varnostne policije in varnostne službe Reinhardu Heydrichu in iz poročila le-tega nemškemu zunanjemu ministru Ribbentropu z dne 7. novembra 1941. Najtežje je med Mariborčani odjeknila vest o usmrtni Bojana Iliche in Kristijana Palčiča. Bojana Iliche, skojeveca in komunista, organizatorja prve sabotažne akcije v Mariboru, vodjo mariborske študentske komunistične mladine, je gestapo dobil v roke v že omenjenih aretacijah v stanovanju Mare Čepičeve 7. avgusta 1941. Kristijan Palčič je bil Ilichov sodelavec in vodja skojevske celice v železniških delavnicah. Bil je povezan tudi s Pohorske četo. Nemci so ga aretirali 11. avgusta 1941. Prav tako je bil s Pohorsko četo povezan slaščičar Bruno Gobec. Nemci so ga aretirali, ko je s skupino tovarišev hotel izprazniti bunker v Pekrah, kjer je bilo še orožje. Ustreljen je bil zaradi sodelovanja v sabotažni akciji v Bohovi pri Hočah v noči na 18. julij, ko je bila prekinjena telefonska zveza Dunaj—Beograd. Med ustreljenimi 23. septembra je bil še četrti Mariborčan, bivši orožnik Dušan Rasovič.⁵¹

Že 21. oktobra 1941 ob pol treh popoldne so v Mariboru četrtič streljali. Razglas navaja kot utemeljitev za streljanje likvidacijo oskrbnika bivše planske koč v Šmohorju nad Laškim Ivana Krapeša in njegove sodelavke Marije Breclj. Akcijo so izvedli trije borci Pohorske čete Štajerskega bataljona

⁵⁰ Razglas o streljanju talcev 24. in 25. 8. 1941 v Mariboru; v prijavi gestapa matičnemu uradu v Mariboru o streljanju 24. 8. je naveden čas streljanja ob 21.15, streljanje naslednjega dne pa je bilo ob 17.45, po izjavah Marije Stampar in Slave Zidanšek, ki je bila takrat zaprta v sodnih zaporih, vse v AMNOM; podatke o talcih iz Maribora najdemo v: France Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965, isti, Pohorski bataljon, Ljubljana 1975, Ostrovska, Kljub vsemu odpori, Ivan Ferlež, Druga grupa odredov in štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana 1972; življenjski žrtve za svobodo, v AMNOM, Poslovilna pisma.

⁵¹ Poslovilna pisma: Tone Ferenc, Štiri Heydrichova poročila o sabotažnih, diverzantskih in partizanskih akcijah v letu 1941, Časopis za zgodovino in narodopisje (odslej: ČZN), 1965, str. 199 (navajam: Ferenc, Štiri Heydrichova poročila); Zidanšek, Streljanja, str. 278.

17. oktobra 1941. Med šestimi ustreljenimi talci sta bila tudi mariborska komunisti Andrej Gulič in Štefan Balgavi, oba zaposlena v železniških delavnicah. Guliča so prijeli 20. septembra, Balgavija pa že v začetku avgusta, potem ko se je po razbitju pohorske partizanske skupine konec julija zatekel v Maribor.⁵²

Peto streljanje v Mariboru 30. oktobra 1941 je terjalo že 30 žrtev. Nemci so svoj zločin opravičili takole: »Dne 26. oktobra 1941 so komunistične sodrge ugrabile tri osebe ter jih na nečloveški način umorile. Zato so bili dne 30. oktobra 1941 sledeči komunistični zločinci ustreljeni« (sledi trideset imen). Mišljen je napad Štajerskega bataljona na Čmakovo graščino Štrosnek pri Gomilskem 26. oktobra 1941, kar je razvidno tudi iz Heydrichovega poročila Ribbentropu z dne 4. decembra 1941. Velik udarec osvobodilnemu gibanju v Mariboru je pomenila usmrtitev Leona Novaka in Jožeta Hermanka. Leon Novak, ki je po Šlandrovi smrti prevzel funkcijo sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo, je bil aretiran v času silovite gonje proti pripadnikom narodnoosvobodilnega gibanja v Mariboru. Prijeli so ga na javki v Radvanju 19. septembra skupaj s kurirjem Borisom Pečetom. Tudi Jože Hermanko, član pokrajinskega komiteja in sekretar ljudske pomoči v Mariboru, je bil prijet v tem času (27. septembra) na svojem domu v Smetanovi ulici. Po vojni je bil razglašen za narodnega heroja. Med ustreljenimi 30. oktobra je bil tudi prvi komandir Pohorske čete Avgust Svenšek. Peka Jožeta Šavoriča pa so Nemci aretirali v stanovanju Sonje Omanove 26. septembra.⁵³

Šesto streljanje v Mariboru leta 1941 je bilo 15. novembra. Nemci so število žrtev povečali na 35. Konkretnih utemeljitev za to streljanje ni bilo. Malo določneje ga je označil le Heydrich v svojem poročilu Ribbentropu z dne 30. januarja 1942, ko je navedel ustrelitev talcev kot represalijo za štiri policiste in vojake, ki so padli v boju s komunističnimi tolpmi. Zaradi izdaj Alojza Zorka je takrat padla vrsta terenskih aktivistov iz Maribora. Tako kmet Rudolf Škamlec iz Malečnika, krščanski socialist in eden vodilnih organizatorjev OF na mariborskem območju, Vlado Vidav, član okrožnega komiteja KPS Maribor, Mirko Trebušak, partizan Pohorske čete, ki se je vrnil v Maribor, da bi nadaljeval delo kot aktivist, Adolf Oberlajt, tkalski mojster in komunist, pri katerem je bila javka za kurirje in odhode novih borcev na Pohorje, Anton Mohar in Lojze Tomec, telegrafista na tezenski železniški postaji, Jože Zupanc, stari revolucionar, član partijske celice tekstilcev ter Iršičev sodelavec in mizar Ivan Mihalinec. To je bil za že razredčene vrste odporiškega gibanja v Mariboru hud udarec.

Zadnje in najmnogičnejše streljanje na slovenskem Štajerskem leta 1941 je bilo v Mariboru 27. decembra. Tega dne so Nemci ustrelili 40 žrtev. Med njimi je padel tudi krščanski socialist Martin Kores, član pokrajinskega odbora OF za severno Slovenijo. Aretiran je bil 3. novembra. Edvarda Karnerja, pri katerem je bilo poleti skladišče potrebščin za Pohorsko četo, so gestapovci prijeli 4. novembra.⁵⁴

Med 24. ustreljenimi Mariborčani leta 1941 je bila samo ena ženska — Slava Klavara. Ženske so streljali predvsem leta 1942, sicer pa so jih pošiljali v koncentracijska taborišča. Zelo zgovorna je tudi starostna struktura vseh ustreljenih, ki kaže, da je bilo med njimi veliko mladih do 25. leta starosti (npr. Klavara, Kočevar, Ilich, Palčič, Trebušak...). Velika večina (19) je bila tudi včlanjena v KPS in SKOJ, pa tudi drugi so aktivno sodelovali s komunisti (npr.

⁵² Lojze Požun, Revirska četa, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (odslej: Prispevki), 1961, št. 1–2, str. 158 (navajam: Požun, Revirska četa); Znidarič, Streljanja, str. 278.

⁵³ Razglas o streljanju talcev 30. 10. 1941 v Mariboru, v AMNOM; Požun, Revirska četa, str. 161; Prispevki 1961, št. 1–2, dokument 58.

⁵⁴ Ferenc, Štiri Heydrichova poročila, str. 206.

Kores, Škamlec, Trebušak) in bili vključeni v osvobodilno gibanje po odbo-
rih OF.

Pretrsljivo gradivo o usodi ustreljenih so poslovilna pisma, v katerih so se poslovili od svojcev. Nemci so le do novembra 1942 dovoljevali pisanje poslovil-
nih pisem. Domnevamo lahko, da so pisanje dovolili v pričakovanju, da bodo
njihovi zaporniki, ki so pretrpeli strašna mučenja in zvedeli za bližnjo smrt,
klonili in svarili svoje pred nevarnostjo. Pričakovali so, da bodo ta pisma po-
nesla med naše ljudi strah in obup. Ker se to ni zgodilo, zapornikom niso dali
več možnosti za pismeno slovo od svojcev. Obsojenci so pisali svoje poslednje
vrstice neposredno pred smrtjo. Razdelili so jim papir in jim dali le malo časa
za pisanje. Nekateri so to možnost odklonili in niso hoteli pod nemškim nadzor-
stvom pisati svojih zadnjih besed, nekatere pa so na zaslišanjih tako izmučili,
da niso bili sposobni za pisanje. Prvo poslovilno pismo s streljanj v Mariboru
je napisal Kristijan Palčič svoji materi dan pred ustrelitvijo. Od zgoraj ome-
njenih Mariborčanov so poslovilna pisma napisali še: Leon Novak ženi, staršem
in sestri, Rudolf Škamlec ženi, Mirko Trebušak sestri, Vlado Vidav materi ter
Martin Kores ženi in otrokom. Svojevrstno je ilegalno pismo Martina Koresa,
ki ga je napisal na žepni robec.⁵⁵

Čeprav so bila streljanja le ena oblika nacističnega nasilja, so bile žrtve
ogromne. Smrt ljudi, ki so tvorili jedro osvobodilnega gibanja v Mariboru, je
pomenila veliko izgubo v boju proti okupatorju. Kljub razglasom, ki so iz tedna
v teden naznanjali smrt in vzbujali grozo pri Mariborčanih, je bila volja do
odpora vseeno močnejša od nasilja. Na izpraznjena mesta so prihajali vedno
novi, ki so s še večjim zanosom in pogumom nadaljevali začetno delo padlih to-
varišev in vzornikov.

Uvedba nemškega šolstva

Vodilno vlogo v procesu ponemčevanja v Mariboru med okupacijo je od-
igralo okupatorjevo šolstvo. To je potrdil v članku »Zwei Jahre deutsche Ver-
waltung«, objavljenem v Marburger Zeitung 12. aprila 1943, tudi Uiberreither-
jev namestnik vladni svetnik dr. Otto Müller-Haccius, ko je dejal: »Na območju,
ki ga je treba jezikovno osvojiti, kot je to Spodnja Štajerska, se proces reger-
manizacije prične in konča s šolstvom. Njemu je veljala tudi posebna skrb šefa
civilne uprave...«⁵⁶

Vse mariborske šole so prenehale poučevati že 1. aprila 1941, takoj po iz-
bruhu vojne pa je banska uprava v Ljubljani za svoje območje odredila, da se
na vseh šolah zaradi izjemnih razmer izdajo učencem letna spričevala, datirana
s 1. aprilom 1941. Okupator je takoj po prihodu v Maribor vse slovenske šole
ukinil in jih pozneje odprl kot izključno nemške. V Mariboru je bilo ukinjenih
5 gimnazij in učiteljskih, 5 meščanskih, 13 strokovnih, 23 osnovnih (11 v mestu
in 12 v okolici) šol, 4 otroški vrtci, poleg tega pa tudi visoka bogoslovna šola in
deško semenišče. Šole in otroški vrtci bi naj torej postali osnovne postojanke za
prevzgojo slovenskih otrok in mladine. Zvezno vodstvo Štajerske domovinske
zveze je novo nastajajočemu nemškemu šolstvu zastavilo štiri osnovne naloge.
V deželi bi morale biti samo nemške šole, kjer naj bi bil pouk samo v nemščini,
ne bi smelo biti niti dvojezičnega pouka niti manjšinskih šol, delo šol bi moralo

⁵⁵ Poslovilna pisma, str. 47–64.

⁵⁶ Marburger Zeitung, 12. 4. 1943, št. 102.

biti tesno povezano z delom organizacij Nemške mladine in šola naj bi postala središče vsega ponemčevalnega procesa.⁵⁷

V štabu šefa civilne uprave je bil posebni pooblaščenec za šolstvo, ki je bil odgovoren za vso šolstvo na okupacijskem območju Spodnje Štajerske. Na to mesto je bil imenovan vladni in šolski svetnik Karl Urragg iz Gradca. Tudi v štabih političnih komisarjev so bili pooblaščeneci za šolstvo za območje posameznega okraja. Za okraj Maribor levi breg je bil to Rudolf Schneider, za okraj Maribor desni breg Siegfried Stark in za mesto Maribor Michael Strobl, ki je bil hkrati tudi vodja urada za šolstvo pri zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze, po združitvi okrajev v okrožja pa je postal pooblaščenec za šolstvo novega okrožja Maribor mesto. Osnovna naloga pooblaščenec za šolstvo pri političnih komisarjih je bila pripraviti vse potrebno za čimprejšnji pričetek pouka. Prvi poziv za vpis v nemške šole v Mariboru je bil objavljen že 30. aprila 1941, nanašal pa se je samo na otroke volksdeutscherjev in nemških državljanov iz rajha. Poziv za vpis gimnazijcev je bil objavljen 22. maja, sprejemni izpiti pa so bili 10., 11., 12. in 13. junija 1941. V Mariboru se je pričel nemški pouk najprej v prostorih bivše II. meščanske šole na Taboru 5. maja 1941. Kakšen pomen so Nemci pripisovali začetku pouka na prvi nemški šoli v Mariboru, kaže dejstvo, da so se slovesne otvoritve šole udeležili skoraj vsi vidnejši nacistični funkcionarji iz Maribora. Čeprav je nemška šolska mreža prav zaživela s novim šolskim letom septembra 1941, je bilo ob koncu šolskega leta 1940/41 v okrožju Maribor mesto že 17 nemških šol z 209 oddelki, na katerih je poučevalo 92 učiteljev (82 jih je prišlo iz avstrijske Štajerske, 6 je bilo volksdeutscherjev, ki so bili nastavljeni za pomožne učitelje, iz zadnjega letnika graškega učiteljskega pa so prišli štirje pripravniki).⁵⁸

Namesto 52 ukinjenih slovenskih šol, kolikor jih je bilo v Mariboru in okolici pred vojno, so Nemci ustanovili s šolskim letom 1941/42 41 svojih šol, v katerih je bil pouk izključno v nemškem jeziku. Prav tako so že leta 1941 začeli ustanavljati tudi otroške vrtce. Prvi nemški otroški vrtec v Mariboru je bil odprt v Melju, v današnji Ulici pregnanih. Vanj je bilo leta 1941 vpisanih 65 otrok. Aprila 1942 pa je bilo v okrožju Maribor mesto že 8 otroških vrtcev in trije otroški domovi, medtem ko so bili štirje vrtci v izgradnji. Število osnovnih šol (Volksschule) na območju okrožja Maribor mesto je bilo manjše kot v stari Jugoslaviji, ker II. deška osnovna šola, zaradi pomanjkanja prostora, ni bila ustanovljena. 1. oktobra 1941 je osnovnošolska mreža v Mariboru izgledala takole: I. deška osnovna šola s 4 oddelki, ki je bila najprej v prostorih današnje posebne šole v Razlagovi ulici, pozneje pa v prostorih nekdanje krčevinske šole v Tomšičevi ulici, je imela 3 učne moči; III. deška osnovna šola z osmimi oddelki v prostorih stare šole na Ruški cesti je razpolagala s šestimi učnimi močmi; IV. deška osnovna šola s šestimi oddelki v prostorih današnje osnovne šole Prežihov Voranc na Gospodarski cesti s šestimi učnimi močmi; V. deška osnovna šola s 5 oddelki v prostorih krčevinske šole s petimi učnimi močmi; VI. deška osnovna šola na Studencih v prostorih današnje osnovne šole Janko Padežnik

⁵⁷ France Škerlj, *Ljubljanske srednje šole v letih 1941–1945*, Ljubljana 1964, str. 20 (navajam: Škerlj, Ljubljanske srednje šole); Jutro, 3. 4. 1941; Mirko Broljih, Dr. Siegfried Ulberreither, elaborat v fondu KUZOP, v AMNOM (navajam: Broljih, Dr. Ulberreither); Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 780; *Der Aufbau des Schulwesens in der Untersteiermark*, herausgegeben vom Amte Schulwesen in der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, Marburg an der Draa im Oktober 1941, str. 7 (navajam: *Der Aufbau des Schulwesens*); Poročilo dr. Müller-Scholtesa; Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939; Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.

⁵⁸ *Der Aufbau des Schulwesens*, str. 8 in 9; *Marburger Zeitung*, 30. 4. 1941, št. 97, 5. 5. 1941, št. 100, 22. 5. 1941, št. 115, 6. 6. 1941, št. 127 in 7./8. 6. 1941, št. 128/129; podatki o dogodkih na šolah za časa domovinske vojne, v arhivu Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani (navajam: podatki o dogodkih na šolah, v ASSM); Kronika klasične gimnazije v Mariboru, v PAM; poročilo političnega komisarja z dne 28. 6. 1941, fond KUZOP, fasc. I, v AS.

s štirimi učnimi močmi; VII. deška osnovna šola na Pobrežju v prostorih današnje osnovne šole Tone Čufar s tremi učnimi močmi; VIII. deška osnovna šola na Teznem (Ptujška cesta 20) s 5 oddelki je imela tri učne moči; I. dekliška osnovna šola s 6 oddelki v prostorih današnje osnovne šole Ivan Cankar (samo nekaj časa) v Cankarjevi ulici štiri učne moči; II. dekliška osnovna šola z osmimi oddelki v prostorih današnje osnovne šole Slavko Šlander v Žolgerjevi ulici s štirimi učnimi močmi; III. dekliška osnovna šola s petimi oddelki je bila nekaj časa v prostorih današnje ekonomske srednje šole na Kidričevem trgu, pozneje pa v krčevinski šoli, razpolagala je s štirimi učnimi močmi; IV. dekliška osnovna šola je bila v istih prostorih kot IV. deška, imela pa je štiri učne moči (marca 1942 sta se ravnateljstvi obeh šol združili!); V. dekliška osnovna šola s 5 oddelki, ki je bila v skupnih prostorih s V. deško, je imela šest učnih moči; VI. dekliška osnovna šola s 6 oddelki v skupnih prostorih s VI. deško, je imela štiri učne moči; VII. dekliška osnovna šola s sedmimi oddelki je bila v istih prostorih kot VII. deška, imela je štiri učne moči; VIII. dekliška osnovna šola v skupnih prostorih z VIII. deško je štela tri učne moči, mešana osnovna šola v Brezju s 5 oddelki je imela tri učne moči, mešana osnovna šola v Kamnici z 10 oddelki in osmimi učnimi močmi, mešana osnovna šola v Hočah s 7 oddelki in petimi učnimi močmi, mešana osnovna šola Limbuš s 5 oddelki in tremi učnimi močmi, mešana osnovna šola Pekre s 5 oddelki in tremi učnimi močmi, mešana osnovna šola v Razvanju s tremi oddelki in štirimi učnimi močmi, mešana osnovna šola v Radvanju s 7 oddelki in štirimi učnimi močmi ter dve pomožni osnovni šoli v skupnih prostorih s III. deško osnovno šolo na Ruški cesti s po štirimi oddelki in skupno le tremi učnimi močmi.

Vzporedno z osnovnimi so Nemci ustanovili tudi štiri meščanske šole (Hauptschule). Pouku nemščine se je tudi tu posvečalo največ pozornosti. I. deška in I. dekliška meščanska šola, vsaka s po 10 oddelki, sta bili v prostorih današnje osnovne šole bratov Polančič v Krekovi ulici, imeli pa sta skupno 13 učnih moči. II. deška in II. dekliška meščanska šola, prva z 10 in druga z 8 oddelki, sta bili v prostorih današnje osnovne šole Boris Kidrič v Žolgerjevi ulici in sta imeli skupno 17 učnih moči.⁵⁹

22 osnovnih in 2 pomožni šoli v okrožju Maribor mesto je bilo razdeljenih v 146 oddelkov, v katerih je poučevalo 96 učnih moči, v 38 oddelkih štirih meščanskih šol pa 30 učnih moči. Konec leta 1941 je osnovne šole v okrožju Maribor mesto obiskovalo 5.925 učencev, od tega jih je bilo v sedmih deških 1.825, v osmih dekliških 2.033 in v sedmih mešanih 2.067. Obe pomožni osnovni šoli sta imeli 228 učencev (deška 165, dekliška 63), meščanske pa 1.605 učencev (771 dečkov in 834 deklic). Število nemških učiteljev in učiteljic se je iz dneva v dan spreminjalo. Še posebej občutne so bile spremembe v strukturi učnega kadra v prvih mesecih, ko se je okupatorjev šolski sistem šele oblikoval.

Okupatorjev učni kader je prišel na slovensko Štajersko v treh skupinah. V prvi, ki je štela 15 mož, so bili pooblaščenca za šolstvo. Ta skupina je prišla 14. in 15. aprila 1941, pred tem pa je bila na posebnem enotedenskem tečaju v Wetzelsdorfu pri Gradcu, kjer so se pripravili na posebne naloge, ki so jih čakale na slovenskem Štajerskem. V drugi skupini je bilo 150 štajerskih učiteljev (Avstrijcev!), ki so bili porazdeljeni po krajevnih skupinah. Prvi transport druge skupine je prispel 23. aprila 1941, nakar so imeli tridnevni tečaj v betnavskem gradu pri Mariboru in v Svečini. Učitelji tretje skupine so pričeli prihajati šele v začetku maja in jih je bilo po treh mesecih na slovenskem Štajerskem že

⁵⁹ Arbeitsbericht 1941/42, podatki o dogodkih na šolali, v ASSM: Der Aufbau des Schulwesens, str. 91, 104-107; poročilo političnega komisarja z dne 5. 1. 1942, fond KUZOP, fasc. 1, v AS, VAZSl, 2. 5. 1944, št. 10, Štajerski gospodar, 20. 9. 1941, št. 26.

360. Tudi ti so pred nastopom službe ostali na nekajdnevnem pripravljalnem tečaju v betnavskem gradu. Velika večina okupatorjevega učnega kadra je bila iz Avstrije. Med njimi so bili tudi taki, ki so že za časa stare Avstrije službovali v Mariboru in okolici, a so se leta 1918 umaknili. Skoraj vsi učitelji so bili tudi člani NSDAP in mnogi med njimi so znali slovensko. Struktura okupatorjevega učiteljstva kaže, da je bilo šolstvo eden najpomembnejših členov v nemški potujčevalni politiki.⁶⁰

Podobno kot osnovne je okupator v Mariboru takoj ukinil tudi vse srednje in strokovne šole. Ukinitvev slovenskih šol je najbolj prizadela gimnazijce, ki so bili pred maturo. Mnogi so se zato kmalu po okupaciji zatekli v Ljubljano in tam maturirali. Namesto klasične gimnazije v Mariboru je okupator ustanovil Kernstock Oberschule, kjer se je pouk nadaljeval 28. junija 1941. Sprva je bilo na šoli 264 dijakov, že oktobra 1941 pa je ta številka narasla na 402. Šolo, na kateri je bilo strogo prepovedano spregovoriti slovensko besedo, je vodil študijski svetnik Richard Persche; na razpolago pa je imel še 15 učnih moči. V šolskem letu 1942/43 se je zavod razdelil v Kernstock Oberschule für Jungen in v Hugo Wolf Oberschule für Mädchen. Oba zavoda sta bila tip realne gimnazije z osmimi razredi. Jeseni 1941 so okupatorske oblasti odprle v poslopju klasične gimnazije še realno gimnazijo, ki se je imenovala Oberschule für Jungen am Tegetthofgymnasium. Novembra 1941 se je šola ponovno preselila v svoje prostore na današnjem Leninovem trgu. Do septembra 1942 je šolo vodil pooblaščenec za srednje šole pri šefu civilne uprave dr. Manfred Straka. V šolskem letu 1941/42 je imela šola sedem razredov, v naslednjih letih pa se je postopoma odpravljala, tako da je imela vsako leto razred manj. Bila je tip realne gimnazije s francoščino oziroma angleščino kot tujim jezikom. Državno učiteljišče v Mariboru so Nemci zamenjali z Lehrerbildungsanstalt, ki ga je vodil dr. Fritz Wurditsch. Namesto zasebnega ženskega učiteljišča šolskih sester je okupator ustanovil Lehrerinbildungsanstalt, ki je začel z rednim delom šele konec novembra pod vodstvom dr. Schoklitscha. Oba zavoda sta imela svoj internat, moški v novem bogoslovju pod Kalvarijo, ženski pa v samostanu šolskih sester (danes dijaški dom v Strossmayerjevi ulici). Kot nov srednješolski zavod v Mariboru moramo omeniti humanistično gimnazijo, tako imenovano Tegetthofgymnasium v poslopju realke, ki je imela vsako leto razred več. V šolskem letu 1944/45 je imela že štiri razrede. Latinščina je bila obvezen predmet od prvega, grščina pa od drugega razreda dalje. Od strokovnih šol so Nemci v Mariboru ustanovili naslednje: višjo gospodarsko šolo (Wirtschaftsoberschule), ki naj bi nadomestila bivšo trgovsko akademijo, kmetijsko, glasbeno, sadjarsko-vinarsko, poklicno obrtno, gospodinjsko in vzgojiteljsko šolo, ki je vključevala šolo za otroške negovalke in gospodinjske pomočnice ter seminar za otroške vrtnarice. Med srednješolskimi profesorji je bilo največ Nemcev iz rajha, nekoliko manj Avstrijcev ter le tu in tam kakšen domačin. Na klasični gimnaziji so bili ob okupaciji odpuščeni vsi slovenski profesorji (35). Nekateri (11) so bili že aprila zaprti, osem se jih je pravočasno umaknilo v Ljubljano, dva sta prišla kot jugoslovanska oficirja v vojno ujetništvo, medtem ko so drugi ostali v Mariboru, vendar so bili mnogi med njimi pozneje deportirani.⁶¹

⁶⁰ Der Aufbau des Schulwesens, str. 38–39 in 86; poročilo političnega komisarja z dne 5. 1. 1942, fond KUZOP, fasc. 1, v AS: Arbeitsbericht 1941/42; katalog za razstavo »Šolstvo na slovenskem ozemlju v obdobju 1941–1945«, Ljubljana 1971, str. 27 (navajam: Katalog); Kronika osnovne šole Tone Čufar v Mariboru; Untereltrischer Helmatdienst, 9. 1. 1942.

⁶¹ Škeri, Ljubljanske srednje šole, str. 22; iz izpiskov, ki jih je oskrbela prof. Zora Saje, v AMNOM; Stanko Bunc, Srednje šolstvo na Štajerskem med okupacijo, Prosvetni delavec 1951, št. 7–9; Kronika klasične gimnazije v Mariboru; Jan Sedivý, Iz zgodovine mariborske klasične gimnazije, ČZN 1967, str. 128–130; Ladislav Mlakar, Ob stoletnici nižje in osrednjetletnici višje realke, sedanje prve gimnazije v Mariboru, Maribor 1950, str. 11–12; podatki o dogodkih na

Tudi usoda slovenskih osnovnošolskih učiteljev je bila že od vsega začetka povsem jasna. Le malo jih je ostalo na svojih delovnih mestih. O tem, kdo bo ostal, je odločala posebna komisija, ki so jo sestavljali predstavniki rasno političnega urada, varnostne službe, Štajerske domovinske zveze ter šolskega urada pri šefu civilne uprave. Točnih podatkov o številu učiteljev, ki so ostali tudi v dobi okupacije v prosvetni službi, ni, prav tako ni točno znano, koliko prosvetnih delavcev se je pred okupacijo umaknilo iz Maribora in kdo vse je sodeloval z okupatorjem. Vemo pa, da so Nemci iz okrožja Maribor mesto že leta 1941 deportirali 101 učitelja oziroma profesorja. Večina učiteljev iz predaprilske Jugoslavije, ki so ostali na svojih mestih, ni simpatizirala z okupatorjem in so slovenskim otrokom pomagali, če se je le dalo. Slovenski učitelji, ki niso bili deportirani, so do jeseni 1941 dobivali občinsko podporo v višini 50 RM in 25 RM za vsakega otroka. Pozneje so jih zaposlili kot pomožne uradnike.⁶²

Pouk v okupatorjevih šolah je tekel izključno po politični liniji. Tudi v šolo so uvedli rasizem, zlasti pri pouku zgodovine. Nemci so v šolah rigorozno prepovedali slovensko govorico tudi med odmori. Kršilce tega »novega reda« so nemški učitelji hudo telesno kaznovali. Telesna kazen v šoli, ki so jo spremljali sramotilni izrazi, se je razbohotila do neslutene obsega. Nacistični vzgoji je bila prilagojena tudi vsebina pouka. Glavni predmeti so bili nemščina, življenjepis Adolfa Hitlerja, petje in telovadba (pretežno vojaška vzgoja). Okupator je kmalu poskrbel tudi za ustrezne učbenike. Poleg rednih učbenikov so v šolah uporabljali tudi posebno mladinsko etivo, ki je bilo namenjeno zgolj propagandi. Ves pouk se je odvijal po smernicah nacionalsocializma, poudarjajoč predvsem pomen nemške kulture in germanske rase. Takšno vzgojo pa so podpirale tudi številne šolske in izvenšolske proslave ter različni apeli, ki jih je organizirala Nemška mladina. Šolski obisk je bil slab, vidneje se je popravil šele leta 1942, ko so okupatorjevi funkcionarji in uslužbenci priselili v Maribor tudi svoje družine. Deloma gre slab šolski obisk tudi na račun deportacij, saj je bilo precej šolskih otrok skupaj s starši deportiranih. Drugače je bilo na srednjih šolah, kjer je bilo okrog 70 % slovenskim dijakom šolanje onemogočeno iz političnih razlogov. Da je res malo slovenskih dijakov nadaljevalo šolanje na nemških šolah, nam potrjuje podatek za klasično gimnazijo, kjer je bilo ob prekinitvi slovenskega pouka aprila 1941 737 dijakov, ob zaključku šolskega leta 1940/41 avgusta 1941 pa le še 264 in še med temi so bili v večini otroci priseljenih nemških uradnikov. Učni uspehi so bili slabi, ker je bilo ocenjevanje neobjektivno, stalno se je menjavalo tudi nemško učiteljstvo in ker so poučevali tudi nekvalificirani učni kadri. K slabim učnim uspehom je pripomoglo tudi pomanjkanje šolskih prostorov in učnega kadra, saj je bil pouk zelo nereden. Otroci zavednih slovenskih staršev so se ponemčevanju uspešno upirali. Negativne posledice nemške vzgoje so se kazale najholj v slabem znanju slovenskega jezika in v splošni pokvarjenosti med mladino, predvsem pri fantih.

Okupator je v dobršni meri preuredil tudi šolska poslopja, vendar je bila to le navidezna modernizacija, saj je bilo veliko dobrih šolskih naprav zane-marjenih in uničenih, odpeljane dragocene šolske zbirke, uničene šolske knjižnice in podobno.⁶³

šolah, v ASSM: Der Aufbau des Schulwesens, str. 29 in 84–85; Katalog, str. 26; Slovenec, 14. 4. 1943, št. 84 a; VAZSt., 16. 10. 1941, št. 47; Marburger Zeitung, 30. 6. 1941, št. 153, 8. 10. 1941, št. 253 in 2. 12. 1941, št. 307.

⁶² Podatki o dogodkih na šolah, v ASSM; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 795.
⁶³ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 791–792; podatki o dogodkih na šolah, v ASSM; Marburger Zeitung, 8. 8. 1941, št. 192, 20./21. 12. 1941, št. 325/326; Kronika klasične gimnazije v Mariboru; Kronika osnovne šole Tone Čufar v Mariboru; Chronik des Knaben – Volksschule in Marburg – Brundorf, v ASSM, fasc. 19.

Uničevanje slovenske kulture

V želji, da bi slovenskemu prebivalstvu uničil narodno zavest in s tem skrajšal proces popolnega ponemčenja Maribora, se je okupator odločil uničiti tudi slovensko kulturo. Zlasti si je okupator prizadeval uničiti vse knjižnice v Mariboru. To nalogo je prevzela Štajerska domovinska zveza. Nemci so se najbolj zanimali za študijsko knjižnico v Mariboru, ki je bila največja in najvažnejša knjižnica na slovenskem Štajerskem. Njen knjižni fond je obsegal prek 40.000 knjig. Med velikimi knjižnicami v Mariboru, ki jih je okupator skoraj popolnoma uničil, so bile še knjižnica delavske zbornice, ljudska knjižnica in prosvetna knjižnica, močno pa je bila prizadeta tudi škofijska knjižnica. Enaka usoda je takoj po zasedbi Maribora doletela tudi večino šolskih knjižnic, saj so vojaške enote, oddelki SA in policije, ki so zasedli mnoga šolska poslopja, brez pomislekov uničevali slovenske knjige.⁶⁴

Študijsko knjižnico je okupator zasedel že 9. aprila 1941, takratni ravnatelj Janko Glazer pa je bil odpuščen iz službe 22. aprila ter pozneje deportiran v Srbijo. Za njim je postala ravnateljica knjižnice ruska emigrantka kneginja Elizabeta Obolenska, ki je delala v knjižnici že pred vojno. V knjižnici je ostala do marca 1945. Že maja 1941 je prišel iz deželne knjižnice v Gradcu bibliotekar dr. Erich Drew z nalogo, da iz obstoječega knjižnega fonda izloči knjige, ki najbolj ustrezajo nacionalsocializmu. Ostala je zlasti nemška beletristika in nemška znanstvena literatura o slovenski Štajerski, skupno 3.428 knjig. Nekaj knjižnega fonda je bilo uničenega oziroma poslanega v papirnice. Časopisje ter zgodovinsko, narodopisno in politično literaturo je prevzel nacionalnopolitični referent dr. Carstanjen za svoje politično propagandne potrebe. Največ knjig študijske knjižnice v Mariboru je prevzela deželna knjižnica iz Gradca, od koder pa so bile po vojni vrnjene v istih zabojih, v katerih so bile odpeljane. Po restituciji je dobila mariborska študijska knjižnica vrnjene kake štiri petine svojih nekdanjih zbirk.

Za močno zmanjšani knjižni fond študijske knjižnice, ki so ga Nemci dopolnili z dostavki politično propagandnega značaja, sta zadostovali balkonska in orkestralna dvorana v poslopiju gledališča. Okupator je menil, da knjižnica v takem obsegu ni primerna za preureditev v nemško študijsko knjižnico, zato so jo koncem junija 1941 preimenovali v mestno knjižnico (Stadtbücherei) z značajem ljudske knjižnice, kakršne je vodstvo Štajerske domovinske zveze v tem času začelo ustanavljati po vsej slovenski Štajerski.⁶⁵

Banovinskega arhiva in pokrajinskega muzeja v Mariboru okupacija ni prizadela tako kot študijske knjižnice. Glavni vzrok je bil v različnosti fondov. Banovinski arhiv je sicer prenehal obstojati kot samostojna ustanova in je bil priključen tedanjemu mestnemu muzeju. Zasedeno ozemlje slovenske Štajerske

⁶⁴ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 738; Janko Glazer, ustni vir; Pavla Reberšek, ustni vir.

⁶⁵ Janko Glazer, ustni vir; Isti, Kneginja Elisabeta Obolenska, donesek k zgodovini Visokošolske in študijske knjižnice v Mariboru, v arhivu Visokošolske in študijske knjižnice v Mariboru (odslej: v AVŠKM); iz poročila mestne knjižnice v Mariboru mestnemu kulturnemu uradu (o oseboju mestne knjižnice) z dne 30. 4. 1941; dopis ravnateljice knjižnice kneginje Obolenske direktorju mestne komore v Mariboru Arturju Bendlu z dne 9. 4. 1942; originalni seznam iz starega fonda študijske knjižnice po okupatorju prevzetih knjig, vse v AVŠKM; iz študijske knjižnice v Mariboru je bilo samo v času od 13. 10. do 5. 11. 1941 odpeljanih 9.350 knjig (fragmentarno so ohranjeni podatki o količini — v kilogramih — odpeljanih slovenskih knjig iz posameznih knjižnic na slovenskem Štajerskem); Janko Glazer, Prostorl mariborske študijske knjižnice od knjižne ustanovitve leta 1903 do leta 1951, predavanje 21. 11. 1969 v veliki šolalnici študijske knjižnice v Mariboru; isti, Franjo Baš, ČZN 1969 (Bašev zbornik), str. 26 z opombo 126 (navajam: Glazer, Franjo Baš); Ferdo Fischer, Taktika okupatorjev pri zatiranju slovenske kulture, Prišpevki 1968—1969, št. 1—2, str. 199 (navajam: Fischer, Taktika okupatorjev); Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 738—739; Bruno Hartman, Študijska knjižnica v Mariboru, ČZN 1968, str. 298; isti, Skozi težave k vzponu in uspehom, Delo, 19. 5. 1973.

je prišlo v območje graškega pokrajinskega arhiva (Reichsgauarchiv), ki je v svojstvu arhivskega konservatorja v letih 1941—1945 upravljal vse arhive na slovenskem Štajerskem. Šef civilne uprave dr. Uiberreither je za pooblaščenca za arhive na slovenskem Štajerskem imenoval vodjo graškega pokrajinskega arhiva dr. Ignaza Nösslböcka. Eno od zbirnih skladišč evidentiranega arhivskega gradiva je bilo tudi v Mariboru, od koder so ga večino odpeljali v različna skladišča na Zgornjo Štajersko. Mnogo arhivskega gradiva je izginilo brez sledu, veliko pa je bilo med okupacijo tudi uničenega. Že maja 1941 pa je vodstveni urad II zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze v Mariboru ustanovil posebno arhivsko institucijo, ki jo poznamo kot Zentralarchiv für die Sammlung zeitgeschichtlicher Dokumente (Osrednji arhiv za zbiranje dokumentov sodobne zgodovine). Naloga tega arhiva je bila opredeljena takole: »zbirati in hraniti vse dokumente, ki zajemajo Spodnjo Štajersko v njenem 23-letnem boju za vrnitev v velikonemški raj«. S tem je bil ustanovljen neke vrste arhiv Štajerske domovinske zveze, ki pa se ni dobro obnesel.⁶⁶

Iz pokrajinskega muzeja je med okupacijo nastal mestni muzej (Stadt-museum). Njegovo delovno območje je bilo sedaj samo mesto Maribor, nad ostalim ozemljem, ki ga je upravljal mariborski muzej, pa je bedel graški Joaneum. Velika prednost muzeja pred drugimi mariborskimi kulturnimi institucijami je bila v tem, da je kot vodja muzeja ostal na svojem delovnem mestu njegov predvojni ravnatelj dr. Franjo Baš. Nemci so ga sprejeli v službo 23. maja 1941. Kot vodja muzeja je Baš lahko spravil na varno gradivo, ki je bilo ogroženo, ker je presegalo »štajerski« okvir. Baš je del dragocenih muzealij in nekaj rokopisnega gradiva iz študijske knjižnice skril pred okupatorjem tako, da ga je dal zazidati v gradu. Ves čas okupacije se je omejeval v glavnem na interno delo v muzeju in v arhivu. Tekle so priprave na postavitve muzejskih zbirk, za ureditev skladišč za arhivalije, za urejanje in čiščenje muzejskih prostorov, za popravilo poškodovane strehe in podobno. Pozivom, da bi kake probleme obravnaval znanstveno, se je izmikal z izgovorom, da mu manjka za tako delo ustrezna literatura. Do leta 1943 muzej za javnost ni bil odprt in šele 31. januarja 1943 so odprli arheološko, etnografsko in prirodoslovno zbirko, ki so bile urejene po okupatorjevih željah. Delovanje muzejskega osebja med vojno je bilo skrajno omejeno in pod budno kontrolo policije. Baš je moral vsak mesec pošiljati vodji mestnega kulturnega urada Pipu Petelnu delovna poročila. Nove muzejske pridobitve so bile redke.⁶⁷

Podobno usodo kot ostale kulturne institucije je med vojno doživelo tudi mariborsko narodno gledališče. V zadnjih dneh pred napadom na Jugoslavijo predstav ni bilo več, predvsem zaradi vpoklicev moških članov igralskega zbora v jugoslovansko vojsko, deloma pa tudi zaradi vojne psihoze, ki je v tistih dneh že zajela Maribor. Nemška vojska je takoj po prihodu v Maribor zasedla tudi gledališko poslopje. Vsi slovenski igralci so bili kmalu odpuščeni in postavljeni na cesto. Razen tistih, ki so bili vpoklicani v jugoslovansko vojsko, se je nekaj

⁶⁶ Glazer, Franjo Baš, str. 25; Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, str. 110; Fischer, Taklika okupatorjev, str. 197; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 741; Pavle Blaznik, Arhivi v severni Sloveniji v dneh nemške okupacije, Arhivisti 1951, št. 2, str. 20; podatek v fondu SIHB (zvezno vodstvo), v AMNOM; Zeitgeschichtliche Dokumente, v: Untersteirischer Kalender 1943, str. 94.

⁶⁷ Sergej Vrišer, 70 let mariborskega muzejstva, Večer, 7. 11. 1973, 8 nadaljevanje; Franjo Baš, Pokrajinski muzej v Mariboru, Zgodovinski časopis 11—111, 1948—1949, str. 178; Glazer, Franjo Baš, str. 25—26; Isti, ustni vir; Bogo Teply, Franjo Baš — muzealec, ČZN 1989 (Bašev zbornik), str. 110; v Marburger Zeitung je Baš objavil: Burgen und Schlosser im Unterland (30. 4. 1941), Kunstdenkmäler des Unterlandes (9. 5. 1941), Volksbrauchstum im Unterland (20. 6. 1941), Marburger Stadtrecht und Freiheitsbuch (10/11. 4. 1943); Slanko Pahlč, Arheološka dejavnost Franja Baša, ČZN 1989 (Bašev zbornik), str. 102; Marburger Zeitung, 30/31. 1. 1943, št. 30/31; Bogo Teply, ustni vir; Ivan Meznarič, ustni vir; Tätigkeitsbericht für den Monat April 1942, z dne 27. 4. 1942, fond SIHB, v AMNOM.

igralcev že v prvih dneh okupacije umaknilo v Ljubljano, junija 1941 pa je bilo v Ljubljani že 16 mariborskih igralcev. Nekaj časa so gostovali po Dolenjski, že julija pa je bilo na pobudo Boža Podkrajška iz mariborskih igralcev v Ljubljani ustanovljeno zabavno gledališče »Vesela scena«, ki je delovalo do aprila 1942. Kmalu so mariborski igralci začeli nastopati tudi v ljubljanski Drami. Od igralcev so ostali v Mariboru Pavel Rasberger, Slava in Danilo Gorinšek, Danica Savinova, Vida Kovičeva, Mileva Zakrajškova, Anton Hrastovič, Edo Grom, Milan Venišnik in Stanislav Ledinek. Gorinškova sta bila že julija 1941 deportirana v Srbijo, Venišnik pa je pozneje odšel v partizane. Julija je bilo deportiranih tudi pet članov orkestra in nekaj članov zbora. Ženski zbor so Nemci skoraj v celoti obdržali, moškega pa razpustili in ustanovili novega, vanj pa vključili tudi nekaj slovenskih pevcev. Od slovenskih igralcev je igral pozneje v nemškem gledališču edino Stanislav Ledinek, medtem ko je bila v koncentracijsko taborišče poslana samo Hilda Stančičeva. Večino tistih, ki so po poletnem valu deportacij še ostali v Mariboru, je okupator zaposlil v svojih uradih.⁶⁸

Po uničenju slovenskega gledališča v Mariboru si je okupator zelo prizadeval čimprej vzpostaviti nemško gledališče, ki je bilo važen člen v njegovem ponemčevalnem aparatu. Mestno gledališče (Stadttheater), kot se je odslej imenovalo mariborsko gledališče, je bilo odprto že dober mesec (14. maja 1941) po prihodu okupatorja v Maribor. Sezono 1941/42 je nemško mestno gledališče v Mariboru začelo že s svojim dramskim, opernim in operetnim ansamblom. Jeseni 1941 je nekaj časa opravljal direktorske posle Dunajčan Walter Nowak, pozneje pa zopet domačinka Berta Siege.

Poleg nemškega mestnega gledališča je bila v prvem obdobju okupacije v Mariboru še amaterska gledališka skupina na Studencih ter dve lutkovni gledališči (lutkovno gledališče Berte Siege in Kasperltheater v Košakih). V Mariboru so delovala tudi štiri pevška društva (v Košakih, na Teznem, nemško moško pevsko društvo ter mariborski pevski zbor ljudskih pesmi) in pet godb na pihala (na Studencih, v Peklu, v Razvanju in v tovarni letalskih delov na Teznem). Kulturno življenje v Mariboru je okupator skušal popestriti z različnimi kulturnimi prireditvami.⁶⁹

Pomembno kulturno poslanstvo sta za okupatorja opravljala tudi kino in časopisje. V Mariboru so se pričele redne kinopredstave že 12. aprila 1941 s predvajanjem nemških propagandnih filmov. V Grajskem kinu pa so že julija začeli vsako nedeljo dopoldne, poleg rednih predstav, predvajati tedenske filmske pregleda (Wochenschau) vojnih dogodkov. V teh filmskih pregledih so močno poveljevali nemške zmage, zlasti na vzhodni fronti. Časopisje, ki je služilo okupatorju kot osnovni informator ljudskih množic, je z objavljanjem številnih demagoških propagandnih prispevkov tudi precej prispevalo k uresničevanju nacističnih raznarodovalnih načrtov na slovenskem Štajerskem. V tem je tudi vzrok za skokovito naraščanje naklade v prvih dveh letih okupacije. Marburger Zeitung, ki je 5. julija 1941 postal uradno glasilo Štajerske domovinske zveze, je v začetku okupacije izhajal v nakladi 12.612 izvodov, do konca leta 1941 se je naklada povzpela na 19.166, do decembra 1942 pa že na 32.404, oktobra 1943 pa je bila že kar 40.930 izvodov. Podobno je bilo tudi s Štajerskim gospodarjem,

⁶⁸ Pavel Rasberger, Moji spomini, Ljubljana 1965, str. 211–213; Dušan Mevlja, Pregled dela mariborskega gledališa 1919–1941, Maribor 1951; Ivan Jerman, Slovenski dramski igralci med drugo svetovno vojno, Ljubljana 1968, str. 46–49; Danilo Gorinšek, ustni vir; Elvira Kralj, izjava; Danica Savinova, ustni vir.

⁶⁹ Marburger Zeitung, 14. 5. 1941, št. 108, 26. 6. 1941, št. 210, 22./23. 11. 1941, št. 297/298, 24. 11. 1941, 12. 9. 1941, št. 227, 13./14. 9. 1941, št. 228/229, št. 299 in 10. 9. 1943, št. 253; Siegfried Tremli, Pflege deutschen Geistes und Wesens, v: Marburger Zeitung, 10./11. 4. 1943, št. 100/101; evidenca objav dramskih in glasbenih prireditev v Mariboru med vojno, v PAM; podatki v fondu SŽB (kultura), v AMNOM; Unterstellrischer Helmatdienst, 20. 11. 1941, št. 110.

ki je izhajal v slovenskem jeziku in je bil pretežno namenjen podeželskemu prebivalstvu. Njegova začetna naklada maja 1941 je bila 34.700 izvodov, a se je že do septembra istega leta povzpela na 62.375, kar je bila njegova najvišja naklada. Toda tudi pozneje je Štajerski gospodar skoraj ves čas izhajal v nakladi blizu 60.000 izvodov.⁷⁰

Spreminjanje zunanjega videza Maribora

Med prve okupatorjeve raznarodovalne ukrepe sodijo tisti, s katerimi je nameraval čimprej odstraniti vsa znamenja, ki so kazala, da na slovenskem Štajerskem živi slovenski narod. Z odstranjevanjem teh znamenj in z nameščanjem svojih je okupator hotel dati pokrajini čimprej in čimbolj povsem nemški videz.

V Mariboru so se Nemci najprej lotili odstranjevanja slovenskih napisov. Že 10. aprila 1941 so mariborski volksdeutscherji v Marburger Zeitung objavili poziv trgovcem in obrtnikom, naj odstranijo slovenske in namestijo samo nemške napise. Čez dva dni pa je šef mariborske policije dr. Pfrimer izdal posebno odredbo, v kateri je ukazal zamenjati vse slovenske napise v mestu z nemškimi najpozneje do 14. aprila do osme ure zjutraj. Za ta dan je bil namreč napovedan prihod šefa civilne uprave v Maribor, ki bi naj dajal videz resnično nemškega mesta. Ista odredba je bila 15. aprila objavljena še v Marburger Zeitung. Skoraj vsi slovenski napisi v Mariboru so bili v nekaj dneh res prelepljeni z nemškimi, katere pa je slovensko prebivalstvo prve dni še upalo odstranjevati (ponoči seveda), pozneje pa ne več.⁷¹

Šef civilne uprave dr. Uiberreither je nekaj dni po svojem prihodu v Maribor naročil političnim komisarjem, naj za vse kraje začno uporabljati imena iz seznama krajev, ki ga je leta 1940 izdal jugovzhodni nemški inštitut v Gradcu in naj nova imena uporabljajo na vseh kašipotih, napisnih tablah itd. Opozoril je tudi, da imena v seznamu krajev izvirajo še iz časa pred razpadom avstro-ogrske monarhije in si zato pridržuje pravico, da jih lahko pozneje spremeni. Tako je okupator leta 1941 v okrožju Maribor mesto uvedel izključno krajevna imena, ki so bila v rabi pred razpadom avstro-ogrske monarhije (npr. Lembach — Limbuš, Brunndorf — Studenci itd.).

Nov korak v procesu preimenovanja slovenskih krajevnih imen sta pomenila odredba šefa civilne uprave o imenih političnih občin z dne 25. septembra 1941 ter razglas o oznaki poštnih uradov in železniških postaj na okupacijskem območju Spodnje Štajerske z dne 7. marca 1942. Dokončno pa je šef civilne uprave svojo napoved o spremembi slovenskih krajevnih imen uresničil z odredbo o imenih katastrskih občin in krajev z dne 4. junija 1943, ko je spremenil tretjino starih nemških krajevnih imen na slovenskem Štajerskem iz časov habsburške monarhije v nova nemška imena. V okrožju Maribor mesto je takrat dobilo novo obliko nemškega imena kar 16 katastrskih občin (53,3 %), in sicer: katastrska občina Grajska vrata se je preimenovala iz Burghor v Burgtor, Koroška vrata iz Kärntnerthor v Kärntnertor, Maribor iz Marburg v Marburg-Altstadt, sv. Magdalena iz St. Magdalena v Magdalenen, Spodnje in Zgornje Radvanje iz Unter- und Oberrothwein v Unter- und Oberrotwein, Hrastje iz

⁷⁰ Marburger Zeitung, 13. 4. 1941, št. 83; Štajerski gospodar, 26. 7. 1941, št. 18 in 4. 10. 1941, št. 28; Aufagenentwicklung der »Marburger Zeitung« und »Štajerski gospodar« vom 1. April 1941 bis 30. Juni 1943, fond mesline občine Maribor, v PAM.

⁷¹ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 731—732; odredba šefa mariborske policije dr. Pfrimera z dne 12. 4. 1941, v AMNOM; Marburger Zeitung, 10. 4. 1941, št. 82 in 15. 4. 1941, št. 84; podalki v AMNOM.

Hrastje v Aichen, Vrhov dol iz Bergenthal v Bergental, Pekre iz Pickerndorf v Pickern, Rošpoh iz Rossbach I v Rossbach, Krčevina iz Kartschowin v Burgwald, Pekel iz Freidegg v Freidegg, Košaki iz Koschak v Freigraben, Počehova iz Potschgau v Leitersberg, Pobrežje iz Pobersch v Drauweiler in Pivola v Hausambacher. Pri preimenovanju krajev se je okupator držal še nekaterih drugih principov: kraje je poimenoval z nemškimi imeni gradov in graščin ter zemljiških gospodstev (npr. Betnava v Windenau, Pivola v Hausambacher), poiskali so osnovo za temeljito preimenovanje v zgodovini (Hrastje v Aichen, Košaki v Freigraben), uporabili so stara ledinska imena (Pobrežje v Drauweiler, Dogoše v Lendorf, Krčevina v Burgwald), pomagali pa so si tudi na druge načine.

Imena katastrskih občin in naselij v okrožju Maribor mesto:

1. Grajski marof	— Burgmeierhof
2. Grajska vrata	— Burgtor
3. Koroška vrata	— Kärntnertor
4. Maribor mesto	— Marburg-Altstadt
5. Studenci	— Brunnndorf
6. Sv. Magdalena	— Magdalenen
7. Zgornje Radvanje	— Oberrotwein
Zgornje Radvanje	— Oberrotwein
Betnava	— Windenau
8. Spodnje Radvanje	— Unterrotwein
Nova vas	— Neudorf
Spodnje Radvanje	— Unterrotwein
9. Hrastje	— Aichen
10. Vrhov dol	— Bergental
11. Limbuš	— Lembach
12. Pekre	— Pickern
13. Kamnica	— Gams
14. Rošpoh	— Rossbach
15. Bresternica	— Treternitz
16. Krčevina	— Burgwald
17. Pekel	— Freidegg
18. Košaki	— Freigraben
19. Počehova	— Leitersberg
20. Meljski hrib	— Mellingerberg
21. Pobrežje	— Drauweiler
22. Dogoše	— Lendorf
23. Tezno	— Thesen
24. Zrkovci	— Zwettendorf
Brezje	— Fraustauden
Zrkovci	— Zwettendorf
25. Pivola	— Hausambacher
26. Zgornje Hoče	— Oberkötsch
27. Rogoza	— Rogeis
28. Razvanje	— Rosswein
29. Spodnje Hoče	— Unterkötsch
30. Bohova	— Wochau ⁷²

⁷² Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 732; Dr. Helmut Carstanjen, *Deutsche Ortsnamen in der Untersteiermark*, v: *Untersteirischer Kalender 1944*, str. 114—115 in 127—128; *Marburger Zeitung*, 19./20. 8. 1943, št. 170/171 in 30. 8. 1943, št. 181; *VAZSt.*, 25. 9. 1941, št. 43, 19. 3. 1942, št. 71 in 26. 8. 1943, št. 24.

Kakor je nemški okupator s svojimi prvimi ukrepi ponemčil slovenska krajevna imena, tako je tudi že zelo zgodaj preimenoval vse ulice v Mariboru. Prvo, začasno preimenovanje ulic v Mariboru je okupator izvedel že aprila 1941, ko je vse mariborske ulice poimenoval z imeni iz dobe avstroogrske monarhije, pri novih ulicah pa so ostala slovenska imena v nemškem pravopisu. Tako ima litografirani mestni načrt, izdan že aprila 1941, med drugimi ulična imena kot Aliasch —, Postela —, Turnergasse itd. Že takrat pa je nekaj ulic dobilo imena po znanih Mariborčanih ali »Štajercih«. Med take ulice štejemo preimenovanje Aškerčeve v Carneristrasse, Kacijanerjeve (danes Ulica heroja Saranoviča) v Rudolf Puff Gasse, Trg Zrinjskega (danes Kidričev trg) v Tapeinerplatz, Aleksandrove ceste (danes Partizanska) v Tegetthofstrasse, Tattenbacove (danes Ulica kneza Koclja) v Nagystrasse, Strossmayerjeve v Schmidnergasse, Čopove (danes Kajuhove) v Hangergasse, Einspielerjeve v Kriehubergasse, Gajeve (danes Kočevarjeva) v Duhatschgasse, Gosposvetske ceste v Schönererstrasse itd., nekaj pa so jih poimenovali tudi po »zaslužnih« nemških možeh, tako npr. Maistrovo ulico v Bismarckstrasse, Frankopanovo (danes Gorkega ulica) v Hindenburgstrasse, Trubarjevo v Luthergasse, Erjavčevo (danes Ulica pregnanih) v Humboldtgassee itd. V starih mariborskih ulicah so bile obešene staroavstrijske ulične table, v novih ulicah pa slovenske table prelepljene s črnimi napisi na belem papirju s slovenskimi imeni v nemškem pravopisu.

Avgusta 1941 je politični komisar mesta Maribor Fritz Knaus izdal nov seznam ulic, cest in trgov v Mariboru. Pri tem se je naslanjal na začasno poimenovanje iz aprila 1941. Nemci pri preimenovanju ulic torej niso izhajali iz stanja v stari Jugoslaviji, temveč so upoštevali stanje iz obdobja pred letom 1918. Iz seznama je razvidno, da so le redke ulice v Mariboru obdržale skozi vsa tri obdobja isto ime. Med takimi so bile predvsem ulice, katerih imena izvirajo še iz srednjega veka oziroma iz dobe cehovstva. V glavnem gre za ulice, ki so dobile svoje ime po značilni obrtni dejavnosti, tako npr. Mesarska ulica = Fleischergasse, Barvarska Färbergasse, Ribiška Fischergasse, Splavarska Flössergasse, Lekarniška Apothekergasse, Tkalska Webergasse, Usnjarska = Lederergasse itd. Isto ime skozi vsa obdobja so obdržale tudi Gospoška ulica Herrengasse, Vetrinjska Viktringhofgasse, Minoritska Minoritengasse, Dravska Draugasse, Koroška cesta Kärntnerstrasse, Meljska cesta = Mellingerstrasse, Mlinska ulica Mühlgasse, Kopalska Badgasse in še nekatere. Okupator je preimenoval tudi ulice, ki so do leta 1918 nosile imena Habsburžanov. Kaiserstrasse (v stari Jugoslaviji in sedaj Krekova ulica) je dobila ime po stotniku Emilu Guglu, ki je bil leta 1918 ubit na Vojašniškem trgu. Ferdinandstrasse (v stari Jugoslaviji Vrazova, danes Ulica heroja Tomšiča) so preimenovali v Beethovenstrasse, prejšnjo Elisabethstrasse (v stari Jugoslaviji in sedaj Razlagova ulica) v Horst Wessel Strasse, nekdanjo Franz Josef Strasse (v stari Jugoslaviji Frankopanova, sedaj Gorkega ulica) pa v Hindenburgstrasse. Nespremenjeno je ostalo le ime Kaiser Josef Gasse (v stari Jugoslaviji Ulica Miloša Obiliča, sedaj Pri parku) in Josefstrasse na desnem bregu Drave (v stari Jugoslaviji in danes Ruška cesta). Osem ulic je okupator poimenoval po žrtvah 27. januarja 1919, in sicer: Aljaževo ulico v Hotschewargasse, Cvetlično (danes Ulica heroja Šlandra) v Bubakgasse, Dalmatinsko v Gornikgasse, Wolfovo (danes Ulica heroja Zidanška) v Bratschitschgasse, Mejno v Hnilitzkagasse, Fochovo v Loserstrasse, Principovo v Petakgasse in Pipušev v Suppanzgasse. Mnogo ulic je dobilo nova imena. Židovska ulica se je preimenovala Allerheiligengasse, Ciril-Metodova v Parkstrasse (danes Ulica heroja Staneta), Slovenska v Burggasse, Kopitarjeva v Wielandgasse, Stritarjeva (danes Ulica pariške komune) v Perkostrasse, Bezenškova v Gabelsberggasse, Delavska v Hans Sachs Gasse,

Dominkuševe v Bienensteingasse (ime je dobila po pisatelju Karlu Bienensteinu, ki je svojčas živel v Mariboru). Po slikarju Eduardu Lindu iz severne Nemčije, ki je med drugim naslikal tudi oltarno sliko v mariborski evangelski cerkvi, je dobila ime Dušanova ulica, Ferkova ulica je dobila ime po Emma-nuelu Kantu, Glavni trg pa je bil s Hitlerjevim dovoljenjem preimenovan v Adolf Hitler Platz. Nova imena so dobile tudi Hlebova ulica, ki se je preimenovala v Scheffelgasse, Hoška v Bartschgasse, Jadranska (danes Ljubljanska) v Prinz Eugen Strasse, Jelačičeva (danes Puncerjeva) v Otto Ernst Gasse. V železniški koloniji na Studencih je dobila Komenskega ulica ime po nemškem vzgojitelju Fröblu, Schreinerjev trg pa po vzgojitelju Hansu Schemmu. Po umrlem uredniku Marburger Zeitung Norbertu Jahnu so poimenovali Kersnikovo ulico, Korščeva (v stari Avstriji Volksgartenstrasse, danes Mladinska ulica) je postala Tauriskerstrasse, Kostanjevčeva se je preimenovala v Gellertgasse in Trg kralja Petra (v stari Avstriji Magdalenenplatz, danes Trg revolucije) v Friedrich L. Jahn Platz. Linhartova ulica se je razdelila, severni del je obdržal staro ime izpred leta 1918 — Lenausgasse, južni del pa se je preimenoval v Hauffgasse. Marijina ulica je postala Günter Prien Gasse (danes je ni!), Masarykova cesta se je preimenovala v Schubertstrasse, Marxova ulica (danes Jedličkova) v Wolfgang von Eschenbach Gasse, Metelkova v Blücherstrasse, Miklošičeva v Ernst Goll Gasse (imenovana po »spodnještajerskem« pesniku), ulica Ob železnici se je preimenovala v Bahngasse, Orožnova v Kernstockgasse (v tej ulici je bila pesnikova rojstna hiša), Parmova v Brahmsgasse, Gregorčičeva v Schillerstrasse, Prešernova v Goethestrasse, Cankarjeva v Reiserstrasse, Vojašniški trg je postal 47. er Platz, Vrtna ulica (danes Prežihova) se je preimenovala v Schlagetergasse, Wilsonova v Luschingasse, Žolgerjeva v Narvikstrasse itd. Pri preimenovanju ulic v Mariboru je razen tega, da je dobila svoje ulice večina »slavnih Spodnještajercev in Nemcev« ter žrtve 27. januarja 1919, zanimivo tudi to, da se je okupator zelo trudil, da bi dobile ulice tudi po preimenovanju imena po osebah, katerih dejavnost je bila ista ali podobna dejavnosti oseb, po katerih so se ulice prej imenovale. Zlasti očitno je to pri ulicah, ki so dobile imena po književnikih (npr. Prešeren — Goethe, Gregorčič — Schiller, Aškerc — Carneri, Miklošič — Ernst Goll, Čop — Langer, Einspieler — Kriehuber, Trubar — Luther itd.), skladateljih (npr. Smetana — Mozart, Parma — Brahms), pedagogih (Schreiner — Schemm, Komensky — Fröbel) in vojskovodjih (Maister — Bismarck, Frankopan — Hindenburg, Kraljevič Marko — Radetzky).

Pri preimenovanju ulic je izginilo tudi marsikatero pokrajinsko ime (Hoška, Primorska, Beograjska itd.), ker so bile važnejše nemške osebnosti. Marsikatera ulica je bila povišana v cesto, odvisno od veljave osebnosti, po kateri je dobila ime. Niso pa bile preimenovane le stare ulice, na novo so bile poimenovane tudi nekatere že obstoječe ulice, ki pa pred okupacijo še niso imele imen. To velja zlasti za tezensko Dobravo, ki je pred okupacijo spadala pod upravo občine Hoče. Ta po letu 1930 ni poimenovala ulic kakor druge okoliške občine. Verjetno zaradi slabega izgleda hiš v 18 ulicah tega naselja, ulice niso bile poimenovane po nemških osebnostih, temveč pretežno po živalih in rastlinah (Zajčja, Makova itd.). To poimenovanje pa je bilo izvedeno šele konec leta 1942.

Od petnajstih krajevnih skupin okrožja Maribor mesto so brez ulice ostale samo krajevne skupine Kamnica, Hoče, Limbuš in Zrkovci, ki so bile še vedno pretežno kmečkega značaja. Že jeseni 1941 je bil v orientacijo izdan mestni načrt v barvnem tisku. Aprila 1942 pa je organizacijski oddelek vodstvenega urada I zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze izdal na osnovi zgoraj omenjenih preimenovanj začasni seznam ulic v okrožju Maribor-mesto, isto-

časno pa tudi nov načrt mesta Maribor, v katerem so bile označene tudi meje katastrskih občin. Pri preimenovanju mariborskih ulic so Nemci vendarle opravili dobro delo. Vsako ime je bilo namreč uporabljeno samo enkrat, kajti mesto z okoliškimi občinami je sedaj tvorilo eno upravno enoto. Ulične in hišne tablice so obdržale staro obliko, izdelane pa so bile v belo zeleni barvi, v barvi štajerske deželne zastave. Tablice je izdelala tovarna Westen v Celju.

V spreminjanju zunanjšega videza dežele so šli nacisti celo tako daleč, da so natančno določili, kako se na nemški način pišejo slovenska krstna in rodbinska imena. Šef civilne uprave dr. Uiberreither je takšno odredbo izdal 20. oktobra 1941.⁷³

Ponemčevalni poskusi v gospodarstvu

Problematika okupatorjevega gospodarstva na slovenskem Štajerskem, zlasti še v Mariboru, je zelo obsežna in dokaj zapletena. Na žalost pa je prav za to panogo okupatorjeve dejavnosti na razpolago zelo malo arhivskih virov, kar močno otežkoča temeljitejšo in natančnejšo obravnavo omenjenega problema.

Za popolno ponemčenje slovenske Štajerske niso bile dovolj samo politične, družbene in kulturne spremembe, korenito je bilo treba poseči tudi v gospodarstvo. Šef civilne uprave dr. Uiberreither se je tega dobro zavedal, zato se je že od vsega začetka trudil, da bi čimprej dosegel gospodarsko enotnost slovenske Štajerske z avstrijsko Štajersko in tako vključil okupirano slovensko Štajersko v Hitlerjev gospodarski sistem. Bistvo tega sistema je namreč bilo, pridelati in proizvesti v okupiranih deželah toliko, da bodo krite potrebe domačega prebivalstva in da se bo lahko še čimveč pridelkov in proizvodov odpeljalo drugam. V okrožju Maribor mesto je okupator računal zlasti na velike zmogljivosti mariborske industrije.

Da bo okupatorjev gospodarski sistem šel res v to smer, so pokazale že prve Uiberreitherjeve odredbe, ki so se nanašale na gospodarstvo. Že v svoji prvi odredbi z dne 14. aprila 1941 je šef civilne uprave strogo prepovedal vsakršno samovoljno zviševanje cen ter izrecno zahteval, da morajo vsi obrati delati dalje in da mora vsakdo ostati na svojem delovnem mestu.⁷⁴

Vodilno vlogo pri uresničevanju svojih gospodarskih načrtov na slovenskem Štajerskem je okupator namenil delovnim uradom, ki so bili ustanovljeni s posebno Uiberreitherjevo odredbo z dne 22. oktobra 1941. Za okupacijsko območje Spodnje Štajerske so bili ustanovljeni štirje delovni uradi (Maribor, Ptuj, Celje in Brežice). Delovni urad v Mariboru, ki je pokrival območji okrožij Maribor mesto in Maribor podeželje, je vodil dr. Seehorz. Delovni uradi na slovenskem Štajerskem so bili neposredno podrejeni pooblaščenцу za delovna vprašanja pri šefu civilne uprave dr. Kurtu Henningerju, po rodu iz Hamburga. Osnovne naloge delovnih uradov so bile: zaposlovanje delavcev, skrb za podporo brezposelnim (izplačeval jih je urad za socialno skrbstvo), nadzor nad delovno disciplino, sodelovanje pri rekrutiranju Slovencev v nemško vojsko in v vermanšaft (glede na gospodarsko stanje in potrebe nemške vojne industrije), nadzor nad delavskimi mezdami, soodločanje pri izdajanju gradbenih in obrtnih dovoljenj ter (posredno) odločanje pri poklicnem usmerjanju mladine. Glavni cilj omenjenih nalog pa je bilo čim učinkovitejše raznarodovalno delo med slovenskim delavstvom. Delovni urad v Mariboru je imel na glavnem kolodvoru

⁷³ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 733; Anton Vončina, *Imena ulic v Mariboru*, *Kronika* 1958, št. 1, str. 23; *Marburger Zeitung*, 5. 5. 1941, št. 100, 8. 8. 1941, št. 192 in 17. 10. 1941, št. 251; *Štajerski gospodar*, 16. 8. 1941, št. 21; podatki v fondu Stf1B (zvezno vodstvo), v AMNOM; VAZSI., 25. 10. 1941, št. 48.

⁷⁴ VAZSI., 15. 4. 1941, št. 1.

urejeno tudi prehodno taborišče (Durchgangslager) za delovno silo, ki je prihajala iz Hrvaške, Srbije, Grčije in Italije na prostovoljno ali prisilno delo v rajh.

V prvih mesecih je okupator še kril potrebe po delovni sili v industrijskih obratih, ki so proizvajali za potrebe nemške oboroževalne industrije, s prostovoljno delovno silo. Ko pa je začelo te primanjkovati, je v nasprotju z vsemi predpisi mednarodnega prava za to uporabil prebivalstvo okupiranega območja. Za tiste, ki se niso odzvali pozivu na obvezno delo, so bile določene stroge kazni. Na osnovi prijav delodajalcev je delovni urad ostro kaznoval tudi vse kršilce delovne discipline, delomrzneže, saboterje in podobne. Delovni urad je vseskozi tesno sodeloval z delovnopoličnim uradom Štajerske domovinske zveze, ki je imel politično vodstvo delavstva (apeli v podjetjih).⁷⁵

Že takoj v začetku okupacije so Nemci po svoje rešili vprašanje preskrbe z živili (nabavnice za kruh). V začetku junija 1941 pa je stopila v veljavo odredba o gospodarjenju z živili (uvedba živilskih nakaznic), ki je maksimirala tedensko porabo prehranbenih artiklov. Okupator je ta ukrep sicer opravičil s pičlimi zalogami živil, najdenih na slovenskem Štajerskem, v resnici pa je bil to eden številnih ukrepov preusmeritve spodnještajerskega gospodarstva na zadovoljevanje nemških vojnih potreb. Poleg živilskih je okupator uvedel še nakaznice za nekatere druge artikole široke potrošnje (za obleko, čevlje, blago).

Še pred koncem aprila 1941 so Nemci začasno uredili tudi mezde v obratih javnih služb, industrije, obrti, trgovine in gozdarstva, ki so bile le za 10–50 pfenigov nižje od mezd v rajhu. Minimalna mezda za neizučene delavce, starejše od 21 let, je bila 7 din za uro, za izučene v isti starostni kategoriji 9 din, za ženske pa le 5,5 din. Mladoletnikom v starosti od 18 do 21 let je bilo odbitih 10 %, v starosti od 16 do 18 let 25 %, mlajšim od 16 let pa kar 40 % od vrednosti mezde odraslih v isti kategoriji. Maksimalne mezde so lahko prekoračile minimalne le za 20 %. Tudi otroških doklad za delavce ni bilo, ker je hotel okupator z mezdno politiko preprečevati krepitev slovenskega življa. Delavci s takšnimi mezdami niso ostali dolgo zadovoljni. Življenjski stroški so namreč naglo naraščali, plače pa so ostale enake oziroma le za malenkost višje od tistih pred 14. aprilom 1941. Plače kvalificiranih delavcev so bile le malo čez 100 RM, kar je bilo npr. za štiričlansko družino občutno premalo. Najslabše je bilo v tekstilni industriji, kjer so obratovodje in mojstri dobivali celo precej manjše plače kot pred vojno. Vse neposredne in posredne davke ter pristojbine, dajatve in takse je okupator nekaj časa, dokler ni stekel novo uvedeni upravni aparat, pobiral še po starojugoslovanskih določilih.⁷⁶

Med prvimi odredbami šefa civilne uprave, s katerimi je skušal gospodarsko stanje na slovenskem Štajerskem približati razmeram v rajhu, je bila tudi odredba o organiziranju finančne uprave na slovenskem Štajerskem. Za svojega opolnomočenca za finančno upravo je imenoval višjega vladnega svetnika dr. Albeggerja, za pooblaščenca za finančno upravo v Mariboru pa vladnega svetnika dr. Kuntschkyja. Dr. Kuntschky je bil pristojen za davčne uprave in finančne urade v Mariboru, Slovenskih Konjicah, Slovenski Bistrici in v Slovenj Gradcu ter za katastrska urada v Mariboru in v Slovenj Gradcu. Sedež finančne uprave je bil v današnji Ulici heroja Staneta (občina). Z isto odredbo je bil vladni svetnik dr. Riesch imenovan za vodjo poveljstva obmejne carinske zaščite v Mariboru, vodil pa je tudi carinsko upravo in poslovalnici glavnih oddelkov finančne uprave v Mariboru in v Gornji Radgoni.

⁷⁵ VAZSt., 30. 4. 1941, št. 6 in 25. 10. 1941, št. 48; podatki o delovnih uradih so v fondu KUZOP, v AMNOM.

⁷⁶ VAZSt., 17. 4. 1941, št. 2, 24. 4. 1941, št. 5 in 28. 5. 1941, št. 17; poročilo političnega komisarja z dne 1. 9. 1941 in 23. 9. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS; podatki o delovnih uradih, fond KUZOP, v AMNOM.

V prvih dveh mesecih okupacije je jugoslovanski dinar še ostal zakonito plačilno sredstvo po tečaju 20 dinarjev za eno RM. Poleg dinarja so Nemci kot plačilno sredstvo uvedli še tki. Reichskreditkassenschein. 15. junija 1941 pa je dinar in Reichskreditkassenschein zamenjala marka v razmerju 5 Rpf za 1 dinar. Vsi dinarski dolgovi so bili takoj prevedeni v marke. Okupator je takoj ukrepal tudi proti jugoslovanskim denarnim zavodom in prepovedal njihovo nadaljnje poslovanje. Ker so zaradi tega ukrepa že po nekaj dneh nastale velike težave, je dr. Uiberreither 21. aprila znova dovolil poslovati nekaterim denarnim zavodom v Mariboru. To so bili: podružnica Prve hrvatske štedionice iz Zagreba, Mestna hranilnica Maribor, podružnica Zadržne gospodarske banke iz Ljubljane, podružnica jugoslovanske udružene banke, podružnica Ljubljanske kreditne banke, Mariborski kreditni zavod ter Spodnještajerska ljudska posojilnica v Mariboru. Do prve spremembe je prišlo z odredbo o denarnih in kreditnih zavodih na Spodnjem Štajerskem z dne 19. maja 1941. Od takrat dalje so smele vse banke, bančne podružnice, obrtne kreditne zadruge, privatne bančne poslovalnice, hranilnice in poljedelske zadruge na slovenskem Štajerskem poslovati samo po posebnih navodilih pooblaščenca za bančne in kreditne zavode pri šefu civilne uprave. Ta je določil tudi upravnike (Wirtschafter) za prizadete jugoslovanske denarne in kreditne zavode. Za normalno denarno poslovanje na slovenskem Štajerskem sta po določilih omenjene odredbe ustanovili svoje podružnice dunajski banki Kreditanstalt — Bankverein A. G. (podružnici v Mariboru — v prostorih ljubljanske kreditne banke — in v Celju) ter Länderbank A. G. (podružnica v Mariboru je bila v prostorih Prve hrvatske štedionice). V Mariboru je bila ustanovljena tudi okrožna hranilnica (Kreissparkasse), kot obrtna kreditna zadruga pa je ostal Mariborski kreditni zavod (Marburger Kreditanstalt), ki je bil v nemških rokah že pred vojno. Sedaj je prišel pod patronat graške Volksbank G. m. b. H. Razen teh je bila v Mariboru ustanovljena tudi posojilnica, takoimenovana »rajfajznovka« (Reifeisenkasse). Mestna hranilnica v Mariboru je že v začetku junija 1941 prevzela vlogo žiro centrale za nove hranilnice v okrožju Maribor mesto. Nekako v istem času je tudi že spremenila naziv v mestno in okrožno hranilnico (Stadt- und Kreissparkasse), kajti politična komisarja okrožij Maribor mesto in Maribor podeželje sta predlagala šefu civilne uprave ustanovitev skupne mestne in okrožne hranilnice v Mariboru. S tem so vse nekdanje samostojne hranilnice v obeh okrožjih postale podružnice Mestne in okrožne hranilnice. Za vodjo nove hranilnice, ki je imela svoje prostore v Orožnovi ulici, je bil julija 1941, s privolitvijo direktorja Štajerske hranilnice v Gradcu dr. Wilhelma Walterja, postavljen dr. Franz Platzer, dotedanji vodja hranilnice v Voitsbergu v Avstriji. Mestna in okrožna hranilnica v Mariboru je imela podružnice v Slovenskih Konjicah, v Radljah, v Slovenski Bistrici in v Slovenj Gradcu, pozneje pa še v Šentilju. Septembra 1941 so bile k Mestni in okrožni hranilnici priključene še Hranilnica Dravske banovine v Mariboru (z izjemo podružnice v Celju), okrajne hranilnice v Slovenskih Konjicah, Slovenski Bistrici in v Slovenj Gradcu ter občinski hranilnici v Mariboru in v Radljah. Samostojno pa sta poslovali naprej Hranilno in posojilno društvo ter privatna bančna poslovalnica Bezjak v Mariboru.

Okupator je že leta 1941 povsem na novo organiziral tudi zavarovalništvo na slovenskem Štajerskem. Stari jugoslovanski zavarovalni zavodi so prenehali poslovati, njihove zavarovalne premije pa so takoj prevzeli nemški zavarovalni zavodi. Življenjsko zavarovanje je prevzela Ostmark, Versicherungs-Aktiengesellschaft z Dunaja, vsa stvarna zavarovanja pa najprej Donau-Concordia-Allgemeine Versicherungs-Aktiengesellschaft z Dunaja in od avgusta 1941 dalje še Wechselseitige Versicherungsanstalt Südmark iz Gradca, pod katero so prišli

vsi večji jugoslovanski zavarovalni zavodi oziroma njihove ekspoziture na slovenskem Štajerskem. Svoje ekspoziture v Mariboru je imelo še nekaj zavarovalnic iz Gradca in z Dunaja. Namen nove ureditve zavarovalništva je bila čimprejšnja prilagoditev novim zavarovalnim tarifam, ki so veljale v avstrijski Štajerski.⁷⁷

Eden temeljnih problemov nemške okupacijske uprave v Mariboru je bila preskrba prebivalstva z živili. Pomanjkanje nekaterih prehranskih artiklov je postalo pereče že takoj v začetku okupacije, drugih je začelo zmanjkovati nekaj mesecev pozneje. Začasno je preskrbo mesta sicer prevzela okolica Maribora, toda že zelo zgodaj je bilo treba pričeti z uvozom manjkajočih živil iz rajha. Najprej in najbolj so se v Mariboru pokazale težave pri preskrbi z mesom, kajti v začetku vojne je bilo veliko živine, tako vprežne kot delovne, zasežene za potrebe jugoslovanske vojske, hkrati pa so kmetje zadrževali prodajo svinj in telet, ker so pričakovali uskladitev odkupnih cen s cenami v rajhu. Kmetijska proizvodnja v okrožju Maribor mesto je s priključitvijo nekaterih okoliških občin pridobila na pomenu. Zanja je bilo vsaj v prvem obdobju okupacije značilno dvoje. Na eni strani je bilo veliko pomanjkanje vprežne živine (iz že omenjenega razloga), na drugi strani pa je bilo opazno veliko pomanjkanje delovne sile, ki jo je okupator množično zaposloval v mariborski industriji in v mestni komunali.⁷⁸

V procesu izenačevanja življenjskih razmer na slovenskem Štajerskem z ostalo Štajersko je v okrožju Maribor mesto odigral vidno vlogo urad za socialno skrbstvo. Izpostave je imel v vseh krajevnih skupinah. Že aprila 1941 je izplačal okrog 1.600 podpor oziroma pokojnin, do konca maja pa se je ta številka povečala že na približno 5.500, kar je pomenilo izplačanih 160.000 RM. Volksdeutscherji in upokojenci hrvatske narodnosti so dobili pokojnine v predvojni višini, za slovenske upokojence in odpuščene učitelje ter uradnike pa so veljale posebne določbe. Njihove pokojnine oziroma podpore, v kolikor so jih sploh dobivali, so bile zelo nizke. Prav tako je mestni urad za socialno skrbstvo prevzel oskrbo varstvenih zavodov (otroški vrtci, jasli, sirotišnica...), katerih je bilo konec leta 1941 v okrožju Maribor mesto že enajst.⁷⁹

S prvimi odredbami ter ukrepi aprila in maja 1941, zlasti še z odredbo o začasni ureditvi cen, mezd in plač ter z uvedbo delovnopравnih predpisov, je okupatorju deloma že uspelo izenačiti življenjske in gospodarske razmere na slovenskem Štajerskem z ostalo Štajersko, hkrati pa je bila to tudi osnova za uvedbo nemškega davčnega sistema. Dr. Uiberreither pa se je kljub temu dobro zavedal, da upravne in gospodarske enotnosti celotne Štajerske ne more doseči z enim korakom, zato se je odločil za postopno in temeljito pot. Med prvimi ukrepi na tej poti je bila prav gotovo zaplemba kapitala in premoženja vseh slovenskih podjetij, bank, organizacij, društev, združenj ter aretiranih in izgnanih oseb, kakor tudi uporaba tega kapitala za takojmenovano utrjevanje nemštva, ki je bilo, po okupatorjevem mnenju, eden od predpogojev za uspešno izvajanje gospodarskih reform.

Že 22. aprila 1941 je šef civilne uprave s posebno odredbo ustanovil urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru, ki je skupaj z nacionalnopolitičnim referentom vodil nacionalno premoženjski kata-

⁷⁷ VAZSt., 15. 4. 1941, št. 1, 24. 4. 1941, št. 5, 20. 6. 1941, št. 15, 31. 5. 1941, št. 10, 10. 6. 1941, št. 20, 18. 6. 1941, št. 24, 9. 8. 1941, št. 35 in 15. 9. 1941, št. 41; poročilo političnega komisarja z dne 23. 9. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS; Marburger Zeitung, 19. 20. 4. 1941, št. 88 89; Štajerski gospodar, 31. 5. 1941, št. 5, 2. 6. 1941, št. 10, 20. 9. 1941, št. 26, 18. 10. 1941, št. 30 in 2. 11. 1941, št. 32; Tagespost, 25. 5. 1941, št. 44; podatki v fondu mesline občine Maribor, v PAM.

⁷⁸ Poročila političnega komisarja z dne 28. 6., 1. 9., 2. 10. in 21. 10. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS.

⁷⁹ Poročila političnega komisarja z dne 28. 6. in 21. 10. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS.

ster vsega prebivalstva. Na tej osnovi so bili sestavljeni sezname slovenskega premoženja, ki ga je bilo treba zapleniti. Urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru, ki je tudi upravljal z zaplenjenim premoženjem, zlasti z obrtnimi in industrijskimi obrati, je do konca avgusta 1944 vodil SA Obersturmbannführer Erwin Seftschmig, rojen v Slivnici pri Mariboru, od 1. septembra 1944 do osvoboditve pa vladni nadsvetnik Herbert Leonhard. Sedež urada je bil v Sodni ulici 9 v Mariboru. Urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru se je najprej delil v tri splošne in šest strokovnih oddelkov. Splošni oddelki so bili: pisarna pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva, ki jo je vodil SS Sturmbannführer dr. Werner Delphin, zemljiški urad (Gottfried Bayer) in upravni oddelek (Albert Hufschmied); strokovni pa: oddelek za kmetijstvo in gozdarstvo (ing. Bruno Rungaldier), oddelek za trgovino in obrt (SA Sturmbannführer Ernst Feichtinger), oddelek za industrijo (SA Brigadeführer dr. Alfred Perschke), oddelek za denarne zavode (major Alexander Götz), oddelek za zavarovalništvo (dr. Sepp Obereder) in oddelek za hiše in zemljišča (polkovnik Franz von Morari). Strokovni oddelki so bili zadolženi za popis, upravo in izkoriščanje zaplenjenega premoženja. Pozneje je bilo namesto treh splošnih oddelkov ustanovljenih sedem novih, dotedanje strokovne oddelke pa so preimenovali v glavne. Najpomembnejši med njimi je bil glavni oddelek III — gospodarstvo (Hauptabteilung III — Wirtschaft), ki ga je vodil že omenjeni Ernst Feichtinger. Feichtingerjev namestnik je bil Sepp Artweger, vodja pisarne pa SA Sturmbannführer Hannes Höller. Glavni oddelek za gospodarstvo se je delil v naslednje manjše oddelke: kontrolni oddelek (vodil ga je Otmar Weiss), oddelek za trgovino (Hugo Fritz), obrtni oddelek (Albert Nitzl), oddelek za industrijo (ing. Hans Haubner), oddelek za načrtovanje (Sepp Artweger), oddelek za upravljanje poslopij (Alfred Hemprich) in posebni oddelek, ki se je ukvarjal z naseljevanjem Nemcev (tki. gewerblicher Einsatz) in ga je vodil SS Hauptsturmführer Luitpold Schallermeier.

Konkretnije so bile naloge pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva določene v posebni publikaciji, ki jo je septembra 1941 izdal glavni oddelek I državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Berlinu. Tu so bila navedena glavna pravila, odredbe in smernice za posamezne dežele, ki so jih Nemci okupirali. Z dne 17. maja 1941 datira navodilo za upravljanje zaplenjenega premoženja na slovenskem Štajerskem in Gorenjskem, v katerem je še posebej poudarjeno, da morajo vsi industrijski obrati nemoteno nadaljevati z delom in takoj preiti pod upravo posebnih nemških zaupnikov.

V Mariboru se je nemška akcija za zaplembo slovenskega kapitala začela že pred postavitvijo pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva. Kmalu po zasedbi Maribora je oddelek za industrijo pri političnem komisarju mesta Maribor napravil seznam vseh industrijskih obratov v Mariboru in prosil gospodarski urad Kulturbunda, naj mu pošlje kratko karakteristiko za posamezna podjetja. V kategorijo industrijskih podjetij so prišli vsi obrati, ki so zaposlovali več kot 20 delavcev in so se posluževali pretežno industrijske proizvodnje. Takih je bilo aprila 1941 v Mariboru 45, od tega 19 nemških, 13 slovenskih, 9 židovskih, 2 hrvatska in 2 češka.

Gospodarski urad Kulturbunda v Mariboru, ki ga je vodil eden od solastnikov tovarne Swaty Kurt Thalmann, je 26. aprila 1941 poslal političnemu komisarju mesta Maribor Fritzu Knausu seznam industrijskih podjetij, takojimenovanih »tujerodnih lastnikov«. Na tem seznamu je bilo 31 obratov, vendar to še ni bil dokončni spisek, saj so ga v naslednjih mesecih še dopolnjevali. Nekoliko pozneje je bil izveden tudi popis vseh trgovskih in obrtnih obratov. Kot

prilogo k seznamu iz slovenske Štajerske deportiranih oseb, je okupator izdal tudi spisek industrijskih, trgovskih in obrtnih obratov, ki jih je zaplenil upravni urad za zaplenjeno premoženje pri pooblaščenцу državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru. Po tem seznamu so Nemci v Mariboru zaplenili 35 industrijskih, 77 trgovskih in 89 obrtnih obratov ter vse zadrage in združenja in pet kinematografov. Delo v zaplenjenih slovenskih obratih in podjetjih se ni ustavilo, le da so jih sedaj upravljali posebni plačani upravniki, pretežno iz vrst mariborskih ter avstrijskih Nemcev, nekaj pa je bilo tudi Nemcev iz rajha. Med industrijskimi obrati je bilo največ tekstilnih tovarn, kar 12 (Bock in Vlahovič — upravnik Hans Stoinscheg, Břen Stanko — Albert Stibert, tovarna perila Elza Durjava — Emil Voigtmann, prva mariborska tovarna pletenin, pletilstvo Reichmann — Hugo von Vesteneck, Jugosvila, Jugotekstil in Rotex — Kurt Podliessnig, Ma-Va A. G. — dr. Leo Gozani, tkalnica Novak in Co. — Walter Wolf, predilnica in tkalnica Doctor in Drug — dr. ing. Hans Jawurek in tekstilna tovarna Zelenka in Co. — Alois Luschitzky), 4 gradbena podjetja (Splošna stavbna družba — Michael Zentrich, Jelenc in Slajmer, Franc Špes — Julius Glaser ter Franc Vrabl — Franc Gašperič), kartonažna tovarna Benčina (upravnik Josef Kaspar), strojna tovarna Ježek (Karl Kanzler), livarna Jugometro (ing. Josef Bühl), tovarna čevljev Karl Roglič (Wilhelm Wregg), tovarna mila Zlatorog (Richard Lettner), tovarna usnja Viljem Freund (Josef Pirich), tovarna čokolade Sana Hoče (Ignac Petrovič), mariborska tiskarna (Egon Baumgartner), Ljudska tiskarna (Ernst Frankl), Kovina (Bruno Muchitsch), Kristal (Gustav Bernhard), izdelovanje alkoholnih pijač Jakob Perhave (Adalbert Kallot), tovarna kovinskih izdelkov (ing. Ernst Eylert), tovarna kemičnih izdelkov J. Reich (Theodor Randt), Intra (dr. R. Pestevšek), žaga in mlin Peter Jelenc v Pekrah (Alois Pschunder), oljarna Johann Hochmüller in Slovenski mlin (Josef Holzmann) ter kemična tovarna Avgust Čopič (Karl Stopeinig). Med zaplenjenimi obrtnimi in trgovskimi obrati pa so prevladovala specerijske trgovine, manufakture, gostilne in razne obrtne delavnice. Tretjina zaplenjenih obrtnih in trgovskih obratov je bila na Partizanski, Tržaški in Koroški cesti ter v Gosposki ulici. Upravniki teh so bili v veliki večini mariborski Nemci, med njimi nekateri znani predvojni sodelavci Kulturbunda (npr. dr. Edmund Kupnik, Josef Kaloud, Alois Dadiou, ing. Ubald Nassimbeni, Fritz Kiffmann, Hans Wegscheider in drugi). Med zaplenjenimi zadrugami so bile Kmetijska kreditna zadruga, Kmetijska nakupovalna in prodajna zadruga, vsa rokodelska in druga združenja ter potrošniške zadrage. Prav tako je bilo zaplenjeno premoženje mariborskih kinematografov (Grajski kino, kino Esplanade, kino Union, kino Pobrežje in kino Studenci). Velika večina lastnikov zaplenjenih obratov je bila s svojimi družinami deportirana že v prvem valu deportacij. Med njimi so bili tudi: solastnik kartonažne tovarne Benčina, lastnik tekstilne tovarne Stanko Břen, lastnica tovarne perila Elza Durjava, lastnik tovarne čevljev Karl Roglič, lastnik tkalnice Ivan Novak, šefa gradbenih podjetij Franc Vrabl in Franc Špes, lekarnarja Franc Rems in Ciril Maver, trgovci Jože Bervar, Jože Bogataj, Ivan Bračko in mnogi drugi, medtem ko so nekateri še pravočasno zapustili Maribor.⁸⁰

⁸⁰ Tone Ferenc, Množično izganjanje Slovencev, v zborniku *Odprta srca, Maribor — Beograd 1974*, str. 17; Štajerski gospodar, 24. 5. 1941; Broluh, Dr. Ulberreither; Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 182–183; organizacijski načrt urada državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem z dne 15. 5. 1941, *fond deželnega svetnika okrožja Celje*, fasc. 1, v AIZDG; *Mittelungsdienst*, 22. 8. 1942, št. 4; *Aussiedlungsarbeit im Gebiet der Untersteiermark ausserhalb des Siedlungsbereiches A*, z dne 27. 3. 1942, *fond DDV*; *Der Menscheneinsatz*, str. 47; dopis oddelka IV B pri političnem komisariju mesta Maribor z dne 20. 4. 1941 gospodarskemu uradu Kulturbunda v Mariboru; *Verzeichnis*, vse v ANMON; okrožnica vodje urada za obrt in trgovino pri pooblaščenцу državnega komisarja za utrjevanje nemštva Feichtingerja političnemu komisariju Gornji grad z dne 13. 5. 1941, *fond deželnega svetnika okrožja Celje*, fasc. 1, v AIZDG.

Razen industrijskih, trgovskih in obrtnih obratov je bilo v okrožju Maribor mesto zaplenjenih tudi 779 hiš in posesti. Med njimi so bila vsa cerkvena poslopja (npr. benediktinski priorat, vse farne cerkve, ki so prišle pod upravo mestne občine, Betnavski dvorec, ki je bil dodeljen Štajerski domovinski zvezi itd.), sodišče, moška kaznilnica, šole in druge javne zgradbe ter številne privatne hiše (npr. Juvanova, Žebotova, Kunstkova, Plemljeva, Reismanova, Stamolova, Rosinova, Jemčeva in mnoge druge). Večina teh zaplemb je bila izvedena v letih 1941 in 1942. Pooblaščenec za zaplenjeno premoženje v okrožju Maribor mesto, kjer je bilo 18 prijavnih mest za zaplenjene hiše in posesti, je bil ing. Franz Rath. Že 4. julija 1941 pa sta bila za mesto Maribor imenovana dva prisilna upravitelja za zaplenjene hiše v Mariboru. To sta bila višja sodna uradnika Matthäus Gröblacher in Paul Kleber.⁴¹

Industrijsko proizvodnjo v Mariboru, zlasti kovinsko industrijo, so Nemci kmalu preusmerili v zadovoljevanje svojih vojnih potreb, razen tega pa so v ta namen ustanovili še nekaj novih podjetij. Najpomembnejše med njimi je bila prav gotovo tovarna letalskih motorjev na Teznem (Flugmotorenwerke Ostmark, pozneje znana tudi pod imenom VDM Luftfahrtwerke Steiermark), ki je bila predana svojemu namenu 27. novembra 1941, redna proizvodnja pa je stekla šele konec marca 1942. Gradbeni dela so se pričela 29. julija 1941 po načrtih, ki so bili pripravljene že pred okupacijo. Pri gradnji so poleg Nemcev sodelovali še domači delavci iz Maribora in okolice, angleški in francoski vojni ujetniki ter prisilni delavci iz Ukrajine, Poljske in Češke. V juniju in juliju so hkrati gradili tri objekte, kurilnico in stanovanjske barake za delavce. Istočasno so gradili tudi električni daljnovod, železniško progo, kanalizacijo in cesto. Oktobra 1941 je odšlo na šolanje v razne kraje Nemčije 1.350 ljudi, ki bi naj pozneje delali v tovarni kot kvalificirani delavci. Za priučitev delavcev so tudi preuredili takratno tekstilno tovarno Texta. Junija 1942 je bilo v podjetju zaposlenih 7.105 ljudi, od tega jih je delalo 4.278 v proizvodnji in 2.827 pri gradnji podjetja. V raznih krajih Nemčije se je šolalo kar 2.543 ljudi. Do konca junija 1942 je prispelo v podjetje prvih 120 strojev za proizvodnjo, do konca avgusta pa so zgradili še 60 barak, ki so sprejele okoli 2.500 ljudi.⁴²

Večina strokovnjakov v novo nastalih podjetjih je bila iz Avstrije in Nemčije. Del zaplenjenih industrijskih in drugih obratov je okupator dal ali prodal nemškim podjetjem. Ohranjena je kupna pogodba, ki so jo 16. decembra 1941 podpisali ukinitveni komisar Max Hruby, zastopnik berlinske Standarte Verlags- und Druckerei — G. m. b. H. dr. Richard Schepke ter zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl. Berlinska založba in Štajerska domovinska zveza sta kupili vse delnice Mariborske tiskarne (Marburger Druckerei — Aktien — Gesellschaft). Prva je pri nakupu sodelovala s 60%, druga pa z 40% deležem. Po odbitku hipotek, ki so znašale 137.710,41 RM, je bila skupna vrednost delnic 516.865,59 RM (zemljišče s stavbo je bilo ocenjeno na 405.000 RM, stroji in inventar na 168.576 RM ter zaloge in material na 81.000 RM). Na podoben način je Mariborska založniška in tiskarska družba (Marburger Verlags — u. Druckerei Gesellschaft), ki jo je vodil Egon Baumgartner, kupila Cirilovo tiskarno. Ta je bila prodana za 155.000 RM. Med podjetji, ki jih je okupator dal nemškim podjetjem, so bila npr. Splošna stavbna družba na Teznem, ki jo je prevzel Krupp,

⁴¹ Verzeichnis der aufgehobenem Beschlagnahmen 1941/42; Verzeichnis der Bezirkstellen- und Ortsbeauftragten f. d. Erfassung von Vermögenswerten; Verzeichnis der Bezirkstellen und Gemeinden für die Erfassung von Haus- und Grundbesitz, dopis vodje pravnega urada Štajerske domovinske zveze dr. Franza Brandstätterja političnemu komisariju okrožja Maribor-mesto Fritz Knaus z dne 4. 7. 1941, vse v fondu DDV, v AMNOM.

⁴² Gefolgschaftsplanung 1, Flugmotorenwerke Ostmark, z dne 25. 5. 1942; Gefolgschaftsbedarf der Flugmotorenwerke Ostmark iz leta 1941, oboje v AMNOM; zbornik »25 let Tovarne avtomobilov in motorjev Maribor«, Maribor 1971.

podjetje Texta na Tezнем, ki jo je prevzela že omenjena Flugmotorenwerke Ostmark, pivovarna Union, ki je prišla v sklop pivovarne Puntigam — Reininghaus iz Gradca.⁴³

Iz zaplenjene imovine podjetij Električna centrala Fala, Trboveljska premogokopna družba, Državni rudnik Velenje in Kranjske deželne elektrarne (na območju slovenske Štajerske) je bila z odredbo z dne 6. junija 1941 ustanovljena javnopravna korporacija Energieversorgung Südsteiermark s sedežem v Mariboru (čeprav nobeden od ustanovnih partnerjev ni bil iz Maribora). Okupator je s takšnim združevanjem podjetij verjetno res želel omogočiti spodnještajerskemu prebivalstvu varnejšo, boljšo in cenejšo preskrbo z energetskimi viri, zlasti pa je hotel s tem ukrepom poostrižiti kontrolo nad poslovanjem omenjenih podjetij, kajti delež Energieversorgung Südsteiermark je bil življenjskega pomena za zadovoljevanje energetskih potreb v vojne namene usmerjene industrije na slovenskem Štajerskem. Z odredbo z dne 24. oktobra 1941 se je družba spremenila v delniško družbo (Energieversorgung Südsteiermark Aktiengesellschaft). 1. decembra 1941 sta se v družbo vključili tudi elektropodjetje in mestna plinarna iz Maribora ter nekatera druga podjetja na okupacijskem območju Spodnje Štajerske.⁴⁴

Upravniki zaplenjenih tovarn in podjetij so morali ob koncu leta 1941 poslati uradu pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru zaključno poročilo o poslovanju v minulem letu. Kot primer navajam samo nekaj zanimivejših podatkov iz poročila upravnika tekstilne tovarne Zelenka in Co. Aloisa Luschitzkega. Ta v svojem poročilu z dne 20. februarja 1942 navaja, da je bila decembra 1941 vrednost tovarne 454.272,54 RM, ob prevzemu tovarne aprila 1941 pa je znašala 411.919,68 RM. To pomeni, da je bil v osmih mesecih leta 1941 (od 1. 5. do 31. 12.) poslovni uspeh podjetja (po odbitku vseh odpisov) 42.352,86 RM čistega dobička. Od skupne vrednosti tovarne je odpadlo na osnovna sredstva 375.837 RM in so bila enaka kot ob prevzemu tovarne. Zalog je bilo v vrednosti 60.154,50 RM, v blagajni pa 4.064,24 RM. S 1. januarjem 1942 je bil vpeljan nov kontni plan, ki je ustrezal predpisom za tekstilno industrijo v nemškem rajhu. Urejen pa še ni bil sistem plačevanja davkov, kajti posebna davčna določila za zaplenjene obrate še niso bila izdana. Vzrok za dokaj uspešno poslovanje tovarne v tem obdobju je predvsem v tem, da je bil upravnik Alois Luschitzky zaposlen v tej tovarni kot nameščenec tudi že pred okupacijo in je zelo dobro poznal razmere v tovarni in njeno poslovanje. Luschitzky je vodil tovarno že od aprila dalje, čeprav je bil uradno postavljen šele 10. septembra 1941. Njegovi mesečni prejemki so bili 400 RM, k temu pa je treba prišteti še 260 RM prejšnje plače. Kljub temu je bila njegova plača, v primerjavi z upravniki v drugih tovrstnih tovarnah in obratih, dokaj nizka.

Zanimivi so tudi podatki v poročilu o pregledu poslovanja zaplenjenega gradbenega podjetja Franca Vrabla. Poročilo je 15. februarja 1942 napisal kontrolor za gradbeništvo Friedrich Schoneger iz Gradca. Gradbeno podjetje Franca Vrabla je bilo zaplenjeno 23. julija 1941, za upravnika pa je bil že 27. junija postavljen gradbeni tehnik Franc Gašparič iz Maribora. V času zaplembe je imelo podjetje v delu štiri gradnje, ki pa so bile končane že do konca septembra. Vzporedno z dokončevanjem posameznih del se je manjšalo tudi število

⁴³ Verlag zwischen Marburger Druckerel — Aktien — Gesellschaft der Standarte Verlagsgesellschaft und Druckerel — G. m. b. H. Berlin und Franz Steindl (Bundesführer des Steirischen Heimatbundes); Verlag zwischen Cyrillus — Druckerel Marburg und der Marburger Verlags- und Druckerel — Ges. m. b. H., oboje v fondu mestne občine Maribor, v PAM; Ferenc, Nacionalna raznarodovalna politika, str. 679.

⁴⁴ VAZSt., 7. 6. 1941, št. 19, 3. 11. 1941, št. 49 in 12. 11. 1941, št. 50; Marburger Zeitung, 13. 8. 1941, št. 197; Štajerski gospodar, 22. 11. 1941, št. 35; poročilo političnega komisarja z dne 5. 1. 1942, fond KUZOP, fasc. 1, v AS.

zaposlenih, saj je bilo 27. junija zaposlenih še 33 ljudi, konec julija 22, konec avgusta 16 in sredi oktobra, ko je podjetje tudi prenehalo z delom, le še 2. Po ukinitvi podjetja je vse premičnine prevzel lastnik podjetja za nizke in visoke gradnje ing. Staerek iz Gradca. Ob prevzemu podjetja 27. junija 1941 je bilo v blagajni samo 769,49 RM, veliko pa je bilo neporavnanih računov. Po ukinitvi podjetja je nadaljnjo izterjavo dolgov prevzel oddelek za upravljanje zaplenjenih poslopij pri pooblaščenцу državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru. Skupni izkupiček podjetja od 27. junija do konca leta 1941 je znašal 9.575,56 RM, mesečna plača upravnika Franca Gašpariča pa je bila do konca oktobra 200 RM, nato pa samo še 100 RM.⁸⁵

Čeprav je okupator že v prvih mesecih okupacije izvedel upravno reorganizacijo, je mestna občina v Mariboru leta 1941 še poslovala po finančnem načrtu, ki ga je prevzela od jugoslovanske uprave. Takoj po prevzemu občinske uprave v Mariboru so Nemci izvedli kontrolo finančnega poslovanja bivše jugoslovanske občine. Jugoslovanski občinski finančni proračun za leto 1941 je predvideval za čas od aprila do konca leta za mestno upravo 24 milijonov dinarjev, za potrebe mestne komunale pa 32 milijonov. Že takoj pa je okupator uvidel, da bodo povečano število uradnikov ter spremenjeni plačilni in mezdnopravni odnosi zahtevali znatno zvišanje izdatkov. Tako je bilo npr. za mesec junij namenjenih za personalne izdatke občinske uprave 35.000 RM, vendar pa so izplačila plač občinskih uradnikov in nameščencev že 15. junija dosegla višino 70.000 RM. Ker nova mestna uprava takrat lastnih dohodkov še ni imela, izdatki pa so bili zaradi formiranja novih upravnih teles zelo veliki, jo je financirala civilna uprava. Že do 24. junija 1941 je bilo na naslov političnega komisarja mesta Maribor nakazanih okrog 300.000 RM, pozneje pa se je ta vsota še izredno hitro večala (do sredine oktobra 1941 je politični komisar samo za izplačila podpor in pomoči nekaterim kategorijam nekdanjih jugoslovanskih uradnikov in nameščencev izplačal že blizu 960.000 RM). Za leto 1942 je bil po predpisih, ki so veljali v rajhu, že sestavljen prvi okupatorjev finančni načrt za mestno občino Maribor. Vendar tega načrta mestna občina sama še vedno ni mogla v celoti realizirati, kajti nemška uprava je bila še vedno v fazi izgradnje. Težave so se pojavile zlasti pri načrtovanju personalnih izdatkov ter pri načrtovanju občinskih dohodkov, kjer so bile izvedene le cinitve. To je tudi vzrok, da je še v letu 1942 morala pri realizaciji mariborskega občinskega finančnega načrta del sredstev prispevati civilna uprava. Povsem drugačno je bilo stanje leta 1943, ko je morala občina shajati z lastnimi dohodki, tako kot občine v rajhu.⁸⁶

Proces vključevanja okupirane slovenske Štajerske v takoimenovani »nationalsozialistische Wirtschaftsordnung« so spremljale precejšnje težave, zlasti v prvem obdobju. Gospodarski položaj na slovenskem Štajerskem je bil nestabilen že v zadnjih letih stare Jugoslavije, vojni dogodki aprila 1941 pa so ga še poslabšali (zaplembe v korist jugoslovanske vojske še pred prihodom okupatorja, s čimer je ta nadaljeval, nalaganje domačega kapitala v tuje banke, hitro naraščanje cen, pomanjkanje surovin itd.). V Mariboru so se te velike spremembe najbolj čutili v tekstilni industriji, kjer je proizvodnja precej padla. Da bi to preprečili so Nemci pričeli združevati industrijske obrate. S tem so hoteli čimbolj izkoristiti njihove tehnične zmogljivosti ter tako povečati in racionalizirati

⁸⁵ Bericht über die Bilanz per 31. 12. 1941 des Betriebes E. Zelenka und Co., Textilwerke Marburg (Drau); Bericht über den Wirtschaft der Textilwerke E. Zelenka und Co., Marburg (Drau), von 20. 2. 1942; Bericht über die Prüfung und Aufstellung des Status zum 31. Dezember 1941 der bewirtschafteten Unternehmung Franz Vrabl, Bauunternehmung Marburg, vse v fondu DDV, v AMNOM.

⁸⁶ Poročilo političnega komisarja z dne 23. 6. in 21. 10. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS; Haushaltsplan der Stadt Marburg a/Drau, Rechnungsjahr 1943, fond mesne občine Maribor, v PAM.

zirati proizvodnjo. Kjer pa to ni šlo, so hoteli povečati proizvodnjo z uvajanjem dodatne delovne sile. Vsa industrijska podjetja v Mariboru so bila vključena v enotni proizvodni načrt nemškega gospodarstva. Vsak obrat je dobil posebne proizvodne naloge, ki so v glavnem ustrezale njihovim tehničnim zmožnostim, nekateri obrati pa so prešli na specializirano proizvodnjo za zadovoljevanje vojnih potreb. Ustrezne strokovnjake za takšno proizvodnjo so mariborska podjetja dobivala iz rajha, kmalu pa so tudi sama začela z načrtnim poklicnim izobraževanjem.⁸⁷

Zunanji videz, ki ga je kazal Maribor koncem leta 1941, je res vzbujal vtis popolnoma nemškega mesta, kjer so Slovenci le še neznatna manjšina. Tu so nemoteno delovali skoraj vsi okupatorjevo okupacijski uradi za okupirano slovensko Štajersko, večina mariborskega industrijskega potenciala je služila namenom nemške vojne industrije, surovi okupatorjevi raznarodovalni ukrepi so močno razredčili in preplašili slovensko prebivalstvo, slovensko mladino so vzgajali v duhu nacizma in šolali v nemškem jeziku, slovenska beseda je na javnih mestih skoraj popolnoma zamrla. Prvotna zadržanost do okupatorja pri večini slovenskega prebivalstva v Mariboru je kmalu prerasla v odkrito vznemirjenost, zaskrbljenost in strah. Množične deportacije, streljanja talcev in drugi ponemčevalni ukrepi so jasno kazali, kakšno usodo je okupator namenil Slovincem. Maribor, ki je krvavel iz nešteti ran, pa je kljub vsemu imel še dovolj zdravih in neuklonljivih slovenskih sil, ki niso klonile niti pod najhujšimi udarci, ampak so v krčeviti borbi za svoj obstoj kmalu začele udarce vračati. Ravno ta dvojnost, strahovito nasilje in temeljiti okupatorjevi raznarodovalni ukrepi na eni ter odkrit odpor že v prvih mesecih okupacije na drugi strani, daje odporniškemu Mariboru v letih 1941—1945 svojevrsten pečat.

OKUPATORJEVI RAZNARODOVALNI UKREPI V MARIBORU LETA 1941

Povzetek

Zaradi velikih uspehov močne nemške manjšine v dobi med obema vojnama, je bila v nacističnih osvajalnih in potujčevalnih načrtih Mariboru namenjena posebna vloga, ki se je najbolj odražala v brezobzirnih ponemčevalnih ukrepih, po katerih je segel okupator že v prvih dneh okupacije.

Glavno vlogo pri ponemčevanju Slovencev na slovenskem Štajerskem so Nemci namenili Štajerski domovinski zvezi. Njen sedež je bil v Mariboru, vodil pa jo je SA Standartenführer Franz Steindl. Okrožje Maribor mesto se je delilo v 15 krajevnih skupin, okrožni vodja pa je postal Josef Klingberg. V Štajersko domovinsko zvezo se je prijavilo 95 % prebivalstva, saj je vpis potekal pod močnim pritiskom. Novembra 1942 je bilo v okrožju Maribor-mesto že 38.530 članov Štajerske domovinske zveze. Ta je posvečala največ pozornosti propagandni dejavnosti, vzgoji prebivalstva v nacističnem duhu in v prirejanju tečajev nemškega jezika. V okviru Štajerske domovinske zveze so nacisti organizirali tudi Wehrmannschaft (vermanschaft) in Deutsche Jugend (Nemško mladino). Obvezniki vermanschafta, ki jih je okupator uporabljal predvsem za boj proti partizanom, so postali vsi za vojaško službo sposobni moški v sta-

⁸⁷ Podalki v fondu DDV, v AMNOM; Dr. Müller-Hacclius, *Zwei Jahre deutsche Verwaltung in Untersteier, v: Marburger Zeitung*, 10./11. 4. 1943, št. 100/101 in 12. 4. 1943, št. 102 (v tem članku dr. Müller-Hacclius podrobneje analizira rezultate dveletne nemške uprave na slovenskem Štajerskem in med drugim obravnava tudi okupatorjeve gospodarske ukrepe); za razumevanje okupatorjevega gospodarstva na slovenskem Štajerskem še pomembnejši pa je članek vodje glavnega oddelka III — gospodarstvo v uradu pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru Ersta Feichtingerja *«Ein Jahr Wirtschaftsaufbau in der Untersteiermark»*, objavljen v *Marburger Zeitung* 4. 4. 1942, št. 94, v katerem je avtor ločeno analiziral stanje v nemški industriji, trgovini in obrti na slovenskem Štajerskem.

bra 1942 je bilo v okrožju Maribor mesto že 38.530 članov Stajerske domovinske zveze. V okrožju Maribor mesto je bilo v vermanšaft zajetih kar 80,6 % moških. Vermanšaft se je veliko ukvarjal tudi z nevojaško aktivnostjo vermanov. Nemška mladina je zajemala mladino v starosti od 14 do 18 let (dekleta do 21 let), njena osnovna naloga pa je bila telesna, duševna in vojaška vzgoja mladine v duhu nacionalsocializma. Aprila 1942 je bilo v okrožju Maribor mesto v Nemško mladino vključenih že 7.047 mladincev in mladink. Posebna skrb Stajerske domovinske zveze je bila namenjena tudi aktivnosti žena, zlasti v obliki organiziranja številnih kuharskih, šiviljskih, gospodinjstkih in podobnih tečajev.

Med najpomembnejšimi okupatorjevimi ukrepi za popolno ponemčenje slovenske Stajerske so bile množične deportacije Slovencev. Okupator je izvajal deportacije na osnovi Himmlerjevih smernic »za izselitev tujerodnih elementov z območja Spodnje Stajerske«. Sestavljen je bil poseben preseljevalni štab, ki je takoj začel z delom. Ker so množične aretacije Slovencev kmalu napolnile vse zapore, so Nemci začeli za slovenske izgnance ustanavljati zbirna taborišča. Najbolj znani zbirni taborišča na slovenskem Stajerskem je bilo v meljski vojašnici v Mariboru. Režim v zbirnem taborišču je bil zelo podoben režimu v nacističnih koncentracijskih taboriščih lažje stopnje. Aretirance, zlasti izobražence, katerih je bilo največ, so nacisti zasmehovali in poniževali. Kljub nečloveškemu ravnanju z zaporniki v meljski vojašnici amahilincev med njimi ni bilo. Vse zapornike v zbirnem taborišču so rasno in politično pregledali, skupna končna ocena pa je odločala o nadaljnji usodi posameznika. Končna ocena z oznako E (Ewakuiren) je pomenila izgon. Deportacije Slovencev, ki so bili zaprti v meljski vojašnici so se začele 7. junija 1941, ko je odpeljal v Srbijo prvi transport. V prvem valu deportacij med 7. junijem in 5. julijem 1941 je odpeljalo iz Maribora 12 transportov s 4.607 izgnanci, med njimi je bilo tudi 1.913 Mariborčanov. V drugem valu deportacij od 11. do 26. julija 1941 je iz Maribora odpeljalo še 14 transportov s 6.055 izgnanci, med katerimi je bilo 2.462 Mariborčanov. V transportih, ki so v času od 6. avgusta do 27. septembra 1941 odpeljali iz Rajhenburga, je bilo še 59 Mariborčanov. Tako je bilo v prvem in drugem preseljenem valu med deportiranci iz slovenske Stajerske kar 4.434 ali 30,3 % Mariborčanov, pretežno inteligence. Vzporedno z deportacijami v Srbijo, na Hrvaško in v Bosno so teklo tudi priprave na deportacije tistih Slovencev, za katere so Nemci menili, da so »sposobni za ponemčenje«. Deportacije teh so se začele 7. decembra 1941 in so trajale do 18. maja 1942. V tem času je odpeljalo iz Maribora sedem transportov s 185 osebami, med njimi je bilo 105 Mariborčanov. Poleg tega je okupator pošiljal zavedne Slovence na prisilno delo v Nemčijo in v koncentracijska taborišča, od koder se mnogi niso nikoli vrnili.

Kmalu po prihodu okupatorja so morala prenehati z delom tudi vsa društva, organizacije in združenja na slovenskem Stajerskem. Nalogo ukinjanja društev je prevzel ukinitveni komisar. Na to mesto je bil postavljen pokrajinski blagajnik NSDAP za Stajersko Max Hruby iz Gradca. Odločbe o ukinitvi posameznih društev in organizacij so izhajale v posrednih obvestilih (Bekanntmachungen) ukinitvenega komisarja. Do konca leta 1942 je bilo v Mariboru ukinjenih 451 društev in organizacij. Premoženje ukinjenih društev so Nemci v največ primerih namenili za takuimenovano »izgradnjo Spodnje Stajerske«.

Tudi v odnosu do cerkve je okupatur sledil svojim raznarodovalnim interesom. Med prvimi zaporniki v meljski vojašnici so se znašli skoraj vsi slovenski duhovniki iz Maribora. Večina jih je bila pozneje deportirana na Hrvaško. Skupno je bilo iz Maribora deportiranih kar 65 duhovnikov in redovnikov, na svojih mestih pa jih je ostalo le sedem. Vso cerkveno posest in premoženje je nemška okupacijska oblast zaplenila v korist urada za utrjevanje nemštva. Namesto slovenskih je okupator po župnijah nastavljal nemške duhovnike, pretežno Avstrijce.

Med najhujše oblike okupatorjevega nasilja sodi brez dvoma streljanje talcev. Okupator je začel streljati talce po prvih partizanskih akcijah, kot povračilni ukrep za te akcije. Oseb, ki so bile ustreljene ni obsodilo nobeno sodišče, okupator je streljal le na podlagi odredb šefa civilne uprave. Med 134 ustreljenimi, v sedmih streljanjih v Mariboru leta 1941, je bilo tudi 24 Mariborčanov. Med ustreljenimi so bili nekateri glavni organizatorji vstaje na slovenskem Stajerskem kot Slavko Slander, Slava Klavara, Bojan Ilich, ing. Jože Hermanko, Martin Kores in drugi. Pretresljivo gradivo o usodi ustreljenih talcev so njihova poslovilna pisma.

Vodilno vlogo v procesu ponemčevanja v Mariboru je med okupacijo odigralo okupatorjevo šolstvo. Takoj po prihodu v Maribor so Nemci vse slovenske šole ukinitili in jih pozneje odprli kot izključno nemške. Namesto 52 ukinjenih slovenskih šol, je okupator s šolskim letom 1941/42 ustanovil 42 svojih šol. V šolskem letu 1941/42 je na mariborskih osnovnih in meščanskih šolah poučevalo 126 učnih moči, vendar

se je število nemških učiteljev in učiteljic zelo hitro spreminjalo. Večina slovenskih učiteljev in profesorjev je bila že aprila in maja 1941 aretirana ter pozneje deportirana. Pouk v okupatorjevih šolah je tekel izključno po politični liniji. Slovenska govorica je bila strogo prepovedana. Nacistični vzgoji je bila prilagojena tudi vsebina pouka. Šolski obisk je bil slab, slabi so bili tudi učni uspehi.

Okupator se je odločil uničiti tudi slovensko kulturo. Med mariborskimi kulturnimi institucijami je bila v času okupacije najbolj prizadeta študijska knjižnica, katere knjižni fond so Nemci zmanjšali od okrog 40.000 na vsega 3.428 zvezkov. Nekaj knjižnega fonda je bilo uničenega, največ knjig pa je okupator odpeljal v Avstrijo, od koder so bile štiril peline knjig po vojni vrnjene. Banovinski arhiv je prenehal obstojati kot samostojna ustanova in je bil priključen k mestnemu muzeju, kot se je med okupacijo imenoval pokrajinski muzej. Sreča za mariborsko kulturo je bila, da je kot vodja muzeja ostal na svojem delovnem mestu Franjo Baš, ki je nekaj dragocenih muzealij in rokopisnega gradiva študijske knjižnice uspešno skril pred okupatorjem, velike zasluge pa ima tudi za poznejšo vrnitev knjig iz Avstrije. Podobno usodo je doživelo tudi mariborsko gledališče. Vsi slovenski igralci so bili takoj aprila odpušteni, že maja pa je okupator v Maribru odprl nemško gledališče. Pomembno kulturno poslanstvo je za okupatorja opravljalo tudi časopisje (Marburger Zeitung in Štajerski gospodar), ki je z objavljanjem številnih demagoško propagandnih prispevkov precej pripomoglo k uresničevanju nacističnih raznarodovalnih načrtov.

Med prve okupatorjeve raznarodovalne ukrepe sodi spreminjanje zunanje videza Maribora. Nemci so se že v prvih dneh lotili odstranjevanja slovenskih napisov in jih zamenjali z nemškimi. Kmalu so dobili nemška imena tudi vsi kraji, zelo zgodaj so bile preimenovane vse ulice v Mariboru. V spreminjanju zunanje videza dežele so šli nacisti celo tako daleč, da so natančno določili, kako se po nemško pišejo slovenska krstna in rodbinska imena.

Germanizacija slovenske Štajerske, zlasti Maribora, se je močno odražala tudi v gospodarstvu. Šef civilne uprave dr. Uiberreither si je že od vsega začetka močno prizadeval, da bi čimprej dosegel gospodarsko enotnost avstrijske in slovenske Štajerske in bi le-to na ta način vključil v Hitlerjev gospodarski sistem. V okrožju Maribor mesto je okupator računal predvsem na veliko zmogljivost mariborske industrije. Okupator je z uvedbo življskih nakaznic rešil vprašanje preskrbe z živili, uredil je mezde, ukinil jugoslovanske denarne zavode, uvedel nemško marko kot zakonito plačilno sredstvo in zaplenil kapital ter premoženje vseh slovenskih podjetij, bank, organizacij, društev, združenj, kakor tudi aretiranih in izgnanih oseb. Industrijsko proizvodnjo v Mariboru je okupator takoj preusmeril v zadovoljevanje svojih vojnih potreb. Vsa industrijska podjetja v Mariboru so bila vključena v enotni proizvodni načrt nemškega gospodarstva.

Zunanji videz, ki ga je kazal Maribor konec leta 1941 je res vzbujal vtis popolnoma nemškega mesta, toda resnica je bila drugačna. Kljub množičnim deportacijam, streljanjem talcev in drugim ponemčevalnim ukrepom, je bilo v Mariboru še dovolj neuklonljivih slovenskih sil, ki so v krčeviti borbi za svoj obstoj začele udarce tudi vračati.

LES DÉCRETS DE DÉNATIONALISATION D'OCCUPANT À MARIBOR EN 1941

Résumé

C'est à cause de grands succès de la forte minorité allemande dans l'époque entre les deux guerres, qu'à Maribor était destiné un rôle particulier dans les projets de conquête et de dénationalisation de la part des nazis, qui se manifesta le plus dans les décrets dénationalisateurs sans égards, que l'occupant s'en aerva dès les premiers jours de l'occupation.

Le rôle principal dans la germanisation des Slovènes de la Styrie slovène était désigné au Heimatbund (L'union du pays natal). Il avait son siège à Maribor et était guidé par le SA Standartenführer (chef der portes-drapaux) Franz Steindl. Le district de la ville Maribor était divisé en 15 groupes locaux, le guide d'arrondissement devint Josef Klingberg. Dans le Heimatbund (L'union du pays natal) s'inscrivirent 95 % de la population, c'est que l'inscription se passa sous une pression très forte. En novembre

1942 il y avaient déjà 38.530 membres du Heimatbund dans le district de la ville Maribor. Cette union s'occupa surtout de la propagande, de l'éducation des habitants au sens naziste et de l'organisation de cours allemands. Dans le Heimatbund étaient organisés aussi le landwehr (Wehrmannschaft) et la Jeunesse allemande (Deutsche Jugend). Les hommes soumis au service militaire du landwehr étaient tous les hommes capables de porter les armes, âgés de 18 à 45 ans (naturellement ils devaient être aussi les membres du Heimatbund). Ils servirent l'occupant surtout pour la lutte contre les partisans. Dans le landwehr (Wehrmannschaft) du district Maribor-ville y étaient compris 80,6 % des hommes. Le landwehr s'occupa aussi beaucoup de l'activité non militaire des hommes du landwehr. La jeunesse allemande réunissait la jeunesse âgée de 14 à 18 ans (les jeunes filles jusqu'à 21 ans). Son rôle principal était l'éducation physique, intellectuelle et militaire au sens national-socialiste. En avril 1942 il y avaient dans le district Maribor-ville déjà 7.047 membres — jeunes hommes et jeunes filles — de la Jeunesse allemande (Deutsche Jugend). Un soin particulier du Heimatbund était consacré à l'activité des femmes, surtout sous les formes de l'organisation de cours de cuisine, de cours de couture, de cours du ménage et d'autres cours pareils.

Parmi les décrets les plus importants pour la germanisation totale étaient les nombreuses déportations des Slovènes. L'occupant exécuta les déportations sous les directives de Himmler: «pour l'expulsion des éléments allogènes du territoire de la Styrie slovène (Untersteiermark). Un état major spécial de déportation était constitué, qui se mit tout de suite à l'œuvre. Parce que les arrestations en masse de Slovènes remplirent bientôt toutes les prisons, les Allemands établirent des camps collectifs pour les exilés. Le camp collectif le plus connu de la Styrie slovène était dans la caserne de Melje à Maribor. Le régime dans le camp collectif ressemblait beaucoup le régime naziste dans les camps de concentration du degré plus léger. Les Nazis se moquaient de prisonniers et les humiliaient, surtout les hommes instruits, qui étaient les plus nombreux parmi eux. Malgré le traitement brutal des prisonniers dans la caserne de Melje, il n'y avait pas des inconstants parmi eux. Tous les arrestés dans le camp collectif étaient examinés de race et de politique. L'évaluation d'ensemble finale de chacun décida la destinée définitive de l'individu. L'évaluation finale avec la marque E signifiait l'expulsion. Les déportations des Slovènes, qui étaient enfermés dans la caserne de Melje commencèrent le 7 juin 1941, quand le premier transport partit pour la Serbie. Dans le premier mouvement ondulatoire de déportations entre le 7 juin et le 5 juillet 1941 partirent de Maribor 12 transports de 4.607 exilés, il y avaient parmi eux 2.462 habitants de Maribor. Dans le deuxième mouvement ondulatoire entre le 11 juillet jusqu'au 26 juillet 1941 partirent de Maribor 14 transports de 6.055 exilés, parmi eux 2.462 habitants de Maribor. Dans les transports, qui partirent entre le 6 août jusqu'au 27 septembre de Rajhenburg étaient encore 59 habitants de Maribor. Ainsi il y avaient dans le premier et le deuxième ondoiment de transmigration parmi les exilés de la Styrie slovène justement 4.434 ou 30,3 % des habitants de Maribor, surtout d'intellectuels. Parallèlement avec les déportations en Serbie, en Croatie et en Bosnie on préparait les déportations des Slovènes que les Allemands croyaient «capable de germanisation». Les déportations de ceux-là commencèrent le 7 décembre 1941 et duraient jusqu'au 18 mai 1942. En ce temps sept transports de 185 personnes partirent de Maribor, parmi eux étaient 105 habitants de Maribor. En même temps l'occupant envoyait les Slovènes conscients au travaux forcés en Allemagne et au camps de concentration, d'où beaucoup d'eux ne revinrent jamais.

Bientôt après l'arrivée l'occupant toutes les sociétés, organisations et associations étaient dissoutes dans la Styrie slovène. Le commissaire de l'abrogation était chargé de l'abrogation de sociétés. Max Hruby de Gradec (Graz), le cuisier de province NSDAP, était nommé à cette place. Les décrets d'abrogation des sociétés et des organisations parurent dans des proclamations particulières du commissaire d'abrogation. Jusqu'à la fin de l'année 1942 451 sociétés et organisations étaient dissoutes à Maribor. La fortune des sociétés dissoutes les Allemands destinèrent pour la plupart à cette soi-disante «construction de la Styrie Basse» (Untersteiermark).

Aussi en relation avec l'église l'occupant suivit ses intérêts dénationalisateurs. Parmi les premiers détenus dans la caserne de Melje se trouvèrent presque tous les prêtres de Maribor. La plupart d'eux étaient déportés plus tard en Croatie. 65 prêtres et religieux étaient déportés de Maribor, seulement sept restaient à leurs places. L'autorité d'occupation allemande confisqua toutes les propriétés et biens d'église en faveur de l'office pour la consolidation de la nationalité allemande. A la place de prêtres slovènes l'occupant nomma dans les paroisses des prêtres allemands, la plupart d'eux étaient Autrichiens.

Parmi les pires formes de violence d'occupant étaient sans doute les exécutions des otages. L'occupant commença à fusiller les otages après les premières actions des partisans, en revanche pour ces actions. Les personnes, qui ont été fusillées n'étaient condamnés par aucun tribunal. L'occupant fusilla les otages seulement selon les décrets du chef d'administration civile. Parmi les 134 otages fusillés pendant les six exécutions à Maribor en 1941 ils y avaient aussi 24 habitants de Maribor. Parmi les otages fusillés étaient quelques organisateurs principaux de la révolte dans la Styrie slovène comme: Slavko Šlander, Slava Klavora, Bojan Ilich, ing. Jože Hermanko, Martin Kores et d'autres. Une matière émouvante du sort des otages fusillés sont leurs lettres d'adieux.

Un rôle très important dans le procès de la germanisation représentait pendant l'occupation l'instruction publique d'occupant. Dès leur arrivée à Maribor les Allemands fermèrent toutes les écoles slovènes et ouvrirent plus tard seulement des écoles allemandes. A la place de 52 écoles slovènes abrogées l'occupant établit 42 de ses écoles. Dans l'année scolaire 1941/42 il y avait dans les écoles élémentaires et supérieures 126 membres du corps enseignant, cependant le nombre de maîtres et maîtresses allemands changeait vite. La plupart des maîtres et professeurs slovènes étaient arrêtés déjà en avril et en mai 1941 et plus tard déportés. L'enseignement dans les écoles d'occupant était entièrement au sens politique. La fréquentation scolaire était insuffisante et de même étaient les succès scolaires.

L'occupant se décida à détruire aussi la culture slovène. Parmi les institutions culturelles de Maribor la bibliothèque d'étude (študijska knjižnica) avait à subir les suites les plus fâcheuses dans le temps d'occupation. Ses fonds de livres étaient réduits d'environ 40.000 à 3.428 volumes. Un certain nombre de livres était détruit, la plupart des livres étaient emmenés en Autriche, d'où on en retourna quatre cinquièmes après la guerre. Les archives du pays (banovina) cessaient d'exister comme une institution indépendante et étaient annexés au musée de la ville, ce qui était le nom du musée de provenance pendant l'occupation. Par bonheur pour la culture de Maribor le directeur du musée Franjo Baš resta sur sa place et réussit à cacher quelques objets de musée précieux et quelques manuscrits de la bibliothèque d'étude de Maribor à l'occupant. Grâce à lui on restitua plus tard les livres de l'Autriche. Le même sort arriva au théâtre de Maribor. Tous les acteurs étaient aussitôt congédiés et déjà au mois de mai un théâtre allemand était ouvert à Maribor. Une mission culturelle importante remplirent pour l'occupant les journaux (Marburger Zeitung et Štajerski gospodar) avec beaucoup de contributions de propagande démagogique, à l'aide desquelles l'occupant pouvait réaliser les projets dénationalisateurs nazistes.

Parmi les premiers décrets dénationalisateurs était le changement de l'apparence externe de Maribor. Les premiers jours déjà les Allemands commençaient à enlever les inscriptions slovènes pour les remplacer des inscriptions allemandes. Bientôt tous les lieux obtinrent des noms allemands, rapidement des noms allemands étaient donnés à toutes les rues de Maribor. En changeant l'apparence externe du pays les nazis allaient même à tel point, qu'ils déterminèrent précisément l'écriture allemande des noms et surnoms slovènes. La germanisation de la Styrie slovène, surtout de Maribor, se manifesta fortement aussi dans l'économie. Le chef d'administration civile dr. Überreither mis dès le début tout son zèle à obtenir l'unité économique de la Styrie slovène et de la Styrie autrichienne pour les incorporer dans le système économique de Hitler. Dans le district Maribor ville l'occupant comptait avant tout à la grande capacité d'industrie de Maribor. Par l'introduction de cartes d'alimentation l'approvisionnement était réglé. L'occupant mit en ordre les salaires, abrogea les banques yougoslaves, introduit le mark allemand comme valeur légale et confisqua les fonds et les biens de toutes les entreprises, banques, organisations, sociétés, associations, autant que la fortune de personnes arrêtées et déportées. L'occupant réorganisa sur le champ la production industrielle pour satisfaire ses besoins de guerre. Toutes les entreprises industrielles de Maribor étaient incorporées dans le plan de production unitaire d'économie allemande.

L'apparence externe de Maribor à la fin de l'année 1941 donna l'impression d'une ville complètement allemande, quoique la vérité était différente. Malgré les nombreuses déportations, exécutions des otages et autres décrets de germanisation, il y avait à Maribor assez de forces inébranlables, qui dans la lutte pénible pour leur existence commençaient dès le début à rendre les coups.

POROČILA

DIE ALPENSLAWISCHEN PERSONENNAMEN
OTTO KRONSTEINER

Österreichische Gesellschaft für Namenforschung, Sonderreihe 2, str. 214, Wien 1975.

Iz priložena popisa izvora i stručne literature može se unaprijed zaključiti da se radi o vrijednu djelu. Kronsteiner se predstavio kao stručnjak prvoga reda u slovenskoj i slavenskoj antroponomiji. Temeljito je pretražio raznoliku građu po austrijskim arhivima i popisao sva slovenska osobna imena koja je u njima našao, uz to je iskoristio i objavljena djela gdje su već donijeta stanovita imena. Tako su u naslovljenoj knjizi usve predočena 364 osobna imena što su uglavnom zabilježena na području austrijskoga dijela slovenske Koruške između VII. i XIV. st. Moram spomenuti da je piscu promakla moja rasprava »Značenje najstarijih slovenskih osobnih imena«, objavljena u Časopisu za zgodovino in narodopisje 9 (XL IV.) letnik 1973, prvi zvezek. Da ju je imao u rukama, u koječemu bi sebi olakšao tumačenje značenja više imena što ih ovdje donosi.

Pred piscem su uskrsnule dvije goleme teškoće: čitanje imena i tumačenje njihovih značenja. Naime imena su poglavito zapisivali domaći i tuđi ljudi onovremenim njemačkim pravopisom, u spomenicima na latinskom pribilježeni su u polatinjenu obliku, pa njihovo prevođenje u slovenski pravopis iziskuje veliku umješnost, dovrtljivost i napor. Dosta puta je to pravi rebus. Evo tek dva primjera za potkrepu:

864. godine zapisani su oblici Zirneu i Zirna,
958—991. Zirne,
1170. Scirnai.

I još:

XII. st. Zwantiz, Zvanz,
XIII. st. Zuenz, Zwenz.

U prvome je primjeru ime Č. rnějō, drugo je Světčcō.

Valja istaknuti kako u najviše slučajeva odgonetavanja ovakvih pisanih oblika Kronsteiner bijaše sretne ruke i s uspjehom je pročitao najviše imena. Ponegdje mu to nije uspjelo, ili se barem mora oprezno primiti njegovo čitanje. Bolje je sreće bio u tumačenju značenja pojedinih imena, no ni ovo nije bez zamjerke. Stoga je svakako najvažnije poglavlje Abecedni popis imena (Alphabetisches Namenverzeichnis), ujedno je ono i najveće, zaprema prostor od 22. do 95. stranice. Naravski, na njemu će se najviše zadržati u kritičkom osvrtu na imenima koja to zaslužuju po svojoj naravi. No prije negoli prijedem na ovo, pokazat ću kako je pisac postupao redajući imena. Na primjer:

B O R U T ō (boriti »kämpfen«, -utō)

1. IX. Boruth, Boruch (dux Carantanorum im VIII. Jh.). Conversio 7 und 15, GZS I 263. Die Schreibung mit -ch dürfte, obwohl auch dieser Name möglich wäre, auf einen Lesefehler zurückgehen, der bei der Ähnlichkeit der Buchstaben t/c häufig vorkommt.

2.777,843 Farut (Zeuge in Oberösterreich).

Während die Wiedergabe von *o durch a im VIII. und IX. Jh. häufig ist, vgl. Dobromyslŏ (827 Dabramis), ist anlautendes F- für *B- ungewöhnlich.

Jednako i složena:

B U D I G O J ŏ (buditi/budi »wecke«, -goj ŏ)

945 Butigoi (mancipium; »Budistorf«/Maria Saal/GB
Klagenfurt/K).

MC III 39, GZS II 301.

Es ist kaum anzunehmen, dass Buti- für *Bŏdi- steht, vgl. Bŏdigojŏ.

Kratko rečeno: navedene su sve potvrde jednog imena, označen izvor gdje je nađeno i vrijeme zapisivanja. Na čelu je obvezno tumačenje značenja. U primjeru dvočlanih imena podastrito je tumačenje značenja samo prvoga člana. Značenje se drugoga onda ište na njegovu abecednom redu ako njime počinje koje drugo ime. Ukoliko ne, tada ostaje praznina. Bilo bi stoga sretnije da je svagdje donio značenje obaju sastavnih dijelova ili barem uputio gdje se može naći.

Uz Boleslav stoji značenje: bol'e »grösser, besser«, -slavŏ. Komp. bol'e, dobrŏ prevodi se na njem. samo »besser«. Prid. gross znači »velik, golem, zamašan«, nikako dobar.

Oblik Dēslavŏ pisac tumači stezanjem od Dēdoslavŏ. Ovo pak nije nemoгуće, no čini mi se da bi prije postao od Desislavŏ, ako je uopće stvoren ovako. Najlogičnije je pomisliti kako je složen od kor. dŏ- (uspor. dŏ-lo, dŏ-lovati) i slav-a.

Gorazd je zabilježen već u IX stoljeću. Kako je znano, u naše se doba na-dijeva jedino u Slovenaca. Prema Kronsteineru znači »erfahren, besonnen« — »razborit, smotren«. Nije donijet njegov izvor, nego še čitatelj upućuje na Vas-merov Etimološki rječnik ruskoga jezika. Ovakav način nije prikladan. Reći ću kako Gorazd potječe od got. gorazdz i znači »koji govori razumno«. Zanimljivo je da je među starim slovenskim imenima postojao i Sŏgorazdŏ, tj. složenica od prijedl. sŏŏ i gorazd.

Godine 1203. u St. Veitu an der Glanu zapisano je ime Kozliz. Pisac ga čita Kŏzlŏŏŏŏ, što se može i prihvatiti. Ovo je umanjica od kozŏ »Ziegenbock«, tj. jarac. Bio bi ovo jedinstven primjer u čitavu slovenskome (i slaven-skom) imenaru. Motivacijski bi i moglo biti, ali mi je vjerovatnije da je to biljka kozŏčŏlŏ »Arum L.«.

U Obervellachu je između 957. i 993. zabilježeno muž. ime Kasne. Ovdje je pročitano Kŏsŏnŏ »spät«, tj. kasan, pozan. Kazne je još potvrđen na atran-cama Čedadskog evanđelja, unesen je od IX—X. stoljeća. Ni u jednome slavenskom jeziku nema imena koje bi bilo izvedeno od kŏsŏnŏ i zbog toga se mora opreznije pristupiti tumačenju njegova značenja. Ime je stvoreno od kor. kŏz-iti »pokvariti, upropastiti« (uspor. scsl. kaziti — ništiti, rušiti) i suf. morfema -ne. Da je tada postojao suf. morfem -ne na tome prostoru, potvrđuje ime Velikne (velik + ne), zapisano u Kranjskoj gori oko 1065. godine. Impe-rativ kazi, kaziti biva u češ. Kazimir, Kazislav, hs., polap., polj., rus. Kazimir.

Kronsteiner drži da je Milo stvoren kraćenjem od Miloslavč, a Mirica izvedena od im. mirč. Treba reći da je ovo nepotpuno. Milo, Mirica i druga ovakva imena mogu nastati i od svakog slož. imena u kojemu je član mil č mirč, npr. Milidragč, Miligostč, Milomirč, Mirončega, Miroslava, Mirovlasta te Bogomil, Bratomilč, Branimira, Danimira i dr.

U razlaganju značenja imena Šemanč, pribilježena 900. godine, pisac donosi Profousovo mišljenje po kojemu ono dolazi od Symeon, ali dodaje kako je možda dvokorijenske naravi. I ne ide dalje. Budući da je u Češkoj toponim Šemanovice, umjesno je oboje izvoditi od kor. šem./šam-. Isti biva u slovač. šemotič — plesti se u što, češ.-laš. šemitač se — motati se, polj. szamotać — bacati, ruski dij. šemetnut'sja — bacati se, izvijati se.

Jezikoslovci su podijeljeni u određanju značenja prvoga člana imena Veligojč, Veliradč i drugih u kojih dođe veli. Jedni u njemu vide imper. veli, veleti — zapovijedati, drugi prid. velič — velik. Kronsteiner pristaje uz prve s time da je veleti — wollen, tj. htjeti. Međutim hs., mak. i bug. Velemir i Veleslav, češ. Velel'ub, Veleslav, polap. Velegošč, polj. Wielebor, Wieleśław posvjedočuju da je u njima prvi član vele, sred. rod prid. velič. Ukoliko se ne radi o oba korijena, — vel-čti i vel-ij — onda je prihvatljivija tvrdnja kako je ovdje prid. velič.

Za Večeslavč je naden 7 potvrda. Upisani su između XIII. i XV. stoljeća. Za nj se kaže da je »staročeško« ime. Ispravno je pak reći kako je praslavensko, jer se nalazi u svima slavenskim jezicima. Oko 1085. g. na Bledu je zabilježen Vencegoj, skraćunica Venko u Štajerskoj 1042. A Venko je mogao biti stvoren od svakog imena u koga je prvi član komp. vece = veče, npr. Večedragč, Večemilč, Večemirč, Večeslavč.

Dalje slijede poglavlja: Fonologija imena, Morfologija imena, Sociologija imena, Tipologija imena. I na koncu Sažetak (Zusammenfassung). Gotovo ni jedno ne trpi prigovora, barem ne ozbiljnijega. Vrijedno je prenijeti podatak o broju imena zabilježenih u pojedinim stoljećima. Tako ih je u VIII. — 8, IX. — 92, X. — 53, XI. — 52, XII. — 237, XIII. — 82, XIV. — 18. Dakako, ovdje su ukupni podaci gdje je jedno ime zapisano više puta. Po pokrajinama je ovakva slika: Gradišće — 3, Koruška — 223, Donja Austrija — 18, Gornja Austrija — 41, Istočni Tirol — 6, Salzburg — 67, Štajerska — 201. Najviše ih je dakle u Koruškoj i Štajerskoj. Skupa 424. U svima ostalim pokrajinama 135.

Kao što je vidjeti, podaci potječu s južnoga prostora današnje Republike Austrije, sve do austrijsko-jugoslavenske granice. Na austrijskoj su strani »alpski Slovenci«, na jugoslavenskoj su valjda Slovenci. Sasma neprirodno. Već od VII. stoljeća s obje strane sadašnje državne međe obitavaju Slovenci. Ako su razdvojeni dogovorom u St. Germainu nakon I. svjetskog rata, ništa se u njih nije promijenilo u pripadanju slovenskoj naciji onih što se nađoše u Austriji. Ako se potomci davnašnjih Germana na istome području već dugo zovu Austrijancima, u naše vrijeme isto mora vrijedjeti i za potomke ondašnjih Slavena — kako ih imenuje Kronsteiner. Oni su Slovenci, i sada i najranije. Nakon velike Seobe Slavena govori se o Poljacima, Ukrajincima, Hrvatima, Česima i dr. Isto važi i za Slovence. Za sve Slovence od Alpa do Sutle!

Otto Kronsteiner dobro pozna najvažnija djela o antroponimiji pojedinih slavenskih naroda. Njima se služio u pisanju svoje knjige. Bartek, Karaš, Malecova, Maretić, Otrębski, Svoboda. Taszycki — da spomenem tek najpoznatije — uzimaju nacionalna imena u neprekinutosti: od prvih zapisanih pa do našega doba. Kronsteiner stvara jednu zbrku u slavensku antroponimiju unoseći neodrživ pojam, pojam »alpskih Slavena« namjesto samo Slovenaca. Dobiva se utisak kao da se radi o izumrlim polapskim Slavenima. Pri ovome se pisac

opire na jedan drugi podatak — na početak slovenskoga književnog jezika. Uzima se da slovenski književni jezik počinje na kraju XIII. stoljeća, odnosno na početku XIV. Ovdje se Kronsteiner pozivlje na slovenske jezikoslovce F. Ramovša i F. Bezlaja. Istina je što se tiče pojave slovenskog književnog jezika, ali navedeni datum nije mjerodavan u slučaju osobnih imena (i ne samo osobnih imena!) s toga prostora. Upravo su potvrđena osobna imena čvrst dokaz nazočnosti Slovenaca još od VII. stoljeća na južnome dijelu sadašnje Republike Austrije. Kako rekoh, nakon Seobe može se govoriti jedino o pojedinim (slavenskim) narodima. Budući da su Slovenci odvajkada nastanjivali cjelovito, nepretrgano područje, to za obradu nijesu najsretnije odabrana imena njihova jednoga dijela. Sva su se ta imena rabila na prostranstvu čitave Slovenije.

Posebno ističem poglavlje Sociologiju imena (*Die Soziologie der Namen*). Nema sumnje da se u osobnim imenima odrazuju društvene prilike jednoga vremena. Pored ovoga sociologija je imena bliska motivici imena, u mnogome se i prožimaju. Svako vrijeme ima i svoju modu i težnje, svoj ukus, svaki društveni sloj opet svoj ukus. Pisac je ovdje odmjeran i zgusnut, primjeren za ovakvo djelo. Nije se upuštao u šira razlaganja.

U knjizi je pet (slijepih) zemljopisnih karata. One dosta pripomažu boljemu razumijevanju rasprostiranja slovenskih osobnih imena na tome području.

Nema nikakve sumnje da je Kronsteiner uložio mnogo truda u svoje djelo i da je nastojao kako bi ono bilo na visini suvremene antroponimije. Pokoji etimologijski propusti skoro nužno prate ovakve pothvate, no na sreću njih je malo. Bez obzira na spomenuto, *Die alpenlawische Personennamen* uvršćuje se među vrijedna djela slovenske atroponimije, čime je ujedno obogaćena i slavenska antroponimija. Posebno onim imenima koja su postojala samo u Slovenaca.

Mate Šimundić*

* Dr. Mate Šimundić, profesor, Pedagoška akademija Maribor.

ZBIRKA VODNIKOV KULTURNI IN NARAVNI SPOMENIKI SLOVENIJE

V zbirki vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, ki jo od leta 1964 izdaja Zavod SRS za spomeniško varstvo, od 21. številke dalje pa zalaga Založba Obzorja v Mariboru, je doslej izšlo 80 vodnikov, od katerih jih 34 obravnava kulturne spomenike na ozemlju slovenske Štajerske.

Nekateri med njimi nam predstavljajo muzejske zbirke: št. 7 Celjski lapidarij (Vera Kolšek), št. 22 Celjski muzej I, Stalna arheološka razstava (Lojze Bolta in Vera Kolšek), št. 26 Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici (Tone Ferenc), št. 57 Ptujski grad I, Kulturnozgodovinske zbirke (Jože Curk), št. 67 Celjski muzej II, Stalna razstava umetnostne in kulturnozgodovinske zbirke (Milena Moškon) in št. 69 Soboški muzej I, Arheološka zbirka (Irena Horvat-Šavel), drugi arheološke lokalitete: št. 10 Arheološki spomeniki Savinjske doline (Lojze Bolta in Vera Kolšek), št. 27 Šempetrska nekropola (Vera Kolšek), št. 52 Ajdovski gradec pri Sevnici (Peter Petru) in št. 58 Rifnik nad Šentjurjem (Lojze Bolta), tretji posamezne kulturne spomenike: št. 17 Mariborski grad (Sergej Vrišer), št. 20 Sevniški grad in Lutrovska klet (Ivan Komelj), št. 21 Sladka gora (S. Vrišer), št. 25 Sv. Rok nad Šmarjem pri Jelšah (S. Vrišer), št. 32 Stari grad nad Celjem (Ivan Stopar), št. 34 Žička kartuzija (Marijan Zadnikar), št. 35 Kamnica pri Mariboru (S. Vrišer), št. 44 Opatijska cerkev v Celju (I. Stopar), št. 46 Velenjski grad (I. Stopar), št. 62 Malečnik (S. Vrišer) in št. 78 Mestna proštjska cerkev v Ptuj (J. Curk), največ pa cele naselbine ali celo večja območja: št. 4 Ptuj (Iva in J. Curk), št. 8 Umetnosti spomeniki Slovenjega Gradca (M. Zadnikar), št. 11 Mariborski Lent (Vili Premzl), št. 12 Ozemlje slovenjebistriške občine (J. Curk), št. 15 Brežice (Stanko Škaler), št. 33 Ormož in njegova okolica (J. Curk), št. 37 Celje (I. Stopar), št. 40 Rogaška Slatina (I. Stopar), št. 49 Stari Maribor (S. Vrišer), št. 60 Vrbovec z okolico (I. Stopar), št. 66 Rogatec (I. Stopar), št. 73 Žalec in Novo Celje (I. Stopar) in št. 77 Hrastnik (Stane Brečko).

Med avtorji se pojavljajo Ivan Stopar osemkrat, Sergej Vrišer šestkrat, Jože Curk petkrat, Vera Kolšek štirikrat, Lojze Bolta trikrat, Marijan Zadnikar dvakrat, vsi ostali avtorji pa po enkrat. Opazno je, da v dosedanji seriji vodnikov še ni bil obdelan noben NOB, etnografski ali naravni spomenik, medtem ko je kulturnozgodovinskih z ozirom na zastopanost ostale Slovenije sorazmerno dovolj. Turistično zanimivo je, da je med slednjimi precej vodnikov po večjih naselbinah (Ptuj, Sl. Gradcu, Mariboru, Sl. Bistrici, Brežicah, Ormožu, Celju, Rogatecu, Rogaški Slatini, Žalcu in Hrastniku), ki najbolj neposredno težijo k osnovnemu namenu zbirke, namreč k popularizaciji kulturne dediščine med našimi občani in tujimi gosti. Morda se pri zbirki pogreša vidnega oštevilčenja posameznih zvezkov, kar bi jih trdneje povezovalo v serijo, posebno, ker zvezki niso vsebinsko sistematizirani. Tega pa ni smatrati za pomanjkljivost zbirke, ampak nasprotno, prav to ji daje mik neposrednosti pri izbiranju avtorjev in

njihovih tem, ki vsaka po svoje dopolnjujejo vedenje o naši kulturni dediščini in življenjskem okolju. Medtem ko je obseg posameznih vodnikov precej različen, saj niha med 16 in 40 stranmi, pa je njihova knjižna koncepcija enotna in večinoma tudi po videzu posrečena, da ne rečemo privlačna, kar je pri tovrstnih izdajah še kako pomembno.

Ob kritični presoji strokovne in vsebinske vrednosti posameznih vodnikov lahko zaradi njihovega velikega števila oblikujemo le nekaj splošnih vtisov in pripomb.

Vodnik št. 10 (Arheološki spomeniki Savinjske doline) se niti teritorialno niti vsebinsko ne sklada z naslovom. Teritorialno je zajet preozko, ker obsega samo Spodnjo Savinjsko dolino, vsebinsko pa preširoko, ker ob arheoloških lokalitetah preveč poudarja umetnostnozgodovinsko topografske podatke, ki v kontekst vodnika ne spadajo.

Vodniki št. 23 (Šempetrska nekropola), št. 52 (Ajdovski gradec nad Sevnico) in št. 58 (Rifnik nad Šentjurjem) so celoviti pregledi rezultatov treh velikih arheoloških izkopavanj, ki vsako po svoje pomenijo pomemben prispevek k našemu vedenju o prazgodovinski, antični in poznoantični podobi jugovzhodnega alpskega območja in zato po svojem pomenu presegajo slovenski prostor.

Od vodnikov, ki so posvečeni muzejskim zbirkam, se kar 3 pečajo z zbirkami celjskega muzeja, št. 7 z lapidarijem, št. 22 z arheološko zbirko, št. 67 pa z umetnostno in s kulturnozgodovinsko zbirko. Prvi vodnik posrečeno združuje zgodovino nastajanja lapidarija, zgodovinski prikaz Celeie in končno inventar lapidarijske zbirke s priloženim načrtom. Drugi nam nazorno predstavlja arheološko zbirko s kratkimi prikazi posameznih arheoloških obdobij od paleolitika do naselitve Slovencev in s kratkim, vendar instruktivnim opisom vseh 22 razstavnih enot. Tretji vodnik po kratkem uvodniku o zgodovini Stare grofije in o nastajanju zbirke opisno našteva vseh 482 razstavljenih predmetov. To pa jemlje vodniku vademecumski pomen in mu mesto selektivnega vodenja po zbirki daje suhoparen inventarni značaj.

Vodniki št. 26 (Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici), št. 57 (Ptujski grad in njegove kulturnozgodovinske zbirke) in št. 69 (Arheološka zbirka PM v Murski Soboti) strokovno interpretirajo predstavljene zbirke in ob tem, zlasti drugi, ne pozabijo povedati tudi nekaj o zgodovinski usodi objektov — v vseh treh primerih gradov — v katerih so te zbirke.

Vsi ostali vodniki, 24 po številu, se ukvarjajo s posameznimi objekti kot s kulturnimi spomeniki, s celimi naselbinami ali celo z večjimi območji, kjer nas seznanjajo z njihovimi urbanimi, gradbenimi ali drugimi kulturnimi vrednotami.

Vodnik št. 17 (Mariborski grad) nas seznaja z gradbeno zgodovino in sedanjem arhitektonsko sestavo mariborskega mestnega gradu, ki ga predstavlja predvsem za kulturni spomenik in šele v drugi vrsti za stavbo, ki hrani zbirke mariborskega pokrajinskega muzeja.

Št. 20 (Sevniški grad in Lutrovska klet) nam govori o zgodovini te impozantne, v zametku romanske fevdalne arhitekture, v katere posredno sestavo spada gradbeno skromnejša Lutrovska klet, ki hrani našo najpomembnejšo renesančno stensko slikarijo iz začetka 17. stol. Sledi kratek opis obeh mestnih cerkva in Spodnjega gradu iz 1. pol. 17. stol., s čimer se končuje opis Sevnice, o kateri kot urbani naselbini pa vodnik na žalost ne pove ničesar.

Vodnika št. 21 (Sladka gora) in 25 (Sv. Rok nad Šmarjem pri Jelšah) obravnavata znameniti romarski cerkvi, ki vsaka po svoje pomenjata vrhunec naše baročne umetnosti, Sladka gora kot skupinska umetnina arhitekture, plastike in slikarstva, Sv. Rok pa kot sestavljenka iz križevega pota, svetih stopnic

in cerkve, katere notranjščina predstavlja unisono naše štukerske in slikarske umetnosti. Med 5 šmarskimi podružnicami avtor vodnika pomotoma navaja Sv. Ano namesto Sv. Barbare, ki stoji zahodno od Sv. Roka.

Vodnik št. 32 (Stari grad nad Celjem) nas ob opisu zgodovinske usode tega znamenitega gradu vodi po njegovih razvalinah, vendar pa po arheološki interpretaciji razvalin kasni z nastankom gradu za dobro stoletje. Za pomanjkljivost vodnika lahko smatramo dejstvo, da pri prikazu grajske rasti nima boljše barvne skale in predvsem nobenih razlag k prikazanim 9 gradbenim fazam. Ta pomanjkljivost namreč jemlje prilogi večino nazorne vrednosti, saj uporabnik vodnika razen romanskega jedra časovno težko razbere ostale faze grajskega nastajanja.

Vodnik št. 34 (Žička kartuzija) nas nazorno seznaja s tem znamenitim kulturnim spomenikom iz konca 12. in konca 14. stol., od katerega so ohranjene deloma konservirane razvaline »gornjega samostana« in cerkev v Špitališu.

Vodnika št. 35 (Kamnica) in 62 (Malečnik) nas spremljata v obe vasi bližnje mariborske okolice, ki se odlikujeta s pomembnimi cerkvami, z župno v Kamnici ter z župno in podružno v Malečniku. Za vse tri objekte velja, da so prave zakladnice naše baročne umetnosti, ki se nam ponuja v delih dolge vrste prominentnih takratnih umetnikov, predvsem kiparjev in slikarjev.

Vodnik št. 44 nam razgrinja umetnostnozgodovinske vrednote opatijske cerkve v Celju, katere nastanek je postavljen v leto 1306 ob dejstvu, da obstajajo sledovi prednice vsaj iz začetka 13. stol. Posebno dragocenost cerkve predstavlja njena kapela ŽMB, polna kamnoseškega in slikarskega bogastva iz začetka 15. stol.

Vodnik št. 46 nas povede v velenjski grad, kjer nas seznaja najprej z zgodovinsko usodo tega v jedru romanskega gradu, nato nas pa povede po njegovi stavbi, ne pa po razstavljenih muzejskih zbirkah; le-te bi moral vsaj na kratko opisati in s tem dati obiskovalcu celovitejšo informacijo o njegovi sedanji funkciji.

Vodnik št. 78 predstavlja mestno proštijo cerkev v Ptuj, njeno razgibano gradbeno zgodovino, dragoceno arhitekturo in bogato opremo ter bližnjo okolico z znamenitim renesančnim mestnim stolpom iz 2. pol. 16. stoletja.

Serijski vodniki, ki opisujejo večje naselbine ali cela območja, začenja vodnik št. 4 (Ptuj), ki nas seznaja z našim najstarejšim mestom, pomembnim tako po zgodovinski kot po spomeniški plati, ter predvsem opozarja na njegove najdragocenejše kulturne spomenike: grad, mestno cerkev, oba samostana, oba mitreja, lapidarij itd.

Vodnik št. 8 nam bežno predstavlja Slovenj Gradec kot mesto, podrobneje pa župno in špitalsko cerkev ter bližnji Stari trg z obema sožupnima cerkvama, ki spadajo po svoji arhitekturi in opremljenosti med naše najzanimivejše kulturne spomenike, polne umetnostnih izročil od 13. stol. dalje. Vendar pa njihova gradbenozgodovinska interpretacija še ni izrekla zadnje besede; to velja tudi za župno cerkev sv. Pankracija, če bo držala domneva, da je njeno obodno zidovje še ostanek starega grajskega jedra.

Vodnika št. 11 (Mariborski Lent) in 49 (Stari Maribor) se dopolnjujeta, saj prvi prikazuje jugozahodni del starega mesta, ki ga drugi opisuje v celovitejšem pregledu. Pri interpretaciji in dataciji posameznih objektov je precej posploševanja, sinagoga pa je očitno prepozno datirana. Drugi vodnik je strokovno neoporečen ter nas v prijetnem tonu popelje po starem mestnem jedru, pri čemer nas opozori na vse, kar je vredno ogleda, vmes pa neprisiljeno vpleta posamezne zgodovinske ekskurze za boljše razumevanje opisanega.

Vodnik št. 12 nas najprej seznaja s Slovensko Bistrico in z njenimi spomeniki, nato pa nas popelje v treh obhodih po občinskem ozemlju, kjer srečamo tako pomembne kulturne spomenike, kot so cerkev v Koritnem, spomenik NOB na Osankarici, bivši samostan v Studenicah, graščina Štatenberg in dvorec v Zgornji Polskavi.

Vodnik št. 15 je posvečen Brežicam, zlasti renesančnemu gradu z dragocenimi baročnimi freskami in obsežnimi zbirkami Posavskega muzeja ter mestnem jedru, na koncu pa nas informira še o glavnih kulturnih zanimivostih, ki bogatijo brežiško občinsko ozemlje.

Podobno koncipiran je vodnik št. 33, ki nas seznaja z Ormožem, zlasti z mestno cerkvijo in gradom, katerega stolp je iz okoli 1270, medtem ko so ostali grajski trakti šele v teku 14. in 15. stoletja nadomestili prvotno leseno grajsko arhitekturo. Po kratkem opisu drugih mestnih zanimivosti nas vodnik seznaja še z ostalimi kulturnimi spomeniki z ormoškega občinskega ozemlja, zlasti s trgom Središčem, z nekdanjo križniško komendo Veliko Nedeljo in s staro vinarsko pristavo Temnarjem.

Vodnik št. 37 nas seznaja s Celjem in z njegovo bogato zgodovino ter obilico kulturnih spomenikov, časovno segajočih od Heraklejevega svetišča pod Miklavškim hribom do Plečnikove Ljudske posojilnice iz 1928 in Savinškovega spomenika NOB iz 1958. Nato nas vodi v bližnjo mestno okolico, kjer nam predstavlja še nekaj kulturnozgodovinskih zanimivosti: cerkva, dvorcev in kapel. Poljudno, vendar strokovno napisani vodnik lahko rabi za dobro turistično informacijo in kažipot po mestu ob Savinji.

Vodnik št. 40 nas spremlja po našem najstarejšem in najbolj prominentnem zdraviliškem centru Rogaški Slatini, seznaja nas z njeno zgodovino, s posameznimi stavbami in z najbližjo okolico, dosegljivo z vsakdanjimi sprehodi zdraviliških gostov. Morda bi bilo prav, če bi vodnik povedal kaj več o prizadevanjih 1. pol. 19. stol. za urbano ureditev zdraviliškega naselja, saj spadajo ta hotenja med najstarejša tovrstna prizadevanja pri nas. Vsaj mimogrede ali v posebni kratki informaciji pa bi moral kaj povedati tudi o zdraviliških indikacijah ter s tem vodniku dati ščepec zdraviliško-turističnega aspekta.

Vodnik št. 60 nam predstavlja kulturne znamenitosti na sotočju Savinje in Drete. Glavna pozornost je posvečena gradu Vrbovcu z njegovim romanskim jedrom, zgodnjebaročnemu samostanu Nazarje, trgu Rečici in razvalinam gotškega gradu Rudeneka.

Vodnik št. 66 nas prestavlja v trg Rogatec; najprej riše njegovo zgodovinsko usodo, nato pa njegove znamenitosti, med katerimi prednjačita baročni župna in podružnična cerkev, slede pa razvaline v jedru romanskega, vendar leta 1575 prezidanega Starega gradu in stavba v jedru gotškega, vendar v 16. stol. prezidanega gradu Strmola.

Vodnik št. 73, ki opisuje Žalec, uporablja enak predstavitveni sistem kot pravkar opisani. Najprej nas seznaja z zgodovino mesta, nato pa z njegovimi znamenitostmi, med katere spadata župna in podružna cerkev s spremnimi poslopji, mestni trg z vencem starih hiš in bližnji poznobaročni dvorec Novo Celje, ki pa je, na žalost, oropan večine svojih nekdanjih dragocenosti, predvsem pa stropne slikarije v glavni dvorani.

Vodnik št. 77 nam končno predstavlja Hrastnik, ki ni znan toliko po svoji kulturnozgodovinski dediščini kot po svoji industrializaciji, ki mu je v teku 19. stoletja vtisnila svoj posebni arhitektonski pa tudi sociološki pečat, saj je bilo prav tu eno od središč razvoja delavske revolucionarne zavesti in tudi močna postojanka za boj proti okupatorju, kar dokazujejo mnogi spomeniki, plošče in obeležja, postavljeni v Hrastniku in njegovi bližnji okolici.

Kot smo iz kratkega poročila spoznali, bera zbirke vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ni majhna, zato ne bi bilo prav, da je ne bi predstavili in s tem dohiteli informativno zamudo o tovrstnem krajevnem zgodovinsopisju, ki tudi po svoje prispeva k spoznavanju našega včerajšnjega dne. Čeprav serija ni primarno namenjena publiciranju novih izsledkov in spoznanj, temu naj strežejo izrazito strokovna glasila, vendar izpolnjuje pomembno poslanstvo, katerega moto je, da v kratkih prikazih in poljudno seznanja naše ljudi s kulturnimi zanimivostmi njihovega okolja in s tem širi zanimanje in vedenje o naši kulturi kot najbolj žlahtnem potrdilu našega zgodovinskega obstoja.

Jože Curk*

* Jože Curk, dipl. um. zgod., Pokrajinski arhiv Maribor.

DRAVSKA DOLINA

Novejši razvoj kulturne pokrajine. Založba Obzorja Maribor 1977. 368 strani, 44 grafičnih in kartografskih prikazov, 1 barvni in 1 črno-beli priklopni kartografski prikaz, 20 črno-belih slik, 4 barvne slike, 75 tabel. Oprema Breda Varl.

Že leta 1954 smo si slovenski geografi na svojem drugem zborovanju v Mariboru postavili za nalogo preučevanje pokrajin severovzhodne Slovenije. Do danes je izšla vrsta monografij, med njimi knjiga dr. Zgonika o Dravski dolini, s katero skorajda sklepamo podrobnejše preučitve sveta ob Dravi vse od Mežiške doline do meje s Hrvaško. Razvoj in celovito spreminjanje kulturne pokrajine Dravske doline zasleduje avtor v zadnjih 120 letih s poudarkom na preobrazanju po osvoboditvi, zato je Zgonikova knjiga obsežno historično-geografsko delo. V knjigi pa ni izčrpno in nazorno prikazan le dosednji razvoj, temveč so obravnavani tudi problemi prihodnosti te pokrajine.

Avtor se je v svojem delu lotil obravnave sodobnih družbenogeografskih pojavov v pokrajini, ki je zaradi svoje hribovitosti, gozdnatosti, svojevrstne gospodarske usmerjenosti, prometne odmaknjenosti ter obmejnosti le počasi spreminjala fiziognomsko in družbenogospodarsko podobo. Povojna urbanizacija pa je tudi vanjo prinesla izrazite, čeprav ne povsod enako močne strukturne spremembe, zato je nastajal vedno večji socialnogeografski kontrast med hribovitim gozdnim agrarnim zaledjem, ki se je demografsko praznilo, ter dolinskim dnom s koncentracijo prometa, napredujočo industrializacijo in hidroenergetsko izgradnjo.

Zgonikovo delo odlikuje obravnava vzročne in funkcionalne celotnosti geografskih pojavov v treh značilnih individualiziranih pokrajinskih enotah: Dravskem Pohorju, hribovitem svetu Kozjaka, Remšnika, južnovzhodnih izrastkov Golice in Košenjaka ter v vmesni dolini Drave. Povsod so v ospredju strukturni in fiziognomski učinki odnosov med naravo in družbo, pri čemer posega avtor s svojim izrazitim posluhom za historične razvojne dejavnike tudi v družbenogeografske spremembe pretekle dobe, zlasti od druge polovice 19. stoletja dalje. Izredno plastično niza pred bralca preobrazbeni proces, ki ga pogojujejo fužinarstvo in steklarstvo, še bolj pa blagovno-tržno vrednotenje lesa in izgradnja obdravske železniške proge. Kulturna pokrajina doživlja tako posebno od konca 19. stoletja dalje s pogozdovanjem in zmanjševanjem njivskih ter pašniških površin novo podobo. Prav v prikazu fizičnogeografskih in družbenozgodovinskih dejavnikov v izoblikovanju in preoblikovanju kulturne pokrajine, njenega demografskega razvoja in strukturnih sprememb je težišče Zgonikovega do navedenosti osvetljenega in argumentiranega dela. Odlikuje ga tudi zahteven metodološki prijem, saj avtor predstavi sodobne prostorske učinke prav na osnovi najznačilnejšega procesa, tj. ozelenjevanja in ogozdovanja.

Raziskovalna sistematika je zahtevala razdelitev obsežne snovi na 19 poglavij, katerih vsebino bi lahko strnili v tematiko o naravnem okolju, vplivu družbenozgodovinskih dejavnikov v izoblikovanju kulturne pokrajine, o zemljiškoposestnih razmerah, demografskem razvoju, migracijah prebivalstva, o

spreminjanju izrabe tal in o učinkovanju teh dejavnikov vse do najnovejše dobe. Poudarimo še naj, da je raziskava tudi prvo objavljeno geografsko delo, ki se loteva obmejne problematike v severovzhodni Sloveniji. V sklepnem poglavju avtor sintetizira svoje ugotovitve in regionalno diferencira Dravsko dolino na posamezna gravitacijska območja, s čimer bistveno dopolnjuje naše dosedanje predstave.

Zgonikovo delo označujejo posebno številna znanstvena spoznanja, bogatijo pa ga tudi izbrane metode dela ter izredna natančnost obdelave raziskovalne problematike. Z vso odgovornostjo raziskovalca analizira preobrazbeni proces agrarne pokrajine in nakazuje njegovo zapletenost ter regionalno in časovno različnost. Loteva se obdelave razvoja zemljiških kategorij v značilnih časovnih prerezih od franciscejskega katastra naprej, ugotavlja učinke kapitalističnega gospodarstva v pokrajini in spreminjanje ravnovesja med kmetijskim in gozdnim gospodarstvom s spremljajočimi jih inovacijami. Ugotovitve, ki izhajajo iz ovrednotenja družbenogeografskih struktur, tesno povezuje z demografskim razvojem, ugotavlja proces deagrarizacije in depopulacije, ki ga posebno po drugi vojni spremljajo močne spremembe izrabe tal in opuščanje zemljišč. Pri tem nam vsestransko osvetli dejavnike, ki vplivajo na nastanek socialnega preloga, ter nas seznaja z nekaterimi novostmi. Iz raziskave lahko ugotovimo avtorjevo kritično stališče do vprašanj zemljiškoposestne strukture, npr. do drobljenja posesti, do naraščanja števila gozdnih posestnikov nekmetov, prav tako do problemov »reagrarizacije«, do propadanja višinskih kmetij, do praznjenja hribovitih agrarnih predelov, do migracijskih tokov delovne sile v zamejstvo in do večanja poklicne polarizacije ter strukturnih razlik med hribovito agrarno notranjostjo in urbaniziranim dolinskim svetom.

Metodološko dognano razčlenjuje avtor Dravsko dolino na posamezne cone, in to z vidika poklicnega preslojevanja, demografsko-funkcijske strukture in stopnje urbanizacije. Hkrati ugotavlja zelo neenakomeren prostorski razvoj te doline, relativno nerazvitost v hriboviti notranjosti, negativne učinke novega prevrednotenja zemlje in z njim povezano nazadovanje zanimanja za agrarno gospodarstvo. Naj ne ostane neomenjeno, da se avtor nikjer v svojem delu ne zadovoljuje le z ugotovitvijo stanja, temveč s svojim kritičnim odnosom do problemov prizadeto išče tudi rešitve. Še posebej občutljivo je njegovo obravnavanje povojnih družbenogeografskih, socioloških in psiholoških prostorskih sprememb kulturne pokrajine, med drugim bodočnosti višinskih kmetij in problematike »žive meje«.

Zgonikovo knjigo ocenjujemo vsebinsko kot metodološko za izjemen dosežek s področja monografskih raziskav slovenskega prostora, zato bodo po njej posegli ne le geografi, zgodovinarji, sociologi in predstavniki sorodnih strok, temveč tudi vsi, ki jih zanima ta košček slovenske zemlje. Mcdnje sodijo prav gotovo tudi načrtovalci prostora ter učitelji geografije na vseh izobraževalnih stopnjah. Knjigo lahko tudi po njeni estetski in nadpoprečno bogati grafični opremi postavimo za vzor. Zaradi širše vrednosti, originalnosti, metodološke popolnosti in pomembnih sklepov bi v knjigo upravičeno sodil še povzetek v tujem jeziku.

Borut Belec*

* Redni profesor dr. Borut Belec, Pedagoška akademija Maribor.

SLOVENIJA SEDEMDESETIH LET

Državna založba Slovenije, Ljubljana 1977, 457 strani, 1 karta, 15 karto-gramov, 15 diagramov in 24 barvnih fotografij. Samostojna izdaja.

Avguštin LAH, doktor geografskih znanosti in habilitirani izredni profesor, je naši javnosti poznan kot pisec geografskih učbenikov za srednje šole in poljudnoznanstvenih geografskih študij. Zadnje čase se posebno posveča problemom okolja. Kot angažirani družbenopolitični delavec je opravljal odgovorne družbene funkcije, mnogo potoval in zato so za vsa njegova dela značilna široka razgledanost, marksistična metoda in aktualnost obravnavane tematike. Vse to velja tudi za njegovo najnovejše delo — **Slovenija sedemdesetih let**. Knjiga je izšla januarja 1978 pri Državni založbi Slovenije in je prvi tovrsten poizkus kompleksne analize našega družbenega, gospodarskega, prostorskega in splošno kulturnega povojnega razvoja in predvsem doseženega stanja v sedemdesetih letih, ki pomenijo, kot pravi avtor, »za Slovenijo in celotno Jugoslavijo izredno pomembno razvojno obdobje«.

Pisec je knjigo razdelil na pet temeljnih poglavij. Prvo, najmanj obsežno poglavje bi lahko ocenili za uvodno predstavitev Slovenije. Pri tem pa ne gre za običajen geografski oris, temveč za sicer bežen, vendar dovolj poudarjen pogled na uresničevanje splošne socialistične preobrazbe in še posebej družbenoekonomskih odnosov po letu 1945. S tem uvodom je tudi nakazana osnovna metoda obravnave zastavljenih problemov.

Drugo poglavje (str. 33—138), ki nosi naslov »**Globoka družbena preobrazba**«, obravnava problematiko gibanja prebivalstva na Slovenskem z vseh vidikov od številčne rasti, spreminjanja strukture, migracijskih gibanj do predvidevanj nadaljnjih procesov. Pri tem so še posebej zanimiva poglavja — ženske v gospodarskih in družbenih dejavnostih; kadri revolucije po tridesetih letih ter velika kulturna sprememba, ker so za podobne demografske in demogeografske študije nekaj novega.

Lah izvaja in utemeljuje izredno dinamične spremembe v gibanju in spreminjanju podobe prebivalstva iz dosežkov naše socialistične revolucije in uspešne graditve samoupravnih socialističnih družbenoekonomskih odnosov, kar pomeni tudi globok kulturni preporod našega ljudstva. Prav zaradi takega izhodišča to poglavje ni običajna obravnava statističnih demografskih podatkov, ki jih jemlje avtor iz različnih demografskih študij in statistik, temveč prikaz z revolucionarnimi družbenimi spremembami pogojenega presnavljanja slovenskega ljudstva v sodobno organizirano in na samoupravnih socialističnih družbenoekonomskih odnosih zgrajeno družbeno skupnost, ki so ji samoupravljanje in delegatski sistem ter družbena lastnina proizvodjalnih sredstev temeljni postulati.

»**Gospodarski razvoj in usmeritve**« je naslov tretjega, najbolj obsežnega poglavja (str. 141—290). Tudi v tem poglavju izhaja avtor iz revolucionarnih družbenih sprememb, ki so sprostile nesluten polet in iniciativo delavskega razreda in drugih delovnih ljudi. Ugotovljeni so veliki rezultati na vseh področjih,

pa tudi pomanjkljivosti, napake in neprijetne posledice burnega in zato ne vedno dovolj premišljenega ukrepanja. Pri podrobnejši obravnavi so izpostavljeni problemi: energija in energetska bilanca, pridelovanje hrane in splošna agrarna politika, promet ter zaostajanje nekaterih predelov v gospodarskem in socialnem razvoju ter ukrepi za odpravo teh nesorazmerij. Brez škode bi lahko izpadlo poglavje o ribolovu, saj obsega le dve strani. Zanimivo je, da so v tretje poglavje vključeni problemi družbenih dejavnosti in vidiki socialne politike kot pospeševalni dejavniki gospodarskega razvoja.

Četrto poglavje (str. 293—377) je posvečeno obravnavi problematike človekovega okolja, temi, ki se ji avtor še posebej posveča. Onesnaževanje okolja je spremljevalec industrijskega razvoja in urbanizacije. Doslej mu nismo posvečali posebne pozornosti, zato je stanje ponekod že kritično in potrebni bodo temeljiti posegi, ki ne bodo poceni. Vnaprej moramo varstvu in izboljševanju okolja posvečati ustrezno skrb in materialna sredstva, to smo dolžni sebi in zanamcem.

Zadnje, peto poglavje (str. 381—457) je namenjeno izobraževanju in kadrom. Avtorju je temeljno izhodišče, da je človek ustvarjalec vseh dobrin, nosilec napredka. Od njegovega znanja in odnosa do dela je odvisna dinamika in kvaliteta gospodarskega in družbenega razvoja. Sedanji izobraževalni sistem kljub mnogim pozitivnim rezultatom ne ustreza več današnjim in jutrišnjim potrebam združenega dela, od katerega je odtujen. Korenita reforma, ki smo jo že začeli, je zato nujnost. Ob mnogih zanimivih podatkih o učencih, dijakih, študentih in poklicni strukturi zaposlenih je, žal, skromno, preskromno poudarjena vloga učitelja, ki je in bo ostal kljub mnogim drugim izobraževalnim medijem najpomembnejši faktor izobraževalnega in še posebej vzgojnega procesa.

Ko sklene bralec zadnje poglavje, obrne list, da bi prebral še sklepno besedo. Pa je ni. Škoda! Kratko in jedrnato povedana sklepna beseda bi lahko pri naših delovnih ljudeh, in njim je knjiga namenjena, ob prikazanem razvoju in dosežkih utrdila občutek ponosa in optimizma, saj so soustvarjalci teh naših sedemdesetih let.

Knjiga je polna statističnih in drugih podatkov, ki jih lahko bralec tudi sam dodatno komentira, primerja in vrednoti. Navedba virov omogoča tudi poglobljanje v posamezne probleme. Mnogi podatki so razporejeni v tabele, drugi so prikazani tudi v kartogramih in grafikonih. Knjigo poživlja 24 barvnih fotografij, ki jih je prispeval avtor iz svoje zbirke. Tematika posnetkov bi bila lahko v nekaterih primerih bliže vsebini obravnavane snovi, med katero je vstavljena. Tako bi bila npr. bolj prepričljiva podoba vojne fotografije požgane vasi kot ostanki gradu v Soteski. Ali, celo poglavje je namenjeno vzgoji in izobraževanju, navedeni so podatki o na novo zgrajenih vrtcih in osnovnih šolah, fotografije pa nobene. In končno, ali ne bi ovojni ovitek z drugačno tematiko, kot je tihožitje z Ljubljanskega barja, bil bolj skladen z naslovom knjige? Ob množici gradiva je tudi nekaj napak in pomanjkljivosti, kot je to primer pri grafikonu na strani 190, ki ni usklajen s podatki. Povsem nepotrebna je tudi pomešanost grafikonov na straneh 272, 273 in 274. Podobnih primerov bi lahko našteali še nekaj. Seveda pa ti tehnični spodrsaljaji ne zmanjšujejo vsebinske vrednosti knjige, ki bo po načinu obravnave problematike poučno gradivo za širok krog bralcev, priročnik učiteljem in pomožni učbenik dijakom in študentom. Zahtevnejši bralec pa bo moral v nekaterih primerih seči po izvirnih podatkih, da si ob zahtevani kritičnosti sam ustvari podobo, sodbo in sklep. To je pri takšnem delu povsem razumljivo, saj je istega mnenja tudi avtor, ki uvodoma pravi, da »od enega raziskovalca in v eni knjigi ni mogoče pričako-

vati vseobsežnega in vsestranskega dela«. Vsekakor pa knjiga »Slovenija sedemdesetih let« prihaja v pravem trenutku in bo gotovo našla pravi odziv ter opravila svoje plemenito poslanstvo.

Vladimir Bračič*

* Redni profesor dr. Vladimir Bračič, rektor Univerze Maribor.

BIBLIOGRAFIJA SLOVENIK V GRAŠKEM »DER AUFMERKSAME« 1812—1842

Ivanka Žmavc-Baranova*

Zora Šlebinger-Ilichova**

UDK 016:908(=863):05 Der Aufmerksame »1812 1842«

ZMAVC-BARAN Ivanka — **ZORA ŠLEBINGER-ILICH**: Bibliografija slovenik v graškem »Der Aufmerksame«. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 13(1977)1-2, str. 338—378.

Izvirnik v sloven., izveček v sloven. in angl.

Bibliografija zajema prvih 31 letnikov nemškega časopisa »Der Aufmerksame«, ki je izhajal v Gradcu v letih 1812—1842 in 1855—1858 kot priloga »Graetzer Zeitung«. V prvem delu navaja vse gradivo, s katerim so v listu sodelovali Slovenci, v drugem delu pa gradivo, ki se nanaša na slovensko ozemlje in njegove prebivalce. Dodani sta še osebno imensko (avtorsko in predmetno) kazalo ter krajevno kazalo.

UDC 016:908(=863):05 Der Aufmerksame »1812 1842«

ZMAVC-BARAN Ivanka — **ZORA ŠLEBINGER-ILICH**: The Bibliography of the Slovenica in the »Der Aufmerksame« in Graz. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 338—378.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl.

The bibliography contains the first 31 annuals of the German newspaper »Der Aufmerksame«, which was issued from the years 1812—1842 and 1855—1858 as a supplement to »Graetzer Zeitung«. In the first part all material is quoted which Slovenes attributed to the newspaper and in the second part the material referring to the Slovene territory and to its inhabitants. Added are the index of personal names (of authors and objects) and the index of places.

Uvod

Temo »Bibliografija slovenik v graškem Der Aufmerksame« je leta 1950 predlagal komisiji za strokovne izpite v knjižničarski stroki pri Svetu za prosveto in kulturo v Ljubljani, in to v zvezi z nalogami in programom študijske knjižnice v Mariboru, njen dolgoletni ravnatelj pokojni prof. Janko Glazer iz dveh razlogov: 1. ker je bil časopis »Der Aufmerksame« glasilo za deželo, katere del je bila Spodnja Štajerska, in 2. ker so v njem sodelovali tudi Slovenci.

Graški poučno-beletristični list »Der Aufmerksame« je izhajal kot priloga k uradni Grätzer Zeitung 1812—1842 in 1855—1858. Bil je podobno glasilo, kakor je bil sočasno v Ljubljani »Illyrisches Blatt«, priloga tamkajšnje Laibacher Zeitung, v Celovcu pa Carinthia.

* Ivanka Žmavc-Baranova, n. bibliotekarka v pokoju, Maribor; ** Zora Šlebinger-Ilichova, n. bibliotekarka, Knjižnica pravne fakultete, Ljubljana.

Pobudo zanj je dal nadvojvoda Johann [Erzherzog Johann] z ustanovitvijo graškega muzeja »Joanneum« ter z njim v zvezi liceja l. 1811. Skriptor Joannea in sočasno urednik »Grätzer Zeitung« je bil Ignac Kollmann, »Scriptor am Joanneum, Ehrenbürger von Grätz, Marburg, Cilli und Leibnitz, Mitglied der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft in Steyermark, correspondierendes Mitglied der mährisch-schlesischen Gesellschaft für Ackerbau, Natur- und Landeskunde...«, kakor je podpisan na naslovnih straneh letnikov. Kollmann je na nadvojvodovo željo leta 1812 začel izdajati za prilogo k »Grätzer Zeitung« časopis »Der Aufmerksame«, ein Blatt, das zu den beliebtesten wissenschaftlich-belletristischen Blättern Steiermarks, selbst Oesterreichs zählte«. [Schlossar, Steiermark im deutschen Liede, 329.] Urejal ga je 25 let in sodeloval s poetičnimi, zgodovinskimi in kulturnozgodovinskimi članki, ki jim je snov večkrat zajeta tudi iz slovenske preteklosti. Povečal je zanimanje za domoznanstvo in kulturno zgodovino, zbudil je marsikateri dremajoči talent in ga spodbujajoče predstavil širšemu krogu bralcev. [Po Wurzbachu, Biogr. Lexikon 1864 XII, 354.] List je urejal 25 let do svoje smrti 16. marca 1837. [Schlossar, Steiermark im deutschen Liede, 330 omenja napačno 1838.] Slovencem spočetka sicer ni bil naklonjen, vendar je — morda pod Primčevim vplivom — dajal svoje glasilo na razpolago tudi za objave s slovenskega kulturnega področja. [Prim. Kidrič, Zgodovina slov. slovstva, 521.] Po Kollmannovi smrti je od številke 33—117 (3. oktobra 1837) podpisan za provizorično redakcijo založnik, s številko 118 pa je prevzel uredništvo Albert Johann Polsterer, »Doctor der Philosophie und der freien Künste, Mitglied der philosophischen Facultät an der k. k. Carl-Franzens-Universität zu Grätz, Ehrenmitglied des steiermärkischen Musikvereins« itd., in ga oskrboval do leta 1839, št. 55 (7. maja), ko je umrl. Slovenec Matija Vehovar mu je napisal v št. 59 nekrolog z biografijo in v št. 60 pesem. Davorin Trstenjak piše o Polstererju Puffu 16. maja 1839: »Ich bin ihm vieles schuldig und verlor an ihm einen belehrenden Freund.« [Glonar, ČZN 1923, 39.] Od št. 56 l. 1839 je bil urednik Franz Ostfeller. Cenzor lista je bil Čeh Jüstel, »ki se ga ni bilo treba bati« [gl. Kidrič, Zgodovina slov. slovstva, 521], izdajatelj pa graški tiskar Andreas Leykam.

Da bi se časopisu dvignila raven, je nadvojvoda Johann podprl biblioteko Joannea, da je prejemala na njegov račun 35—40 revij iz Avstrije in inozemstva z namenom, da bi bralci koristne članke v izvlečkih priobčevali v domači reviji. Nadvojvodova želja je nadalje bila, da bi bil »Der Aufmerksame« nekaka sredina med časopisom za kmete in časopisom za izobražence, kar je v resnici tudi bil. [Po: Das steiermärkische Landesmuseum Joanneum 1811—1911, str. 83, 84, 88.] Zadovoljeval naj bi pripadnike vseh slojev, najrazličnejše izobrazbe in najrazličnejših nazorov. Bil bi naj ljudski list, ustrežal naj bi pa tudi željam najizobraženejših v mestu, dajal naj bi zabavo in sočasno razširjal koristno znanje. [Po: Der Aufmerksame 1838, 1.]

»Der Aufmerksame« je izhajal prvo leto dvakrat tedensko [ob četrtek in sobotah], 1813—1842 pa na izrecno željo nadvojvode Johanna v povečanem obsegu na poldrugi poli tedensko [ob torkih, četrtek in sobotah]. Prvo leto je izšlo 105 števil, drugo 130, v letih 1814—1842 pa letno 156—157 števil. Redke so dvojne številke z dvojnimi obsegom. Do leta 1842 so letniki šteti, 1855—1858 pa ne več. Prvih 24 letnikov je tiskanih v osmerki, naslednji pa v kvart formatu. Ko se je s prvo številko 25. letnika (1836) spremenil format, se je spremenil tudi zunanji videz in tehnična ureditev lista. Podnaslov lista »Ein vaterländisches Volksblatt. In Verbindung mit der Grätzer Zeitung« se je spremenil v »Ein Unterhaltungsblatt«. Kazala v posameznih letnikih so stvarna, ne po avtorjih, zato so precej nepregledna. V kazalih [Register] pred letom 1836 je

snov razvrščena po stvarni značnici, pozneje po stvarnih skupinah, v okviru teh pa kronološko.

Na prvem mestu je pripovedništvo (Erzählungen, Novellen und Sagen). Sledijo pesmi, nato Länder- und Völkerkunde, Vaterländisches, Locales, Neuigkeiten, Literarisches, Naturhistorisches, Correspondenzen itd. V zadnjem letniku je 24. skupin. List ima stalne rubrike, npr. Locales, Neuigkeiten, Miscellen itd., kjer je združenih več kratkih vesti pod skupnim naslovom. V poznejših letnikih je tudi nekaj primitivnih ilustracij.

Glasilo »Der Aufmerksame« je zvesto ogledalo predmarčne dobe. »Avstrija, ki je za časa Marije Terezije in Jožefa II. pospeševala znanost, je po zmagi nad Napoleonom in francosko revolucijo začela igrati prvi instrument v nazadnjaškem restavracijskem koncertu diplomatov, v znanosti pa prišla ob ves svoj sloves. ... Avstrijska nemška duševnost si ni iskala duška tolikanj v pesmi in romanu, kakor tudi ne v takšnih vedah, kakršne so filozofija, zgodovina in državoznanstvo, katere vede, je vrhu tega strogo nadzorovala cenzura; notranji avstrijsko nemški človek se je najbolj izživil v gledališču« [Priatelj, Profili 1, 23], poleg tega pa v zanimanju za lokalne, domoznanske zadeve in probleme. V listu »Der Aufmerksame« preseneča obilica poročil o gledališču, plesih in drugih prireditvah. V pričujoči bibliografiji je nekaj poročil o gledališču v Ljubljani, Mariboru, Celju in Celovcu, a to ima le toliko zveze z našim kulturnim življenjem, da so bile te predstave na našem ozemlju, kajti takrat Slovenci še skoraj nismo imeli svojega meščanstva in je bilo gledališče nemško.

Literatura je pod pritiskom cenzure hirala. Celu priznani avstrijski pesniki so klečeplazili in pisali dinastične prigodnice. Tudi naše glasilo jih je polno. Alvian je sestavljal latinske kronograme v čast cesarju in drugim oblastnikom. Vse pesmi v slovenščini so enakega značaja.

Pričujoča bibliografija obsega prvih 31 štetih letnikov časopisa; zadnji štirje nešteti letniki 1855—1858 bi potrebovali posebno obdelavo. Da niso vključeni v bibliografijo, je vzrok predvsem v tem, da v času, ko sva bibliografijo sestavljali, niso bili kompletni na razpolago. Popolno zbirko prvih 31 letnikov 1812—1842 in 1855 ima Pokrajinski arhiv v Mariboru. Univerzitetna knjižnica v Mariboru ima precej kompletno zbirko prvih 29 letnikov (m. 1814, 1838, 1855, 1857 in 1858), letniki 1812, 1813, 1815, 1816, 1818, 1824, 1825, 1827, 1828, 1830, 1834, 1835, 1836 so nepopolni; letniki 1817, 1819—1823, 1826, 1829, 1831—1833, 1837, 1839—1842 in 1856 pa popolni. Ljubljanska NUK ima 1812, 1815, 1816, 1818 (npp.), 1820, 1828 (npp.), 1830 (npp.), 1831—1833, 1836, 1837, 1838 (npp.), 1839—1842, 1855, 1856 in 1857, Slovanska knjižnica v Ljubljani pa 1839, 1842 in 1855 (npp.). Kakor je iz navedenega razvidno, manjka v Sloveniji časopis za leto 1858.

Bibliografija navaja vse gradivo, s katerim so sodelovali Slovenci, in gradivo, ki se nanaša na naše slovensko ozemlje in njegove prebivalce.

Temu ustrezno je snov razdeljena na 2 oddelka.

V 1. oddelku so abecedno urejeni vsi pri listu sodelujoči Slovenci (Alvian, Dalemisel, Gmeiner, Kopitar, Kordeš, Kvas, Perger, Pirc, Potočnik, Prešeren, Primic, Rižner, Slomšek, Trstenjak, Vehovar, Vesel Koseski, Vilhar, Vraz, Zupančič in Zusner) in vsi njihovi prispevki, ne glede na vsebino, kronološko v izvirnem besedilu; zato se na več mestih pojavljajo nedoslednosti v pravopisu. Vsa ta imena so pisana z verzalkami in v slovenskem pravopisu, kakor se uporabljajo v slovenski literarni zgodovini, dodana pa so za naslovi v okroglem oklepaju v obliki, kakor so natisnjena v listu. Za razrešitev nepodpisanih ali s kraticami podpisanih prispevkov, predvsem za Gmeinerjeve, Kollmannove in Kalchbergove članke, nam je za vir večkrat služilo kazalo časopisa.

Snov, ki so jo Slovenci prispevali, je bila pretežno zgodovinska. Župnik Franc Alviau v Brežicah je prispeval samo majhen članek o Iliriji in že omenjene kronograme v latinščini. Franc Xaver Gmeiner, profesor cerkvenega prava in cerkvene zgodovine v Gradcu, je obravnaval predvsem cerkveno zgodovino, na koncu večinoma deželno zgodovino, vmes pa vse mogoče, kar je morda posnel po drugih časopisih, ki jih je Joanneum prejemal. Podpisoval se je zelo različno: Prof. Gmeiner, Pr. G., Pr. Gm., Prof. Gm., Prof. G., Rath und Professor Gmeiner. Prav pri njem nama je kazalo pomagalo ugotoviti njegove članke. Zgodovinar, leksikograf in narodni buditelj Alojz Perger je objavil 3 arheološke članke. Blaž Potočnik in J. N. Primic sta razpravljala o slovenskem jeziku. Potočnikov članek je ponatis iz *Illyrisches Blatta* s podpisom B. P. Slomškov učitelj I. A. Zupančič — sam se je podpisoval *Suppantischitsch* — je listu večinoma pošiljal pesmi, deloma članke iz zgodovine in arheologije. Zupančič, ki je bil v mladosti navdušen narodnjak, se je odtujil Slovincem, vendar je rad zajemal snov z domačega ozemlja in iz domače zgodovine. Njegovi prispevki so podrobneje diferencirani v Glazerjevem članku K bibliografiji Zupančičevih spisov, ČZN 1929, 190.

Najplodovitejši sodelavci v »Der Aufmerksame« so bili Franc Ksaver Gmeiner, Matija Vehovar in Vincenc Zusner; slednja po rodu sicer Slovence, vendar brez zanimanja za preporodna prizadevanja. Nemci štejejo oba med svoje ljudi. O Zusnerju piše Kidrič [LZ 1910, 62]: »Videti je, da ga je zanimalo zlasti nenadni pojav 'Čbelice' in Prešernovega genija. Zanimanje pa je bilo mimoidoče in ga nemški muzi ni izneverilo. Krenil je med tiste slovenske rojake izza dobe slovenskega preporoda, ki so zagovarjali z argumenti kozmopolitizma svoj udobni sedež pod okriljem nemške kulture in svojo nedelavnost na domači ledini.« Isto velja tudi za Vehovarja. Da sta oba kljub temu sprejeta v bibliografijo, je vzrok njuno poreklo. Izvirnega v slovenščini nista napisala nič.

Vilhar je priobčil svoje tri prispevke v nemščini. Šele nekaj let pozneje je začel pisati v slovenščini, kakor je opozoril na to že Glonar [Veda I, 109].

Omembe vredno je, da je v listu našla odmev tudi abecedna vojska. [Primerjaj, kar piše o tem Žigon v Komentarju k Prešernovim Poezijam, str. 19 do 21.] Urednik sam je bil za to vprašanje pač brez posebnega zanimanja, zato je objavljaj prispevke obeh nasprotujočih si taborov. Da se v teh člankih posebej govori o dajnci, je pri listu, ki je izhajal na Štajerskem, razumljivo. Kot zanimivost lahko omenimo, da je izšla v listu 19. aprila 1838 Trstenjakova oda za cesarjev rojstni dan; eden prvih tiskov v gajici.

Veliko je pisal tudi o naših krajih Nemec prof. Puff. Bil je zelo marljiv, strpen do Slovencev in nam je s svojim delom tudi mnogo koristil.

Slovenskih prispevkov je v »Der Aufmerksame« malo: samo pet pesmi prigodnega značaja [Davorin (8) in Trstenjak (119—122)]. Več pesmi je v italijanščini. Upravičeno toži St. Vraz v št. 40 l. 1838: »Ich finde in unserem Aufmerksamsten oft Worte über französische, englische und italienische Literatur und Sitten ja sogar Aufsätze in betreffenden Sprachen, während ich mit Schmerz vermisste, dass gar nichts über unsere (slavische) Nation und ihre Literatur gesagt wird. Sind denn die Franzosen, Engländer und Italiener dem Interesse unserer lieben Steiermark und seinen Bewohnern näher gestellt, als die Slaven, von welchen die zwei schönsten und fruchtbarsten Kreise bewohnt sind?«

V II. stvarnem oddelku je zajeto vse gradivo, ki se tiče slov. zemlje in slov. problemov, ne glede na to, ali so avtorji Slovenci ali Nemci.

Celotna snov je razdeljena na 11 skupin. Imena sodelavcev so napisana v obliki, kakor jih je »Der Aufmerksame« prinašal: vsaka skupina je razvrščena

po abecednem redu avtorjev, njihova dela pa v kronološkem redu. Avtorskim imenom je dodan tudi poklic sodelavca in kraj, kjer je avtor takrat živel, kolikor je bilo to v časopisu označeno. To pa zaradi kulturne slike in lažjega identificiranja, ker nam je doba že precej odmaknjena. Šifre so obravnavane kot celo ime. Anonimna dela so uvrščena abecedno po stvarni značnici. Krajevni in drugi podatki, ki rabijo v pojasnilo, so dostavljeni v oglatem oklepaju za naslovom ali za krajevnim imenom. Drobiž je urejen po kronološkem redu, in sicer tako, da stoji na prvem mestu letnica s št. časopisa — list namreč ni paginiran — medtem ko je pri vseh drugih mesto objave na koncu. Kronološko je urejena v 4. skupini »Štajerska kmetijska družba« in »Zavarovalnica proti požaru«, v šesti »Zgodovinska poročila«, v osmi »Književna poročila« in »Beležke o slovenščini in njeni uporabi« ter vsa sedma, deseta in enajsta skupina. Poleg tega sta skupini 7 in 10 (b, c in d) urejeni najprej abecedno po krajih in potem kronološko. V 9. skupini »Leposlovje« so pretežno pesmi. Izjemi sta Kollmann »Scenen aus dem vaterländischen Trauerspiele Maximilian« in Zupančičeva legenda »Sanct Maximilian«. V to skupino niso vključene že v I. oddelku omenjene razne Zupančičeve prigodnice in prologi, ki so jih recitirali v Mariboru ali Celju ali jih je avtor sam napisal v omenjenih dveh krajih; vendar pa je tu naveden Leitnerjev Prolog za cesarjev rojstni dan, ki ga je Leitner napisal v Celju. V 10. skupini navedene glasbene in gledališke prireditve so bile skoraj vse prirejene v dobrodelne namene.

Bibliografiji sta dodani še imensko in krajevno kazalo. Imensko vsebuje imena sodelujočih avtorjev in imena oseb, ki so — zabeležena v 31 letnikih časopisa »Der Aufmerksame« — prišla kakorkoli v stik s slovenskim ozemljem, s slovensko narodno ali kulturno zgodovino. Zato so upoštevani tudi darovalci Joannea. Niso pa navedena imena raznih cesarjev, štajerskih vojvod idr. iz I. oddelka; prav tako ne imena raznih deklamatorjev in recitatorjev, ki so ponekod napisana v naslovih [npr. pri Zupančiču], niti imena spodnještajerskih dijakov, nagrajenih v Gradcu ali Mariboru, in ne imena vdov po učiteljih, ki so prejemale podporo zase ali za svoje otroke od glasbenega društva v Gradcu.

Krajevna imena v kazalu so usklajena z novim krajevnim imenikom ter med seboj povezana s kazalkami; prav tako so v kazalu povezana s kazalkami imena krajev v sosednjih državah (Bad Radkersburg, Dobratschberg, Graz, Klagenfurt, Lavanital, Leibnitz, Leutschach, Platsch, Saalfeld, Trieste in Viktring) s slovenskimi imeni, ki jih naš narod že od nekdaj uporablja.

Zaradi lažjega pregleda po kazalih so prispevki oštevilčeni s tekočo številko.

Preden sva začeli sestavljati pričujočo bibliografijo, sva pričakovali, da bova našli več gradiva, kakor morda misli še marsikdo. Če pa pregledamo celotno gradivo, najdemo le malo novega, doslej neobdelanega.

VSEBINA

Uvod	338
I. SOTRUDNIKI SLOVENCİ IN NJIHOVI PRISPEVKI	344
Alvian, Franc	344
Dalemisel (psevd.)	344
Davorin (psevd.) (v slov.)	345
Gmeiner, Franc Ksaver	346
Kopitar, Jernej	346
Kordeš, Leopold	346
Lubomir gl. Slomšek, Anton Martin	
Perger, Alojz	346
Pirc, Franc	347
Potočnik, Blaž	347
Prešeren, France	347
Primic, Janez Nepomuk	347
Rižner, Vid	347
Slomšek, Anton Martin	347
Slovenec (psevd.)	347
Školnik (psevd.)	348
Trstenjak, Davorin (v slov.)	348
Vehovar, Matija	348
Vesel Koseski, Jovan	349
Vilhar, Miroslav	349
Vraz, Stanko	349
Winde (psevd.)	349
Zupan, Jakob	350
Zupančič, Ivan Anton	350
Zusner, Vincenc	351
II. GRADIVO, KI SE NANAŠA NA SLOVENSKO OZEMLJE	352
1. Zemlja in njena prirodna svojstva.	352
2. Balneologija. Zdravstvo.	353
3. Krajepisi. Potopisi. Etnografija.	355
4. Gospodarstvo:	
a) Kmetijstvo. Vinarstvo.	356
b) Štajerska kmetijska družba. Zavarovalnica.	357
c) Industrija. Obrt.	358
d) Promet.	359
5. Pravo. Uprava.	359
6. Zgodovina z arheologijo.	359
Biografije.	361
7. Šolstvo.	362
8. Literarna zgodovina. Slovenski jezik.:	
a) Članki.	363
b) Književna poročila.	364
c) Beležke o slovenščini in njeni uporabi.	365
9. Leposlovje.:	
a) Pesmi.	365
b) Proza.	366
c) Kronogrami in anagrami.	369
10. Poročila	
a) O umetnosti.	369

b) O glasbenih prireditvah.	369
c) O gledaliških prireditvah.	369
d) O posvetnih in cerkvenih slovesnostih.	370
11. Razno.	
a) Darovi in darovalci Joannea:	
1. Prirodopisna zbirka.	371
2. Zemljepisna in narodopisna zbirka.	371
3. Izkopanine in novci.	371
4. Industrija.	372
5. Slike.	372
6. Arhivalije, elaborati, knjige.	372
b) Dnevne vesti — elementarne nesreče.	372
Imensko kazalo	373
Krajevno kazalo	376

Kratice:

ČZN — Časopis za zgodovino in narodopisje

LZ — Ljubljanski Zvon

SBL — Slovenski biografski leksikon

ZMS — Zbornik Matice Slovenske

Glaser — Glaser, Karl: Zgodovina slovenskega slovstva

Orožen — Orožen, Ignac: Das Bisthum und die Diözese Lavant

Simonič — Simonič, Franc: Slovenska bibliografija

Žigon, Kronološki pregled — Žigon, Avgust: Komentar k Prešernovim poezijam. — Kronološki pregled prvih tiskov ter glavnih ugotovljenih podatkov o razvoju in poteh poetovega dela.

I. SOTRUDNIKI SLOVENCİ IN NJIHOVI PRISPEVKI

ALVIAN, Franc:

[Pravilno ga navaja Simonič, str. 623, kakor se je v »Der Aufmerksame« tudi sam podpisoval, napačno pa Orožen IV, 479 in Kidrič, Dobrovsky str. 217 z imenom Janez.] Pfarre St. Johann in Rasswor [Razbor nad Bregom].

Illyrien (od 2800 pr. n. e. do 1816). 1816/102

1

(Kronogrami) v latinščini: 1828/19; 1829/19, 52; 1830/18, 118; 1831/18; 1832/18, 26; 1833/19; 1834/17; 1835/17, 35, 113; 1836/47; 1837/46; 1838/107; 1839/47, 65; 1841/47, 66.

2

DALEMISEL:

Eine zweyte erfreuliche Erscheinung in der slowenischen Literatur. (Dalemisel) 1832/44, 45

3

Zur slovenischen Literatur. (Dil.) 1833/81

4

Parallelsätze der italienischen und slovenischen Sprache. (Dil.) 1833/29

5

Für die slovenische Literatur. (Dalemisel.) 1834/13, 14

6

An die Theilnehmer der slowenischen Literatur. (Dml.) 1834/96

7

[Po Čopovem sodobnem sporočilu je bil Dalemisel Vid Rižner (prlm. Pirjevec, Čop 1935, str. 44), Po Košanu pa je to Koloman Kvas (prlm. Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg 1890, 2i). enako misli Glaser II, 49 in Žigon, Kronološki pregled, str. 21.]

DAVORIN

[Po Glonarju — ČZN 1908, 143 — je bil Anton Kremlj, po J. Glazerju — Kazalo k ČZN 1926, 81 — Davorin Trstenjak.]

Čuti štajerskih Slovincov na preveseli dñ Njihovega cesarsko-kraljevega Velikanstva Ferdinanda I. 19. malega Travnja 1841. 1841/47

8

GMEINER, Franc Ksaver:

Nachrichten von der Art, wie die Wendeer den Krieg führen. (Gmeiner) 1815/71

9

Züge aus dem Leben des Johann Ungnad, Freyherrn zu Sonneck. (Xaver Gmeiner) 1815/93

10

Maximilian der Erste. (Prof. Gmeiner) 1816/29

11

Albert der Lahme. (Prof. Gmeiner) 1818/30

12

Maximilian der Zweyte. (Prof. Gmeiner) 1818/31

13

Rudolph der Zweyte. (Prof. Gmeiner) 1818/33

14

Albrecht in der Reihe der Kaiser der Zweyte, der Fünfte als Herzog zu Oesterreich. (Prof. Gmeiner) 1818/39

15

Karl der Fünfte. (Gmeiner) 1816/43, 45

16

Bemerkungen über die französische Revolution. (Gmeiner) 1816/50

17

Merkwürdige Züge aus dem Leben und Thaten des Papstes Klemens des Vierzehnten. (Prof. Gmeiner) 1818/55

18

Merkwürdige Züge aus dem Leben und Thaten des Papstes Benedikt des Vierzehnten. (Gmeiner) 1818/56

19

Die Oesterreicher in Rom. (Gmeiner) 1818/81

20

Merkwürdige Auszüge aus dem Leben und Thaten des Papstes Innocentius des Zwölften. (Gmeiner) 1816/64

21

Merkwürdige Züge aus dem Leben und Thaten des Papstes Leo des Zehnten. (Gmeiner) 1816/69

22

Merkwürdige Züge aus dem Leben und Thaten des Papstes Urbanus des Achten. (Gmeiner) 1818/71

23

Geschichte des Tabacks. (Gmeiner) 1816/72

24

Die Belagerung Jerusalems. (Pr. G.) 1819/53

25

Von der Erfindung der Blitzableiter. (Pr. G.) 1819/53

26

Merkwürdige Streitigkeit zwischen den Professoren und Doktoren der Universität zu Prag. (Pr. G.) 1819/53

27

Von den vornehmsten Nahrungsmitteln jener Nationen, die kein Getreide haben. (Pr. G.) 1819/57

28

Der kleinste unter den bekannten Vögeln. (Pr. G.) 1819/58

29

Die Verehrung der Whidaschlange. (Pr. G.) 1819/60

30

Italianischer Geschmack und Luxus in Ungarn. (Pr. G.) 1819/61

31

Urtheil der Christina Königin von Schweden von der Fähigkeit des weiblichen Geschlechtes zur Regierung ganzer Reiche. (Pr. G.) 1819/62

32

Einige astronomische Entdeckungen. (Pr. G.) 1819/64

33

Janse Churfreytag-Predigten in der Hälfte des 17. Jahrhunderts. (Pr. G.) 1819/67

34

Anekdoten. (Pr. G.) 1819/87

35

Die Entdeckung des Welttheiles Amerika. (Pr. G.) 1819/69

36

Erinnerung des Kaiser Karl V. auf seinen ehmaligen Lehrer. (Pr. G.) 1819/89

37

Schwärmerischer Entwurf Heinrichs IV. Königs in Frankreich. (Pr. G.) 1819/70

38

Grösse der Stadt London. (Pr. G.) 1819/70

39

Einige physische Erfindungen. (Pr. G.) 1819/74

40

Albert der Grosse. (Pr. G.) 1819/74

41

Kaiser Otto der Grosse als Beförderer des Christenthums. (Pr. G.) 1819/75

42

Die Beredsamkeit des römischen Konsuls Cicero. (Pr. G.) 1819/75

43

Von den unmerklichen Ausdünstungen des menschlichen Körpers. (Pr. G.) 1819/77

44

Die Magnetnadel. (Pr. G.) 1819/76

45

Treue einer adelichen Ehegattin. (Pr. G.) 1819/79

46

Wichtigkeit der Naturlehre und Naturgeschichte. (Pr. G.) 1819/87

47

Lob des Kaiser Karl des Fünften. (Pr. G.) 1819/66

48

Vergleichung der alten Römer mit den Griechen. (Pr. G.) 1819/69

49

Grosse Pracht des Lukullus, eines adelichen Römers. (Pr. G.) 1819/90

50

Anekdoten. (Pr. G.) 1819/90

51

Von den Folgen, welche die Kreuzzüge nach sich gezogen haben. (Pr. G.) 1819/114

52

Betragen des Papstes Sixtus V. gegen seine Anverwandten. (Prof. G.) 1819/123	53
Wahrsagercyen der alten Deutschen. (Prof. G.) 1819/124	54
Einige für die Physik merkwürdige Begebenheiten. (Prof. G.) 1819/133	55
Genügsamkeit. (Prof. G.) 1819/151	56
Die merkwürdigste Epoche in der moralischen Welt. (Prof. G.) 1819/153	57
Der Papst Sylvester II. als Mathematiker. (Pr. G.) 1820/1	58
Epiktet ein stoischer Philosoph. (Pr. G.) 1820/1	59
Beschlimmung eines Hofherrn. (Pr. G.) 1820/1	60
Verschiedene Bedeutungen des Wortes: Skolastikus. (Pr. G.) 1820/2	61
Agesilaus, König in Lazedämon. (Prof. G.) 1820/3	62
Geschwinde Abfertigung. (Prof. G.) 1820/6	63
Welche Ehre dem Degen einiger Helden und berühmten Soldaten erwiesen worden sey. (Pr. G.) 1820/13	64
Die Steinschneidekunst. (Pr. G.) 1820/42	65
Gedanken. (Pr. G.) 1820/45	66
Seltene Ursache eines Krieges. (Pr. G.) 1820/47	67
Irrige Folgen aus der Lehre von der Unsterblichkeit. (Pr. G.) 1820/47	68
Vermischte gesammelte Gedanken. (Pr. Gm.) 1820/74	69
Heinrich IV und Süilly. (Pr. Gm.) 1820/82	70
Vermischte gesammelte Gedanken. (Pr. Gm.) 1820/84	71
Ernst I. der Eiserne, Herzog in der Steyermark. (Pr. Gm.) 1820/89	72
Albrecht II. der Lahme, Herzog in der Steyermark. (Prof. Gm.) 1820/92	73
Rudolph II., der Stifter, Herzog in der Steyermark. (Pr. Gm.) 1820/92	74
Kaiser Friedrich IV. Herzog in der Steyermark. (Prof. Gm.) 1820/101	75
Kaiser Maximilian I. Herzog in der Steyermark. (Pr. Gm.) 1820/108	76
Persönlicher Charakter des Kaiser Leopold des Ersten. (Pr. Gm.) 1820/113	77
Die Belagerung der Stadt Wien von den Türken unter Leopold I. (Pr. Gm.) 1820/119	78
Der schwedische Trunk. (Pr. Gm.) 1820/119	79
Züge aus dem Leben Kaiser Ferdinand II. (Vom k. k. Rathe und Professor Gmeiner) 1820/121, 122	80
Kaiser Ferdinand II. wird in seiner Burg belagert und unvermuthet befreit. (Vom k. k. Rathe und Professor Gmeiner) 1820/122	81
Nachtrag zu dem persönlichen Charakter des Kaiser Leopold I. als eines noch jungen Prinzen. (Vom k. k. Rathe und Professor Gmeiner) 1820/126	82
Des Kaiser Ferdinand III. Gerechtigkeit und Christenthum. (Vom k. k. Rathe und Professor Gmeiner) 1820/133	83
Züge aus dem Leben Kaisers Karl VI. (Vom k. k. Rathe und Professor Gmeiner) 1820/137	84
Auszug aus dem Leben des General Joseph Wenzel Fürsten von Lichtenstein. (Prof. Gmeiner) 1821/57	85
Auszug aus dem Leben des Feldmarschalls Wallenstein. (Vom Professor Gmeiner) 1821/63	86
Die Schlacht bey St. Gotthard. (Prof. Gmeiner) 1821/73	87
Züge aus dem Leben Ferdinand des Ersten. (Vom k. k. Rath und Professor Gmeiner) 1821/124	88
Anekdoten. Aus dem Leben Friedrichs des Zweyten. (Vom k. k. Rath und Professor Gmeiner) 1821/137	89
Von den Mahlzeiten der alten Griechen und Römer. (Vom k. k. Rath und emeritirten Professor Gmeiner) 1821/142	90

KOPITAR, Jernej:

Literatur. (K.) [Ponatis iz »Oest. Beobachter« 1832, str. 285. Prim. SBL I, 169. Gl. Žigon, Kronološki pregled, str. 21.] 1832/124	91

KORDEŠ, Leopold (Kordesch Leopold):

Der Ansagebrief. (Original.) Novelle von —. 1837/101, 102	92
Der zwey Mahl gehobene Schatz. Novelle von —. 1837/104, 105	93

LUBOMIR (psevd.) = Anton Martin SLOMŠEK.

[Razrešil Žigon, Kronološki pregled, str. 21.]

PERGER, Alojz:

Ueber die hie und da in Steyermark vorkommenden kegelförmigen Erdhügel. (Perger.) 1827/5	94

- Unterstützung der hinsichtlich des jüngst entdeckten römischen Grabmahls
über Peggau geäußerten Vermuthung. (Perger.) 1827/152 95
- Smr einer ehemahls dicht bey Pettau gestandenen zweyten Stadl. (Perger.)
1827/153 96
- Noch etwas zur Bestimmung der Stammesreihe der Traungaulschen Otto-
kare. (Perger.) 1828/2 97
- PIRC, Franc (Pirz, Franz):**
Berichte aus Nordamerika von dem krainerischen Weltpriester und Mis-
sionär Franz Pirz. (Aus seinen Briefen an den Laibacher Handelsmann Fer-
dinand Schmidt.) 1836/141, 142 98
- POTOČNIK, Blaž (B. P.):**
Ueber das slavische Alphabet. (Aus dem Illyrischen Blatte.) (B. P.) [Gl. Ži-
gon. Kronološki pregled, str. 17.] 1827/56 99
- PREŠEREN, France:**
Sonett. (Nach dem Krainerischen des Herrn Dr. Preschern.) [»Vrh solnce
sije solncev cela čeda«. Prevedel V. Zusner.] [Gl. Kidrič. LZ 1910, 58.] 100
1833/138
Der Tochter Rath. [»Hčere svel«.] Nach dem Krainerischen V. Zusner. [Prim.
Kidrič. LZ 1910, 58.] 1838/82 101
- PRIMIC, Janez Nenomuk (Primitz, Johann Nep.):**
Vorlesungen über die Slovenische (oder Windische) Sprache. (Eingesendet.)
(Johann Nep. Primilz, Professor der Slovenischen Sprache und Scriotor an
der k. k. Lyceal-Bibliothek.) [Uradna objava Primčevega oglasa o slovenski
stolici v Gradcu je izšla tudi v kurendi za mariborsko okrožje 15. julija 1812.
Tak izvod je hranila mariborska študijska knjižnica, a se je izgubil. Bil je
enak tiskanju »Vorlesungen...«. Gl. poročilo Janka Glazerja v ČZN 1936, 43.]
1812/34 102
Historisch-philosophische Betrachtung. (Eingesendet von P**.) [Po Herderju.
Gl. Kidrič. Zgodovina slovenskega slovstva, str. 453.] 1813/38, 41 103
- RIŽNER, Vid (Rischner Vitus):**
Dank der Taubstummen. (Vitus Rischner, Director der Taubstummen-An-
stalt.) 1832/30 104
Literatur. [Poročilo o Schimmelfeningovi knjigi: Die Gründung und Er-
öffnung des Taubstummen-Instituts für Steyermark, v kateri je Rižnerjev
otvorilveni govor.] 1832/39 105
Wohlthaten im Lande. [O obisku cesarice v gluhonemnici.] 1832/92 106
Nachricht von der Taubstummen-Anstalt. 1833/12 107
Analogeten ohne Falsch für die slovenischen Buchstaben ð und č. (V. R.)
1833/14 108
Nachricht von der Taubstummen-Anstalt. 1833/51 109
Die Prüfung der Taubstummen am 31. August 1833. 1833/107 110
Edle Beyspiele finden Nachahmung. 1835/84 111
Die edle That erzeugt immer Gutes. 1835/86 112
Lebt man ein Mahl und nicht wieder? 1835/101 113
Strebe vorsichtlg. 1835/107 114
Nachricht von der Taubstummen-Schule zum Schlusse des Schuljahres
1838. 1838/104 115
- SLOMŠEK, Anton Martin (psevd.) LUBOMIR:**
Erfreuliche Erscheinung in der slovenischen Literatur. [Ponatis iz Carin-
thie 1832, str. 45.] 1832/34 116
- SLOVENEK (psevd.):**
[Gl. Žigon, Kronološki pregled, str. 20.]
Zu dem Aufsätze: Bildung der windischen Sprache. 1832/8, 10 117
- SUPPANTSCHITSCH, Johann Anlon gl. ZUPANČIČ, Ivan Anton**
- ŠKOLNIK (psevd.):**
Bemerkung eines Landlehrers. 1832/50 118

TRSTENJAK, Davorin:

- Na den Njihovega Veličanstva našega presvetlega ino premilostivega cesarja ino kralja Ferdinanda I. [Pesem je izšla anonimno. Avtorja ugotovila Glaser II, 50 in Kidrič, ČZN 1910, 328.] 1838/47 119
- Na den visokega rojstva Njihove e. k. visosti Nadvojvode Janeza! Hvaležni Slovenci. [Tudi v nemškem prevodu.] Am Tage der höchsterfreulichen Geburtsfeier Sr. k. k. Hoheit des Erzherzog Johann! Die dankbaren Wenden. [Avtorja ugotovil Glaser II, 50.] 1839/9 120
- K preveselem godi Njihove ekscelencie Matija Constantina grofa Wickenburga, poglavara vojvodstva Stajerskega itd. itd. [Pesem je podpisana M. T.-k. = Martin Trstenjak.] 1839/24 121
- Hvalcshna Shtirja na dan visokiga goda svojimu z. kr. deshelnimu visharju Gospodu Gospodu Matiju Constantinu Knesu od Wickenburg. [Tudi v nemškem prevodu.] Die dankbare Steiermark am Tage des hohen Nahmensfestes ihres k. k. Landesgouverneurs Seiner Excellenz Herrn Herrn Mathias Const. Grafen von Wickenburg (Freie Uebersetzung des vorstehenden Gedichtes.) 1839/24 122

VEHOVAR, Matija (Mathias Vehovar):

- [Kar ni posebej označeno, so pesmi.]
- Zur hohen Nahmensfeier Sr. Excellenz des hochgebornen Herrn Math. Const. Grafen v. Wickenburg, Gouverner in Steiermark. 1838/24 123
- Winter-Blümchen. 1838/28 124
- An die erste Sehwabe. 1838/61 125
- Der Tischler. 1838/96 126
- Canzonen. Aus dem Slavischen. 1838/125 127
- Sonett. 1838/128 128
- Der Goldwäischer. (Erzählung von M. Vehovar. Nach einer Romanze aus dem Illirischen des Davorin.) 1839/48—51 129
- Nachruf an weiland Dr. A. J. Polsterer. [Članek.] 1839/59 130
- Am Grabe des Drs. Albert Polsterer. 1839/60 131
- Jugend Tage. 1839/80 132
- Eine Sage Obersteiermarks. [Proza. Ime označeno samo v kazalu revije.] 1839/83 133
- Bei der erfreulichen Rückkunft Sr. Excellenz des hochgebornen Herrn Herrn Math. Const. Grafen v. Wickenburg, Landesgouverneurs in Steiermark. 1839/88 134
- Der Blödsinnige. 1839/98 135
- Heimkehr. 1839/100 136
- Das Beständige. 1839/110 137
- Das Mongolenweib. 1839/114 138
- Unmuth. 1839/120 139
- Herbst-Lied. 1839/127 140
- Logogriph. 1839/128 141
- Kindliche Liebe. Erzählung von M. Vehovar. 1839/130—134 142
- Der Taubstumme. 1839/137 143
- Giovanna. Novelle von M. Vehovar. 1839/138—141 144
- Slavische Volkslieder. Uebersetzt von M. Vehovar.
1. Die beiden Gräber. (Dva groba.) [Gl. Štrekelj, Slov. narodne pesmi, št. 740—747.] 1840/8 145
 2. Die Frelheit. (Slobodnost.) [Slovenska predloga se ni dala ugotoviti.] 1840/19 146
 3. Wahre Liebe. (Prava ljubezen.) [Prim. Štrekelj, Slov. narodne pesmi, št. 778, 789, 791.] 1840/65 147
- Gattenllebe. 1840/18 148
- Zur hohen Nahmensfeier Sr. Excellenz des hochgebornen Herrn Herrn Mathias Constantin Grafen von Wickenburg, Landesgouverneurs in Steiermark. 1840/24 149
- Motto [k št. 54 lista »Der Aufmerksame«]. 1840/54 150
- Aufruf zur milden Unterstützung der durch Brand vcrunglückten Bewohner des l. f. Marktes Tüffer im Cillier Kreise. 1840/54 151
- Montenegriner-Lied. Aus dem Illirischen des Davorin. [Izvirnik se ni dal ugotoviti.] 1840/80 152
- Lehewohl. 1840/93 153
- Kriegerstand. 1840/97 154

- Widmungsgedicht. [Hartnidu Dorfmannu, duhovniku benediktinskega reda v Admontu in prefektu gimnazije v Celju.] 1840/117 155
- Das gebrochene Fenster. Novellette von Mathias Vehovar. 1840/137—139 156
- Miscellen. [Vehovarjev odgovor na kritiko njegovih pesmi v »Oesterreichischer Zuschauer«.] 1840/139 157
- Die letzte Saite. 1840/148 158
- Das Bettel-Weib. 1841/6 159
- Die Nacht. 1841/14 160
- Zur hohen Namensfeier Sr. Excellenz des hochgebornen Herrn Herrn Math. Const. Grafen v. Wickenburg, Landesgouverneurs in Steiermark. 1841/23 181
- Umwandlung. 1841/43 162
- Dithyrambe. 1841/45 163
- Empfindungen der steiermärkischen Wenden am hochfestlichen Geburtstage Seiner kaiserlichen königlichen Majestät Ferdinand I. 1841/47 164
- Ursprung der Reichsgrafen von Herberstein. 1841/56 185
- Vergänglichkeit. 1841/65 166
- Des Blinden erster Mai. 1841/86 167
- Enttäuschung. 1841/79 168
- Die Bulgaren in Serbien. Erzählung von M. Vehovar. 1841/83—86 189
- An Hartnid D... [Dorfmann]. (Epistel.) 1841/88 170
- Moralische Freiheit. 1841/91 171
- Mein Hut. 1841/107 172
- Der unglückliche Schütze. (Nesrečni strelec.) Aus dem Slavischen von M. Vehovar. [Gl. Glonar, CZN 1910, 89; prim. Strekelj, Slov. narodne pesmi, št. 239—242.] 1841/125 173
- Das Trinkgelage zu Luttenberg. [Slov. prevod: Gostija v Ljutomerskim gradu. (Po Vehovaru.) Mihovil Golob, modroslovec. Novice 1847, str. 49.] 1841/155 174
- Viersylbige Charade. 1842/2 175
- Epigramme. 1842/8 176
- Zur höchsten Geburtsfeier Sr. k. k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Johann Baptist. 1842/9 177
- Fünf zweisylbige Charaden. 1842/15 178
- An das Vaterland. 1842/19 179
- Zur hohen Namensfeier Sr. Excellenz des hochgebornen Herrn Herrn Math. Const. Grafen v. Wickenburg, Gouverneurs in Steiermark. 1842/23 180
- Der Schmetterling (le papillon). Von A. de Lamartine. 1842/25 181
- Der blinde Bildhauer. Historische Erzählung nach dem Italienischen. 1842/79—83 182
- Kalissa. Ein hebräisches Sittengemälde. Aus dem Französischen der Mme. Eugenie Foi. 1842/123—127 183
- Stundenschlag. 1842/134 184
- Allein. 1842/142 185
- VESEL KOSESKI, Jovan (Johann Vessel):
- Die Tanne von Rauhenneck. Romanze. (Joh. Vessel.) 1820/51 186
- Kurth von Rosek. Ballade. (Joh. Vessel.) 1821/45 187
- VESEL, Johann gl. VESEL KOSESKI, Jovan
- VILHAR, Miroslav (Wilcher, Friedrich):
1. Das Ahornfischlein. (Friedrich Wilcher.) 1839/143 188
2. Die Trude. (Wilcher Friedrich.) 1839/152—153 189
3. Ritter Rauber. Innerkrainerische Sage. (Wilcher.) [Gl. Glonar, Veda 1., str. 109.] 1840/11 190
- VRAZ, Stanko:
- Notizen zur slavischen Literatur. [Članek je izšel anonimno, avtorja je ugotovil Kidrič, CZN 1910, 327, in Kidrič, Prešeren, str. 349.] 1838/40 191
- WILCHER, Friedrich gl. VILHAR, Miroslav
- WINDE (psevd.):
- Bildung der windischen Sprache. [Ponatis iz Illyr. Blatt Nr. 53 211/2. Gl. Zigon, Kronološki pregled, str. 19.] 1832/3 192

ZUPAN, Jakob:

- Der vorige und der jetzige Gelehrte. [Zupan, Jakob.] [Nekdanji pisar mimo sedanjega. Epigram. Prevedel V. Zusner.] 1838/53 193

ZUPANČIČ, Ivan Anton (Suppantšitsch, Johann Anton):

- Sanct Maximilian. Eine Legende. Vom Professor Suppantšitsch in Cilli. 1813/92 194
 Todtenkranz für Dr. Gabrichs. (Prof. Suppantšitsch.) 1814/44 195
 Religiöse Feyer zu Cilli. [Ta dopis je nepodpisan, a je verjetno njegov. Gl. Janko Glazer: K bibliografiji Zupančičevih spisov. ČZN 1929, 190.] 1815/50 196
 Threnodion. Bey Gelegenheit der feyerlichen Beysetzung der entseelten Hülle Ihrer Majestät Kaiserin Maria Ludovica in der Haupt-Stadtpfarrkirche zu Cilli am 20. April 1816. (Vom Johann Anton Suppantšitsch, Professor der Geographie und Geschichte am k. k. Gymnasium zu Cilli.) 1816/50 197
 Prolog, gesprochen auf dem Theater zu Cilli, am Abende des Allerhöchsten Geburtsfestes Sr. kaiserl. königl. apostol. Majestät. (S.) [Gl. Janko Glazer: K bibliografiji Zupančičevih spisov. ČZN 1929, 191.] 1818/26 198
 Veronica von Dessenitz. [Po Zupančičevi brošuri: Ausflug von Cilli nach Lichtenwald.] 1819/17, 18 199
 Prolog zum allerhöchsten Geburtsfeste. (Verfasst und vorgetragen vom Professor J. A. Suppantšitsch.) 1819/23 200
 Jüngling's Gelübde. Verfasst vom Professor J. A. Suppantšitsch, und bey dem feyerlichen Schlusse des Schuljahres am k. k. Gymnasium zu Marburg am 13. sept. 1820 öffentlich vorgetragen von dem Schüler der zweyten Humanitäts-Classe, Johann Nep. Dreyer, aus Asch in Böhmen. 1820/121 201
 Bruchstücke aus der ältern Geschichte der Kreisstadt Marburg. (Vom Professor J. A. Suppantšitsch.) 1821/117, 118 202
 Das Wappenschild der Grafen von Cilli. (Vom Professor J. A. Suppantšitsch.) 1821/120 203
 Die Sterne. (Vom Professor J. A. Suppantšitsch.) 1821/120 204
 Namens-Charade aus Marburg. (Professor J. A. Suppantšitsch.) [Razrešitev: Kreutzberg.] 1822/53 205
 Die grosse Glocke im Stadtpfarr-Thurme zu Marburg. Nach einer Volkssage, vom Professor J. A. Suppantšitsch. 1822/65 206
 Das Schloss Wurmberg. Gedichtet am 20. September 1822 vom Professor J. A. Suppantšitsch. 1822/120 207
 Jüngling's Abschied von Marburg. Verfasst vom Professor J. A. Suppantšitsch, und bey dem feyerlichen Schlusse des Schuljahres am k. k. Gymnasium zu Marburg am 13. September 1822 öffentlich vorgetragen von dem Schüler der zweyten Humanitäts-Classe, Anton Lorber, aus St. Ruprecht in den Windischen Büheln. 1822/121 208
 Des neuen Jahres erste Stunde, vom Professor J. A. Suppantšitsch. 1823/5 209
 Der uralte steinerne Löwe an der Stadtpfarrkirche in Marburg. (Vom Professor J. A. Suppantšitsch.) 1823/10 210
 Zur allerhöchsten Geburtsfeyer Sr. k. k. apost. Majestät unsers gnädigsten Kaisers Franz I. Im Hornburg 1823. Von Prof. J. A. Suppantšitsch in Marburg. 1823/19 211
 Der Wanderer. Vom Professor J. A. Suppantšitsch in Marburg. 1823/33 212
 Kaiser Carl VI. zu Marburg im Herbste des Jahres 1728. Vom Professor J. A. Suppantšitsch. 1823/36 213
 Ausflug von Cilli nach Sulzbach. Vom Professor J. A. Suppantšitsch in Marburg. 1823/46—49 214
 An Seine Majestät Franz I., Kaiser von Oesterreich ec. Der Platsch, als er am 20. August zum letzten Mahle das höchste Glück hatte, seinen allerdurchlauchtigsten Herrn und Kaiser auf seinen treuen Bergrücken zu tragen. (Professor J. Ant. Suppantšitsch in Marburg.) 1825/103 215
 Der Heimath Gruss. An Seine hochfürstlichen Gnaden den Hochwürdigsten Herrn Herrn Ignatius Salesius, Bischof zu Lavant, Fürst des österreichischen Kaiserthums ec. bey dessen Ankunft in der Stadt Windisch-Feistritz am 24. Mai 1826. (Suppantšitsch.) 1826/72 216
 Römische Alterthümer bey dem Schlosse Windenau [Betnava] nächst Marburg. Vom Professor J. A. Suppantšitsch. 1826/79 217
 Der Heimath Glück. (Professor J. A. Suppantšitsch in Marburg.) [Življenjska škofa Zimmermanna in opis, kako so ga sprejeli v Slovenski Bistrici, v njegovem rojstnem kraju.] 1826/80 218

Des abgeschiedenen Mägdlein's Geist. Phantasirt vom Professor J. A. Suppant- schitsch in Marburg. 1826/101	219
Jüngling's Leitsterne. Verfasst vom Prof. J. A. Suppant- schitsch, und bey dem Schlusse des Schuljahres am k. k. Gymnasium zu Marburg am 7. Septem- ber 1826 öffentlich vorgetragen von dem Schüler der ersten Humanitäts- Classe Joh. Bapt. Riedel, aus Mureck in Untersteyermark. 1826/113	220
Die Verkündigung Marien's. Ein schönes Altarblatt in der Pfarrkirche zu Schleinitz. Gedichtet vom Professor J. A. Suppant- schitsch in Marburg. 1826/119	221
Viersylbige Charade. Von Prof. J. A. Suppant- schitsch in Marburg. 1826/123	222
Charade. Von Prof. J. A. Suppant- schitsch in Marburg. 1826/144	223
Lebensbilder zum Schlusse des Jahres 1826. Verfasst vom Prof. J. A. Suppan- tschitsch. 1827/8	224
Tauriscia's Nachtfeyer. Bey der Wiederherstellung der k. k. Universität zu Grätz am 19. April 1827. Vom Professor J. A. Suppant- schitsch in Marburg. 1827/49	225
Dreysylbige Charade. Von Professor J. A. Suppant- schitsch. [Razrešil jo je v verzih H[einrich] C[osta]. Gl. ZMS 1912, 114.] 1827/77, 79	226
Die Mutter an der Brücke. Vom Prof. J. A. Suppant- schitsch in Marburg. 1827/78	227
Bey der feyerlichen Aufstellung des Bildnisses des wohlgeborenen und hoch- gelehrten Herrn Herrn Joseph Edlen v. Schöller, Doctor der Medicine, Sr. kais. königl. apost. Majestät wirklichen innerösterreichischen Gubernial- Rathes Protometikers im Herzogthume Steyermark u. s. w. Von dem ge- sammteten medicinischen Gremium zu Grätz. (J. A. S.) [Gl. Janko Glazer: K bibliografiji Zupančičevih spisov, ČZN 1929, 198.] 1827/140	228
Der Türkensturm auf Marburg im Jahre 1529. Eine dramatisirte Erzählung. 1929/21	229
Necrolog. Mathias Löschnigg, Stadtpfarrer und Kreisdechant zu Marburg. 1830/16	230
Kurady's Kogel bey Grosssontag. Ein Rundgemälde von Prof. I. A. S. ... 1830/104	231
Der Thürmer an der Stadtpfarrkirche zu Marburg am 20. Juli 1831. 1831/99	232
Die Stiftung von Grosssontag. Um das Jahr 1119. 1831/105	233
Kaiser Friedrich der Vierte in der Veste Ober-Cilli. (Im Jahre 1458.) 1831/114	234
Ergebung in den Tagen der Gefahr. 1831/129	235
Freyherr von Rauber zu Weineck. (Aus dem Illyrischen Blatte.) 1832/48	236
Der Kaiser in Capo d'Istria am 4. Juny 1832. 1832/79	237

ZUSNER, Vincenc (Vincenz):

Frühlingsgruss. 1828/53	238
Der Frühlingsruf an das Mädchen. (Seitenstück zu Herrn Proffessor Appel's »Frühlingsrufe an den Jüngling«.) 1832/52	239
Die Augen. 1832/73	240
Das Abendroth. 1832/86	241
An der Quelle. 1833/55	242
Die Rache des Zeus. 1833/99	243
Zweysylbige Charade. 1833/99	244
Das unglückliche Mädchen. Frey nach dem Serbischen. 1833/101	245
Das schönste Grabmahl. 1833/134	246
Des Mahlers Geliebte. 1833/135	247
Sonett. (Nach dem Krainerischen des Herrn Dr. Prescheren.) [»Vrh solnce sije solncev cela čeda«.] 1833/138	248
Treue Liebe. 1834/55	249
Freundschaft. 1834/58	250
Wanderlied. 1834/58	251
Epigramme. 1834/123	252
Dreysylbige Charade. 1834/128	253
Die Gewitternacht. 1835/54	254
Fragen. 1835/58	255
Die grüne Farbe. 1838/72	256
Die Hoffnung. 1838/74	257
Charadc. (Zweysylbig.) 1836/77	258
An den Mond. 1838/81	259
In der Fremde. 1838/108	260

Der arme Mahler. 1836/111	261
Den fernen Lieben. 1836/113	262
Das Licht am Fenster. 1837/42	263
Das Echo. 1837/48	264
Meine Reisen. (Original.) 1837/54	265
Räthsel. 1837/64	266
Die Trauerweide. (Original.) 1837/98	267
Wünsche. (Original.) 1837/103	268
Der Krieger und sein Ross. Frey nach dem Russischen. 1837/110	269
Denkst Du noch daran? (Original.) 1837/117	270
Schnsucht. 1837/139	271
Falsche Grösse. 1837/151	272
Feiertage. 1838/5	273
Sterndeutung. 1838/29	274
Epigramme:	
Der Tadler. 1838/53	275
Der vorige und der jetzige Gelehrte. (Nach dem Krainerischen.) [Prevod Zupanovega epigrama »Nekdanji pisar mimo sedanjega.] 1838/53	276
Antwort. 1838/65	277
Auf der Reise. 1838/66	278
Der Tochter Rath. Nach dem Krainerischen. [Prevod Prešernove pesmi »Hčere svet«.] 1838/82	279
Mein Thal. 1838/101	280
Die beiden Wanderer. 1838/102	281
Vielleicht. 1838/108	282
Beim Begräbnisse eines Freundes. 1838/110	283
Der Pensionist. 1838/147	284
Aphorismen. 1838/151	285
Ihre Augen. 1838/153	286
Das Mädchen an den Rosenstock. 1839/62	287
Buchstaben-Räthsel. (Zweisylibiges Hauptwort.) 1839/64	288
Der erste Schnee. 1839/133	289
Die beiden Raben. (Nach dem Russischen des Puschkina.) 1839/136	290
Vor einem alten Rosenstrauch. 1840/42	291
Der Einsame. 1840/46	292
Vor einem Vogel im Käfig. 1840/111	293
Hin und her. 1840/114	294
Die Briefe. 1840/116	295
Zimmer-Einrichtung. 1841/25	296
Vor einem Kinde. 1841/27	297
Fenster-Aussicht. 1841/30	298
Grätz. 1841/102	299
An den Herbst. 1841/114	300
Am Grabe. 1841/131	301
Nachts beim Heimgeh'n. 1841/134	302
Zeichen-Räthsel. 1841/141	303
Proben aus Zusner's Gedichten. Beim Zapfenstreich. 1842/26	304
Proben aus Zusner's Gedichten. (Reisebilder.) Der Reisegefährte. Der Kutscher. Das umgerissene Bäumchen. 1842/28	305
Proben aus Zusner's Gedichten. Im Vorfrühling. 1842/30	306
Die Reben. 1842/53	307
Der Greis. 1842/101	308

II. GRADIVO, KI SE NANAŠA NA SLOVENSKO OZEMLJE

1. Zemlja in njena prirodna svojstva.

ANKER, Mathias, Professor der Mineralogic:

[Ime po: Schmutz, Carl: Historisch Topographisches Lexicon I., 57.]	
Anzeige aus dem Joaneum. [O peščencu, uporabnem za brusne kamne, v Lučanah.] 1823/95	309
Anzeige eines neuentdeckten Wetzsteins in Steyermark. [Pri Rogatcu.] 1825/47	310

- Kurze Bemerkungen über die zu verschiedenen Zwecken benützten und noch zu den benützenden Gesteinarlen in Steyermark. [O najdiščih raznih kamenin: Vuzenica, Pohorje pri Slovenski Bistrici, Tremurje pri Celju.] 1826/121 311
- Bemerkungen über einige in älteren und neueren Zeiten in Steyermark für das Baufach bezogene und angewendete Gesteinarlen. [Beli marmor pri Celju, Mariboru, Slovenski Bistrici, Ptuj. Spomeniki — zlasli iz rimskih časov — ohranjeni.] 1832/18 312
- ANZEIGE aus dem Joanneum:
- 1823/120 [O serpentinu pri Slovenski Bistrici.] 313
- 1823/142 [O rdečem peščencu pri Vuzenici.] 314
- 1824/92 [O brusnem kamnu pri Rogatecu.] 315
- Vsa ta poročila so verjetno Ankerjeva, ki je bil tudi kustos v Joanneu.
- AUFSCHLÜSSE und Berichtigungen aus dem Joanneum über die im Aufmerksamen Nr. 95 gemachte Anzeige des bey Leutschach vorkommenden Wetzensleinschliefer. [Podoben skrilavec uporabljajo kol brusni kamen tudi pri Rogatecu.] 1823/108 316
- G.:
- Die Eisgrotte im Hornwalde bey Teplitz in Unterkrain. [Kunč. Ledena jama.] 1829/85 317
- Die GROTTE bey Adelsberg in Krain. 1821/144 318
- H.:
- Neue Entdeckungen in der Adelsberger Grotte. 1833/3 319
- KLIMA, A., Direktor der k. k. Hauptschule in Marburg ...:
- Beyträge zur Flora in Steyermark. [Doneski k flori na Boču, v okolici Celja, Dobrne, Laškega, Maribora in Radgone.] 1827/121 320
- KOLLMAN, Ignaz:
- Die Grotte von Corniale. [Corgnale.] [Lokev pri Divači.] 1816/26 321
- SCHMUTZ, Karl:
- Bericht von Gebhards botanischen Reisen in Steyermark. [Doneski k flori v okolici Radgone.] 1817/79 322
- TEDESCHI, Anton:
- Der Rüsselkäfer der Weinrebe. (*Diese Insekten nennen die Winzer... in Untersteyer, sehr charakteristisch: Weinzedl.*) 1818/58 323
- Der ZIRKNITZERSEE in Krain, im Jahre 1834. 1835/100 324
2. Balneologija. Zdravstvo.
- ANTWORT und Gegenäusserung auf die im Aufmerksamen, vom 4. März 1819 enthaltenen, die Rohitscher Sauerbrunn Quelle betreffenden Anfragen und Vorschläge. [Signirano z dvema zvezdicama. Odgovor na članek Frage und Vorschlag, 1819/27.] 1819/33 325
- BADEGÄSTE in steyermärkischen Badeorten:
- Neuhaus: 1825/71, 76, 79, 83, 89, 100, 104, 109, 118; 1826/70, 76, 82, 85, 92, 106, 109, 118, 125. 326
- Rohitsch Sauerbrunn: 1825/76, 79, 83, 89, 100, 105, 108, 118; 1826/76, 83, 94, 95, 100, 101, 109, 112, 116, 124; Rohitscher Sauerbrunn: 1837/145—148. 327
- Tüffer: 1825/76, 79, 83, 89, 100, 105, 109; 1826/82, 86, 92, 106, 109, 118, 125. 328
- FRAGE und Vorschlag. [Signirano s tremi zvezdicami. Avtor predlaga, da bi tudi v Rogaški Slatini na enak način kakor v Karlovih Varih pridobivali sol.] 1819/27 329
- IPA VITZ, Math., Wund und Impfarzt, Cilli:
- Etwas über die Halsbräune. [O epidemiji v Celju.] 1817/19 330

- KOLLMANN, Ignaz:**
 Naturschätze der Steyermark. [Zdravilni vrelci.] 1836/60 331
- LESSING, Amade, provisorischer Direktor des ständ. Tobelbades:**
 Heilsame Wirkungen des ständischen Tobelbades im Jahre 1822. [Omenja zdravilno vodo Rogaške Slatine.] 1823/45 332
- MAXEL, Johann, Med. Doktor gl. SCHÖLLER, Joseph**
- MENZ, Ignaz, Doktor gl. SCHÖLLER, Joseph**
- ONDERKA, Joseph, Kreisphysikus:**
 Mineral-Bad Neuhaus in Steyermark. 1827/54 333
- RIEDL, k. k. Rath und dirigirender Stabsarzt:**
 Neu aufgedeckte warme Mineral-Quelle. [Laško.] 1818/90 334
 Berichtigung zu dem Blatte Nr. 90 des Aufmerksamen. [Voda v Laškem ima 25 stopinj toplote.] 1818/92 335
 Verbesserte Herstellung künstlicher Füße in Steyermark. Gl. WURMBRAND, Anton Graf
- RITTER, Leopold Carl, Pächter und Bezirks-Commissär der Herrschaft Osterwitz:**
 Verbesserte Heilquelle in Neuhaus. [Odvod mrzlega izvora.] 1821/80 336
- SCHMUTZ, Karl:**
 Die Mineralquellen und Gesundbrunnen Steyermarks. Ein Bruchstück aus dem noch ungedruckten Werke: »Vaterländisches Archiv« von —. [Navaja celo vrsto slatinskih vrelcev v mariborskem okrožju, i. s. v Slovenskih gorica.] 1815/147 337
- SCHÖLLER, Joseph Edler v., k. k. Gubernialrath und In. Oe. Protomedikus Johann MAXEL, Med. Doktor — Doktor Ignaz MENZ:**
 Schwefelräucherungs-Anstalt und Gesundbrunnen. [O Rogaški Slatini:] (»Dieser König aller Säuerlinge bedarf keiner Anempfehlung...«) — [Ze dve stoletji in več se razširja slava te vode od leta do leta bolj v njen prid.] 1820/52 338
- SOCK, Inspektor und Brunnenarzt:**
 Die Cursaison am ständischen Rohitscher Sauerbrunnen im Jahre 1837. 1838/74—77 339
- VEST, Julius, k. k. Kreisarzt, Neustadt [Novo mesto]:**
 Heilung eines Blinden. [Operacija mreine na očesu.] 1842/140 340
- VEST, Lorenz v., Professor am Joanneum:**
 Ueber einige Mineralquellen Steyermark's. [Opisuje slatine: (»Gaborinig«) — Gabernik, ki leži jugovzhodno od Slovenske Bistrice; Rogaško Slatino primerja s Karlovimi Varmi, in Kostrivniško slatino; podaja tudi kemično analizo vrelcev.] 1821/49, 50 341
 Ueber Cretinismus und einige gewöhnlich angegebene Ursachen desselben. [Opisuje slučaje kretenstva na Ljubelju in drugod na Koroškem in Štajerskem, omenja slovenske prebivalce (Wende) ob Dravi, navaja značilne lastnosti Slovencev in priznava, da so Nemci mnogokrat krivični v svojih sodbah proti njim.] 1819/26, 27 342
 [O Dr. Vestu gl. Wurzbach: Biographisches Lexikon 50, str. 215.]
- WURMBRAND, Anton Graf, k. k. Oberlieutenant in der Armee — Doktor RIEDL, k. k. Rath und dirigirender Stabsfeldarzt:**
 Verbesserte Herstellung künstlicher Füße in Steyermark. [Mizar Joseph Werschitsch na Prentlu pri Radgoni in radgonski puškar Joseph Berger sta odlično sestavila model umetne noge. — Po Wurzbachu, Biographisches Lexikon 50, str. 150 je Veršič (»Verzich«) bil viničarjev sin iz gornjeradgonskih gor, torej nedvomno Slovenec.] 1820/20 343

3. Krajepisi. Potopisi. Etnografija.

F. v. G.:

Die Hochzeitfeyerlichkeiten im Lavantthale. 1813/73 344

HELL, J.:

Drey Tage auf der Saualpe in Kärnten. 1826/136—138 345

I. C. H.:

Der Kirchtag am Ursulaberge. [Uršlja gora.] 1840/109, 110 346

KALCHBERG, J[ohann Nep. Ritter] v.:

[Ime po Schmutz: Historisch Topographisches Lexicon II, 179.]

Das Mürzthal. Eine Wallfahrt nach der Heimat in Briefen beschrieben. [Na drugi strani zadnji odstavek: (»Der Wende in der unteren Steyermark des tieferen Marburger — und des ganzen Cillier Kreises ist wie an Abkunft, so auch an Sprache, Sitten und Gewohnheiten, von dem Deutschen Steyermärker sehr verschieden.«) Opisuje jezik, šege, navade, gospodarstvo in značaj Slovencev; o krivi prisegi npr. pravi sledeče]: (... wenn sie aber falsch schwöre, so sollte der Hudizh alsogleich durch das offene Fenster hereingeflogen kommen, ihr den Hals umdrehen, und sie zur Hölle schleppen. ...«) 1813/83 347

Skizzen aus einer Reise durch KÄRNTEN. [Opisuje Celovec.] 1837/145 348

KOLLMANN, Ignaz:

Amena's Tagebuch ihrer Reise in die Steyermark nach Grätz. (St. Peter im Cillierkreise [tu je opis narodne noše], Gonobitz, Marburg.) 1814/147, 150, 154, 155 349

Der Karneval in Triest. (Aus Triest und seinen Umgebungen.) 1816/14 350

Einige Tage in Untersteyer. [O plavalni šoli v Mariboru.] 1818/107 351

Skizze einer kleinen Reise durch Untersteyer. [Ptuj — Haloze, tu omenja Simona Povodna in Blaža Kosija, Velika Nedelja, Železne dveri, Jeruzalem, Gornja Radgona, Radgona in Kapela.] 1822/122, 125 352

Neueste Reise nach Triest, Venedig und Padua. (»Das Schneller-Reisen als die Post... mit Eilwägen.«) [Postaje: Maribor, Celje, Ljubljana, Planina, Trst itd.] 1828/78 353

KUMAR, J. A.:

Wanderungen nach Herberslein. [Omenja Kog in Muretinca.] 1815/48 354

PUFF, Rudolf Gustav:

Vaterländische Wanderungen. I. [Brezice.] 1839/12 355

II. [Videm, Krško, Brestanica (Rajhenburg).] 1839/13 356

III. [Sevnica, Log — Loka pri Zidanem mostu, Zidani most.] 1839/56 357

IV. [Rimske Toplice, Laško.] 1839/71 358

RANK, I.:

Sitten und Gebräuche in Untersteiermark. Brautwerbung der Slovenen. Die Hochzeit. Aus dem Wiener Sonntagsbl. 1842/28, 29 359

SCHMUTZ, Karl:

Die Gebirge der Steyermark und die höchste Bergspitze in derselben. [Omenja Karnske Alpe in Savinjske planine.] 1816/48 360

Ueber die SLAWEN in der Untersteyermark. V. Tracht. 1834/53 361

VIII. Volksgebräuche. 1834/54 362

STARK, J. A.:

Andeutung des Geschehenen auf einem Ausflug von Grätz nach Rom im Herbst 1828. [Opis koroških krajev.] 1827/9 363

Erinnerung an SULZBACH. 1838/92 364

SUPPANTSCHITSCH, Johann Anton:

Ausflug von Cilli nach Sulzbach [v Solčavo]. 1823/46—49 365

UNGER, J. C.:

Ueber Lorenzen in Untersteyer und die Schwimmanstalt in Marburg. (J. C. Unger an Kollmann zu Grätz.) 1818/112 366

4. Gospodarstvo.

a) Kmetijstvo. Vinarstvo.

- A. T. ... i gl. **TEDESCHI**, Anton
AUSLANDISCHE Würdigung eines steyerländischen Erzeugnisses [Pikerer-Champagner-Wein]. 1827/51 367
- BURGER**, Johann, der Heilkunde Doctor, ordentl. öffentl. Lehrer der Landwirtschaft und Thierarzneikunde zu Klagenfurt:
 Ueber die Kultur des Buchweizens (Heidens). 1815/98 368
- FÜRST**, Vinzenz:
 Ueber den Brand des Weizens. (... dass in Obersteier nicht so allgemein über den Brand geklagt wird, wie in Untersteier. Hier herrscht in den Ebenen fast allgemein die alt herkömmliche sehr schädliche Gewohnheit, nach Kukurutz Weizen anzubauen.) 1820/30 369
- HAASS**, Waldmeister in Ob-Pettau:
 Bemerkungen über Raupenfrass und dessen mögliche Verminderung. 1815/64 370
- HEINTL**, Franz Ritter v., Landstand in Oesterreich und in Steyermark:
 Bericht über den Fortgang der Rebschule zu Nexing und Würnitz. [Tu so zasadi trte] (= Aus Krain: Die Litschna, Redetsch Muscat, Bel Muscat, Kravina, Drobna Bellina, Debella Bellina, Zherna Bellina, Lipna bila, Lipna zherna, Volouna [volovina], Zelenika. Zusammen 11 Sorten. — Aus Untersteier aus dem Pikerer Gebirge: Die Drobna Bellina, Debella Bellina, Moslavecz, Schipo [šipon] oder Droschip [pošip], Drobna selenika, Debella selenika, Selentschitz, Debella Zernilla [črnina], Ranvolica [ranfol], Spanninger [španjol] und Laschki-moder. Zusammen 10 Sorten.) 1821/11 371
- HOCHENWART**, Franz Graf v.:
 Bitte an die Landwirthe Krains. Zur Beherzigung für die steyrischen Landwirthc. (Aus dem Illyrischen Blatt.) [Avtor priporoča pridlovanje koruze za krmo v času suše.] 1834/76 372
- KIRCHER**, Karl, Pächter der Herrschaft Lemberg im Cillier-Kreise:
 Ueber den Anbau des Weizens. 1816/119 373
 Ueber den Weizen-Bau. [O setvi pšenice, oz. o pripravi — luženju semena.] 1817/104 374
 Erwiderung auf die Bemerkungen über den Brand des Weizens in Nro. 30 des Aufmerksamsten dd. 11. März 1820. [O luženju semena.] 1820/40 375
- KOLLMANN**, Ignaz:
 Telegraph von Steyermark. [V 3. odstavku poročilo, da je mošt iz zmrzlega grozdja na Spodnjem Stajerskem dobro zavrel.] 1836/8 376
- LEWENAU**, Joseph Arnold v., Mitglied der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach:
 Oeconomische Notiz. [Svetuje neko sredstvo za uničevanje mrčesa.] 1830/112 377
- RESINGEN**, Paul Ritter v., Inhaber der Herrschaft Weixelstätten, Vorsteher der Filiale Cilli:
 Von der Veredlung des Weinstocks durch Propfen. (Aus den Verhandlungen und Aufsätzen der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft in Steyermark.) [V vinogradih: Ljutomer, Radgona, Ptuj, Ritoznoj, Pekre, Radizel.] 1826/28 378
- SCHMIDT**, Michael, bürg. Apotheker, Wien:
 Steyerländischer Champagner. [Alojz Remschmidt je v svojem vinogradu v Pekrah poplemeniti vino.] 1826/116 379
- SCHNELLBACH**, Jakob, Privat-Oekonom, Wien:
 Eine nachträgliche wichtige Bestätigung. [O pekrskem šampanju.] Aus dem Wiener Intelligenzblatte. 1826/143 380
- STATTENBERGER** Ausbruch. [O vinski trti in vinu na gradu Statenberg pri Poljčanah.] 1827/41, 42 381

- Nachtrag zum Aufsatz STATTENBERGER Ausbruch betreffend. [Dopolnilo k članku Slattenberger Ausbruch. 1827/41. 42.] 1827/75 382
- TEDESCHI, Anlon — A. T. ... i:
 Etwas über den Steyermärk'schen Weinbau. [O vinogradih v radgonski in ljutomerski okolici, o obdelovanju vinogradov in plačah viničarjev.] 1817/30, 31 383
 Das Abäugnen in den Weinbergen. [V radgonskih gorica.] Als Zusatz zu den Bemerkungen über den steyermärkischen Weinbau in Nro. 30 und 31 des Aufmerksamsten. 1817/77 384
 Die Blüthe der Weinreben. 1817/80 385
 Der Rüsselkäfer der Weinrebe. [Gl. v 1. skupini.] 1818/58 386
- TSCHINKOWITZ, Johann. Verwalter in Minihofen:
 Landwirtschaft. [Poročilo o ugodnem učinku desinfekcije semena na posestvu Lemberg pri Celju po receptu Karla Kircherja. Gl. čl. 1817/104.] 1817/115 387
- VEST, Lorenz v., Professor der Botanik und Chemie am Joanneum:
 Einladung zu ausserordentlichen naturhistorischen Vorlesungen über Rebengattungen überhaupt, und insbesondere über die in Steyermark vorzüglich cultivirten Unterarten des Weinstockes. 1827/70 388
 Ein VORSCHLAG an Weingarten-Besitzer. Zur Beförderung der Aufnahme des Weinbaues in Steyermark. 1817/27 389
- VORSCHLAG vom Hagel beschädigten Weinslöcke im tragbaren Stande zu erhalten. (Aus den Verhandlungen und Aufsätzen der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft in Steyermark.) [Navodila radeljskega poštarja Vincenca Kamnikerja.] 1826/28 390
- WANGO, Cajetan:
 Oekonomische Correspondenz. [Poročilo o eksperimentu nekoga plemiča na Dolewiskem o škodljivem učinku češmina na pšenico, ker povzroča rjo.] 1817/88 391
 Ueber den WEITZENBRAND. (Eingesendet.) [O kozolcih v celjskem okraju.] 1814/83 392
- b) Štajerska kmetijska družba. Zavarovalnica proti požaru.
 Poročila o ustanovitvi in delu Štajerske kmetijske družbe (Steyermärkische Landwirtschaftsgesellschaft):
 1819/40 [Predavanje o ustanovitvi podružnic v Radgoni, Mariboru, Celju in Sevnici.] 393
 1819/93 [Še o podružnicah in došlih elaboratih:]
 c) RATH, Franz Xaver. Eigenthümer des Guts Weixelbergerhof zu Tüffer: Eine Abhandlung über den steyerischen Weinbau. 2 Theile. 394
 d) FOREGGER, Thomas, vormahliger Pächter der Herrschaft Rothwein [pri Mariboru]: Versuch einer Darstellung des dermahligen Weinbaues im Gebirge Pikern [Pekre] bei Marburg. 395
 e) JRSCHENAGG, Johann Paul, Kanonikus u. Konsistorial-Direktor zu St. Andree in Kärnten: Ein ökonomisches Handbuch zum Gebrauche des gemeinen Landmannes in Slovenischer Sprache. 3 Theile. [Prvi del je izšel v tisku l. 1821 v Celju.] 396
- 1819/118 [O zapisniku 2. občnega zbora in o elaboratih:]
 TAVASANIS, Ferdinand, Verwalter der Herrschaft Witschein: Ueber den Zustand der Landwirtschaft im Allgemeinen des Bezirkes Witschein. 397
 Ueber den Zustand der Pomologie in den Umgebungen Marburgs. 398
 Beležka, da so dospela imena članov podružnic: Celje, Maribor, Radgona in Sevnica-grad. 399
- 1819/119—120 [G. Wartinger prosi v imenu neimenovanega za bombažno seme, da bi z njim napravili poskuse pri Kapeli v radgonskem okraju. V isti številki je zopet govor o filialah. Filiala v Mariboru naj se zaradi preobsežnosti razdeli še v filialo Ptuj. Nemški kraj ob desnem bregu Mure in ozemlje med Muro in Rabo bi imeli svojo posebno filialo.] 400
- 1819/121 [Omenja Ackerbau-Gesellschaft in Krain.] 401

- 1819/145 [Omenja razne elaborate ter navaja med drugimi že gori naštete in že sledeče]:
 KIRCHER, Carl in Schleinitz: Ausserung über das Beitzmittel gegen den Brand im Welzen. 402
 RAINER, Gottlieb Ritter v., Kranichsfeld [Rače]: Beschreibung des Bezirkes Kranichsfeld. 403
 [O razpravah in člankih, ki jih je izdala Štajerska kmetijska družba v 10 zvezkih]:
 III. zv.: FOREGGER, Thomas: Versuch einer Darstellung des dermaligen Weinbaues im Gebirge Pikern bey Marburg. 404
 NACHRICHT über den grauen Gypsstaub, welcher von der Herrschaft Hollenburg in Kärnten nach Marburg in Steyermark gestellt wird. 405
 V. zv. (priloga): Anzeige des Anton Freyherrn v. MASKON, in Betreff der Herrschaft Pischschütz auszustellenden Versuche über Weinbereitung nach Demoiselle Gervais. 406
 VI. zv.: WENINGER, Sebastian, Hammersgewerker in St. Lorenzen: Beschreibung des Zustandes des Acker-Wiesen- und Obstbaues, der Viehzucht, und Forstwirtschaft nebst dem damit verbundenen Bretterhandel in der Gegend des Marktes St. Lorenzen in der Wüste [Lovrenc na Pohorju], und den benachbarten Gemeinden. 407
 IX. zv.: (... die Resultate von den auf der Herrschaft Oberradkersburg angestellten Versuche, nach Casbois Wein zu bereiten, ...) 408
 1823/37 PREISVERTHEILUNG und Preisfragen. [Kje in katere trgovske rastline bi se naj gojile v Južni Štajerski in kako bi se njihova kultura združila z obstoječo, da bi dohodek v gospodarstvu bil večji od dosedanjega.] 409
 1828/53 [V filiali Slovenj Gradec sta bila nagrajena za pospeševanje sadjarstva na Štajerskem: Peter Müsly, učitelj v Šoštanju in Franz Tantscher, učitelj v Smartnem pri Slovenj Gradcu.] 410
 1829/50 [Omenja med drugim ustanovitev] (*der Gesellschaft des Ackerbaues und der nützlichen Künste zu Laibach 1767*). 411
 1829/80 [Kmet. družba je odlikovala med drugimi]: (Oswald Schellander, Lehrer an der k. k. Hauptschule zu Cilli.) 412
 1831/70 [Razpis tekmovanja košnje žita.] 413
 1834/126 [Med nagrajenci Kmet. dr. je] (Johann Zweck, Schullehrer zu Lembach in Pickern, aus der Filiale Marburg.) 414
 Poročila zavarovalnice (Brandschaden-Versicherungsanstalt, Feuerassecuranz): 1825/50 u. 51, 82, 83; 1826/2, 3, 33, 62, 108; 1829/23, 25, 37; 1829/94, 125—126; 1831/83, 87, 100, 107; 1832/21, 41, 80, 103; 1833/12, 26; 1834/41; 1835/33, 42; 1837/20. 415

c) Industrija. Obrt.

- GERMANN, Joseph, bürg. Maurermeister, Stadt Rann an der Save: [priporočila svetilko za ogrevanje »Haus-Thermolampe« v članku: Anzeige...] 1816/22 416
 Ueber die Entstehung der FEIN-TUCHFABRIK der Hrn. Gebrüder Moro zu Viktring nächst Klagenfurt in Kärnten. 1813/5, 6 417
 Probe der MEISSNER'SCHEN HEITZMETHODE zu Klagenfurt. (Aus der Cuirinthia.) [O centralni kurjavi.] 1825/14 418
 PP.: Schreiben aus Laybach. (Martin Ausitz, ein gemeiner Bauernzimmermann aus dem Dorfe Tomatschou an der Sau, ausser Laybach, lässt einen von ihm erfundenen und verfertigten Kunstwagen sehen ...) 1821/150 419
 PUFF, Gustav Rudolph:
 Vaterländisches. I. Die Eröffnung der neuen Glasfabrik des Hrn. Benedict Vivat in der Lobnitz. 1838/141 420
 II. V. Herrn F. R. von Gasteiger's Weinsteinraffinerie zu Marburg. 1839/44 421

SCHMUTZ, Karl:

Die Wichtigkeit eines leichtfasslichen Unterrichtes über den Bau und Betrieb der Wassermühlen, in Bezug auf Steyermark. (*Im Cillier Kreise: 582 Mauthmühlen, 681 Hausmühlen, 344 Stämpfe, 198 Sägwerke. Im Marburger Kreise: 481 Mauthmühlen, 400 Hausmühlen, 195 Stämpfe, 255 Sägwerke, 5 Schiffmühlen.*) 1821/58 422

Poročila o industriji in obrti.

1832/87 Ehre der Kunst und dem Gewerbsfleisse. («Der 2te Preis dem Herrn Langer, Glasfabrikanten zu Josephstal in Untersteyer.») [Josipdol pri Ribnici na Pohorju.] 423

1834/150 Preisvertheilung am Industriefeste. [Nagajen]: (Franz Hafner, Messerschmiedmeister in Marburg.) 424

d) Promet.

KETTENBRUCKE über den Save Fluss in Illyrien. [Pri kraju Sava.] 1824/154 425
Interessante Arbeiten für die SCHIFFBARKEIT der Drau in Steyermark. Sorengungen an der Welka [pri Podvelki] und am Wolfssprunge [pri Radljah]. 1820/79 428

Neu angelegte STRASSE im Tucheinthal in Krain. [Tuhinjska dolina.] 1823/39 427

Feierliche Enthüllung des, mit dem Erzbilde Sr. kaiserl. Hoheit, dem durchl. Prinzen Johann geschmückten Monuments in der HUDA-LUKNA (Cillier Kreis, zwischen Schallek und St. Ilgen). [Spomenik so postavili v zahvalo za podpora pri graditvi ceste med Šaleško in Slovenjegraško dolino.] 1830/108 428

Bilder aus TRIEST. Handel und Schiff-Fahrt. (Aus dem österreichischen Bürgerbiate.) 1838/3, 4, 7 429

Zur Erinnerungsfeier der Brückenweihe nächst UNTERDRAUBURG am 4. Juli 1839. 1840/80 430

5. Pravo. Uprava.

FRAGMENTWÜRFE an sämtliche steyerländische Werrbezirke zum Behufe einer physicalischen Statistik dieses Landes. [Razoredelnica obsega sledeče skupine: 1. topografično-politična, 2. versko-nravstvena, 3. fizikalnično naravoslovna in medicinska na splošno, 4. gozdarska, 5. ekonomska: a) poljedelstvo, b) travništvo, c) živnoredja, d) planšarstvo, e) vinogradništvo, f) lokalno gospodarstvo; 6. montanistična, 7. komercialna.] 1812/5 Beylage. 431

WANGO, Cajetan:

Notizen von den Landgerichten in der Steyermark. (...»privilegirte (befreyte) und nicht privilegirte. Nicht privilegirte Landgerichte bestehen im Marburger Kreise 22. im Cillier Kreise 33...«.) 1816/21, 22 432

6. Zgodovina z arheologijo. Biografije.

a) Članki:

ALVIAN, Franz, Pfarrer zu Rann:
Illyrien [od 2800 pr. n. e. — 1818]. 1818/102 433

AUSGRABUNGEN in der österreichischen Monarchie. («Der Boden von Aquileja deckt grosse antlquarische Schätze.») 1825/137 434

BEYTRÄGE zu der von ... Erzherzog Johann ... gesetzten Preisfrage über die Geographie Innerösterreichs im Mittelalter. [Obsega: 1. seznam raznih virov, 2. nove viro o darilih posestev nemških cesarjev in kraljev v Sloveniji (Koroški, Štajerski, Kranjski).] 1812/34 Beylage 435

Aus der CILLIER CHRONIK. [Veronika Deseniška.] 1821/110, 111 436

Das CISTERCIENSER-STIFT Sittich [Stična] in Krain. [Illyr. Blatt.] 1839/57 437

E. L.:

Die Ruinen Wildhaus [Viltuš] bey Marburg. 1813/123 438

Das Geschlecht der EGKH von und zu Hungersbach. (A. d. Illyr. Blatte.) 1839/142 439

EICHHORN, Ambrosius, Präfekt:

Das Christenthum im mittlern Norikum, nachmahls Carantanien. 1813/85—88, 93, 94 440

Notiz über die Sekte der Springer und Werfer [v okolici Ljubelja]. 1818/41 441

Aufgefundene GRABSTEINE mit Inschriften in Laibach. (Aus dem Illyrischen Blatte.) [Na Zoisovem vrtu.] 1830/84 442

Besitzungen der GRAFEN VON CILLI in Krain. [Illyr. Blatt.] 1838/102 443

GRENZBESTIMMUNG zwischen dem Venezianischen Staate und dem Littorale. 1815/71 444

HELLSTERN, Th.:

Ursprung der Kolowrale (Nach einer krainerischen Sage.) [O poreklu čeških grofov, ki baje izhajajo s Kranjskega. Pisec omenja Valvazorja.] 1828/50 445

KALCHBERG, Johann Ritter v.:

Reinprecht von Reichenburg. [Zgodovinski podatki o lastnikih rajhenhurskega t. j. brestaniškega gradu.] 1812/17 446

Die Ruinen von Kaisersberg [Cesargrad oh Sotli]. 1812/19 447

Die Schlacht bey Radkersburg. [Turki l. 1418.] 1812/25 448

Die ehemalige Erbhuldigung in Kärnten. («... eine Art Weidetäsche, von den Wenden Torha genannt, ... Das Haupt war mit einem wendischen Hute von grauer Farbe bedeckt...») 1813/59, 60 449

Erasmus Lueger. [Erazem Predjamski.] 1814/55—59 450

Der Rauberhof. [Poročilo, da je bilo poslopje v Raubergasse v Gradeu nekoč last vitezov von Rauber, od katerih se je ena veja priselila iz Kranjske na Štajersko.] 1815/70 451

Skizzierte Uebersicht der Veränderungen der KÄRNTNERISCHEN LANDESGRENZE. (Aus der Carinthia.) 1825/45 452

KOLLMANN Ignaz:

Das römische Theater in Triest. Aus dem Italienischen von Kollman. 1814/120 453

Die alte römische Wasserleitung bey Triest. Die neueste noch ungedruckte archäologische Kunde von Peter Nobile. 1816/44 454

Reihe der römischen Proconsulen in Steyermark, ehemaligen Noricum. Sitz des Proconsulats Cilli. Seit Christi Geburt. (Aus mehreren Historikern zusammengetragen.) 1819/136, 139 455

Marin Rast [Ruše] in Untersteier. ein alter Wallfahrtsort und einst eine berühmte Academie. (Kilm.) 1835/103 456

LANZ, Venceslaus Maximilian, Professor und Ehrenbürger von Cilli:

Vaterländisch-archäologische Notiz aus Cilli. 1835/63 457

PERGER, [Alotz]:

[Ime no: Slov. biografski leksikon II, str. 303.]

Ueber die hie und da in Steyermark vorkommenden kegelförmigen Erdhügel auf dem Pettauer Felde; Siehelsdorf bey Radkersburg... [Tu so našli bakreno žaro s pepelom, premog, več glinenih posod, ostanke meča, Domneva, da so to staroslovanski grobovi.] 1827/5 458

Spur einer ehemahls dicht bey Pettau gestandenen zweyten Stadt. 1827/153 459

Noch etwas zur Bestimmung der Stammesreihe der Traungauischen Ottokare (Perger) 1828/2 460

PRIMITZ, Johann Nep. (P.):

Historisch-philosophische Betrachtung. [Po Herderju: gl. skupino I.] 1813/38, 41 461

PUFF, Rudolf Gustav:

Correspondenz aus Marburg. [Poročilo o rimskih izkopaninah z Vurberga, ki so jih prepeljali v Ptuj.] 1840/71 462

SEIDL, Johann Gabriel:

Herrmann Graf von Cilli. Historische Skizze von... 1842/13, 14 463

Hat sich die SEKTE der Springer und Werfer jemals im Loibel-Gebirge aufgehalten? [gl. 441.] 1816/47 464

SLAVISCHE Stämme und ihr Götzendienst (A. d. Adler.) 1839/6, 7 465

Ueber die SLAWEN in der Steyermark. 1834/53, 54 466

SONNTAG, Joh[ann] Vinc[enz]:

Steyermärkischer Frauensaal. Ein historischer Blumenstrauß für Freunde der Heimath von Joh. Vinc. Sonntag. [Sophie von Rohitsch, ustanoviteljica samostana v Studenicih; Ana, Elizabeta, Barbara iz rodu celjskih grofov, Jelisava Frankonanska, Veronika Deseniška.] 1840/68—71 467

Die STATUE vom Seuffelde. [Bronast kip, ki predstavlja Antonia, ljubljena cesarja Hadrijana.] (Sie wurde im Jahre 1502 auf dem Helena-Berge ober

Tölttschach [Teleče — 1mc gl. Alphabelisches Verzeichnis sämmtlicher Orte im Herzogthume Kärnten, Klagenfurt 1860. str. 266] mit dem Pfluge aus der Erde gehoben.«) [300 let so jo hranili v Salzburgu, od leta 1806 se nahaja na Dunaju.] 1819/16

468

STÜCKLER, Johann, k. k. Lehrer an der Normal-Hauptschule in Klagenfurt:

Der Einsturz des Dobratschberges (der sogenannten Villacher-Alpe) im Villacher-Kreise. («... Dass durch den Umsturz des Berges ein grosser Theil des wendischen Geithals unter Wasser gesetzt und in einen grossen See verwandelt wurde...») [Podatki so iz samostanske kronike v Arnoldsteinu. ... »Wendi« imenujejo Villach Ulak, »welches Wort einen Flecken bezeichne«. Vzrok: potres.] 1816/11

469

SUPPANTSCHITSCH, Johann Anton:

Veronica von Dessenitz. [Posneto po njegovi brošuri: Ausflug von Cilli nach Lichtenwald.] 1819/17, 18

470

Bruchstücke aus der älteren Geschichte der Kreisstadt Marburg. 1821/17, 118

471

Römische Alterthümer bey dem Schlosse Windenau [Betnava] nächst Marburg. 1826/79

472

Freyherr von Rauber zu Weineck. Vom... (Aus dem Illyrischen Blatte.) 1832/48

473

VEST, Lorenz v.:

Ueber das in dem Felsen einer Bank in der Drau ober St. Oswald in Untersteiermark gefundene Eisen. 1819/22

474

b) Zgodovinska poročila:

1819/116 V poročilu Steyermärkischer Nationalkalender und kleiner Almanach für Damen se opozarja na Zupančičev zgodovinski članek: Kampf der Römer für die Eroberung von Steyermark.

475

1823/115 V poročilu Kärntner'sche Literatur je objavljena vsebina 4. zv. Kärntner'sche Zeitschrift, Klagenfurt 1823: lu se pretežno razpravlja o slovanskih knezih in o njihovem gradu Moosburg [Blatograd].

476

1827/85 Slavonische Völkerzahl (v 1 izvodu Slowenische Völkerzahl) prinaša podatke iz Šafaříkove Literarne zgodovine o številu Slovanov. i. s.:

1V. Wendischer Stamm:

a) in Steyermark	300.000
b) in Kärnten	100.000
c) in Krain	350.000
d) in Ungarn	50.000

477

Biografije.

CAHICIG, Franz, Rath und Professor der k. k. Akademie der bildenden Künste in Wien.

[O življenju in delu slovenskega slikarja Frančiška Kavčiča iz Gorice. Gl. Slovenski biogr. leksikon 1., str. 73.] 1812/47

478

KOCKEL, Anna Katharina, Necrolog. [Dobrotnica študentov na gradu Branek pri Lutomeru.] 1834/62

479

LÖSCHNIGG, Mathias, Stadtfarrer und Kreisdechant zu Marburg.

Necrolog. Johann Anton Suppantisch. 1830/16

480

PURGSTALL, Grafen von, Albert in Wenzel.

Necrolog. Kollmann Ignaz. [Kraljko poročilo o grofih von Purgstall: grof Albert je ustanovil gimnazijo v Mariboru.] (Johann Wenzel »... machte die ersten Entwürfe zur Urbarmachung des Pettauer-Feldes.«) 1817/7

481

ROYCO, Caspar.

Necrolog eines edlen Steyermärkers (Caspar Royko, Professor in Prag). Klar, Aloys, Professor an der Ferdinandeischen hohen Schule zu Prag. 1819/156

482

TURJASKI, Herbert.

Der christliche Leonidas. [Herbert Turjaški.] (Aus der Carinthia.) 1828/53

483

UNGNAD, Johann.

Züge aus dem Leben des Johann Ungnad, Freyherrn zu Sonneck. Gmeiner, Franz Xaver. 1815/93

484

WALLAND, Joseph.

Nekrolog. (Joseph Walland [= Balant; gl. Lesar, Josip, Slov. biografski leksikon str. 22], Erzbischof von Görz und Metropolit im Königreiche Illyrien. [Na zadnji poti ga spremlja] (-Sein Landsmann, Schüler und demahl sein Suffragan, der Hochwürdigste Herr Bischof Mathäus Raunicher«). (Aus der Carinthia.) X. v. A. 1834/71

485

ZIMMERMANN, Ignatius, Salesius.

Der Heimath Glück. [Lavantinski škof Ignatius Salesius Zimmermann obišče svoj rojstni kraj Slovensko Bistrico; o njegovem življenju in sprejemu v domačem kraju.] Johann Anton Suppantitsch. 1826/80

486

7. Šolstvo.

Celje: Ueber das Fortschreiten der Schulanstalten im Zillier Kreise. »Der Zillier Kreis, dessen Bewohner grösstentheils mit der deutschen Sprache unbekannt, aus dieser und mehreren sonst ungünstig einwirkenden Ursachen mit den bedeutendsten Hindernissen zu kämpfen hatte, biethet diese wohlthätige Erscheinung im schönsten Lichte dar, denn immer lauter tönt die Stimme des Landmannes, immer kräftiger wird die Vorsprache der Güterbesitzer, und innig vereinigen sie sich in ihren Wünschen, Schulen in ihrer Mitte begründet zu sehen.« 1812/1

487

Gemeinsinn zur Beförderung des Schulunterrichtes. 1829/20

488

Celovec: F. X. R.: Die Gründung des katholischen Gymnasiums zu Klagenfurt. (Aus der Carinthia.) 1826/97, 99

489

Gradec: Anerkennung der Wichtigkeit des Lehramtes an den Volksschulen. (»Ehrenprüfung: Freuensfeld Joseph, von Pettau«.) 1819/105

490

Präparandenprüfung an der Grätzer Musterhauptschule. (»Mayeritsch Jacob aus Puschendorf [Pušenci] in Untersteyer hat den zweyten Preis erhalten«.) 1825/85

491

Präparandencurs in Verbindung mit dem Unterrichte im Generalbasse in der Kirchen Musiklehre für die Lehrkandidaten der deutschen Schulen an der kaiserlichen königlichen Muster-Haupt-Schule zu Grätz im Jahre 1828. (»Nebstbey haben sich auch die Lehrkandidaten Raymund Poentschnigg von Pettau, Johann Weingerl von Jahrling [Jarenina], Joseph Topolnick von St. Georgen an der Stainz [Videm ob Ščavnici] vorzüglich im Religionsunterrichte verwendet, wesshalben sie... mit Prämienbüchern beschenkt wurden... Zur Aufmunterung wurden die drey fleissigsten und talentvollsten der diesjährigen Schüler, nämlich... Franz Köchl von Mahrenberg [Radlje], mit musikalischen Lehrbüchern und Uebungsstücken als Prämien beehret.«) 1828/137 u. 138

492

Ueber den Präparanden-Curs zur Bildung der Lehrkandidaten an der k. k. Musterhauptschule zu Grätz im Jahre 1829. (Carl Nedwed von Mureck, ... Carl Martini von Pettau, ... welche sich in der Religionslehre vorzüglich verwendet haben«.) 1830/9

493

Ueber die Bildung der Lehrkandidaten und Lehrkandidatinnen für die Volksschulen, insbesondere an der k. k. Musterhauptschule, zu Grätz im Jahre 1831. (»Mit Musikwerken wurden theilt Johann Petritsch aus der Pfarre Leskowitz, Johann Udl, aus der Pfarre Jahrling [Jarenina].) 1831/151

494

Das Taubstummen-Institut in Grätz (»Lehrer und Director P. Veit Rischner [= Vid Rižner]«). 1832/55 u. 58

495

Ueber den Präparanden-Curs an der k. k. Musterhauptschule zu Grätz zur Bildung der Lehrkandidaten für die Volksschulen im Jahre 1833. (»Die Nahmen der Bethellten sind: Hofgartner Franz aus der Pfarre Ober St. Kunegund«.) 1833/103

496

Alphabetisches Verzeichnis der im Schuljahre 1833/34 an der k. k. medicinisch-chirurgischen Josephs-Academie graduirten Doctoren der Medicin, Chirurgie... (»Kautzmann Johann von Tomal [Toma] na Krasu] aus Illyrien«.) 1835/49

497

Maribor: Prüfungen an der k. k. Hauptschule zu Marburg. 1827/111

498

8. Literarna zgodovina. Slov. jezik.

a) Članki:

- Die ALTSLOWENISCHE Sprache. 1827/95 499
- ANKÜNDIGUNG und Plan einer neuen Inner-Oesterreichischen Zeitschrift
(»Inner-Oesterreichische Ephemeriden«). [List naj bi prinašal: (»VIII. Bey-
träge zur Kultur der Slovenischen Sprache«.)] 1814/132 500
- B. P. [= POTOČNIK, Blaž]:
Ueber das slavische Alphabet. (Aus dem Illyrischen Blatte.) 1827/56 501
- DALEMISEL:
Eine zweyte erfreuliche Erscheinung in der slowenischen Literatur. [O Dajnk-
ku in o dajničci.] 1832/44, 45 502
Parallelsätze der italienischen und slowenischen Sprache. (Dil.) 1833/29 503
Zur slowenischen Literatur. (Dil.) 1833/81 504
Für die slowenische Literatur. [Se o dajničci.] 1834/13, 14 505
- KOPITAR, Jernej (K.):
Literatur. [Omenja Murka, njegov slovar in slovnico, Urbana Jarnika, Me-
telka (slovnico), dalmatinsko in slovaško literaturo.] 1832/124 506
- PRIMITZ, Johann Nep.:
Vorlesungen über die Slovenische (oder Windische) Sprache. (Eingesendet.)
1812/34 507
Ueber das SLAVISCHE Alphabet. 1827/40 508
Ueber die Bemerkungen des illyrischen Blattes zu dem Aufsätze des Aufmerk-
samen, das SLAVISCHE Alphabet betreffend. 1827/79 509
Notizen über SLAVISCHE Literatur. (Aus »Ost und West«.) 1838/65, 66 510
Notizen über SLAVISCHE Literatur. 1838/86 511
- [SLOMSEK, Anton Martin] (ps.) LUBOMIR:
Erfreuliche Erscheinung in der slowenischen Literatur. [Se zavzema za stari
črkopis.] 1832/34 512
- SLOVENEK (ps.):
Zu dem Aufsätze: Bildung der windischen Sprache [Gl. Žigon, Kronološki
pregled, str. 20.] 1832/8, 10 513
- ŠAFARIK, Pavel Josef:
Ueber die neueste Illyrische Literatur. Von P. J. Schafarik. (Aus der Prager
Zeitschrift »Ost und West«, worauf sich im Aufmerksamen vom 19. d. M.
bezogen wird.) 1838/87—89 514
- SKOLNIK (ps.):
Bemerkung eines Landlehrers. [Polemizira s Slomškom zaradi črkopisa.]
1832/50 515
- V. R. [RIŽNER, Vid]:
Apologeten ohne Falsch für die slowenischen Buchstaben š und č. [Prilporoča
dajnično.] 1833/14 516
- VATERLÄNDISCHE Literatur. [Napoved Sartorijeve knjige »Historisch-ethno-
graphische Uebersicht der wissenschaftlichen Cultur...«] 1829/157 517
- [VRAZ, Stanko]:
Notizen zur slavischen Literatur. [Gl. Kidrič, ČZN 1910, 327.] 1838/40 518
- WESTLAND, F. M. L.:
Correspondenz aus Lalbach. Zweyter Brief. [O Carniolli, III. Blattu etc.]
1841/98 519
- WINDE (ps.):
Bildung der windischen Sprache. [Ponatis iz »Illyr. Blatt, 31. XII. 1831.
Prim. Žigon, Kronološki pregled, str. 19.] 1832/3 520

b) Književna poročila

- 1812/36 Slovenische Literatur. [Izšlo so: Schmigotz, Leopold: Theoretisch-praktische windische Sprachlehre; Primitz: Abezeda za Slovenze, Prava pot k Dabremu [!] Stanu. [Prevod po Benjaminu Franklinu. Gl. Simonič, Slovenska bibliografija, str. 113.] 521
- 1815/50 Suppantšitsch, Joh. Ant.: Religiöse Fever in Cilli. [Tn omenia: »Biographie des heil. Maximilians wurde in deutscher und windischer Sprache abgedruckt«. Ta članek je nepodpisan, a je verjetno njegov. Gl. Janko Glazer: K bibliografiji Zupančičevih spisov. ČZN 1929, 129.] 522
- 1819/13 Vaterländische Literatur. [Poročilo o Zupančičevi brošuri: Ausflug von Cilli nach Lichtenwald.] 523
- 1819/116 Steyermärkischer Nationalkalender, und kleiner Almanach für Damen. bev. Buchbinder Kaiser. [Almanach für Damen je izdal celjski profesor I. A. Zupančič. V njem je objavil članek »Kampf der Römer für die Eroberung von Steyermark« in pripovedko »Wilhelm von Neuhaus«.] 524
- 1822/122. 125 Kollmann poroča v članku »Skizze einer kleinen Reise durch Untersteier« o Blažu Kosiju, župniku v Leskovcu v Haložah: »...hat schon ein Evangelienbuch und ein anders christliches Erbauungsbuch zur Förderung des religiösen Unterrichts der Landleute ins wendische übersetzt.« Prevod teh Evangelijev ima Univerzitetna knjižnica v Mariboru v rokopisni zbirki. 525
- 1825/108 Wissenschaftliche Kunstschicht. [Poročilo, da je Dajnko poslal (»eine Sammlung von hundert wendischen Volksliedern, fünfzig geistlichen, fünfzig profanen Inhalts, nebst den Melodien...«) društvu »Gesellschaft der Musikfreunde des österr. Kaiserstaates« na Dunaju; prim. Kidrič Slov. biogr. leksikon I, 113. To je bil prvi osnutek noznej v tisku izdanih Sto cirkvenih pesmi (1826) in Posvetnih pesmi (1827).] 526
- 1828/39 Christliches Ostergeschenk für die slovenische Jugend. [Podoben s slovenskimi verzji prodaja Miller v Gradcu in Weizinger v Radgoni.] 527
- 1828/102 Priporočilo Rižnerjevih nabožnih knjig Katoliška mošna knjižica in Nabirki za mlade kristjane kot premijsko darilo za šole. Knjigi sta navedeni z nemškimi naslovom. 528
- 1829/125 Kienreich v Gradcu je izdal Zupančičev »Der Brand von Leibnitz in der Nacht vom 8. auf den 9. Sept. 1829«. 529
- 1833/81 [Dalemisel] Dil.: Zur slovenischen Literatur. [O Šerfovi zbirki pridig »Pad no zdig človeka«, 1832.] 530
- 1834/96 [Dalemisel] Dal.: An die Theilnehmer der slovenischen Literatur. [Vabi na subskripcijo Kačičevega Razgovora ugodnoga.] 531
- 1835/125 Onozorilo na Puffovo novelo o Veroniki Deseniški in na portret Veronike Deseniške v almanahu Aurora 1836. 532
- 1838/88 Dr. P.: Vaterländische Literatur. [O knjigi Henrika Coste »Der Freihafen von Triest«.] 533
- 1839/8 Sulzbach in Untersteier. [J. G. Seidlov članek »Die untersteirische Schweiz« je izšel tudi v francoščini v Parizu.] 534
- 1840/61 Napoved pesniške zbirke M. Vehovarja, ki bo izšla v korist pogorelcev v Laškem. 535
- 1840/116, 121 Izid napovedane zbirke 536
- 1840/139 Vehovarjev odgovor na kritiko v »Österreichischer Zuschauer«. 537
- 1841/5 Wdlr. poroča v Locales o novem zemljevidu Štajerske. 538
- 1841/9 Literarishes prinaša poročilo o Puffovem sestavku »Beschreibung der Burg Ober-Cilli in Untersteier«. 539
- 1841/19 Puff, R. G.: Literarishes. [Poročilo o I. zvezku Sonntagovih Alpenrosen.] 540
- 1841/60 Seidl, C.: Literarishes. [Poročilo o Puffovem delu »Erinnerung an Sauerbrunn nächst Rohitsch«.] 541
- 1841/62 Puff, R. G.: Vaterländisches. [O zemljevidu »Poststrassen und Gebirgskarte des Königreichs Illirien«.] 542
- 1841/65 Groder: Literarishes. [O Puffovi knjigi »Frühlingsgruss«, v kateri je med drugim tudi biografska skica »Suppantšitsch«, »Erinnerung an Klagenfurt«.] 543

- 1841/86 Neuigkeiten. [Kot dodatek h koncertu je bila recitacija Zusnerjeve pesmi »Liebe Freundesklänge aus der Heimath«.] 544
- 1841/143 Locales. [Zusner je dal zvezek svojih pesmi v tisk.] 545
- 1842/17 [Ostfeller] -stf-: Zusners Gedichte [so izšle v Gradeu pri Leykamju]. 546
- 1842/23 Neuigkeiten. [Odlomek iz Saphirjeve kritike Zusnerjevih pesmi.] 547
- 1842/46 Sonntag naznanja v »Vaterländische Literatur« izid Kremplove »Geschichte der Steiermark mit besonderer Rücksicht auf die Slovenen in slovenischer Sprache. 548
- 1842/55 [Ostfeller] -stf-: Urtheile über Zusner's Gedichte. [Ponatisi ocen iz raznih nemških revij.] 549
- 1842/115 Groder: Literarisches. [Oglas za delo: Radkersburg und seine Privilegien. 1842.] 550
- 1842/151 Puff, R. G.: Vaterländisches. [O Hofrichterjevi brošuri »Privilegien, Geschichte und Beschreibung der Stadt Radkersburg«.] 551
- c) Belčške o slovenščini in njeni uporabi.
- 1812/51 Graf Moriz von Dietrichstein poroča v članku »Nekrolog für das Jahr 1812«, da se je sekovski knezoškof Johann Friedrich, Graf von Waldstein und Wartenberg učil slovenščine. 552
- 1815/44 Merkwürdiges religiöses patriarchalisches Fest. [V Ptujju ob petdesetletnici mašnikovanja 9 duhovnikov. Zupnik Kaspar Hirsch je zjutraj pridigoval in (»Windischer Sprache«).] 553
- 1815/50 Zupančičev članek »Religiöse Feyer zu Cilli« poroča, da je imel ob vložitvi relikvij sv. Maksimilijana v minoritski cerkvi (»Reichsritter, Joseph von Jacomini, Dechant zu Neukirchen, eine nachdrucksvolle windische Predigt«). 554
- 1816/70 Benditsch: Schlusswort über Gratz und Grätz. (»Schon zu Ende des 8. Jahrhunderts, als durch die Vertreibung der Slaven-Winden aus ihrem Gradez die Deutschen als Sieger davon Besitz nahmen, hat unser Gratz seinen Nahmen erhalten...«) 555
- 1820/43 in 44 Amade Lessing pravi v svojem članku »Etwas über das Dobelbad«, da beseda Dobel izhaja iz slovenskega »toplo«. 556
- 1825/63 Ableitung der slavischen Worte Grad, Grod, Hrad ec. 557
- 1828/49 O postanku imena Radkersburg. P. 558
- 1828/67 Gottes Nahme, aus vier Buchstaben bestehend in 66 Sprachen [med drugim Illyrisch — Boog]. 559
- 1829/27 Wohlgemeinter Rath für Studierende der Rechte. (Aus dem Wanderer.) [Juristom priporoča, naj se uče slovenščine.] 560
- 1829/109 Secundizfeyer zu Marburg. [Poročilo, da je imel pridigo (»Herr Franz Zwetko, Pfarrer zu Lembach [Limbuš] in windischer Sprache, und er, der bekannte seltene Meister in dieser Sprache erschütterte die Herzen Aller.«) Prim. Kidrič, Slov. biografski leksikon, str. 88.] 561
- 1833/52 Raisp, Jac.: Radkersburg. [O postanku imena Radgona od Radigaj.] 562
- 1834/53 Ueber die Slaven in der Steyermark. [O slov. pozdravu in o slov. frazah.] 563
- 1838/9 Machor, M.: Oestreich — nicht Oesterreich. Graz — nicht Grätz. 564
- 1838/13 Draxler, A. F.: Grätz. (Etymologisch.) 565
- 1841/98 Pezledrer, J.: Grätz, aus dem Reise-Portefeuille eines Touristen. (A. d. Wiener-Theaterzeitung.) [Med graškimi literati je omenjen tudi Zusner.] 566

9. Leposlovje.

a) Pesmi.

- CHARADENKRANZ. (Aus Oberlichtenwald eingesendet.) 1828/38 567
- EMPFINDUNGEN der Bewohner Lichtenwalds bey der höchsten Anwesenheit Sr. des Erzherzogs Johann von Oesterreich kais. Hoh. am 24. Jul. 1812. [Pozdravni pesmi.] 1812/64 568
- Abgerissene EMPFINDUNGEN, erweckt in der untern Steyermark. [Meditacije, ki se deloma nanašajo na Maribor, Ptuj, Radgono in Rogatec. Signirano]: *** 1. 1818/106—108 569

GLASER, Carl August:

Das Schloss Lichtenwald in Untersteyer. 1827/105 570

GOLLNER, Baron:

Andenken an Cilli. (Von einem Hauptmanne im 1. ten Bataillon des k. k. Linieninfanterie-Regimentes Baron Gollner am Tage des Abmarsches zurückgelassen.) 1831/28 571

HOINIGG, Joseph:

Bilder aus der Heimath. I. Sannegg. [Žovnek v Savinjski dolini.] 1839/48 572

Der KAISERSTOCK. Ein Nachruf über die höchste Anwesenheit Ihrer Majestäten des Kaisers und der Kaiserinn in Pickern. [Pekre.] 1830/77 573

KARNTNER (psevd.):

Herzensgefühle bey der freudigen Ankunft des Hochwürdigsten Fürstbischöfes von Gurk Georg Mayr, zu Klagenfurt am 25. April 1828. Von einem Kärntner. 1828/59 574

KAUTZNER, J. C.:

Freuden-Hymne zur Genesungs-Feier Seiner Durchlaucht des in Illirien, Steiermark und Tirol kommandirenden Herrn General-Feldzeugmeisters Prinzen Philipp zu Hessen-Homburg. 1838. 1838/70 575

KLAGE LIED der Rhetoren bey dem Tode ihres geliebten Mitschülers des Joseph Schinkowitz, in Cilli den 26. Jänner 1816/17 576

KOLLMANN, Ignaz:

Seyfried von Mährenberg [Marenberg -- Radlje]. Eine vaterländische Ballade. 1812/71 577

Scenen aus dem vaterländischen Trauerspiele Maximilian. 1813/109, 110 578

An die Drau. Bey Melling [Melje] nächst Marburg am Morgen des 3. August 1814. («... ernste Drava, ... an der Sava...») 1814/96 579

Der Bacher. (Wildhaus [Viltuš] am 6. August 1814.) 1814/100 580

Dank und Liebe an Cilli. Auf das mir aus eigenem Antriebe ertheilte Ehrenbürgerrecht. Empfangen am 8. Mai 1816. 1816/57 581

Gefühle und Gelübde an Marburg. Auf das mir gleichfalls aus eigenem Antriebe ertheilte Ehrenbürgerrecht. Empfangen den 5. Juli 1816. 1816/80 582

An Marburg. Auf der Durchreise in der Mitternacht vom 18. auf den 19. Sept. 1816. 1816/114 583

An Cilli. Beym Anblicke am Morgen des 19. sept. Sonett. 1816/114 584

Maria von Petrovich [Petrovče]. [Legenda.] 1819/100 585

Der Geist an der Drau. (Eine untersteyermärkische Volkssage.) 1825/11 586

Der Schiffer und der Bettler. (Eine wahre Geschichte aus Untersteyer.) [Motiv je obdelal tudi A. Serf v pesmi »Germ ma vyha« — Grm ima ušesa, Rozenjak 1839, str. 13.] 1826/124 587

Die Lanze des heil. Georg. Wahre Begebenheit in Untersteyer. [Motiv s Pohorja.] 1832/20 588

LANNOY, Eduard:

Die Naturvorzüge der Steyermark. [Opeva naše kraje in njih bogastvo.] 1813/42 589

LEITNER, Carl Gottfried v.:

Der treue Knappe. Eine vaterländische Sage aus der Schlacht bey Radkersburg im J. 1418. 1823/59 590

Prolog zur Geburtsfeyer Sr. Majestät des Kaisers und Königs, gesprochen im Schauspielhause zu Cilli am 12. Februar 1826. 1826/23 591

Prolog zur Geburtsfeyer Sr. Majestät des allergnädigsten Kaisers. Von Herrn Carl Gottfried Ritter v. Leitner. Gesprochen vom Herrn Lorber in Radkersburg. 1833/26 592

Untersteyrisches LESE L I E D. Gesungen zu Luttenberg in der Eisenthür [Zelezne dveri] am 21. Okt. 1812. [Nemška beseda »Krotalen« je pojasnjena z besedo »Klapotez« v opombi.] 1812/88 593

MAITHAL, N.:

An Vincenz Zusner. (Aus dem »Wanderer«). 1842/152 594

NACHRUF an die 6te (Hrn Hauptmanns Lemaich) Compagnie des löbl. Peterwardeiner Gränzregiments. Tüffer, im Februar 1835. 1835/20 595

[OSTFELLER] -stf-:

Opferung. (Geschrieben in der Kapellen-Gegend bei Radkersburg.) 1839/107 596

Abendfeier. (Geschrieben am Corady-Kogl bei Grosssontag in Untersteier.) [Pri Veliki Nedelji.] 1839/128 597

PUFF, Rudolf Gustav:

Pickerns Reben. Am Gedächtnissfeste der Anwesenheit der allerhöchsten Majestäten in Pickern. [Pekre.] 1833/85 598

Die Gründung von Fall. (Vaterländische Sage.) [Fala v Dravski dolini.] 1835/145 599

Erinnerung an Pettau. 1838/155 800

Die drei Weine. Nach dem Slovenischen. (Windisch-Grätzer Gegend.) [Po pesmi o kroni in goldinarju »Mi smo baroni, ga pijemo po kroni«.] 1841/60 801

Der hungrige Gast. (Wendensage.) [Kontaminacija dveh motivov: Mrtvi pride po svojo odneseno kost in motiv rajske ptice.] 1841/64 802

ROTH, Athanasius:

An Anastasius Grün. Zu Maria Grün am 20. Sept. 1830. 1830/123 603

SCHULHEIM, Hyazinth von:

Das Mütterlein. Nach dem Slovenischen. [Kopija po Goethejevem Erbkönig. Slovenska predloga se ne da ugotoviti.] 1836/16 604

SEIDL, Johann Gabriel:

Im Lutherischen Keller zu Lichtenwald. [V Sevnici.] 1829/126 605

Prolog zur Feyer des glorreichen Geburtsfestes Sr. Majestät des Kaisers am 12. Februar 1830. Vorgetragen... auf dem Theater der Kreisstadt Cilli,... 1830/27 606

Dem allgeliebten Herrscherpaare. Dieses Gedicht wurde dem allerhöchsten Kaiserpaare, bey der Ankunft in der Kreisstadt Cilli am 14. d. M. ... überreicht. [Kronogram in pesem.] 1830/73 807

Gefühle der Bewohner von Cilli am 21. Februar 1831, bey der beglückenden Ankunft Ihrer Majestät der jüngeren Königin von Ungarn, unter dem Incognito einer Gräfin von Habsburg. 1831/27 608

Cilli's Erwiederung auf das voranstehende Gedicht an L. F. 1831/28 609

Zwey Sonette, welche Ihren Majestäten dem Kaiser und der Kaiserinn bey Allerhöchst ihrer Durchreise durch Cilli überreicht wurden. 1832/63 610

Prolog von Professor Joh. Gabriel Seidl. (Gesprochen vor dem Bilde des Landesvaters zu Anfang einer am 4. October in der k. k. Kreisstadt Cilli zur Doppelfeyer des glorreichen Namensfestes Sr. Majestät des Kaisers, und der glücklichen Lebensrettung Sr. Majestät des jüngeren Königs von Ungarn veranstalteten musikalischen Abendunterhaltung.) 1832/122 611

Prolog gesprochen vor einer zur Doppelfeyer der Geburtsfeste Seiner Majestät des Kaisers..., der Kaiserinn, von Kunstfreunden, zum Vortheile der Armen, auf der Bühne der k. k. Kreisstadt Cilli am 8. Februar 1834 veranstalteten theatralischen Vorstellung. 1834/21 612

Das treueste Bild. (Gesprochen... auf der Bühne der k. k. Kreisstadt Cilli...) 1836/51 613

Des Bechers Deutung. Bey der feyerlichen Ueberreichung eines silbernen Ehrenbechers an den jubil. Herrn Gubernialrath und Kreishauptmann von Cilli, Balthasar Edlen von Zlernfeld, Ritter des k. k. Leopoldordens, gesprochen von Joseph Wokaun, Bürger von Cilli. 1838/98 614

Dank und Flehen. (Gesprochen von einer zur Feyer des Geburtsfestes Sr. Majestät des Kaisers von Kunstfreunden zu Cilli veranstalteten theatralischen Darstellung.) 1839/50 615

Die verschwundene Glocke. (Steiermärkische Sage.) 1840/25 616

SEIDL, Karl:

Erinnerungen an Steiermark von Karl Seidl. Karthause Seltz. [Zička kar-tuzija.] 1842/2 617

SUPPANTSCHITSCH, Johann Anton:

- [prim. J. Glazer, Bibliografija Zupančičevih spisov, ČZN 1929, 190.]
 Das Wappenschild der Grafen von Cilli. 1821/120 618
 Nahmens Charade aus Marburg. 1822/50 619
 Die grosse Glocke im Stadtpfarr-Thurme zu Marburg. 1822/65 620
 Das Schloss Wurmberg. 1822/120 621
 Junglings Abschied von Marburg. 1822/121 622
 Der marme steinerne Lowe an der Stadtpfarrkirche in Marburg. 1823/10 623
 Kaiser Carl VI., zu Marburg im Herpste des Jahres 1728. 1823/30 624
 Der Heimath Glück. [Lavantinski škof Ignatius Salesius Zimmermann je imenovan za knezoskopa. Njegova biografija in slavnostna pesem.] 1829/60 625
 Die Verkündigung Mariens. Ein schönes Altarblatt in der Pfarrkirche zu Seimenitz. [Sivnica.] 1826/119 626
 Die Mutter an der Brücke. 1827/78 627
 Der Turkensturm auf Marburg im Jahre 1529. Eine dramatisirte Erzählung... 1829/21 628
 Kruady's Kugel bey Grosssonntag. Ein Rundgemahle von Prof. J. A. Suppantischtsch in Marburg. 1830/104 629
 Der Thurmer an der Stadtpfarrkirche zu Marburg am 20. Juli 1831. 1831/99 630
 Die Stütung von Grosssonntag. [Velika Nedelja.] Um das Jahr 1119. 1831/103 631
 Kaiser Friederich der Vierte in der Veste Ober-Cun. (im Jahre 1366.) 1831/114 632

TECILLASICHZ, Matteo: Sonetto. [V italijanščini. Na čast poroki Anastazija Gruna z grofico Marietto Attems. O tej poroki piše D. Prstenjak Pulia, ČZN 1923, 37.] 1839/83 633

WILCHER, Friedrich:

Ritter Rauber. 1840/11 634

ZECH, Professor, Marburg:

[Priložnostna pesem ob petdesetletnici mašnikovanja v Ptujju.] 1815/44 635

b) Proza:

BACHERER, Adolf (ps.) = PUFF, Rudolf Gustav

KOLLMANN, Ignaz:

- Das Kletzenbrotl. [Zgodbica iz življenja kneza Serafina Porcia. Dogaja se v Vrabčah na Vipavskem.] (Kilm.) 1835/155 636
 Das schwarze Brautlager in Sternstein. [Frankolovo.] 1836/65—67 637
 Der Graf von Lauterbach in Gonobitz. [Slovenske Konjice.] 1836/73—75 638
 Das Römergrab bey Mureck. [Cmurek.] Eine Geschichte aus den letzten Zeiten der Pest. 1836/146—148 639
 Der Sohn des Waldes, Nach einer Mittheilung des Verwalters in Senesetz. [Senozeece na Primorskem.] 1837/4 640

PUFF, Rudolf Gustav:

Bacherer, Adolf ps.: Der Weinändler. Erzählung aus dem sechzehnten Jahrhundert. [Motiv Maribora.] 1842/63—67, 69—76 641

SONNTAG, Vincenz:

- Der Pflegesohn. [Motiv z gradu Cmurek.] 1839/94—96 642
 Heil. Dreifaltigkeit in den Windischen Büheln. [Sv. Trojica v Slov. goričah = Gradišče.] (Eine slavische Volkssage.) 1839/79, 80 643
 Die steinernen Brote. (Steierische Sage.) [Arch na Pohorju.] 1831/13 644

SUPPANTSCHITSCH, Johann Anton:

- Sanct Maximilian. Eine Legende. 1813/92 645
 Der Heimath Gruss. [Lavantinski škof Ignatius Salesius Zimmermann obišče svoj rojstni kraj Slovensko Bistrico.] 1826/72 646
 Der Heimath Glück. [Lavantinski škof Ignatius Salesius Zimmermann je imenovan za knezoškopa lavantinskega. Njegova biografija s pesmijo.] 1826/80 647

c) Kronogrami in anagrami:

- LANZ, Venceslaus Maximil., Professor p. v. Gymnasii Celejæ [pozneje Marburgensis], jure civitatis oppidi Celejæ donatus: 1835/47, 65, 113, 1837/57, 64, 146, 1838/47. [Vsi kronogrami so v latinščini.] 648
- SEIDL, Johann Gabriel:
1833/141 Anagram v latinščini in nemščini. 649
- SPITZER, Joseph, erster Kaplan zu St. Lorenzen:
1832/18 Kronogram v latinščini in nemščini. 650

10. Poročila.

a) O umetnosti.

- 1819/116 Steyermärkischer Nazonalkalender, und kleiner Almanach für Damen bey Buchbinder Kaiscr. [Almanah prinaša]: («Die niedlichen Kupfer von Blaschke zeigen das norische Welb in der Ermordung ihres Kindes, Die Verwundung Octavians vor Pctovium, dann drey Scenen aus der Sage: Wilhelm von Neuhaus, ...») 651
- 1830/39 Stark poroča v »Kunstnachrichten« o sliki »Veronica von Tessenitz, die bey den Köhlern Zuflucht sucht«, ki jo je narisal Carl Russ, 652
- 1833/136 Preisvertheilung bey den im diessjährigen Frühling abgehaltenen Blumen- und Industriefeste ... [Nagrajen je bil Prešernov portretist Franz Kurz v. Goldenstein.] 653
- 1834/150 Preisvertheilung am Industriefeste. («Im Fache der bildenden Künste [je bil nagrajen] Herr Kurz von Goldenstein, Historien-Mahler in Grätz.») 654
- 1836/69 Beschreibung des von Seite der Bürgerschaft der Hauptstadt Grätz Seiner Excelenz dem Herrn Landesgouverneur Grafen von Wickenburg überreichten Bechers sammt der Tasse. [Na hrbtu upodobljena Maribor in Celje.] 655

b) O glasbenih prireditvah.

- Celje: 1842/47 -r-: Concert.
Gradec: 1822/76, 1823/77, 1824/87, 1825/78, 1826/130 »Musikverein« podpira vdove in sirote po učiteljih v naših krajih.
1828/5 Beethoven's grosse Messe. Pri tem cerkvenem koncertu so pobirali prostovoljne prispevke za pogorelce v Ljutomeru.
1828/8, 1828/147, 1829/123, 1830/120, 1832/29, 1833/37 Seznam učiteljskih vdov in sirot v naših krajih, ki jih je podpiral »Musikverein«. 657
- Ljubljana: 1818/66 Znamenita pevka Theresa de Sessi poje v Ljubljani. 658
1841/140 Theater-Neuigkeiten. [Koncert flautista Amtmanna v Ljubljani.] 659
- Maribor: 1814/34, 1814/53, 1816/23, 1819/21, 1819/149, 1820/10, 1821/89, 1822/6, 1829/116 Musikalische Academie in Marburg. Zum Besten der verunglückten Leibnitzer. 660
- 1841/17, 100 [v prvi številki poroča Puff o ustanovitvi in prvem koncertu Mariborskega »Musikverein«-a, v drugi o glasbeni produkciji v Mariboru.] 661
- Ptuj: 1816/45, 47 662
- Radgona: 1819/21, 1828/5 Kunstsinn und Wohlthätigkeit in Radkersburg. [O muzikalni produkciji v korist pogorelecev v Ljutomeru.] 1840/1 Miscellen, Radkersburg. [Koncert v korist bolnice.] 663

c) O gledaliških prireditvah.

- Celje: 1816/34 Kunst und Wohlthätigkeit in Cilli. »Witwe Sunko liess ein Theater bauen«. 664
1830/6 Zum Besten der Armen. Darstellung des Lustspieles »Die Heirath aus Vernunft«. 665
1838/126 Miscellen. Theater in Cilli. 666
- Celovec: 1839/129 Miscellen. [Gledališče v Celovcu otvorjeno z opero »Norma«.] 667
1842/5, 39, 129 Vincenti poroča o celovškem gledališču. 668
- Gradec: 1839/28 Tagesneuigkeiten. [Nekaj članov ljubljanske opere angažiranih v Gradcu.] 669

- 1840/117 Naznanilo o uprizoritvi prve Zusnerjeve veseloigre »Der falsche Deserteur« v »Miscellen«. 670
- 1840/121 -stf-: [Ostfeller poroča o tej Zusnerjevi veseloigri.] 671
- 1840/123 Miscellen. [Ljubljanska igralka Trieb je prišla v Gradec.] 672
- 1840/127 Miscellen. [Popravek, da se ljubljanska igralka piše Frieb in ne Trieb.] 673
- 1841/36 Locales. [G. Remay iz Ljubljane angažiran v Gradcu.] 674
- Ljubljana: 1834/32 Herr Jäger [operni pevec] in Laibach. (Aus dem Illyrischen Blatte.) 675
- 1841/64 Neuigkeiten. [Gostovanje italijanske opere v Ljubljani. Po Carniolii.] 676
- 1841/88, 1842/24, 49, 50, 61, 150 [F. M. L. Westlandova gledališka poročila v »Correspondenz«.] 677
- Maribor: 1821/139: M. M. Poroča, da so 29. X. in 11. XI. igrali Zupančičevo igro: Marburgs Heldenage im Jahre 1529, ki jo je kot samostojno dramatizirano povest v 4 oddelkih izdal l. 1829 z naslovom »Der Türkensturm auf Marburg 1529«. Gl. Ilešič, Slomškov učitelj Ivan Anton Zupančič, ZMS, 1912, 112. 678
- 1822/6, 1823/5 Za novoletni praznik so dajali Zupančičevo igro: Die Ver-söhnungen. 679
- 1827/8, 1839/96, 145—147; 1840/5, 18, 37, 71 Gostovanje baletne skupine iz Milana, majsko praznovanje na Felberjevem, sedaj Mariborskem otoku, gledališče; v zadnjih dveh številkah poroča Puff; 680
- 1840/139, 150, 1841/8, 18 Puffova poročila o gledališču v Correspondenz, oz. Correspondenz aus Marburg. 681
- 1841/41 Correspondenz. Marburg. [Anonimna poročila o karnevalu in gledališču.] 682
- 1841/156 Correspondenz. (Theater in Marburg.) 683
- 1842/25 Correspondenz. Marburg, 22. Februar 1842. [Karneval, plesi, gledališče.] Correspondent. 684
- 1842/151 Correspondenz. Marburg. [Literarna suša, gledališče.] D. A. B. 685
- d) O posvetnih in cerkvenih slavnostih.
- Celje: 1815/50 Religiöse Feyer zu Cilli. [Slavnost je posvečena sv. Maximilianu, škofu v Lorchu, ki mu je po starem ustnem izročilu Celje rojstni kraj. Po velikem požaru 1798 v Celju, ki je do 6 hiš uničil vse, so relikvije sv. Maximiliana prišle v privatne roke vdovi Sunko, ki pa jih je pozneje zopet predala cerkvi.] 686
- 1815/154 Bürgerfeier zu Cilli. [Po 364 letih — od dobe grofa Friderika Celjskega — je prišlo na cesarjev ukaz do sprememb v organizaciji magistrata, kateremu na čelu naj bo župan, izprašan pravnik v vseh panogah prava.] 687
- Dravograd: 1840/80 [O blagoslovitvi mostu.] 688
- Kranj: 1824/13 Sr. Hochfürstlichen Gnaden des Herrn Erzbischofes von Salzburg Augustin v. Gruber's Abreise von Laibach nach Salzburg am 15. Jänner 1824. [V Ljubljani je delal in živel 7 let. Spremljali so ga Ljubljančani in Kranjčani.] 689
- Limbuš: 1831/141 Das Winzerfest in Lembach am 30. October 1831. [Omenja limbuškega župnika, takrat znamenitega slovenskega govornika Franca Cvetka; gl. kar piše Kidrič o Cvetku v SBL!] 690
- 1833/18 Das Winzerfest in Lembach am 1. November 1832. [Isto kot zgoraj.] 691
- Maribor: 1829/109 Secundizfeyer zu Marburg. [Pri tej zlati maši je slovenski pridigal Franc Cvetko. Gl. SBL!] 692
- Pekre: 1833/135 Das Winzerfest in Pickern in der Steyermark. [Hofrichter poroča o slovenski pridigi župnika Franca Cvetka. Gl. SBL!] 693
- Postojna: 1830/74 Das Grottenfest in Adelsberg am 31. May 1830. 694
- Ptuj: 1815/44 Merkwürdiges religiöses patriarchalisches Fest. [P. Mausuetus Zängerl 19 let provincial minoritskega reda, 30 let ravnatelj in učitelj na normalki in 50 let mašnik. V minoritski cerkvi sv. Petra in Pavla slovesnost. Mariborski profesor zgodovine Zech mu je za 50-letnico mašnikovanja napisal pesem. Gl. 553 in 635!] 695
- 1822/56—57 Feyerlichkeit in Pettau. [Odlikovanje limbuškega župnika in administratorja v Hočah Josepha Meglitscha, ki je imel tudi velike zasluge za šolstvo. Imenovan je bil za dekana in mestnega župnika v Ptuj. Slavnost so zaključili ptujski diletantje z igro »Groß Mariano«, ki jo je po Lopez de la Vega priredil prof. Rambach. Igrali so jo v korist društva za podpiranje sirot. 696

- Rein pri Gradcu: 1829/52 Vaterländische Feyerlichkeit. [Pri proslavi 700-letnice cistercijskega samostana je govoril poznejši ljubljanski bibliotekar dr. Likawetz.] 697
- Sevnica: 1812/64 Ländliche Festlichkeit in Lichtenwald. [Nadvojvoda — Erzherzog Johann — je 24. julija obiskal Sevnico in sevnški grad — Oberlichtenwald —. Na meji ga je čakal lastnik gradu Johann Nepomuk Händel. Sprejem je bil veličasten s pozdravno pesmijo »Empfindungen« in otroškim zborom. Potovanje je nadvojvoda nadaljeval s kočijo do Loke pri Zid. mostu in nato peš do Zidanega mosta.] 698
- Slovenj Gradec: 1826/140 Seltene Feyerlichkeit. [80-letni župnik v Šmiklavžu pri Vodrižu Valentin Koetschnigg slavi 50-letnico mašnikovanja, njegov brat Bartholomäus pa 54-letnico zakona.] 699
- Slovenska Bistrica: 1826/80 Der Heimath Glück. [Lavantinski škof Ignatius Salesius Zimmermann, knez avstrijskega cesarstva, je imenovan za knezoškofa lavantinskega. Gl. Suppantšitsch: Der Heimath Glück, 218!] 700

11. Razno

a) Darovi in darovalci Joannea:

1. Prirodopisna zbirka.

- 1812/1 Mehrere interessante Fossilien, worunter ein kostbares Stück des Cyanits vom Bachergebirge (Ignaz Graf von Attems). 701
- 1812/22 Eine Parthie wohlerhaltenen Haarsalzes von Idria (von einem Unge-
nannten). 702
- 1812/100: Einen Luchs nebst andern Beyträgen zur zoologischen Sammlung (Anton Ritter von Leuzendorf, Inhaber der Herrschaft Weitenstein [Vitanje]). 703
- 1813/13 Ein Adler (Walter, Verwalter in Oberradkersburg). 704
- 1813/17 Ein seltenes lebendiges Eichhorn (Jakob Kaufmann, Bäckermeister in Marburg). 705
- 1814/45 Einen in Pettau geschossenen Adler (Joseph Jerossegg, Magistratsrath in Pettau). 706
- 1817/45 Ein zweyköpfiges Kalb (Burger, Wundarzt in Marburg). [Tele je iz Košakov pri Mariboru in ga je najbrž viničar zadavil iz praznoverja.] 707

2. Zemljepisna in narodopisna zbirka.

- 1812/18 Das Modell einer dreyfachen im Cillierkreise gewöhnlichen Getreideharfe [kozolec] (Joseph Kellner, Eigenthümer des Ferdinandeihofes). 708
- 1812/93 Einen Globus (Martin Kautschitsch, Pfarrer zu Kappelen). 709

3. Izkopanine in novci.

- 1812/1 Eine alte Kupfermünze (Professor Gmeiner). 710
- 1812/10 Zwey römische Sarkophagen, welche ausgegraben wurden ... eine Stunde vom Schlosse [Sevnica] und vom Saustrom in der romantischen Gegend von Podwerch ... (Johann Nep. Händel, Eigenthümer der Herrschaft Oberlichtenwald). 711
- 1812/28 Über 400 römische Münzen von den Imperatoren ... (durch Raymund Grafen von Auersperg, k. k. Gubernialrath und Kreishauptmann in Cilli, vom Herrn Professor des Cillier Gymnasiums, Anton Suppantšitsch). 712
- 1812/36 Sehr interessante Beyträge zur historischen Sammlung (Professor Suppantšitsch aus Zilli). 713
- 1812/43 86 Kupfermünzen in und bey Triest gefunden (Thomas Hirsch, Präfekt des Cillier-Gymnasiums). 714
- 1812/75 Eine grosse aus den Ruinen von Stattenberg ausgegrabene Münze (Anton Graf von Attems). 715
- 1812/78 Eine antike Römische Goldmünze (Joseph Tavasani, Verwalter der Stift St. Lambrechtischen Herrschaft Witschein [Svečlna]). 716
- 1812/90 Eine Sammlung antiker Kupfermünzen (Greiner, bürg. Gürtlermeister in Zilli). 717
- 1812/100 Eine interessante Gedächtnismünze geprägt auf Clemens XII. (Erhard, Bürger und Tischlermeister in Cilli). 718

- 1815/134 1200 St. alte silberne Blechmünzen (Johann Ortenberg, Inhaber des Gutes Sternstein [Frankolovo]). 719
4. Industrija.
- 1813/17 Die Muster der Erzeugnisse vom Urstoffe bis zum vollendeten Produkte (K. k. privilegierte Tuchfabrik der Gebrüder Moro in Klagenfurt). 720
5. Slike.
- 1812/23 Der Orpheus (Gemälde) (Franz Caucig, Professor in Wien). 721
- 1812/65 Das kostbare Seitenstück zu dem von Prf. Caucig unserem Museum gewidmeten Gemälde: dem Orpheus (Franz Seraphin von Porcia). 722
6. Arhivalije, elaborati, knjige.
- 1812/4 Die Geschichte des Criminalprozesses gegen die Grafen Nadasdi, Zrini, Frangepan und Tattenbach. 723
- 1815/5 Das Joanneum. [Nadvojvoda Johann je razposlal vsem nabornim okrajem že v skupini 5 omenjene »Fragentwürle« za fizikalčno statistiko dežele. Elaborate so poslali]:
 Werbbezirk Schachenthurn [!] — Schachenthurn, Schloss und Gut in Oberradkersburg. [Gl. Schmutz, Historisch-Topographisches Lexicon von Steyermark, III. T., 1822/459, Janisch. Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark III, 1885/799 in Krajevni leksikon Dravske banovine, 380]
 Werbbezirk Ebenfeld (Bezirks-Commissär Ambroschich). [Ebensfeld — kakor ga navaja Krajevni leksikon Dravske banovine, 510, je zaselek in grad Ravno polje v občini Slovenja vas.]
 Magistrat Pettau (Bürgermeister Neumann und Secréter Preyer).
 Werbbezirk Studenitz [Studenice].
 Werbbezirk Reichenburg (Werbbezirks Beamter Burkherr). 724
 Eine musterhafte Darstellung des Baron Zoysischen Waldeisenwerke Missling [Mislinja] (Jaur, Verwalter des ... Waldeisenwerks Missling). 725
- 1812/8 Das Landhandvest von Kärnten (von Herrn von Haideck). 726
- 1812/20 Das Landhandvest des Herzogthums Krain (Franz Xavier Freyherr von Zois von Edelstein). 727
- 1812/22 Die umständliche Beschreibung einer in diesem Jahre bemerkten feurigen Lufterschmung (Simon Taddäus Blatnig, Pfarrvikar zu Sobath). 728
- 1812/26 Das Breve Nicolaus V. mit der Genehmigung der Stiftung des Grafen Friedrich von Cilli zu Gunsten der Dominikaner in Neukloster. — Eine Chronik des nämlichen Klosters. — Ein Stadtrechnungs-Protokoll vom Jahre 1459, nebst einem andern Handbuche und einer alten Urkunde der Carthäuser in Geyrach [Jurkloster]. (Durch Raymund Grafen von Auersperg, vom Prof. des Cillier Gymnasiums, Anton Suppantisch). 729
- 1812/75 Mehrere Beyträge zur Bibliothek (Dr. Wagner aus Laibach). 730
- 1813/75 18 Stücke trefflichen Zeichnungen und Pläne der Gruben, Maschinen, Klausen u. s. w. vom Quecksilberbergwerke in Idria (Albert Hölbling, k. k. Landmünzprobieramts Controlor in Grätz). 731
- b) Dnevne vesti — elementarne nesreče.
- 1816/79 Züge heroischer Menschlichkeit in Kindern von Pettau. [11-letna deklica skoči v naraslo vodo za svojim bratcem; reši jo 15-letni fant, bratca pa neka perica.] 732
- 1822/65 Oeffentliche Danksagung. [Joseph Achmayer, mlinarski mojster v Mariboru, se zahvaljuje Mariborčanom in posebej še direktiji gledališča za denarno pomoč ob požaru.] 733
- 1823/3 Schreiben aus Laibach vom 23. December 1822. [Pobegli kriminalec napade blagajnika v menjalnici.] 734
- 1823/66 Anekdoten. [L. 1545 je umrla v Ljubljani Margaretha Siederinn navidezne smrti ...] 735
- 1823/127 Elementarzufälle in Kärnten. [Veliike poplave, porušeni mostovi v raznih naseljih po Koroškem.] 736
- 1824/107 Elementar-Ereignisse in Kärnten [poplava v Lahotski dolini]. 737
- 1827/73 Eine Geschichte der ausserordentlichen Erscheinungen [poplav]. [Carl Schmutz poziva ... Radgono, Radlje, Maribor, Ptuj, Gornji grad, Laško,

Sevnico in Brežice. ... da mu pošljejo točne podatke — tudi kronološke — o povodnji za kroniko Štajerske.]	738
1828/11 Unglücksfall. [Dve dekleti sta se ponesrečili ob Kokri pri Kranju.]	739
1829/10 Oeffentlicher Dank. [Zahvala za pomoč ob požaru v Ljutomeru.] Luttenberg am 10. Jänner 1829. Die chrerbiethigst dankbarsten verunglückten Bürger und Bewohner in Luttenberg.	740
1829/22 Warnung. [Nesreča pri Slovenski Bistrici.] A. Tessitory.	741
1829/102 Witterungsbericht. [Neurje v Brežicah.]	742
1829/136 Eine Braut von 12 Stunden. T. ... sch. n. [Šentjur pri Celju.]	743
1830/57 Correspondenz. Kranichsfeld im Marburger Kreise. [V Račah pri Mariboru upepelil požar 46 hiš.]	744
1830/73 Der Abend vor der Abreise Ihrer Majestäten von Laibach.	745
1830/75 Hohes Alter. [Theresia Schleicher v Apačah 120 let.]	746
1830/76 Ankunft und Aufenthalt Ihrer Majestäten des Kaisers und der Kaiserin in Marburg.	747
1830/134 Dringende Bitte für die durch Feuer verunglückten Bewohner von Völkermarkt in Kärnten.	748
1831/6 Witterungsereignisse in Krain. [Neurje v postojnskem okraju.]	749
1831/19 Witterungsbericht aus Untersteyer. [Strela udarila v ptujski grad.]	750
1832/38 Anrede, welche der hochwürdigste Fürstbischof von Laihach nach der Fahnenweihe des Landwehr-Bataillons ... gehalten hat.	751
1832/138 Bevölkerungszunahme im österreichischen Kaiserstaate.	752
1834/16 Seltene Erscheinung im diessjührigen Winter in Steyermark. [Pri Sv. Križu pri Rogiški Slatini mandljevcev vzcvetel pozimi.]	753
1835/25 Zuwachs und Abgang der Bevölkerung im österreichischen Kaiserstaate während des Militärsjahres 1833.	754
1835/83 Mutterliebe. [Zgodbica o labodu in piščancih v hližini Ljubljane.]	755
1840/77 Miscellen. Die Theaterzeitung enthält eine Zusammenstellung der bedeutenderen Feuersbrünste ... zu Tüffer in Steiermark 100 Häuser. 7 Menschen verloren das Leben.	756
1841/3 Neuigkeiten. [Iz »Carniolica«. Okrog Senožec in Postojne hudi mrz in snežni zameti. Več ljudi zmrznilo.]	757
1841/22 Neuigkeiten. [Iz »Carniolica«. Snežni zameti okrog Postojne.]	758
1841/135 Localcs. [Manevri konjenice v Ptujju.]	759
1842/156 Correspondenz. Laibach, 24. December 1842. [Drobne zgodbe.] Mathias Brešda.	760

Imensko kazalo.

A. T. ... i gl. Tedeschi, Anton	Benditsch, Stephan 555
Achmayer, Joseph, Maribor 733	Berger, Joseph, Radgona 343
Adler, A. d. 465	Blaschke 651
Alvian, Franc, Razbor nad Bregom (Zid. most) 1, 2, 433	Blatnig, Simon Thaddäus, Sobath 728
Ambrosich Anton, Ravno polje 724	Brešda, Mathias, Ljubljana 760
Amtmann, flautist, Ljubljana 659	Burger, Johann, Celovec 368
Anker, Mathias 309—312	Burkherr, Brestanica 724
Attems, grof Anton 715	Caucig, Franz gl. Kavčič, Franc
Attems, grof Ignaz 701	Celjski grofje 203, 443, 618
Attems, grofica Marietta 633	Costa, Etlm Henrik 226, 533
Auersperg, grof Anton (Anastasius Grün) 603, 633	Cvetko Franc, Limbuš 561, 690, 691 — 693
Auersperg, grof Raymund 712, 729	D. A. B. 685
Ausitz, Martin, Tomačevo 419	Dajnko, Peter 526
B. P. gl. Potočnik, Blaž	Dalemisel (psevd.) 3—7, 502—505, 530, 531
Bachrer, Adolf (psevd.) gl. Puff, Rudolf Gustav	Davorin (psevd.) 8, 129, 152
Balant, Jožef, knezoškof goriški in metropolit v Iliriji 485	Dietrichstein, grof Moriz v. 552

Dil. gl. Dalemisel
Dml. gl. Dalemisel
Dorfmann, Hartnid 155, 170
Draxler A. F. 565

E. L. gl. Lannoy, Eduard
Ehrhard, Celje 718
Eichhorn, Ambrosius 440, 441
Erazem Predjamski 451

F. v. G. 344
F. X. R. gl. Richter, Franz Zaver
Foi, Eugénie 183
Foregger, Thomas 395, 404
Frieb, Minona, Ljubljana 672, 673
Friedrich Johann, grof v. Waldstein und
Wartenberg — sekovski knezoškof gl.
Waldstein und Wartenberg
Fürst, Vinzenz 369

G. 317
Gasteiger, Franz R. 421
Germann, Joseph, Brežice 416
Glaser, Carl August 570
Gmeiner, Franc Ksaver 9—90, 484, 710
Gollner 571
Golob, Mihovil 174
Greiner, Celje 717
Groder 543, 550
Gruber, Augustin, knezoškof ljubljanski 689
Grün, Anastasius gl. Auersperg,
grof Anton

H. 319
Haas, Ptuj — grad 370
Hafner, Franz 424
Haideck 726
Händel, Johann Nepomuk, Sevnica-
grad 698, 711
Heintl, Franz 371
Hell, J. 345
Hellstern, Th. 445
Herberstein, grofje celjski 165, 203, 443,
618
Hirsch, Kaspar 553
Hirsch, Thomas, Celje 714
Hochenwart, Franz 372
Hofrichter, Joseph Carl 346, 551, 693
Hoinigg, Joseph 572
Hölbling, Albert 731

I. C. H. gl. Hofrichter, Joseph Carl
Ignatius Salesius Zimmermann, knezo-
škof lavantinski gl. Zimmer-
mann, Ignatius Salesius
Ipavitz, Math, Celje 330

Jacomini, Joseph, Nova cerkev 554
Jäger, operni pevec, Ljubljana 675
Jarnik, Urban 506
Jaur, Misiinja 725
Jeroscgg, Joseph, Ptuj 706
Jeschenagg, Johann gl. Ješenak,
Janez Pavel

Ješenak, Janez Pavel, Šent Andraž na
Koroškem 396

K. gl. Kopitar, Jernej
Kačič-Miošic, Andrija 531
Kalchberg, Johann v. 347, 446—451
Kamniker, Vincenc 390
Karnitner (psevd.) 574
Kaučič, Franc 478, 721, 722
Kaufmann, Jakob, Maribor 705
Kautschitsch, Martin, Kapela 709
Kautzner, Johan Carl 575
Kellner, Joseph 708
Kircher, Karl 373—375, 402
Klar, Alois, Praga 482
Klima, Anton 320
Kockel, Anna Katharina, Branek pri
Ljutomeru 479
Koetschnigg, Valentin, Šmiklavž pri
Vodrižu — Slovenj Gradec 699
Kollmann, Ignaz 321, 331, 349—353, 376,
453—456, 481, 525, 577—588, 636—640
Kopitar, Jernej 91, 506
Kordeš, Leopold 92—93
Koseski, Jovan Vesel gl. Vesel Ko-
seski, Jovan
Kosi, Blaž 352, 525
Kreml, Anton 8
Kumar, Joseph A. 354
Kurz zum Thurn und Goldenstein,
Franz 653, 654
Kvas, Koloman 3—7

Lamartine, Alphonse de 181
Langer, Josipdol pri Ribnici na Pohorju
423
Lannoy, Eduard 438, 589
Lanz, Wenzeslaus Maximilian, Celje
457, 648
Lauterbach, grof 638
Leitner, Carl Gottfried 590—592
Lessing, Arnade 332, 556
Leuzendorf, Anton 703
Lewenau, Joseph Arnold 377
Likawetz, Jožef, Ljubljana 697
Löschnigg, Mathias, Maribor 230, 480
Lubomir (psevd.) gl. Slomšek, An-
ton Martin
Lueger, Erasmus gl. Erazem Pred-
jamski

M. M. 678
M. T-k gl. Trstenjak, Davorin
Macher, Mathias 564
Maithal, N. 594
Maskon, Anton 406
Maxel, Johann 338
Meglitsch, Joseph 696
Menz, Ignaz 338
Metelko, Franc 506
Moro, bratje, Celovec 417, 720
Murko, Anton 506
Müssly, Peter, Šoštanj 410

Neumann, Ptuj 724

- Onderka, Joseph 333
 Ortenberg, Johann 719
 Ostefeller, Franz 546, 549, 596, 597, 671
- P. 533
 Perger, Alojz 94—97, 456—460
 Pezledrer, J. 566
 Pirc, Franc, misijonar v Severni Ameriki 96
 Polsterer, Albert Johann 130, 131
 Porcia, Franz Seraphin, Vrabče na Vipavskem 636
 Potočnik, Blaž 99, 501
 Povoden, Simon 352
 PP. 419
 Prešeren, France 100, 101, 248
 Preyer, Ptuj 724
 Primic, Janez Nepomuk 102, 103, 507, 521
 Primitz, Johann Nepomuk gl. Primic, Janez Nepomuk
 Puff, Rudolf Gustav 355—358, 420, 421, 462, 532, 539—543, 551, 598—602, 641, 660, 680, 681
 Purgstall, grof Albert 461
 Purgstall, grof Johann Wenzel 481
 Puškin, Aleksandr 290
- Rainer, Gottlieb, Rače 403
 Raisp, Jacob 562
 Rambach, Ptuj 696
 Rank, Joseph 359
 Rath, Franz Ksaver 394
 Rauber, vitezi 236, 451, 473, 634
 Raunicher, Mathäus gl. Ravnikar, Matevž, škof
 Ravnikar, Matevž, škof 465
 Reinprecht von Reichenburg 446
 Remy, Ljubljana 674
 Remschmidt, Alojz, Pekre 379
 Resingen, Paul 378
 Richter, Franz Zaver 489
 Riedl, Carl 343
 Ritter, Leopold Carl, Osterwitz 336
 Rižner, Vid 3—7, 104—115, 495, 516, 526
 Roth Athanasius 603
 Royko, Gašpar, Praga 482
 Russ, Carl 652
- Saphir, Moriz Gottlieb 547
 Sartori, Franz 517
 Schafarik, P. J. gl. Šafařík, Pavel Josef
 Schellander, Oswald, Celje 412
 Schleicher, Theresia 746
 Schmidt Ferdinand, Ljubljana 96
 Schmidt, Michael 379
 Schmitz, Leopold gl. Šmigoc Leopold
 Schmutz, Carl 322, 337, 360, 422, 738
 Schnellbach, Jacob 380
 Schöller, Joseph 228, 336
 Schulheim, Hyazint 604
 Seidl, Carl gl. Seidl, Karl
 Seidl, Johann Gabriel 463, 534, 605—616, 649
- Seidl, Karl 541, 617
 Sessy, Therese, Ljubljana 658
 Sevfried von Mährenberg 576
 Slomšek, Anton Martin 116, 512
 Slovenec (psevd.) 117, 513
 Sock Joseph 339
 Sonntag, Johann Vincenz 467, 540, 546, 642—644
 Sophie von Rohitsch 467
 Spitzer, Joseph 650
 Stark, Joseph August 363, 652
 — stf — gl. Ostfeller, Franz
 Stücker, Johann 469
 Sunko, Celje 664, 666
 Suppantšitsch, Johann Anton gl. Zupančič, Ivan Anton
- Safařík, Pavel Josef 477, 514
 Šerf, Anton 530
 Školnik (psevd.) 118, 515
 Šmigoc, Leopold 521
- Tantscher, Franz, Smartno pri Slovenj Gradcu 410
 Tavasani, Ferdinand 397
 Tavasani, Joseph 716
 Tecillasch, Matteo 633
 Tedeschi, Anton 323, 363—366
 Tesitory, A. 741
 Trieb gl. Frieß, Minona
 Trstenjak, Davorin 8, 119—122, 129, 152
 Tschinkowitz, Johann 367
 Turjaški, Herbert 483
- Unger, Joseph Carl 366
 Ungnad, Johann 10, 464
- V. R. gl. Rižner, Vid
 Vehovar, Matija 123—165, 535, 536, 537
 Veronika von Dessenitz gl. Veronika Deseniška
 Veronika von Tessenitz gl. Veronika Deseniška
 Veronika Deseniška 199, 470, 532, 652
 Verschitsch, Joseph (*Verzich*), Prentl pri Radgoni 343
 Vesel Koseski, Jovan 186, 187
 Vessel, Johann gl. Vesel Koseski, Jovan
 Vest, Julius, Novo mesto 340
 Vest, Lorenz 341, 342, 388, 474
 Vilhar, Miroslav 168—190
 Vincenti, Celovec 668
 Vivat, Benedict, Ljubnica na Pohorju 420
 Vraz, Stanko 191, 518
- Wagner, Ljubljana 730
 Waldstein und Wartenberg, Johann Friedrich, grof, sekovski knezoškof 552
 Walland, Joseph gl. Balant, Jožef
 Walter, Gornja Radgona 704
 Wango, Cajetan 391, 432
 Wartinger, G. 400

Wdir. 538
 Weninger, Sebastian, Lovrenc na Pohorju 407
 Westland, F. M. L. 519, 677
 Wilcher, Friedrich gl. Vilhar, Miroslav
 Winde (psevd.) 192, 520
 Wurmbrand, Anton grof 343
 X. v. A. 485
 Zech, Joseph, Maribor 635, 695
 Zängerl, Mausuetus, Ptuj 695

Zimmermann, Ignatius Salesius 216, 218, 486
 Zois von Edelstein, Franz Xavier 727
 Zois, baron Žiga 725
 Zupan, Jakob 193, 276
 Zupančič, Ivan Anton 194—237, 365, 470—473, 480, 486, 522—524, 529, 543, 645—647, 678, 679, 712, 713, 729
 Zusner, Vincenc 100, 101, 193, 238—308, 545, 546, 547, 549, 566, 594, 670, 671
 Zweck, Johann, Limbuš 414
 Zwetko, Franz gl. Cvjetko, Franc

Krajevno kazalo.

Adelsberg gl. Postojna
 Adelsberger Grotte gl. Postojnska jama
 Apače 746
 Aquileja 434
 Areh na Pohorju 646

Bad Radkersburg gl. Radgona
 Betnava [Maribor] 217, 472
 Boč 320
 Branek pri Ljutomeru, grad, gl. Brannislavci
 Brannislavci — Branek 479
 Brestanica 356, 446, 724
 Brežice 355, 416, 433, 742

Celje 194—199, 203, 214, 312, 320, 330, 347, 393, 412, 422, 432, 436, 455, 457, 487, 488, 522, 571, 581, 584, 591, 606—615, 645, 664, 665, 666, 686, 687, 708
 Celjski grad 234, 539, 632
 Celovec 348, 418, 489, 543, 667, 668
 Cerkniška jezero 324
 Cēsargrad 447
 Cilli gl. Celje
 Corgnale gl. Lokev pri Divači
 Corniale gl. Corgnale

Dobelbad 556
 Dobrač 469
 Dobratschberg gl. Dobrač
 Dobrna 320, 326, 333, 336, 524
 Dravograd 430, 688

Ebensfeld [pri Ptuj] gl. Ravno polje
 Eisenhür gl. Železne dveri pri Ljutomeru

Fala 599
 Fall gl. Fala
 Felberjev otok gl. Mariborski otok
 Frankolovo 637

Gabernik — slatina 341
 Gabornig gl. Gabernik [pri Slov. Bistrici]
 Gevrach gl. Jurkloster

Gonobitz gl. Slovenske Konjice
 Gornja Radgona 352, 383, 384, 724
 Gornja Radgona, grad 408
 Gornji grad 738
 Gosposvetsko polje 468
 Gradec 104—115, 225, 228, 349, 363, 490—497, 555, 564—566, 653, 654, 657, 669, 672, 673

Gradišče v Slov. goricah 643
 Grätz gl. Gradec
 Graz gl. Gradec
 Grosskag gl. Kog
 Grosssonntag gl. Velika Nedelja

Haloze 352
 Heil. Dreifaltigkeit in den Windischen Büheln gl. Gradišče [prej Sv. Trojica v Slov. goricah]
 Huda Lukna gl. Huda Luknja
 Huda Luknja 428

Idria gl. Idrija
 Idrija 702, 731

Jeruzalem 352
 Josephsthal in Untersteyer gl. Josipdol [pri Ribnici na Pohorju]
 Josipdol 423
 Jurkloster 729

Kaisersberg gl. Cēsargrad
 Kapela [pri Radencih] 352, 400
 Kog 354
 Klagenfurt gl. Celovec
 Kostrivnica — slatina 341
 Krainburg gl. Kranj
 Kranichsfeld gl. Rače
 Kranj 689
 Krška 356
 Kunč. Ledena jama [Rog] 317
 Kurady's Kogel bey Grosssonntag gl. Velika Nedelja

Labotska dolina 344
 Laibach gl. Ljubljana
 Laško 151, 320, 328, 334, 335, 358, 394, 756
 Lawant Thal gl. Labotska dolina
 Lavbach gl. Ljubljana

- Leibnitz gl. Lipnica
 Lembach gl. Limbuš [pri Mariboru]
 Lemberg [pri Celju] 387
 Leutschach gl. Lučane
 Lichtenwald gl. Sevnica
 Limbuš 414, 581, 690, 691
 Lipnica 529, 860
 Ljubelj 342, 441, 484
 Ljubljana 411, 419, 442, 519, 658, 859,
 675—677, 689, 745
 Ljutomer 174, 378, 383, 384, 857
 Lobnica 420
 Lobnitz gl. Lobnica
 Loka pri Zidanem mostu 357
 Lokev pri Divači 321
 Lučane 309, 316
 Lovrenc na Pohorju 366, 407
- Maria Rast gl. Ruše
 Marburg gl. Maribor
 Mährenberg gl. Radlje ob Dravi
 [prej Marenberg]
 Maribor 201, 202, 205, 206, 208, 210, 213,
 217, 220, 227, 229, 230, 232, 312, 320,
 347, 351, 353, 366, 393, 398, 399, 422,
 424, 432, 471, 472, 480, 481, 498, 561,
 569, 579, 582, 583, 619, 620, 622, 823,
 624, 627, 628, 630, 641, 655, 660, 661,
 678—685, 692
 Mariborski otok 880
 Meretintzen gl. Muretinci
 Mislinja 725
 Missling gl. Mislinja
 Mureck 839, 642
 Muretinci 354
- Neuhaus gl. Dobrna
 Neukirchen gl. Strmec pri Voj-
 niku
 Neukloster gl. Novi Klošter
 Neustadt gl. Novo mesto
 Nexing 371
 Nova cerkev 554
 Novi klošter 729
 Novo mesto 340
- Oberburg gl. Gornji grad
 Ober-Cilli gl. Celjski grad
 Ober-Lichtenwald gl. Sevniki
 grad
 Ober-Pettau gl. Ptujski grad
 Oberradkersburg gl. Gornja Rad-
 gona
 Ožbalt 474, 586
- Pekre 367, 378, 379, 380, 395, 404, 573,
 598, 693
 Petrovče 585
 Pettau gl. Ptuj
 Pickern gl. Pekre
 Pikern gl. Pekre
 Pischätz gl. Pišče
 Plač 215
 Plutsch gl. Plač
- Pletrowitsch gl. Petrovče
 Podvelka 426
 Podwerch gl. Podvrh [pri Sevnici]
 Podvrh 711
 Pohorje 311, 580, 588, 701
 Postojna 749, 757, 758
 Postojnska jama 318, 319, 694
 Prentl [pri Radgoni] 343
 Ptuj 96, 312, 352, 378, 458, 459, 462, 481,
 553, 800, 635, 662, 695, 696, 724, 759
- Rače 403, 744
 Radgona 320, 322, 392, 448, 550, 551, 558,
 562, 590, 592, 663
 Radisch gl. Radizel
 Radizel 378
 Radkersburg gl. Radgona
 Radlje 390, 426, 577
 Radvanje 395
 Rajhenburg gl. Brestanica
 Rann gl. Brežice
 Rasswor gl. Razbor nad Bregom
 Ravno polje [pri Ptuj] 724
- Razbor 1
 Reichenburg gl. Brestanica
 Rein [pri Gradcu] 697
 Rimske Toplice 358
 Ritoznoj 378
 Rittersberg gl. Ritoznoj
 Rog 317
 Rogaška Slatina 325, 327, 329, 332, 338,
 339, 341, 541, 753
 Rogatec 310, 315
 Rohitsch Sauerbrunn gl. Rogaško
 Slatina
 Rothwein [pri Mariboru] gl. Radva-
 nje
 Ruše 456
- Saalfeld gl. Gosposvetsko po-
 lje
 Saldenhofen gl. Vuzenica
 Sanegg gl. Zovnek
 Sava [pri Litiji] 425
 Schachtenthurm gl. Schachen-
 turn
 Schachenturn [v Gornji Radgoni] 724
 Schleinitz gl. Slivnica
 Seitz, kartuzija gl. Žička kartu-
 zija
 Senosetz gl. Senožeče
 Senožeče [na Primorskem] 840, 757
 Sevnica 357, 393, 399, 568, 570, 605, 698
 Sichelsdorf bey Radkersburg gl. Ze-
 tinci
 Sittich gl. Stična
 Slivnica 221
 Slovenj Gradec 601, 699
 Slovenska Bistrica 216, 218, 311, 312, 313,
 486, 625, 646, 647, 700, 741
 Slovenske Konjice 349, 838
 Solčava 364, 385, 534
 St. Lorenzen in der Wüste gl. Lov-
 renc na Pohorju

- St. Nicolai bei Wiederdries gl. Šmí-
 klavž pri Vodrižu [Slovenj Gradec]
 St. Oswald in Untersteyermark gl.
 Ožbalt
 St. Peter im Cillier Kreise gl. Šem-
 peter v Savinjski dolini
 Stattenberg gl. Statenberg
 Sternstein gl. Frankolovo
 Stična 437
 Strmec pri Vojniku 554
 Studenice 467, 724
 Studenitz gl. Studenice
 Sulzbach gl. Solčava
 Svečina 397
 Sempeter v Savinjski dolini 349
 Sentjur pri Celju 743
 Šmartno pri Slovenj Gradcu 410
 Šmíklavž pri Vodrižu [Slovenj Gradec]
 699
 Šoštanj 410
 Statenberg [pri Poljčanah] 381, 382
 Teleče 468
 Töltschach gl. Teleče
 Tomačevo 419
 Tomatschou gl. Tomačevo
 Tremerje 311
 Triest gl. Trst
 Trst 350, 353, 429, 453, 454, 533, 714
 Trümmersdorf gl. Tremerje
 Tucheiner Thal gl. Tuhinjska do-
 lina
 Tüffer gl. Laško
 Tuhinjska dolina 427
 Unterdrauburg gl. Dravograd
 Ursulaberg gl. Uršlja gora
 Uršlja gora 346
 Velika Nedelja 231, 233, 352, 629, 631
 Vetrinj [pri Celovcu] 417
 Videm [pri Krškem] 356
 Viktring gl. Vetrinj
 Višnja vas [prej Tabor pri Vojniku] 378
 Viltuš [pri Mariboru] 438
 Vitanje 703
 Vodriž [pri Slovenj Gradcu] 699
 Vrabče [na Vipavskem] 636
 Vurberg 207, 462, 621
 Vuzenica 311, 314
 Weitenstein gl. Vitanje
 Weixelbergerhof [v Laškem, Aškerče-
 va 4] 394
 Weixelstätten gl. Višnja vas
 Welka gl. Podvelka
 Wiederdries gl. Vodriž
 Wildhaus gl. Viltuš
 Windenau gl. Betnava
 Windisch Feistritz gl. Slovenska
 Bistrica
 Windisch Gratz gl. Slovenj Gra-
 dec
 Witschein gl. Svečina
 Wolfssprung [pri Radljah] 426
 Wotschberg gl. Boč
 Zilly gl. Celje
 Zirknitzersee gl. Cerkniško je-
 zero
 Železne dveri [pri Ljutomeru] 352, 593
 Žetinci [pri Radgoni] 458
 Žička kartuzija 617
 Zovnek 572

BIBLIOGRAFSKO KAZALO »ZORE« 1872-1878 IN »VESTNIKA« 1873-1875

Pavla Reberšek*

UDK 014.3:05 Zora »1872/1878« + Vestnik »1873/1875«

REBERŠEK Pavla: Bibliografsko kazalo »Zore« 1872—1878 in »Vestnika« 1873—1875. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, str. 379—417.

Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl.

Bibliografija je v prvem delu kazalo mariborskega časopisa »Zore«, v drugem delu pa kazalo njene znanstvene priloge »Vestnika«. Oba dela imata po dve glavni skupini: prva je stvarno kazalo prispevkov, razdeljena v področne podskupine, druga pa abecedno kazalo sodelavcev.

UDC 014.3:05 Zora »1872/1878« + Vestnik »1873/1875«

REBERŠEK Pavla: The Bibliographical Index of »Zora« 1872—1878 and of »Vestnik« 1873—1875. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48=13(1977)1-2, p. 379—417.

Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl.

The bibliography is in the first part the index of the Maribor newspaper »Zora« and in the second part the index of its scientific supplement »Vestnik«. Both parts have two chief groups: the first is the index of contents divided into fields of work subgroups, the second group is the alphabetical index of the collaborators.

Za svojo izpitno nalogo 1950. leta sem sestavila skupno bibliografijo »Zore« in njene znanstvene priloge »Vestnika«, tj. 7 letnikov Zore in 3 letnike Vestnika.

O tej reviji piše Janko Glazer v Mariborskem koledarju 1932 v članku »Pregled mariborskega časopisja do prevrata« sledeče: »Zora« 1872—1878. Po lastni označbi časopis za zabavo in znanost in umetnost. Ustanovil jo je Davorin Trstenjak, pozneje jo je prevzel Janko Pajk in jo izdajal do konca marca 1878, ko je zaradi gmotnih težkoč ugasnila. Vestnik 1873—1875 — znanstvena priloga »Zore«, prvo znanstveno glasilo v Mariboru.«

Zora je izhajala dvakrat v mesecu, njena prva številka je izšla 1. januarja 1872, zadnja pa marca 1878. Prva številka Vestnika 15. januarja 1873, zadnja pa 15. decembra 1875. Letnika 1872 in 1873 Zore sta tiskana v 4°, letniki 1873, 1874, 1876, 1877 in 1878 ter vsi trije letniki Vestnika pa v 8°.

Kazalo obstaja iz dveh glavnih skupin:

A. Stvarno kazalo vseh prispevkov, razdeljeno v 3 večje skupine: I. Leposlovje, II. Poljudno-znanstvena književnost, III. Ostalo gradivo.

B. Abecedno kazalo sotrudnikov.

* Pavla Reberšek, n. bibliotekarka v pokoju, Maribor.

Vsebina Zorinih prispevkov je mnogovrstna. Poleg pesmi, romanov, povesti in novel je prinašala še toliko nepomembnih zgodbic, anekdot, drobnih zanimivosti, vesti iz svetovne zgodovine, zemljepisa, literarne zgodovine, da je bila določitev posameznih skupin kar težavna. Zato nisem mogla uporabiti za sestavo kazala mednarodne decimalne klasifikacije, temveč sem pustila v glavnem razdelitev, kakor jo ima sama revija.

V leposlovju prevladuje pesem. Tu vodi po številu prispevkov Pavlina Pajkova, za njo Josip Cimperman in Božidar Flegerič. Simon Gregorčič je objavil v letu 1872 in 1873 7 pesmi, Josip Stritar pa 1 pesem. Prevedenih je največ Puškinovih in Lermontovih pesmi. Med prevodi sta tudi Byron in Shakespeare. Prozo so prispevali največ Anton Koder, Jože Podmilšak in izmed znanih Ivan Tavčar.

Številne zgodbe in drobnosti, ki jih je objavljala Zora na dveh, celo treh straneh sem uvrstila pod »Pripovedništvo« in pod »Razne zgodbe«. To pa predvsem tiste, ki vsebinsko in oblikovno ustrezajo manjšim črticam. Ostale zgodbe in prigode, novosti in zahvale ter razne vesti sem uvrstila v zadnjem oddelku pod »Razno«.

Tudi v poljudno-znanstveni književnosti sem pogosto dvomila, kam s posameznimi prispevki. Zato sem v ta oddelek vseh strok uvrstila tudi prispevke, ki sicer niso razprave, vendar po vsebini obravnavane snovi spadajo pod to stroko. V literarni zgodovini je precej tega gradiva, kakor: razni življenjepisi, posebno prispevki Davorina Trstenjaka 1872 28, 1873 60, 61; Janka Pajka 1875 16, 1875 24, dalje kritike in književna poročila. Podobno je v drugih strokah, zemljepisu, narodopisju, pa tudi v polopisih. Urednika Davorin Trstenjak in poznejši Janko Pajk sta najbrž v sili, da napolnita revijo, pisala najrazličnejše prispevke iz raznih strok. Zato je v reviji tudi toliko drobiža, ali kakor to revija sama označuje, drobnosti. Oba urednika imata tudi največ prispevkov. Pod III, 1 — bibliografski zapiski —, so uvrščeni tisti prispevki, ki prinašajo le skope podatke o novih knjigah (avtor, naslov knjige, kraj izida). V istem oddelku pod 3. drobnosti pa so zbrani ostali prispevki, ki jih zaradi nepomembnosti ni bilo mogoče uvrstiti drugam.

V oddelku »Leposlovje« navajam najprej izvirna dela in za njimi prevode; v posameznih skupinah, kot npr. pesništvo, pripovedništvo, pa najprej dela, ki so bila objavljena z imenom, nadalje dela, ki so izšla pod psevdonimom, kriptonomimom in šifro, pa sem jih razrešila. Psevdonimi, kriptonomi in šifre so pripizelo verjetna.

V posameznih strokah je snov razdeljena abecedno po avtorjih, posamezna dela enega avtorja pa abecedno po stvarnem naslovu. Pri vsakem delu je navedena letnica revije, v kateri je bilo objavljeno, za njo pa stran revije — npr.: Janko Pajk: Odgovor. 1875 170.

Za stvarnim kazalom sledi abecedni seznam sodelavcev. V tem pregledu so uvrščeni avtorji. Pri vsakem avtorju je navedena letnica in za njo stran revije, kjer je ta avtor kaj objavil. Kazalo »Vestnika« je obdelane posebej in enako. V tem kazalu ni bistvenih sprememb, odpadlo je le leposlovje. Vestnik je izhajal samo tri leta in ima razmeroma majhno število sodelavcev. Največ sta spet prispevala oba urednika. Da razrešim številne psevdonime, kriptonime in šifre, sem predelala sledeče: Marn: Jezičnik, Glaser Karel: Zgodovina slovenskega slovstva (zlasti III. in IV. del), Slovenski biografski leksikon, Ljubljanski zvon in Slovan. Glaserjeva slovstvena zgodovina mi je bila najboljši vir za podrobnejšo bibliografsko obdelavo »Zore« in kašipot za iskanje nadaljnjih, točnejših podatkov v SBL. Podatki so se ujemali, pogosto pa drugih virov za

ugotavljanje posameznega avtorja nisem imela, zlasti od črke P dalje, ko SBL še ni izšel.

Poleg navedenih pomagal sem prebrala še korespondenco med nekaterimi sodelavci Zore, in sicer:

pisma Božidarja Flegeriča Vatroslavu Holzu,
pisma Vatroslava Holza Božidarju Flegeriču,
pisma Josipa Cimpermana Pavlini Doljakovi,
pisma Pavline Doljakove Josipu Cimpermanu,
pisma Josipa Cimpermana Luizi Pesjakovi,
pisma Janka Pajka Josipu Cimpermanu.

Iz vseh teh pisem sem ugotovila le tri podatke: da je J.-Le Josip Cimperle in da sta bila Vranič Oroslov in Viktor Eržen študenta.

Razrešila sem pa v »Zori« in »Vestniku« sledečce:

a) psevdonimi:

A. R. Stanovski: Raič Anton (Karel Glaser IV) (I91)
B-e-neški Slovenec: Podreka Peter (SBL)
Dil adamy bejan eder: Turner Pavel (K. Glaser IV) (93)
Emil Leon: Tavčar Ivan (SBL)
Epyharnos: Trstenjak Davorin (K. Glaser III) (I37)
Jaroslav Fr.: Štrukelj Fran (K. Glaser II) (I58)
Lipakov: Napotnik Mihael (K. Glaser IV) (262) in (SBL)
Lukavečki: Trnovec Matevž Andrejevič (K. Glaser IV) (60)
Merovčkov Prostoslav: Podkrajšek Fran-Harambaša (SBL)
Milan: Janko Pajk (SBL)
Podgoričan J. G.: Lavoslav Gorenjec (Glaser K. IV 93) in (SBL)
Severjev J.: Križaj Jernej (K. Glaser III) (187)
Solčavski Fr. St.: Štifter Fran (Glaser Janko)
Vatroslav: Holz Vatroslav (SBL)
Vicko Dragan: Trstenjak Davorin (K. Glaser III)

b) kriptonimi in šifre:

D. T.: Davorin Trstenjak
J. -aj: Križaj Jernej (Razrešen v »Vestniku« 1873 128)
J. C-le: Josip Ciperle (K. Glaser IV 38 in pismo Doljak Pavline Cimpermanu od 14. 3. 1875, objavlj. v Ljublj. zvonu 1920/653)
J. O.: Ogrinec Josip
J. P.: Pajk Janko
J. P-T: Parapat Janez
J. Š.: Šuman Josip
M. L.: Napotnik Mihael (SBL)
M. N.: Napotnik Mihael (SBL)
P. D.: Pavlina Doljak
r: Kermavner Valentin (SBL)
R. B.: Raič Božidar
R. G.: Simon Gregorčič (SBL)
V. E.: Viktor Eržen (Glaser Karel IV 370)
V. E-n: Viktor Eržen (Glaser Karel IV 370)
V. H.: Vatroslav Holz

Z O R A

A. Stvarno kazalo

I. LEPOSLOVJE

1. Pesništvo: a) Izvirno	382
b) Prevodi	387
2. Pripovedništvo: a) Izvirno	388
b) Prevodi	391
3. Razne zgodbe	391

II. POLJUDNO-ZNANSTVENA KNJIŽEVNOST

1. Filozofija-psihologija	392
2. Literarna zgodovina, gledališče, umetnost, kritike	393
3. Jezikoslovje	396
4. Zgodovina	396
5. Zemljepis, zvezdoslovje, potopisi, narodopisje	398
6. Tehnika	400
7. Naravoslovje	400

III. OSTALO GRADIVO

1. Bibliografski zapiski	401
2. Anekdote	403
3. Razne drobnosti	403
4. Obvestila uredništva in uprave	404
5. Oglasi, osmrtnice	404

B. Avtorsko kazalo »ZORE« . 405

V E S T N I K

A. Stvarno kazalo

1. Filozofija-psihologija	410
2. Literarna zgodovina, kritike, glasba	411
3. Jezikoslovje	411
4. Zgodovina	412
5. Narodopisje	413
6. Naravoslovje, tehnika	413
7. Bibliografski zapiski	413
8. Razno	415

B. Avtorsko kazalo »Vestnika« . 416

STVARNO KAZALO »ZORE«

I. PESNIŠTVO

a) Izvirno

Bedenek Jakob:

Bedak je. 1876/98
Dekle in poet. 1876/17
Domovini. 1875/67
Moja cvetica. 1876/146
Moja sreča. 1875/155
Pohlepni. 1876/266
Pri glasoviru. 1875/25
Pri gozdarju. 1877/213
Roža in rožmarin. 1875/107

Slovani. 1874/65
 Tempora mutantur. 1878/81
 Tvoje oči. 1878/187
 Ženitovanijska. 1878/49
 Iz Fran Cimpermanovih »Poesij«: Pesnikova molitev. 1874/181

Cimperman Jos(ip):

Domorodel. 1875/114
 Dragi. 1874/193
 Dnevnik ljubezni. I—IX. 1875/17, 33, 51
 Gazele. I—VI. 1877/261, 277, 293, 309, 341, 357
 Gospici R. P-ovi. 1876/150
 Heleni. 1875/25
 Izgubljeni sin. 1874/402, 403
 Iz temnih in svetlih ur. 1874/417
 Milostivi gospe Lujizi Pesjak-ovi za dan 21. junija 1875. 1875/99
 Moji sestri Mariji. 1875/75
 Nevesti. 1876/66
 Poetičen kaleidoskop. 1876/218, 234, 285, 297, 345, 377
 Mlademu prijatelju v spominsko knjigo. 1877/278
 Prijatelju. 1875/163
 Sic transit gaudium Mundi. 1876/33
 Svet. 1874/66
 Večerna molitev pesnikova. 1878/1

Cimperle Josip (priobč. pod šifro: J. C-le):

Dekleta slovenska. 1875/179
 Dvojni vihar. 1874/194
 Franjo Ser. Cimpermanu. 1874/377
 Moje želje. 1875/91

Eržen V(iktor):

O polnoči. 1876/17

Flegerič Božidar:

Domači glasovi. 1873/17
 Domačinke. 1876/49, 65
 Dvojni izrek. 1875/43
 Junak na odhodu. 1874/361
 Konjiču. 1872/82
 Medjimurski izdihljaji. 1874/241

Flegerič Božidar:

Moja prošnja. 1872/82
 Moje veselje. 1875/43
 Na gori. 1874/283
 Nočni sestanek. 1875/83
 Po znani ravnini. 1872/83
 Prekmurski glasovi. 1878/85
 Samec. 1872/82
 Srbija in Črna gora. 1878/323
 Strmcu. 1874/283
 Veseli prihod. 1872/114
 Veselje v naravi. 1874/283
 Vrana. 1872/82
 Zelja mladega Srba. 1876/314

Gregorčič Simon (kript. R. G.):

Bitva. 1872/147
 Izgubljeni cvet. 1872/43
 Kupa življenja. 1872/147
 Nov projekt. 1873/17
 Prilika. 1873/17
 Pri mrtvaškem odru. 1872/43
 Svarilo. 1872/27

Haderlap L(ipe):

Opoldne. 1872/131

Večerna. 1872/131

Holz Vatroslav (psevd. Vatroslav):

Mladoletje. 1876/130

Moja danica. 1872/114

Moje pesniške vile:

1. Lenčika. 1875/179

2. Vekoslava. 1875/187

3. Josipina. 1875/187

Ob Dravi. 1877/229

Pomladanski sprehod. 1877/170

Pozdrav slovenskim dijakom. 1876/250

Slovenskim umetnikom. 1874/113

Stanko Vrazovi bratranki. 1872/114

V cerkvi. 1872/130

Hunski M.:

Sonet. 1874/67

Ikšič J.:

Dekle in trnje. 1872/131

Deklica na tujem. 1877/118

Jamšek:

Nesreči. 1877/198

Jenko Ivan:

Ob bregu. 1873/65

Prememba. 1873/65

Pogled v bodočnost. 1873/288

Večerna. 1873/257

Vse enako. 1873/321

V logu. 1873/305

Koder A(nton):

Bog 1—5. 1872/13

Drobne poezije. 1876/378

Elegija. 1877/245

Moja ljubezen. 1877/181

Na polji. 1875/107

Pesmi na tujem. 1877/149

Pevec. 1875/147

Po boju. 1876/281

Prijatelju. 1875/91

Vstaševo slovo. 1876/249

Zakaj jaz na goro zahajam. 1877/197

Zlati vek. 1876/361

Košar Jakob:

Jutro. 1872/98

Pasterica. 1872/55

Življenje. 1872/67

Leban Janko:

Moja ljubezen. 1875/67

Moj dom. 1875/43

Pri glasoviru. 1874/210

Zvonček. 1874/116

Mandeljc Valentin:

Najlepši smehljaj. 1873/1

Maselj Fran-Podlimbarski:

Domovini. 1872/43
Na bojnem polju. 1874/161

Orožen Valentin:

Oblakom. 1872/115

Pajk Janko (psevdonim Milan):

Daktijus. I—VII. 1877/6, 25, 57, 73, 105, 123, 140, 265, 378
Markova sablja. 1877/220
Odgovor. 1875/170
V pasjih dnevih. 1877/185, 203

Pajkova Pavlina (krip. P. D. in P. D.-Pajkova):

Cveticam. 1875/43
Človeško srce. 1876/99
Domišljiji. 1875/171

Pajkova Pavlina:

Dvojna doba. 1875/155
Gotovo zdravilo. 1878/114
Jesen. 1877/309
Ko si se izdal. 1875/155
Ko bi vedno tako bilo. 1877/70
Materni glas. I—VIII. 1877/246, 261, 277, 293, 325, 341, 357, 373
Mati detetu. 1877/101
Milih pokojnikov dan. 1875/163
Moja nezadovoljnost. 1877/214
Molk. 1877/50
Najina ločitev. 1877/294
Največja sreča. 1877/34
Novej domovini. 1876/186
Otožnice svarilo. 1878/34
Oveneli cvetivi. 1877/118
Po ločitvi. 1877/294
Pomlad. 1874/146
Porod ljubezni. 1875/59
Povračilo. 1875/91
Pozdrav Novemu letu. 1877/1
Pregovorjena otožnost. 1876/147
Prošnja. 1877/181
Ranjeni črnogorec. 1878/17
Razlika. 1875/155
Siroti. 1875/107
Slovo od domovine. 1876/82
Slutnje. 1875/171
Solza. 1874/195
Ti nisi ljubil. 1874/258
Tvoje mokre oči. 1877/17
Tvoj prvi poljub. 1876/34
Tvoj spomin. 1874/68
Veselo prerojenje. 1875/188
V mraku. 1877/229

Pesjakova Luiza:

Cvetica »lotos«. 1875/75
Drobne cvetice. 1874/297
Na spomin Franceta Prešerna v 3. dan decembra meseca 1874. 1874/401
Osoda. 1874/210
Pevajoča roža. 1875/67
Prazna želja. 1874/210
Tožeče jezero. 1874/115
Zakaj? 1875/59
Znabit. 1874/210

Podreka Peter: (ps. Beneški Slovenec.)

Slavjanke na Beneškem. 1874/257

Stritar Josip:

Na Preširnovem domu 15. sept. 1872. 1872/245

Šegula Radosl(av):

Morska vožnja. 1873/49

Turkuš Anton:

Pesmi. 1872/43

Trnovec Matevž Andrejevič (priobčen psevd. Lukavečki):

Dekle in venec. 1877/213

Ljutica Bogdan i sestra. 1877/49

Valjavec Matija Kračmanov:

Drobne pesmi. I—VI. 1872/147, 163

Vesely Z. Ivan:

Rožica. (v spomin na Zaloški grad.) 1872/114

Zorn Hilarij:

Pesmi. I—III. 1872/99

Nerazrešeni psevdonimi:

Filodemus:

Gazela. 1872/131

Gorjanec:

Jesensko cvetje. 1877/49, 70, 88

Obisk. 1877/101

Lipovnik O.:

Na tujem. 1872/67

Trnovski:

Glosa. 1878/33

Zorislav:

Hercegovačka. 1875/131

Kriptonimi in šifre:

B. M. (Brence Matej?):

Nekdaj-sedaj. 1877/101

Razni glasi. 1877/70

Zapuščena. 1877/34

F. I. K.:

Gazela. 1878/49

Fr. Š-t-a:

Domišljaj. 1874/194

Uteha. 1874/283

G-Z-k!

Spomin ob kresu. 1872/179

J. H.:

Po vojski. 1874/362

J. V. T.:

Kaj moreš ti zato? 1877/133
Sanjarije. 1877/133

L.-s.

Oda »Raja«. 1876/170

M. B.: (Matej Brence?)

Mir. 1878/66
Pod oknom. 1875/67

O. R.:

Dolenkam izza tirolskih gora. 1876/20

P. (Pajk Janko?)

Čakanje. 1873/41

PEVA. *:

Rože in trnje. 1873/17

Z.:

Gazela. 1874/116
Ljubezni moč. 1874/145
Na bregu. 1874/146

b) Prevodi

Bürger Gottfried August (poslovenil A. M. Trnovec):

Brat rjavosuknjar in romarice. 1876/1

Burns Robert (poslovenil A. M. Trnovec):

Snubitev. 1877/325

Byron George Gordon Noel:

Iz Byronove pesmi »Childe Harold« (Poslov. M. Flegerič.) 1874/337
Inezl. (Poslovenil M. Flegerič.) 1877/85

Hauff Wilhelm:

Jezdečeva jutranja pesem. (Poslovenil Viktor Eržen) 1877/373

Homer os:

Homerove Odiseje tretji sprev. (Poslovenil Kermavner Valentin.) 1876/81, 97, 113, 129, 145, 169, 185, 201, 217, 233.

Horatius Flaccus Quintus:

G. Horatii Flacci ars poetica. (Poslovenil Lajh Korbinijan.) 1872/219, 230, 243, 255, 268

Homjakov Aleksej Stepanovič:

Isola bella. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1873/369
Prošnja. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1873/353

Jovanović-Zmaj Jovan:

Ciganl. 1875/139

Leopardi Giacomo:

Poslednji sprev. (Poslovenil Križaj Jernej — psevd. J. Severjev.) 1874/321

Lermontov Mihail J.:

Kozaška zazibalka. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1873/321
Molitev. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1873/289
Smrt. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1873/337
Soseda. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1873/305

Mažuranič Ivan:

Smrt Smail Čengić-Age. 'Odlomek' (Poslovenil J. Pajk.) 1876/358

Pellico Silvio:

Frančiška z Rimini. Žalostna igra v 5 dejanjih. (Poslovenil Križaj Jernej, psevd. Severjev J.) 1873 81, 97, 113, 129, 145, 161, 177, 193, 209, 225

Platen Avgust:

S Platten-a: Harmozan. 1877 69

Psalmi. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1877 69

Puškin Aleksander S.:

Besi. (Prepesnil Ivan Vesel.) 1873/257

Črna megla. (Prepesnil Ivan Vesel.) 1873/273

Črni zavoj. (Poslovenil A. M. Trnovec.) 1877 33

Krokarja. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1873/241

Prerajenje. 1874/209

Voz življenja. 1874 209

Zimski večer. (Poslovenil Ivan Vesel.) 1873 242

Schaffy Mirza:

Pajk Janko: Iz Mireca Šafi-ja. 1873/33

R.: Iz Mireca-Šafi-ja. 1875/163

Spomladni čas. 1875/59

Seidl Johann Gabriel:

Mrtvi vojak. (Poslov. A. M. Trnovec — psevd. Lukavečki.) 1876 329

Shakespeare William:

Hamlet, kraljevič Danski. (Poslovenil Dragotin Šauperl.) 1874/1, 33, 35, 49, 51, 81, 97, 129, 177

Romeo in Julija. (II. čin 2. prizor.) (Poslov. J. Pajk.) 1875 1, 9

Romeo in Julija. (III. čin 2. prizor.) (Poslov. J. Pajk.) 1875 115, 123

Vogl Johann Nepomuk:

Glasovi zvonov. (Poslov. A. M. Trnovec — psevdon. Lukavečki.) 1876/362

Vraz Stanko:

Lovec. (Prosto po Vrazu — A. M. Trnovec — psevd. Lukavečki.) 1876/346

2. PRIPOVEDNIŠTVO

a) Izvirno

Romani, povesti, novele

Bedenek J(akob):

O Malem Šmarnu. 1876 237, 240, 253

Bezenšek Anton:

Emerik gozdnik. 1873 342, 359

Lepa dota. 1873 6

Lesena križa. 1874/8

Eržen Viktor (šifra V. E-N.):

Jessika. 1875 124

Osodepolni ključ. 1875 132, 140

Goličnik M.:

Japanski Tajkun. 1873 278, 279, 280, 281

Holz Vatroslav (objavljeno pod psevdonimom: Vatroslav):

Idealist. 1876/11, 24, 40, 55, 71, 86, 101, 134, 175, 207, 221, 268, 285, 317, 332, 448

Koder A(nton):

Gora. 1875/144

Gozd. 1875/161, 169

Jezero. 1875/119

Labud. 1875/191

Med in pelin. 1877/2, 18, 34, 50, 71, 86, 102, 118

Na tuji zemlji. 1878/50, 66, 82

Nevihta. 1876/20

Oče in sin. 1877/134, 150, 166, 182, 198, 200, 214, 230, 246, 262, 278

Usoda ljubezni. 1876/34, 51, 67, 83, 99, 115, 131

Šlikarjeva ljubezen. 1875/173, 180

Zugorski zvonovi. 1876/334

Križaj Jernej (šifra J.-aj.):

Blaženka. 1873/166, 182, 198, 215, 230

Križaj Jernej (psevdonim: J. Severjev):

Indijanski biser. 1874/304, 326, 346

Lapajne St(efan):

Ljubezen Urha Celjskega. 1873/116, 120, 132, 149

Ložan A.:

Blaga osveta. 1872/165, 181

Leban Janko:

Hvaležni rešeneč: 1. Sicilijanske večernice. 1873/66; 2. Jerome. 1873/83; 3. Dediščina. 1873/87

Očetova in hčerina ljubezen. 1872/104

Strašna noč. 1874/216

Napotnik Mihael (šifra M. L.):

Miramar. 1874/99, 116, 132, 147, 167, 184, 200

Napotnik Mihael (psevdonim Lapakov):

Plačilo hvaležnosti in nehvaležnosti. 1874/264

Ogrinec J(osip):

Čarovnica s Karneka. 1872/197, 209, 221, 233, 246, 257

Malomeška prigodbica. 1875/156, 164, 172

Ptičar Blažič. 1874/22, 42, 55, 67, 70, 83

Pajk J(anko):

Paganini. (Črtice iz njegovega življenja.) 1873/213, 229

Na vernih duš. 1875/170

Pajkova Pavlina (kript. P. D. in P. D. Pajkova):

Občutki na Novega leta dan. 1876/3

Odlomki iz ženskega dnevnika. 1876/229, 235, 250, 266, 283, 298, 313, 330, 362, 378

Ženska pisma prijatelju. 1877/138, 155, 169, 202, 218, 233, 250, 281, 315, 331, 361, 377

Podkrajšek Fran-Harambaša (psevd. Merovčkov Prostoslav):

Gozdna kraljica. 1876/5, 18

Zoa. 1874/136, 151

Podmilšak Jože (psevd. Andrejčkov Jože):

Beračeva povest. 1873/41, 54

Graščinski zdravnik. 1874/378, 403, 418

Pot do pogube je kratka. 1875/84, 92

Roparjeva ljubica. 1872/133, 149
Tirza. 1873/362, 370

Pukl Radoslav:

Knez Razumovski. 1875/141, 148

Ribič Viktor:

Črtice iz mojega vojaškega življenja. 1874/289, 309

Štrukelj Franc (psevd. Jaroslav Fr.):

Povodni mož. 1872/69

Spomini. 1875/103, 111

Tomaž Babington Macaulay. 1873/283, 295

Tavčar Ivan:

Antonio Gledjevič. 1873/2, 18, 34, 50

Bolna ljubezen. 1874/4, 18, 36, 52

Nasproti starej palači. 1874/383

Povest v kleti. 1872/307, 318

Tavčar Ivan (psevd. Emil Leon):

Madame Amalija. 1875/69, 76

V gorah. 1876/147, 171, 187

Zala prigoda mlajših let. 1875/100, 108, 116

Trstenjak Davorin:

Najsrečniši Bonapartov. 1873/302

Trstenjak Davorin (psevd. Dragan Vicko):

O jej! Ima me že! (Žalostno smešna prigodba.) 1872/200

Vranič Oroslav (tudi Jurij Vranič):

Emilija. 1875/181, 188

Feodora. 1875/46, 54, 61

Helena. 1874/162, 180, 194, 211, 244, 259, 284

Nerazrešeni psevdonimi

Anonimus:

Rože in trnje. 1875/85

Boleslav A.:

Millca in Sofija. 1874/73, 91, 103

Ivan z Vrha:

Kopriva. 1877/22, 38, 54, 90, 120

Minkovski Ivan:

Spomini na Sierro Moreno. 1873/24

Paul Peter:

Na žlico juhe. 1872/2, 18

Samčevska pisma. 1878/91

Podmolčev S.:

Govoreči bankovec. 1872/235

Govor o želodcu, ki ga je govoril na pustni večer v veseli družbi. 1872/59

Radivoj:

Slike. 1878/6, 34, 54, 72

Savinjski J.:

Klarina. 1875/2, 10, 18, 26, 34, 44, 52, 60

Tihomir:

Tak je svet. 1877/266

Zmagoslav R. Š.:

Na maškeradi v Petrogradu. 1874/66

Zmagoslav S.:

Mlada Čerkesa. 1874/371

Šifre in anonimna dela:

Dragorin Mužakovič. (Novela.) 1872/305, 317

J. G.:

Prevrat. (Povest.) 1872/85

M. G.:

Nesrečni opanki. 1873/68

Pravljice, basni

Gross Peter:

Narodna pravljica. 1874/437

Trikrat nič. 1875/65

Jarc Valentin:

Trije bratje. (Narodna pravljica.) 1875/73, 81

Jenko Ivan:

Pravljice iz naroda: 1. Hišica ob Savi. 1873/169; 2. Stari grad. 1873/185

Podkrajšek Franc-Harambaša (psevd. Merovčkov Prostoslav):

Materino zlato. 1876/365

Pajk J(anko):

Basen. 1873/108, 124

Trgovec Sladko. (Po ruskeji bajki.) 1874/317

Svetinski:

Natančni hlapec. 1875/152

b) Prevodi

Puff Rudolf:

Zadnji let. 1872/269, 281

Rott Johanka (psevd. Svetla K.):

Poljub. (Humoreska.) 1873/242, 258, 274, 290, 306, 322, 339, 354

Turgenjev Ivan:

Ura. (Poslovenil Ivan Naglič.) 1877/295, 310, 326, 342, 358, 374

Koljučkaja Roza (Z ruskega poslovenil J. Vovkov.) 1874/223

3. RAZNE ZGODBICE

Časnik L.:

Smešne posebnosti nekaterih umetnikov. 1872/56

Zalostna usoda zaradi edne jabelke. 1872/19

Košar Jakob:

Obluba. (Po Gessnerovi idili.) 1872/98

Leban J(anko): Kako se je nekdo ženil. 1875/50

Napotnik Mihael (kript. M. N.):

Garrick in Sterne. 1875/66

Podkrajšek Franc-Harambaša (psevd. Merovčkov Prostoslav):

Smrtno drevo. 1875/114

Trstenjak Davorin:

Človečja usoda. 1872/232

Modri sodec in ljubezniva soproga. (Iz arabskega) 1872/148

Murillov učenec. 1872/117

Posebneži v starej Poljskej. 1872/244

Poštena komedija. 1873/111

Šah in učenjak. 1873/16

Trstenjak Davorin (psevd. Epyharnos):

Zagovor Ksantipe. 1872/19

Trstenjak Davorin (psevd. Dragan Vicko):

Kako je Vrbovčanka svojega moža poboljšala, ki je imel navado pozno ponoči domov prihajati. 1872/195

ANONIMNE ZGODBICE

Car Nikolaj in pesnik A. S. Puškin. 1872/16

Češke žabice. (Iz hum. lista) 1872/56

Draga dinja. 1872/316

Dva umetnika. (Iz španjolskega poslovenil J. Parapat) 1873/91, 100

Figovo drevo. 1872/132

Gospoda Perutke rokavice. (Humoreska) 1872/45, 46, 47

Na čakanj. (Poslovenil F. Firbas) 1872/101

Nezgoda nočnega čuvaja. (Iz češkega prevedel Pivčanin) 1873/104

Od kod ima špansko mesto Palos ime. (Španjolska pripoved) 1874/123

Poljske žabice. (Iz spisov Suchovskega) 1872/116

Slep pisatelj. 1872/132

Srbske žabice. (Iz srbske »Danice« in »Žiže«) 1872/56

Suha radbina. (Po francoskem poslovenil Dragan Vicko-Trstenjak Davorin) 1872/73

Tobija Vil. (Poslovenil A. Bezenšek) 1874/8

Tomaž Bakač. 1872/148

Vojvodinja Cimburs. 1872/256

KRIPTONIMI — ŠIFRE

M. G.:

Puškabil. 1873/256

-nin-:

Kako so žida z neba spravili. 1873/319

II. POLJUDNOZNANSTVENA KNJIŽEVNOST

1. FILOZOFIJA — PSIHOLOGIJA

A. R.:

Domišljenke. 1876/231

Hrovat Ladislav:

Govor Ciceronov zoper Katilina. 1872/89, 111, 122, 139

Kermavner V(alentin):

Platonovi razgovori. 1. Evtifron. 1872/75

Kermavner Valentin (kript. r.):

Platonovi razgovori. 2. Alkibiad ali bodoči državnik. 1872/263

Koder A(nton):

Fizijognomične študije. 1872/286, 298, 309

Križan J(osip):

Naloga in izvirki dušeslovja. 1872/187

Pozabljenje in spomnenje. 1872/142

Napotnik Mihael:

Smeš. 1875/96

Napotnik Mihael (kript. M. N.):

Nekoji izreki velmož o vedah. 1874/438

Pajk Janko (kript. P. J.):

Odgovor. 1875/122

Odgovor prijatelju R-u. 1872/122

Podgornik France:

Misli o duševnem napredku Slavencev. 1877/286, 302, 319, 334, 352, 367, 380

Podmilšak Jože (psevd. Andrejčkov Jože):

Jan Amos Komenski. 1876/14, 26, 44, 58, 59

Seneka-Napotnik Mihael (kript. M. N.):

Srečen je, kdor se zdi sebi, ne drugim. 1876/381

Trstenjak Davorin (psevd. Epyharnos.):

Nova pisma do brata hipohondra. 1872/6

Vuk M.:

Razloček med filozofijo in empirijo. 1876/257, 371

V- r.M.:

O dvoboju. 1876/287, 288, 301, 319

2. LITERARNA ZGODOVINA, GLEDALIŠČE, UMETNOST, KRITIKE

a) Literarna zgodovina:

Fekonja Andrej:

Dalmacija cvet književnikov Hrvatske XV—XVII veka. 1873/201, 202, 217, 233, 246, 261

O Stanku Vrazu. 1876/149, 192, 211, 223, 242, 270, 337, 367, 388

Glinski:

Šahname ali kraljeva knjiga. 1873/121, 136

Gorenjec Lavoslav-Podgoričan:

Nikolaj Vasiljevič Gogol. 1872/289, 302, 315, 325

Krek Gregor:

Važnost usnega slovstva (tradicionalne literature) kot izvirnik basnoslovju (mythologijl). 1872/171

Milčetič Ivan:

Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj. 1874/391, 411, 427
 Oroslav C a f. (Kratek življenjepis.) 1874/254

Pajk Janko:

Anton Janežič. 1876/263, 277, 308, 321
 Dr. Josip Ribičič. 1874/262
 Iz Preširnove zapuščine. 1878/28
 Josip Jungman. 1873/345
 Literarni pogovori in odpisi. 1873/47, 62, 95, 127, 159, 207, 351, 365, 380
 Narodna pesem. 1873/272
 Narodno pesništvo. 1875/23
 O Shakespearovem Hamletu. 1874/13, 47, 61, 112, 191
 Petar Preradović. 1874/157, 175; 1875/105, 113, 120, 153, 178
 Pesmi Franja Cimpermana. 1874/273
 Pesnik Valentin Orožen. 1875/106
 Pismo mlademu prijatelju. 1875/185, 193
 Razgovori. 1876/61, 77, 110, 181, 228, 261, 290, 311, 325, 395
 Šekspirov Trgovec beneški. 1877/242, 259, 275, 291, 306, 322, 355, 356, 369, 385
 V spomin Franceta Preširna. 1874/413
 Življenje in značaj pesnika Horaca. 1878/89

Pajkova Pavlina:

George Sand. 1876/275

Parapat Jancz: (kript. J. P.-t.):

Nesrečni pesniki. 1873/238

Petračič Fran:

Životopis Stanka Vraza. 1877/269, 283, 300, 317

Pleteršnik M(aks):

Pripodobe v Homeru in srbskih narodnih pesmih. 1873/312, 325

Podgornik France:

Kritična razprava o nekih straneh uredovanja časnikov, zlasti leposlovnih. 1878/12, 24

Robida Karol. (Kratek oris dela in življenja.) 1877/340

Rutar S.:

Govor pri Preširnovi slavnosti. 1876/392

S. R.:

Dostavki k Trstenjakovima spisoma »Ruskoslovansko slovstvo«. Zora št. 7 in »Kedaj so se Kočevarji na Kranjskem naselili«. Zora št. 14. 1876/309

Štifter Fran:

Dante Allighieri. Životopisna črtica. 1874/227
 Pisma o ruskoj literaturi. 1877/98, 111, 163, 177

Šuman J(osip):

Pavel Jožef Šafařík. (Govor v mariborski čitalnici 1862. leta.) 1872/79

Trnski Ivan:

Dragojila Jarnevičeva (hrvatska pisateljica). 1877/332, 349, 365

Tavčar Ivan:

Domovini. (Govor o Preširnovi slavnosti.) 1874/389

Trstenjak Davorin (kript. D. T.):

Camoens. 1873/31
 Cervantes. 1873/61
 Lope Felix de Vega Carpio. 1873/349

- Pedro Calderon de la Barca. 1873/335
 Paolo Veronese. 1873/111
 Prineski k zgodovini dušnega prerojenja Slovencev na Štajerskem. Pred štiridesetimi leti.
 I. Košar Jakob. 1872/22
 II. Anton Murko. 1872/24
 III. Oroslav Caf. 1872/40
 IV. Matija Prelog. 1872/53, 65
 V. Josip Drobnič. 1872/145
 Richard Savage. 1873/190
 Ruskoslovansko slovstvo. 1878/103
 Salvator Rosa. 1873/60
 Usoda rokopisov slovanskih pisateljev. 1872/28
 Valentin Mandelc. 1872/206, 217
 William Shakespeare. 1873/45

Valenčak Davorin (Valenčak M.):

- Primož Trubar. 1877/14, 30, 46, 64, 113, 147, 190, 239, 257

Vamberger M.:

- Iz življenja slavnih mož. 1874/296

Verne Jules (o njegovih delih) 1875/74

X. H.:

- Jugoslovanske pisateljice. 1874/225, 269, 292, 313, 331

A. B.:

b) Gledališče, umetnost

- Početek gledališča San Carlo v Neapolu. 1873/79

A. Br.:

- Anahronizmi v umetnosti. 1875/194

Franke J.:

- Beneški umetnici. 1872/229, 242
 Gledališče bulgarsko. 1872/232

Gliniski:

- Pristavek k jugoslovanski ornamentiki. 1873/222

Pajk Janko:

- Anahronizmi v umetnosti. 1875/16
 Domača umetnost. (O Janezu Šubicu.) 1875/24
 O slovanskih slikarjih. 1875/146
 Slovenski slikarji — poročilo o razstavah. 1876/279

Parapat Janez:

- O španjolskem gledališču. 1873/286, 298, 310

Schliemann Heinrich — arheolog:

- Beleške o izkopavanjih v Grčiji. 1877/15

Trstenjak Davorin (kript. D. T.):

- Canova. 1873/13
 Cerkev sv. Marka v Benetkah. 1873/78
 Zagrebačko dramatično društvo. 1875/74

c) Kritike — književna poročila

Archiv für slavische Philologie, izdaje V. Jagič. (K. Glaser.) 1876/94

Časopis Matice slovenske. 1877/180

Godina-Verdelski J.: Opis in zgodovina Trsta in njegove okolice. 1872/25

Hajdrih Anton; Jadranski glasovi. (J. Pajk.) 1876/159

- Jesenko Janez: Obča zgodovina za niže razrede srednjih šol. Prvi del: Stari vek. (D. Trstenjak.) 1872/26
- Jurčič Josip: Cvet in sad. (J. Pajk.) 1878/63
- Kocijančič Josip: Venec narodnih pesmi. 1877/116
- Koder Anton: Marjetica. (Roman.) 1877/260, 276, 324
- Krek Gojmir: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer »Ältesten Perioden«. (J. Pajk.) 1874/335, 359, 375
- Lendovšek Mihael: Zbrani spisi A. M. Slomška. (J. Pajk.) 1876/232, 327
- Orožen Ignacij: Zgodovina Gornje-gradske dekanije. 2. zv. 1877/228
- Pajk Janko: Zbrani spisi. I. zvezek (D. Trstenjak). 1872/55
- Parapat Janez: Turški boji v XV. in XVI. veku s posebnim ozirom na Slovenec. (D. Trstenjak.) 1872/13
- Sernec Josip: Der Materialismus und das Slaventhum. 1874/335, 359, 375
- Sotlan Mirko: Mož beseda, izviren igrokaz v 5. dej. (J. Pajk) 1876/360
- Turner Pavel: Slavisehes Familienrecht. (J. Pajk.) 1874/335, 359, 375
- Urbas: Dr. Etbin H. Costa. (J. Pajk.) 1878/78
- Valvazorjevo delo: Ehre des Herzogstums Krain«. (J. Pajk.) 1876/394, 1877/32, 68

3. JEZIKOSLOVJE

Glaser K(ari):

V letih tekočih. 1876/139

M. S.:

Jezikoslovstvo. 1877/273

Pajk Janko (kript. J. P.):

Levee in heksameter. 1876/390

Nekoliko črtic o zgodovini raznih pismenostij. 1876/32

O heksametru. 1877/7, 26

O predlogu »med«. 1876/142

Pravda o šestomeru. 1878/42

Primetbe k terminologiji slovenskeje. 1875/15, 22, 41

Podgornik France:

Premišljevanje o pisavi sploh in o pisavi v narodnem duhu posebej. 1878/92

Raič Božidar (kript. R. B.):

Jezikoslovne drobtine. 1872/227

Jezikoslovne stvari. 1872/77

Korenika i, odtod, jezd, gizda. 1876/15

Prepon k 1876/161

Šuman Josip (kript. J. Š.):

Človeški jezik in njega razvitek. 1877/11, 28, 45, 63, 80, 95

Jezikoslovna črtica. 1872/159

Jezikoslovstvo. 1877/115, 82

Svarabhakti. 1876/244, 259, 292, 306, 322

Trstenjak Davorin:

Bize in Bizjaki. 1876/120

Jazvec. Jezikoslovna črtica. 1877/65

Jezikoslovstvo. 1877/338, 195, 132

4. ZGODOVINA

Baš Lovre:

Schulze-Delitzsch in Lassalle poboljševalec delavskega stanja. 1872/38

Časnik L.:

K zgodovini potresa Dobrača. 1872/22

Zima v davnih časih. 1872/68

Fašing Franjo:

Kralj Samo. 1872/202, 215, 226, 238

Gorenjec Lavoslav-Podgoričan:

Plemenitaši stare Poljske. 1872/161, 174

Koder A(nton):

Črtica iz črnogorske zgodovine. 1872/107

Krstič N. — Štrukelj Franc (Psevd. Fr. Jaroslav):

Ustanek Srbov l. 1804 pod Črnim Jurijem. 1875/175

Lazar Dragorin:

Kazimir Veliki, kralj poljski. 1872/265

Leban Janko:

Črtica o cesarji Jožefu II. 1873/382

M. V.:

Mladi Napoleon. 1875/82

Meščenje Napoleona III. (Iz angleškega preložil D. T.) 1872/170

Mihaljev M. po Dositeju Obradoviču:

Poglavje o ljubavi do domovine. 1872/156

Napotnik Mihael (psevd. Lipakov):

Hipokrat. 1874/189

Nikolaj Aleksejevič Kirjejev. Slavjanski junak. 1877/347, 383, 379

Pajk Janko (kript. J. P.):

Aleksander cesarevič ruski. 1874/375

Francoski prevrat. 1873/352

Nikolaj Kopernik. 1873/70

O značaju starih Slovanov. 1874/386, 434

Parapat Jan(ez):

Nevidna bramba za časa turških bojev. 1875/40, 64

Ziga Herberstein v Moskvi. 1872/8

Pivčanin:

Slavjanski poberki. 1872/83, 118

Pleteršnik Maks:

Odgoja pri starih Grkih: I. otročja doba. 1872/7; II. Šola. 1872/20, 35; III. Mladeniška doba. 1872/62

Slike iz starogrškega življenja: 1. Ženitev. 1872/190; 2. Gostija. 1872/205; 3. Olimpijske igre. 1872/300; 4. Pogreb. 1872/322

Podlimbarski Franjo:

Peter Veliki. (Obraz njegovega življenja in delovanja.) 1872/312, 320

Pulj avstrijsko bojno пристanišče. 1872/176, 189

Raič Anton (Psevd. A. R. Stanovski):

Kmečka vojska na Ogrskem leta 1514. 1877/128, 145, 162, 175, 190, 207

Steklasa J.:

Knez Vladimir Monomah. 1875/110, 126, 134, 142, 150, 174

Veliki Novgorod. 1875/70, 78, 86, 95

Wallenstein. 1877/59, 77, 92

Štrukelj Franc (psevd. Fr. Jaroslav):

Gustav Vaza. 1875/30, 37

Štefan Dušan Silni, srbski car in zakonodatelj. 1875/183

Štefan Nemanja I. srbski veliki župan. 1873/141, 153
 Toussaint Louverture. 1874/349, 369
 Uslanak Srbov I. 1804 pod Črnim Jurijem. 1875/159, 168
 Ustanak Srbov pod Miloš- Obrenovićem. 1876/76, 89, 104

Trstenjak D(avorin):

Don Juan d'Austria. 1874/431
 Gautier sans avoir. 1873/11
 General Suvarov. 1873/157
 Kamčadali. 1872/126
 Kdaj so se Kočevarji na Kranjskem naselili. 1876/226
 Matj Napoleona I. 1872/293

Vinkler Th.:

Rothschild. 1872/33

Vranič O(roslav):

Don Carlos. 1876/190, 210

5. ZEMLJEPIS, ZVEZDOSLOVJE, POTOPISI, NARODOPISJE

a) Zemljepis

Časnik L.:

Najvišji vrh naše zemlje. 1872/16

D. S.:

O bodočnosti naše zemlje. 1877/236, 255

Križan (Josip):

O naše zemlji. 1875/5, 14, 21
 Solnce. 1877/126, 143, 160 (Doslavek napisal J. Pajk 1877/161)

Pajk Janko (kript. J. P.):

Angleški pohod proti severnemu tečaju. 1876/47
 Nekoliko črtic o Bosni in Hercegovini. 1875/129
 Zopet nekoliko o Bosni in Hercegovini. 1875/138

Popis slovenske zemlje. (Anonimno delo.) 1877/40, 58, 75, 77, 107, 124, 174, 304, 321

Trstenjak Davorin (kript. D. T.):

Predmestje Slavjanici v Palermu. 1873/304
 Otok Elba. 1874/256

b) Zvezdoslovje

Kočevar F(erdo):

Slovenska zvezdna imena. 1872/51

Križan (Josip):

Mesec. 1875/104
 Premičnica Jupiter. 1876/45
 Premičnica Merkurij. 1875/118
 Premičnica Saturn. 1877/188
 Premičnici Uran in Neptun. 1877/221
 Premičnica Venera. 1877/209
 Solnce. 1877/109
 Vreme. (Meteorologična črtica.) 1872/323
 Zvezde repatice. 1876/340, 255
 Zvezdar Tycho de Brahe. 1877/43

Romih Tomaž:

Iz meteorologije. 1876/90, 122, 141, 178

Šubič Simon:

Repasta zvezda je med nami. 1872/158

A. S.:

c) Potopisi

Od Belgrada do Kruševca. (Potopisna črtica.) 1872/248, 251, 261

V noternjoj Srbiji. 1873/139, 151, 173, 188, 204, 220, 252, 268

Berbuč J.:

Walhalla pri Regensburgu. 1873/255

Emko:

V Lausanni 16. febr. 1872. (Posnetek iz prijateljskega pisma na Davorina Trstenjaka.) 1872/84

Fekonja Andrej:

Celje in celjska okolica. 1878/58, 77, 85

Gašparič Valentin:

Potovanje v Rim. 1874/94, 109

Iz Dubrovnika. (Pismo D. Trstenjaku.) 1872/131

Lujo: Iz Derbenda 20. svečana 1872 (iz prijateljskega pisma g. Dav. Trstenjaku) 1872/99

Parapat J(anez):

Na Dobraču. 1872/4

Ravniški:

Izlet iz Kranja v Tržič in pod Storžič. 1877/158, 172

Pajk Janko (kript. J. P.):

Kristalna palača v Sydenhamu. 1876/95

Spomini na Benetke. 1878/124, 135, 155, 197, 214, 245, 294, 304

1878/343, 352, 373, 384

Štrukelj Franc (psevd. Jaroslav Fr.):

Napol in okolica. 1873/316, 330

New-York in Brooklyn. 1873/27

Salzburg-Juvavo. 1874/232, 252

č) Narodopisje

Baš Lovre:

Narodno blago. 1872/314

Na sveti večer. 1872/322

Bedenek J(akob):

Podobe iz domačega življenja. 1874/140, 171, 248

Gomilšak Jakob:

Haloze in Haložani. 1875/136

Gorenjec Lavoslav Podgoričan (Psevd. Podgoričan L. G.):

Berači in beračice v Poljskej. 1872/48

Krošnjariji v Ogrskej. 1873/374

O Huculih in Horallh na Karpatih. 1873/75, 89

Glinški:

Jugoslovanska ornamentika. 1873/144

Holz Vatroslav (kript. V. H.):

Francozi in Francozinje. (Po nemškem izvirniku.) 1875/72, 80, 88

1875/183, 190

Koder Anton:

Sredi vasi. Obraz iz življenja. 1875/127

Lazar Drag:

Narodopisne stvari. 1. Malorusi. 1872/110

L-W.:

Narodopisne stvari. Laponci. 1872/325

Narodne drobtine. (anon.) 1872/164, 180, 196

Ogrinec Josip (kript. J. O.):

Na sveti večer. (Obraz iz narodnega življenja.) 1872/3

Obrazi iz naroda. (Narodopisna črtica.) 1872/31, 153

1873/250, 266

Pajk Janko:

Črtice o Bolgarih. 1878/9, 22, 41, 55

Iz življenja ameriške gospoje. 1875/6

Noša štajerskih Slovencev. 1876/73, 91, 118

O Flamcih. 1876/126

R. oz. R + P (Raič Božidar?):

Črtice o izobraženosti jugozapadnih Slovanov. 1877/235, 352

Trstenjak Davorin (kript. D. T.):

Spomin iz mladih let v zadevah slovenskih narodnih pesmi. 1872/28

Turner Pavel (Psevdonim: Dil adamy bejan eder.)

Na Angleško se grem ženit. 1872/88, 120, 137, 151/212, 283, 296, 298

Valjavec Matija:

Narodne stvari: priče, navade, stare vere; Bolest. Vračstvo. 1872/93

6. TEHNIKA

Kokalj M. J.:

Telefon ali daljnoglasnik. 1878/35

Križan Josip:

O hitrosti svetlobe in načinu njenega razširjenja. 1877/382

O hitrosti zvoka. 1876/195, 153

Lorenc Dragotin:

Iznajdenje knjigotiskarstva. 1875/38, 49, 58

Pajk Janko (kript. J. P.):

Podmorski prerov. 1876/32

7. NARAVOSLOVJE

Firbas F.:

Črtica iz življenja srn. 1872/144

Črtica iz življenja jelenov. 1872/285

Ogrinec Josip (kript. J. O.):

Jež. (Prirodoslovna črtica.) 1872/253

Žuželke. 1873/14

a-w:

Naravoslovne črtice: 1. Pav. 1872/253; 2. Divji kozel. 1872/53

III. OSTALO GRADIVO

i. Bibliografski zapiski

- Archiv für slavische Philologie. 1876/48
 Benedix: Shakespeareomanie. 1874/32
 Bezenšek Anton: Jugoslovanski stenograf. 1877/88
 Bibliothek slavischer Poesien in deutscher Übertragung. Praga 1. zvezek 1878/128
 Bratskaja pomoč postradavšim semejstvom (rodbinam) Bosne i Hercegovine. 1878/84
 Brencelj — šaljivi list. 1877/244
 Bülow Hans: Poročilo o Glinkovih operah »Žizen Carja« in »Rusljan in Ljudmila«. 1874/240
 Bulwer Lytton: Pausanias. 1878/84
 Celestrin Fran: Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft. 1875/114
 Cimperman Franjo Ser.: Pesni. 1874/144
 Cimperman Josip: Rosen und Disteln. 1874/64
 Češka dramatika. 1872/88
 Darwin Charles Robert: The effects of Cross Selffertilisation in the vegetable Kingdom. 1877/48
 Dežman: Čovjek prema zdravju i lepoti. 1872/18
 Dichter-Stimmen aus Oesterreich-Ungarn. Wien. 1877/244
 Diefenbach: Die Völkerstämme der europäischen Türkei. Frankfurt 1877. 1877/48
 Edinost. 1878/48
 Goldsmith Oliver: Župnik Wakefieldski. 1878/375
 Grčko-hrvatski rječnik. 1875/122
 Hafis-Sems-ed din Mohamed: Die Sängers von Schiras. Berlin 1877. 1877/118
 Hrovat L.: Latinska slovnica za slovensko mladež. 1875/170
 Janežič Anton: Slovensko-nemški slovar. Celovec 1874. 1874/400
 Jarić E.: Mihail Obrenović. III. (Drama) 1874/64
 Jesenko J.: Mali občni zemljepis. 1878/216
 Jesenko J.: Prirodnoznanstveni zemljepis. 1875/16
 Ježibaba. 1872/16
 Jireček Jos.: Die Geschichte der Bulgaren. 1875/78
 Jokaki M.: Siroti bogataši. Prevedel Gj. Jovanović. 1872/88
 Jugoslovansko časopisje. 1872/16
 Kanitz F.: Donau-Bulgarien und der Balkan. 1877/115
 Karadžić Vuk Stefanović: Nemško Srbski slovar. 1872/44
 Kausler Ed. Schott Theodor: Briefwechsel zwischen Christof Herzog von Württemberg und Petrus Paulus Vergerius. Stuttgart 1875. 1876/128
 Kirchenbauer Ant.: O Homerjevi odyseji. 1877/47, 48
 Kmetovalec 1875/16
 Knjige društva sv. Mohora. 1875/170
 Komel And.: Poljna služba (za slov. vojake). 1872/132
 Službeni regiment ali službeni pravilnik za c. kr. vojsko. 1875/146
 Krajna imena v tržaški okolici. 1877/48
 Krek G(ojmir): Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. 1874/239
 Krsnik J.: Zgodovina avstrijsko-ogerske monarhije. 1875/16
 Kukuljević Ivan S.: Povjestne pesne. Zagreb. 1874/239
 Lapajne Ivan: Kratak opis Štajerske, Kranjske in Primorja. 1878/128
 Učitelj Dobrašin. 1877/340
 Lapajne J.: Občna zgodovina za više razrede narodnih in meščanskih šol. 1877/18

- Lapajne Janez: Geometrija ali merstvo. 1872/132
 Letopis Matice slovenske za leto 1876. 1877/48
 Letopis Matice slovenske za leto 1876. 1877/47
 Listki I, II in III. zvezek. Maribor. 1873/175, 176
 Miklosich: Slovar jezika bukovinskih ciganov. 1875/122
 Über slavische Ortsnamen. 1874/32
 Miklošič Fran: Miklosich
 Netoliczki-Lapajne Iv.: Mali prirodopis s podobami. 1875/130
 Orožen Ignacij: Das Benediktiner-Stift Oberburg. Marburg 1876. 1876/216
 O slovanskoj trgovini na jugu. 1875/130
 Osveta. Češki razgledni list za umetnost, znanost in politiko. Praga. 1872/232
 Osveta, listy pro razhled v umeni, vede a politice. 1872/16
 Pajk J.: Zbrani spisi. 1872/328
 Pesjakova L.: Gorenjski slavček (libreto). 1872/132
 Petrovič Mišo: Djevojački svet. 1872/16
 Pleteršnik M(aks): Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije. 1875/130
 Popov Nil.: »Srbija posle pariškog mira«. 1872/16
 Potočnik V.: Streifzüge in Ostasien. 1877/115
 Prosvjeta — (Izdaje Ivan Filipović.) 1872/16
 Raič V.: Humoristični list. Zagreb 1877
 Raumbaud Alfred: La Russie Epique. 1877/16
 Sbornik pozorištnih diela-izd- opravništvo Narodnog gledališča Novi Sad. 1872/23
 Schwedler: Botanika in Zoologija. 1878/48
 Selak Fr.: Ein culturhistorischer Beitrag zur orientalischen Frage. Maribor 1877.
 1877/48
 Slovenska knjižnica. 1876/48
 Slovenske pripovedke iz Motnika. 1874/144
 Slovenski učitelj v Mariboru. 1874/32
 Subotić Jovan: Dramatska dela. 1872/78
 Šulc Jaroslav: Doba mladosti i doba sreče. 1872/232
 Šuman: »Die Wurzel« spar in Slavischen und in den verwandten Sprachen. 1875/122
 Tennyson Alfred: »Harald«. 1877/48
 Toman Lovro dr. (Izdala Matica Slovenska Lj.) 1877/48
 Tomic G. J.: Obrisi zemlje za školu i dom sa slikami i zemljovidi. 1872/16
 Tomšič Ivan: Gledališke igre za slov. mladino. 1875/130
 Toplina i njeni pojavi. 1872 Zagreb. 1872/16
 Turgenjev Ivan: »Vnov« (znovič). 1877/16
 Turkuš: Shakespeare: »Macbeth«. 1877/244
 Trstenjak D.: Slovanski elementi v venetščini. 1876/216
 Urbas Anton: Magnetizem, elektrika, toplota in svetloba. 1876/375
 Urkundliche Beiträge zur protestantischen Literatur der Sudslaven in den Jahren
 1559—65. 1874/32
 Velcbit, zabavnik hrvatske mladine. Zagreb 1874. 1874/400
 Venček domačih cvetic. Nabral J. Pajk Maribor 1875. 1877/324
 Venček domačih cvetic. 1875/170
 Vittorio Alfieri: Antigona. (Poslovenil Jož. Križman.) 1875/188
 1876/16
 Valjavec M.: Novoslovenski komparativ prema staroslovenskomu glede na forma-
 ciju. 1876/216
 Zupan Ivan: Življenjepis Matije Čopa. (Priobčeno v programu kr. višje gimnazije
 na Reki.) 1874/400
 Zvon Stritarjev. 1876/48
 Zan J.: Potočnik Blaže (črtica). 1874/64

Ženska biblioteka 1872. 1872/16

Žepič: »Latinsko-slovenske vaje«. 1875/148

»Žiža« revija. Urejuje Zmaj Jovan Jovanović. 1872/16

Žnidaršič: »Nauk o desetnih (decimalnih) razlomcih. 1875/122

2. Anekdote

A. B.: Moder vladar. 1874/80

Napoleon-Vienet. 1874/16

Alfieri. 1872/116

Anekdota (Turški sultan in ukraden osel) 1872/280

Anekdota iz življenja Friderika II. pruskega kralja. 1872/256

Časnik L.: Anekdota iz življenja Van Svietena. 1872/100

Anekdota za gospe. 1872/84

Kako je Suvarov avanziral. 1872/7

Eržen Viktor (V. E.): Tasso Gibon. 1875/186

Henrik IV. — Francozem. 1873/64

Lakonična pisma (Suvarov-Katarina). 1873/32

Leban Janko: Händel kot orgljar. 1874/208

Plačilo šahovskemu iznajdniku. 1874/32

M. G.: Izidina podoba. 1873/62

Orožen Val.: Kratki izreki slavnih mož stare povestnice. 1873/32, 1873/48

Pajk Janko: Aleksander Pope. 1873/80

Alfonzo — vojvoda Kalabrie. 1873/128

Barnun. 1874/48

Dva primera zamišljenosti. 1873/191

Kralj Ludevik in minister. 1873/96

Vladar in delavci. 1873/96

Rodbina Orlov. 1872/115

Slavjanski poberki. 1872/115

Pope. 1873/323

Trstenjak Davorin (D. T.): Angl. kraljica Elizabeta-Bacon. 1873/112

Človečja usoda. 1876/232

Gibbon in Voltaire. 1874/29, 30

Izdajalec. 1872/225

Posebneži v starej Poljskej. 1872/244

Smešna preskušnja mojsterstva. 1872/220

Vamberger M.: A. Sontley. 1874/160

Walter Scottu. 1874/128

Vojvodinja Cimburska. 1872/258

3. Razne drobnosti

Dr. Bachmaier in svetovni pismeni jezik. 1875/82

Berači jahači. 1873/48

Cimperman Josip: Poziv za prodajo knjig svojega brata Franja Cimpermana. 1875/114

Cimperman Josip: Naznanilo in zahvala za darove za spomenik svojemu bratu Franju

Cimpermanu. 1875/32

Društvo slovenskih pisateljev. 1872/196

Eržen Viktor (E. V.): Modroslovna oporoka. 1875/194

Farbe žalosti. 1873/84

Gostilna (hospitium) na gori Bernhardskoj. 1873/64

Križan Josip: Spanje. 1875/95

Leban Janko: Sole v Hindostanu. 1874/31

Majciger J.: Parne ali ruske kopeli. 1872/35

Napotnik Mihael (kript. M. N.): Posebnosti nekojih slavnih mož. 1875/24

Franklinov nagrobni napis. 1875/82

Občni zbor Slovenske matice. 1872/256

Odlikovanje J. Subica. 1875/122

Pajk J.: Drobnosti iz Perzije. 1873/382

Glasbena matica v Ljubljani — društveno poročilo. 1874/144

- M. Pogodin — ruski zgodovinar. 1876/16
 Matica Slovenska — poročilo. 1874/96
 O angleškem državniku. 1874/160
 O Japonskem carstvu. 1874/176
 O plačilnih sredstvih. 1873/272
 O svetovni porabi papirja. 1874/176
 Poroka in krst na ladji. 1874/425
 Primer visoke starosti. 1873/240
 O zgodovini krompirja. 1873/304
 Razne zgodovinske zanimivosti. 1875/122
 Slavenska družina v Bukarešti. 1875/154
 Stanje šolstva v srbske kneževini. 1875/7
 Za spomenik Miroslava Vilharja. 1875/376
 Plačila pisateljev. 1872/256
 Posebnosti iz srednjega veka. 1873/63
 Prošnja do g. gg. slovenskih pisateljev. 1872/304
 Iz dr. Ribičeve zapuščine — naznanilo o prodaji knjig. 1874/279
 Samec: Noga pri Kitajcih. 1874/315
 Slovenska Matica — čestitim udom. 1872/112
 Slovensko pisateljsko društvo. 1872/268
 Slovenskim pisateljem in prijateljem slov. slovstva. 1872/208
 Solčavski Fr. St.: Ženske pravosodnice. 1872/179
 Trstenjak Davorin: Času primeren predlog. (Misli ob ustanovitvi društva pisateljev.) 1872/67
 Nekaj iz kuhinje starih Grkov. 1873/144
 Nekaj iz dobrih starih časov. 1873/191
 K zgodovini tobaka. 1872/12
 Smešna preizkušnja mojsterstva. 1872/220
 Objava izstopa iz »Matice Slovenske«, »Narodne tiskarne« in »Slov. pisateljskega društva«. 1873/112
 Vamberger M.: Cena knjigam. 1874/320
 Kratki izreki slavnih mož. 1874/63, 320, 335

4. Obvestila uredništva in uprave

Uredništvo:

- Lestnica uredništva: 1872/44, 208, 316, 328
 1873/16, 48, 32, 80, 128, 144, 208, 224, 272, 288, 336
 1875/32, 41, 50, 74, 66, 90, 146, 154, 162, 170, 194
 1876/48, 80, 96, 112, 128, 248, 280, 296, 328, 344, 360, 396
 1877/48, 68, 84, 100, 116, 132, 164, 180, 196, 228, 244, 260, 276, 324, 372, 388
 1878/16, 48
 Načrt »Vestnika«. 1875/66 (Objavil J. Pajk.)
 Našim čestitim pisateljem. 1875/8
 Pajk Janko: Ob koncu šestega tečaja »Zore«. (Načrt »Zore« za prihodnje leto.) 1877/372

Uprava:

- Opomba Vlastništva »Zore« in »Vestnika«. 1875/82
 Pajk Janko: Čestitam gg. naročnikom! 1874/416, 440
 Vabila na naročbo in naznanila naročnikom: 1872/180, 268
 1873/176, 292, 208, 383, 384
 1874/16
 1875/186, 194
 1876/216, 376

5. Oglasi, osmrtnice

Oglasi:

- Hajdrih Anton: Jadranski glasovi.
 Narodna tiskarna v Mariboru. 1875/10
 Pajk J.: Izbrani spisi. I. zvezek. 1875/16, 1876/160
 Pajk Janko javlja prevzem Narodne tiskarne in se priporoča. 1874/42
 Pesniško berilo: Antigona — žaloigra v 5 dejanjih. 1876/160
 Venček domačih cvetic. Uredil Janko Pajk. Maribor. 1876/160

Osmrtnice;

Dr. E. H. Costa. 1875/32
 Cimperman Franjo. 1875/32
 Osmrtnica svoji ženi Marički. 1975/98 (Napisal Janko Pajk)
 Zahvala. 1875/98
 Podmilšak-Andrejčkov Jože. 1875/16

AVTORSKO KAZALO »ZORE«

A. B.: 1873/79
 1874/80
 A. Br.: 1875/194
 A. R. Stanovski: Raič Anton
 A. S.: 1872/248, 251, 281
 1873/139, 151, 173, 188, 204, 220, 252, 268
 Andrejčkov Jože: Podmilšak Jože
 Anonimus: 1875/85
 B. M.: 1877/34, 70, 101
 Bedenek Jakob: 1874/140, 171, 248
 1875/25, 67, 107, 155
 1876/17, 98, 146, 187, 237, 253, 266
 1877/213
 1878/49, 81
 Benedix: 1874/32
 Beneški Slovenec: Podreka Peter
 Berbuž J.: 1873/255
 Bezenšek Anton: 1873/8, 342, 359
 1874/8
 1877/88
 Boleslav A.: 1874/73, 91, 103
 Bülow Hans: 1874/240
 Bulwer Lyttan: 1876/64
 Bürger Gottfried August: 1876/1
 Burns Robert: 1877/325
 Celestrin Fran: 1875/114
 Cimperman Fran: 1874/281, 144
 1875/32
 Cimperman Josip: 1874/68, 193, 402, 417
 1875/17, 25, 35, 51, 75, 99, 114, 183
 1876/33, 66, 50, 218, 234, 265, 297, 345, 377
 1877/281, 277, 293, 309, 341, 357
 1878/1
 Cimperl Josip: 1874/194, 377
 1875/91, 179
 Costa E. H.: 1875/32
 Časnik L.: 1872/7, 18, 19, 22, 56, 68, 84, 100
 D. S.: 1877/236, 255
 Darwin Charles Robert: 1877/48
 Dežman (Dragotin): 1872/16
 Dieffenbach Lorenz: 1877/48
 Dil adamy bejan eder: Turner Pavel
 Emil Leon: Tavčar Ivan
 Emko: 1872/84
 Epyharnos: Trstenjak Davorin
 Eržen Viktor: 1875/124, 132, 140, 188, 194
 1878/17
 F. I. K.: 1878/49
 Fr. Š.-T. A.: 1874/194, 283
 Fašing Franjo: 1872/202, 228, 238
 Fekonja Andrej: 1873/201, 205, 217, 233, 246, 281
 1878/149, 192, 211, 223, 241, 270, 337, 367, 388
 1878/58, 77, 85

- Fekonja Hrabroslav: Fekonja Andrej
 Filodemus: 1872/131
 Firbas Fran: 1872/144, 285
 Flegerič Božidar: 1872/82, 83, 114
 1873/17
 1874/241, 282, 283, 361
 1875/43, 83
 1876/49, 65, 313, 314
 1877/165, 182
 1878/65
 Franke J.: 1872/229, 242
 Gašparič Valentin: 1874/94, 109
 Glaser Karl: 1876/1, 94, 139
 Glinski: 1873/121, 136, 144, 222
 Godina-Verdelski J.: 1872/25
 Goldsmith Oliver: 1876/375
 Goličnik M.: 1873/278
 Gomilšak Jak.: 1876/136
 Gorenjec Lavoslav: Gorenjec Lavoslav-Podgoričan
 Gorenjec Lavoslav-Podgoričan: 1872/48, 161, 174, 289, 302, 315, 325
 1873/75, 89, 374
 Gorjanec: 1877/49, 70, 86, 101
 Gregorčič Simon: 1872/27, 43, 147
 Gross Peter: 1874/437
 1875/65
 Haderlap Lipe: 1872/131
 Hafis-Sems-Ed din Mohamed: 1877/16
 Hajdrich Anton: 1876/159
 Hauff Wilhelm: 1877/373
 Holz Vatroslav: 1872/114, 130
 1875/72, 80, 88, 183, 179, 187, 190
 1876/11, 24, 40, 55, 71, 86, 101, 134, 175, 207, 221, 250, 255, 268, 285, 317, 332, 348, 130
 1877/170, 229
 Homeros: 1876/81, 97, 113, 129, 145, 169, 185, 201, 217, 233
 Homjakov A. S.: 1873/353, 369
 Horatius Flaccus Q.: 1872/219, 230, 243, 255, 268
 Hrovat Ladislav: 1872/89, 111, 122, 139
 1875/170
 Hunski M.: 1874/67
 Ikšić J.: 1872/26, 131
 Ivan z Vrha: 1877/22, 38, 54, 90, 120
 J. + aj: Križaj Jernej
 J. C-le: Ciperle Josip
 J. G.: 1872/85
 J. H.: 1874/362
 J. O.: Ogrinec Josip
 J. P.: Pajk Janko
 J. S.: Šuman Josip
 J. V. T.: 1873/133
 Jamšek Franc: 1877/118, 198
 Janežič Anton: 1874/400
 Jarc Valentin: 1875/73, 81
 Jarić E.: 1874/64
 Jaroslav Fr.: Štrukelj Franc
 Jenko Ivan: 1873/65, 169, 185, 257, 288, 305, 321
 Jesenko Janez: 1872/26
 1875/16
 1876/216
 Jireček Jos.: 1875/76
 Jokaki M.: 1877/68
 Jovanović Zmaj Jovan: 1875/139
 Jurčič Josip: 1878/63
 Kanitz F.: 1877/115
 Karadžić Vuk Stefanović: 1872/44
 Kausler Ed-Schott Theodor: 1876/128

- Kermavner Valentin: 1872/75, 283
 Kirchbauer Ant.: 1877/47, 48
 Kirjejev Nikolaj A.: 1877/347, 384, 363, 379
 Kocijančič I.: 1877/16
 Kočevar Ferdo: 1872/51
 Koder Anton: 1872/13, 14, 15, 27, 107, 108, 109, 110, 286, 298, 309
 1875/91, 107, 119, 127, 144, 147, 161, 169, 173, 180, 191
 1878/34, 51, 67, 83, 99, 115, 131, 202, 249, 281, 334, 361, 378
 1877/2, 18, 34, 50, 71, 86, 102, 118, 134, 150, 166, 182, 198, 214, 230, 245, 246, 262, 278,
 181, 149, 197, 260, 276, 324
 1878/50, 86, 82
 Kokalj M. J.: 1878/35
 Komel And.: 1875/146
 1877/48
 Košar Jakob: 1872/55, 67, 171, 98
 Krek Gregor: 1872/171
 1874/335, 359, 375, 239
 Križaj Jernej: 1873/166, 182, 198, 215, 230
 1874/304, 328, 348
 Križan Josip: 1872/142, 187, 323
 1875/5, 14, 21, 95, 104, 118
 1876/45, 153, 195, 340, 355
 1877/43, 109, 126, 143, 160, 188, 209, 221, 352, 382
 Krsnik J.: 1875/16
 Krstič N.: 1875/175
 Kukuljevič Ivan S.: 1874/239
 L. - s.: 1878/170
 L. - W.: 1872/325
 Lapajne J.: 1877/16
 Lapajne Ivan: 1877/340
 1876/128
 1875/130
 Lapajne Janez: 1872/132
 Lapajne Štefan: 1873/116, 132, 149
 Lazar Dragorin: 1872/110, 265
 Leben Janko: 1872/104
 1873/60, 83, 382
 1874/31, 116, 208, 210, 216
 1875/43, 50, 67
 Lendovšek Mihael: 1876/232, 327
 Leon Emil: Tavčar Ivan
 Leopardi Giacomo: 1874/321
 Lermontov Mihael J.: 1873/289, 305, 321, 337
 Lipakov: Napotnik Mihael
 Lipovnik O.: 1872/67
 Lorenc Drag.: 1875/38, 49, 58
 Ložan A.: 1872/185, 181
 Lujo: 1872/99
 Lukavečki: Trnovec Andrejevič Matevž
 M. B.: 1875/67, 1878/66
 M. G.: 1873/62, 68, 256
 M. N.: Napotnik Mihael
 M. N.-K.: Napotnik Mihael
 M. S.: 1877/273
 M. V.: 1875/82
 1872/170
 Majciger Janez: 1872/36
 Mandelc Valentin: 1873/1
 Maselj Franjo: 1872/43, 312, 320
 1874/161
 Mažuranič Ivan: 1878/358
 Merovčkov Prostoslav: Podkrajšek Fran Harambaša
 Mihaljev: 1872/156
 Miklosich Fran: 1874/32, 1875/122
 Miklosich Fran: Miklošič Fran
 Milan: Janko Pajk

- Milčetič Ivan: 1874/391, 411, 427
 Minkovski Ivan: 1873/24
 M. Valenčak: Davorin Valenčak
 -nin-: 1873/119
 Napotnik Mihael: 1874/99, 116, 132, 147, 167, 184, 189, 200, 264, 438
 1875/24, 31, 66, 82, 96
 Netoliczki: 1875/30
 O. R.: 1876/20
 Ogrinec Pribislav: Ogrinec Josip
 Ogrinec Josip: 1872/3, 31, 153, 197, 209, 221, 233, 246, 257, 253
 1873/14, 250, 266
 1874/22, 42, 55, 67, 83
 1875/156, 164, 172
 Orožen Ignacij: 1876/216
 1877/228
 Orožen Valentin: 1872/115
 1873/32, 48
 P. D-Pajkova: Pavlina Pajkova
 P. D. Pavlina Doljak-Pavlina Pajkova
 Pajk Janko: 1872, 55, 115, 328
 1873/33, 47, 62, 70, 80, 95, 96, 108, 124, 127, 128, 159, 191, 207, 213, 224, 229, 240, 272,
 304, 345, 351, 352, 365, 380, 382, 383
 1874/13, 47, 48, 61, 62, 63, 96, 112, 144, 157, 160, 175, 42, 176, 262, 273, 317, 335, 336,
 359, 375, 386, 413, 416, 425, 434, 435, 436, 437, 440
 1875/6, 7, 16, 15, 22, 23, 24, 41, 66, 08, 105, 106, 113, 120, 121, 122, 129, 138, 146, 153,
 154, 170, 178, 185, 193
 1876/16, 28, 47, 48, 61, 62, 73, 77, 78, 80, 91, 95, 96, 110, 160, 32
 118, 124, 126, 135, 142, 155, 181, 197, 214, 228, 232, 275
 245, 261, 263, 277, 279, 290, 294, 304, 308, 311, 321, 325, 327, 343, 352, 360, 373, 375, 384,
 390, 307, 394, 159
 1877/6, 7, 26, 32, 57, 68, 105, 123, 140, 185, 203, 220, 242, 250, 265, 276, 291, 306, 322,
 355, 369, 372, 378
 1878/9, 22, 41, 42, 55, 63, 78, 89
 Pajkova Pavlina: 1875/43, 59, 91, 107, 155, 163, 171, 188
 1874/66, 146, 193, 258
 1876/3, 34, 82, 99, 144, 147, 186, 219, 235, 250, 266, 275, 283, 298, 314, 330, 362, 378, 360
 1877/1, 17, 34, 50, 70, 101, 118, 138, 155, 169, 181, 202, 214, 218, 229, 233, 246, 261, 277,
 281, 293, 294, 309, 316, 325, 331, 341, 357, 361, 373, 377
 1878/17, 18, 34
 Parapat Janez: 1872/4, 8, 13
 1873/238, 286, 298, 310
 1875/40, 64
 Paul Peter: 1878/2, 18, 91
 Pellico Silvio: 1873/8, 97, 113, 229, 145, 161, 177, 193, 209, 225
 Pesjak Luiza: 1872/132
 1874/115, 210, 297, 298, 299, 401, 402
 1875/59, 67, 75
 Pesjakova Luiza: Pesjak Luiza
 Petković Mišo: 1872/16
 Petručić Fran: 1877/269, 283, 300, 317
 Peva xxx: 1873/17
 Pivčanin: 1872/83, 115, 116
 Platen Avgust: 1877/69
 Pleteršnik Maks: 1872/7, 20, 35, 62, 100, 205, 300, 322
 1873/312, 325
 1875/130
 Podgoričan L. G.: Gorenjec Lavoslav
 Podgornik France: 1877/286, 302, 319, 334, 352, 367, 380
 1878/12, 24, 92
 Podkrajšek Fran Harambaša: 1874/136, 151
 1875/114
 1876/5, 18, 365
 Podlimbarski: Maselj Franjo
 Podmolčev S.: 1872/59, 235
 Podmilšak Jožc: 1872/133, 149

- 1873/41, 54, 362, 370
 1874/378, 403, 418
 1875/16, 84, 92
 1876/14, 26, 44, 58
 Podreka Peter: 1874/257
 Popov Nil: 1872/16
 Potočnik V.: 1877/115
 Puff Rudolf: 1872/269, 281
 Pukl Radoslav: 1875/141, 148
 Puškin Aleksander: 1873/241, 242, 257, 273
 1874/209
 1877/33
 r: Kermavner Valentin
 R.: 1877/235, 352
 R. B.: Raič Božidar
 R. G.: Simon Gregorčič
 R. P.: 1877/235, 352
 Radivoj: 1878/6, 34, 54, 72
 Raič Anton: 1877/128, 145, 162, 175, 190, 207
 Raič Božidar: 1872/77, 227
 1876/15, 161, 231
 Raumbaud Alfred: 1877/16
 Ravniški: 1877/158, 172
 Ribič Viktor: 1874/289, 309
 Robida Karol: 1877/340
 Romih Tomaž: 1876/90, 122, 141, 178
 Rott Johanka: 1873/242, 258, 274, 290, 306, 322, 339, 354
 Rutar Simon: 1876/309, 392
 S. R.: Rutar Simon
 Samec Makso: 1874/315
 Savinjski J.: 1875/2, 10, 18, 26, 34, 44, 52, 60
 Schaffy Mirza: 1875/59, 163
 Schliemann Heinrich: 1877/15
 Schwedler: 1876/48
 Seidl Johann Gabriel: 1876/329
 Selak Fr.: 1877/48
 Seneca Lucij A.: 1876/38
 Sernec Josip: 1874/335, 359, 375
 Severjev Jernej: Križaj Jernej
 Shakespeare William: 1874/1, 53, 49, 81, 97, 129, 177
 1875/1, 9, 115, 123
 Solčavski: Štifter Franc
 Sotlan Mirko: 1876/360
 Steklasa J.: Steklasa Ivan
 Steklasa Ivan: 1875/70, 78, 87, 95, 110, 126, 134, 142, 150, 174
 1877/59, 77, 92
 Stritar Josip: 1872/245
 Svetla Karolina: Rott Johanka
 Svetinski: 1875/152
 Šegula Radoslav: 1873/49
 Štifter Fran: 1872/179
 1874/227, 230
 1877/98, 111, 112, 163, 177, 186, 204
 Štrukelj Franc: 1872/69
 1873/27, 141, 153, 283, 295, 316, 330
 1874/232, 252, 349, 369
 1875/30, 37, 103, 111, 159, 168, 183, 175
 1876/76, 89, 104
 Šubic Simon: 1872/63, 158
 Sulc Jaroslav: 1872/232
 Šuman Josip: 1872/79, 159
 1875/122
 Tavčar Ivan: 1872/307, 318
 1873/2, 18, 34, 50
 1874/4, 18, 36, 52, 383, 389

- 1875 69, 76, 100, 108, 116
 1876/147, 171, 187
 Tennyson Alfred: 1877 48
 Tihomir: 1877/266
 Toman Lovro: 1877/48
 Tomc G. S.: 1872/16
 Trnovc Matevž Andrejevič: 1877 49, 213
 Trnovski: 1878/33
 Trnski Ivan: 1877/332, 349, 365
 Trstenjak Davorin: 1872/6, 12, 13, 19, 22, 25, 28, 40, 53, 55, 65, 67, 117, 26, 126, 145, 148,
 206, 217, 220, 225, 232, 244, 293, 195, 200
 1873/11, 13, 14, 16, 31, 45, 60, 61, 62, 78, 111, 112, 144, 157, 190, 191, 302, 335, 345, 304
 1874 29, 256, 431, 30
 1876/108, 120, 122, 220, 226, 232, 216
 1877/65, 132, 195, 338
 Turgenjev Ivan: 1877/295, 310, 326, 342, 358, 374, 16
 Turkuš Tone: 1872 43
 1877/244
 Turner Pavel: 1872 88, 120, 137, 151, 212, 283, 296, 298
 1874/335, 359, 375
 Urbas Anton: 1876/375
 1878/78
 V. E.: Eržen Viktor
 V. E-n: Eržen Viktor
 V. H.: Vatroslav Holz
 V-r. M.: 1876 287, 288, 301, 319
 Valjavec Matija: 1872 93, 147, 163
 1876/216
 Valenčak Davorin: 1877/14, 30, 46, 64, 113, 147, 190, 239, 257
 Valvasor Johann W.: 1876 394
 1877/32, 68
 Vambergar M.: 1874 63, 128, 100, 296, 320, 335
 Vatroslav: Holz Vatroslav
 Verne Jules: 1875/74
 Vesely Z. Ivan: 1872/114
 Vicko Dragan: Trstenjak Davorin
 Vittorio Alfieri: 1875 186
 1876 16
 Vogl Johann Nepomuk: 1876/362
 Vranič Jurij: 1874/162, 180, 211, 244, 259, 284, 299, 323, 339, 364
 1875/46, 54, 61, 181, 189
 1876/190, 210
 Vranič Oroslav: Vranič Jurij
 Vraz Stanko: 1876/346
 Vuk M.: 1876/257, 371
 X. H.: 1874/225, 269, 292, 313, 331
 Z. (Zbašnik Fran?): 1874/116, 145, 146
 Zmagoslav S.: 1874/371
 Zmagoslav R. Š.: 1874/26, 371
 Zorislav (Gestrin Fran?): 1875/131
 Zorn Hilarij: 1872 99
 Zupan Ivan: 1874/400
 Zan J.: 1874/64
 Žepič (Sebastijan?): 1875/146
 Znidaršič: 1875/122

STVARNO KAZALO »VESTNIKA«

I. FILOZOFIJA — PSIHOOLOGIJA

Križan Josip:

Načrtni svet. 1873/157

Razvoj predstave duše človeče. 1873/186

Lukianos:

O Senji ali Lukianovo življenje! (Poslovenil Korbijan Lajh.) 1873/89, 102

Napotnik Mihael (psevd. Lipakov)

Poljedelstvo začetek izomike. 1873/140, 159

Pajk Janko:

Duša — jednostavno bitje. 1875/9

Tavčar Ivan:

Narava i civilizacija. 1873/17, 33, 49, 85, 85

II. LITERARNA ZGODOVINA, KRITIKE, GLASBA

Celestin Fran: Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft. (Kritiko napisal J. Pajk.) 1875/48

Fekonja Andrej (Hr. Fekonja):

Dr. Vuk Stefanović Karadžić preporoditelj narodne književnosti srbske, 1875/23, 38, 54, 70, 85, 101, 117

Glaser Karl:

August Schleicher. 1874/65, 81

Johannes Schmidt. 1874/7

O grški muziki. 1874/29, 41

H.: Povestna črtica o narodnih pesmah jugoslavjanskih. 1874/54, 68, 86, 90

Ljubič Sime: Opis jugoslavenskih novaca. (Kritiko napisal J. Parapat.) 1875/78, 94

Pajk Janko (J. P.):

Manzoni Alessandro. (Kratek življenjepis.) 1873/96

Stuart Mili John. 1873/96

Steklasa J.:

Početek krščanstva v Rusiji. 1875/113

S. R.:

Moritz Haupt. 1874/84

Celjska kronika. 1875/56

Trstenjak Davorin (D. T.):

Cristof Solidus von Weisen-Schulmeister zu Gonobitz. 1874/16

Turner Paul: Slavisches Familienrecht. (Kritiko napisal Davorin Trstenjak.) 1874/48

Viernik Janko Ml.:

Nekaj besed zastran ohranjevanja umetnijskih ostankov. 1874/31

III. JEZIKOSLOVJE

Čaf Oroslov:

Jezikovna preiskava. 1873/3

Nazoči. 1873/55

Ogeršica-repica. 1873/78

Opazke k spisu »Ma«. 1873/22

Ptuj, peč in tuj. 1873/104, 120, 134, 150, 165

1874/25, 39, 59

»Roža in limbar se skrijeta pred njeno lepoto.« 1873/36

Glaser Karl:

O protezi v grščini. 1875/88, 108, 122

Imena za »Očee«. 1873/27

J. S.:

Dodatek iz krajinškega podnarečja k g. Šumanovoj razpravi: »Die Wurzel spar in Slavischen und den verwandten Sprachen«. 1875/125
Nekoliko črtic o proučevanju slovenskih narečij. 1875/90
Opombe k slovniški razpravi v »Vest«. III 4 p. 61 iz krajinškega podnarečja na Štajerskem. 1875/77

Lajh Korbinijan (šifra Lajh K.):

Da ali kaj? 1873/181

Pajk Janko:

Nekoliko opazk o slovenskem dvobroju. 1875/92, 127
O nekaterih deležnikih trpivno-preteklega časa. 1875/61

Parapat Janez:

Slovenščina v Kočevskem narečju. 1874/74

Raič Božidar (Kript. R. B.):

Brati-štet, štet, čitati. 1873/111
B dnik. 1875/75
Pajdaš, ber. 1873/20
Zuz, guz, korong. 1873/153

Štifter Fran:

O vladnih imenih kmetij in posestnikov v Solčavi. 1873/168

Šuman Josip:

Koren par-, pal (pr-, pl-) 1875/13, 30, 46, 59

Trstenjak Davorin:

Italijanščina i slovenščina. 1873/28
Jezikoslovne črtice. 1873/14
Jezikoslovna črtica. Župan. 1873 29
Tavec. 1873/30
O jezikoslovni znanosti. 1874/6
Passernices. 1873/13
Petelin. 1875/124
Slovenski elementi v venetščini. 1874/9, 38, 57
Slovenščina v latinščini. 1873/93, 184
Slovanske besede za oblačila. 1873 61, 76

IV. ZGODOVINA

Gregorec Lavoslav:

Sovremenski pisci celjskih grofov. 1874/23, 35, 51, 74, 93

J. G.:

Spomin na Carigrad. 1873/62

Parapat Janez:

Gospodje Višnjagorski. 1873/42

Pleteršnik M(aks):

Odgoja pri Rimljanih. 1875/10, 28, 42

Viljem Penn. (zgod. življenjepis.) 1875/1, 17, 33, 49, 65, 81, 97

Štrukelj Fran (Fr. Jaroslav):

Ivan Huniad. Zgodovinski obraz. 1874/1, 17, 33, 49

Trstenjak D(avorin):

H genealogii Schwarzenbergovcev. 1873/11
Sv. Hieronym je-li Slovan? 1873/52, 68

Valenčak Davorin:

Cains Sallustus Crispus. Življenjepis in spisi Salustija. 1873/7, 22, 40
Washington Jurij. (Zgod. življenjepis.) 1873 81, 97, 113, 129, 145, 161, 177

V. NARODOPISJE

Pajk Janko (J. P.):

K narodnej mitologiji. 1873/176

Trstenjak Davorin:

Kurent. Mythologična črtica. 1875/110

Narodopisne stvari. Baškiri. 1873/142

O imenu slovenske sojenice. 1873/1

Valjavec Matija:

Narodne priče, navade, stare vere. 1873/12, 26, 44, 59, 75, 91, 109

1875/124, 139, 155, 174

1874/14, 27

VI. NARAVOSLOVJE. TEHNIKA

Križan Josip:

Balon. 1873/171

Elektrika vzbujena po atmosferskih procesih. 1875/5, 20, 37

Elektrika vzbujena dotikanjem. 1875/120

Gledanje z obema očima. 1875/73, 105

Vzajemno delovanje naravnih močij in njih ohranitev. 1874/44

Zmota oči pri vidu. 1874/62, 77

Šubic Simon:

Blisk in strela, človeška igra. 1873/118

Nikolaj Kopernik in sledi njegovega duha. 1873/71

Trstenjak Davorin:

Passernices. 1873/13

VII. BIBLIOGRAFSKI ZAPISKI

Anatomija za ljudske učitelje in učitelje srednjih šol. Prevedel M. Samec. Lj. 1873. 1873/64

Andersen: »Nove povesti in pripovedke v danščini«. 1873/16

Antologija hrv. pjesništva svih vjekova. (od Avg. Senoa). 1875/16

Bartoš Fr.: Antologija narodnih pesni československih. Brno 1873. 1873/144

Baudouin de Courtenay: »Opazke«. Gorica 1873. 1873/144

O rezijanskem narečju. (rusko) 1875/32

Bezenšek A.: Stenografična čitanka. Zagreb. 1875/32

Bunjevački tjednik. 1873. 1873/128

Cherbuliez Victor: »Meta Holdenis« francoski roman poslovenil David Hostnik. Lj. 1873. 1873/191

Czoernig C.: Das Land Görz und Gradisca mit Einschluss von Aquileja geographisch statistisch-historisch dargestellt. I. Band Wien Braunmüller 1873. 1873/128

Dežman J.: Ljudevit Posavski. 1873/192

Pjesne Nikole Dimitrovića in Nikole Nalješkovića (Zbrala dr. V. Jagić in dr. Gj. Daničić). Zagreb 1873. 1873/144

Društvo sv. Mohora. 1873/128

Društvo sv. Mohora — 6 knjig: Fr. Povše: Umni kmetovalec, Stare Josip: Obča zgodovina II. zv. in Slovenske večernice. 1875/112

Erjavec Fran: Slavonija u malokolokoličnom pogledu (hrv. razprav v »Radu jugoslovenske akademije«). 1875/32

Foerster Anton: Cerkevne kompozicije. Lj. 1873. 1873/64

Glasbena matica: I. zvezek pesni. Lj. 1873. 1873/191

Godina Verdelski J.: Izvirek premožnosti. Trst 1873. 1873/144

Gregorovius: Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter. 1873/64

Grillparzer Franz: Valovje mora i ljubavi. Prevedel Ivan Trnski. 1873/32

Grška literatura v letu 1872. 1873/32

Hartmann: Hrvatsko-njemački rječnik do besede »Jednoč«. 1873/192

Hebel-Vinko Podlazi: »Zlate bukve slov. vedeža«. 1873/48

- Hrovat Ladislav: Latinska slovnica za slov. mladež. Novo mesto 1874. 1875/96
 Hrvatska literatura: »Rad« 21 knjiga, »Starine« 4 knjige, Narodni koledar za 1873. izd. Matica dalmatinska; Ban Matija: Marta posadnica ali pad Novgoroda.
 Češka literatura: Jonaš Karl: Knjiga o strategii in »Americka federace a samouprava. 1873/16
 Jesenko Janez: Obči zemljepis. Lj. 1873. 1873/127
 Jesenko Janez: Obči zemljepis za mešč. šole; Primerjalni prirodznanski zemljepis. 1873/128
 Jesenko Janez: Obča zgodovina I. del stari vek. 1873 128
 Jesenko Janez: Primerjavni (sравnivažoči) zemljep.s. 1874/96
 Jesenko Janez: Zemljepisna začetnica za gimnazije in realkc. 1873/128
 Jurčič Ivan: Ivan Erazem Tattenbach II. zv. »Listkov«. 1873/80
 Karadžić Vuk Stef.: Srbske narodne pjesme. I, II in III zv. 1875/16
 F. Kočevar: Kupčija in obrtnija. Denar in blago. Lj. 1872. 1873/31
 Komelj: Nova puška. 1875/32
 Komelj Andrej: Službeni reglement ali službeni pravilnik za c. kr. vojsko. Celovec 1875. 1875/80
 Kostrenčič: O razvitku hrvatske i slovenske protestantske književnosti. 1873/191
 Kostrenčič Ivan: Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur unter den Südslaven in den Jahren 1559—1564. 1873/96
 Krek Gregor: Einleitung in die Geschichte der slavischen Literatur. II. natis. 1875/32
 Kronos: »Die Grafen von Cilli« Graz 1873. 1873/176
 Lapajne Iv.: Ljutomer in njegova okolica. Šolsko poročilo narodne šole v Ljutomeru. 1872/73, 1873/144
 Natoliczki-Lapajne Ivan: Mali prirodoepis s podobami. 1875/64
 Lapajne Ivan: Prijateljska beseda staršem. Izšlo v šolskem poročilu narodne šole v Ljutomeru. 1872/73
 Leger Louis: Le monde slave, voyages et literature. Paris 1873. 1873/128
 Listki 3. zv. 1873/96
 Listki 4. zv. 1873/128
 Littré: Dictionnaire de langue française«. 1873/64
 Matica Hrvatska — delovanje v letu 1873. 1873/64
 Miklošič Fran: I. zvezek gramatike. 1874/80
 Miklošič Fran: Slawische Wortbildungslehre Wien. 1875/112
 Miklošič Fran: Slovar jezika bukovinskih ciganov. 1875/64
 Miklošič Fran: Syntax der slavischen Sprachen. 1873/127
 Miklošič Fran: Die Zigeuner, ihre Sprache und ihre Wanderungen. 1873 176
 Mill-John Stuart: Zbrani spisi. Leipzig 1873. 1873/128
 Močnik Fr.: Nova avstrijska mera in vaga. Lj. 1873. 1873/176
 Notice iz češke literature I. 1873. 1873/48
 Narodno hrvatsko kazalište. 1873/64
 Ognjeslav Z. P.: Uajemna abeceda jugoslavljanska. 1875/64
 O slovanskej trgovini na jugu. 1875/64
 Pavlinovič Mihovil: Pjesme i besjede. Zadar 1873. 1873/144
 Pleteršnik M.: Vodnik, učitelj Ljubljanske gimnazije. Šolska poročila srednjih učilišč. Ljubljana. 1875/64
 »Postile« prevod Ant. Dalmatina in Stepana Istranina. 1873 80
 Peter Preradović — izdaja vseh njegovih del. 1873 80
 Preširnov album. 1873/48
 Pjesme Branka Radičevića I. izdaja. 1873/128
 Rajačić Baro: »Das Leben, die Sitten und Gebräuche der im Kaiserthum Österreich lebenden Südslaven. Wien 1873. 1874/80
 Ralston W. R. S.: Russian Folk-Tales. London 1873. 1874/32
 Razlag: Pesmarica v drugič in pomnožena. Lj. 1873. 1873/191
 Rosen G.: nemški prevodi »Ženskijski pesniji« (Iz zbirke Verkoviča, Miladinovičev in Čolakov). Beč 1873. 1873/128
 Ruska literatura v letu 1873. 1873/80
 Sasinek Franj.: Die Slovaken, eine ethnographische Skizze«. Tures St. Martin 1875. 1875/16
 Schliemann H.: Trojanische Alterthümer, Leipzig in »Atlas trojanischer Alterthümer. 1874/80
 Anton Schwarz: Opisna anatomija ili razudbarstvo čovječjega tiela. I. zv. 1873/191
 Seibert A. E.: Görs, Stadt und Land. 1873. 1873/128
 Slovaško časopisje v letu 1873. 1873/48
 »Slovenec« Lj. oktober 1873. 1873/191

- Slovenski časopisi l. 1872. 1873/16
 Slov. Matka: Prirodopis rastlinstva. Lj. 1872.
 Prirodopis živalstva. Lj. 1872. 1873/31
 Slov. poezija in lepa literatura v letu 1872. 1872/31
 »Slovenska Talija« 19, 20, 21 in 22 zv. 1873/96
 Slovenski tednik v Ljubljani, julij 1873. 1873/112
 Slovenski učitelj. 1874/96
 Janez Sobieski, kralj poljski, izd. družba sv. Mohora. 1873/48
 S. R.: Razmenc med Longobardi in Slovenci. (Izšlo kot listek v »Soči«.) 1875/32
 Srbadija — srbski mesečnik — Wien. 1875/16
 Svet kot celota. (Rusko delo.) 1873/16
 Šafarík-Verkovic: Bolgarske narodne pesni pevane v Makedoniji. 111. zbirka Beograd. 1873/128
 J. Šolar: Nemško-slovenski slovar k nemški čitanki prof. Madeira. 1873, 96, 112
 Šuman J.: Die Wurzel »spara« in Slavischen und in den verwandten Sprachen. (Poročilo bečke akademičke gimnazije.) 1875/64
 Thot-Pauliny: Matoš Trenčansky — slovaški roman. 1873/144
 Tomšič Ivan: Gledališke igre za slovensko mladino. I. zv. 1875/64
 Trentowski Bronislaw: Panteon wiedzy ludzkiej lub pantologia. 1873/16
 Trochu: »Mes memoires militaires«. 1873/16
 Trstenjak Davorin: Slovanski elementi v venetžčini. Poseben natis pri Matici slovenski. 1874/96
 Truhelka Anton: Mali krasnoslav. 1873. 1873/112
 Valjavec Matija: 21 nar. slov. pripovedij (Program varaždinske realne gimnazije). 1875/80
 »Venček«. (Izdal J. Pajk v Mariboru 1875.) 1875/96
 »Vienac« in »Hrvatska lipa«. 1875/16
 Vodušek Mat.: Grška gramatika v slovenskem jeziku«. 1873/80
 Wojciechowski Taddej: Chrobacija, rozbiór Starożytności Slavanskich. Tom I. 1874/32
 Zajc Ivan pl.: Izložba muzikalnih del v Beču. 1873/112
 Zbirka maloruskih poslovic in pričič iz Galicije in rusinske Ogorske. Izd. Geografičko društvo v Petrogradu 1873. 1873/144
 Zepič: »Latinsko-slovenske vaje« Novo mesto. 1875/80
 Znidarčič Andrej Fran: Abecednica s podobami za čitanje i četetje. Celovec 1873. 1874/96
 Znidaršič J.: Nauk o desetnih (decimalnih) razlomcih. 1875/64
 Zolgar M.: Slov. narodno pesništvo. (Program celjske gimnazije 1873.) 1873/144

VIII. RAZNO

- A. B.: Kant in gumba. (Anekdota.) 1873/30
 Obvestilo uredništva »Zore« o načrtu in obsegu v l. 1876. 1875/128
 Pajk Janko: Aleksej Fedčenko. vest o smrti — 1873/191
 Anglija in kupčijske ladje. 1873/191
 Civilizacija in Japan. 1873/47
 Dr. Gojmir Krek — redni profesor slovenščine na graški univerzi (imenovanje) 1875/32
 Hrvatska dežela — površina in število prebivalcev. 1873/47
 Nemško kraljestvo — število prebivalcev. 1874/176
 Mesto Čikago. 1873/31
 Nov prekop za korintsko ožino. 1873/47
 Petropavlovsk. 1873/96
 Predsednik Združenih držav Amerike. 1873/47
 Romunski židi. 1873/31
 Rusija in civilizacija na novo zavzetih pokrajin. 1873/176
 Pajk Janko: Spored predavanj na zagrebški univerzi. 1875/112
 Število Nemcev v USA. 1873/31
 Število slušateljev na zürich-ski univerzi. 1873/31
 Število prebivalcev v evropski in azijski Rusiji. 1873/47
 Predavanja na zagrebški univerzi. Modroslovni fakultet. 1875/15
 Trstenjak Davorin: Louis Lenger in Jugoslovani. 1874/79
 Naznanilo o predaji uredništva »Zore« prof. Pajku Janku. 1873/192

AVTORSKO KAZALO »VESTNIKA«

- A. B.: 1873/30
 Andersen Hans Christian: 1873 16
 Bartoš Fr.: 1873/144
 Baudonin de Courtenay: 1873/144
 Bezenšek A.: 1875/32
 Caf Oroslov: 1873/3, 22, 36, 56, 78, 104, 120, 134, 150, 155
 1874/25, 39, 59
 Celestin Fran: 1875/48
 Cherbuliez Victor: 1873/191
 Czoernig G.: 1873/128
 D. T.: Davorin Trstenjak
 Dežman J.: 1873/192
 Erjavec Fran: 1875/32
 Fekonja Andrej: 1875/23, 58, 54, 70, 85, 101, 117
 Foerster Anton: 1873/64
 Glaser Karel: 1874/7, 65, 81, 88, 108, 122
 Godina Verdelski J.: 1873/144
 Gregorec Lavoslav: 1874/23, 35, 51, 74, 93
 Gregorovius Franz: 1873/32
 Grillparzer Franz: 1873/32
 H.: 1874/54, 68, 86, 90
 Hebel Vinko Podlaz: 1873/48
 Hrovat Ladislav: 1875/96
 J. G.: 1873/62
 J. P.: Janko Pajk
 J. S.: 1875/77
 Jaroslav Fr.: Štrukelj Franc
 Jesenko Janez: 1873/127, 128
 1874/96
 Ljubič Sime: 1875/78, 94
 Jurčič Josip: 1873/80
 Karadžić Vuk Stefanović: 1875/16
 Kočevar F.: 1873/31
 Komel And.: 1875/32, 80
 Kostrenčič: 1873/96, 191
 Krek Gregor: 1875/32
 Križan Josip: 1873/157, 171, 180, 190
 1874/44, 62, 77
 1875/5, 20, 57, 73, 105, 120
 Lajh K.: Lajh Korbinijan
 Lajh Korbinijan: 1873/181
 Lapajne Iv(an): 1873/73, 144
 1875/64
 1872/73
 Leger Louis: 1873/128
 Lipakov Sp.: Napotnik Mihael
 Lukianos: 1873/89, 102
 Miklošič Fran: 1873/127, 176
 1874/80
 1875/64, 112
 Mill-John Stuart: 1873/128
 Močnik Fr(an): 1873/126
 Napotnik Mihael: 1873/140, 159
 Natoliczki: 1875/64
 Ognjeslav Z. P.: 1875/64
 Pajk Janko: 1873/31, 47, 98, 176, 191
 1875/9, 32, 61, 92, 112, 127
 Parapat Janez: 1873/42
 1874/74
 1875/78, 94
 Pavlinovič Mihovil: 1873/44
 Penn Viljem: 1875/1, 17, 33, 49, 65, 81, 97
 Pieteršnik Maks: 1875/10, 28, 42

- Preradović Peter: 1873/80
R. B.: Božidar Raič
Raič Božidar: 1873/20, 111, 153, 154, 155
Rajačić Baro: 1874/80
Ralston W. R. S.: 1874/32
Razlag Radoslav: 1873/191
Rosen G.: 1873/128
S. R.: 1874/64, 1875/56, 32
Samec M(akso): 1873/64
Sasinek Franjo: 1875/16
Schliemann (Heinrich): 1874/80
Schwarz Anton: 1873/191
Seibert A. E.: 1873/128
Steklasa J.: Steklasa Ivan
Steklasa Ivan: 1875/75, 113
Safařík: 1873/128
Solar J.: 1873/96, 112
Strukelj Franc: 1872/1, 17, 33, 49
Šubic Simon: 1873/71, 118
Šuman Josip: 1875/13, 30, 46, 59
Tavčar Ivan: 1873/17, 35, 49, 85, 85
Thot-Pauřiny: 1873/144
Tomšić Ivan: 1875/64
Trentovski Broblslav: 1873/18
Trochu: 1873/16
Trstenjak Davorin: 1873/1, 11, 13, 14, 15, 16, 28, 29, 30, 52, 68, 61, 78, 93, 142, 184, 192
1874/8, 9, 38, 16, 48, 57, 79
1875/110, 124
Truhelka Anton: 1873/112
Turner Paul: 1874/48
Valenčak Dav.: 1873/7, 22, 40
Valjavec Matija: 1873/12, 26, 44, 59, 75, 91, 109, 124, 139, 155, 174
1874/14, 27
Viernik Janko ml.: 1874/51
Washington Jurij: 1873/81, 97, 113, 129, 145, 161, 177
Wojciechowski Tadej: 1874/32
Zajc Ivan: 1873/112
Zepić (Sebastijan): 1875/80
Znidaršić Andrej Fran: 1874/96
Znidaršić J(akob): 1875/84
Žolgar M.: 1873/144

BIBLIOGRAFSKO GRADIVO O JANKU GLAZERJU

Vasja Sterlé*

UDK 016:92 Glazer J.

STERLÉ Vasja: Bibliografsko gradivo o Janku Glazerju. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 = 13(1977)1-2, str. 418-424. Izvirnik v sloven., izvleček v sloven. in angl.

Bibliografski popis navaja literaturo o J. Glazerju, pri čemer ne zajema prispevkov v leksikonih, literarnih zgodovinah in antologijah, ter hoče biti dopolnilo avtorskih bibliografij J. Glazerja (I. Žmavc-Baran; Bibliografija Univerze v Mariboru I-III).

UDC 016:92 Glazer J.

STERLÉ Vasja: Bibliographic Materials on Janko Glazer. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 48 = 13(1977)1-2, p. 418-424. Orig. in Slovene, synopsis in Slovene and Engl.

The bibliographic list quotes the literature on Janko Glazer, without the articles in lexicons, literary histories and anthologies, and intends to be supplement to the author bibliographies of Janko Glazer (I. Žmavc-Baran; Bibliography of the University of Maribor I-III).

Popis dopolnjuje bibliografijo Glazerjevega dela (I. Žmavc-Baran; Bibliografija Univerze v Mariboru I-III) z literaturo o njem. Izbrani so članki iz periodičnega tiska, ki prikazujejo Glazerja kot človeka in neumornega delavca, in tudi nekateri drobni prispevki ter tipkopisi, ki včasih bolj kot obširne razprave osvetljujejo pomen in odmevnost njegovega dela. Nismo pa navajali suhoparnih biobibliografskih podatkov iz leksikonov, literarnih zgodovin, antologij in bibliografij, tem prej ker so te publikacije splošno znane. Prav tako nismo upoštevali ocen in prikazov njegovih objav, ker so že popisane v bibliografiji I. Žmavc-Baranove oziroma v Slovenski bibliografiji; sploh pa so taki prispevki predvsem literarno zgodovinsko gradivo in v manjši meri življenjepismo.

V kronološkem zaporedju je popisanih 136 enot: od tega je 60 avtorjev napisalo 93 prispevkov, avtobiografskih člankov je 16, anonimnih zapisov pa 27. Bibliografska obdelava je metodološko povzeta po Bibliografiji učiteljev in sodelavcev Univerze v Mariboru. Odstopanja so le pri impresumih, kjer je izpuščen kraj izdaje periodične publikacije, razen pri zamejskih in tujih tiskih oziroma pri slovenskih tiskih, kadar je to potrebno za identifikacijo manj znane publikacije. Včasih je več vsebinsko enakih beležk združenih v eno bibliograf-

* Vasja Sterlé, bibliotekar, Univerzitetna knjižnica Maribor.

sko enoto (npr. št. 1), enkrat pa je — po analogiji — vrsta krajših avtorskih prispevkov združena pod fingiranim naslovom (št. 125). Ker ni bilo potrebe po posebnem predmetnem kazalu, povezujejo posamezne enote med seboj bibliografske opombe.

Za službo pri študijski knjižnici... [Beležka o imenovanju J. Glazerja za bibliotekarja.] — Jutro 7(1926)165, 22. VII., str. 4. 1

Podobne beležke in polemiko ob imenovanju objavljajo še: Slovenski Narod 59(1926)163, 23. VII., str. 3; Marburger Zeitung 66(1926)167, 29. VII., str. 4; Jutro 7(1926)172, 30. VII., str. 4; Tabor 7(1926)169, 30. VII., str. 1; Slovenec 54(1926)171, 31. VII., str. 5; 173, 3. VIII., str. 5. Op.: Podrobnosti gl. v članku B. Hartmana, bibl. št. 123!

Rehar Radivoj. -r.: Pesnik Janko Glazer. — Mariborski Večernik Jutra 3(1929)271, 27. XI., str. 3. 2

Za ravnatelja študijske knjižnice... [Beležka o imenovanju.] — Slovenec 58(1930)286, 16. XII., str. 5. 3

Podobne beležke objavljajo še: Jutro 11(1930)291, 17. XII., str. 5; Marburger Zeitung 70(1930)337, 19. XII., str. 4.

Op.: Podrobnosti gl. v članku B. Hartmana, bibl. št. 123!

Zimbek Ladislav. L. Z.: Mariborski literati. Pjesnik Pohorja. — Novosti 26(1932)209, str. 17. 4

Op.: Cit. po: Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova, 2. zv., Zagreb 1957, bibliogr. št. 51245. — Prim.: Jutro 13(1932)178, 2. VIII., str. 7!

Travner Vladimir. V. T.: Mariborski portreti. [Pisatelj bil bi rad - ...] [Epigram; posnetek Glazerjevega avtoepigrama Skriptor.] — V: Mariborski kolektar. - Maribor, Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev [9](1933), str. 40. 5

[**Rehar Radivoj?**] [An]: Mariborski obrazi. [Epigram o Glazerjevi »literarni suši.«] — Jutro 16(1935)190, 16. VIII., str. 7. S karikatur T. Primožiča. 6

Letošnja Slomškova nagajenica. [J. Glazer in J. Jera.] — Slovenec 68(1940)17, 23. I., str. 7. 7

Podobno objavlja še: Mariborer Zeitung 60(1940)18, 24. I., str. 4.

Baš Franjo: Janko Glazer 60-letnik. Ljubljanski dnevnik 3(1953)66, 21. III., str. 4. 8

Borko Božidar: Ob 60-letnici Janka Glazerja. — Slovenski poročevalec 14(1953)66, 22. III., str. 5. 9

Filipč France: Odprto pismo pesniku Janku Glazerju ob njegovi šestdesetletnici. — Večer 9(1953)68, 21. III., str. 3. S sl. kipa M. Vojska. 10

Glazer Janko — Anton Ingolč: Razgovor z bivšima urednikoma Novih Obzorij. [O svojem uredniškem konceptu.

Zapisal: Ivan Dolenc.] — Večer 4(1953)38, 14./15. II., str. 8. 11

Proslava 60-letnice slovenskega pesnika Janka Glazerja. Večer 9(1953)70, 24. III., str. 2. 12

Sinkovec Črtomir. -r. -c.: Janko Glazer — šestdesetletnik. — Tovariš 9(1953)14, 3. IV., str. 373. 13

Teplý Bogo: Janko Glazer — šestdesetletnik. Nova obzorja 6(1953)3, str. 145-148. S sl. kipa M. Vojska na pril. 14

Žmave-Baran Ivanka: Bibliografija del Janka Glazerja. — Maribor, Mariborska podružnica Zgodovinskega društva 1954. 20 str. 8°. 15

M. V.: Jubilej Janka Glazerja. — Ljudska pravica 22(1956)229, 29. IX., str. 7. S sl. 16

Vresnik Drago: Trideset let uspešnega vodstva Študijske knjižnice. Ob pomembnem jubileju prof. Janka Glazerja. — Večer 12(1956)230, 1. X., str. 2+4. S sl. 17

Glazer Janko: Iz spominov na gimnazijo. — Gledališki list MKUD »Ivan Cankar« na Klasični gimnaziji v Mariboru 1957, str. 7-8. 18

Glazer Janko: Ivan Cankar v Mariboru. [Avtobiografski zapis o njunem srečanju 1. 1911.] — Nova obzorja 10(1957)5, str. 315-317. 19

Jubilej Janka Glazerja. [Beležka ob tridesetletnici vodstva študijske knjižnice v Mariboru.] — Knjižnica 1(1957)1, str. 30. 20

Munda Vinko. [An.]: Dienstjubiläum unseres Kollegen Prof. Janko Glazer. (30 [Dreissig] Jahre erfolgreiche Leitung der Studienbibliothek in Maribor.) — Nachrichtenblatt. Marburger Staatsgymnasium, Maturajahrgang 1913. - Graz (1957)4, 15. V., str. 9-11. 21

Glazer Janko: Prvi večji izlet planincev na Pohorje [l. 1902]. — Planine ob meji 9(1959), str. 71-72. S sl. na pril. 22

Ponat. v: Planinski vestnik 67(1967)2, str. 66.

Glazer Janko: Ruše in tovarna leta 1916 v prevratnih dneh. [Avtobiografski zapis.] — Ruški delavec 1(1959)1, str. 15-16. S sl. 23

(**Gspan Alfonz**): [Zahvala slovenskih knjižničarjev J. Glazerju ob upokojitvi.] — Knjižnica 3(1959)1-4, str. 124-125. 24
Objavljeno pod nasl.: Osebnostna vest.

Slavnost v čast Janku Glazerju [Ob upokojitvi.] — Večer 9(1959)77, 3. IV., str. 2. S sl. 25

Filipič France: Pesnik izpod Pohorja. — Nova obzorja 13(1960)7-8, str. 295-298. S sl. 26

Boršnik Marja: Glazer. — V: Boršnik Marja: Študije in fragmenti. — Maribor, Založba Obzorja 1962, str. 435-453. S sl. na pril. 27

Dve nagradi v Mariboru. [Beležka o nagradah VII. kulturne revije: J. Glazer in J. Košar.] — Knjiga 11(1963)11, str. 211. 28

Filipič France: Pesnikovih sedemdeset let. (Janko Glazer: Pohorje, ljubezen, človek in družba.) — Večer 19(1963)63, 16. III., str. 5. S sl. 29

Glazer Janko: Iz prvih dni po osvoboditvi. [Spomini iz pregnanstva.] — V: Nikoli več! — Maribor, (Združenje borcev NOV Maribor-Center) 1963, str. 10-11. 30

Janko Glazer 70-letnik. — Naši razgledi 12(1963)7, 6. IV., str. 139. 31

Kopriva Alfonz: Janko Glazer. (Portreti prosvetnih delavcev.) — Prosvetni delavec 13(1963)6, 27. III., str. 2. 32

Vresnik D[rago]: Janko Glazer 70-letnik. — Delo 5(1963)78, 21. III., str. 5. 33

Vuk VIII. V. V.: Literarni večer gostov iz Vojvodine. Podelitev nagrad [VII.] mariborske kulturne revije. [Nagrada je prejel tudi J. Glazer, ki se je zahvalil v imenu nagrajencev.] — Večer 19(1963)233, 5. X., str. 1-12. S sl. 34

Zupančič Jože: Oče in sin. — Otrok in družina 13(1963)2, str. 50. 35

Glazer Janko: O zadnji številki predvojnega Časopisa za zgodovino in narodopisje. [O svojem in Baševem uredniškem delu.] — Časopis za zgodovino in narodopisje [36] = 1(1965), str. 7-9. 36

Glazer Janko: Spomini na slovenske gledališke predstave v Mariboru pred prvo svetovno vojno. — Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja 3(1967)10, str. 363-370. S 7 sl. 37

Borko Božidar. B. B.: Les lauréats du Prix Préšeren 1968. [Večji del zapisa posvečen J. Glazerju.] — Le livre slovène 5(1968)1, ov. str. (III). 38

Gaborovič Nada: Letošnji Prešernov nagrajenec Janko Glazer. — Bilten MTT 11(1968)3, str. 15-16. S sl. 39

(Glazer Janko): Ustvarjalne dileme. Govorijo Prešernovi nagrajenci in nagrajenci Prešernovega sklada. — Naši razgledi 17(1968)3, 10. II., str. 74. — Upoštevaj popravek v št. 4. 24. II., str. 111! 40

[Ilafner Gema]: Janko Glazer. — Naša Iovarna 18(1968)3, str. 14. S sl. 41

Hartman Bruno: Prof. Janko Glazer. — Knjižnica 12(1968)1-4, str. 77-82. 42

Hartman Bruno: Petinsedemdeset pomladi Janka Glazerja. — Večer 24(1968)67, 20. III., str. 8. S sl. 43

Janko Glazer — 75 let. [Beležka o radijski oddaji.] — Delo 10(1968)101, 12. IV., pril. RTV, str. 6. S sl. 44

Jedločnik Norbert. N. J.: Literarni večer z Jankom Glazerjem [v Slovenski Bistrici]. — Večer 24(1968)86, 3. izd., 11. IV., str. 4. 45

Kramberger Marijan: Genius loci. — Dialogi 4(1968)3, str. 113-114. 46

Petecjan Bruno: Janko Glazer 75-letnik. — Mariborski tisk (1968) 3/19, str. 16. 47

Prešernov nagrajenec. — Večer 24(1968)33, 9. II., str. 13. S sl. 48

Prešernovi nagrajenci. Janko Glazer. [Obrazložitev.] — Delo 10(1968)37, 8. II., str. 5. S karikaturjo B. Pečarja. 49

Objavljajo še: Ljubljanski dnevnik 18(1968)36, 8. II., str. 7, s sl.; Primorski dnevnik 24(1968)33, 8. II., str. 1; Večer 24(1968)31, 7. II., str. 1 + 8, s sl.

Izvirčke iz obrazložitve objavljajo: Knjiga 16(1968)2, str. 131; Slovenski vestnik 23(1968)7, 16. II., str. 3; Tedenska tribuna 16(1968)7, 14. II., str. 9; TV-15 6(1968)6, 13. II., str. 1.

Priznanji za [Janka] Glazerja in [Jožeta] Košarja. [Beležka o podelitvi slavnostne listine skupščine občine Maribor.] — Večer 24(1968)115, 17. V., str. 1. S sl. 50

Prof. J. Glazer Prešernov nagrajenec. — Ruški delavec 10(1968)2, str. 7. S karikaturjo B. Pečarja. 51

S. P.: Prof. Janko Glazer, častni član planinskega društva Ruše. — Večer 24(1968)74, 2. izd., 28. III., str. 4. 52

Snoj Jože: Pesnik Pohorja. (Pri Prešernovem nagrajencu Janku Glazerju.) — Delo 10(1968)46, 17. II., str. 18. S sl. 53

Srimpf Franc: F. Š.: Voščilo Prešernovemu nagrajencu, pesniku Janku Glazerju. [Beležka o obisku mariborskih pisateljcev.] — Delo 10(1968)60, 2. III., str. 2. 54

Srimpf Franc: 75 [Petinsedemdeset] let pesnika Janka Glazerja. — Delo 10(1968)79, 21. III., str. 5. S sl. 55

Srimpf Franc: F. Š.: Priznanji Janku Glazerju in Jožetu Košarju. [Beležka o podelitvi slavnostne listine skupščine občine Maribor.] — Delo 10(1968)134, 17. V., str. 2. 56

Teplý Bogo: Janko Glazer — petinsedemdesetletnik. — Časopis za zgodovino in narodopisje 39-4(1968), str. 3-4. 57

Teržan Josip: Najstarejša ruška planinca. [Beleška o častnih članih J. Glazerju in F. Minariku.] — Planinski vestnik 68(1968)8, str. 373. 58

Objavlja tudi: Farmaceutski vestnik 19(1968)9-12, str. 290.

Teržan Josip: Ijt: Profesor Janko Glazer častni član planinskega društva v Rušah. — Ruški delavec 10(1966)4, str. 8. 59

Zivljenjski jubilej Janka Glazerja. [Beleška o sprejemu v ravnateljstvu Studijske knjižnice.] — Večer 24(1968)69, 22. III., str. 1+8. S sl. 60

Glazer Janko: Franjo Baš. /Očrt življenja in nekaj spominov./ — Časopis za zgodovino in narodopisje 40: 5(1969), str. 5-35. 61

Glazer Janko: Prva srečanja s Prešernom. [Avtobiografski zapis.] — Večer 25(1969)31, 7. II., str. 9. S karikatur R. Bratoža. 62

Kavčič Jože: Zgodovinski razvoj industrije v okolišu Ruš. Plavžarstvo in fužinarstvo. [O Glazerjevem rodu.] — Zven jekla 2(1969)7-8, str. 8-8. S sl. 63

Glazer Janko: [Avtobiografija.] — V: Kos Stanislav: Bibliografija VZM, 1. zv. — Maribor, Založba Obzorja 1970, bibliogr. št. 361-390. 64

Objavljeno tudi v: Kos Stanislav: Bibliografija sodelavcev mariborskih visokošolskih zavodov v desetletju 1959-1969. — V: Zbornik razprav (mariborskih visokošolskih zavodov 1959 do 1969). — Maribor, Založba Obzorja 1970, str. 276-277.

Janko Glazer. [Beleška o televizijski oddaji.] — Delo 13(1971)7, 8. I., pril. RTV, str. [10]. S sl. 65

Prim. bibliogr. št. 67, 731

Dojenc Jože. J. D.: Dva pevca iste pomladi. [I. Gruđen in J. Glazer.] — V: Mohorjev koledar za navadno leto 1973, (Celje) 1972, str. 146. S sl. 66

Janko Glazer. [Beleška o televizijski oddaji.] — Delo 14(1972)74, 17. III., pril. RTV, str. [10]. S sl. 67

Prim. bibliogr. št. 65, 731

Kotnik Franc. F. K.: Profesor Janko Glazer. [Ob vstopu v 80. leto.] — Zven jekla 5(1972)4-5, str. 19. S sl. 86

Vovšek Andrej: Janko Glazer. — V: Ruški letni oder 72. — (Ruše, Delavsko prosvetno društvo »Svoboda« 1972), str. 29-36. S sl. 69

Cerin Bogo. B. Č.: Pesmi in slike. [O razstavi slikarskih del I. Čobala na pesnikove motive.] — Delo 15(1973)125, 2. izd., 10. V., str. 10. 70

Fillipič France: Zivljenjski jubilej Janka Glazerja. — Večer 29(1973)67, 21. III., str. 5. S karikatur R. Bratoža. 71

Glazer Janko: [Avtobiografija.] — V: Kos Stanislav: Bibliografija VZM, 2. zv. — Maribor (Združenje visokošolskih zavodov) 1973, bibliogr. št. 475-480. 72

Glazer Janko: [Pohorje in moja pesem. Odlomek iz literarnega večera na RTV Ljubljana.] — V: Planine ob meji [18](1972/73), str. 60. S sl. 73

Prim. bibliogr. št. 65, 67!

Hartman Bruno: Bard spod Pohorja. Ob osemdesetletnici Janka Glazerja. — Naši razgledi 22(1973)7, 6. IV., str. 174. 74

Janko Glazer — 80-letnik. [Beleška o radijski oddaji.] — Delo 15(1973)73, 16. III., pril. RTV, str. [8+10]. S sl. 75

Janko Glazer. [Beleška o televizijski oddaji.] — Delo 15(1973)80, 23. III., pril. RTV, str. [12]. 76

Janko Glazer 80-letnik. [Beleška o obisku mariborskih pisateljev.] — Večer 29(1973)87, 21. III., str. 8. S sl. 77

Jerman Jože: Janko Glazer — 80-letnik. — Delo 15(1973)78, 21. III., str. 6. S sl. 78

Kotnik Franc. F. K.: Profesor Glazer - 80 let. — Zven jekla 6(1973)3, str. 10. 79

Nagrade mesta Maribora. [Obrazložitev ob podelitvi zlatega grba.] — Večer 29(1973)99, 28. IV., str. 10. 80

Petejan Bruno. -bp: Profesor Janko Glazer osemdesetletnik. — Mariborski tisk 3(1973)3, str. [12]. 81

Ruški letni oder 73. [Počastitev ob 80-letnici.] — Ruški delavec 15(1973)3, str. 8. S sl. 82

Svajncar Janez. J. S.: Obisk pri Janku Glazerju. [Beleška o obisku mariborskih pisateljev.] — Delo 15(1973)79, 2. izd., 22. III., str. 9. S sl. 83

Teržan Josip: Dolg poetu. [Beleška o obiskih ob 80-letnici.] — Delo 15(1973)85, 28. III., str. 6. 84

Teržan Josip: Prof. Janko Glazer - osemdesetletnik. — Planinski vestnik 73(1973)7, str. 374-375. 85

Vurnik France: Janko Glazer - osemdesetletnik. — Dnevnik 22(1973)78, 21. III., str. 5. S sl. 86

Glazer Janko: Nekaj spominov na slike med Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani in Studijsko knjižnico v Mariboru. [Avtobiografski zapis o stikih z J. Slebingerjem in M. Ruplom.] — Knjižnica 18(1974)3-4, str. 155-160. 87

Glazer Janko: [Delovni načrti.] — Večer 30(1974)30, 6. II., str. 7. S karikatur R. Bratoža. 88

Objavljeno v rubriki: Kaj pripravljate?

[Pavlič Irena]: Janko Glazer. [Beležka.] — V: Narodni kalendar [itd.] — (Budapest), Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj [itd.] 1974, str. 144. S sl. 89

Gaborovič Nada: Prehojena pot. Ob razstavi v spomin Janku Glazerju v ruškem razstavnem paviljonu. — Dialogi 11(1975)6, str. 400—401. 90

Prim. bibliogr. št. 117!

Gajšek Vladimir. vg: V spomin Janka Glazerja. /1893—1975/. — Katedra 16(1975)8, 17. II., pril. Obrazi št. 2, str. 2. S sl. 91

Hartman Bruno: Janko Glazer. — Delo 17(1975)29, 5. II., str. 8. S sl. 92

Hartman Bruno: In memoriam — Dialogi 11(1975)3, str. 137—138. S sl. 93

Hartman Bruno: Janko Glazer /1893—1975/. — Jezik in slovstvo 20(1974/75) 7, str. 214—217. 94

Hartman Bruno: Janko Glazer. [Slovo ob grobu.] — Ruški delavec 17(1975)1, str. 15. S sl. 95

Hartman Bruno: Pesniku Pohorja Janku Glazerju za slovo. — Večer 31(1975)28, 4. II., str. 2. 96

Janko Glazer. [Beležka ob smrti.] — Mladika, Trst 19(1975)2/3, str. 37. 97

Kopriva Alfonz: Našemu dragemu razredniku profesorju Janku Glazerju ob polstoletnici mature na Klasični gimnaziji v Mariboru 10. junija 1974. [Pesem.] — Dialogi 11(1975)6, str. 401. 98

Kos Stanislav: Prof. Janko Glazer. [Z opisno bibliografijo njegovih bibliotekarskih objav.] — Knjižnica 19(1975) 1—4, str. 119—125. 99

Kos Stanislav — Vasja Sterlé: V spomin Janka Glazerja. Knjižna razstava v VŠK Maribor, marec—april 1975. 7 str. [tipk.]. 100

Kotnik Franc. F. K.: Janko Glazer 1893—1975. — Zven jekla 8(1975)1-2, str. 8. S sl. 101

M. N.: Z knjižniške Jugoslavije. [Tudi zapis ob smrti Janka Glazerja.] — V: Zpravodaj státu knihovny ČSR, Praha, 13(1975)1, str. 32. 102

Maribor: Umrli pesnik. [Beležka.] — Dolenjski list 26(1975)6 [17], 13. II., str. 7. 103

Mevlja Dušan: Pohorskemu bardu, Janku Glazerju v poslednje slovo. [Pesem.] — Dialogi 11(1975)3, str. 138. 104

Michelich Zdenka: Vzel hrepenenje sem s seboj in šopek ta zeleni... /Pesniku Janku Glazerju [! Glazerju] v spomin./ — Prosveta, Chicago, 67(1975)42, 17. III., str. 2. 105

-nn-: Spomínu Janka Glazerja. [Zalna seja pododbora Društva slovenskih pisateljev Maribor.] — Večer 31(1975)29, 5. II., str. 6. 106

Petejan Bruno: Profesor Janko Glazer. — Mariborski tisk 5(1975)2, str. 7. S sl. 107

Podkrajšek Božo: Janko Glazer - Dizma. [Anekdote o sodelovanju v Totem listu.] — Večer 31(1975)43, 21. II., str. 12. 108

Potrč Ivan: Rad sem ga imel... [Spomini na J. Glazerja. Zapisal: J. S. [= Janez Svajncer.]] — Večer 31(1975)30, 6. II., str. 5. 109

Rudolf Branko: Janko Glazer. In memoriam. — Naši razgledi 24(1975)4, 21. II., str. 98. 110

Sever Janez. J. S.: Pesnik Janko Glazer umrl. — Ameriška domovina, Cleveland, 77[178](1975)33, 27. II., str. 2. 111

Spominska razstava o Janku Glazerju [v Rušah]. — Delo 17(1975)72, 27. III., str. 8. 112

Prim. bibliogr. št. 117!

[Sterlé Vasja]: Z ljubeznijo in z znanjem. /Janko Glazer 1893-1975/. — 7 dni 4(1975)7, 13. II., str. 21. S sl. — Upoštevaj popravek v št. 8, 20. II., str. 19! 113

Svajncer J[anez]: Tja bi šel... Poslovili smo se od Janka Glazerja. — Večer 31(1975)30, 6. II., str. 5. S sl. 114

Umrli je pohorski bard. — Dnevnik 24(1975)33, 4. II., str. 5. S sl. 115

Vogelnik Franček: Janko Glazer. — Planinski vestnik 75(1975)4, str. 202-203. S sl. 116

Vrtnjak Viktor — Metka Vrtnjak: V spomin profesorju, pesniku in literarnemu ter kulturnemu zgodovinarju Janku Glazerju. Knjižna razstava v razstavnem paviljonu v Rušah, marec-april 1975. 39 str. [tipk.]. 117

Janko Glazer. [Beležka.] — Koledar Goriške Mohorjeve družbe, Gorica, 1976, str. 53. 118

Bajec Jože: Glazer in »Slovenski časnik in časopisi 1937-1945«. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 70-71. 119

Boršnik Marja: O Janku Glazerju. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 46-51. 120

Fillipič France: Moja srečanja z Jankom Glazerjem. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 52-60. 121

Gaborovič Nada: Tak pesnik nenehno oživlja v rodovih. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 64-69. 122

Hartman Bruno: Prvo knjižničarsko obdobje Janka Glazerja. /Od knjižni-

čarja do ravnatelja Študijske knjižnice v Mariboru. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 34-45.

123

Hartman Bruno: Janko Glazer. — Vjesnik bibliotekara Hrvatske 20(1974). — [Izide v l. 1977; v tisku.]

124

[Janko Glazer.] — Utrinki, Ruše, jubilejna izd. (1977)[4], str. [16-17].

125

Vseb.: **Vovšek Mirko:** Osnovna šola v Rušah bo nosila ime Janka Glazerja. S karikaturo R. Bratoža (18). — [Več avtorjev]: Spominjamo se Janka Glazerja. [Misli dijakov.]. (17). — **Kočevar Anica:** Naše srečanje s penikom Jankom Glazerjem (17).

Kopriva Alfonz: Pesnik in profesor Janko Glazer. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 26-33.

126

Stani Ciril: Življenjepis Janka Glazerja. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 5-12.

127

Sterle Vasja: Bibliografsko gradivo vo o Janku Glazerju. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 418-424.

128

(Sterle Vasja): Glazer Janko. [Bibliografija.] — V: Kos Stanislav: Bibliografija sodelavcev Univerze v Mariboru za leta 1973-1975, 3. zv. — Maribor, Univerza 1977, bibliogr. št. 444-447.

129

Avtorsko kazalo

-bp. Gl.: Petejan Bruno

B. B. Gl.: Borko Božidar

B. C. Gl.: Cerin Bogo

Bajec Jože 119

Baran Ivanka Zmave-, Gl.: Zmave-Baran Ivanka

Baš Franjo 8

Borko Božidar 9, 38

Boršnik Marja 27, 120

Bratož Remigij (ilustr.) 88, 125

Čerln Bogo 70

Dolenc Jože 68

F. K. Gl.: Kotnik Franc

F. Š. Gl.: Šrimp Franc

Filipič France 10, 26, 29, 71, 121

Gaborovič Nada 39, 90, 122

Gajšek Vladimir 18, 91

Glazer Janko 11, 18, 19, 22, 23, 30, 36, 37, 40, 61, 62, 64, 72, 73, 87, 88

Gspan Alfonz 24

Hafner Gema 41

Hartman Bruno 42, 43, 74, 92, 93, 94, 95, 96, 123, 124

ljt. Gl.: Teržan Josip

Ingolič Anton 11

J. D.: Gl.: Dolenc Jože

J. S. Gl.: Sever Janez

Slebinger Ciril: Janko Glazer in njegova domovina. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 21-25.

130

Šnuderl Makso: Prijatelj iz mladih let. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 17-20.

131

Spendal Manica: Prispevek Janka Glazerja k zgodovini mariborske čitalnice. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 72-75.

132

Vujasinović Vera: Uz prvu godišnjicu smrti Janka Glazerja — pjesnika Pohorja. /21. 11. 1893 - 2. 11. 1975/. — Zadržarska revija 26(1977)5-6, str. 583-585.

133

Vuk VIII. vv: Glazerjevo poprsje v knjižnici. [Beleška ob odkritju 8. 11. 1977.] — Večer 33(1977)32, 8. 11., str. 7.

134

Zdravec Matija: Iz spominov na prijatelja. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 13-16.

135

Zidar Pavle (ps. = Zdravko Slamnik): Tak je bil ta mož. — Časopis za zgodovino in narodopisje 48=13(1977)1-2, str. 61-63.

136

J. Š. Gl.: Švajncr Janez

Jedločnik Norbert 45

Jerman Jože 78

Kavčič Jože 63

Kočevar Anica 125

Kopriva Alfonz 32, 98, 126

Kos Stanislav 99, 100

Kotnik Franc 68, 79, 101

Kramberger Marijan 46

L. Ž. Gl.: Žimbek Ladislav

M. N. 102

M. V. 16

Mevlja Dušan 104

Michelič Zdenka 105

Munda Vinko 21

-nn- 47, 106

N. J. Gl.: Jedločnik Norbert

Pavlič Irena 89

Pečar Borut (ilustr.) 49, 51

Petejan Bruno 47, 81, 107

Podkrajšek Božo 108

Potrč Ivan 109

Primožič Tošo (ilustr.) 6

-r. Gl.: Rehar Radivoj

-r. -c. Gl.: Sinkovec Črtomir

Rehar Radivoj 2, 6

Rudolf Branko 110

- S. P. 52
 Sever Janez 111
 Slamnik Zdravko. Gl.: Zidar Pavle [ps.]
 Snoj Jože 53
 Stani Ciril 127
 Sterle Vasja 100, 113, 128, 129

 Sinkovec Črtomir 13
 Siebinger Ciril 130
 Snuderl Makso 131
 Spental Manica 132
 Srimpf Franc 54, 55, 56
 Svajncer Janez 83, 109, 114

 Teplý Bogo 14, 57
 Teržan Josip 58, 59, 84, 85
 Travner Vladimir 5

 vg. Gl.: Gajšek Vladimir
 vv. Gl.: Vuk Vili
 V. T. Gl.: Travner Vladimir
 V. V. Gl.: Vuk Vili
- Vogelnik Franček 116
 Vojsk Milan (ilustr.) 14
 Vovšek Andrej 09
 Vovšek Mirko 125
 Vrbojak Metka 117
 Vrbojak Viktor 117
 Vresnik Drago 17, 33, 84
 Vujasinovič Vera 133
 Vuk Vili 34, 134
 Vurnik France 86

 Zdravec Matija 135
 Zidar Pavle [ps. = Slamnik Zdravko] 136

 Žimbrek Ladislav 4
 Žmavc-Baran Ivanka 15
 Župančič Jože 35

 Anonimni so prispevki pod bibliogr. št.
 1, 3, 6, 7, 12, 20, 25, 28, 31, 44, 48, 49,
 50, 51, 60, 65, 67, 75, 76, 77, 80, 82, 97,
 103, 104, 115, 118.

VSEBINA — CONTENTS

Bajec Jože: GLAZER IN »SLOVENSKI ČASNIKI IN ČASOPISI 1937—1945« Glazer and »The Slovene Newspapers and Revues 1937—1945«	70
Barbarič Štefan: NARODOPISNA PREKMURIANA BÁLINTA BELLOSICSA The Ethnographic Prekmuriana of Bálint Bellosics	208
Boršnik Marja: O JANKU GLAZERJU About Janko Glazer	46
Curk Jože: ORIS GRADBENE ZGODOVINE NEKDANJEGA MINORITSKEGA SAMOSTANA IN ŽICEKEGA DVORA V MARIBORU An Outline of the Building History of the Former Minorite Monastery and the Žiže Monastery's Court at Maribor	117
Dolar Jaro: CANKAR IN TRIVIALNA LITERATURA Cankar about Mass Literature	241
Filipič France: MOJA SREČANJA Z JANKOM GLAZERJEM	52
Gaborovič Nada: TAK PESNIK NENEHNO OŽIVLJA V RODOVIH Such a Poet Incessantly Revives in the Generations	64
Hartman Bruno: PRVO KNJIŽNICAJSKO OBDOBJE JANKA GLAZERJA First Librarian Period of Janko Glazer	34
Hočevar Toussaint: ČEŠKI VPLIV PRI SNOVANJU SLOVENSKIH PODPOR- NIH »JEDNOT« V ZDA Czech Influence in the Formation of Slovene Fraternal Benefit Societies in the USA	234
Kopriva Alfonz: PESNIK IN PROFESOR JANKO GLAZER The Poet and Teacher Janko Glazer	26
Koropec Jože: RUŠE V SREDNJEM VEKU Ruše during the Middle Ages	76
Leskovec Antoša: BENEDIKT VIVAT IZPOSLUJE L. 1841 DEŽELNO TOVAR- NIŠKO DOVOLJENJE ZA SVOJO STEKLARNO OB LOBNICI V RUŠAH In 1841 Benedikt Vivat Procures the Manufacturing Permission of the Coun- try for His Glass-Works on the Lobnica at Ruše	164
Mlinarič Jože: KAMNICA IN NJENA ŽUPNIJA DO PRVE POLOVICE 18. STO- LETJA Kamnica and Its Parishes till the First Half of the 18th Century	91
Novak Vilko: ETNOLOGIJA V ČASOPISU ZA ZGODOVINO IN NARODO- PISJE Ethnological Subject Matter, Published in Časopis za zgodovino in narodo- pisje (Journal of History and Ethnography)	265
Orožen Janko: ZGODOVINA OSNOVNE ŠOLE V ŽALCU The History of the Elementary School at Zalec	174
Rotar Janez: USMERJENOST SLOVENSKE MATICE K DRUGIM JUGOSLO- VANSKIM KULTURAM The Orientation of the Slovene Literary Society to the Other Yugoslav National Cultures	201

Rozman Franc: PRAZNOVANJE PRVEGA MAJA NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM 1890—1914	214
Celebration of May Day in Slovene Styria in 1890—1914	
Šlodnjak Anton: PRELIMINARNI POGLED NA SEZNAM PREŠERNOVIH KNJIG V PESNIKOVEM ZAPUŠČINSKEM AKTU	169
A Preliminary Look at the List of Prešern's Books in the Poet's Inheritance Act	
Stani Ciril: ŽIVLJENJEPIS JANKA GLAZERJA	5
Biography of Janko Glazer	
Šebjanič Franc: »AGENDA VANDALICA« IN BAKOŠEV ROKOPISNI OBREDNIK	157
»Agenda vandalica« and Bakoš's Handwritten Ritual	
Škafar Ivan: SODELOVANJE dr. FR. IVANOCYJA IN J. KLEKLA st. PRI ZEMLJEVIDU SLOVENSKEGA OZEMLJA (1921)	249
Participation of Dr. Fr. Ivanocy and J. Klekl the Older in the Map of the Slovene Territory (1921)	
Šlebinger Ciril: JANKO GLAZER IN NJEGOVA DOMOVINA	21
Janko Glazer and His Native Country	
Šnuderl Makso: PRIJATELJ IZ MLADIH LET	17
A Friend from My Youth	
Špendal Manica: PRISPEVEK JANKA GLAZERJA K ZGODOVINI MARI-BORSKE ČITALNICE	72
Contribution of Janko Glazer to the History of the »Čitalnica« (Reading Association) of Maribor	
Valentinitsch Helfried: DIE STAATLICHE WIRTSCHAFTSPOLITIK UND DER SALZHANDEL IM VIERTEL CILLI VOM 16. JAHRHUNDERT BIS ZUM BEGINN DES 18. JAHRHUNDERTS	131
The Econom Policy of the State and the Salt-Trade in the »Viertel Cilli« from the 16th to the Beginning of the 18th Century	
Vrišer Sergej: DONESKI K BAROČNEMU KIPARSTVU V MARIBORU IN NJEGOVI OKOLICI	143
Contributions to the Baroque Sculpture in Maribor and Its Surroundings	
Zdravec Matija: IZ SPOMINOV NA PRIJATELJA	13
From the Reminiscences of a Friend	
Zgonik Mavricij: IZIGRAVANJE ZAKONA O AGRARNI REFORMI V PRED-APRILSKI JUGOSLAVIJI NA PRIMERU FALSKE GRAŠČINSKE VELE-POSESTI	259
Exploitation of the Law of the Agrarian Reform in Pre-War Yugoslavia by Way of Example of the Great Landed Property of the Castle of Fala	
Zidar Pavle: TAK JE BIL TA MOŽ	61
So Was this Man	
Žnidarič Marjan: OKUPATORJEVI RAZNARODOVALNI UKREPI V MARIBORU LETA 1941	274
The Occupier's Denationalizing Measures at Maribor in the Year 1941	

POROČILA — REPORTS

Belec Borut: MAVRICIJ ZGONIK, DRAVSKA DOLINA	353
Bratič Vladimir: AVGUŠTIN LAH, SLOVENIJA SEDEMDESETIH LET . . .	335

Curk Jože: ZBIRKA VODNIKOV KULTURNI IN NARAVNI SPOMENIKI SLOVENIJE	328
Šimundič Mate: OTTO KRONSTEINER, DIE ALPENSLAWISCHEN PERSONENNAMEN	324

BIBLIOGRAFIJA — BIBLIOGRAPHY

Reberšek Pavla: BIBLIOGRAFSKO KAZALO »ZORE« 1872—1878 IN »VESTNIKA« 1873—1875	379
The Bibliographical Index of »Zora« 1872—1878 and of »Vestnik« 1873—1875	
Sterlé Vasja: BIBLIOGRAFSKO GRADIVO O JANKU GLAZERJU	418
Bibliographic Materials on Janko Glazer	
Žmavc-Baranova Ivanka, Šlebinger-Ilichova Zora: BIBLIOGRAFIJA SLOVENIK V GRAŠKEM »DER AUFMERKSAME«	338
The Bibliography of the Slovenica in the »Der Aufmerksame«	

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
NOVA VRSTA

13. (XLVIII.) LETNIK 1977, ZVEZEK 1-2

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec — Izdala Univerza v Mariboru v sodelovanju s podružnico Zgodovinskega društva v Mariboru — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo Drago Simončič — Natisnilo septembra 1978 CGP Mariborski tisk v Mariboru

R dp

ČZN

1977

39

119780095,1/2

COBISS ■